

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
30 II
32

ARNOLDI FERRONI BVRDIGALENSIS, REGII CONSILIARII, DE REBVS GESTIS GALLORVM LIBRI IX.

AD HISTORIAM PAVLI AEMILij additi. *Perducta historia usque ad tempora Henrici II. Francorum Regis.*

PARISIIS
Apud Vascosanum, uia Iacobæa ad insigne Fontis.
M. D. L.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

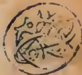
PRIVILEGII SENTENTIA.

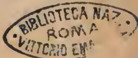
REGIO *diplomate cautum est, ne quis alius, præter Vascosanum, hos libros Arnoldi Ferroni Senatoris Burdigalensis de rebus gestis Gallorum, ad historiam Pauli Aemilij additos, ante sexennium imprimat, néue uendat: qui secus fecerit, libris & pœna in sanctione æstimata, mulctabitur. Lutetiæ Parisiorum V. Calend. Octobr.* M. D. XLIX.

Barrillon.

PRAEFATIO.

Quæ res magno atque excellenti ingenio homines olim ad monumenta rerũ gestarum posteris tradenda excitarunt; hæ ipsæ quin me ab hoc instituto reuocarint, parũ abfuit. Partim enim laudis studio ducti, cum esse hanc unam quæ tantos labores posteritatis memoria consolaretur, intelligerent; partim studio illustrandæ patriæ, præmijsque à populis, Regibúsue propositis; partim studio ueritatis proponendæ, similibúsque alijs caussis, exempla ut proponerent posteris, unde quod imitarentur acciperent, id aggressi sunt. Ac mihi quidem laudem sperare hoc seculo, cuius ea hactenus labes & macula fuit, aliorũ labores aut ridere, aut contemnere, suos sine riuali laudare, sani hominis non uidebatur. Illustrandæ autem patriæ consilium, etsi optimum, seponẽdum semper ab hoc scribendi genere putabamus. Præmia autem nulla hoc tempore industriæ constituta uidimus. Quippe illa honore, liberalitatéque alitur. Ea ubi dempseris, parum sibi constant industriæ fructus. Nunc uerò cum diuitijs magni laudabilésque homines fiant; ingenium, eloquentia, constantia, integritas refrixisse uidentur, omnésque industriæ fontes exaruisse: præsertim cũ ad ingenij lau-

dem parandam labore opus ſit & ſudore, ad opes parandas quà cuique lubet nitatur. Ita fit ut homines docti, ſtudioſi, induſtrij, ignoti ſint, inter uulgus numerentur, nullo numero, nulla gratia, nulla authoritate habeantur. Veritatis autem ſtudium etſi nos mouere maximè potuit, periculum tamẽ quod ſemper uidimus conflatum ſtudioſis eius proponendæ, odiorumque ſegetes inde gliſcentes progredienteſque, hoc præſertim tempore, quo uirtutem alligatam uidemus, forum ſine fide, tribunalia ſine iure, conculcatam diſciplinam omnem militarem, omnium ætatum ordines ſimulatores ac diſſimulatores, uel ipſos homines philoſophiæ ſacris addictos ab hac prouincia deterreret. Hæc ego diu mecum agitans, quin genus hoc ſcriptorum omne deleuerim, parum abfuit. At uicit tandem, quod uincere fuit æquum, & uicit quidem ſtudium ueritatis paſſim proponendæ. Is mihi ſolus ſtimulus, hi demum aculei fuere ad res geſtas Gallorum perſcribendas, cum uiderem ſcriptores horum temporum, & uulgares, & eruditos paſſim res ita narrare & contexere, inuolucris ut rerum & uerborum ueritatis amiciſſimam ſimplicitatem tegant; potentiorum ut auribus omnia data prudentes rerum æſtimatores intelligant, totaque mente in ea cogitatione, curaque uerſati uideantur, ea demum ut literis man-

ris mandarent quæ illis grata essent, & ad id unde aliquis flatus ostendi potuit, uela dederint; ut quam lucem ueritatis, uitæ memoriam, nunciam uetustatis historiam sapientissimi homines dixerunt, eam, quoad eius fieri potuit, artificiosum mendacium, corruptelam disciplinarum reddiderint. Scribam autem quæ hac ætate aut certe proxima gesta sunt; ab eóque ordiar, unde Paulus Aemilius, nobilissimus rerum Gallicarum scriptor, finem fecit. Vnicus mihi erit scopus ueritas, ex qua si quid in me odij confletur, opprimi me onere officij malo, quàm illud quod cum fide mihi imposui oneris, aut propter metum deserere, aut propter ingenij debilitatem reijcere.

ARNOLDI FERRONI BVRDIGALENSIS, REGII CONSILIARII, DE REBVS GESTIS GALLORVM LIBER I.

M Ortuo Britannorum Regulo, bellum Britãnicum, quod iam extinctum esse uidebatur, repentè renouatũ est. Proceres Britannici dum dissentiunt de Anna Britanni filia collocanda, id bellum excitarunt. Nam pars Alanum Alebretum Aquitanum multorum oppidorum dominum præferebat, isque uoluntate patris cum ea matrimonium contraxisse falso iactabatur, priori die quàm is decederet: sed repudiante Anna, uanum eorum erat studiũ. Pars tacitè Gallo studebat: pars Maximilianum Federici Cæsaris filium ad eas nuptias aperte uocabat, nõ solum præsidio futurum (si quid aduersi à Gallis accideret) sed libertatem etiam Britannicam confirmaturum. Nec ignota eorum studia Gallo. Vltro citroque legationes ijsse sciebat. Iam omnia composita ex animi sentẽtia Maximilianus coniectura augurabatur, totamque Britanniam animo inuaserat. Iam matrimonij nomine potitus parte Galliæ opulentissima, Belgarumq; principatu, quid non speraret adiuncta Britannia? Diu deliberatum est apud Gallos, quæ ratio iniretur depellendæ huiusce procellæ. Cunctatio Maximiliani consilium confirmauit. Adhibiti in consilium prudentissimi homines, ita statuerunt: & Maximiliani affinitatem repudiandam, & Annæ nuptias Regi maturãdas: præsertim cũ potentissimi uicini dominatus peri-

culosus esset, à quo nihil nisi simulatam amicitiã in præsens, & postea bellum expectari par sit; cum iam immemor affinitatis & fœderis, bella ex bellis serendo, regni æmulum sese profiteatur. Itaque datum est negotium quibusdam Annam tentandi. Hæc primum mirabatur: deinde etiam fidem datã Maximiliano (iam enim procuratorio nomine, uerbis conceptis, misso Volphango Polaymo Austriaco, more maiorum, rituque Regio, absens ei pacta fuerat) frangere uerebatur. Sed Lavalla, aliæque Britannicæ nobiles, quarum & consuetudine utebatur, & familiaritate delectabatur, muneribus gallicis delinitæ, ad spem ampliorem regni melioris puellam impulerunt: prætexentes, Maximiliano marito tueri uix posse Britanniam: Pontifices authores sacrorum, facilè legibus eam soluturos; quas nec uiolatas esse dum tutius & certius matrimonium initur. Puella præclara indole, admirabilique uirtute, his persuasa, se, ditionemque Britannicam in fidem Regis contulit, ac paucis postea diebus, magno Gallorum plausu, celeberrimæ nuptiæ confectæ sunt. Britannia Gallorum regno adiecta, Britannis frementibus, certumque Ducem desiderantibus. Maximilianus hæc à Carolo parari prius resciverat: ubi autem confecta omnia intellexit, ita commotus est, ut & conuitia fœda in Carolum ingereret, & pro Galliæ regno opprimendo sese deuoueret. Senserat Henricus Anglorum Rex id moliri Carolum: ac iam à Maximiliano excitatus, exercitum in Galliam parauerat. Peruenerat Anglus è Caleto Bononiam oppidum maritimum, tentans si quo tandem pacto id expugnare posit. Contraxit & Carolus copias. hæ dum lentius progrediuntur, Philippus Creperecors, qui

præsidio

præsidio Atrebatibus datus erat, Bononiam *defendendam suscepit.*Oppugnantur Bononienses *lentè.*Misso *in castra ad* Regem *caduceatore, de pace agi cœptum est: à qua* Henricus *non abhorrebat, & Gallorum opera in regno recuperando usus, & domesticas seditiones ueritus,*Maximiliano *etiam nulla,ut conuenerat, subsidia afferente. Conuenit ut Carolus impensas belli refunderet,certa quotannis pecunia impensarum nomine eroganda.Anglus in* Britanniam *rediit.* Atrebates *interea urbem leui præsidio teneri sentientes, consilia inibãt de urbe* Maximiliano *dedenda.is eò copias miserat.hæ celeritate usæ, urbi iam proximæ erant.* Paratis *omnibus, portisque summa custodũ socordia ita obseruatis,ut claues adulterinæ admouerentur, post cantiunculam pronunciatam,qua milites maturare iubebantur,in urbem introducti sunt.* Vrbi *tum præerat* Paulus Carquilenus. *hic ad primum hostium motum cum militibus in arcem sese proripuit: mox arci etiam, sibique timens, cum secundo die auxilium* Gallorum *adesset,arcem deseruit.*Vrbs *direpta est:multi obtruncati: non à templis, non à domibus coniuratorum tẽperatum est. Author cõ iurationis uilißimus quidam faber ferrarius fertur,qui secundũ mœnia urbis habitabat:ac solus eo relictus erat,dum* Ludouicus *undecimus uertere solum* Atrebates *cogit:in* Galliámq; *uelut coloniam eos deducit.* Præfectum *Carquilenum,quem alij Carcaluentum uocant,* Britannum *fuisse constat. Eum alij uino lãguidum, cõfectum cibo,stertentem somno,captũ aiunt ab hostibus: direptósque* Atrebates *fuisse ob stipendia multorũ mensium militi non persoluta à* Maximiliano. *Sunt qui putent fanum* Omeri *eodem tempore expugnatum, alijs*

in aliud tempus oppugnationem referentibus. Satis constat, quocunque tempore receptum sit oppidum, summa custodũ socordia id accidisse: Hostes duce Georgio Daberfio, copias eduxisse quasi urbem oppugnaturos, Gallos mœnibus sitúque oppidi fretos paratos fuisse: sed hostes sese in castra recepisse: hoc idem totis octo diebus finxisse: quin & ex oppido Gallis prodeuntibus in castra quasi fugientes abijsse. Ita multum remisisse Gallos de pristina diligentia, qua antea usui fuerãt: ubi his creuisse negligentiam cum audacia uident. Belgarum peditatum, & Germanos auxiliares, turres proximas murũq; adhibitis scalis summa usos celeritate occupasse, alibi sopitis custodibus, alibi custode nullo: refractis deinde portis progressos, cæsis Gallis & oppidanis, loco potitos. Eodem tempore Ambianorum ciuitas ab ijsdem tentata est. Catharina Licia, uirili mulier animo, dum uigiles parum suo munere funguntur, dormitantes stertentesque excitat. Ambiani ad strepitum aduenĩetium hostiũ adcurrunt: pars ad urbis custodiã relicta est: pars alia urbe egressa Maximiliani fugat milites, ingenuè fassos unius muliercula uigilijs & industria ademptam uictoriam. Dum hæc in Gallia geruntur, Federicus Cæsar fato functus est, cum prius Maximilianum filium Francfordiæ consortem imperij, ab ijs qui Cæsarum eligendorum iura sibi uendicant, declarari curasset. fuit is annus impertitæ nobis à Deo Opt. Max. salutis, millesimus quadringentesimus octogesimus sextus. Ita ille Cæsar declaratus est post patris mortem: diadema, infulásque solennes illas Cæsarum neque unquam suscepit, neque (cum facilè posset) suscipere admodum laborauit. Is imperij res cõpositurus turbatas morte patris, reddita

dita Margareta filia unà cum quibusdam oppidis, quæ sua esse contendebat, fœdus iniјt cum Carolo. Pace fruebatur Gallia, cum Ludouicus Sfortia princeps (necdum tamen sumpto Ducis nomine, quippe uiuente adhuc Ioanne Galeatio duce Mediolanensium) crebris nuncijs, ob simultates quas gesserat cum Alphonso Rege Neapolitano, non cessabat Carolum in spem certissimã Regni Neapolitani impellere, ultro etiam ad eam prouinciam omnem suã operam, opésque deferens. Ferdinãdus quoque Aragonum Rex maximè laborabat in recuperãdo Comitatu Ruscinonis, & Perpeniani. Abhorrebant tamen proceres Gallici à Ferdinãdo, iusta uẽditione quæsitas res negãtes tutum esse reddi, præsertim quæ spectarent ad limites Regni. Exclusus Ferdinandus Oliueriũ Maillardum unum è sodalibus Franciscanis magna ui pecuniæ sibi deuincit: alij id adscribunt Ioanni Manleoni Franciscano. hic Annæ Regiæ sorori erat à confessionibus sacris, uanam ambitionem eo cultu tegens, cui facilè in rem id esse Gallicam persuasit: illa Ludouico Ambasiano, Albiensi Põtifici. Ii cum Regi infixissent aculeum, quasi non redditis his rebus, sese ipse falleret: imperatorem omnium & magistrum Deum non falleret: contrahi quidem animum utilitatis specie, sed ubi certũ sit uitium adiunctum rei, quæ speciẽ utilitatis affert, cõtinuò arripiendum honestum, secernendã abijciendámque utilitatem: atque ita existimandum, conscientiam mentis nostræ quam à deo accepimus, à nobis diuelli nõ debere: hanc unam testem optimorum nobis consiliorum uiuis, fatóque functus futuram. Hæc illi cum subinde occinerent, facilè eum in eam sententiam adduxerunt, maximè iam meditantem bellum Neapolitanum, neq; post

suum discessum conuelli res gallicas uolentem. Ipse Ferdinandus postea, res eas tantum pignori obligatas fuisse, ac pecunia soluta, de hypothecis Regi decedendum aiebat. Si tamen iure æquo per eius gratiam aut potentiam uti potuisset, testamentóque condito lui ea pignora posse, Ludouicum sanxisse: quæ tamẽ in perditis & desperatis à se habita sint, cùm hominem neminẽ inueniret, per quẽ hæc à Carolo impetrare posset; donec à Frãciscano sodale tacitum sibi subsidium comparasset, qui ex incerto certum sese compotémque consilij reddidisset. Aragonensi pecunia omnis remissa est: & Prouincia ea lege reddita, ut ipse, quíque ei succederẽt, comiter maiestatem Gallicam cõseruarent: ipse in Gallos arma ne ferret: nec alios qui in Gallos bella essent gesturi, cõmeatu, aliáue ope iuuaret: nec per fines regni sui transire sineret. Ludouicus Ambasianus oppida Aragonensi reddidit. Eodémque tempore Ludouicus Valesius dux Aureliorum, qui postea regnum adeptus est, uxoris precibus & lachrymis, quæ soror erat Caroli, insigni mulier & sanctitate & pudicitia, liberatus est è custodia: in amicitiam quoque Regis interiorem admissus, non sine laude mansuetudinis, cùm bello uictum Rex seruasset, dignitatíque pristinæ restituisset. Interea Rex ad bellum Neapolitanum animum intendebat: milites scribebat: arma, equos, machinas bellicas parabat: auxiliares ex Heluetijs, Scotis, alijsque fœderatis uocabat: commeatum, aut pecuniam quæ bello diuturno satis esset, congerebat. Ludouico Aureliorum principi negotium datum est, ut & ueteres naues quæ Maßiliæ subsistebant, reficeret, & pararet alias plures, uti Campaniæ, Lucaniæq; oram primo quoque tempore aut occuparet, aut infestaret.

ſtaret. Miſsi legati ad Maximilianum Cæſarem, Alexandrum ſextum Pontificem Max. Ferdinandum Aragonenſium Regem, Henricum Britanniæ Regem, Venetos, aliósque Principes, pacifica omnia retulerunt. Alphonſus iunior regnum Neapolitanum, defuncto patre, obtinebat, Ferdinando patri induſtria diſpar. Is, ubi tãtos belli apparatus in ſe parari uulgò iactaretur, uelut incertis rumoribus rem exagitatam contẽnebat: Poſteaquam autem certiſsimis authoribus, nuntijs, literis certior eſt factus de Caroli aduentu, non indiligenter quæ ad bellum, quæque ad rem militarem pertinebãt, parauit. A Maximiliano Cæſare, Ferdinãdo Aragonenſi, reliquiſque Regibus, cùm fœdere Gallico obſtricti eſſent, ſubſidia nulla eo tempore impetrauit. Cum Alexandro Pontifice Romano, ſpreto Gallico fœdere, per Ioannem Borgiam nepotem & Cardinalem occulta iniјt fœdera. Florẽtinos, Vrſinósque ſibi adiunxit, & Vidum Vbaldum Vrbini principem, tranſitum Gallorum impedituros. Nicolaum Vrſinum Petilianum Comitem, Flaminiam cum ualido exercitu miſit: Claſſem ualidam inſtruxit, eíque Federicum fratrem præfecit. Romam deinde uenit: longáque oratione Põtifici, Purpuratiſque oſtendit, non minus ſibi quàm uniuerſæ Italiæ aduentũ Gallorum pertimeſcendum eſſe. Impetrauitque à Pontifice exercitum, ut quem nuper contraxerat ad urbis defenſionem, ad Petilianum mitteret. Pariſienſes longũ Regis è Gallia diſceſſum ueriti, conati ſunt Regẽ ab ea expeditione miſsis legatis deterrere, quos ille inauditos dimiſit, dictitans nequaquã ſibi tot opus eſſe cõſultoribus: eóque poſthac Pariſiẽſibus infenſus eſt. Cauſa potior indignationis fuit, quòd pecuniã ad id bellum à Rege pe-

titam liberè negaßet. Annus agebatur millesimus quadringentesimus nonagesimus quartus, cum Rex *nunc* Molinium,*nunc* Lugdunum *adiens,pulcherrimarũ mulierum amore tenebatur: conuiuijs etiam eas adhibens, certáque loca designãs,quibus hæ mulieres,quibus ipse consueuerat,cõuenirent: nactus etiam homines nõ ignobiles emissarios,architectósque libidinum.* Ita *diei breuitatem conuiuijs,noctis longitudinẽ uoluptatibus conterebat.* Inde Viennam *adijt,urbem sitã in finibus* Delphinatium. *eóque loco ab* Anna *sorore magno ingenio muliere admonitus,resipiscere cœpit: uoluptatúmq; occasiones bellicis cogitationibus occupationibusque fallere.* Ibi Petrum Borbonium *qui* Annam *sororem in matrimonium duxerat, uicarium ac rectorem regni donec abesset,pronũciauit:singulisq; præfecturis præfectos cõstituit,omnes tamẽ* Borbonio *parituros.* Anna *soror multum apud fratrem gratia atq; authoritate ualebat: quo factum est ut ad eam absente* Rege *omnia referrentur.* Igitur *nõ sine uenustißimarum mulierũ lachrymis, quæ ægrè ab eo diuellebantur,accinxit se ad* Neapolitanam *profectionem.* Regem *in expeditionem proficiscentẽ nobilitas* Gallica *secuta est:calonum,lixarum, plaustrorũ, carrucarum infinitus numerus. nam multis opus erat ad machinas bellicas centum quadraginta insignes uehendas: cùm interim paruarum innumerabilem traherent copiam.* Diu *deliberatum est,* R*éxne præsens bello adesse deberet,* Petro Borbonio & Anna *sorore reliquáque nobilitate* Gallica Regem *reuocãte.* Sed Stephani Versii *suppræfecti* Belcariensis, & Gulielmi Brissonneti Quæstoris Regij, *quibus solis ad interiorem* Regis *amicitiam aditus patebat,uicit sentẽtia, ut is bellum id susciperet.*

ciperet. Vna hæc cura angebat Regem, unde pecuniam in sumptus belli pararet. nam quæ parata erat, iam consumpta erat. A Genuensibus mercatoribus & Mediolanensibus constat non sine fœnore mutuò sumptum ingentem numerũ pecuniæ. Rex cum Thurinum progrederetur, nactus est Blancham uiduam, Allobrogum ducis uxorem: ea quicquid auri in ornamentis esset, contulit. Ille id suscipiens, pignori dedit, sumptis inde mutuò duodecies mille nummis aureis. Tantundem sumpsit à uidua Montferrati: eáque in Galliam reuersus bona fide persoluit: totoq; itinere dũm partim à mẽsarijs, partim fœderatis mutuas sumit pecunias, nec remige in supplementum ad classem quam instruxerat, opus fuit: nec stipendio qui ab eo educti sunt milites eguerunt. Interea classis Gallica, cui Ludouicus Aureliorum dux præerat, classi Neapolitanæ occurrit. Gallica classis ad portũ Genuensem stationem habebat. Ibi sunt qui certatũ scribant uario certamine: tandem depressas interceptasque naues hostiles, Federico fugato. Sed qui comites Carolo in ea expeditione adfuerunt, narrant ad Spediam locum quem uocant Speciem, & Rapalam, uicina Genuæ loca, egressos hostes duce obiecto Fescio, cũ interim classe etiam Gallis occurrerent. Erant Gallis instructæ naues gallicæ, maiores decem, myoparones maiores triginta, minores quindecim, onerariæ duodecim. Sperabant hostes ex urbe motum aliquem in Gallos. Ludouicũ cõstat classi occurrisse: sed ita littori proximam nauẽ prætoriam adnauigasse, ut pedestres hostium copias machinis bellicis emissis è mari & prosterneret & fugaret, territos machinarum impetu, quarũ usum exactiorem ignorabant Itali: etsi prius ad eos perlatas proditum sit.

Arnol. Ferroni Lib.I.

Carolum etiam supppræfectum Diuionensem cum Heluetiorũ instructa acie præsto fuisse, & renouantes prælium multis cæsis fudisse: Sfortianis etiã militibus, quos Ioannes Adurnus eduxerat, angustias itinerum obsidentibus, etsi hi prælio abstinuerint. Ita cæsi fugatique sunt hostes, captis multis; inter quos fuit Fregosinus, Petri Fregosi Cardinalis Genuensis filius, magni apud eos nominis (nanque illi spurios non minus quàm naturales & legitimos liberos obseruant.) Alij etiã Rapalam oppidum expugnatum aiunt. Germani scriptores etsi his congruunt, prælij tamen formam aliter narrant: Federicum cum quatuor hominum millibus, Gallis occurrisse: eos à Gallis & Heluetijs circunuentos fuisse: neq; tamen ideò minus aciem instruxisse: sed militum numero & machinarũ impetu impares fuisse hostes: ac tandem & cæsos & fugatos fuisse: Cecidisse ex Neapolitanis mille, ex Gallis uix trecentos. Ludouicus mare relinquens, cum Federicus inde sese proripuisset, Astam secessit, eóque loco nactus Carolum, certiorem eum fecit de uictoria. Ludouicus Sfortia cum uxore, regio magnificóque comitatu è Mediolano egressus, Regi ad Astam occurrit: eíque gratias egit quòd eam prouinciam se authore suscepisset: Regique fidem & operam omnem
" detulit. Pergeret felicibus auspicijs: nec uires hostium
" metueret. Qui apud Italos potentia omnino ualeant,
" quatuor esse: Alexandrum Pontificem, quem cum Co-
" lumnensibus solis uires conferre minimè ausum, certùm
" sit: quid facturus aduersus tantam potentiam? Vene-
" tos, qui hoc tempore quieti sint: Mediolanenses, quos
" ipse nutu suo regat. Ita aduersus Neapolitanos solos
" rem Gallis futurã. Hos omnes quatuor cõcordes opésque

conferentes

" conferentes superatos. quid futurum hoc tempore quo
" aduersus unum bellum sit gerendũ? Neapoli recepta, tan
" ta auxilia terra marique sese subministraturum Turca-
" rum, ut imperium Constantinopolitanúmque diadema
" nullo negotio Gallia florens recipiat: Ita futurum ut res
" gestas Magni Caroli famámque Rex adolescens uincat: nec uanæ pollicitationes, nisi à labijs nõ dissensissēt præcordia, aut pectus nõ postea à lingua mutatum res ipsa docuisset. Ibi rex pustulis toto corpore emanantibus coorta etiam febri ægrotare cœpit. Sed febre leuatus, cum cõsilia belli omissurus putaretur, ad pristinas cogitationes reuersus est. Ascanius Sfortia Ludouici frater interea Romæ Regi egregiam nauabat operam, ut & Iulianus Cardinalis, quē postea Pontificē factum Iulium uocarunt. Hi Ostiam Iuliano eodem Pontifice Ostiensi adnitente Columnensium factione Pontifici extorserũt: intercipiebantq; commeatus qui Tyberi Romam uehebantur. Instante iam hyeme Ferdinãdus Alphonsi Regis filius, Nicolaus Petilianus Comes, Virgilius Vrsinus, Ioannes Iacobus Triuultius, lapsi spe Gallorũ è Genua eijciendorum, copias cogere, à Florentinis equos parare, finitimos populos ad se allicere cœperunt: Ita contractis copijs & numero & rei militaris peritia haudquaquam spernendis, ad Sapim peruenere. Prodit is fluuius ex Apennini iugis. Ad eos depellendos Rex misit Bernardum Aubignium (quem Scoti Ebrardum Stuardum uocabant) & Franciscum Roberti Seuerinatis filium cum quibusdam equitibus à Sfortia sumptis. Horũ aduentu cognito Aragonēses & Neapolitani copias equestres educunt, equitatu pulso: sequentibúsque Gallis & Sfortianis, repēte pedestres copias emittũt. Ita dũ utrin-

que receptui canitur, utrique in castra exercitũ reducũt, Aubignius castra celeriter uallo fossaq; muniṽt: leuibúsque prælijs quotidie certabatur, cum castra castris essent proxima. Erãt cum Aubignio Rodulphus Gonzaga, & Galeotus Mirandulanus. *Ac quodã die cũ tormẽtorum bellicorũ pilæ ferreæ ex uallo in hostiũ castra torquerẽtur, ita afflictæ res sunt hostiũ, adcurrentibus* Gallis, *deleri ut potuerint eodem die, ni* Vidus Vbaldus Vrbini *princeps, qui nuper in castra hostiũ uenerat, suos terga dãtes reuocasset, paucisque ex fuga reuocatis restitisset.* Enituit eodẽ ꝑlio uirtus Gratiani Calmontij spurij è nobili Calmontiorũ Aquitanorũ familia. Hũc etiã alio nomine Artignanũ uocabãt. Imitatus hac in parte maiores suos, ꝑcipuè uerò Brãdelesiũ Calmõtiũ, cuius ut uiri fortis, animosi, & acriter se morti offerẽtis uirtus laudem ad posteros propagauit. Et Aubignius suspecta habebat auxilia Sfortiæ: & Ferdinandus de suorum fide dubitabat: quo factum est, ut neutri rem prælio committerent. Alexander Pontifex irritatus Columnensiũ iniurijs, copias suas è Flaminia reuocauit. Ita cedente Ferdinando, equitibusque Gallicis extremum agmen carpentibus, dissolutæ sunt eorum copiæ: secutique Galli & Sfortiani in Flaminia Mordanum ceperũt & diripuerunt: Catharinamque Hieronymi Riparij Sixti olim Põtificis Romani nepotis uxorem, Aragonensiũ partes secutam, legatos ad Regem mittere coegerũt: qui ibi eam futuram ubi ille præscriberet, & ea facturam quæ imperaret, firmarũt. Ita passim Italiæ omnes proceres Regi adiuncti, uel eius aduentu spem nouarum rerum cõcipientes, uel machinarum impetu perterriti, ut sunt ad res nouas intenti. Accedebat inueterata de Gallorũ humanitate

manitate liberalitatéque memoria: quam tamen paulatim deposuerunt, Gallus insolentissimè rapinis omnia fœdantibus. Carolum inde Sfortia & apud Mortariũ & Papiam magnificè excepit. Ingredienti Regi plausu maximo à multitudine undique occurrente, gratulatio significata est: similiq; plausu & frequentia usque ad ædes deductus est: ibi Stephanus Versius, qui ad familiaritatem Regis intimam peruenerat, conatus est uoluntatem Regis à Sfortia alienare, uel suspectum eum palàm sentiens, uel apud Ludouicum Aureliorum ducem gratiam initurus qui iam palàm Mediolanensem ditionem ad se reuocabat. eoque factum est, ut duplicarentur apud Gallos nocturnæ excubiæ. Nec Sfortiã id latuit: sed simulationũ inuolucris rem tegens, rogauit Regem qua tandem ratione suspectum eum haberet, qui opes omnes suas conferat ad prouinciam quam ipse sibi semel decreuit debellandam. Rex bene eo sperare iusso, negauit unquam apud se uel leuiculã suspicionem resedisse: petijtque Ioannnem Galeatium ducem Mediolanensium uisere sibi liceret: is æger corpore, lectulóq; decumbens, ima è pectore suspiria trahebat. Rex misertus est principis nobilissimi, qui uelut custodia septus eo castro adseruabatur: obsecrauit ne in consilium cogitationũ, desperationem aut timorem adhiberet: curaret diligenter ualetudinem: Dei ope futurum, sanitati restitutus constituta ut omnia negotia, si quæ angunt, uideret. Ille flens gratissimam sibi esse Regis ait uolũtatem: fecisséque nihil eum à necessitudine ueteri obsequióque Galeatij patris in Gallos alienum: Actum de se: commendauítque filiolum. Rex cum multa eum libenter esset rogaturus, supersedit ob Sfortiam præsentem. Ibi Isabella Alphonsi

ARNOLDI FERRONI BVRDIGALENSIS, REGII CONSILIARII, DE REBVS GESTIS GALLORVM LIBER I.

MOrtuo Britannorum Regulo, bellum Britãnicum, quod iam extinctum esse uidebatur, repentè renouatũ est. Proceres Britannici dum dissentiunt de Anna Britanni filia collocanda, id bellum excitarunt. Nam pars Alanum Alebretum Aquitanum multorum oppidorum dominum præferebat, isque uoluntate patris cum ea matrimonium contraxisse falso iactabatur, priori die quàm is decederet: sed repudiante Anna, uanum eorum erat studiũ. Pars tacitè Gallo studebat: pars Maximilianum Federici Cæsaris filium ad eas nuptias aperte uocabat, nõ solum præsidio futurum (si quid aduersi à Gallis accideret) sed libertatem etiam Britannicam confirmaturum. Nec ignota eorum studia Gallo. Vltro citroque legationes ijsse sciebat. Iam omnia composita ex animi sentẽtia Maximilianus coniectura augurabatur, totamque Britanniam animo inuaserat. Iam matrimonij nomine potitus parte Galliæ opulentissima, Belgarumq; principatu, quid non speraret adiuncta Britannia? Diu deliberatum est apud Gallos, quæ ratio iniretur depellendæ huiusce procellæ. Cunctatio Maximiliani consilium confirmauit. Adhibiti in consilium prudentissimi homines, ita statuerunt: & Maximiliani affinitatem repudiandam, & Annæ nuptias Regi maturãdas: præsertim cũ potentissimi uicini dominatus peri-

culosus esset, à quo nihil nisi simulatam amicitiā in præsens, & postea bellum expectari par sit; cum iam immemor affinitatis & fœderis, bella ex bellis serendo, regni æmulum sese profiteatur. Itaque datum est negotium quibusdam Annam *tentandi.* Hæc *primum mirabatur: deinde etiam fidem datā* Maximiliano *(iam enim procuratorio nomine, uerbis conceptus, misso* Volphango Polaymo *Austriaco, more maiorum, rituque* Regio*, absens ei pacta fuerat) frangere uerebatur.* Sed Laualla*, aliæque* Britannicæ *nobiles, quarum & consuetudine utebatur, & familiaritate delectabatur, muneribus gallicis delinitæ, ad spem ampliorem regni melioris puellam impulerunt: prætexentes,* Maximiliano *marito tueri uix posse* Britanniam: Pontifices *authores sacrorum, facilè legibus eam soluturos; quas nec uiolatas esse dum tutius & certius matrimonium initur.* Puella *præclara indole, admirabilique uirtute, his persuasa, se, ditionemque* Britannicam *in fidem* Regis *contulit, ac paucis postea diebus, magno* Gallorum *plausu, celeberrimæ nuptiæ confectæ sunt.* Britannia Gallorum *regno adiecta,* Britannis *frementibus, certumque* Ducem *desiderantibus.* Maximilianus *hæc à* Carolo *parari prius rescierat: ubi autem confecta omnia intellexit, ita commotus est, ut & conuitia fœda in* Carolum *ingereret, & pro* Galliæ *regno opprimendo sese deuoueret.* Senserat Henricus Anglorum Rex *id moliri* Carolum: *ac iam à* Maximiliano *excitatus, exercitum in* Galliam *parauerat.* Peruenerat Anglus *è* Caleto Bononiam *oppidum maritimum, tentans si quo tandem pacto id expugnare posit.* Contraxit *&* Carolus *copias. hæ dum lentius progrediuntur,* Philippus Creperecors*, qui*

præsidio

præsidio Atrebatibus datus erat, Bononiam defendendam suscepit. Oppugnantur Bononienses lentè. Misso in castra ad Regem caduceatore, de pace agi cœptum est: à qua Henricus non abhorrebat, & Gallorum opera in regno recuperando usus, & domesticas seditiones ueritus, Maximiliano etiam nulla, ut conuenerat, subsidia afferente. Conuenit ut Carolus impensas belli refunderet, certa quotannis pecunia impensarum nomine eroganda. Anglus in Britanniam rediјt. Atrebates interea urbem leui præsidio teneri sentientes, consilia inibāt de urbe Maximiliano dedenda. is eò copias miserat. hæ celeritate usæ, urbi iam proximæ erant. Paratis omnibus, portisque summa custodū socordia ita obseruatis, ut claues adulterinæ admouerentur, post cantiunculam pronunciatam, qua milites maturare iubebantur, in urbem introducti sunt. Vrbi tum præerat Paulus Carquilenus. hic ad primum hostium motum cum militibus in arcem sese proripuit: mox arci etiam, sibique timens, cum secundo die auxilium Gallorum adesset, arcem deseruit. Vrbs direpta est: multi obtruncati: non à templis, non à domibus coniuratorum tēperatum est. Author cō iurationis uilissimus quidam faber ferrarius fertur, qui secundū mœnia urbis habitabat: ac solus eo relictus erat, dum Ludouicus undecimus uertere solum Atrebates cogit: in Galliámq; uelut coloniam eos deducit. Præfectum Carquilenum, quem aliј Carcaluentum uocant, Britannum fuisse constat. Eum aliј uino lāguidum, cōfectum cibo, stertentem somno, captū aiunt ab hostibus: diréptósque Atrebates fuisse ob stipendia multorū mensium militi non persoluta à Maximiliano. Sunt qui putent fanum Omeri eodem tempore expugnatum, aliјs

*in aliud tempus oppugnationem referentibus. Satis con-
stat, quocunque tempore receptum sit oppidum, summa
custodũ socordia id accidisse: Hostes duce Georgio Da-
bersio, copias eduxisse quasi urbem oppugnaturos, Gal-
los mœnibus sitúque oppidi fretos paratos fuisse: sed ho-
stes sese in castra recepisse: hoc idem totis octo diebus fin-
xisse: quin & ex oppido Gallis prodeuntibus in castra
quasi fugientes abijsse. Ita multum remisisse Gallos de
pristina diligentia, qua antea usui fuerãt: ubi his creuis-
se negligentiam cum audacia uident. Belgarum pedita-
tum, & Germanos auxiliares, turres proximas murũq;
adhibitis scalis summa usos celeritate occupasse, alibi so-
pitis custodibus, alibi custode nullo: refractis deinde
portis progressos, cæsis Gallis & oppidanis, loco potitos.
Eodem tempore Ambianorum ciuitas ab ijsdem tentata
est. Catharina Licia, uirili mulier animo, dum uigiles pa-
rum suo munere funguntur, dormitantes stertentesque
excitat. Ambiani ad strepitum aduenientium hostiũ ad-
currunt: pars ad urbis custodiã relicta est: pars alia ur-
be egressa Maximiliani fugat milites, ingenuè fassos u-
nius mulierculæ uigilijs & industria ademptam uicto-
riam. Dum hæc in Gallia geruntur, Federicus Cæsar fa-
to functus est, cum prius Maximilianum filium Franc-
fordiæ consortem imperij, ab ijs qui Cæsarum eligendo-
rum iura sibi uendicant, declarari curasset. fuit is an-
nus impertitæ nobis à Deo Opt. Max. salutis, mille-
simus quadringentesimus octogesimus sextus. Ita ille
Cæsar declaratus est post patris mortem: diadema, infu-
lásque solennes illas Cæsarum neque unquam suscepit,
neque (cum facilè posset) suscipere admodum labora-
uit. Is imperij res cõpositurus turbatas morte patris, red-
dita*

dita Margareta filia unà cum quibusdam oppidis, quæ sua esse contendebat, fœdus iniit cum Carolo. Pace fruebatur Gallia, cum Ludouicus Sfortia princeps (necdum tamen sumpto Ducis nomine, quippe uiuente adhuc Ioanne Galeatio duce Mediolanensium) crebris nunciis, ob simultates quas gesserat cum Alphonso Rege Neapolitano, non cessabat Carolum in spem certissimā Regni Neapolitani impellere, ultro etiam ad eam prouinciam omnem suā operam, opésque deferens. Ferdinādus quoque Aragonum Rex maximè laborabat in recuperādo Comitatu Ruscinonis, & Perpeniani. Abhorrebant tamen proceres Gallici à Ferdinādo, iusta uēditione quæsitas res negātes tutum esse reddi, præsertim quæ spectarent ad limites Regni. Exclusus Ferdinandus Oliueriū Maillardum unum è sodalibus Franciscanis magna ui pecuniæ sibi deuincit: alii id adscribunt Ioanni Manleoni Franciscano. hic Annæ Regiæ sorori erat à confessionibus sacris, uanam ambitionem eo cultu tegens, cui facilè in rem id esse Gallicam persuasit: illa Ludouico Ambasiano, Albiensi Pōtifici. Ii cum Regi infixissent a-
" *culeum, quasi non redditis his rebus, sese ipse falleret: im-*
" *peratorem omnium & magistrum Deum non falleret:*
" *contrahi quidem animum utilitatis specie, sed ubi certū*
" *sit uitium adiunctum rei, quæ speciē utilitatis affert, cō-*
" *tinuò arripiendum honestum, secernendā abiiciendámque utilitatem: atque ita existimandum, conscientiam*
" *mentis nostræ quam à deo accepimus, à nobis diuelli nō*
" *debere: hanc unam testem optimorum nobis consiliorum*
" *uiuis, fatóque functis futuram. Hæc illi cum subinde occinerent, facilè eum in eam sententiam adduxerunt, maximè iam meditantem bellum Neapolitanum, neq; post*

suum discessum conuelli res gallicas uolentem. Ipse Ferdinandus postea, res eas tantum pignori obligatas fuisse, ac pecunia soluta, de hypothecis Regi decedendum aiebat. Si tamen iure æquo per eius gratiam aut potentiam uti potuisset, testamentóque condito lui ea pignora posse, Ludouicum sanxisse: quæ tamē in perditis & desperatis à se habita sint, cùm hominem neminē inueniret, per quē hæc à Carolo impetrare posset; donec à Frāciscano sodale tacitum sibi subsidium comparasset, qui ex incerto certum sese compotémque consilij reddidisset. Aragonensi pecunia omnis remissa est: & Prouincia ea lege reddita, ut ipse, quíque ei succederēt, comiter maiestatem Gallicam cōseruarent: ipse in Gallos arma ne ferret: nec alios qui in Gallos bella essent gesturi, cōmeatu, aliáue ope iuuaret: nec per fines regni sui transire fineret. Ludouicus Ambasianus oppida Aragonensi reddidit. Eodémque tempore Ludouicus Valesius dux Aureliorum, qui postea regnum adeptus est, uxoris precibus & lachrymis, quæ soror erat Caroli, insigni mulier & sanctitate & pudicitia, liberatus est è custodia: in amicitiam quoque Regis interiorem admissus, non sine laude mansuetudinis, cùm bello uictum Rex seruasset, dignitatíque pristinæ restituisset. Interea Rex ad bellum Neapolitanum animum intendebat: milites scribebat: arma, equos, machinas bellicas parabat: auxiliares ex Heluetijs, Scotis, alijsque fœderatis uocabat: commeatum, aut pecuniam quæ bello diuturno satis esset, congerebat. Ludouico Aureliorum principi negotium datum est, ut & ueteres naues quæ Maßiliæ subsistebant, reficeret, & pararet alias plures, uti Campaniæ, Lucaniæq; oram primo quoque tempore aut occuparet, aut infestaret.

ſtaret. Miſsi legati ad Maximilianum Cæſarem, Alexandrum ſextum Pontificem Max. Ferdinandum Aragonenſium Regem, Henricum Britanniæ Regem, Venetos, alióſque Principes, pacifica omnia retulerunt. Alphonſus iunior regnum Neapolitanum, defuncto patre, obtinebat, Ferdinando patri induſtria diſpar. Is, ubi tātos belli apparatus in ſe parari uulgò iactaretur, uelut incertis rumoribus rem exagitatam contēnebat: Poſteaquam autem certiſsimis authoribus, nuntijs, literis certior eſt factus de Caroli aduentu, non indiligenter quæ ad bellum, quæque ad rem militarem pertinebāt, parauit. A Maximiliano Cæſare, Ferdinādo Aragonenſi, reliquiſque Regibus, cùm fœdere Gallico obſtricti eſſent, ſubſidia nulla eo tempore impetrauit. Cum Alexandro Pontifice Romano, ſpreto Gallico fœdere, per Ioannem Borgiam nepotem & Cardinalem occulta inijt fœdera. Florētinos, Vrſinóſque ſibi adiunxit, & Vidum Vbaldum Vrbini principem, tranſitum Gallorum impedituros. Nicolaum Vrſinum Petilianum Comitem, Flaminiam cum ualido exercitu miſit: Claſſem ualidam inſtruxit, eíque Federicum fratrem præfecit. Romam deinde uenit: longáque oratione Pōtifici, Purpuratiſque oſtendit, non minus ſibi quàm uniuerſæ Italiæ aduentū Gallorum pertimeſcendum eſſe. Impetrauitque à Pontifice exercitum, ut quem nuper contraxerat ad urbis defenſionem, ad Petilianum mitteret. Pariſienſes longū Regis è Gallia diſceſſum ueriti, conati ſunt Regē ab ea expeditione miſsis legatis deterrere, quos ille inauditos dimiſit, dictitans nequaquā ſibi tot opus eſſe cōſultoribus: eóque poſthac Pariſiēſibus infenſus eſt. Cauſa potior indignationis fuit, quòd pecuniā ad id bellum à Rege pe-

titam liberè negaßet. Annus agebatur millesimus quadringentesimus nonagesimus quartus, cum Rex nunc Molinium, nunc Lugdunum adiens, pulcherrimarũ mulierum amore tenebatur: conuiuijs etiam eas adhibens, certáque loca designãs, quibus hæ mulieres, quibus ipse consueuerat, cõuenirent: nactus etiam homines nõ ignobiles emissarios, architectósque libidinum. Ita diei breuitatem conuiuijs, noctis longitudinẽ uoluptatibus conterebat. Inde Viennam adijt, urbem sitã in finibus Delphinatium. eóque loco ab Anna sorore magno ingenio muliere admonitus, resipiscere cœpit: uoluptatúmq; occasiones bellicis cogitationibus occupationibusque fallere. Ibi Petrum Borbonium qui Annam sororem in matrimonium duxerat, uicarium ac rectorem regni donec abesset, pronũciauit: singulisq; præfecturis præfectos cõstituit, omnes tamẽ Borbonio pariturós. Anna soror multum apud fratrem gratia atq; authoritate ualebat: quo factum est ut ad eam absente Rege omnia referrentur. Igitur nõ sine uenustißimarum mulierũ lachrymis, quæ ægrè ab eo diuellebantur, accinxit se ad Neapolitanam profectionem. Regem in expeditionem proficiscentẽ nobilitas Gallica secuta est: calonum, lixarum, plaustrorũ, carrucarum infinitus numerus. nam multis opus erat ad machinas bellicas centum quadraginta insignes uehendas: cùm interim paruarum innumerabilem traherent copiam. Diu deliberatum est, Réxne præsens bello adesse deberet, Petro Borbonio & Anna sorore reliquáque nobilitate Gallica Regem reuocãte. Sed Stephani Versii suppræfecti Belcariensis, & Gulielmi Brissonneti Quæstoris Regij, quibus solis ad interiorem Regis amicitiam aditus patebat, uicit sentẽtia, ut is bellum id susciperet.

ciperet. Vna hæc cura angebat Regem, unde pecuniam in sumptus belli pararet. nam quæ parata erat, iam consumpta erat. A Genuensibus mercatoribus & Mediolanensibus constat non sine fœnore mutuò sumptum ingentem numerũ pecuniæ. Rex cum Thurinum progrederetur, nactus est Blancham uiduam, Allobrogum ducis uxorem: ea quicquid auri in ornamentis esset, contulit. Ille id suscipiens, pignori dedit, sumptis inde mutuò duodecies mille nummis aureis. Tantundem sumpsit à uidua Montferrati: eáque in Galliam reuersus bona fide persoluit: totoq; itinere dum partim à mẽsarijs, partim fœderatis mutuas sumit pecunias, nec remige in supplementum ad classem quam instruxerat, opus fuit: nec stipendio qui ab eo educti sunt milites eguerunt. Interea classis Gallica, cui Ludouicus Aureliorum dux præerat, classi Neapolitanæ occurrit. Gallica classis ad portũ Genuensem stationem habebat. Ibi sunt qui certatũ scribant uario certamine: tandem depressas interceptasque naues hostiles, Federico fugato. Sed qui comites Carolo in ea expeditione adfuerunt, narrant ad Spediam locum quem uocant Speciem, & Rapalam, uicina Genuæ loca, egressos hostes duce obiecto Fescio, cũ interim classe etiam Gallis occurrerent. Erant Gallis instructæ naues gallicæ, maiores decem, myoparones maiores triginta, minores quindecim, onerariæ duodecim. Sperabant hostes ex urbe motum aliquem in Gallos. Ludouicũ cõstat classi occurrisse: sed ita littori proximam nauẽ prætoriam adnauigasse, ut pedestres hostium copias machinis bellicis emissis è mari & prosterneret & fugaret, territos machinarum impetu, quarũ usum exactiorem ignorabant Itali: etsi prius ad eos perlatas proditum sit.

Carolum etiam suppræfectum Diuionensem *cum* Heluetiorũ *instructa acie præsto fuisse, & renouantes prælium multis cæsis fudisse: Sfortianis etiã militibus, quos* Ioannes Adurnus *eduxerat, angustias itinerum obsidentibus, etsi hi prælio abstinuerint. Ita cæsi fugatique sunt hostes, captis multis; inter quos fuit* Fregosinus, *Petri* Fregosi *Cardinalis* Genuensis *filius, magni apud eos nominis (nanque illi spurios non minus quàm naturales & legitimos liberos obseruant.) Alij etiã* Rapalam *oppidum expugnatum aiunt.* Germani *scriptores etsi his congruunt, prælij tamen formam aliter narrant:* Federicum *cum quatuor hominum millibus,* Gallis *occurrisse: eos à* Gallis *&* Heluetijs *circunuentos fuisse: neq; tamen ideò minus aciem instruxisse: sed militum numero & machinarũ impetu impares fuisse hostes: ac tandem & cæsos & fugatos fuisse: Cecidisse ex* Neapolitanis *mille, ex* Gallis *uix trecentos.* Ludouicus *mare relinquens, cum* Federicus *inde sese proripuisset,* Astam *secessit, eóque loco nactus* Carolum, *certiorem eum fecit de uictoria.* Ludouicus Sfortia *cum uxore, regio magnificóque comitatu è* Mediolano *egressus,* Regi *ad* Astam *occurrit: eique gratias egit quòd eam prouinciam se authore suscepisset:* Regique *fidem & operam omnem*
» *detulit.* Pergeret *felicibus auspicijs: nec uires hostium*
» *metueret. Qui apud* Italos *potentia omnino ualeant,*
» *quatuor esse:* Alexandrum Pontificem, *quem cum* Co-
» *lumnensibus solis uires conferre minimè ausum, certùm*
» *sit: quid facturus aduersus tantam potentiam?* Vene-
» *tos, qui hoc tempore quieti sint:* Mediolanenses, *quos*
» *ipse nutu suo regat. Ita aduersus* Neapolitanos *solos*
» *rem* Gallis *futurã. Hos omnes quatuor cõcordes opésque*

conferentes

» conferentes superatos. quid futurum hoc tempore quo
» aduersus unum bellum sit gerendũ? Neapoli recepta, tan
» ta auxilia terra maríque sese subministraturum Turca-
» rum, ut imperium Constantinopolitanúmque diadema
» nullo negotio Gallia florens recipiat: Ita futurum ut res
» gestas Magni Caroli famámque Rex adolescens uincat:
nec uanæ pollicitationes, nisi à labijs nõ dissensisset præcordia, aut pectus nõ postea à lingua mutatum res ipsa docuisset. Ibi rex pustulis toto corpore emanantibus coorta etiam febri ægrotare cœpit. Sed febre leuatus, cum cõsilia belli omissurus putaretur, ad pristinas cogitationes reuersus est. Ascanius Sfortia Ludouici frater interea Romæ Regi egregiam nauabat operam, ut & Iulianus Cardinalis, quẽ postea Pontificẽ factum Iulium uocarunt. Hi Ostiam Iuliano eodem Pontifice Ostiensi adnitente Columnensium factione Pontifici extorserũt: intercipiebantq́; commeatus qui Tyberi Romam uehebantur. Instante iam hyeme Ferdinãdus Alphonsi Regis filius, Nicolaus Petilianus Comes, Virgilius Vrsinus, Ioannes Iacobus Triuultius, lapsi spe Gallorũ è Genua eijciendorum, copias cogere, à Florentinis equos parare, finitimos populos ad se allicere cœperunt: Ita contractis copijs & numero & rei militaris peritia haudquaquam spernendis, ad Sapim peruenere. Prodit is fluuius ex Apennini iugis. Ad eos depellendos Rex misit Bernardum Aubignium (quem Scoti Ebrardum Stuardum uocabant) & Franciscum Roberti Seuerinatis filium cum quibusdam equitibus à Sfortia sumptis. Horũ aduentu cognito Aragonẽses & Neapolitani copias equestres educunt, equitatu pulso: sequentibúsque Gallis & Sfortianis, repẽte pedestres copias emittũt. Ita dũ utrin-

que receptui canitur, utrique in castra exercitū reducūt, Aubignius castra celeriter uallo fossaq; muniјt: leuibúsque prælijs quotidie certabatur, cum castra castris essent proxima. Erāt cum Aubignio Rodulphus Gonzaga, & Galeotus Mirandulanus. Ac quodā die cū tormētorum bellicorū pilæ ferreæ ex uallo in hostiū castra torquerētur, ita afflictæ res sunt hostiū, adcurrentibus Gallis, deleri ut potuerint eodem die, ni Vidus Vbaldus Vrbini princeps, qui nuper in castra hostiū uenerat, suos terga dātes reuocasset, paucisque ex fuga reuocatis restitisset. Enituit eodē ꝑlio uirtus Gratiani Calmontij spurij è nobili Calmontiorū Aquitanorū familia. Hūc etiā alio nomine Artignanū uocabāt. Imitatus hac in parte maiores suos, ꝑcipuè uerò Brādelesiū Calmōtiū, cuius ut uiri fortis, animosi, & acriter se morti offerētis uirtus laudem ad posteros propagauit. Et Aubignius suspecta habebat auxilia Sfortiæ: & Ferdinandus de suorum fide dubitabat: quo factum est, ut neutri rem prælio committerent. Alexander Pontifex irritatus Columnensiū iniurijs, copias suas è Flaminia reuocauit. Ita cedente Ferdinando, equitibusque Gallicis extremum agmen carpentibus, dissolutæ sunt eorum copiæ: secutique Galli & Sfortiani in Flaminia Mordanum ceperūt & diripuerunt: Catharinamque Hieronymi Riparij Sixti olim Pōtificis Romani nepotis uxorem, Aragonensiū partes secutam, legatos ad Regem mittere coegerūt: qui ibi eam futuram ubi ille præscriberet, & ea facturam quæ imperaret, firmarūt. Ita passim Italiæ omnes proceres Regi adiuncti, uel eius aduentu spem nouarum rerum cōcipientes, uel machinarum impetu perterriti, ut sunt ad res nouas intenti. Accedebat inueterata de Gallorū hu-

manitate

manitate liberalitatéque memoria: quam tamen paulatim deposuerunt, Gallis insolentissimè rapinis omnia fœdantibus. Carolum inde Sfortia & apud Mortariũ & Papiam magnificè excepit. Ingredienti Regi plausu maximo à multitudine undique occurrente, gratulatio significata est: similiq; plausu & frequentia usque ad ædes deductus est: ibi Stephanus Versius, qui ad familiaritatem Regis intimam peruenerat, conatus est uoluntatem Regis a Sfortia alienare, uel suspectum eum palàm sentiens, uel apud Ludouicum Aureliorum ducem gratiam initurus qui iam palàm Mediolanensem ditionem ad se reuocabat. eoque factum est, ut duplicarentur apud Gallos nocturnæ excubiæ. Nec Sfortiã id latuit: sed simulationũ inuolucris rem tegens, rogauit Regem qua tandem ratione suspectum eum haberet, qui opes omnes suas conferat ad prouinciam quam ipse sibi semel decreuit debellandam. Rex bene eo sperare iusso, negauit unquam apud se uel leuiculã suspicionem resedisse: petijtque Ioannnem Galeatium ducem Mediolanensium uisere sibi liceret: is æger corpore, lectulóq; decumbens, ima è pectore suspiria trahebat. Rex misertus est principis nobilissimi, qui uelut custodia septus eo castro adseruabatur: obsecrauit ne in consilium cogitationũ, desperationem aut timorem adhiberet: curaret diligenter ualetudinem: Dei ope futurum, sanitati restitutus constituta ut omnia negotia, si quæ angunt, uideret. Ille flens gratissimam sibi esse Regis ait uolũtatem: fecisséque nihil eum à necessitudine ueteri obsequióque Galeatij patris in Gallos alienum: Actum de se: commendauitque filiolum. Rex cum multa eum libenter esset rogaturus, supersedit ob Sfortiam præsentem. Ibi Isabella Alphonsi

Regis Neapolitani filia, Galeatij uxor, pedibus Sfortiæ aduoluta humum conspersit lachrymis, capillo passo, circumque caput reiecto negligenter, tandem aliquando patris Alphonsi Ferdinandique fratris misereretur, orauit. satis iam ultum iniurias suas. quid tandem expectaret, nisi ut è Regibus seruos redderet? Quid ego uobis (inquit) pater & frater, præter lachrymas possim reddere, quas uos ex morte mariti imminente pro me ipsa plurimas uideo effundere? quid possum nisi mœrere? quid nisi squalida gemere? memini quidē, memini, dum hasce mihi nuptias conciliaretis, præsidium uos uobis quasi pararetis, huc me deduxisse: pro quo præsidio præsens uobis adsit ruina. Sfortia respondit iactam aleam, neque rem esse integram: depromendas fuisse eas deprecationes pro marito & pro seipsa, quæ uenustula esset & adolescentula. Fuere qui ita putarunt, Regem ita eius oratione commotum, ut si, quas ad Sfortiam illa preces effudit, genibus suis obuoluta effudisset, ad æquas pacis conditiones, quas eo tempore per Venetos Alphonsus maiore regni parte delata offerebat, uēturus existimaretur. Inde Placentiā comitāte Sfortia Rex peruenit. Ibi certior factus Sfortia Galeatium nepotē animam agere, pegasario cursu arrepto Papiā properabat: sed in itinere audijt discessisse: Mediolanúmque properauit, cū prius rediturum se Regi recepisset, nec tamen redijt. Fama est Galeatium nepotem pronepotémque ueneno ab eo sublatos, ita aptè temperato, ut sub aduētum Gallorū occumberet. Ita ille Mediolanensem principatum malis artibus quæsitū obtinuit, cuius dominatio neq; iucunda fuit multitudini, & bonis ita molesta, magno ut omnibus in odio fuerit. Ciccus Calaber uir natura peracutus &

prudens

prudens, expulso Ludouico Sfortia *cũ* Bona Sabaudia*na matre, moderabatur* Galeatij *nomine res* Mediola*nensiũ*.Bona, *cum esset leui ingenio, per* Antoniũ Tele*sinum* Ferrariensem *adolescẽtem uenustißimum, qui ad eius amicitiam arrepserat, totámque eam poßidebat, eique obsequentior ea erat, quàm castam mulierem deceret, reuocauit* Sfortiã, *nequicquam dissuadente* Cicco.Is *reuocatus*. Cicco *necato cum in amore & delicijs illa aliquantulum* Telesini *uersata fuisset, tandẽ & tutela filij, & omnium rerũ administratione priuata est, omnia ad se* Ludouico Sfortia *reuocante, donec sublatis nepotibus* Mediolanensi *imperio potitus est*. Inde Rex, *cum* Florentinis *non satis æquis uteretur ob* Petri Medicis *factionem, qui* Neapolitano *adhærebat*, Sarzanam *obsidere cœpit. Sunt qui* Cesenatenses *etiam oppugnatos putent. Secus* Macram *amnem* Lunam *uetustum olim aiunt fuisse oppidum & nobilißimum: quod hodie nullum extat, uicinis tamen locis* Lunensis *regionis nomen retinentibus*. Ad Macræ *dextram supra* Lunam *est* Sarzana, *cuius arcem à* Thoma Fregoso *communitam lautißiméque ædificatam proditum est*. Ad *eam perueniens* Carolus *cœpit machinis admotis oppugnare. erat ea neque commeatu, neque defensoribus admodum munita*. Florentini *quibuscunque conditionibus cum rege transigendum censuerunt: ægréque impetrauit* Petrus Medices, *ut eò mitteretur cum paucis. Sed* Franciscus Valorus, Tanaus, Nertius, *& plerique aduersæ factionis paucos post dies legationem aliam decreuerunt. Mißi sunt obuiam* Medici Franciscus Pienneus, *&* Gulielmus Brissonetus, *acturi de pacis cõditionibus*.Hi *multa petierunt quæ se non impetraturos cre-*

à quo libertatẽ petere poßint:qua nisi hoc tempore potiantur,nequicquam posthac sperare debeant. Hac *impulsi occasione* Pisani, *qui iam antè se* Florẽtinorum *obnoxios dominationi dolerẽt,liberius audaciúsque de libertate recuperanda consilia inire cœperunt: indictóq; consilio,uel sui capitis periculo* Pisas *in libertatem uindicandas decernunt:*Galeatius *huius se cõsilij principem futurum pollicetur. Quærebatur ratio perficiendi.* Erat Iacobus *(hunc alij* Ioannem *uocant)* Rabotius,Regius *apud* Grationopolim *consiliarius, uario homo ingenio: sed ei potiora semper omnia unde quæstum undecunque pararet,quàm fides atque integritas fuere.* Hic *eo tẽpore munere fungebatur libellorum, magistri* Adami Fumæi *nomine,absentis:cum eo agũt,postulationes ut suas ad* Regem *deferat.id ille recepit, uictus muneribus. ita constituta re,cum* Rex *è solennibus sacris rediret,uel ad ea adiret,obuiam prodeunt, effusa plebe,fœminis mœrentibus,populóque libertatem identidem atque identidem acclamante.*Rogat Rex Rabotium, *petitione insolita concursúque plorantium commotus, quorsum hæ plebis petitiones tendant.* Ille *miserrimam esse populi conditionem respondit, direptas à* Florentinis *fortunas ciuium:locupletes in exiliũ actos: fana uexata:uectigalem urbem singulis rebus, quæcunque uænirent, nouis prætorijs impositis, factam.* Rex *cum ille iustas preces diceret, quando libertatem peterent, libertatem se ijs dare profeßus est.* Ita *ad plebem* Rabotius *conuersus, libertate eos à* Rege *donatos pronunciat.* Paulisper *fremitus gaudentium libertate fuit: mox etiam omnes acclamarunt, gratiasque* Regi *egerunt.* Inde *effusa plebs ad pontem circa* Arnum *situm properant.*

Ima parte pontis stabat leo marmoreus (quem Maio*rem uocabant) referens* Florentinorum *dominationis insignia.* Illi *leonem deturbant, comminuunt, dissipāt: odiúmque quod in* Florentinos *attulerant, in eorum insigne profuderunt: mox etiam suo loco reposuerunt, addito* Regis *simulachro magnificè depicto, equestríque statua, è qua* Rex *stricto ense leonem pedibus conculcatum prosterneret.* Sed *hæc adulantis populi studia quàm uana fuerint, postea compertum est, cum urbe à* Maximiliano Cæsare *recepta, in* Regis *statuam eadem peregerint,* Cæsaris *erecta statua quæ* Gallicā *comminueret.* Pisani *interea, magistratus expellunt, bonis eorum publicatis, ut & eorum quos* Florentinorum *rebus studere uidebant.* Politianum *quoque oppidum,* Pisanorum *consilia secutum, expulso prætore arcéque deiecta, rebellauit.* Rex *certior factus de* Pici Mirandulani *eruditi hominis morbo, tanti uiri fama commotus, medicos suos ad eum properare iussit.* Sed *morbi uis serum fuisse auxilium ostendit.* Petrus Medices Florentiam *redierat, domúmque suam lautissime regioq; more ædificatā* Regi *præparabat.* Erat *is summo apud suos odio ob munitiones locorum* Regi *traditas.* Augebāt *inuidiam* Franciscus Valorus & Nertiorum *factio. hi cum quibusdam alijs, nacti locum quo iniurias ulciscerentur, in eum inimicitiarum dolorumque iracundia eruperunt. relata res est ad senatum. dicuntur in* Medicen *sententiæ graues. ut quisque grauissimè dixit contumeliosissiméque in* Medicen*, ita quammaxime rempublicam iuuisse uisus est. de his rebus* Medices *admonitus, in curiam uenit.* Iacobus Nertius *solum se admissurum ait: cum comitatu prohibiturum aditu: uociferantíque*

tiquefores clausit. Aguntur omnia raptim & turbatè: neque Medici deprecandi purgandique spatium datur. His de causis Medices armata familia uocatóq; ad parteis Paulo Vrsino cũ paucis alijs, cum iam uulgus inconditis uocibus streperet, libertatem identidem acclamãs, è Florentia se proripuit. absentem hostem iudicarunt, bona eius publicarunt & diripuerunt, eique aqua atque igni interdixerunt. Matthæus Balasius qui Petri domũ à Rege missus exornabat, domum ipsam supellectilémque diripuit, qui si maxime ob Regem Petro hostis esse debebat, tamen hospitis domus direpta perfidiam cum auaritia certasse significabat, quãuis is rapinas suas prætextu tegebat pecuniæ, quam ab argentarijs Mediceis Lugduni sibi debitã contendebat. Omnes Medicis clientes & familiares institoresque quos plures habebat, sese ad motum fortunæ mouere cœperunt; ut narrantẽ multi eum postea audierunt eo ipso tempore, nondum direptis bonis, neque à magistratibus ad suum commodum (quod postea accidit) conuersis, institorem Florentinum à quo ad uestimenta sibi suisq; paranda aut pannos aut pecuniam ad centum usq; numos aureos petebat, ei præcidisse, negasseque, quem hostes ciues iudicassent, huic se sua posse etiam mutuò poscenti concedere. Medices patria profugus Venetias peruenit: duósque dies extra urbem duxit dum ambigunt Veneti an eũ recipientes Regis in se animum irritarẽt: sed cum Philippus Cominius qui apud eos à Rege legatus missus erat, nihil à Rege hac de re literarum se accepisse profiteretur, magnifice eum exceperunt, eumque unà cum uiginti alijs quos deligeret è familia (quod passim concedi non solet) armatum in publicum prodire permiserunt. Rex etsi in eum à

Stephano Versio multisque aliјs incensus, nunquam tamen nec uerbo nec scripto eum insectatus est: uicemque eius se dolere professus est: impetrassetque ei reditū à Florentinis, nisi ipsi Florentini commodo eius dolentes florentibus rebus eius, regia consilia turbari ostendissent. Florentini paulo antea legationem nouam ad Regē decreuerant, qui se suaque omnia in fidem eius clientelámque dederent. Erat inter legatos Hieronymus Ferrariensis Dominicanus sodalis: hic Petrū Medicen proprio nomine anteuertisse questus est, quod ciuitatis nomine factum deceret. Legatis benigne responsum. Inde Rex instructo exercitu Florentiam ingressus, exceptus est incredibili honore & pompa, nihilque prætermissum est, quod ad ornatum excogitari posset, quod non in eū collatum sit, ut uel magnifici triumphi pompa percipi posset. Rex cum Florentinis fœdera iniјt, quorū summa fuit: Darent illi Regi centum & uiginti numûm aureorū millia, quinquaginta millia statim numerarentur, reliqua æquis pensionibus. Loca à Medice Regi tradita, Rex ab eis precariò cū præsidio teneret: ea is redderet post quatuor menses, Neapoli capta, aut prius, si in Galliam rediret: insignia illi Regia reciperent, ipse eos in fidem reciperet. Hæc ut rata in posterum essent, iureiurando ad altare diui Ioannis sanciret. Multa quoque cauta sunt eo fœdere Petro Medici & Alfonsæ uxori, cui dos restitui debebat. Florētiā post octauum diem abiјt, saluis & rebus ciuium, & pudicitia uxorum, quod illi maxime uerebantur. Dum Rex Florentinorum res componit (nā hi Pisanis datam libertatem grauiter ferebant) ad eum ueniunt Antonius Lauretanus, & Dominicus Triuisianus, Venetorum decreto legati missi, ea quidem ratione (ut di-

(ut dictitabant) ut Regi Romam adeunti, si quid posset, Venetorum nomine commodarent. Misit & Rex legatos ad Alexandrum Pontificem, Ludouicum Tremoliũ, Ioannem Ganaium, Paulum Vidandum quæstorem. præmisit & Ludouicum Luxemburgum, & Antonium Alegreum Ostiam cum Heluetijs ad duo hominum millia. Admiserat in urbem Pontifex Ferdinandum Alphonsi filium, unà cum Italicis aliquot militibus, quos antea ad urbis defensionem contraxerat. Ita factum est ut legati Regis dubio essent uitæ discrimine. Sed cum & Luxemburgus auxilio Columnensium fretus parte una ex Ostia properare iactaretur: & appropinquare etiam Regis in urbem aduentus putaretur: mutato consilio remissi ad Regem sunt legati. diffideréque tũc artibus suis & simulationibus Pontifex cœpit: ac tum demũ, quando ita Regi placeret, etsi tumultum imminere non leuem uideret, aditum se Regi præbiturum significauit. Postulauit tamen Ferdinando liberum reditum, quem & impetrauit, prius tamen uelut obsidibus retentis Ascanio Sfortia Cardinale, & Prospero Columna. Inde Rex Senas: mox ueritus ne Viterbio hostes potientes, exercitum castráque transferrent, eò contendit, celerius omnino q̃ Pontifex putarat, loco potitus. Vbi lacum Vulsinensium prætergressi sumus, campi nos excipiunt amplissimi, in quibus est Viterbium, ruinæ olim Faleriæ urbis inter Hetruriæ urbes celebris. Adiacet Viterbium mõti. receptísque castris uicinis, præsidióq; imposito, Brachianũ adijt. Carolus Vrsinus ueniẽti Regi oppida Virgilij patris obtulit, cùm iam Ferdinandus è Roma secessisset: cum pater Ferdinandi partes toto eo bello & secutus esset, & adhuc ei militans sequeretur. ita ex una & eadem familia

modò harum modò illarum partium erant, neque in Regis omnino, neque Neapolitanorum Regum parte fidem habentes. Pridie calendas Ianuarias Romam uenit instructo exercitu Carolus: noctúque ingressus tãto lampadum splendore ut dies nõ desideraretur. Hospitium ei decretum erat ad diui Marci Palatium. Cum autem seditio orta esset in uico Iudæorum, in authores seditionis, qui militem Gallicum occiderant, animaduersum est. Ad hæc tribus locis media urbe iussu Regis furcæ erectæ sunt, ut in alieno solo terror etiam Gallicus ostentaretur. Regem in urbem ingredientem secuti sunt Ascanius Sfortia, Iulianus, quem postea agnouit Roma Pontificem: Baptista Sabellus, Ioannes Columna, pluréſque alij ex Purpuratorum Cardinaliumque numero. Magistratus omnes cum nobilitate Romana, tãtæque ad eius introitum effusiones hominum ex oppidis, concursus ex agris, plausus inconditæ multitudinis fuit, domesticum ut Regem non exterum recipere uiderentur. Alexander in Vaticanum secesserat: præsidijsque id firmarat, Baptista Vrsino uno comitante ex Purpuratorum cœtu. Agitatum est de abroganda dignitate Pontifici: admotæq; sunt machinæ bellicæ Vaticano, cum is Regis legatis de pace acturis portas clausisset. Ipsi Purpurati palam agere cœperunt, & dicere decernendam in eum quæstionem: ex Vaticano inuitum educendum: secernendos dandósque iudices apud quos causam dicat. Ascanius Sfortia Pontificatum emptum aiebat. idem plerique alij: & sane haud insulse, ni ipsi nundinationibus ipsis præfecti fuissent, cum & Vicecancellarij (sic enim uocant) ordinem, ingentemque pecuniam cum domo pontificia idem ipse Sfortia recepisset. Pontifex circunspectis rebus omnibus,

omnibus,subductisque rationibus, territus etiam ruina muri ex Vaticano suapte spõte disiecti, ne diutius de capite suo comitia agerentur, misit ad Regem qui nuntiarent ad æquas pacis conditiones se uenturum. Conuenit tandem ut oppida aliquot donec in Galliã rediret, à Pontifice Rex retineret: ut Valentinus Borgia Cardinalis Alexandri filius, Regia castra quatuor menses sequeretur: ut Zezymus Turcarum principis frater daretur: ut Ostiensis arx Iuliano Cardinali redderetur: ei reliquisque Purpuratis, omnibúsque aliis Gallos secutis fraudi ne in posterum esset quòd Regem secuti essent. iis siquid ablatum esset, restitueretur: ipse in Regem arma ne ferret, aliós ue ferentes ne consilio ullá ue ope iuuaret: ex Gallis duo quos deligeret Rex, Purpuratorũ numero adscriberẽtur. Allecti mox in Purpuratorum ordinem Gulielmus Brissonetus, qui prius quæstor Regius, ac fuerat paulo antea Maclouiensi Pontificatu donatus: & Philippus Luxemburgus, Cœnomanensiũ Antistes. Mox Rex obside recepto Valentino Borgia intra paucos dies qui ad patrem perfugit, & Zezymo Turca, Vaticanum ad Pontificẽ salutandũ profectus est: eiq; ut filius pius ueluti parenti & Pontifici se submisit. Eoq; tempore Petrus Vachius, Antonellus Salernitanus, & plures alii è Genua cum classe Gallica profecti, cum incerti locorum diu deerrassent, ad Regem circa Populoniã in terrã egressi peruenerũt: pecunia allata, ex qua Columnensibus maior pars erogata est, ob stipendia militum quos in Regis gratiam ad duo millia se aluisse aiebant. Alphonsus Caroli in Romam aduentum sentiens, magna cura & diligentia fines suos tueri uoluit. Sed angebatur memoria procerum aliquot Neapolitanorum à se iniuria cæsorũ:

eorum uocibus resonare loca omnia & uigilans & dormiẽs, furijs ueluti quibusdã percitus, augurabatur. Neque *uero ex pristina animi magnitudine ulla apud eum memoria resedit: sed exanguis atque æstuans regno abdicato,* Ferdinandum *filium pro se regnare iubet: ipse parum apte compositis rebus,* Mazaram *secessit, religionem professus, sed prius eò ingẽtem uinorum suauissimorum copiam aduehendam curauit, eoque loco paucos post mẽses calculi doloribus uexatus occubuit, cùm uere ad frugem redijsse, uigilijsque & ieiunijs corpus macerasse diceretur.* Aquilam *interea* Galli *pulsis* Aragonijs *recepere, ut &* Populium & Tranium & Larinũ *pulsis* Vrsinis, *commotis iam omnibus ipsa fama & opinione fortitudinis* Gallicæ. Rex *è* Roma *abiens instructo exercitu, omnia pacata* Columnensium *opera inuenit.* Monfortij *paululum restiterunt, sed à* Gilberto Cliuensi *Germanicarum copiarum ductore oppugnati, imperata fecerunt:* Alij *oppugnationem eam trahũt ad* Castelfortium, *idque expugnatum & direptum aiunt, cæso etiam* Iacobo Cointio, *qui cum prius* Regi *militasset, maiore à* Ferdinando *stipendio cõstituto rebellauerat.* Exteri *scriptores rident* Gallicos, *qui* Monfortium & Castelfortium *diuersa separatáque loca crediderint.* Inde *ad montem* Ioannis *properatum est, octóque horis continuis cũ machinarum impetu deiecta mœnia essent, irruẽtibus* Gallis *cæsi sunt hostes, oppidum receptum: pars quidẽ* Gallicarum *copiarum per* Sabinos *in* Neapolitanum Regnũ *perueniebat: pars alia per* Latium *ad* Lirim *contendebat.* Admouebãtur *copiæ fano* Germani. Ad Casini *mõtis radices fanum est id* Germani, *intra cuius mœnia & ambitum scatent uberrimi fontes: hi amnem augẽt quar*

to suprà

to ſuprà milliario ad fanum Eliæ orientem: isque cū alijs Lirim amnem in Samnitibus producit: rurſusque duodecim expletis paſſuum millibus, in maiorem Liris curſum, ad locum quem Pontem Curuū uocant, incidit. Ferdinandus fanum adijt Germani cum quinque millibus equitum, peditum quinque millibus: alij quatuor conſtituunt, quingentos addentes equites: aiuntque quadrato agmine ad Gallica caſtra acceſsiſſe, ſed Gallos detrectaſſe certamen. Locus eſt montanus Cancelli nomine, ſex paſſuum millibus à fano Germani diſtans: hunc occupari iubet Ferdinādus. ſenſere id Galli, miſſoque Petro Riuenſi Tribuno militari, fugati mox ſunt hoſtes. Sed & Ferdinandus, cum audiret cum prima acie Iacobum Lotharingum Guyſium ad Germanum peruenire, uel prælium detrectans, uel quòd Neapolitanum tumultū uerebatur, inde ſeſe proripuit: ita fanū Germani induſtria celeritatéque Lotharingi receptum: quo tamen loco ſi unquam aliàs, aut Galli ob locorum munitiones diutina obſidione fatigandi, aut prælio aperto laceſſendi fuerāt. Hoc loco edicto aiunt à Rege ſancitum, ut ueteres poſſeſſores qui caſtra, aliá ue loca, Ioannæ reginæ tempore poſſediſſent, quorum Aragoniorum tyrannide interuerſæ eſſent poſſeſsiones, ad ueterem dominatum poſſeſſionemque redirent. Aquilanis quoque multa extra ordinem indulta, & ius monetæ cudēdæ. Circa id tempus Caieta à Gallis recepta, arx diu obſeſſa, à Braneto & Tuttimondo diu defenſa, tandem deditionem fecit, Brādeleſio Calmōtano ſtrenuo induſtrióque homine oppugnāte. Reſtabat Capua. ea ſupra Caſilinum, duodecimo à mari milliario, amni Vulturno adiacet. Eò mox contendit Carolus, ut ſi quid ad urbem alioqui munitam ho

stes adderent, celeritate præcurreret, munitionésque impediret. Eam ualido præsidio tenebat Ferdinãdus: præfeceratque ei Ioannem Iacobum Triuultium, Nicolaum Petilianum, & Vergilium Vrsinum, omnes rei militaris peritissimos. Venerat eò prius Ferdinandus. is solus in urbem admissus est: milites exclusi: hortatus tamen fuerat eos, ne necessario tempore fidem mutarent, futurum
" *ut crastino die rediret. Interea ciues fremere, iam accisas*
" *res Ferdinandi: nobilitatis animos mutatos. quid tan-*
" *dem frustra nitendo, odium sibi quærerent? Conclamare*
" *omnes, & Iacobum Triuultium obsecrare, urbi consu-*
" *lat. quid pro his pugnarent, à quibus tot calumnias passi essent? Hoc audito uulgi fremitu, magnus omnibus incessit timor. His de causis concilio conuocato, de summa rerũ Petilianus Vrsinus & Triuultius deliberant. Constitutum est uti Triuultius ad Regẽ de pace acturus deditioneq; mitteretur. Erat Triuultius summa apud suos nobilitate, patria tamen profugus Mediolanensi ob simultates quasdam quas gesserat cum Ludouico Sfortia priuato adhuc, neque ad tantum principatum euecto: transieratque ad Alphonsum Neapolitanum Regem: huiúsque opera & Alphonsus & Ferdinandus toto hoc bello Neapolitano optima fidissimáq; usus erat. Ipse autem uel ad motum fortunæ consilia dirigens, uel Ferdinandi res pro deploratis habens, discedere ab eo, Gallorumque experiri amicitiam constituit. nactusque hanc legationis occasionem, ad Carolum trãsiit. Rex Triuultium, quòd erat honesto loco natus, reiq; militaris peritia laudatus, & in honore apud Ferdinandum fuerat, humanissimè excepit: maiorique stipendio conditioneq; apud se turmis præpositum militaribus habuit. Hũc alij*

ſcribunt comitem initio fuiſſe Regi huius expeditionis. I*mpetrauit is ut* Vergilio *Vrſino & Nicolao Petiliano fide publica* Nolam *abire liceret, aut in alia pacata loca.* Erat *Capuæ multitudo inſolens belli, diuturnitate pacis.* Itaq; *intellecta* Triuultij *ad* Gallum *profectione, ingens undique clamor, direptáque* Regis *pecunia & ſupellectili, militibus ſine imperio hac atque illac curſitãtibus, de deditione legatos mittũt ad* Regem. Petilianus *interea &* Vergilius *Vrſinus* Nolam *peruenerunt, ibique poſt aliquot dies, etſi fide publica eis cautũ eſſet, aſſeruati tamen ſunt diligentius quàm conditio eorum requireret, & ſane egreßi fuerant è* Capua, *nõdum diplomate* Regio *quo fide* Regia *abirent, miſſo.* Turmasque *equitum plures miſſas ab eis ad* Ferdinandum *perueniſſe conſtabat: quæ cauſa fuit, ut* Galli *fœdere ſe teneri nõ dicerent, cum ab his ipſis fœderis leges uiolatæ eſſent: nec tamen unquam in uincula coniecti ſunt, quod quoſdam odio* Gallorũ *prodidiſſe uidemus.* Ita *Capua recepta eſt, miſſo à* Rege Aubignio *(quem* Scoti Stuardum *uocant) &* Proſpero Columna. Ferdinandus *Neapolim rediens ciues cœpit benignißime alloqui, appellare ſingulos, maiorum ſuorum merita, ſi qua erant, referre: cõtumelias ſi quibus illatæ erant, meritorum cumulo ſarcire ſe in poſterum decreuiſſe: omniáque ipſe agebat agitabatq; quæ confirmãdis animis placandisque cõferrent.* Sed *Capua deditione audita cum ex urbe abijſſet, à ciuibus excluſus in arcem ſe contulit: eóque inſpectante ciues ſtabulũ eius ſupellectilémq; ornatißimam locis proximis ſepoſitã diripuerunt, cum prius tumultuoſe &* Iudæorũ & Hiſpanorum, *quos ſectam* Mahometis *ſequi aiebant, bona diripuiſſent.* Vix *è* Capua Carolus *prodierat, cũ è* Nea-

poli adſunt legati qui ſe omnia quæ imperaret facturos receperunt. Præmiſsi ſunt Neapolim Petrus Rohanus Gyenſis Tribunus militaris, Stephanus Verſius Belcarienſis ſuppræfectus, profectionis Regi author, & Ioãnes Ganaius præſes Pariſienſis: Hi publice Regio nomine priuilegia ciuium confirmarunt. Paulo poſt deiecta parte mœnium, in urbem Rex ingreſſus eſt triumphantis habitu. Ingredientem ciues nullo non honorum genere exceperunt. A ciuibus, fœminis, adoleſcentibus, ſacerdotibus, omniq́ue ordine publicè priuatimq́ue ſigna letitiæ præbita ſunt. Adfuerunt praſtò Regi Caraffæ multis ab Aragoniis ditati opibus, Traianus Cabanilius, Troiæ ac Montellæ toparchus, Celanenſis, Grauinienſis, Merillanienſis. Ferdinãdus diffiſus Germanis, quos acceſierat, cum Hiſpano tumultuantibus, ut quidam uolunt, ex Caſtro Siciliã petiit, relicto tuendæ arci Alphonſo Daualo cum quibuſdam Germanis: diademaq́ue Regium magnifice Rex ſuſcepit. Hinc Oui arcem admotis machinis, cum è caſtro alio Daualus abiiſſet, quatere cœpit. Federicus Alphonſi frater locũ medium colloquio petiit: uelle ſeſe cum Rege de conditionibus agere. Huic fide publica permiſſum, ad Regem ut ueniret. ubi ad Regem uenit, primum penſionem regni nomine quæ regno non inferior uidebatur, offert: ſequenti die rediens, maiorem partem regni tantum: partem Ferdinando nepoti, Regio nomine titulóque poſsidẽdam petebat: ſibiq́ue ſaluas res ſuas & uxoris. Huic Rex & nepoti in Gallia ditionem opulentam, quam ducatus nomine impertiret, obtulit. Multa à Federico dicta ſunt, cur eas conditiones reſpueret. Itaque colloquio finito ſe ad ſuas munitiones re infecta recepit, cum prius & Thomã Fregoſum, & Daualũ

initio

initio tumultus arcibus præposuisset, & Antonium Picciolum Consentinum. Fama est Suzannam Borboniã neptem oblatam à Rege Ferdinando nupturam cũ quinquaginta millibus nummorũ aureorum annuis uectigalibus, si in Galliam ueniret. Neapoli degẽs Carolus, proceres regni in uerba sua iurare uoluit: eosq́; postea in fidẽ recepit. decursus quoq; militares habiti. Auditæ ciuium querelæ, tributorũ antea exactorũ magnitudinẽ minui petentium. Id Rex libenter audijt: tributáq; quãtum eis uisum est, minuit, ob id à populo & laudatus & amatus. Loca deinde uicina adijt: atq; iterum Neapolim rediens magnifice exceptus est, cũ antea ob arces nõ deditas, honores delatos repudiasset. Nec tamẽ nobilitas Neapolitana diutius Regis aduentu lætata est, cum difficiles eis ad Regẽ paterẽt aditus: rariq; essent qui aut præmio essent affecti, aut magistratib. prioribus, stipẽdiis ue quibus Aragonijs miliťabãt, nõ deiecti: Cũq; nobiles homines, qui magno suo incõmodo Andegauensiũ olim partes secuti erãt, præmia expectarẽt, repente edicto Regio præcisa eis est spes, eoq; cõfirmatæ possessiones eorũ qui Aragonẽsiũ partes tutati fuerãt: cuius edicti causam sustinebãt aulici aliquot nobiles: re qdẽ uera nemo dubitabat, quin Ioãnes Ganaius præses Parisiensis & iuris præfectus, edictũ id mercenariũ ad suum quæstũ nundinationemq́; fixisset. Id edictũ alij in gratiã tantum Mariliani Comitis, eiq́; soli datum scripserunt. Ita irritati multorũ animi, qui nato quæstuosissimo illo edicto ius suũ retinere se posse diffidebãt. Multi tamen aliud scripsere, ut & suprà ostẽdimus. Qui ex hostibus in arce Oui erant, post longã obsidionẽ pacti nisi intra octauũ diẽ auxilia adessẽt, facerẽt deditionẽ, octauo die lapso arce Regi cesserũt.

Ferdinandus in Ischiam secessit, ægrè admissus, nec nisi post multas suorum preces, ab eo qui loco præerat. eò factum est, ut intromissum & illum & filium pugione arrepto necarit. inde ad patrem transiit, custodia alij tributa. Eodemque tempore Petrus Medices Neapolim ueniēs, humanissimè à Rege exceptus est. Columnenses, fundos cum multis oppidis à Rege acceperunt. Alienatis omnium animis à Ferdinando, Calabriam, Appuliam, Lucaniam per præfectos mox maiore ex parte recepit. Aubignium, Gallicamque nobilitatem multis etiam oppidis donauit. Stephanum Versium profectionis authorem Nolæ imperio donat: ad eumque res omnes referri uoluit, pulso Vrso Vrsino uetere Comite Nolæ, ac duce Asculi. Cum esset Carolus Neapoli, frequentes ad eum rumores afferebantur, literisque item Philippi Cominij, sui apud Venetos legati, certior fiebat, Alexandrū Pontificem Romanum, Maximilianum Cæsarem, Ferdinandum Hispaniæ Regem, Venetos, Ludouicum Sfortiam, contra se coniurare. Coniurandi hæ erant causæ: Primùm quòd uererentur Alexāder, Veneti, & Sfortia, ne pacato regno Neapolitano, in se Rex uerteret uires suas: deinde quòd Gallos nolebant inueterascere in Italia: tum quòd uicini Regis calamitas cautiores eos reddebat: sollicitabantque illi Cæsarem in easdem partes, negantes saluo Rege res imperij tutas. Maximilianum ueteres inimicitiæ & dolor repudiatæ filiæ incitant: Alexander contumeliæ dum Rex Romam adijt illatæ monetur: Sfortiam spes munitorum aliquot locorum, quæ Rex præsidio tenebat, recipiendorum, impellit: Ferdinandus iam se, Rege Italiam ingresso, ubi Ruscinonem adeptus est, totum se ab eius amicitia auerterat. atque ubi è Roma

sciuit

sciuit Regem egressum, Antonium Fonsecam ad Regem caduceatorem mittit, qui doceret, Ferdinandum sibi consanguinitate coniunctum: proinde temperaret ab eius regno inuadendo: aliter futurum, ut cogeretur propinqui ulcisci iniurias. Huic Carolus inspectante exercitu, hæc ne essent fœdera cum eo inita? num illi profectionem indicatam? rogauit: id ne electum tempus turbandi sui consilij? Ad quæ Fonseca, nisi temperaret ab ea prouincia, futurum ait ut ille propinquum tueretur; cum interim Galli equites frendentes, Fonsecam uelut uiolandæ pacis authorem, non caduceatorem, interimendum aiebant. Ille nihilominus fœderibus exhibitis, subscriptis à Carolo & Ferdinando ut erant ea chartis, scripta inscidit, Regique Ferdinandi nomine & amicitiam renuntiauit, & bellum indixit. Rex iactam aleam respondit: sine ope Ferdinandi, ut cœpisset, iter ita se confecturum. Fonseca postea caduceatoris munere egregie perfunctus, nihil non honorum in Regem contulit: auditas esse ait à se uoces militum sibi insultantium: quid minus deceret quàm uiolari maiestatem legati sacrosanctam? multaque alia prudenter locutus, multis à Rege muneribus receptis, dimissus est: paßimque interdictũ ne quis eum dicto aut facto uel leuißime læderet: custodibúsque datis in loca pacata perductus est. Ludouicus Sfortia, Aurelium Mediolani competitorem, iactatásque in itinere ab aulicis in se uoces suspicionum plenas, iustam sibi esse fidei mutatæ occasionem iactabat: Pontifex liberum aditum Carolo datum, ut Neapoli mox recepta in Turcam duceret exercitum: Neapoli recepta imminere Italiæ querebatur. Cautiores Veneti, qui tuendæ Italiæ fœdus contractum aiebant, ut non lacessendi Regis gra-

tia, ita si ultro lacesseret, sese fœderatosque tuendi. Erat Venetijs Regio nomine Philippus Cominius, *multis præsidijs ingenij, industriæque munitus: ille in hominum uel ciuiũ uel aliorum legatorum corruptelis, ad ea quæ tacitè inibantur fœdera eruenda, cognoscendaq;, mirandũ in modum solers, atque aptus erat: quiduis facere, dicere, in eiusmodi rebus hostium ut consilia nota haberet, sciebat: industrijsque ex familia sua hominibus gratiosis undique tota urbe emißis, præmioque & pollicitationibus multis captis, acutißime tota urbe quid consilij iniret legati* Pontificis, Maximiliani, Sfortiæ, Ferdinandi, *indagare & odorari solebat.* Hunc *quodam die uenire ad se iubet* Senatus Venetus. Venienti *dux ei de sententia consilij pronunciauit, fœdus ictum cum* Pontifice, Maximiliano, Ferdinando, & Sfortia, *primum ob* Turcæ *arma imminentia* Christianis *depellenda: deinde ob* Italiæ *defensionem: postremò, ob sese ipsos tuẽdos. idq; eum iusserũt ad* Regem *scribere.* Cominius *angi cœpit æstuareque dubitatione, paratiores eos esse existimans,* Germanósque *mox eis adfuturos.* Quorum *si auxilia* Venetis *præstò adfuissent, implicatum oportebat omnino* Regis *esse reditum.* Vt *autem sunt* Itali *ad aliorum odoranda consilia sagacißimi, irritare cœperunt* Cominium, *ut expiscarentur exprimerẽtque ab irritato, si quid possent.* At *is ad se rediens, ridenti similis, id fœdus paucis antè diebus* Regi *se indicasse per literas ait:* Regemque *scripsisse, id se rescijsse antequã è* Roma *discederet: atque ea ille perbellè simulabat, cùm tamen agitari tantum fœdera, non inita esse scisset.* Ille *eos commotos uidẽs, addidit, ad* Ludouicum Aurelium, *ut* Astam *ualido præsidio teneret, &* Petrum Borbonium Galliæ *proregem,*

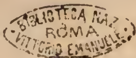
ut omnia

ut omnia quæ opus esset, pararet ad ea fœdera turbanda, se scripsisse. Erant *&* Venetijs Ferdinandi Neapolitani *legati: moxque passim apud reliquorum principum legatos signa undique lætitiæ exhibita sunt.* Et *tamē ipsi ad* Cominij *simulationem ita ingemuerunt, ut frontē ferire uisi sint: omnium enim maximè grauiter ferunt, cōsiliorum secretas machinationes diuulgari, iactātes uetus illud militaris hominis, & timentes,* Bene *consultum surripitur sæpissime.* Quippe *si resciuere inimici cōsilium tuum, tibi tuopte consilio, occludunt linguam, & cōstringunt manus: atque eadem quæ illis uoluisti facere, faciunt tibi. hac certe parte* Gallorum *leuitatem uincentes, cum animi magnitudine inferiores sint: qui quæ audierunt, male continent, palamque etiam consilia sua efferunt.* Interea *augebantur hostium copiæ: incertisque rumoribus iactabatur, plusquam quinquaginta millia peditum, equitumque ab eis scripta.* Tantū *numerum coactum* Rex *non putabat.* At *ubi super alium alius idem omnes nuntiantes superuenerunt, facta fides: pararique cœpta sunt & quæ ad* Neapolim *tuendam & quæ ad reditum sufficerent.* Præsidia *multis locis imposita sunt.* Gilbertus Borbonius Mompēserius *prorex,* Neapoli *relictus,* Bernardus Aubignius Calabriæ, Georgius Suillius Tarenti: Iulianus Lotharingus, Gabriel Monfalcous, Gulielmus Villanouanus, Gratianus Guerrius, *& plures alij hac atque illac locis munitis cum præsidio relicti sunt, parum tamen pecuniaria re instructi.* Sparrum *(alij* Lesparrum *uocant ab oppidulo & castro in* Aquitania *eiusdem nominis) aiunt* Apuliæ *præpositum, ab eóque edicto* Regio *impetratum, ut debitoribus ad credita soluenda biennium daretur.* Aquilanis *præ-*

positus diœcetes Vitriacus Lenocurtius, Hostiæ Nauarrus, aut Nauarris uicinus, qui & Cātabri dicūtur, Menaldus Guerrus: Brutijs præpositus Persius ex Alegreorum familia. Sparrum narrant cum ex Brundusio prodiens sæpe qui Messanæ pro Aragonio erant, ad pugnam eliceret, ubi sæpe fuisset superior, tandem cum quingentis hostes peditibus Messana egressos: at multos in insidijs dispositos. Prodijsse Sparrum cū Gallis ducētis: pulsósque mox hostes donec peruentum sit ad locum insidiarum. tum demum impetu facto undique circumuentos Gallos, multosque cæsos, captum Sparrū. Nec desunt qui eodem tempore Rhegium à Ferdinando ducentis Gallis cæsis receptum uelint: Crotonem expugnatam, Tarentinos seditione concussos, cum plebs Aragonios, nobilitas Gallos tueretur: Ferdinandum edicto proposito condonasse omnia nobilitati: Aquilanos tamen nūquam à Gallis desciuisse. id nos pressius suo loco exequemur. quindecim tantum constat ad regnum tuēdum hominum millia reducta. Ipse cum decem aut nouē hominū millibus quàm potest celerrime ad iter se accingit. Sunt qui scribant, Venetorum aliorumq; nomine legationem missam ad Regem: hos hanc habuisse summā orationis. Aut Ferdinando regnum redderet, aut in Turcam duceret copias. Regem respondisse, solitos Gallos in Turcas sine eorum hortatu bella capessere, & suis auspicijs gerere. Regnū Neapolitanum maioribus suis ademptum per uim. Ac tum in iram prorupisse, subiunxisséque, Bellos uerò Venetos consultores, qui architecti sint totius huius tumultus, quorum sit negotiationes potius quàm bella exercere: futurum ut breui catenā illam quam adamantinam iactitent, dissoluat. Pontificem hanc telam texuisse: Venetos

diduxisse:

» *diduxisse: filum eos neuisse, & opus esse acu: daturúm-*
» *que se operam, ut neque tantum eis supersit otij ad Gal-*
» *lica negotia curanda, neque bello potius quàm negotia-*
» *tionibus se immiscendi.* Id si uerum est, mirũ est, Baize-
tis Turcarum imperatoris legatum Venetijs eo tempore fuisse, fœderis etiam huius non ignarũ, cum Turcæ Gallorum arma maximè uererentur: etsi Zezymo extincto maxima cura liberati sunt, summa nequitia Alexandri Pontificis, qui pecunia accepta Zezymũ ueneno corruptum Carolo dederit. Sunt qui narrẽt, petitam pecuniam præsentem à Rege à Neapolitanis remissa maiore parte, modò præsentẽ numerarent. petitos obsides ducẽtos, qui in Galliam Regem sequerentur. quod non sit impetratum. Nec desunt qui ob Gallorum rapinas cõiuratum dicant in Regẽ. sed de duobus detectis insidijs supplicium sumptum. Camillus cum è Brundusio in Gallos sæpe erũpens leuibus prælijs eos fatigasset, tandẽ cæsus est. Hunc alij Camillũ Pandoneũ uocãt. Eodémq; tempore constat Virgilium Vrsinum & Petilianum, qui iustóne bello capti essent dubitabatur, Regia sententia liberatos. Hos tamen Rex usque ad Astam secum uolebat educere, ne quid interea molirentur. Pontificem constat ex urbe ueteri, loco diffidentem, Perusiam contendisse. Posthæc paratis omnibus, è Neapoli in Galliam rediens, Romam peruenit: misítque ad Pontificem qui in urbem ueterem confugerat, qui ad colloquium eũ elicerent: nec tamen potuit irritatum eius animum mollire. Inde Viterbium. Cum autem Tuscanellæ ciues in gratiam Pontificis Gallos aditu prohiberent, Carolus scalas aliaque ad oppugnationem necessaria expediri iubet: docúitque Gallos, optimum esse, oppiduli huius exẽplo, reliquis in-

ferre timorem, ita posthac infesta minimè futura itinera. usúsque alacri militum opera, multis cæsis, post horam tertiam expugnauit oppidum. præda militibus concessa est. Alij ob negatum commeatum oppugnatum oppidum aiunt: Laurentanósque & Phaliscos eandem expertos cladem. Sunt etiã qui eam oppugnationem Carolo prius Romam petente factam scribant: Potiores sunt apud me authores qui in reditu Tuscanellam expugnatam aiũt. Narrat uerò Marcus Guasius, Guysium Lotharingũ cum suis urbe exclusum, impetum in urbem fecisse, ubi plus quàm ducenti sint cæsi è suis. Sequenti die multis necatis urbe potitum, Rege tamen grauiter id ferẽte. Inde Senas adijt: ibíque à Philippo Cominio certior factus est de hostium numero. Hic non destitit monere Regem, celeritatem adhiberet ad iter conficiendum, priusquam hostium copiæ conuenirent, nec suos distraheret. prudens consilium: sed iuuenem principem iuuenes consultores magis delectabant. Eo loco Rex suos ad concilium conuocat: ostendit, Florentinos offerre triginta millia nummũ aureorum, quæ prius sint polliciti mutua daturos: præterea septuaginta millia: equitum mille, peditum duo millia, unà cum Francisco Sico rei militaris peritißimo, qui Regem donec in Galliam redierit, sequatur. tantum petere munita loca, quæ ab ipsis, Petróue Medice precariò accepisset, præsidijs deductis redderet. Ludouicus Tremolius & Ioannes Iacobus Triuultius, & plures alij, conditiones à Florentinis latas, recipiendas contendunt, Liburno tantum retento. dissentit Ludouicus (quem passim etiam Franciscum alij uocant) Lignius Luxemburgus. In Pisanorum gratiam Regis consensu hæc sententia probata est, repudiatis optimis Florentinorum cõditionibus.

tionibus. Refertur etiam ad consilium, petentibus Senensibus, sint ne hi in fidē Regis recipiendi, præsidiúmque eis relinquendum: Missos hos faciendos Triuultius, Cominius & plerique alij aiebant: accelerandum Regi iter, ut primo quoque die Astam perueniret, antequam copiæ quas Veneti contrahebant, in unum locum coactæ, Gallos distraherent, & implicarent: dispersos neque Regi utiles, neque sibi ipsis præsidio esse posse. Cum in eam sententiam omnes transiissent, mutato consilio, quòd Luxemburgo Senenses ingentem pecuniam pollicebantur, urbisque Præfectum uolebant, trecenti præsidio relicti sunt, qui intra paucos menses inde fugati sunt. Deinde consumptis frustra aliquot diebus, Carolus iter Pisas facere cœpit. Cum Pisas uenisset, Pisani Luxemburgum, Tremolium, aliósq; homines nobilissimos rogare cœperunt, ut qua hactenus fide & humanitate Galli in calamitosos fuissent, ea in se essent: néue paterētur iterum eos in Florentinorū miseram seruitutem recidere. Atq; eos quidem benignitas comitasque Pisanorū qua in eos usi erāt antea, utebantúrque, & fortuna ita mouebat, ut hominum miserorum & ope non indignorum preces mouere debebāt. Sed iusiurandū à Rege Florentiæ præstitum & Regē ipsum & aulicos plerosq; mouebat: ipsique Florentini, ubi apertè ea à Rege petere non audent, occultè cuniculis oppugnare Pisanorum libertatē cœperunt, uocatis ad suas partes Gulielmo Brissoneto Cardinali, Petro Rohanno tribuno Gyensi, Ioanne Ganaio præside, incertū precibus an pretio, an motis Reipublicæ utilitate. Ad hæc, plebs gregarios ipsos milites, custodésque & stipatores Regios deliniuerat, ut passim illi & Brissoneto et Ganaio, ni sentētiā muta-

rent minitarentur. Accidit ut quodam die Pisani multis stipati ex Gallica nobilitate, ad Regem adirẽt: atque ubi longa oratione pro libertate ad Regem usi essent, aculeos in Brissonetum, Ganaium, Giensem inijcerent. Ac Rex Pisanos abiectos excitauit, datam libertatem se adempturum negãs. Inuectus autem in audaciam eorum, qui homines de se optimè meritos apud se traducerẽt: mox, sed consumptis frustra septem diebus, Robertum Entraguium, Pisis reliquit, Lignij consilio. Huic etiam & quibusdam alijs loca alia munita cũ præsidio relicta sunt, quæ illi fidem metientes utilitate, uelut addictione palàm proposita magna inde pecunia sumpta distraxere. Deliberatum est an Genua tentanda esset: negabãt duces distrahendas Regi copias. nec tamen fatigatus Rex Iuliani Cardinalis Ostiensis precibus, temperauit, quin Genuam Philippum Sabaudianum mitteret, unà cum Claudio Polignaco & Hugone Ambasiano, cũ aliquot equitibus et peditibus. Petrus Borbonius certior factus de Regis reditu, præmiserat Genuam Ioannẽ Miolenium & Stephanum Neuesum cũ octo myoparonibus. Hi excepti à Ludouico Flisco & Ioãne Adurno, circa Rapalam partim capti, partim fugati sunt: ipsique Philippus Sabaudianus & Iulianus Cardinalis & Hugo Ambasianus, qui in suburbia Genuæ peruenerant, sperantes ex ciuitate ad seditionem aptißima motũ aliquem: parum abfuit quin in manus uenirent hostium. Ad Pontremuium hostes Regis iter impediebant. Eò missus est Petrus Giensis Tribunus cum prima acie. Erant ibi in præsidio trecenti, pro loci magnitudine satis instructi ad iter impediendum, atque his rebus quæ ad obsidionem ferendam opus erant. Superueniente Ioanne Iacobo Triuultio

tio qui multos ex his priuata familiaritate notos habebat, factum est, ut deditionem facerent: Sed per incōmode accidit ut Heluetij *à ciuibus aliquot pulsarentur, atque illi contumeliæ impatientes ad arma concurrerent: uiolatáque lege deditionis, in oppidanos sæuirent: castrū etiam oppugnarent, ut inde uix tandem* Regis *iussu submoti sint.* Suadebat Triuultius *ut* Rex *iactitaret, se ad* Galeatio Mediolanensem *ditionem restituendam, pueróque conseruandum imperium, proficisci. ac multos eo pacto sibi adiuncturus putabatur.* Id *consiliū uelut maiestate* Gallica *indignum* Rex *cōtempsit.* Inde *circa Alpes* Pontremulo *uicinas præmisit* Petrum Rohanū Giensem *cum prima acie: ipse etiam suis summum iugum tenentibus, incipit* Apenninum *scandere, sequente post terga* Tremolio. Sed *prius ob machinarum bellicarū ingentium molem quæ summa difficultate trahebantur, propterea quòd locus impeditissimus est ad iter faciendum, territus est: locóque humili quinque continuos dies statiua habuit: identidemque de* Germanorum Heluetiorumque *perfidia querebatur, qui* Pōtremuli *diripiendi authores fuissent.* Sed *consumpto commeatu, accidit ut* Heluetij & Germani *machinas perducēdas deposcerent, si tamē scelus id admissum* Rex *condonaret. fatigatus* Rex *precibus* Tremolij, *culpam hanc eis cōdonauit.* Illi *bini simul funibus adstricti iunctique, atque alij alios urgentes, recentésque fessis submissi, adiunctis* Gallicis *equis, alacriter machinas perduxerunt.* Proditum *est* Tremolium *ipsum depositis uestibus, ut accenderet reliquorum animos, cepisse machinarum bellicarum pilas æneas, alacritérque pertulisse.* Ac *iam* Tarro *proximi erāt:* Gallique *cum* Rege *die quinto* Iulij, *anno im-*

Arnol. Ferroni Lib.I.

pertitæ nobis salutis à Deo Opt. Max. millesimo quadringentesimo quinto & nonagesimo, peruenerunt ad uicum cui Foronouo nomen est. Accidit ut duobus ante Regis aduentum diebus, quidam ex leui Venetorum equitatu occurrẽtes quadraginta Gallicis equitibus quos Petrus Giensis præmiserat ad hostium castra speculanda, facto equestri prælio secundo, quòd numero superiores erant, Gallos usque ad castra sequerentur: cæsisq; aliquot, capita eorum ad Venetos referrent, capto etiam Germano quodã, acri homine et prudẽti. At Giensis ueritus ne si hostes in se impetũ facerent, impar esset, montem rursus scãdere cœpit, eius sese angustijs tutatus. Consederant hostes in Parmensi agro ad Tarrum. Principes tanti exercitus fuere Franciscus Gonzaga Mantuæ Regulus, Franciscus Seuerinas Sforciæ nomine, Lucas Pisanus & Melchior Triuisianus legati Venetorũ. Seuerinas producto Germano qui nuper captus fuerat, numerum ab eo petijt eorũ qui Giensem secuti erant. Ille prudẽter auxit numerũ, remissoq; captiuo ad Gonzagã deliberare cœperunt de Giensi opprimendo. Gonzaga cum numerũ à Germano ementitũ pro uero haberet, negauit tutò posse deleri Giẽsem: Triuisianoque & Pisano idem sentientibus, cum nondum coactas diceret omnes copias, dilatũ est id consilium Seuerinatis, qui cõfingi à captiuo numerũ diceret: & sanè nullo negotio Giensis deleri potuit, ni paruo momẽto deterriti hostes castris se cõtinuissent. Sequenti die, antequã milites educeret in aciẽ, Rex eos hortatus est breui oratione, in hunc modũ.

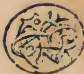
» *Si quam alacritatem hactenus in propulsandis hostium iniurijs*
» *ostendistis, eandem retinetis, certam iam uobis spondeo*
» *uictoriam milites. Enimuerò quin retineatis neque mihi*

unquam

" unquam dubium fuit:neq; magnitudo animi ueſtri mul
" tis magniſq; rebus perſpecta, uereri ſinit. Cum eis hoſti-
" bus res nobis eſt, quorum ſi nunquam uires experti eſſe-
" mus, hærendum nobis forte eſſet. iactitare enim & rei
" militaris peritiam, & proauos magno faſtu ſoliti ſunt.
" At quo magis facta dictis potiora ſunt, eo toto hoc itine-
" re ſuperatos à nobis meminiſtis. Si Neapolitanum prin-
" cipatum, quem ſe nobis hoc prælio adempturum putant,
" retenturi demum eſſemus, ſatis equidem ampla eſſent o-
" peræ pretia. Nunc depulſis hoſtibus, & ille fixus mane-
" bit: & quicquid Veneti tot impoſturis uerſutijſq; partũ
" habẽt, in noſtrã forte uenturũ eſt poteſtatẽ. Equidẽ cùm
" tota hac peregrinatione noſtra Neapolitana, ut hoſpi-
" tes amiciſſimi undique exciperemur, nullum pretiũ tãti
" itineris uigiliarúmue referre uos angebar. Veniebat e-
" nim in mentem præmio excitari magnorum etiam uiro-
" rum animos: nunc uerò illuxit dies, qua ſpoliatis ditiſſi-
" mis, ſed inertiſſimis hoſtibus, digna tandẽ tot laboribus
" præmia recipiatis. Nec quàm multi hoſtes in nos irruere
" dicantur, anxiè quæſieritis. Sæpe multitudo ipſa mole
" ſua corruit. Totæ illæ copiæ ex inertiſſimis hominibus
" coactæ ſunt, qui languidi uino, confecti cibo, debilitati
" ſtupris, eructare ſermonibus ſuis cædẽ noſtrã audẽt: ſed
" pœnas iamdudum perfidiæ inertiæq; debitas, hodie re-
" cepturi ſunt. Nobis adſunt Heluetij fideliſſimi ſocij, equi-
" tes expeditiſſimi, machinæ bellicæ inſtructiſſimæ. Quòd
" ſi, quam fremitus iſte ueſter alacritatem oſtendit, ean-
" dẽ retinetis, uicimus milites: atq; ita uicimus, ut hic dies
" in poſterũ & Gallicũ nomẽ hoſtibus formidoloſum red-
" diturus ſit: et nos poſthac à talibus eorũ cõiurationibus
" liberaturus. Cõclamatum eſt à toto exercitu, felicibus

auſpicijs in pugnam prodiret: futurum, ut per hoſtiũ cadauera uiam aperirent. His *dictis inſtructa eſt acies.* Siniſtrum cornu Petro Rohanno Gienſi Tribuno militari, & Ioanni Iacobo Triuultio datum eſt, adiuncto etiam Ioanne Chabaneo Palicio: parumque abfuit, quin Ioannes Fuxeus Narbonæ Vicecomes, & Guyſius, dum de ordinibus prius ducendis certant, in apertum certamen loco iniquiſſimo uenerint: ſed hæc ægrè tandem à Gienſi ſopita ſunt, Ioãne dextro cornui præfecto. Deinde aderant Heluetij ad hominũ duo millia, quos Iacobus Armeniacus, Niuernenſis, Gilbertus Cleuenſis, & Carolus diœcetes Diuionenſis, Ludouicuſq; Lornayus, magnus Reginæ prægustator, in certos numeros diſtributos ducebant. Aderant eo loco tormenta bellica, ductoribus Vido Louerio, & Ioãne Grangio. Mediæ aciei Rex ipſe præerat, equo inſigni (quem dono acceperat à Carolo Sabaudiano monoculum) uectus: lorica eleganter uariéque cõtexta, paludamentoque militari ornatus. Eadem arma eundemque amiculum uoluntate Regis ſumpſere Ludouicus Lignius, Luxẽburgus, Pienneus, Matthæus Spurius, Borbonius, aliíque aliquot ex Gallica nobilitate, florentes ætate, & uirium robore inſignes: eóſque circa ſe Rex eo die habere uoluit. dextrũ cornu tenebat Ludouicus Tremolius unà cum Ioanne Fuxeo et Roberto Fricineſello. Hiq; eo ordine & alacritate prodibant, ut in prædam non prælium profecturi uiderentur. Rex pluſquam quadringentos ex equitibus ſtipatoribus ſuis, relictis equis primæ aciei adiunxit. Proditum eſt à quibuſdam nefando præmio accenſos hoſtes in Regem, pollicitis centum numũm aureorum millibus ei qui caput Regis retuliſſet. Alij aiũt Epirotas aut Albanos

nos auxilij spem præcidisse Sfortiæ, nisi is prius pollice-retur ultra stipendia & singulis mẽsibus nummum aureum,& pro capitibus singulis Gallorum cõto elatis alterum nummum aureum, idque eum pollicitum. Veneti quoque instruunt aciem. Præsidio castris non leuem numerũ relinquunt. Franciscus Seuerinas cum parte equitatus peditatusq; ad Giensem primamq; aciem debellandam cũ Ioanne Bentiuolo missus est. Franciscus Gõzaga cum flore equitũ peditumque in Regẽ proruit à sinistra. Antonius Vrbinas cũ delecta manu equitũ, iussu Gõzagæ lẽte sequebatur, ut cũ propius esset accessũ ordinesq; perturbati, ab latere aperte Gallos aggrederetur, sed nõ nisi signo prius dato. Erãt in hostiũ exercitu quinquaginta millia peditũ atq; equitũ: Regi uix octo millia aut equitũ aut peditũ. Qui maiorẽ numerũ addunt, decẽ millia adfuisse uolũt. In ipso procinctu cũ nondũ ad iactum teli uentũ esset, Philippus Cominius, & Gulielmus Brissonetus Cardinalis, cũ hostibus de fœderibus agebãt. Lucas Pisanus & Rodulphus Gõzaga, quãdo Rex liberũ tantũ transitũ peteret, nõ denegandũ cẽsebant. Frãciscus Gonzaga & Melchior Triuisianus dissentiebant. Ac iã dextero Tarro Galli processerãt, cũ machinæ bellicæ primum à Gallis in Venetos, deinde etiã à Venetis in Gallos emissæ sunt, paruo utrinque incommodo. Tum demũ hortante Gonzaga, cũ hostes undique procurrissent, triplici undique alueo ad ulteriorem ripam contendebant. Iam prima acies ita processerat, ut Rex hostes in se irruentes intuitus, coactus sit auertere uultum à prima acie, uertereque ad hostes, accedereque ad extremã aciem. Gonzaga cum delecta manu equitum procurrere cœpit, aliique turmatim in Gallos inuehi acriterque instare. Ho-

rum aduentu paulum loco cesserunt Galli. At mox simul connixi magno impetu in hostes concurrerunt, certatúmque est aliquantulum acriter: sed proruentibus à sinistra Gallicis equitibus, à latereque undique in hostes inuectis, non tulerunt Gallorum impetum. At mox incitati fuga alij in castra, alij longius profugerunt. Multum contulit ad uictoriam Gallis leuis hostium equitatus, qui cum à tergo Gallos inuadere debuisset, plaustris aliquot mulisue conspectis, quibus uehebantur impedimenta, prædæ spe ducti in ea impetum fecerunt. Seuerinas etiam Giensem adortus, uixdum abiectis hastis, non tulit Gallorum impetum: urgētibúsque Heluetijs, sagittarijsque Scotis & Aquitanicis, loco pulsi pedites, multis cæsis. uniuersi mox terga uerterunt. Giensis suos ne sequerentur, prohibuit, ignarus quo statu Regis res essent. Sed qui Regi proximi erant equites, in fugientes hostes ita inuecti sunt, ut eos usque ad castra sequerentur. Hos Rex sequi noluit: solúsque, cum sui fugientibus instarent, unà cum Antonio Ambusio cubiculario suo, paucisque alijs relictus est. Id Gonzaga intuitus, qui signa suorum fugientium nunc manu prehendebat, nunc eos acerbis uocibus incessebat, consistere aliquot ex his iubet: ipséque in Regem rursus proruens, æquare pugnam uidebatur. Sed & Rege acriter dimicante, & Gallis aliquot occurrentibus, rursus in fugam hostes uersi sunt. Ac tum suadentibus suis, cum Giensi Rex se coniunxit, qui si perterritis hostibus institisset, facilè eo die perterritos castris exuisset. Accidit ut medio in prælio huiusce belli Nicolaus Petilianus & Vergilius Vrsinus, qui liberali custodia à Rege asseruabátur, nacti occasionem ad hostes transirent: iámque fugam meditantes & ca-

stra

stra relinquentes ab eo se auerterint consilio. Petilianus, etiamsi recentes aliquot cohortes prælium renouarent, uictoriã certam spõdebat. Sed ita consternati erant eorum animi, ut nihil minus, quàm de prælio cogitarent. Vergilius Vrsinus in domum secedens uicinam Gallis deinceps fidelis futurus est. Hunc demum ad Astam (ut æquum erat, & conuenerat) cum bona gratia à Rege dimissum alij aiunt. Ita Galli quò uoluerant trans Tarrum progreßi sunt. Cæsi ex hostibus peditum duo millia, equites mille. Submersi tantundẽ. Impedimẽta Gallica dũ bellũ ferueret, direpta. Matthæus Spurius Borbonius captus nõ lõge à Rege, mòxq; pecunia Regia liberatus. Clades Italicorũ principum qui in Regem irruerant, morte insignis. Nam Bernardum forte Brachium, Ioannem Picininum, Rodolphum Gonzagam, Rainutium Farnesium, Antonium Scarampam, Guydũ Gonzagam, Ioannem Mariã, Galeotum Gazoldum, Theophilum Poetam, Rubertum Bagnum, Vincentium Corsum, Ascanium Martinengum, Robertum Strosium, Alexandrum Beraldum Patauinum, Petrum Maseũ Veronensem, Bernardinum Sanctouitalem, Ioannem Georgium Colornum, Galeatiũ Corregiũ, aliósque plerosque nobilißimos principes desideratos constat: Vulneratos Hãnibalem Bentiuolum, Gilbertum Carpensem, Galeotum Mirandulanum, Antonium Palauicinum. Totóque eo certamine & pluisse & cælum atratum ob ingentes tonitrus fuisse certum est. Mirum est Italicos aliquot scriptores in re tam recenti, cui multi hodie uiuentes adhuc interfuerunt, uictoriam ad Venetos pertrahere uoluisse: triumphos Gõzagæ cecinisse: huic uni acceptam Italiæ libertatem retulisse, quasi Carolus ani-

mo Italiam omnem inuasisset.Rex quo loco prælium cõmissum erat,cœnauit: curatisque corporibus militũ,pernoctasse eum quidam eodem loco uolunt:alij, paulò altius castra translata: ubi saucios Rex ipse inuisens comitérque appellans, maximè recreauit: sed cum castra hostium uiserentur ad bellum instructißima, deliberatũ est an renouato prælio impetus in ea faciẽdus esset. Iacobus Triuultius, Franciscus Ciccus, Camillus Vitellius Itali rei militaris peritißimi sequendos hostes decernebant:inde Parmam: mox Mediolanum in Gallorũ uenturum potestatem. Luxemburgus, Fuxeus, Giensis quiescendum Regi suaseruut. eámque sententiam Rege secuto, excubiarum obeundarum munus Heluetijs datum, sane quàm libenter id in se recipientibus: totáque nocte ignibus factis, clangoribusque buccinarum, non leuiter hostes terruerunt. unde à Rege sequenti die trecentis nũmis aureis donati sunt: Eoque loco & Regi & proceribus Gallicis Italicisque, qui eum sequebantur, attenuato uictu utẽdũ neceßariò fuit, cùm Regi panis uix secũdarius, reliquis uix ater adesset: ut nec reliquis aliquot diebus quibus ad Astã peruenit. Sed hac parte nullius unquam expostulationes auditæ sunt. eo illi erãt in Regem animo, extrema ut pati mallent, quàm hisce de rebus querelas ad eum peruenire, quem ipsum seruire etiam tempori uidebant. Post pugnam, biduo de inducijs pacisque conditionibus utrinque actum est. Tertio die, instructa acie, hora una antequã illucesceret, inde Rex profectus est: eóque die parum consequi hostes potuere, ob Tarrum mole undarum uastiorem eadem nocte redditum: parúmque certi duces itinerúmue exploratores Gallis aderant. quæ causa fuit, ut penè imprudentia insigne facinus admissum sit. Triuultio erat uexillũ albũ,

nō dißimile ei quod gestari uiderāt Galli *à* Gōzagæ Vexillifero. Erat *eo die præmiſſa prima acies cū* Triuultio *impedimētis machinisq; : reliqui cum* Rege *ſequebantur instructi intentíque.* Ac *primùm, quoniam prima acies uia militari proceſſerat, ultima deuio itinere paululum ex uia aperta deflexerat, conſpecto etiam uexilloalbo, poſtquam haud procul inter ſe fuere, ſtrepitu uelut hoſtes properarent, prima acies extremæ metum ſimul & tumultum facere: ac penè parum abfuiſſet quin concurriſſent, ni utrinque præmißi equites rem certius exploraſſent.* Regem *ſecutus eſt* Franciſcus Seuerinas *cum toto leui equitatu.* Sed *trecētis* Heluetijs *unà cum paruulis machinis agmen claudentibus ita perterriti ſunt, ut ne uni quidem ex toto* Gallico *exercitu, negocium faceßere potuerint.* Gonzaga *cum toto exercitu ſequebatur.* Sed *primi diei mora illata, & aliquorum dierū fruſtra labore ſuſcepto, ſequendi finem fecit.* Rex *incolumis cum incolumi exercitu tandem* Aſtam *peruenit.* Interea *ad* Caietam *tumultuatum eſt. multi* Aragoniorū *excitati pollicitationibus impetum in* Gallos *faciūt, cædūt, diripiūt, obtruncāt* Gallos, *undiq; acclamātes* Aragoniū *nomen.* Neceſſe *fuit* Gallis *in arcē ſe recipere.* Admonent *mox* Verſiū, & Proſperū Columnā *qui nondū ad* Ferdinādū *trāſierat (alij aiūt fuiſſe* Cardinalē Columnā *acceſſitū) de oppidanorū inſolētia.* Illi *die ſacro* Ioāni *mari in arcē ingreßi ꝓdeūtibus* Gallis *cōtuderūt oppidanorū ſuꝑbiā, multis necatis, multis quoq; captis, et aduectis inde cū mulieribus ad* Neapolim, *ut inde in* Narbonenſem *prouinciā mari ueherētur.* Sed *hos aiūt dū* Genuēſi *claßi occcurrūt, ſolutos.* Gallos *proditū eſt cum* Quadrata *in* Apulia *eſſent pulſi, euocantibus oppidanis, ne-*

catis Aragonijs, urbe iterũ potitos. Monopolim cũ Veneta classis cum Antonio Grimano appulisset, pulsa est à Gallico præsidio, cui praerat Prudẽtius Tranus cũ Georgio Duratio iuuene impigro. tandẽ tamẽ expugnata est. Primi qui mœnia ascendère, fuere Lodarinus & Matthæus Capellus: inde Matthæus Risus et Georgius Volsimontius, uno è Bemborum familia prius cũ aliquot alijs necato. captus Prudentius, reliqui elapsi. ciues humanißimè tractati. Pulignanum & Molã quoque recepere. Sæpe tamen à Conuersanis ubi Duratius ierat, pulsi, quibusdam cæsis, in quibus fuit Comes Gauinus, deploratus maximè à Venetis. Desuillius, quẽ Suilliũ uocãt, Tarento eos sæpe expulit. Sunt qui ita exactè historiã hanc Neapolitanam persecuti sint, ut Ephemerides ediderint totius huius itineris. Nemo tamẽ diligẽtius quàm Octauianus, Pontifex Engolismensiũ, qui comes adfuit Carolo. Alijs displicuit scrutari omnia hæc & excutere morosius exemplo ueterum, quorum scripta legimus. Is Octauianus & Mõfortij à Gallis expugnati, & Montis Ioannis meminit. Addit, dum Rex è loco quem Florẽtinum uocant, ocreatus equos admitteret, impeditũ iter Iudæi Isacij precibus hominis industrij, qui initiari uoluerit abluique, Iudaismo spreto, sacrosanctæ persuasionis nostræ mysterijs. Ita illum Rege patre lustrico splendidè ablutum à Ioanne Darcio Andegauensium pontifice, magnisque muneribus à Rege donatum. Meminit idem oppugnationis Montis Ioannis, ubi Oliuerij Coytinij, quem & Tailleboutium uocant, ab oppido eiusdẽ nominis in Aquitania, spectata sit industria. isque urbi præpositus, fanũ Germani occupatũ à Guysio, sed nulla hostiũ clade ait. In castro autẽ quod Ciuitatulã uocant,

post

post uariè machinis strata mœnia, euocatos ait Gallos ad colloquium. Lignium & Gilibertum Cleuensem Neuersium collocutos cum his, impetratasque ab hostibus uigintiquatuor horarũ inducias. His lapsis acrius emißas machinas. Rursus uocatos Gallos. fœdus ictum, nisi intra quartum diem subsidia uenirent, aut Ferdinãdus copias eas educeret quæ congredi possent cum Gallis: deditionẽ facerent saluis impedimentis, relictis tamen machinis omnibus: Post eum diem factam deditionẽ. Oppugnatam deinde Oui arcem per multos dies, deditámque tandem ijsdem cõditionibus. arci præpositos Claudium Rabaudaigum & Carolum Lauerdacum. Narrat uerò eam omniũ rerũ copiã inuẽtam in Castro nouo, uix ut Lutetia suppeditare tantã posset. Nam præter frumenti triticiq; omnis generis, carnis suillæ, bouinæq;, lucanicorũ, panni aurei, argentei, serici, coccinei omnis coloris: holosericæ, byßinæ, subsericæ, undulatæ, Damascenæ, Attalicæ, polymitæ uestis, omniumque pretiosorũ pannorũ infinitũ numerũ inuentũ. Aliquot præterea cubicula ubi inerãt ephippia, & quæ uulgò uocantur sellæ equestres omnis generis. Aliquot ubi inerãt conscensoria desultoriáq; equorũ, quæ pedũ sustentacula dicuntur. Alia ubi frena & lupata, alia ubi parapleuridia, alia ubi phaleræ, alia ubi habenæ, alia ubi calcaria, alia ubi tela omnis generis & arma, quæ singula singulis eßẽt locis cubiculisque collocata. Alia ubi arcus, alia ubi chordæ, alia ubi sclopi, alia ubi enses, alia ubi hastæ, alia ubi sulphurei apparatus omnis generis ad lõgißimam obsidionem ferendam aderãt. Nam machinas bellicas omnis generis tantas inuẽtas ait, eáq; magnnitudine, ut ægrè Galli tantas tota Italia inueniri posse antea sibi persuasißẽt.

Arnol. Ferroni Lib. I.

Refert idem filiã Traiani Melphitani principis sæpißime instar equitũ fortißimorũ effusißimis habenis cõcitato maximè equo cũ Gallis congressam magna omniũ admiratione. Vasa uerò aurea argenteáq; tãta inuenta, facilè ut eorũ splendore & Regiæ familiæ, domúsq; & Aureliæ, Borboniæq; domus, simul omnem coniunctum splendorem uincerent. Nã uasorũ murrhinorum, cristallinorũ, fictilium, toreumatum preciosorũ, scyphorũ sigillatorũ, uasorũ æreorũ, stanneorũ, plumbeorũ abũdantiam neminẽ satis posse enarrare, cũ singulis uasis, ut uitreis & fictilibus & alijs suæ essent sedes amplißimæ: ubi hinc escaria, hinc potoria, hinc uinaria, hinc aquaria, hinc olearia, hinc unguentaria, hinc pulmentaria & coquinaria summo essent ordine cõstituta, quæ referre frigidæ esset curiositatis, quibus tamẽ admoneri possunt qui circũfluũt oĩbus copijs, atq; in omniũ rerũ abũdantia uiuunt, ne his fidãt immodicé. Quo die Tuscanella à Guysio Lotharingo direpta est, Regẽ ait certiorẽ factum de Lesparri Oruallı captiuitate, cuius & nos suprà meminimus sub Sparri nomine, ut et Italici scriptores. Lesparrus uerò dicitur ab oppido & castro eiusdem nominis sito in Aquitania, in Medullorũ finibus: & illi in nominibus Gallicis, & nos interdum ın Italicis cæcutimus: quo magis uenia danda est eis qui Monfortiũ & Castelfortiũ in hac expeditione dũ oppugnationẽ Gallicam referunt, ut diuersa loca separarunt: ut & ijs qui pro Mazara Messanam, & Mısagnam uocauere. Planè ita mutata sunt & locorũ & urbium nomina, ut qui interdum uulgaribus, qui ueterum nomınibus loca designant, utcũque ferendi potius quàm reprehendẽdi uideantur. Meminere & alij horum temporum scriptores

crebrò

crebrò Ludouici Vindocinẽsis è Vindocinẽsiũ illustrißima familia, cuius fideli opera Rex sæpe usus sit, ut & alterius Vindocinensiũ principis natu maioris, qui ad Vercellas è Gallia properarat spe prælij capessendi dum obsidetur Aurelius ad Nouariam: quo defuncto ingens fuit tota aula luctus. Sed hæc postea accidère. Sæpe ijdẽ meminere Alegrij, Crussolli, Bauldricourtij, Mauleoni, Maupasii, Miolantij, Priæ, Camincani, Mõtansei, Chalmontij, Vergij, Hospitalis, Beaumõtij, Lislij, Palicij, Chãdenerei, Cleriusi, Claudij Chastrei, Daunoi, Toilei, quem & uocant Ganaichum, Frãcisci Salbei, Gountandi, Philippi Moulinij, Roberti Frainezelli, Iuliani Bourgueni, Caroli Brillaci, Ioannis Cardonij, Rigaldi Doreilleij, Iehannoti Tetrij, fani Brisei, quem & Brisetum uocant: Chãdioti, Castridrusii, Chesnoi, Susannei Broßij, Tintauillæ, Stisaci, Adami Malbranchij, Valletani, Odeti Riberaci, Bourdilloni, Balsaci, Lachausi, Gallioti Ienolaci, Castilloni, Edouilli. Persequi uerò omnia etiam minutissima, quæ illi alijque in ephemerides digessere, indignum est grauitate historiæ quam instituimus, ne nobis usu ueniat quod L. Sisennæ eruditißimi hominis aiunt uenisse, ut in historia puerile quiddam consectemur. Narrat Iacobus Sadoletus quo tempore Carolus Rex adijt Italiã, certißimis nuntijs & literis allatum, Regem Turcarum metu perculsum & territum, relinquendam sibi Epirum & Græciam putasse, præsidia ex oppidis omnibus deducta, copias omnes Bizantium fuisse reductas, classes ad Hellespontum adesse iussas, cum non iam de obsidione perferenda ulláue ratione resistendi, sed de fuga & traiectione cogitaret.

Arnol. Ferroni Lib. I.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER II.

HIC *statuς rerũ Gallicarum Rege è Neapoli reuerso erat. Cæterùm per eos ipsos dies, quibus Rex Senensium res rediens componebat, Anna Valesia Caroli soror, & Petrus Borbonius Galliæ Prorex, literis Regis certiores facti de hostium coniuratione redituque, multum dubitabant nouásne copias, subsidio Regi futuras occursurásque ei, scriberẽt, cum is ut erat ætate florens contemnensque hostium minas, nihil de his ad eos perscripsisset. Vt rem totam accelerarent, effecerunt Philippi Cominij, Regij apud Venetos legati literæ, quæ fluctuantes adhuc animo incertósque de Venetorũ apparatu excitarunt. Itaque cum Ludouicum etiam Sfortiam paratum uiderent ad Astam occupandam, delectu raptim per urbes Galliæ uicinas habito, contractisq; aliquot Heluetiorum millibus, & auxilijs quæ præstò à Ludouico Salutiano missa adfuerant: cum sex peditum millibus, equitum mille quingentis eò missus est Ludouicus Valesius Aureliorum princeps, eo ardentius eam prouinciam suscipiẽs, quòd Astam materno iure iamdudum possidebat, eripique sibi nolebat: simul etiam faciliorem inde uiam ad Mediolano Sfortiam deijciendum ratus. Huic tamen diserte denuntiatum, ne nouas ipse res moliretur: hostium demum conatibus obuiam iret: Regi tantum ad Ticinũ amnem, si res paterentur, occurreret. Ludouicus cùm comperisset soluta omnia apud hostes, occasione*

casione rei bene gerendæ inductus, seu indignatus sibi maioribusque suis à Sfortia Mediolanensem principatũ occupari, instructo paratóque exercitu prope Nouariam peruenit. Ciues expulsis Sfortianis eum in urbem recepe runt, Monferrati uidua enitente, auxiliaque ei submittente. Castrum post tres dies receptum est. Nec otiosus erat Sfortia: Galeatium Seuerinatem cum ualida peditũ equitumque manu Nonnum miserat, locum Astæ proximum. Nõ intulerat commeatum in Nouariam Aurelius, eamque ualido præsidio tenebat. Vrgebat Nouaria recepta Sfortiam. itaque misso eò Seuerinate, cuius copias auxere & Germani à Maximiliano missi, et qui ex Italico exercitu è fuga Fornouensi Parmam fugerant: adiũcto etiam fœderis iure Francisco Gonzaga, cum Venetorum copijs, Nouariam obsidet. Ita commutato rerum statu, ex obsessore Aurelius obsessus factus est. Galli fortiter obsidionem ferre: eruptionibusq; crebris equitatum hostium fugare. Seuerinas machinis admotis urbem oppugnandam cẽsebat: Gonzaga non inutilem proximam oppugnationem, sed præcipitem periculo uictoriam futuram aiebat. Huius consilium Veneti secuti, castra munierunt. aditus omnes quibus commeatus in urbẽ inferri possent, præcluserunt. ita non iam armis, sed fame oppugnatur Aurelius. Erant qui suaderent Aurelio, præsidio in urbe relicto, cum nõdum undique septus esset, ipse ad Regem perueniret, curaturus res suas cõmodius, Regemque ad auxilium ferendum excitaturus. Vidua Sabaudiana, cum Rex Thurium peruenisset, per quæstorẽ suum, adiuncto etiam Gulielmo Brissoneto Cardinale, Regem ad bellum in Sfortiam parandum acuebat: decretumque est, ut Carolus suppræfectus Diuionensis in

Heluetios proficisceretur, ualidas ex his copias educturus. Georgius etiam Ambasianus, Rothomagensiũ Pontifex, qui Aurelium secutus fuerat, ab eóque ad Regẽ ex urbe emissus, Gulielmi Brissoneti promissis melius sperare iussus, cum is optime Aurelio cuperet, monebat eũ, obsidionem ferret: satis in tempore adfutura auxilia. sed ad extremam famem iam obsessi peruenerant. Itaque Iacobus Castillonus cum delecta manu equitum ingentẽ farinarum numerum in Nouariam ferendum suscepit: nec tamen tertia pars salua perlata est, insidijs hostium undique occurrẽtium intercepta. Ipsi etiam Gallici equites magna ex parte aut cæsi aut fugati sunt. Philippus Aurengius qui Rege reuerso multum apud eum authoritate ualebat, reliquique omnes proceres Gallici, æquis conditionibus bello finẽ imponi uolebant, reditũ ad suos parantes: quorum desiderio Gallici milites, uenia nulla impetrata, è castris abibant. Ac tandem, qui suadebãt auxilia Aurelio mittenda, æquis ipsi cõditionibus rẽ transigi uolebant, modò ab hostibus prius hæ proponerentur. Sed fame homines interea consumebantur: ut iam ad equos, canes, mures, insignia pretia peruenirẽt. Necessitas ipsa delitias eas, quibus certabatur ab utro prius ageretur de pace, Gallis extorsit: missisq; literis tentatæ sunt pacis conditiones. Ab hostibus mox in castra Regia missi qui palam suaderent pacem: occultis mãdatis dissuaderent. Conuentum est, ut à Rege Philippus Aurengius, Petrus Rohanus, Giensis Tribunus militaris, Piennæus, Philippus Cominius: ab hostibus, Franciscus Gonzaga, cum quibusdam alijs, in locum medium inter castra conuenirent. Sequenti die in Regia castra Franciscus Bernardinus, & quidã alij missi. Hi Nouariam occupatam repetebant:

petebant: Galli Genuam ueluti Gallorum beneficiariam urbem petebant. Tandem frustra cōsumptis aliquot diebus, Aurengius, Rohanus, Piennæus, Ganaius, cum hostibus conuenerunt, ut donec certiora inirentur fœdera, Aurelio liber exitus ab urbe tribueretur, nihil eis tamen de obsidione remittentibus. Atq; ut incolumis ille abiret, obses interea datus Franciscus Gonzaga Ioanni Fuxeo. Ibi etiā Sfortia impetere cauillo cœpit Gallicos legatos, cū in dictandis fœderis legibus alterum alter perturbaret, simulq; eloquerētur: quod ab Italica grauitate alienißimum erat. Petrus Rohanus Nouariam peruenit: Aureliumque unum cum paruulo comitatu liberum abduxit. Res parum abfuit à seditione, quiritantibus obsessis, absumptis omnibus alimentis, illum abire incolumē, sese prædam hosti futuros: ægréq; sopita est comitate Rohani, qui nepote suo obside relicto sanxit, intra triduum omnes se liberaturum. Post quartum diem quàm redierat Aurelius, fœdus cum Sfortia ictum est, ut Galli omnes exteríque milites qui Nouariæ erant, liberè cum impedimentis abirent. Educendi eos munus susceperunt Galeatius Seuerinas, & Franciscus Gonzaga: idque optima fide perfecerunt. Nouariæ imperium penes ciues ma nebat: triginta tantum Galli castrū tenerēt: hi donec certius fœdus iniretur, annonam à Sfortianis emere poßēt: ciues nec Gallos, nec Italos in urbē immitterēt. Sed fame qui inde abierāt, morbisq; ita consumpti erant, ut in ipso itinere partim fame enecti sint, partim cibum ingestū recipere nō potuerint: partim nimia deglutiendi famemq; explendi insania occūberent. Ex quinq; millibus qui inde prodierant, plusquam quadringenti mox absumpti. Rex pecuniam in eos liberaliter erogauit: affatimq; cibis

redeuntes expleuit, defunctorumque parentibus si qui adfuere, stipendia persoluta sunt. At Sfortia interea Nouarienses sibi adiunxit, urbemque mox recepit. Castrum præsidio Gallorum tenebatur: adfueruntque eodem tempore Heluetiorum decem millia, quos Carolus suppræfectus Diuinionensis eduxerat militiæ auidos. Erãt duo millia Heluetiorum qui Regi militarant: tria millia partim ex his qui è Nouaria redierant, partim qui eò fama prælij exciti conuenerant. Alij maiorem addunt numerum: uiginti enim duo millia adfuisse. maior pars cũ uxoribus liberisq; è domo prodierat. Hos simul conuenire noluit Rex, ratus parum tutò tantæ multitudini salutem suam committi. Ludouicus Aurelius Heluetiorũ aduentu ferocior factus, unà cum Ludouico & Antonio Luxemburgis, Gulielmo Brissoneto Cardinale (cui montes aureos pollicebatur cũ gratia multum apud Regem ualeret) Regem ad bellum excitabat, submissosq; & cõcitatos aliquot Heluetios prælium poscere ferocius iubebat: reliquos qui prælium dissuadebant, minis etiã aperte terrẽs, ut Philippo Aurengio hac de re differenti, emẽtiri eum, mendaciáque struere exprobrarit: quod genus contumeliæ apud Gallicos proceres multo maximũ est. Diu deliberata re cum nihil promoueret Aurelius, decretum est, ut Rohanus, Piennæus, Ganaius, redirent pacem inituri. Ea est his pacta conditionibus, ut Sfortia Regem potiri sineret aduersus hostes quoslibet Neapoli: nauésque duas suppeditaret instructißimas, subsidio futuras castris Neapolitanis: sequenti anno tres naues daret: ipséque præsens expeditioni, si præsens Rex ad recipienda sua rediret, Regem sequeretur: Venetis hostis esset, si hi pacis fœdera hæc abnuerent, Aragoniósue sequerẽtur: idq; eis intra

eis intra duos menses denuntiaret: Regi pecuniã mutuò datã expensam ferret. Rex *sequenti die quo fœdus initũ est,reditum parabat.* Id *Aurelius grauiter ferẽs,per suos sollicitabat* Heluetios, *stipendia trium mensium integra peterent, ratus eo pacto* Regem *belli consilia renouaturum.* Illi *nocte conueniũt: clanculis primùm sermonibus frendere: mox palam stipendia trium mensium petere, quæ pollicita sibi esse contendebant:totaque nocte tubicines cornicinésq; extra uallum auditi sunt. eo etiã prouecti,ut consilia inierint de* Rege *abducendo.* Nã *quòd* Galli *pauci adessent,facilè id fieri posse putabãt.* Ita *excitata ab his seditio acrius sæuire cœpit,quã illi ipsi uellent.* Alij Regem *mittendum:proceres* Gallicos *opulẽtiores abducendos aiebant.* Iamque *in* Carolum *suppræfectum* Diuionensem *&* Ludouicum Lornaium *manus iniecerãt.* Rex *prima uigilia,incertum an seditionis metu,ãn ꝙ ita prius constituisset, inde sese proripiens, consilia eorum frustratus est.* Aurengius *missus ad eos pacandos. stipẽdiáque trium mensium his qui nuper domo acciti uenerant,soluta sunt: reliquis eius temporis quo militassent, addito stipendio quindecim dierum ob reditũ.* Ita *illi ad suos,* Regis *liberalitate laudata,redierunt,sed* Rege *cautiore reddito, quantum se proferre,extero demum fretus milite posthac audeat.* Interea Neapolitani *ab* Aragonijs *sollicitati* Ferdinandum *ad se reuocabant: isque captans omnes occasiones,copias iam contraxerat:* Neapolimque *aduolat.* Gilbertus Mompenserius *populares conatus sedare primum conatus est:ut uidit omnia infesta,arces munijt:in eas se recipit cũ* Salernitano *principe.* Auersæ, *&* Capuæ *ciues factum* Neapolitanorum *secuti,* Ferdinandum *etiam admiserunt.* Is *quò rebus suis*

rectius consuleret, Columnēses etiam, quos tot beneficijs Francus cumularat, sibi adiunxit. Hi florentibus Regis rebus, quandiu spes commodi præmijque affulsit, fideles fuerunt: ubi turbari res eius uident, mutato cum fortuna animo primi in partes Ferdinādi transgreßi sunt. Veneti quoque accesserūt partibus, pacti maritima aliquot loca. Rex priusquam ex Asta abiret, nauibus aliquot instructis quibus præfecit Eymericum Darbanum, obseßis opem tulit. Is cum esset rei militaris non imperitus, nautici belli omnino rudis, cùm hostibus occurrisset, loco se tenuit: Liburnúmque redijt: nec subsidio ulli obseßis fuit. Gilbertus Mompenserius, cùm sera esse auxilia uideret, & à multitudine commeatum in multos menses paratū consumi, aliud inijt consilium; quod ut sequeretur multa eum mouerunt. Quippe rumor incesserat, sparsus literis Sfortiæ, Regem pugna ad Tarrum inita fato conceßisse. Ergo pactus est cū Ferdinando, nisi intra præstitutum diem auxilia uenirent, arces dederet: Gallis liber esset in Galliam reditus. Hæc ut rata essent, obsides dedit Franciscum Alegrium, Petrum Marchianum, Gulielmum Capellam, Ioannem Roqueberfium, Georgium Genlium, homines nobiles, reique militaris peritos. At Mompēserius, Stephanus Versius, & alij, Claudio Ognano Aquitano relicto in præsidio arcibus, cum aliquot alijs Tarentum secesserunt: idque præsidio munierunt, aut (ut alij scribunt) Salernum. Planè cōstat Suillium qui Tarēto præerat, longo tempore obsidionem tolerasse: Is tādem peste grassante egit supremum uitæ diem, nec nisi fame quasi enectus urbe post reditum Caroli multis mēsibus defensa ceßit. id alij quoque adscribunt Iuliano Lotharingo, quē Rex ducem designarat montis S. Angeli. At is eo demum

mũ loco ſæpe expulit hoſtes. Eorum audita profectione, parũ abfuit quin obſides à Ferdinando necarẽtur, quaſi uiolatis fœderis legibus, dum eodem tempore in ora Apuliæ ab Antonio Grimano eò à Venetis cum claſſe miſſo, Monopolis Gallis extorqueretur: hique etiam mutua data pecunia Ferdinando, maritima aliquot loca pignoris nomine retinuerunt: Franciſcumque Gonzagam cũ ualido exercitu ſubſidio Ferdinando miſerunt. Addunt eo tẽpore alij Gallos qui Sanſeuerinum caſtrum obſidebãt, pulſos, Conſentiã à Conſaluo receptam, & hoſtes egregiè Gabriele Monſalcono cum Gallus Manfredoniũ tuẽte pulſos. Rex Thurinum profectus, Petrum Rohanũ & Ioannem Ganaium ad Sfortiam legatos miſit, qui nunciarent, ſanè quàm libenter uenturum ſe cum eo in colloquium, ut de ſumma rei inter ſe tranſigerent. Is colloquij declinandi rationes aliquot attulit. Primum, tantis colloquijs cum Rex Neapolim adiret, nihil profectum: exẽpliſque compertum & noſtra & patrum noſtrorũ memoria, ex mutuis hiſce colloquijs accẽdi odia: deinde Ludouici Lignij Luxẽburgi odium prætexebat, Gulielmique Briſſoneti Cardinalis, qui ſuſpectũ eum iamdudum reddiderant apud Regem. Tum iactitatas fuiſſe querelas Ticini à quibuſdam, qui eum inuitum abducendũ palam ferebant. Sed ſi is ad Regem uel obſidibus datis uel fide publica ueniſſet, ſatis conſtabat, Regẽ pacis cupidum cum eo tranſacturum fuiſſe de Mediolanenſi principatu, quem Aurelius uendicabat. Nam nec Rex potentiam Aurelij æquo animo ferebat: nec eius querelis turbari pacis conſilia uolebat. Ita Sfortia, quòd fœderatorum cõſilijs gratificaretur, prudenter declinare ſibi uiſus eſt Regis colloquium: quo uno tãtos motus bellicos, indignám-

que tali principe captiuitatem futuram auertere potuerat. Rex Philippum Cominiũ legatum ad Venetos remisit, sciscitatum, uellent iuberéntne ratas esse pacis conditiones cum Sfortia initas: Monopolim redderent: Gõzagam à Ferdinando reuocarent: ipsumque Ferdinandum declararent eo nouo fœdere quod cum Pontifice, Maximiliano, alijsque pepigerant, non cõtineri. Hi post aliquot dies responderunt, nullum bellum à se in Gallum susceptum. Copias quas eduxerint, eductas Sfortiæ fœderati gratia, quẽ Rex eo principatu deijcere uoluerat. Hæc palam priuatim receperunt, his se conditionibus hos motus temperaturos: Ferdinandus ut Neapolitanum regnum beneficiarium apud Regem profiteretur, in clientelámque, Alexandri Pontificis uoluntate reciperetur: quinquaginta millibus numûm aureo. pensione æquis conditionibus Regi quotannis soluenda: quam ipsi ei mutuò se daturos profitebãtur: Tarentum Regi interea relinqueretur. ꝙ si Rex quod iactitabat, Italiam prius ingressus, Turcam debellare cuperet, centum naues instructißimas offerebant: daturosq; se operã, ut & Maximilianus & Pontifex ualida auxilia equitum peditumque suppeditarent. At Sfortia qui naues duas instructas subsidio Regi mittere ex fœdere debebat, misso Genuã à Rege Stephano Neueso, certior factus de Gallorũ qui obsidebantur, modico commeatu, rem uarijs ex causis consultò extrahebat. Ad extremum etiam duas subsidio Ferdinando, uiolato fœdere misit. Cõminius rediens de his à Neueso admonitus, expostulauit cum Sfortia, monuitque eũ, uideret cautius quò progrederetur: his nauibus subductis Neapolitanas Regi arces adimi, quibus ademptis Regis in se odium accendat. Ille naues qui [illegible] pactas,
at non

at non ut his Galli imponerentur, aiebat: sequenti tamen die futurum ei recepit, ut Galeatium Seuerinatem cum ualida classe subsidio Regi mitteret, nec tamen misit. ita ille erat eruditus artificio simulationis, utrisque ut se uenditaret. Galli interea Neapolitani regni loca aliquot præsidio tenebant. Tota moles belli uersa in fines Calabriæ: eò Galli secesserant unà cum Gilberto Mompenserio. Ferdinandus exercitum producit. Nec Galli detrectant certamen, tametsi Ebrardo Aubignio dissuadente, qui æger corpore molestè ferebat, incuria Mompenserij debiliores Regi res quotidie fieri. Sed tardißime Gallis pecunia suppeditabatur: & quæ ex regno aderat, cōsumpta iam erat; ut mensium quatuordecim militi stipendia deberentur: quæ causa fuit ut Germanorum aliquot cohortes Gallis relictis ad Ferdinādum transierint, Heluetijs tamen ad extremum Gallo militantibus: etsi eadem eos stipendiorum causa mouere poterat. Occurrente itaque Ferdinando, utrinque acriter pugnatum est. Sed Galli quòd locorum iniquitate explicare equitatum non potuerant, fugati, in castra paucis desideratis rediere. Ea uictoria Ferdinandus elatus, per alios Tarentum iubet oppugnari. Id ualido præsidio Georgius Desuellius, uel ut alij malunt, Gratianus Guyenneus tenebat. Cæsi Neapolitani fugatique, erumpentibus ex eò Gallis, obsidionem post decimum diem soluerunt. Gallus pabuli inopia circa Ebulium seceßit: castra munijt: equitatum fame consumptum pabulo refecit. Hūc Ferdinandus secutus cum totis copijs, suos hortatus ne fugientem Francum elabi sinerent. Nec Francus prælium detrectabat. Concurritur acerrime. Peditum æquale aliquantum fuit certamen, donec mißi qui Gallorum castra tentarent. Ea

egregie defensa sunt. Gallus & numero & uiribus fortior factus, Aragonijs instare cœpit: cum Ferdinandus clamitās partam iam sibi adimi uictoriam, prælium instaurat. Sed Gallis equitibus undique prementibus, fugatisque his qui castra obsidebant, Ferdinandus quin in manus Gallorum ueniret parum abfuit: Eo perterritus Neapolim adcurrit. Hunc Galli secuti & ipsi Neapolim recipere frustra tētant. Ea spe lapsi inde abierunt. Interea arces Neapolitanæ à Ferdinando recipiuntur. Vergilius Vrsinus & Camillus Vitellius cum satis ualido exercitu in Apuliam subsidio Gallis uenerunt: castra cum Mompenserio iunxerunt. Ferdinandus castra propius mouit. & loco non iniquo committi poterat prælium: idque accelerandum & Mompenserius & Vrsinus decreuerant: sed seditione militum impediti sunt, quos concitatos à Percio Mompenserius frendebat, sumpturus de eo supplicium, cum dicta imperiúmue proregis palam contemneret, ni aduersæ res ad alias eum cogitationes traduxissent. Galli Atellam compulsi, ualidius à Ferdinando Hispaniæ Rege missis etiam Hispanis cum Consaluo Aegidario, oppugnati sunt. Hic uias omnes quibus commeatus inferri possent, præclusit. Tentauit etiam Atellæ molas frumentarias occultè immisso milite frangere. sed accidit ut Mompenserius admonitus, eò mitteret delectam equitum manum, in quibus fuit Ferronus Burdigalensis (qui supræfectus eius urbis paucis antè annis fuerat) Camillus Vitellius; qui hostes adorti, fugatósque usque in castra persecuti sunt. Sed cum singulis diebus noctibúsque idem tentatum esset ab hostibus, tandem magno eorum discrimine concisæ sunt molæ frumentariæ. Mompenserius etiam ægrotare cœpit: ac uel

morbo territus, uel fractus rebus aduersis, deditionem fecit, ea lege, ut loca omnia à Gallo occupata redderet: ipsi salui cum impedimentis in Galliam mitterentur. Ita & Mompenserius & Vrsinus in Ferdinandi uenerunt potestatem, cum multis Gallorum Heluetiorúmque cohortibus, deditione ignobili pacti salutem: quam nec acceperunt, per speciem classis parandæ qua in Galliam redirent, in loca parum salubria relegati. Mompenserium alij febre ex immodicis æstibus contracta, alij ueneno sublatum aiunt. ex Gallis pauci domum rediere. Vrsino etiam fides uiolata est, Ferdinando fœdera palam uiolante, quòd diceret Caietam retineri adhuc à Gallis. Sed nec apud uiolatorem fœderum diuturnum gaudium mansit. Nupserat is consanguineæ adolescentulæ adhuc. Immodico coitu extenuatis uiribus, uel ut alij malunt, febre circa Atellam contracta, uel profluuio sanguinis, fato concessit. Federico Aragonio Alphonsi fratri regnum delatum est. Caieta adhuc præsidio Gallorum tenebatur. Sunt ad Caietam terrestres aditus difficillimi, paruaque custodia indigent. Ibi nobilis portus, in cuius introitu castrum est munitissimum: ex quo si naues aut onerariæ, aut aliæ conspici possint, machinis inde facilè fugari possunt. Stephanus Versius eo loco collectos Gallos, qui Gilberti Borbonij Mompenserij fœdera cum Ferdinando secuti non erant, in quibus fuere Ioannes Ferronus, & Camillus Vitellius, aliíque plures, perduxit. commeatum in urbem affatim introduxit. Aeger Ferdinandus eo loco & Venetas aliquot naues cum Grimano, Federicoque misit: quæ machinis bellicis territæ, soluta mox obsidione, abierunt. Paratæ sunt etiam terrestes copiæ Francisco Gonzaga duce, quæ uel loco-

rum iniquitate, uel quòd Gonzagam iam tæderet Aragonensium dominationis, inde abierunt. Vno enim loco, idque lente cùm Galli oppugnarentur, facilè hostium impetum depellebãt. Ita Federicus Columnensibus eam prouinciam suscipientibus, ad Ferdinandi donationes adiecit etiam alia eis oppida: Hiq; etiam cum oppugnarẽt Caietam, uigiliásque oscitanter agerent, antelucano tẽpore erũpentibus Gallis fugati sunt. Hæc gallicos annales secutus scripsi. At exteri ita easdẽ res narrãt, retexẽda ut nobis omnia rursus sint, ut me quidẽ pudeat tantæ incertitudinis. Narrabo uerò bona fide quæ hi prodiderint. sic enim ij. Interea Ferdinãdus cũ tribus milibus peditum, equitibus quingentis, quibus Hugo Cardonius præerat, unà cum Consaluo Ferdinando, quem uiolato fœdere subsidio Ferdinandus Hispaniarum Rex miserat, cum quinque milibus peditum, & septingẽtis equitibus, è Messana Rhegium delatus est: faciléque impetrauit, ut portæ sibi aperirentur. Qui Gallicarum partium erant, sub aduentum Ferdinandi urbe excedentes, in arcẽ sese receperunt. hanc mox ille oppugnare adortus est. Nõ uidebantur Galli laturi obsidionem. itaque trium dierum inducias impetrarunt. Dũ agitur de conditionibus, Consaluus machinas tormentáque auehi imperat, partéque arcis potitus, multis cæsis qui imparati nihil tale expectassent. reliqui in partem aliam arcis munitiorẽ sese recepere: Ea cum expugnari etiam posset, uelo expanso, colloquium petebant. Cum prodijssent hostes ad colloquiũ, quæsiere quod ob factũ dictũm ue uiolatis inducijs cæsi essent: simul orarunt, ut remoto exercitu, siquid transigi posset, cõficeretur. Emanuel Benanidius, unus è Consalui comitibus, uiolato fœdere, obambulantes è sua cohorte

aliquot

aliquot prius uulneratos querebatur. hæc etsi conficta apparebat, conuenit ut arce dedita, Galli incolumes, cõplicatis uexillis, armis succincti emitterentur. Præerat tũ Rhegio Adrianus Maillius Contius. Ferdinãdus dũ re*cens terror esset, ad fanũ* Agathæ, & Semenariam *cum tribus peditum milibus misit.* Nec *ibi mora deditionis facta: emißi tamen ab oppidanis prius* Gallici *milites incolumes alia porta.* Multi *è Gallicis militibus, cum alij inermes quasi in pace obambularent, alij pabulatum dilapsi essent, à Consaluo intercepti sunt.* Bernardus Au*bignius, quem multi* Ebrardum Stuardum *uocant, qui* Brutijs *præerat, cum aperte bellum geri uideret, ad* Te*rinã consilium habuit: is locus hodie* Terranoua *nomine notior est. Adfuere Aubignio præstò* Carolus Alegrius *iunior, cui* Persino *cognomẽ: Gratianus* Guerrus, Georgius Desulius, Ludouicus Dillierus, Frãciscus Bouchardus Aubaterreus, Gabriel Alebretus Dauenesus, Menaldus Castelbaiacus, Nicolaus Danfrenillus, Maserius Gaillardus, Riuerius Lislius. *Placuit, quãdo equitatu pollerent, pugnandi copia fieret ferocienti hosti. Ita ad* Semenariam *properatum est, eo consilio, si se hostes in urbem reciperent, ut omni parte simul urbs oppugnaretur.* Ferdinandus, *qui satis nosset, in euentu eius prælij positum esse si superior euaderet, ut facilè postea paterno regno potiretur, tutam fore belli aleam ratus, dissuadente Consaluo totam curam in certamen intendit.* Aubignius, *omnibus præparatis, in cãpos apertos qui* Semenariæ *subiacent circa flumen uicinum collocauit suos: uidensque ad flumen properare* Ferdinandum & Consaluum, *lætatus est pugnandi copiam sibi fieri.* Consal*uus &* Hugo Cardonius, *quorum consilio utebatur* Fer-

dinandus, collocauere ad læuam pedites Hispanos & *Terraconenses citeriore in ripa: equitatum in dextram expansis late alis diduxerunt.* Aubignius *Heluetiorum peditatum* Hispanico *peditatui opponit: è* Brutijs & Gallico *peditatu cohortes aliquot in tergo subsidio relinquit: ipse parte equitatus sumpta partem alteram* Alegrio *committit.* Erat Gallus *flumen transeundũ: expectaratque* Consaluus *ut occupatos in traijciendo distraheret.* At *ubi uidet quadrato agmine* Gallos *in se ferri, ne suis distrahendis reliquorum robur minueret, instruit aciem, occurrereque* Hispanos *equites* Gallicis *iubet, si fortè loco eos pellere possint.* Hi *cum cataphractis* Gallicis *congressi ne primum quidem eorum impetum tulere: nec* Hispani *pedites clamorem* Heluetiorum *sustinuere, sed equitum suorum fuga commoti sensim sese proripiebant.* Id *intuiti* Aubignius & Alegrius, *à dextra & læua cum robore equitatus inuecti in pedites, proculcatis multis reliquos in fugam uerterunt.* Heluetij & Galli *instantes ingentem eorum edidere cædem.* Ferdinandus & Cardonius, *quà fugã suorum cernebant, cum cohorte prætoria occurrebant: redire eos in pugnã iubebant: multi rediere, sed* Anbignius *cum sua ala acriter instabat.* Ferdinandus *cum suos pelli undique uidet, in fugam uertit equum: sequentibusque è* Brutijs *aliquot qui* Regem *agnouerant, parum abfuit quin interciperetur.* Sed *equo ob præcipitatum cursum lapsus, cum iam* Galli *manum inijcerent, à* Ioanne Andræa Altauillano *subleuatus equoque alio donatus inde se proripuit, magna fortunæ indulgentia.* Quippe Altauillanus *à quo subleuatus fuerat, uix dũ eo paululũ progresso ab equitibus* Gallicis *necatus est, dignissimus lõgissima uita qui dũ*

hero

*hero subuenit, uiuus uidènsque in certißimam perni-
ciem sese cõiecerit. Ferdinãdus cum paucis fugiẽs Mes-
sanam; Consaluus, in ipso itinere pluribus se adiungen-
tibus, Semenariam prius, mox loco diffidens Rhegium
conceßit. Semenaria mox in Gallorum redijt potestatem,
unà cũ Fano Agathæ & uicinis aliquot castris. Ferunt
Ludouicum Aragonium unum è Pontificijs purpuratis
captum: sed dum mutata ueste in priuati sacrificuli mo-
dum obambulat, relictum. Theodorus Triuultius, &
Benanidius ita uulnerati sunt, ut desperata ualetudi-
ne uix tandem pristinæ ualetudini restituti sint. Cõsal-
uum Semenaria egressum cum per ignotos Gallis calles
Rhegium sese proripuisset, frustra Aubignius persecutus
est. Alegrius & Insulanus instandum esse mox putabãt
Semenariæ, nec perculsis Hispanis & Consaluo sese inde
proripiendi occasionẽ dandã. Id cum displicuisset, Au-
bignio fatigato toto diei labore, quando hoc bene suc-
ceßisset, hilarem hunc sumendum diem, & crastino die
posse tentari diceretur, nequicquã postea, nocte fugien-
tibus Hispanis tentatũ. Interea Ferdinandus, cũ è Mes-
sana conscendisset unà cum classe parũ frequenti uti Sy-
racusas transmitteret, non ita multum prouectus, reie-
ctus uentis est in Messanam. Ibi literæ prius uenerant,
commotos Neapolitanos, Columnẽsium opera multos in
armis esse. Duce tãtum & authore Rege belli opus esse.
si se commotis ciuibus ostẽdat, & Neapolim & Capuã
& Campaniæ loca omnia mox, Gallorũ dominationis
pertæsa, ultro ueterem Regem acclamatura esse: ciues
repudiatis malis suasoribus, ad auctoritatem Aragonũ
esse redituros. His literis lectis, repudiato consilio Car-
donij & Ludouici Aragonij, primum cœpit de reuer-*

sione cogitare: celeriterque Neapolim *deuectus, promptiora ciuium studia quàm existimaret, nactus est, pulsis* Gallis *obuios ciues, festo cultu proceres.* Gilbertus *Borbonius, ut uidit omnia aduersa, castris se cõtinuit.* Dum Galli, *qui in præsidio* Auersæ & Capuæ *relicti erant,* Mompenserio *opem ferunt, ciues* Ferdinandi *uexilla erigentes in eius potestatem rediere.* Neque *uerò castris annona in multos menses illata fuerat, neq; ea instructa rebus ad longam sustinendam oppugnationem necessarijs.* Ferdinandus *arces, &* Cardonij *consilio, &* Prosperi Columnæ *auxilio usus, summa ui oppugnat, dum neque numi in stipẽdium militi, neque auxilij spes adest.* Borbonius *re cũ suis deliberata, inducias cum* Ferdinando *paciscitur. his additum, nisi intra eum diem qui conuenerat, auxilia adessent, arces dederet:* Galli *omnes incolumes cum omni & supellectile quam auehere possent, & armis, emitterentur.* Interea *certiorẽ facit* Aubignium, *nisi intra paucos dies obsessis opẽ ferat, actum de arcibus.* Aubignius *cum longo morbo confectus esset, premeretúrque adhuc doloribus acerrimis corporis, eò è* Lucanis *accitum misit* Alegrium *cum robore equitatus & peditatus.* Is *obuios habuit in itinere* Aragonios: *exceptusq; angusta uia, cum equitatum explicare non potuisset, quà uenerat redire sese simulauit. mox* Ebulium *adijt. instare hostis. nec* Galli *detrectarunt certamen.* Videbatur *haud inæquale certamen, donec* Ioannes Iacobus Dursortius, *quem* Duratium *uocant,* Alegrij *monitu* Aquitanos *urgere cœpit, rogaréq; ecquid cum toties uicto hostè litigarent?* Illi *incitati facilè fregerunt* Aragonios, *præsertim cum iam distracti essent, missis qui castra* Gallica *oppugnarent.* Ea *egregiè defen-*

sa sunt

ſa ſunt à Franciſco Malherba. ita uerſi ſunt hoſtes in fugam: multi cæſi: uexilla tredecim relata. Sunt qui Ferdinandum huic prælio narrent interfuiſſe, & parum abfuiſſe quin à Carolo Bridaco Dargio necaretur fugiẽs. Alegrius uictis inſtans, cum in conſpectum Caſtri ueniſſet, Gallos accendit, quaſi paratũ eſſet auxilium: Vt iã de necandis obſidibus deliberarit Ferdinãdus, quaſi uiolatis conditionibus. Galli Neapolim recipere tentãt. Magdalenæ fanum tenuerunt: hortos Regios inuaſerunt: ſperantes tumultum aliquem ex tam uaſta ciuitate. Iam admouebat obſides caſtro Ferdinandus, minitans eis laqueum. Mompenſerius quando Alegrij auxilium ſerum uidebat, in uetere ſententia manebat: Reliqui uiolatas leges induciarum à Ferdinando aiebant, cũ ingentes munitiones interea extruxiſſet. In eas Galli è portu erũpentes, deiectis munitionibus Columnenſes in fugam uerterũt. nam Proſper Columna totus & animo & corpore in eam curam incumbebat: Alfonſo tamen Daualo ſtrenuè dimicante, Phari turre recepta, labare Gallis animi cœpere. Hi mox confirmati ſunt morte eiuſdem Dauali. nanque is cum Punico mancipio agens de incendenda Gallica claſſe, ſagitta ictus occubuit, dũ incautius pretium ad Pœnũ per ſummũ hortorum parietẽ perfert. Iam Proſper eas munitiones Ecciæ monti admouerat, ut re deſperata per Pauſilippum mõtem Alegrius redire cogeretur. Itaque cum undique præciſa eſſet ſpes auxilij, Mompenſerius nouis conditionibus ſcriptis, obſidibus prius receptis inſtructo exercitu caſtris ceſſit. Seceſſit in Apuliam Mompenſerius, & corrogata undique pecunia (neq; enim à Rege afferebatur) exercitum inſtaurat. Huic adfuere Paulus Vrſinius, Virginus Vr-

sinus, & Paulus Vitellius cũ Salernitano principe. Hi soli ex exteris fidem minimè cum fortuna mutarãt. Alegrius euocatus à Mõpenserio, tardius cũ robore Heluetiorũ aduenit: Rogatus ecquid tardius aduenisset toties efflagitatus, cõtumeliosè respõdit ut nisi aut ab Heluetijs Mõpẽserius sibi metuisset, quos ille sibi cõciliarat oppidulorum aliquot direptione, uel Virginij Vrsini oratione placatus esset, suppliciũ sumpturus de Alegrio quasi seditioso iactaretur. Ferdinãdus paulò antea legatos Venetias miserat auxiliũ à fœderata ciuitate petentes. Cũ negaretur, pollicitus est sese oppigneraturũ Apuliæ aliquot ciuitates. Ea pactione Veneti Franciscũ Gonzagam cum ualido exercitu misere. Eius aduentu recreatus Ferdinandus castra propius mouet. Occurrerat hic ad Fogiã Ferdinando. Interea haud longè à furcis Caudinis Mompenserius audiẽs progressas aliquot Germanorũ & Neapolitanorũ cohortes, nactus palanteis cum Paulo Vitellio eas mox cõsectatus est & cõcidit. Ferdinandus auctus nouis copijs quas Ioannes Gonzaga adduxerat, Circellum uenit. id oppidum Galli obsidebant. soluta est obsidio. Inde Ferdinãdus pergit ad Frãgetum oppugnãdũ. Primo die uana fuit oppugnatio, erũpentibus oppidanis: sequenti admotæ cũ essent machinæ, & prostrata mœnia, potitur urbe Ferdinãdus. direptæ urbi, dum Galli adsunt auxilio, faces subijciuntur: miseréque uagante incendio serum fuit auxiliũ. Eodem impetu recepta Altauilla. Qui res gestas Gonzagæ scripsere, narrant Valatẽses direptos: inde Regẽ & Gonzagam Nuceriã cõuenisse. Inde Paludẽ, Circellum, & Frãgetum. Ita proxima fuisse castra ut quo loco prãderẽt Galli, Aragonij cœnarent: eodem è flumine utrisque haurienti-

bus

bus, ubi utrinque multi sint cæsi dum eunt aquatum. Iesnaldos, dum se Galli Atellam recipiunt ab hoste direptos, & Andretenses, qui loco cesserant. Nusquam integris uiribus certatum: tumultuarijs pugnis quotidie, quibus Epirotæ equites Gallorum uim non sustinentes, per gyrum elabentes, uariéque concurrentes Gallos fatigabant. Mompenserius ubi suos atteri uidet, castra propius mouit Frageto oppidulo. Luce prima iubet instruatur pedestris acies, se equitatũ omnẽ leuémq; armaturã educturum. Videbantur & hostes in certamen uenturi. At Heluetij, uel causati stipendia non soluta, uel Alegrij oratione cõmoti, qui infensior Mompenserio ueteribusq; simultatibus incitatus grauiter imperiũ illius ferre uidebatur, negarunt nisi persoluto integro stipẽdio sese predituros. Ita discordia horum conuulsæ res gallicæ. Accisis rebus in Atellam Galli se recepere, fremente frẽdentéque Mompenserio, qui talem contumeliã uindicaturus erat, si per fata licuisset. Alegrius leuibus ex causis irritatum aiebat Mompenserium, quem elato animo omnis, quæ haberetur contra uoluntatem eius, oratio grauiter offenderet. Vocatus est Consaluus cũ robore Hispanorũ militũ ad Atellam. Erat Gallicum præsidium extra Atellam dispositum gratiã frumentariarũ molarum tuendarum. Id cum opprimere uellet Consaluus, Hispanum peditatum quo abundabat, Heluetiorum & Aquitanorum cohortibus opposuit: equitatum ita disposuit, ut ala una abderetur inter molas & oppidum decliui loco: altera undique excurrens Gallos sese proripiẽtes opprimeret. Iã Hispani concitati cũ ingẽti clamore in Heluetios & Aquitanos incurrũt. Heluetij insolito tumultu turbati primũ dilabi, mox Aqui-

tanos imitati qui sagittis hostes iam morabantur, inuecti in eos facilè impetum sustinebāt, nisi equitū clamore compulsi utrique in urbem sese proripuissent. Alegrius ex urbe egressus cum lectißimis equitum copijs, cum ab Epirotis equitibus eluderetur, in peditatum Hispanum progressus multis proculcatis & dißipatis & captiuis abductis in urbem redijt. Consaluus feruente tumultu molas confregit, eo ipso uictoria sese potitum magnificè iactitans. Is postero die ad lacessendos Gallos progressus cum loco fidentes detractare diceret certamen, Ripamcādidam oppidulum præsidio uacuū nequicquam quiritantibus ciuibus, qui se iam à Ferdinando in fidem receptos aiebant, Hispanis diripiēdum dedit. Gallus plus animi quàm uirium erat. itaque desperata tutela urbis Atellanæ, de deditione agere cœpere. Alegrius ipse in castra ad Ferdinandum profectus est. His legibus deditio facta, ut Galli incolumes cum supellectili impensis Ferdinandi in Galliæ uicina loca ueherentur: machinas bellicas relinquerēt: maiores equos præter unū ne quis aueheret, nisi ex Regis uoluntate: Virginius Vrsinus liberè ad suos rediret. Sunt qui scribant hunc authorē fuisse Gallis ne in aciem dimicationémque uenirēt. Nec tamen fides illis seruata. nanque sub specie parandæ classis in loca insalubria relegati multi periere, uel cœli inclementia, nullo hostium dolo, ut Italici scriptores prodidere: uel simulata fallacia, propinato etiā quibusdam ueneno, ut uideo Gallicos aliquot scriptores narrasse, præcipuè de Virginio Vrsino præter fœdus necato. Occubuit Gilbertus Borbonius, Mompēserius, Carolus Lenocurtius. Mompenserium indignatione, cum promissa non seruarentur, multi uolunt deceßisse, tametsi à Cō-

zaga

zaga moneretur, si saperet ne præterquam quas captiuitas ipsa haberet molestias adderet: & illas quas haberet, rectè ferret. Ex Heluetijs mille trecẽtis uix trecẽti in Galliam rediere. *Hi toto eo bello fidelißimi Gallo fuere, nisi quod ab Alegrio concitati pugnã detrectarunt, libẽter pugnaturi si ille imperasset.* E Germanis octingẽti Mompenserio missi, *cum trium mensium solum stipendia accepissent, ultro in castra* Ferdinandi *peruenere.* Addunt alij *deditionem factam* Gonzagæ Mantuano, *nõ* Ferdinando. *erat enim* Mompẽserius *sororius* Gonsazæ. Ferdinandus *paulò pòst desideratus, ipseq́;* Gonsaza *graui & diuturno morbo concussus est.* Interea Aubignius & Consentiam & Laynum & pleraq; *alia loca, quæ prius occuparat in* Brutijs Consaluus, *cæsis qui in præsidio relicti erant* Hispanis, *recepit. itaque ille in* Brutios *mox redijt aucto exercitu.* Venere ad Aubignium Hispani *aliquot equites, colloquio locum petẽtes.* Vbi *quæ postularent audijt (narrabant autẽ* Atellæ *deditionem: hortabantur, mallet* Federici *noui* Regis *(nã is* Ferdinando *successerat) clementiam quàm uim experiri) conuenit datis decẽ dierum inducijs ut is è suis mitteret quosdam, qui exquirerent uerane essent quæ narrata erant.* Ea *ubi uera esse audijt, pactus est ut urbes uacuas præsidijs relinqueret:* Ipse *cum uniuerso exercitu liberè ad suos rediret.* Oliuetanis *dũ* Rodoricus Daualus *arma temerè infert, urbe illi erumpunt cũ* Gallis: *circaque uicum cui* Insulæ *nomen, multis cæsis occubuit* Daualus. Oliuetani *tamen paulò pòst adueniente* Cõsaluo *emissis liberè* Gallis *imperata fecere.* Idem Cõsaluus Menaldum Guerram, *qui portu arcèque* Ostiensi *occupata* Pontificem *fatigabat, mox uictum abduxit,*

Aubignius instructis copijs in Galliam rediјt. Atellæ deditionem & uictoriam multi Gōzagæ acceptā referūt, non Consaluo aut Hispanis. Id quidem constat, ea deditione ita fractos et cōminutos Gallos ut facile qui superfuere debellati sint. Circa ea tēpora Neapoli dira scabies homines inuasit, cui cū pharmaca ut nouo morbo quærerentur, multos absumpsit. Hunc morbū uanè quidam dixere elephantiasim: alij lichenas, alij carbonem, alij ignem sacrū, alij lepræ speciē, alij inter morbos populatim aut ui astrorum, aut aëris intemperie uaganteis collocauere: adnotántq; eodē anno quo is morbus grassari cœpit, in Romano agro Tybrim, in Bononiensi Rhenū, in Ferrariēsi & Mātuano Padū, in Veneto Athesim extra solitos limites exundasse: tantisq; imbribus annum eum maduisse, ut terris undiq; humētibus minus mirandū sit æstiuū aërem ad eā intemperiem peruenisse, calidam & humidam, quam M. Tullius ex Philosophorū placitis putredini corruptioniq; causam dare scripsit. Ne hoc quidē prætereundum est, dum redit Carolus & diuersatur apud Astēses, singulari certamine cōgressos Gallū & Italū. Gallus cū esset paruulo corpore Landa nomine, quasi nanus ab Italo Cristophoro Zerbulo Genuēsi uasto corpore homine uocatus, At hic, ait, nanus Herculi tuo clauā est extorsurus. Inspectante Rege, pompaq; insigni parata, & præparatus longo ordine his rebus quæ ad singulare certamen nescias uanius an profusius parari solent, tandem congressi diu gladijs acriter rē gessere. Vix unquam alias tanto animo & Galli & Itali in certamē singulare ullos uenisse fatebantur. Dum successu alitur utrinq; certamen, dum neutri certū est cedere, dum Italorum præsentia Zerbulo, Gallorū Landæ crescere uires

uidentur,

uidentur, tādem impacto per uiscera gladio iacuit Zerbulus. Iacētem sese condonare Italorū nobilitati Landa professus est: Isque in uicinū tentoriū delatus, curatus est. Zerbulo Rex uicto trecētos nummos aureos, Landæ uictori quingētos donauit. Vix meminissem huius duelli, nisi Symphorianus Cāpegius M. Antonium Sabellicum odio Gallorum tam præclarum facinus præteriÿsse indignaretur, qui & in tantæ rei memoriam quo loco pugnatum est, Trophæum erectū ait. Fuit is Landa Burdigalensis, familia honesta potius quàm illustri. Carolus ad eos qui Caietam obtinebant, iterū atq; iterum subsidia decreuit. Sed uel socordia eorum qui præpositi erāt, uel hostium uigilātia labor irritus fuit, etsi ferè integro biennio his qui ab Aubignio submißi erant, urbem acriter tuentibus, & Venetorum & Ferdinandi Hispani, et Federici Neapolitani conatus irriti fuerint. Rex Lugdunum peruenerat. eò allatū est ei de filiÿ morte: magnumque dolorem cepit: at multo maiorē Anna Regina, quæ humi prostrata miserè deflebat extinctū filiolum, ut neque modus, neq; intermißio lachrymarū, neq; ulla admodum leuatio adfutura uideretur. Adflictā mœrētémque exquisitis undiq; oblectamētis Rex cōsolatus est: nihilq; prætermisit quod ad eā recreandā pertineret. Eius pueruli ferociā patri exosam sunt q scribāt: Ex quo omnibus fortē Magnatū intuentibus, uideri necesse est miserrimam: sic distrahuntur in cōtrarias uoluntates eorū cupiditates, à liberis ut eisque infantibus sibi metuāt. Ipse Carolus cū esset in rebus gerēdis satis industrius, & comitate liberalitatéque peculiaribus Regum uirtutibus abundaret: quorundam familiaritate & consuetudine ita oblectabatur, regnare ut hi demum uiderētur. Rex,

cum eum una hæc cura Neapolis recipiendæ urgeret, no-ua fœdera cum aliquot Italis principibus inibat, Ponti-fice, Venetis quoq;, & Florẽtinis & Senensibus ad par-teis uocatis. Exteri multa equitũ peditúmque millia pol-licebantur: nec Gallus segnius copias scribebat. Iámque parata erat omnia. præmissæ copiæ. his præesse debebat Ludouicus Aureliorũ princeps: quem ut paludatus ad castra proficisceretur, Rex quotidie expectabat. Is diem è die ducere, modò hanc, modò illam causam impeditæ profectionis nectere. Verebatur enim longiorem profe-ctionem, cũ Regẽ parũ esse firma ualetudine uideret, se-séque Regno potiturũ. Re ad consiliũ relata, decretũ ut is primo quoq; exiret. Is non sua ipsius querela, at Regio nomine Proregẽ exiturum se aiebat. Itaque commotus huius dißimulatione Carolus, omnia belli consilia abie-cit, crebrò dictitans, neminem se hominem inuitum in ca-stra missurum, repositurus tamen Aurelio ni priores res eum ab hoc consilio auertissent. Et tamẽ ne nihil actum uideretur, missus est Iacobus Triuultius, qui exercitui præesset. & huius quoque conatus uani fuere, nouis oc-casionibus uetera consilia extrudentibus. Nanque eo-dem tempore Baptista Fregosus, Fliscorũ factione ad-iuuante, etiam Paulo Fregoso purpurato Pontificio, pa-truo, urbe pulsus Genuensiũ, si expeditæ aliquot cohor-tes mitterẽtur, quo die uenisset, Genuã se redditurũ reci-piebat. Ita Rex mißis ad Triuultium literis, iubet parte copiarũ ei data Genuam tentet. Eodémque tempore Iu-lianus Ostiensis Põtifex, Sauonã quoq; Regi pollice ba-tur, si auxilia adeßent. Huic etiam partẽ copiarũ ad Sa-uonã recipiendãRex tradi imperat, uel ignarus satis di-stractas copias mißis ad Genuam cohortibus, uel sperans

utraque urbe se potiturũ. Triuultius quo pacto curaret Regis mandata fideliter exquirebat. Dũ uerò tẽpus ducitur, certior factus Sfortia, Genuã missis copiis muniit: Gallique profecti cum Baptistino Fregoso, dubitare cœperunt de eius fide. Ita labor hic irritus fuit. Iulianus etiã Cardinalis, Sauonensiũ res munitiores nactus quàm speraret, fatigatis nequicquã Gallis, inde sese proripuit. Ita dum plures simul rei bene gerẽdæ occasiones miscentur, alterã altera frustrata est. Triuultius Mediolanensem ipsum principatũ tẽtare uolebat: in Italiã cupiebat belli molem transferre, in sede ac solo suorũ: ab his armis, equis, cõmeatibus auxilia uẽtura rebatur: omnia ibi Sfortiæ inimica infestáq; futura. Et iam aliquot oppidula receperat, cùm in Galliã à Rege reuocatus est. Eodem tempore & cum Ferdinando Hispaniæ Rege, quod iam ante suspectũ fuerat, motũ est bellum. Qui è Neapoli redierant, auxilia Federico ab eo mitti nunciarant. Missi sunt qui eius regionẽ popularẽtur. ipse etiã misit qui Galliam Narbonensem excurrerent. hi terrore magno illato, agros populati, ad suos se receperũt. Accẽsa utrinque odia. Rex quum copias coegisset, his præfecit Carolũ Albonium, cui & Sanctoandræano cognomen est, hominẽ acrem & rei militaris peritissimũ. Castrũ est Salsarum (quod Salsularũ nomine sunt qui putent à ueteribus significari) circa Ruscinonẽ. Id ita à Perpeniano distat, ut locus alter alteri auxilio esse non possit. Valido id hostes præsidio tenebãt. Ridere hi cõsilia Gallorũ, qui eò copias admouerant. Sed nihilo secius Albonius uineas agere: tormẽta castro admouere: & quo loco aquis palustribus locus septus est, eo etiam hostes terrere. Ferdinãdus ipse ad Perpenianũ exercitum cõparauerat instrũctissimum.

Sed Albonius inter Salsulas & Perpenianum loco opportune capto, diremerat Hispanis societatem auxilij mutui: continuatáque obsidione decem horis integris, Salsulæ in potestatem Gallorum uenere. Et sanè eo tempore non erat his mœnibus præsidijsque locus, quibus hodie, firmatus. Nam tertio post hoc prælium anno à Ferdinando ita munitum esse suadente Petro Nauarro, relatum est. Sanctoandreanus cum suadere uellet Regi, ut receptum locum muniret, minimè exauditus est, deterrito Rege impēsarum magnitudine. Capti eo loco ex Hispanorum nobilitate quinquaginta, multi necati, præda ingens relata. Caieta tādem in hostium uenit potestatem, sed æquis conditionibus: Commeatu, nauibus, pecunia instructi, ad suos se receperunt, Maßiliamque appulerunt. unde agitari cœptum est de pace inter Ferdinandum & Carolum. Misit in Galliam Ferdinādus Ioannem Mauleonem sodalem Frāciscanum. (nā hoc hominū genere maximè eum usum ait Cominius, & Italos plerosq; proceres Corius, quasi specie religionis in speculis constituti diuina humanis miscere simulatione libera eis liceat) Cum eo Rex ad Ferdinandum Renatum Clerium & Michaelem Grādimontanum Aquitanum remisit. hi id agebant cum Ferdinādo, ut auxilio esset Regi ad Neapolim recipiendam, ipse partem regni modicam Siciliæ uicinam recepturus. Id illi redeuntes recepisse Ferdinandum aiebant. Sed cum Ferdinandi legati qui cum his redierant, parum hæc sibi comperta dicerent, remißi sunt ad Ferdinandū ijdē illi, Clerius Grandimontanus & Paulus Bouchagius, rogantes, num hæc pepigisset, præsensq; fœderibus se adfuturum certo die edixisset. Is de his quidem se cum Regijs legatis egisse dicebat,

cebat, sed tẽtandi gratia, non quasi exploratam rem asserendi: sanè quàm lubenter curaturum se, ut pax cũ Aragonijs, Italisq́ue coeat. Quæ cum Clerius & Grandimontanus audirent, excanduerunt. Grandimontanus etiam Ferdinando, uenia prius impetrata, palàm dixit, hos sermones cum prioribus parum congruere: ad quæ ille quasi non exaudiens, uel quòd uerè non exaudierat, nihil respondit. Ita pactæ sunt in aliquot menses induciæ. Paulò antea dira scabies homines inuasit tota Gallia, cuius & supra meminimus: cui cùm remedia ut nouo morbo deessent, multos absumpsit. Galli Neapolitanam scabiem, quòd eo redeuntes eam experti sunt: Itali Gallicam, quòd è Gallia à Gallis ad se euectã: rursus & alij Hispanicã, ob Hispanorũ circa Neapolim appulsum, uocarunt, utroque populo in alterum nomen reijciente. Veteribus olim non ignotam sunt qui contendant: tam frequentem non fuisse certissimum est. Ac quidã ita prodidere: Hispanos ex Indica nauigatione cum Christophoro Columbo, quem alij Colonum uocant, redeuntes, eà infectos redijsse: iunctosq́ue postea Consalui copijs, mali contagione serpente socios infecisse. Esse porrò apud Indos eum morbum frequentem, sed qui facilè ligno quod Gaiacum uocant, apud eos excellenti, curetur. unde & Indicam alij scabiem in Indiam eam relegantes, uocant. Circa idem tempus institutũ fuerat Lutetiæ cœnobium prostitutarum mulierum ad frugem redeuntiũ resipiscentiúmque: indéque ad alias Galliæ urbes manauit. Caroli impetus resederant: certo tamen cõsilio Neapolis repetendæ, cum Francisco Gonzaga, & Vrsinis noua inibat fœdera, Florẽtinis adiunctis, Alexandróq; Põtifice ad partes uocato. Veneti quoq; accessuri uideban-

tur. Interea *dum cautius res meditatur, profectionẽ iterum atque iterum differt.* Ac *cũ in eum sermonẽ incideret, palàm asserebat nunc hac nunc illa parte erratũ: sed si eò rediret, se perfecturum, ut errata prioris profectionis cautioribus cõsilijs sarciret.* Castrum Ambasianũ *magnifice, conquisitis undiq; architectis solertibus, ædificabat.* Cœpit & *ipsam* Galliam *probatissimis institutis regere.* Ipse *bis hebdomade, omniũ querelis auditis, ius dicebat, libero omnibus aditu ad auditorium dato.* Nemo *fuit quantumuis abiectus, qui nõ ad* Prætoriũ *ubi uenisset, audiretur.* Constituerat, *magistratus* Regios *salarijs auctis, ab omni quæstu auocare, iure illo etiã sportularũ sublato.* Duodecim *centum millia libellarum* Turonicarum, *nomine tributi à* Gallia *tantum quotannis exigere uolebat ad alendas copias.* Ipse *se familiamque suam, omnes etiam aulicos magistratus, ex fructibus obuentionibusque regiorum prædiorũ, canonis* Regij, *aliorúmq; iuriũ, alere debebat: quem morem priscos* Galliæ Reges *conseruasse ferũt.* Sacerdotum *ambitionẽ fastúmq; tollere uolebat.* Vxorium *torũ castè colebat, cùm prius adolescentiam uarijs illecebris traduxisset.* Pater *puerũ latinis literis instrui noluerat.* Ipse *optimos quosque authores in linguam patriam uersos didicit.* Magistratus *non nisi eruditissimis probatissimisq; uiris dedit.* Ac *sæpe falsus ab aulicis, qui inde pecuniam extorquebant, ad* Senatorium *gradum neminem admisit, qui non ab ipso* Senatu *nominatus lectúsque esset.* Nec *temere nouã ullam sanctionẽ proposuit, quæ non à* Galliæ *curijs prius probata discussáque fuisset.* Tanta *indole* Princeps, *repentè sublatus est.* Nam *quodã die ex cubiculo uxoris prodiẽs, una cum ea in ambulacrũ apud* Ambasiam *substitit, ut*

qui

qui in castro pila ludebāt simul spectarēt. Atque ibi orto sermone cū Ioanne Episcopo Andegauense de prioris uitæ erratis, ita sibi futurum propitium deū obtestabatur, si non speraret posthac futurum, ut Deū neque culpa ulla piabili, neque expiabili, quoad eius fieri posset, offenderet. Hæc dicēs mox auersus corruit, hora diei post meridiem secunda, usque ad horam noctis undecimam, quo cum uox eū defecisset, expirauit: Sed cū ad se redire uisus esset, extrema hæc uox tertiò audita est, Deum sacrámque Virginē implorantis. Vbi primū corruit, in uicinum ambulacro cubiculum, quo nullum toto castro sordidius erat, perductus: ubi casu non culcitra, non thorus linteo ornatus. Paleariū tantum aderat linteis sordidis substratū: Atq; ibi is cui tot castra ornatissima, tot urbes florentissimæ parebant, animam egit, magno sui desiderio apud omnes relicto, annum agens uicesimum septimum, cum regnasset annos quatuordecim. magnificéque ad Dionysii Parisiorum sepultus est, sepulcróq; maiorū illatus. Ipse pēdebat à quibusdam Aulicis qui apud eum omnia poterāt: quales fuere Stephanus Versius, Gulielmus Brissonetus Cardinalis, Burdelotus Castilloneus, Lignius, Florimondus Robertetus, & Ludouicus Pōcherius, ille Regi à secretis, hic quæstor: Ludouicus Grauillus Tribunus maritimorū. Sed tamen è Neapoli reuersus res acutius explorabat. Apoplexia extinctus credebatur. & multis antè mensibus signa morbi apparuere: purgationéque indigere eū Regij medici tres censebant, uno dissidēte: quem indoctum reliquis eruditissimis Rex præferebat. Iustis etiam Caroli manibus peragēdis dies est dicta. Ex Ambasia corpus elatum, procerū Gallicorum magno comitatu, solennibus q; his adhibitis quæ pa

rentalibus Regum *celebrandis adhiberi solēt*. Tres *adfuerunt ex* Purpuratorū *ordine*, Gulielmus Brissonetus, Philippus Luxemburgus, Ioannes Peraudus: *addūt alij* Gurcium. Vbicunque *corpus repositum est, tātus fuit lampadum, luminúmque splendor, ardere ut sacræ ædes uiderentur. quod & toto itinere accidit*. Simulacrum *uiuum, quoad eius fieri potuit*, Carolum *referens elatū est*. Laudatio *ei dicta est à* Ioāne Bellouiso Andegauensium Pontifice. Erat *is* Regi *à sacris confeßionibus*. Multus *hinc de ipso* Carolo *sermo, plerísque inopinatā mortem mirātibus, breuitatem uitæ atque* Regni *laudi uertētibus, qui adolescens ea confecerit, quæ pauci diutißime regnantes aßecuti sint*. At *apud alios uita eius uariè laudabatur, reprehendebatúrue*. Aditum *quidem paratum ab eo in* Italiam, *magno nominis splēdore, nullo* Regni *commodo: quem si cæteri* Reges *æmulari contendant, & armis & pecunijs & hominibus exhausturi breui sint* Galliam, Italis *proceribus alijsque exteris bellum ex bello semper serentibus & augētibus, priuatorum commodorum gratia*. Sanè *eum obsequentiorem fuisse aulicis quàm deceret*. Repudiatā Maximiliani *affinitatem spe* Britanniæ *regno adijciendæ*. Vanam *spem fuisse nullis relictis liberis. quanquam quæ hîc* Regni *utilitas, cùm fœdere matrimonij diserte* Britanni *cauisse se uanè tamē iactitarēt, ut si duo inde liberi ex eo matrimonio nati essent, secundus* Britanniæ *imperaret*. Conferebant *prudentes huius imperium cum* Ludouici *undecimi patris imperio*. Illum, *proceribus* Gallicis *uarijs artibus circumuentis*, Ioannem Armeniacum *apud* Lectoram *fide data necari iußisse, sororis incestū prætexētem, cum qua illum nunquam nuptias cōtraxisse uerißimum*

mum erat. Incestum, si fuerit, expiatũ sanè longo antè tẽpore, condonatumque à Pontificibus fuisse. Nihil hîc diplomate Pontificio opus fuisse, cum alij Põtifices culpam expiassent. Carolum fratrem ueneno per familiares ab eo sollicitatos sublatum, ut inuidi, aut Burgundiones iactitabant. Circumuentum Burgũdionem, hostibus pecunia suppeditata, militéq; per speciem missionis dato. Proscriptam ab eo nobilitatem. Inde populum aucto tributo fatigatum. Senatuum, magistratuum, legum munia in illum unum translata. Contrà, huius mitia fuisse imperia, qui etiam tributa minuere uoluerit, magnum sui desiderium apud omnes reliquisse, quem aulici, plebs, nobilitas, omnes ordines ut parentem pium lugerent. Et cæterorum quidem dolorem dies paulatim minuebat: Anna regina pannis pullis, uittisq; obsita (tametsi pãnis albis Reginæ Gallicæ Reges lugere solitæ sint) ita miserè lamentabatur, ut cibo & somno integros aliquot dies abstinuerit: unamque eam uocem solantibus se emitteret, mariti sibi iter sequendum. Angebat ea cura Ludouicum Aurelium. Vocari ad se Gulielmum Brissonetum Cardinalem iubet: eumque partes Reginæ cõsolandæ suscipere uoluit. Erat is unus ex omnibus minimè ad eam consolandam accommodatus, qui tantum doloris ex Caroli morte ceperat, ut cõsolatione ipse egeret. Fuerat is administer uoluntatum regiarum. In quotidianis relaxationibus ad Regis naturã & mores ita aptus erat, regnare ut ipse cum eo uideretur. itaque multis opibus eũ Rex dignitatibúsque ornarat. Seu seria tractaret, seu ludicra, Brissoneto acquiescebat. adeo eos inter se morum similitudo coniunxerat. Ioannes Mara Condomiensium Pontifex, homo & sapiens & sanctus & eruditus, Brisso-

neti opera, adnitēte etiam Alano Alebreto, Pontificatum Condomiensium adeptus fuerat. Is Brissonetum ueluti cliens obseruabat: neque ab eius latere eo sanè tempore discedebat. Sed in Ioanne Mara elucebāt præclara uirtutis, eruditionis, religionis, liberalitatis in egenos, in deū singularis pietatis ornamenta: ex quibus totum se expendebat, mortalia cætera & caduca censens. Ille ueluti cœlestem ciuitatē incoleret, in omnibus suis factis, dictis, cogitationibus, nihil præter diuina præcepta intuebatur: perfectus in literis: sacrarumq; rerum iam ab adolescētia traditā tenuit disciplinā: summa orationis & elegantia et acrimonia. Atq; hæc omnia, uitæ decorabat modestia & integritas. Cum eo solo Brissonetus ad Reginam consolandā profectus, thalami sui angulo humi iacētem mœrentémque inuenit. At illa comite Regio familiaréq; uiso, acerbius eiulare cœpit, reijciens se in eū flens quàm miserrime. Incipiebat colligere Brissonetus rationes aliquot, quibus eius dolorem minueret. At cū illa fleret uberius, homo misericos ferre non potuit: ac nihil præter lachrymas reddidit. Ita & Cardinalis & Regina multū simul lachrymarū effundebant. Hæc Mara intuitus, cœpit Reginam hac oratione consolari, eo lubentius auditus, quòd ob uitæ sanctimoniam Reginæ commēdatus erat.

» Mœrentē te mariti mortem Regina, non esse repre-
» hendendam arbitrabar. Pudicarum est id mulierum, &
» quæ ægrè à maritis diuellantur: & quo magis pudicitia
» cæteris excellis, eo maiorem luctum, uberiores lachrymas
» adfuturas uidebam. Quòd autem ita angeris, ut & con
» uictum & cōsuetudinem pristinā reieceris, & cibo ali-
» quot iam dies somnóque abstinueris: planè ostendis, mole
» te doloris obrutam, fatum tibi accelerare, & adhibuisse

in consilium

in consilium cogitationum tuarum, desperationem: quo uno & manes mariti offendis, & Dei Opt. Max. iram implacabilem in te prouocas; ni ab ea sententia dimoueri te patiare. Amisisti maritum: morte illius perturbaris. Quid est quod eo nomine querare? Est ille dolor communis tibi cum omni nobilitate aulica. Maritum autem si ea lege tibi Deus Opt. Max. dedisset, immortalis ut immortalitatem tibi etiam adferret: ereptum tibi dolere debebas. Quid ei accidit, quod non omnibus nobis immineat? Vt non commouemur cum inquilinum post constitutum tempus domo locata migrare uidemus: ita nec moueri æquum cum discedere uidemus homines ex hac uita, cũ commorandi certos Deus terminos circunscripserit & definierit. Quæ res mihi dolores hosce leuare solet, luben ter tibi commemorabo, si forte eleuare eadẽ res tibi tuos mœrores poterit. Sæpe intueor tumulos priuatorũ, busta Regum: Deniq; in eum ipsum locum progredior, quo undique mixti iacent omnium cineres, atq; ossa hac illac dispersa. quem in locum progressus, defunctorum tumulis solitus sum nullo stipatus comite inambulare. Hæreo eo loco: defigo oculos in ossa. deinde mecum: En illæ manus quid attrectarũt? hi pedes quò abierunt? hoc caput quãtos ædificauit cogitationum montes? Crede mihi, cogitatione ea nõ leuiter afficior. Misera uero sors hominum. Si quò illa ossa reciderunt, non te peruenturam censeas, stulta es: si censeas, miseranda: si negligas, parum sana. Dolere te dixti, ea ætate, eo in te amore, ea animi magnitudine Regẽ ꝙ amiseris. Vide uerò ne tua ipsius causa tot lachrymas profusas ipse etiam indignetur, qui immortalitatem illi inuideas. Nã illius quidem gratia nihil est quod

" te excrucies. Neque ipsa opinor laudaris mercatorẽ qui
" decoxerit, nec qui depositũ inficiatus sit: quid igitur de-
" positã creditamq; uitã à maximo negociatore deo, ac Ca
" rolo precariò concessam cũ suo ille iure repetierit, resti-
" tutam doles? Quid est quod illius causa excruciet te tuus
" dolor intestinus? Nihil accidit illi incommodi. quid enim
" accidere incommodi ei potuit, cuius uita deo gratissima
" erat? nisi tu quidem ex mortalitate ad immortalitatem,
" ex terresti habitatione ad cælestem, ex turbulẽta uita ad
" pacificam, ex tenebris ad lucem traductum grauiter fer-
" re uideris. Ac si tu Regina ea esses, quæ nullis unquã for
" tunæ fluctibus agitata esses, culpa fortasse effusis tãtus la
" chrymis uacares. At enim cũ ita uixeris, ut fortunæ diu
" prospera nescio quid mœroris semper incurrerit, & in
" longo tempore fœlicitatis, magnis interim sis icta uulne-
" ribus, patris morte, tuorum cæde, trium liberorum fune-
" re: maritum tuum absentem in longinquam expeditionẽ
" profectum uideris: paruo comitatum milite lectissimis co
" piosissimisq; hostium millibus occurrisse audieris: In ma
" num hostium uenisse, aut extrema passum iterum atque
" iterum rumore ab hostibus conficto audieris: hæc inquã
" quum magno anteà animo tuleris, repẽte tot angoribus
" partam laudem effluere uno hoc incommodo addito, si-
" nes? Ne Regina, ne hera hæc commiseris alieno hoc ma-
" ximè tempore, quo populus constantiæ magnitudinisque
" exemplum memorabile à te expectat: tantum abest ut ti-
" bi in mentem quicquam uenisse putet de morte tibi ipsi
" acceleranda. Nullus quidem tardè eò properare potest,
" unde nunquam cum semel peruenit, reditus pateat.
" Quid fatum te accelerare iubet intestinus tuus dolor? Le
" ge ea omnes nati sumus, ut exuere semel necesse sit mor-
tale

„ tale hoc corpus. Parce dolori: & lachrymæ finẽ teneãt,
„ & gemitus singultúsque tandem aliquando facessant.
„ Omnibus horis in mortem ipsam ruimus, quãtumuis ea
„ differre uideatur iter ad nos suum. Retinenda anima à
„ Deo Opt. Max. data custodia corporis: nec iniussu eius
„ cuius iussu data est, ex hac ei uita migrandum, ne munus
„ ab eo aßignatum defugisse uideamur. Rex ipse Ludoui-
„ cus ut afflictam te suo nomine consolaretur Brissonetus,
„ iußit. At illi accidit quod Polo, ut uerum dolorem, ueras
„ ipse lachrymas effunderet. Vtrosque obtestor per sacrum
„ Dei nomen, ne uos ipsos ne uestrorum de uobis spem fal-
„ latis. Ne lachrymis aßiduis uestras duplicate sollicitudi-
„ nes. Exhibete uos Carolo qualem eum uelletis uobis ex-
„ hiberi. si prius fato essetis functi, cuperetis eũ uacare do-
„ lore: uelletis lætißime de uobis & sentire, & loqui: ita
„ illi res illius gestas, comitatem, animi magnitudinem lau
„ dantes, rem estis gratißimam facturi. Vidimus uos pro-
„ speram fortunam ferre modestißime: facilè aliquãdo in-
„ telligamus, aduersam quoque uos æquo animo ferre, ne
„ tot uirtutibus hanc quasi languoris maculam asperga-
„ tis. Quod quidem si uestrorum uestráq; gratia minus ad-
„ duci potestis ut efficiatis, at Regis ipsius precibus done-
„ tis, Regis ipsius superioris & Dei præceptis etiam obtem
„ peraturi, cui prorsus aßidui isti languores displicere so-
„ lent. Hæc ille cum dixisset: uocatique ministri recrean-
dæ defectionis cibum afferrent, illa secundo post mortem
mariti die cibum sumpsit: cœpitq; aliquid ex pristino do
lore remittere. Ferunt Hieronymũ Ferrariensem sodalem
Dominicanum, cuius responsa Florentini pro oraculis ha
bebant, & Caroli in Italiam aduentum & prosperum
reditum, mortemque illius prædixisse. Hunc quòd esset

Gallorum studiosior, quàm alij uellent, ferunt à Florentinis adnitente Pontifice quasi uiolatæ persuasionis reum damnatum: alij cum imposturis plebem falleret, & Auguris diuini nomen aucuparetur, iure cæsum uolunt: Certe ad temperantiæ & sobrietatis laudem doctrinæ & ingenij gloriam adiecisse eum nemo diffitetur. Raphael Volaterranus Carolũ ut bardo ingenio & superbo incessit, reliqui omnes exteri scriptores (uno excepto M. Sabellico, cuius historia omnis sugillatio est Gallorũ) & humanitatem & liberalitatem, & reliqua animi Regéque digna ornamẽta huic tribuũt, quæ nec dissimulant Itali, qui patria Italicáque lingua historiam scripsere ea plane diligentia & fide, ut reliquos omnes superasse uideãtur. Narrant in reditu direpta urbe uirginem, in qua erat forma & species liberalis, uim militum fugientẽ, stratam ad illius pedes. exarsisse mox eum in eã, seductámque lectulo mox collocatam in eam cum insiliret, aspecta tabula ubi diua uirgo puellum gestabat, oratum Regem à uirgine per intactam illibatamque diuinam Matrem, integra redderetur sponso, Regem uim lachrymarũ profudisse, compressisse & constrinxisse uoluptatem quæ se iam profundebat & eliciebat: intactam uirginẽ sponso quoque captiuo liberato reddidisse, dote cõstituta de suo quingentorum nummum aureorum, liberatis unà spõs omnibus proximis & affinibus.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER III.

POsteaquam proceres Gallici more Regio iusta Carolo fecerunt: elatúsque ille magna hominum & ordinum frequentia, desiderium sui apud Gallos reliquit: non diu de Rege nouo creando deliberatum est. Lege enim Gallica ad LVDOVICVM VALESIVM Aureliorum Ducem, regnũ redibat. Is mox Carolo mortuo, in exequijs parandis reliquisq; Regijs muneribus obeundis regnare se ostendit, nullo neque aduersante, neque regno minus idoneum contendente. Itaque coacto consilio Remos petens ungitur. Præstò Regi adfuere ad infulas regni accipiendas, Ioannes Alenconius, qui partes Ducis obibat Burgundiæ: Petrus Borbonius pro Duce Normandiæ: Antonius Lotharingus pro Duce Aquitaniæ: Philippus Rauestanus pro Comite Flandriæ: Gilbertus Cliuensis pro Comite Campaniæ. Peractis tristitiæ imitamentis, aulicos proceres humanißime affatus, consilia sibi capessendi egregiè regni retulit: neminem se eorum qui Carolo militaßet exauctoraturum: magistratus aulicos eodem se quo prius loco habiturum. Easdem eos mercedes, eadem stipendia accepturos. Ad hæc, formam futuri regni præscribens, iudicia se eorum peritis permissurum: militiæ se consulturum ostendit. Iudicum etiam decuriam aliam statuit, supremi ei Consilij nomen impartiens, ad quos hæ controuersiæ referrentur, quæ ob potentium hominũ in Se-

natu nimium gratiosorum factiones, periculosè tractarentur in Senatibus. Sed horum potentia paulatim gliscens, eò erupit, pertractis auocatisque omniũ controuersiis, & his qui iudicia differre ob potentiã uolunt, eò accurrentibus, recognoscentibusq; illis supremi ordinis placita résque iudicatas peßimo exemplo; reipublicæ ut Gallicæ magnam inde illatam calamitatem uideamus. Fine æstatis turbidis rumoribus prorupisse Germanos Maximiliani auspicijs in Burgundiam, allatum est. Ludouicus eò cohortes aliquot cum Ioanne Fuxeo misit, quæ hostiũ impetus arcuerunt. Sperabant omnes tali Rege nihil nõ fœlicißime Gallis successurum. nec immerito. Vicit omniũ spes. nusquam Gallorum res neque feliciores neque potẽtiores quã eo Rege; etsi procellis fortunæ fine regni agitatus cursus prosperarũ rerũ intermissus uide potuit. Agebatur annus impartitæ nobis salutis M.CCCCXCVIII, quo tempore Ludouicus admouit animum ad forensium controuersiarum innumerabiles gyros aperiendos: multáque sancijt, quæ ad earum breuitatem, iudicumq́ue moderationem pertinẽt. Inde cum studiosi prætextu priuilegiorum mirè plerunque alios uexarent, leges promulgauit quibus pleraque moderatus est, fraudésque eorum repreßit. Neque uerò tantum hæc unius alteriús ue consilio statuit: sed prudentißimorum quorumque adhibito consilio quos eiusce rei gratia aut ad se euocauit, aut aulicis nogocijs occupatos, cõsilijs adhibuit. Nec temere aliquid edicto sancijt, quod non eruditorum quorumcũque uirorum è Galliæ Senatibus delectorum iudicio prius confirmaretur. At Parisiensis Academia intercesit promulgationi cõstitutionum, quas in se latas uidebat: Résque parum abfuit à seditione, proponentibus multis famosos

mosos libellos in Regem ipsum, & Guydonem Rupifortium summum iuris præfectum: remque ipsam concionatoribus palam exagitantibus, diuinarumque rerū peritis libertatem amissam deplorantibus, nisi Rex gliscētem seditionem uariéq; serpentem, Lutetiam ueniens extinxisset, nobilibus hominibus (ut sunt interdum studiosis parum equi) ridentibus, optatissimumque ad spectaculum ringentibus. Angebat alia cura Regem. Nam Anna Carolo prius nupta Britannorum principatum secū auferebat. Visa res est grauissima, & quietem Gallicā conuulsura. Adhibito intimorū consilio, de repudianda Ioāna Valesia uxore, Caroli nuper Regis sorore, consilium iniit. Huic uni uitam acceptā & captiuus & odio apud fratrē flagrans Ludouicus debebat. Repudiarét ne Regis sororem? & eam sororem cui tātum deberet? Quid si proceres Gallici grauiter id ferant? Hæc aliquantulū agitata torserunt Regem. Deniq; populus uxorē cui tot annis Rex assueuit, repudiari quo tandem pacto augurabitur? Vicit aliorum sententia, qui & metu cum Ioanna contractum matrimonium, & contestationibus eo tempore adhibitis id constare, neq; fœdere ullo naturali contractum aiebant: asserente id Ludouico. Maligni rerum
» æstimatores uariè id eius factum incessebāt, Quasi, aie-
» bant, uero id esse simile potest, cum Regi Carolo tres essēt
» liberi. Cùm mœrens uxor captiui uitam à fratre multis
» lachrymis impetrasset, metum si quis initio adhibitus sit,
» nunquam purgatum? nullum mariti officium in tam be-
» ne de se meritam uxorem ab eo collatum? cubantem unā,
» ex illius complexu æquè discessisse atque aliam mulierē?
» amplexātem pari amplexu non acceptam? desiderij eius
» expectationem non expletam? non pellectum animum,

non mitigatum tot lachrymis, quas profuderãt uxoris oculi pro marito liberando? Ad Pontificem itum est Romanũ, nec sine muneribus. Is erat Alexander VI. Borgiæ filij extollendi auidissimus, omnésq; etiam quærẽs occasiones ampliandi ei imperij. Ac ratus Ludouici amicitiã ad eam rẽ aptissimam, quos uoluit iudices ei decreuit. Hi fuere Philippus Luxẽburgus Cardinalis, Ludouicus Albigiorũ Pontifex, Ferrãdus Septensis Episcopus, è domo ipsi Regia petiti & dati. Hi tandẽ dissoluerunt lata sententia matrimoniũ: eóq; factum est, ut Rex Annã Caroli uxorẽ cũ Britannorũ principatu acciperet. Ac ne ingratus in Ioannam uideretur, ultro ei Biturigũ principatum iure fraternæ succeßionis debitum detulit. Ea fuit eximia pudicitia & integritate, cælestis uitæ ob morum sanctitatẽ quadã ueluti exempla uiuens adhuc nusquam non præbens. Ac tantum abfuit ut repudium ægre ferret, ut se plerunq; magno onere leuatam prædicaret: humanásque cogitationes spéśq; auersata, ad diuinas animũ trãstulerit. Noua Regina nouis magnisq; plausibus iterũ excepta est, Britannorũ nobilitate haud satis æqua, cum interim in Galliam deuolui eum principatũ uidebant. Rex ubi primum ex animi sententia regni res composuerat, totus & animo & opibus in bellum Mediolanense insistere cœpit, Valentinæ auiæ nomine principatum Mediolanensem iure sibi delatum hæreditario contendens. Nec uerò Ludouicus Sfortia, quin magnum bellum à Gallo impenderet, dubitabat. Audierat, ad Alexandrũ Pontificem Romanum, ad Maximilianum Cæsarem, ad Venetos, ad alios Italiæ regulos, missos legatos. Germanorum expeditam manum ad fines tutandos accersierat. Maximiliani affinitate fretus erat. Iã Veneti nouo Regi gra-

gi gratulatum uenientes, ad bellum eum accenderant, opem ei ultro suam deferentes. Ac tandem secretis pactionibus cum Rege *initis, cum* Cremonam *sibi à* Mediolanensibus *iniquè ereptam dicerent, ut* Cremona *eis cum multis alijs oppidis cederet, fœdus cum* Rege *paciscuntur.* Philippus *Austriacus* Maximiliani *Cæsaris filius,* Burgundiam *petierat. Nec hūc ipsum irritatum* Rex *ad* Mediolanense *bellum profecturus, relinquere uolebat, ultrò citróque legatis missis, adnitente* Ludouico Borbonio Vandomio. *Cum obsequium se præstaturum rerū urbiumq; quas beneficiarias à* Gallo *tenebat, profiteretur, missus est ad* Atrebates Guydo Rupifortius, *qui iurantem in uerba* Regis *ut beneficiarium admisit: & quadā quæ ablata maioribus suis querebatur, reddidit.* Ita *uacuus reliquis curis, toto animo in* Mediolanense *bellum* Rex *incubuit.* Excitabat Regis *uoluntatem* Ioannes Iacobus Triuultius: *qui quo odio apud suos flagraret* Sfortia, *& quàm leuissimo momento fugaretur, ostendebat.* Hunc *iampridem factione* Mediolano *pulsum, &* Carolo *militantem* Rex *nouerat: sibique egregiam nauasse operā ad* Nouariam *meminerat.* Itaq; *& præmissus est ad res tentādas, & parti copiarū præpositus.* Paulo *antea uenerat in aulā* Valentinus Borgia, Alexandri Pontificis *filius.* Hunc Rex *magnificè suscepit: atque ita sibi deuinxit, ut posthac semper magnificè de eo & sentiret & loqueretur.* Cumque *relicto prius galero* Cardinalitio, *affinitatem quæreret ex aulica nobilitate: quā uellet sumendi optionem proposuit.* Elegit *is* Fuxeam Alebreti Alani Aquitani *principis filiam.* Erat Alebretus Ludouico *parum gratus ob fidem olim uiolatam ad* Britanniam, *dum priuatus bellum moliretur in* Carolum: *nec*

filiam extero homini credere uolebat. Misit igitur in aulam Ioannem Caluimontanum, qui nuptias eas dissuaderet, hominem summo acriq; ingenio. At is rationibus Regis adductus, & priusquam ad Alebretum se reciperet, donatus à Rege cõsiliarij Regij apud Burdigalæ Senatum magistratu: facilè Alebreto persuasit, è re sua eas esse nuptias: atque ut maximè non sint, quicquid id esset molestiæ, concoquendum. hanc unam superesse rationem, qua in gratiam Regis rediret. Ita data illa uxor Borgiæ: eásque nuptias ille cupidißimè est amplexus, tum ob uicini principis Alebreti Franciq́ue affinitatẽ, tum ob uxoris formam eximiam pari morum & probitate & suauitate conditam. Huic præter dotem paternam, Valentia nobilis ciuitas, donec superesset, ducatus titulo insignita, data est. Ipse Cæsaris nomen accepit, crebrò iactitãs, uexillisque adscribens, aut Cæsarem aut nihil se futurum. Rex peditũ uigintiquinque millia cõtraxerat, equitũ sex millia. exercitui præfecit Ebrardũ Stuardũ Aubigniũ, Ludouicũ Luxemburgũ, Lignium, Ioannẽ Iacobum Triultium, tres uiros rei omnino militaris peritißimos. Post Alpes superatas, duo oppidula, Nomum & Roqua, Sfortiæ copijs firmata, Gallos excluserunt. Aubignius Nomũ cum militibus inuadens, primo impetu cepit: Roquam Triuultius, quòd firmiori præsidio teneretur, Luxemburgo suos submittente, expugnauit. utrunque oppidulum & incensum & direptum est. Inde in Alexandriã itum est: Ea firmo præsidio tenebatur, utpote in quam primos belli impetus peruenturos Sfortia ante uidisset: eoq; miserat Galeatium Seuerinatem. alij Galeatium alium Sfortiæ proximum missum scribunt. Galli qui primam oppugnationem hortatu Luxẽburgi cepere, ab hostibus, mul-

tis casis.

tis cæsis, depulsi sunt. Triuultij consilio res cautius tẽtari cœpta est. Fama est, cum Galeatio actum de urbe relinquenda, quod falsum fuisse alij contendunt. Sequenti die admotæ machinæ bellicæ magnam muri partem deiecerunt: totaq́ue nocte leues aliquot machinæ admotæ, hostibus somnum exemerunt, nocturnam uerẽtibus oppugnationem. Galeatius ex urbe è muris dilapsus, ad Ludouicum Sfortiam peruenit, metu res Gallorum, ne forte ignauia urbem reliquisse diceretur, augens. Vrbs uacua duce sibi non defuit. Galli undiq; urbem oppugnantes, tandem expugnarunt: nec sine suorum strage tamen. Sæuitum est in Sfortianos: à ciuibus temperatum. Mœnia strata. Dertona mox ab Aubignio recepta est. Papiẽses Alexandrinorum casum ueriti ultro deditionem fecere. Sfortia eo tempore Mediolani cũ esset, Venetis parte alia urgentibus, Gallorum aduentum, fretus Germano milite, expectabat. At fama tot breui urbium amissarum territus, sibiq; ipsi conscius quantum grauiter plebs dominatum ferret, ueneno sublatis nepotibus ueris Mediolani hæredibus, territus etiam Galeatij aduentu, qui cataphractorum Gallorum equitum insignem uirtutem referret, mutato consilio solum uertere statuit, ad Maximilianumq; Cæsarem proficisci, ratus ob affinitatem, & copias & uires inde sibi adfuturas. Inde Comũ, mox Lario lacu transmisso, in Germaniam profugit, præmissis antea eò liberis, cum magna auri argentiq́ue copia. Mediolanũ propter urbis uastitatem non munierat. Arci Bernardinum Curtium præfecerat. Post Sfortiæ fugã, Mediolanum in Gallorum uenit potestatem. Rex à suis admonitus, post supplicationes passim decretas, Mediolanum adijt: ubi publicè magno omniũ plausu exceptus

est. Arcem quæ ui expugnari non poterat, Triuultius auro expugnandam aiebat. Vocatus ad colloquium Curtius, qui toto triennio arcem facile defendisset, Triuultij opera auro expugnatus est. Tradita ei centum millia nummûm aureorum, mediamque mobilium partẽ, quæ in arce essent, sunt qui scribant: alij, quibus magis accedo, decem millia nummûm aureorum tantum, cum media supellectilis parte, tradita aiunt. Genua mox in Gallorum uenit potestatẽ, Baptistini Fregosi opera: Eiq; præfecit Rex Philippum Rauestanum, Fregosi tamen consilio res Genuensium moderaturum. Venetis quoque Cremonam, cũ aliquot oppidis quæ circa Abduam sunt, ex fœdere restitui Rex iussit: etsi pignoris tantum iure debitã sibi contenderent: faciléque, quicquid id esset æris alieni, dissolui posset. Sed & fœdera inita seruanda erant, & illi tã potentes quouis pacto ad Gallorum amicitiam alliciendi. Interea dum Mediolanensium reipublicæ res diligentius Rex obseruat, animaduertit Mediolanenses tributorum mole nimium fatigatos. Tributa igitur ad mediocrem usque modum minuit, usus ea in re consilio Guydonis Rupifortij iurisprææfecti, Georgij Ambasiani Cardinalis, & Iafredi Caroli, quẽ præsidẽ Senatus Mediolanensis constituit: quorũ consilio, pace postea undique parta, tributa tota Gallia magna ex parte remittere uoluit; remisissetque, ni Venetum Pontificiumque bellum ad maiores eum impensas traduxissent. Fine etiam regni, Iulio Pontifice Romano, Henrico Britanniæ Rege, Cæsare Maximiliano, Heluetijs, Ferdinando Aragonensi, omnes Galliæ partes uno eodemque tempore inuadentibus, nunquam auxit tributa, nunquam aulicos militaresque magistratus, Senatús ue Gallicos ullis stipendijs fraudauit.

Tantum

Tantum sex mensium stipēdia distulit, quæ ipsa fine anni simul persoluta sunt. Neminē eorum qui antea Sfortiam secuti essent, in ius uocari, à militibúsue lacessi, edicto uetuit. Si quos nobili ortos familia, bonis lapsos inuenit ob priorum temporum tyrannidem, bona si quæ fisco addicta fuere, eis restituit: si minus, pecunia erogata ne possessores antiquos in se concitaret, nouos fundos nouáque eis castra uenalia, si quæ inuenta sunt, comparauit. Gregarium quēdam militem cùm Claudius Saysellus (quē postea Pontificatu Massiliensi donauit) è familia Francisci Philelphi ortum diceret, cum literatū crederet, annuo stipendio iuuare uoluit. Eo militiam præferente, in militum gradum honestissimum, uestibus, equis, armis, pecuniáque instructissimum, adsciuit. Et quo magis popularia uiderentur imperia, Galliam repetiturus, Iacobum Triuultium Mediolanensem, Mediolani proregem constituit. Andream Quintinum Scotum arci Iouis præfecit, hominem rei militaris peritissimum & uigilantissimum. Castri custodiam Carolo Stepeio commisit. Postea etiam professores bonarum literarum edicto reuocauit, aucto priore salario. Iasonem Maynum, castri non ignobilis donatione, Philippum Decium, & Franciscū Curtium, salariū magnitudine ad intermissam legum interpretationem reuocauit. Denique ex Italica nobilitate, si quos aut prudētia aut rei militaris scientia insignes comperit (habebat uerò emissarios ad eos undique conquirēdos) militiæ gradu honestissimo stipendijsque amplissimis donauit. Ipse nobilissimum quenque, mēsæ suæ adhibuit: & ab eis inuitatus, libenter conuiuijs interfuit. Rebus tandem ex animi sententia constitutis, Lugdunū redijt, lætus ob uxoris partum, quæ Claudiam Valesiam

(erit ea postea Gallorum Regina) pepererat. eodemque tempore & decuriones Parisienses & præfectus decurionum, à Senatu mulctati sunt ob põtis Parisiensis ruinam: quæ fœda eo tempore fuit, componẽtibus alijs sarcinulas, alijs migrantibus, alijs dum quò facilius migrarent, liberos uagientes & infantes efferrent, redeuntibus submersis. Eum pontem Parisienses postea magnifice construendum curarunt, adhibito etiam à Rege ad id opus Iucundo Veronensi architecto, docto homine. Reuersus Rex litem composuit inter Carolum Geldriæ & Gulielmum Iuliaci principem, ob insignia eadem à Geldrẽsi sumpta: ad quam componendã arbitrum illi eum honorarium delegerant. Pro Iuliaco pronunciatum est: ita tamen ut is oppidum Geldriensi extortum redderet. uterque Regis sententiæ paruit. Iuliacoque Regis liberalitate quatuor aureorum nummûm millia numerata sunt: decretumque annuũ in posterum stipendium. Sunt qui scribant, eos ultro euocatos eo prætextu, ut reliquos Germaniæ principes & Heluetios cum Maximiliano Cæsare committerent: ut eo bello implicatus, Sfortiæ auxilia ne suppeditaret. Maximilianum quidem constat suppeditatam in id bellum à Rege pecuniam ægrè tulisse. Eodemque tempore à Ladislao Pannoniæ Rege legati uenerunt gratulatum quòd Sfortiam uicisset: Mediolanensibusque in ditionem redactis, auxisset regnum: petentésque, ut is amicorum sociorumque numero haberetur, eis quæ petebant concessa: occultioraq; fœdera inita quibus Maximiliano negotium facesseret. Eodemque anno, sed priusquam Mediolanum adiret, Senatum Rex Rothomagi, Georgij Ambasiani consilio, statuit, fixum & perpetuum futurum, non temporarium. Sfortia tandem

ad

ad Maximilianum peruenit: comiterque exceptus est. At minora ab eo quàm sperabat, auxilia suppeditari posse uidit: résque suas pro deploratis se habere dixit. Nec tamen sibi defuit: Ad duodecim hominũ millia ex Heluetijs conscripsit, Maximiliani usus opera, non pecunia. Italicus quoque miles eius imperijs assuetus ultro nomina dedit: ex his octo hominum millia adscripsit. Mox suorum literis certior factus, Triuultij imperia Mediolanensibus displicere, per clientes atque amicos seditionem Mediolani excitat. Nam & Gallorum rapinæ, patrataque aliquot temere facinora, inuisos eos Mediolanensibus reddiderant, ut & morum ingenijque dißimilitudo, & cum Italicis mulieribus liberior familiaritas. Triuultius seditioni iam gliscenti occurrens, coeuntes aliquot turmatim, per uicos immisso milite, obtrũcat. Vocatam plebem pro concione, mitißima oratione placare conatur. Sed factione hostium obstrepente, recensere cœpit milites, aduentante iam Sfortia. Vix quatuor hominum millia inuenit: reliqua pars ex pacto militabat Valentino Borgiæ Cæsari ad tempus. Munijt igitur arcem. Mox Nouariam secessit, ut & hostes receptis è Flaminia militibus, compesceret, & recentes milites scriberet. Et sanè Nouaria ad bellicos impetus hostium eludendos aptißima erat. Irrigãtur enim ferè suburbia Nouariæ fluuiolis duobus, Terduplo ab ortu, Aconia ab occasu: Nouariensique agro summæ Alpes imminẽt. Est & in extrema parte agri uicus Lanizarius, unde commeatus abundè in urbẽ inferẽdos curauit Triuultius. Suntq; tota urbe fossæ manuariæ, & fluuiolus nauium minime capax, castrum munitißimũ. Ibi Triuultius collocat milites: aggeres munijt. mittit & Pegasarium cursorem ad

Regẽ cum certis mandatis, quo statu res essent, edocturũ. Ille mox eò Ludouicum Luxemburgum, quẽ secũ è Mediolano reduxerat, cum expedita Aquitanorũ peditum manu mittit. Aubignius dũ hæc aguntur, ueritus ne res hostium superiores essent, cũ Triuultio se cõiungit, direpta prius Dertona. Venetos admonet societatis cũ Rege initæ: auxilia ex fœdere debita poposcit. Illi Nicolaum Petilianum Comitem cum exercitu mittunt, ut aut cum Aubignio & Triuultio se coniungat, aut si minus id fieri poßit, agros Mediolanensiũ populetur. Ille, Mediolanẽsi agro populato, cũ aditus sibi ad Aubigniũ præcluderẽtur, ad suos se recepit. Principio sequentis anni, qui fuit millesimus quingẽtesimus, Sfortia à suis admonitus de Gallorũ fuga, Mediolanũ rediјt cũ ualida Heluetiorũ manu, quã Italico exercitu postea cõtracto auxit. Atque ut sunt cũ fortuna mutabiles huiusce populi animi, uel quòd Sfortianorũ imperia nõ ingrata olim meminerant, nihil non beneuolentiæ in eũ profuderũt. Papia & Parma & Veganum acceßit. Aduentãtibus etiam Sfortianis, cum Nouarienses aliorum exemplum secuti, consilia agitarẽt de Gallis urbe expellendis, è Nouaria quoque Galli secesserunt. Benedictus Cribellus, & Ludouicus Caymus, quibus multum Sfortia deferebat, Mediolanum, Papiam, uicinaque alia loca nuper à Gallis recepta, munienda suadebant: Carolus Stampa Nouariam unam acri præsidio & ualido tuendam: eò molem belli uertendam: sed Italo milite, nõ Heluetio ad omnẽ auram spei lucrique mobili, fidem habendã. Instare enim Gallicas copias: quæ si Nouaria potiantnr, facilè Mediolanũ recipiant. Erant Aubignius & Triuultius Gallicarũ copiarum ductores. Hi pari uirtute potẽtiaque cum essent,

parum

parum abfuit quin rem Gallicam satis afflictam, mutuis dißidijs subuerterent. Aubignius quoquo pacto Mediolanum adeundum contendebat: Triuultius donec reficeretur exercitus, circa Nouariam expectãdum. Captiuos si quos Aubignius libertate donabat, Triuultius in seruitutẽ reuocare conabatur. alter alterũ obliquè cauillo impetere: alter alterius facta eleuare. Luxemburgus mox Regem admonuit de tanta ducum discordia. Rex utrique abrogato imperio, summæ rerum præfecit Ludouicum Tremoliũ, adiectis in supplementũ nouis militibus. Tremolius ubi primũ Regia castra adijt, semotis arbitris cum utroq; congressus, facilè effecit, ut ambo in
» gratiam redirent. Quò enim tandẽ, inquit, iræ discor-
» diæque uestræ eruptura sunt? Quid tandẽ amplius pas-
» suræ Gallorũ copiæ, ab hostibus fusæ fugatæque & ca-
» stris exutæ, essent? Quis tandẽ Sfortiæ laudatior trium-
» phus? Heluetios & Italos, fugatúmque semel Sfortiam,
» impune uidetis, mutuis uestris demum dißidijs fretos, uos
» Mediolano, Papia, Nouaria pepulisse. Quos tandem illi
» contẽpsere? uos duces? an uestros milites? Si culpa in uo-
» bis est, ecquas nõ ignominiæ notas uobis inuritis? si in il-
» lis, an nõ iure eos pertæsum est uestri imperij? cũ quales
» in bello ipsi duces fuistis, tales reliquos fuiße æquũ fue-
» rit. Quin saltẽ tẽporum rationẽ habuistis? At credo equi-
» dẽ, & tibi, Triuulti, res Carolo è Neapoli redeũte pro-
» sperè gestæ spiritus augẽt: & tibi, Aubigni, Caieta toto
» biẽnio fidelißime fortißiméque defensa. Videte uerò po-
» tius ne ridendi sitis, nõ solũ quòd rem Gallicã uestris dis-
» sidijs affligatis & obruatis, sed quòd etiã quibus in ex-
» peditionibus antea uos magnificè, prudentérque gesse-
» ritis (quæ sane & plures et laudabiles sunt) his uos uir-

» *tutibus factisque præclarè gestis quasi maculam sic istud*
» *dissidium aspergatis*. Continuanda *mediusfidius uobis*
» *perpetua illa animi magnitudo, quam & initio prudẽ-*
» *ter suscepistis, & postea fortissimè sustinuistis; ne si prio-*
» *ribus extrema non consonent, casu illa magis, quã uir-*
» *tute gesta habeantur*. Hæc *ego utrique uestrum parum*
» *esse grata coniecturâ quidem auguror: sed hac quidem*
» *parte æquum est, usuram mihi patientiæ uos paulisper*
» *accommodare, uicissim adiurgaturos*. Nam *me uera po-*
» *tius quàm grata loqui, quamuis meum ingenium nõ co-*
» *geret, necessitas cogit. Cuperem quidẽ*, Aubigni & Tri-
» *uulti, auribus uestris alia dare*. At *multò malo uos ma-*
» *gnos*, Regique, *in gratiam ubi redieritis, gratos, qualem-*
» *cunque animum erga me retẽturi sitis: quàm pati uestra*
» *discordia tantũ* Gallorum *robur inane redire*. His *di-*
ctis facilè effecit, ut in gratiam redirent. In *gratiã redu-*
ctos eo loco habuit ut nemo agnosceret imperium muta-
tum. Tantum *pro duobus tres copiarum ductores. nihil*
enim egit sine utriusque consilio. Sfortia *cũ audiret* Tre-
molium Mediolanum *proficisci, parte prius copiarum*
præmissa, relictis cæteris impedimentis, Nouariam *seces-*
sit. Aubignius *suadet eò quoque* Gallos *educendos: sub-*
lato Sfortia *facilè potituros* Gallos Mediolano. Placuit
id Tremolio. Itaque *præmissis tantum qui itinera circa*
Mediolanum *infestarent, uelitibus, robur exercitus in*
Sfortiam *uertit*. Erãt *ex his* Heluetijs *qui* Sfortiæ *milita-*
bãt, aliquot qui Carolo *in expeditione* Neapolitana &
Nouariensi *militarant: hique à* Sfortia *serius quàm cõ-*
uenisset, suppeditari stipendia querebantur. Specie *po-*
pulandi ex castris egressi cum Tremolio *qui literis eos*
prius sollicitarat, conueniunt uti accepta pecunia ingẽti,

Sfortiam

Sfortiam deserant. Erat castrum Nouariense cinctũ munitúmque acri Gallorum præsidio, cui præerat Carolus Louenius, huius recipiendi occasionem quærens Sfortia ad id oppugnandum ex Alexandrinorum finibus properabat. Eũ cũ toto exercitu secutus est Tremolius. Raptim utrinque instructa acie concurritur, Sfortianis certamen minime detrectantibus. Pedites Italici & Germanici alacriter prælium ineũt, haud segniter proruentibus Gallis. Ioannes Fuxeus & Ludouicus Borbonius Vandomius cum lectißimis equitum turmis à latere incurrentes, hostium aciem præruperunt. faciléque Sfortianos ancipiti terrore perculsos dißipassent, ni Italici equites exceptos eos aliquandiu tenuissent. Sed Emundo Prio, & Ludouico Grauillo cum recenti equitatu immisso, instantibus, equitatus hostium fusus est. Ventũ erat ad Heluetios, qui incertum Gallico auro corrupti, an quòd Martem communem uererentur, detrectarũt certamen. Ita Sfortia conturbatus fususque Nouariã rediјt. Aliј eam cladem circa Alexãdriam acceptam prodidere. Sed spem nondum abiecerat. Heluetiј cum commeatum in Nouariam illatum non uiderẽt, uel quòd ita pepigerant, uel quòd publico gentis edicto in gratiã Regis facto, militare aduersus eum prohibebantur, pacti sunt cum Tremolio ut salui ad suos cum omnibus impedimentis, persolutóque uel certe promisso stipendio, abirent. Non sibi defuit Sfortia, quin per Stampam & Cribellum multis pollicitationibus deterreret eos ab eo fœdere, & fidem & iura gentium ne uiolarent obsecrãs. Quò enim (inquiebat Cribellus) Heluetiј proficiscimini? qua nos spe secuti estis? cõtra quos primùm arma hæc induistis? Quid Gallum hostem relinquitis? Sfortiam ho-

" *stis loco habetis? Quid? uós ne ad hæc patranda accersi-*
" *mus? Quē de uobis nunciū accipiet Maximilianus Cæ-*
" *sar, cū uiolata fide deditum Sfortiā relictūq; intelliget?*
" *Quantum te Sfortia de Heluetijs fefellit opinio! qui ca-*
" *lamitosam præcipitemque tuam senectutem, fœdā exa-*
" *cta stultáque ætate caniciem, tot rebus antea prosperè*
" *gestis, efficiant. Ne Heluetij, ne uiri fortissimi hæc com-*
" *miseritis, alieno hoc maxime tēpore, quo tota Italia ma-*
" *gnitudinis uestræ memorabile aliquod exemplū expe-*
" *ctat.* Moueri uidebantur aliquot Cribelli oratione: *sed, primoribus edicto se gentis uetari dictitātibus, deditio facta est. At Cribellus, quoniam Heluetij urbe tantum egrediebantur, non ipsum Sfortiam Italósue dedebant, Nouariam tenendam præsidio interea censebat, donec recentes è Mediolano copiæ, quas Ascanius Sfortia Cardinalis Sfortiæ frater adducebat, adessent: Sollicitari etiam posse Franciscum Gonzagam, qui cum lecta equitum manu auxilium ferre possit: Stampa cōtrà dis-*
" *serere. Quid urbem tenerent quam intrà paucos dies fa-*
" *me domiti frustra durioribusque conditionibus relictu-*
" *ri sint? Satius esse, quoniam salui Heluetij instructo com-*
" *positóque agmine Gallis dextra læuáque stantibus pro-*
" *deant, Heluetica ueste Sfortiam ut gregarium alium mi-*
" *litem uestitum, Heluetiorumque arma ferentem, cum eis*
" *prodire. nam & facilè latere posse, & ad suos se inco-*
" *lumē referre.* Nō probabat id Cribelius, Heluetio fœderum uiolatori nihil fidendum ratus. Sed Sfortia laterese posse putans, Heluetijs se miscuit. Non latuit dolus Tremolium: ita per exploratores omnia illius consilia odorabatur. Prodeuntibus Heluetijs uelut ad prælium Gallicas copias paratas esse iubet, hastis obuersis uelut

ſub iugum miſſurus. Heluetios ne ipſis quidem recuſantibus, prodire nominatim unumquenque iubebat, diligentius explorato uniuſcuiuſque uultu. Tum demum Sfortiam agnitum præhendi iußit: præhēſum in caſtrum Nouarienſe munitißimum perduci. Sunt qui ab ipſismet Heluetijs proditum, alij à ſuismet aiunt: Gallici aliquot ſcriptores, ſumpta ſodalis Franciſcani ueſte deprehēſum. Ita ille in Galliam captiuus perductus eſt, potitus quondam nobilißima Italiæ parte: tantáque potentia, ut eius arbitrio res quondam Italicæ ſteterint. Eóque die Tremolius cum Sfortia locutus, bono eum animo eſſe iußit: Ludouici Regis manſuetudinem multis notam & ſpem ei ſalutis & certam fiduciam præbere: inuitatúmque ad cœnam cum Aubignio humanißimè ſolatus eſt: omnémque ei honorē habuit, qui in tali fortuna haberi poſſet. Ipſe cum premeretur bello Gallico, non modo nō abiecto animo fuerat, ſed adhibuerat etiam omnem operam qua huiuſcemodi procellam depelleret. Baiazetem Turcarum imperatorem ſollicitarat ut in Italiam arma eodem anno trāſferret, Turcarum copijs per Forumliuium miſſis: qui & in ea loca deſcendentes, ingenti præda abducta abierunt, orturum maiorem tumultum ſperantes, ut eis Sfortiani receperant. Plures id prodiderunt, diuino id ei conſilio accidiſſe, ut poſt ſublatos ueneno nepotes, in hos acerbos fortunæ impetus incideret. Alij arrogantiæ: alij perfidiæ. Punica enim fide, ut noui commodi ſpes effulſerat, palam recepta etiam cum Venetis Pontificéque fœdera uiolarat. Quidam impietati, cum eodem anno Gallos ad ſacrum annum expiandæ Reipublicæ Chriſtianæ gratia indictum à Pontifice, Romā eūtes, hoſpitibus nummo aureo pro Gallico capite delato, occidi

iußisset. Sunt qui (quis tamē non hic rideat curiositatem aliorum in perscrutandis alienarum calamitatum causis?) potentem hominem auaritia obcæcatū, cum stipendiorum solutionē eo tempore Heluetijs differret, quo uel maximè repræsentanda erat, iure in has eum incidisse angustias, commemorēt. Atqui neque illi ingeniū in administrandis Mediolanensis principatus oppidis, neque prudentiam in moderandis rebus, neque astutiā ad uarios rerum euentus depellendos defuisse, ab ullo proditum est. Magnitudinem animi ne ipsa quidem captiuitas minuit. Quo fit ut uicißitudinē fortunæ res uario ordine miscentis qui intueatur, is hominem senem & nobilißimum tanto excidisse principatu miretur. Eum multi scribunt, Lochiensi arce inclusum consenuisse: sed neq; Regio more, ut par erat, obseruatū, nec satis liberaliter habitum. Narrant enim subterraneum cubiculum ædificatum, idque concameratum atque in apsida curuatū, ferreis compagibus, ferreóque ostio munitum: in quod homo quondam & potentißimus & ornatißimus, coniectus, miseram captiuitatē passus sit. Alij post aliquot annos custodiæ Scoti equitis cōmissum, liberius liberaliúsque tandem tractatum aiunt. Ascanius Sfortia Cardinalis nuncio fraternæ cladis perterritus cum turmis aliquot equitum è Mediolano fugiebat. At interceptus à Sonsino Benzenio Venetoquē equitatu, captus Venetias perducitur: Ludouicoq; Regi repetēti hominem ex fœdere post paucos dies deditus, in Galliam perductus est: qui & ipse non modò non infracto animo propter aduersi prælij euentum, sed confirmato atque renouato uisus est: ac quāquam uersa omnia intelligeret. & ad Regem noctu accedens, cum multis facibus aulicis ad eius spectaculum

ſpectaculum proruĕtibus, honorificè quidem Regĕ & ſalutauit & appellauit: ſed nec ad pedes iacuit, nec ullis lachrymis eiulatúue captiuitatem deplorauit. Quin de ſua captiuitate cum Philippo Luxemburgo Cardinale, & Octauiano Sangelaſiano Engoliſmenſium Pontifice diſſerens, bene ſecum actum aiebat: iocabatúrq; Venetos de ſe optime meritos, qui eum ex his laqueis quibus circumretitus eſſet, exuiſſent, ac ui abductum explicaſſent, cum periculum eſſet, ne in maiores plagas incideret, quibus confici eum & concidi neceſſe eſſet: indicans hac oratione uel ad Federicū Neapolis Regĕ, uel ad Alexandrum Pontificem cōfugienti, uel ad Maximilianum redeunti, duriorem ſortem futuram. Ea enim conſilia agitarat cum fratre: fugam etiam ambo ad Baizetĕ Turcā meditati, ni intercepti fuiſſent. Sed Aſcanium, ob gradum Purpuratorum, parum carcer tenuit. Ac paucis poſtea menſibus fidei ſuæ commiſſus eſt, uagaríque tota Gallia permiſſus. Poſtea quoque (ſed hæc aliquot deinceps annis contigerunt) cum deieraſſet nihil ſe in Gallos moturum, ſpemque inieciſſet, futurū, ſua ut opera ex cœtu Gallicorum Purpuratorum uni Pontificatus pararetur, ad Comitia noui Pontificis à Rege miſſus eſt, & ſolutus, impetrante id ægre Georgio Ambaſiano Cardinale: in quem tam ingratus poſtea fuit, ut dum ſuffragia patrū in eum inclinarĕt, quo tempore Iulius Pōtifex renunciatus eſt, eius unius opera ei Pontificatus extortus ſit, non ſine Bernardini Caruali purpurati querelis: qui ubi Pontificatum ſibi ereptum uidet, Ambaſiano potius quàm Iuliano deferri uolebat. Mediolanenſis inde ditio in Gallorum redijt poteſtatem. Georgius Ambaſianus Cardinalis Mediolanum miſſus eſt. ad eum è

Vercellis Mediolanum adeuntem ciues Mediolanenses profecti sunt, Regiam clementiam implorantes. Hos ille pecunia mulctatos, securos esse iussit, grauiora expectã-tes. nec ulli postea fraudi fuit, Sfortiam iuuisse. Inde & Lignius, Luxemburgus, & Triuultius, Tremolius, & Aubignius in Galliam redeũtes magnificè excepti sunt, ob præclaram toto eo bello nauatam operam. Carolus Ambasianus Mediolani Prorex relictus, uir prudens & moderatus, seuerißimusque in militum rapinis uindicandis. Itaque factum est ut eo Prorege, pacifica omnia multis annis fuerint. Fama est duces præfectósque è bello reuersos, cum munera à Rege expectarent, frustratos. & Ludouicus quidem ad rem fuit paulo attentior, quàm tantum Regem deceret. Illud satis constat, & Tremolium & Triuultium & reliquos proceres ab Anna Regina Rege sciente magnis muneribus donatos. Ea prudentiã uirili, si quid hac parte Ludouicus errabat, facilè sarciebat. Tãtaque fuit libertas apud Gallos eo tempore, ut palàm mimi personatum Regem ludis publicè exhibitis Lutetiæ in scenam traducerent ægrum, pallidum, obuoluto capite, soleatum, & aurum potui aptum (quo interdum condiuntur pretiosa medicamenta) sitientem. Quod tantum abfuit Ludouicus ut curaret uindicandum, recitatus ut ludis & riserit & libertatem populi collaudarit. Ac circa id tempus Anna Fuxea ex nobili Candalorum Aquitanicorum familia, nupsit Hungariæ Regi: eas nuptias Anna Regina ob eorum affinitatem, procurante. Ludouicus interea potitus Mediolano, ut sunt Regum cupiditates insatiabiles, animum adiecit ad Neapolim, quæ à Carolo defecerat, recipiendam. Ferdinandus Hispanorum Rex, cum auxilium

xilium putaretur laturus Federico, *in societatem belli & uictoriæ futuræ admissus est, ea conditione & nundinatione, uti ambo* Reges *regnum partirentur.* Ferdinandum *cupido finium propagandorum, præter iura cõsanguinitatis, eò impulit, sed causantem uaneque prætexẽtem iram in* Federicum, *quum paratus antea fuisset* Neapolim Gallo *stipendiariam facere.* Igitur Bernardus Aubignius *cum uiginti peditum milibus, quadringentis cataphractis equitibus* Gallico numero & *ordine instructus, è* Mediolano *per* Hetruriam *profectus, eò tandem peruenit: pacata undique loca beneficio* Alexandri Valentinique Borgiæ *nactus. Huic prima fuit cura* Columnensium, *qui ad omnem auram fortunæ uarij* Gallis *fuerant, compescendorum. Arces eorũ munitissimas expugnauit partim ui, partim deditione: expugnatas* Valẽtino *(nam ita quoque cõuenerat) dedit.* Iordano *quoque* Vrsino, *qui fidelissimus semper* Gallo *fuerat nulla deterritus rerum uariatione,* Taliequitium & Allam *reddidit, loca prius ablata factione partium: prædámque à* Columnensibus *abactam, in eum liberaliter contulit.* Mox Apulia *omnis in* Gallorum *uenit potestatem, traditáque* Hispanis. *In traijciendo* Liri *obuius hostium exercitus nonnihil* Gallos *turbauit.* Sed *uociferãte* Aubignio, & *iactationes equitum* Gallicorum, *qui se solos sine pedite paucis antè diebus hostes subigere arrogantissimè contenderant, exprobrãdo, perruperunt turmatim equites, hostésque in fugam uerteruut.* Capua *inde tentata est.* Fabritius Columna *urbi præerat: eo inuito passim* Neapolitani *in* Gallica *castra cõtendebant.* Venit & *ipse cũ* Aubignio *in colloquiũ. At cũ ille ueluti parta uictoria conditiones duriores ferret, ipse ut belli euen-*

tum ancipitem expectaturus, integra omnia existimaret, nihil eo actum colloquio, Valẽtino Borgia pacis perturbante consilia. Et iam machinis admotis quatiebant Galli urbis mœnia, cum Fabritij hortationibus excitati ciues, multos primo impetu repulerunt. Orta inde indignatio, urbsque grauius oppugnari cœpta. Cũ hostibus iam uiribus suis diffidentibus, Galli calẽtes adhuc à recenti ira, prælium ineunt. Mox in fugam auersi sunt: effusique quà iter patebat, nisi quos cædes oppreßit, urbe pelluntur. Fabritius ubi suorũ effusam fugam uidet, equo admisso urbe egressus, fugiens Gallus sequentibus in castra reductus est, seruatúsque, pacta mercede persoluta: etsi Valentinus Borgia magnam auri copiã Aubignio nequicquam pollicitus esset, si hominem aut interficeret aut sibi dederet. Iordanus Vrsinus quem ob fidelitatem toto bello exhibitam, Galli fouebant, cùm sponsor accessisset mercedis intra trimestre persoluẽdæ, effecit, ut mox liberaretur. Neapolis deinde recepta est: sed paucis antè mensibus ingentem armorum machinarúmque multitudinem Valentino Federicus uendiderat, contractis inde plusquam triginta millibus nummûm aureorũ. Federicus pactus est cum Aubignio uti à Rege acciperet certa annua uectigalia, annuúmque sibi suísq; stipendium. Cùm se ille sponsorẽ adhiberet, auehereque ex formula pacti supellectilẽ omnem posset, cum Aubignij literis in Galliam profectus est ad Ludouicum: non solùm annuis illis uectigalibus stipendijsq; donatus, sed locupletißimo etiã comitatu, quẽ ex suis conficere posset Gallico stipendio, ornatus, multis quoque oppidis hortisque & domibus amœnißimis traditis: ob quæ identidem feliciorẽ se regno adempto quàm seruato respondit. Nec uerò temporaria

poraria fuit ea liberalitas: Regno *etiā* Neapolitano *pulsis* Gallis, *idē cultus, idem honos, eadem ei præmia reddita: consilijs quoq; intimis à* Rege *adhibitus est: regióque more quasi regnaret, cultus.* Filius *arcem* Tarentinam *retinens, ea maluit* Hispanos *quàm* Gallos *potiri.* Circa *id tempus* Regia *classis in* Turcas *ad* Mitylenen *expugnandam cum* Veneta *missa est. oppugnatáq; fuisset urbs, ni* Galli *commeatus inopia cessissent: quē se suppeditaturos* Veneti *receperant.* Italici *scriptores culpam* Gallis *adscribunt.* Gallici *culpam in* Venetos *referūt, qui ante tempus ne monitis quidē* Gallis, *abierint.* Classi Gallicæ *præfuit* Philippus Rauestanus. Galli *iam* Neapolitanas *res confecerant: unáq; curà fuit reipublicæ constituendæ, quæ ut in bellis, fluxa, parum stabat.* Itaque *iussu* Regis *in* Senatum *probi quinque uiri & iuris ciuilis scientia illustres, allecti: in quibus &* Martinus Ritius, & Matthæus Afflictus, & Petrus Coardus, *qui postea* Præses *fuit* Lutetiæ. Accidit, *ut, cùm casu in* Leontis Tomacelli & Marini *fratris domo cœnaret* Aubignius, & *super cœnam iniecta esset à* Francisco Puderico *mentio de* Iouiani Pontani *eruditione, ut postridie* Pontanum *accersitum multis muneribus donaret* Aubignius: *uellétq; hominē iā senē honorifica functione ornare.* At *is uel uariationē rerū præuidens, uel otio senectutis cōsulens, modestè causatus senectutē, functione abstinuit.* Calabria *et* Apulia *ex fœdere in* Hispanorū *uenerat potestatē.* Iydē Tarētū *acceptus peditibus* Aquitanicis, *à* Ludouico Armeniaco Nemorense *ad quē summū imperium* Rex *quasi ad* Proregē *detulerat, receperāt.* Ambigi *cœptum est de aliquot oppidis.* Matthæus Afflictus *iurecō*

ſultus narrat, ex his locis quos Capitanatam & Baſilicatam uocant, ortam primum controuerſiam. hanc alij Capitinatam, olímque Normannorum & Græcorũ tẽporibus Catapaniatã fuiſſe aiunt, quòd qui ei præeſſet miſſus à Cæſare Conſtantinopolitano, diceretur Græco nomine Catapanus, quæ uox contractis atque immutatis literis, uerſa eſt in Capitinatam, quíq; Catapanus fuerat, in Capitanium. Addit idem Afflictus, initium diſſidij ortum prius ex caſtro Rignani, quod Alexander & Lionectus Richardi nullo iubẽte ſuum eſſe cõtendentes inuaſerunt. Alij ſcribunt diſſidium ortum ob oppidum promontorij Gargani Daunijs attributũ. Antonius Roſellus è Tripalda Hirpinorum oppidulo ſub pacificatoriæ legationis ſpecie uiolatis inducijs perfide à Conſaluo eiectos Gallos ait; unde exarſiſſe ira Armeniacum, ut erat contumeliæ impatientiſſimus. Cõſaluus ubi uidet ſe Gallicis copijs imparem, cum Armeniaco uenit in colloquium ad Fanũ ſacratũ Antonio. Cõſaluum & Hiſpani & Italici ſcriptores nõ interiorem Furio Camillo, aut P. Scipione, aut C. Cæſare faciũt: Et planè uigebãt in eo ſtudia rei militaris: nullæ apud illum libidinum illecebræ, Vtebatur hominibus fortiſſimis, eóque eos loco habebat quo ſe ipſum. Erãt in homine induſtriæ quidã ſtimuli: in laboribus patiẽtiſſimus, in largitione profuſiſſimus. Comprehendebat multos amicitia, tuebatur obſequio; idem edoctus uerſare ſuã naturam ad tẽpus. Milites in officio liberalitate, indulgentiaque parum interdum retinere uidebatur: at eoſdem mox, quaſi uices alternas inter ſe eſſent pacti, ferociẽtes ita domabat ut ad officiũ facilè reuocaret: Suopte ingenio, quod multa doctrina excoluerat, præſentium & imminentium caſuum

inſignis

insignis æstimator, futurorũ certißimus cõiector: Incertis & obscuris, donec qualia essent deprehendisset, rarò acquiescebat: In bellicis rebus quid moliendum, quo tẽpore imparati hostes intercipiendi, quà peruadendum, quà anteuortendum, noctúne an diu occurrendum: ubi in insidias præcipitatus esset, quà euadendum, ita sollers, præmeditata iam olim ut ei omnia uiderentur. At idem peruertebat facilè omnia fidei fundamenta, ubi utilitatis speciẽ uideret, latebras periurijs suis facilè quærens. Nanque eas uirtutes simulatio perpetua, perfidia, nullus deûm metus, iurisiurandi contemptus præstringebant. Is dum dat exigitque ab Armeniaco iusiurandũ, ut cõmunia essent ea oppida de quibus ambigebatur: erigerentur interea utriusque Regis uexilla, securo interea Armeniaco totus ad belli cogitationes traductus est. Nam Ferdinandus Apulia Calabriáque nõ cõtentus, spe iam integrum Neapolitanum regnum hauserat. Literis autem admonebat Consaluum, sereret belli undique occasiones. Itaque mox eiectis Gallis, & Capitanatam, & Basilicatam uiolato fœdere recepit. Hic quũ Armeniaco homini et acri & uehemẽti quasi quasdam contumeliæ faces admouisset, nõ tulit ille contumeliam, eductisq; Gallicis copijs Hispanos instituit coercere. Nactus autẽ palãtes & dispersos, pluribus uulneratis plures captiuos abduxit, tota etiã Apulia exacturus Consaluum. Itaq; cum lectis copijs in Brutios Aubigniũ miserat. Addunt quidam, sed Hispani demum scriptores, Consaluum de se Baroli continet, ad singulare certamẽ Armeniacum prouocasse, eum pugnam detrectasse. Itali scriptores, sæpe prouocatum ab Armeniaco Consal-

uum ad prælium, aiunt respondisse, se non ad prouocationem ferocientis hostis, sed ex occasione captata ratione que prius inita bella capessere solitum: quóque magis mirere, per præconem prouocatum aiunt. Deliberatum *est de tota belli ratione, cum se iam* Consaluus Barolum *loco munito recepisset.* Erant in cõsilio Gabriel Alegrius, Iacobus Chabaneus, Palicius, Ludonicus Darsius, Castellio Formantius, Bartholomæus Chandius, Ioannes Monferratus, Thomas Mõferratus, Matthæus Aquinanus, Mõdracus & Torsius: *multis dissentiẽtibus, & oppugnandũ* Barolum *suadẽtibus.* Itum *in eam sententiam, ut bellum protraheretur, occuparentur undique loca munita, ea præsidijs firmarentur:* Armeniacus *obsideret* Barolum: *daret operam ne commeatus inferretur.* Iam Aubignius *Cõsentia recepta,* Brutiorum *oppida & munita loca partim armis, cæso* Hispanorum *præsidio, partim uoluntaria deditione hosti extorserat.* Hispani *Barolo erumpentes assiduè leuibus prælijs cum* Gallicis *equitibus congrediebantur.* Conuenerat inter Armeniacum *&* Consaluum, *ut pacta certa mercede captiui utrinque ad suos redirẽt:* Ea *comitate factũ, ut ultro sese* Hispani Gallique *cauillis impeterent.* Accidit *quodam die ut certare uellent* Hispani *quasi publico duello cum totidem* Gallicis. Armeniacus, *qui ea cõtẽtione acui suorum animos uideret, non detrectauit certamen.* Placuit *utrinque undecim deligi.* Tranij *locus delectus, quem* Veneti *ex fœdere occuparant.* Itali *scriptores narrant sex horis continuò pugnatum.* Inclinante *uictoria in* Hispanos, *à* Torseio, Mondraco, Petro Baiardo, Arturo, Oliuerio Cabanaco *elusos* Hispanos. Hos *enim septos aliorum equorum corporibus,* Hispanorum *impetus*

petus sustinuisse, cum Hispanorum *equi olfactu necatorum aliorum equorum commoti* Hispanos *equites excuterēt.* Venetos *iudices consultos utris uictoriam addicerent, iudicium ampliasse: ita ueluti comperēdinato iudicio utrosque sibi uictoriam arrogasse.* Symphorianus Campegius *narrat septē* Gallorum *equis occisis,* Baiardum *&* Torsium *ita restitisse* Hispanis, *ut in fugam uersos reliquos fuga sibi consulere coegerint.* Reliqui *quoque* Gallici *scriptores, uictos aiunt equites* Hispanos. *Antonius* Rosellus *iurisperitus, iurisprudētiæ opinor solo nomine commotus, etsi* Italus, *ingenue agnoscit &* Hispanos *&* Italos *à* Gallicis *equitibus uictos.* Narrat *autem quinque* Italos *adiunctos à* Cōsaluo *sex* Hispanis *equitibus, cum totidem* Gallis *congressos pro uictis publice habitos, quantumuis* Veneto *iudice iudicium ampliāte.* Gerebatur *ita bellum, medio ut in prælio uictis parceretur: captiui honestis conditionibus liberarentur.* Accidit *ut* Petrus Baiardus, *tumultuaria in pugna uulnerato* Alphonso, *quē alij* Alosum *uocant, alij* Aldonsum Sotomaiorem, *captum abduceret, neque aliter quàm* Gallos *cōmilitones apud se haberet, eaq; adhiberet fouendis uulneribus quæ adhiberi in ea rerū penuria possent.* Is *redditus pristinæ ualetudini palam* Terralium *uti inhumanum & uilem habere, dicta factáq; eius eleuare: ut plane uideretur illius existimationi & dignitati illudere: denique cum acuta febre laborare* Baiardum *nosset, ad certamen singulare hominē prouocauit.* Baiardus *morbo recreatus conditionem auide arripuit. Obsignatis ab utroque tabellis conuenit, si quis è* Gallis *aut* Hispanis *impediret prætextu ullo, ne uictor in uictorem lege ageret, ut is tamen captiuus abduci posset non secus atque si ar-*

mis superatus esset. Ea lex ab Alphõso dicta, quasi equitum Gallicorũ uim superato Terralio metueret. Congressi ambo cum essent, primo ictu uane in caßidem impacto ab Hispano, cum id uitasset Baiardus, ipse in collum hostis gladio adacto quum armato hoste lõgius aberrasset, tertiò demum per iugulum uitata lorica adacto necauit Hispanum. Alphonsus qui equitatu ualidum Baiardum sciret, pedestrẽ pugnam maluerat. Cæso arma Baiardus non ademit. Hispanis sepeliendum dedit: aut si hi impendium sepulturæ recusarẽt, ultro sepulturus: Hi, cũ uictus esset illustri familia, laudato Baiardo gratias egere, abducto ad sepulturã corpore. Exteri scriptores narrãt bis cõgressos Gallos cum Italis & Hispanis: priore congressu incertam uictoriam, altero congressos Italos cum Gallis superiores euasisse. Vagabatur inde Gallicus equitatus adeo liberè per Apuliæ campos, ut Armeniacus præconis uoce diserte pecuarijs imperaret, pecus deducerent in late patentes Cerignolæ campos, se curaturum ne quid his damno fraudiue sit. Id ille palam edixerat, gnarus Cõsaluum fraudi locum inuenturum, educturumq; suos quasi ad paratam prædam: parte uerò alia Gallicum equitatum emitti per Palicium & Torsium iubet, quasi Canusium, quò sese Petrus Nauarrus cum ualido Hispanorum præsidio receperat, oppugnaturus. Consaluus occulte prima uigilia suis emißis, partẽ equitatus mittit ad prædã intercipiendam ad cãpos Cerignolæ: partem aliã ualle ima collocat, ut ex insidijs præsidio Gallico, quod pecora tuebatur, occurreret. Inuolant Hispani equites in pecora: Præda onusti inde sese proripere parãt. Galli qui præsidio relicti erant, impetu facto in fugam paßim eos conijciunt. Simulabãt hi fugam eo effusius quo maturius

in insidias eorum qui abditi essent, incurrerent. Cedendo quidam sensim impetus Gallorū sustinebāt, donec ad uallem qua latebāt Hispani, pertracti sunt. Inde exorti Hispani integris uiribus & recentibus equis, fatigatis Gallis se circunfudēre: multos interclusos & interfecere & cepere. Redeuntes & uictoria insolētes nactus Palicius è Canusii simulata obsidione rediens sparsos & inconditos sine ordine ita cecīdit ut præda extorta potiretur, & captiuos liberaret. Didacus uerò & Theodorus Boccalus & Ludouicus Gordus cū aliquot Hispanis equitibus ita acriter pugnabāt ut facilè æquari potuerit certamen nisi reliqui fuga sibi consuluissent. Vulnerato didaco & Boccalo, capti illi cum flore equitatus hostilis in castra perducti sunt. Aliĳ scribunt à fortuna partam iam præsentemque Hispanorum uictoriam interpellatā dum casu Palicius uere è Canusio redĳt, & præda onustos hostes dißipat: ut ipsa fortuna quasi eos obiecisse Gallis uideretur, ut forte multa eueniunt quæ non audeamus optare. Armeniacus equites, prout cuiusque opera fuerat, & ante omneis Palicium, Torsium, Terraliū collaudatos præda donat, insignibusque donis: & cum robore exercitus ad Baroli mœnia progressus est, ultro Consaluum ad pugnam prouocans. Cum pugnandi copia non fieret, agris quacunque incedebat populatis, oppidis multis castrisque expugnatis, magnam uim prædæ trahēs ad Canusium oppugnandum pergit. Canusio præerat Petrus Nauarrus, magna apud suos authoritate, quasi rei militaris peritißimus. Erant & cohortes aliquot è Nauarris Hispanisq; ab eo delectæ. Consaluus territus antea Palicĳ aduentu simulato, eò prius Paulum Collium cum ducentis submiserat. eò perferuntur machinæ belli-

cæ, & alius omnis apparatus oppidorum oppugnando-rum. Et Galli quidem *strata murorũ parte tormentis,* Thoma Monferrato *cũ* Aquitano *peditatu urgente,uariè* Nauarrum *& oppidanos terrebant.* Nauarrus *&* Collius *pro dirutis alios muros reficiebant. hoc primo secundoq; die impigre. Indies deinde pauciores, uel pilis plumbeis necati, uel uigilijs confecti, segnius uim arcebant,* Gallis *in magna copia peditum succedentibus alijs in locum aliorum. Quarto die cum admotæ essent machinæ,* Collio *ex urbe egresso, pollicentique, si cõditiones haud iniquæ offerantur, cessurum oppido* Nauarrum, *missus est* Thomas Mõferratus *ad eũ, monuitque hominem ne uim ultimam experiri uellet.* Deditio *facta his legibus ut* Nauarrus *signis militaribus expansis, tympanisque pulsantibus incolumi cum exercitu, uulneratis quoque per* Gallicos *equos in castra perductis, emitteretur.* Palicius *ne tam liberali conditione emitteretur suadebat: ui oppugnaturum se uno die recipiebat.* Alegrius *conditiones eas specie amplas, re inanes aiebat.* Condonandum *esse aliquid* Nauarro, *qui uereretur ne quid sibi de pristina gloria deperiret.* Potirẽtur *modò* Galli Canusio, *magnifice ille ad suos rediret.* Victum *tamen & oppido spoliatum rediturum: satis ea hostem deditione remissurum spiritus, compressurum animum, seducturum arrogantiam.* Ita Galli *Canusio potiti sunt.* Eo *terrore perculsis hostibus,* Cerignolã *recipit* Monferratus, Formantius *Quadratam,* Rubos Palicius, Alegrius Fogiã, Sipontũ Baiardus, *Altamuram* Ludouicus Darsius, *fanũ* Georgij *Sanctocolumbanus, Giracium* Carolus Motta. Eodẽ *terrore* Galli *Iapygiam, Messapiam, Pleuceriam, Salertinos uniuersamq; Apuliam sui iuris fecere, exceptis paucis locis.*

Aletium, Calatanam, Rudias, Oriam, Mottulas, cæsis qui in præsidio erant Italis & Hispanis, militi dirĩpiẽda dedere. Castellanetum, cũ sese ciues Gallicarũ semper fuisse partium profiterentur, uoluntaria deditione acceptum. Conuersani quoque in uerba Gallorum iurantes in fidẽ recepti sunt. Eodẽ tempore Ouetanos, qui præsidium Hispanicum expulsis Gallis receperant, à Carolo Luxẽburgo expugnatos diripiẽdósq; militi datos quidã prodidere. Paucis ante mensibus uenerat in Galliam ex Hispania rediens Philippus Maximiliani Cæsaris filius. Is & Ferdinãdi soceri nomine, et Maximiliani patris, Regẽ Lugduni agentẽ inuisit, & cũ pacis mandata habere se à socero diceret, benignißime auditus est: prius enim aduentus sui spẽ faciens, uenturum sese pacis stabiliendæ causa scripserat. Hæc palã. Clam uerò cum Maximiliano patre agebat, ut Germanorum tria millia ad Consaluum mitterentur. nã horum robur Consaluus Heluetio peditatui opponere decreuerat. Clã quoq; naues parabat Ferdinandus quas Hispanico peditatu instructas Barolũ mitteret. Accidit ut quo tẽpore Philippus sequestrũ se pacis profiteretur, eo per Aubignium de rebus Apuliæ Rex fieret certior, atq; ut erat in submittẽdis undiq; exploratoribus callidus, per Ioãnem Dalburgium Põtificẽ VVormatiẽsem admoneretur de delectu Germanorũ qui Consaluo mitterentur. Ipse Philippus ea erat prudentia, ut per delectos homines industrios è Belgis undiq; submitteret qui sese in multorũ familiaritatẽ insinuãdo omnes rumorum uẽtos colligerẽt, atq; exciperent: pellicerẽt etiã uel gratia uel liberalitate Gallos ut eorũ consilia nota haberet. Per hos certior factus nõ ignarũ esse Regẽ occultorũ cõsiliorum, uereri cœpit ne uelut simulator à Rege retineretur,

aut idem sibi usuueniret quod Ludouico XI. Gallorum Regi, qui sese Peronæ in fidem arbitriumque Caroli Burgundi contulisset. Itaque cũ Rege collocutus, alienæ culpæ ne reus haberetur orabat: se quidem ea mandata pacis quæ accepisset à socero, afferre: si quid ille clã moliatur, ignorare. Rex qui etiam metũ Philippi per suos explorarat, eo nomine uacuo animo & soluto esset, orat. Ne tamen ignarum se fraudis, atque adeo caudicem, & fungum qui illi crederet, putaret, fabella hac metũ eius elusit. Compilatum (ait) à furibus fanum, diẽ dixit foribus, quippe quæ irrumpentibus illis aditum præbuissent, nec pro fano satis fideliter excubassent. Tum fores, iniquum esse aiunt se in iudicium uocari, quæ terebratæ & cõuulsæ uix tandem patuissent: prius uerò fanum ipsum accusandum quod fures ingressos receperit, tulerit diripientes, & præda onustos emiserit. Sunt qui scribant multo antea præuidentem hæc Philippum, non nisi prius acceptis obsidibus in Galliam uenisse. Armeniacus rursus Barolum admouet copias, per caduceatorem prouocãs Cõsaluum ad pugnam. At is loci munitione confidens, pugnam detrectauit. Cum autem uideret Canusium redire Gallos, præmissumque peditatum & bellicas machinas, Didacũ Mendocium, summo apud Hispanos loco hominem, qui cum flore equitatus abeuntium extremum agmẽ carperet, emisit. Versa est equitatus Gallici pars Alegrio duce in Hispanos, nec uelocitas eis quibus concursare mos est, Gallus stabili pugnæ assuetis, proderat. Ita pluribus uulneratis, duobus necatis Hispani equites ad suos se recipiunt. Vrgere Galli: instare fugientibus: Mẽdocius suis reuocatis fortiter prælium instaurare. Sed cũ cohortes aliquot hostiles expãsæ in alas utroque latere Gallos dimicantes

dimicantes inuasissent, & Fabritius Columna cū ala integra subsidio Hispanis uenißet, multis uulneratis desþõdere animos ac sese inde Galli proripuere. Neque enim præmißis ante aliis copiis Armeniacus auxilio eis esse poterat. Aucti sunt Hispanis animi fœlici eo successu. Captiui aliquot è Gallis abducti sunt, inter quos Carolus Motta; quē captiuū de pugnæ successu procaciter differentem, & Columnensiū Italorumq; uires extenuātem causam dedisse uolunt singulari certamini, quo totidem Gallos totidem Italis congressos uictos Italici scriptores referunt, Gallicis dissentientibus. Nanque incerta utrosque uictoria rediisse uolunt, cum omnes præter legem dictam stadii finibus impetu equorū euecti sint. Apud Castellanetum, Petro Nauarro qui uicino Tarento præerat, oppidanos commouente non diu quies Gallis fuit. Dum enim Lanius & precio spoliari se, & ariete publicè uenum exposito uociferatur, Galli qui in præsidio erāt, quibus præerat Christophorus Aubrius Raderayus, summa perfidia submißis à Nauarro Hispanis, nocte intempesta ab hospitibus uno eodemque tempore comprehensi sunt. & equis & armis spoliati turpiter oppido eiecti. Aubrius ita eiectus cū perfidiam Castellanetium uindicādam suadet, facilè Armeniaco homini & acri & uehementi persuadet properet ad uindicandum tetrum facinus. Marius AEquicola & Ioannes Monferratus dissuadebant Armeniaco ne quid se commoueret: facilè in tempore daturos illos pœnas perfidiæ. Ipse si se subducat cum robore exercitus, non sibi defuturum in omnes occasiones intētum Consaluum, quin aut Rubos aut Altamuram aut Fogiam mox aduolet. Armeniacus Castellanetum aduolat, ut exarserat ira & stomacho: & quinde-

cim numûm aureorum millibus, quæ ciues pro expianda ea perfidia offerebãt, contemptis, admotis machinis muri partem sternere incipit: at arcto adhuc ad irrumpendum loco, cum moræ impatiẽs immitteret undique Gallos, oppidanis & Hispanis, quibus ex ima rerum desperatione animi acuebantur, haud impigre resistentibus, suos reuocat, strata maiore parte muri uiam suis postea facturus. Hæc cogitãtem terret eques Gallicus Mericus Guarnerius, nuncians ni Rubos contendat, actum de Palicio & oppido. eò enim cum totis copijs Consaluum è Barolo progressum. Itaque retro unde uenerat, Rubos Palicio opem laturus contendit, sed instructo exercitu: iam enim assuetus Hispanicis insidijs, ne dispersi Galli à leui hostium equitatu exciperentur metuebat. Hactenus ita rexerat res Gallicas Armeniacus ut fortitudinem Hispani, misericordiam uicti, fidem socij perspexisse se faterentur. Alegrius uel imperium eius perosus, uel Apulorũ commotus sermonibus, qui parum abstinentes familiares esse Armeniaci querebantur, non desinebat aperte figere maledictis Armeniacum: pertinere hoc ad existimationẽ Gallicæ existimationis palam aiebat, ut aut Armeniacus eis uteretur quos abstinenteis præstaret, aut si spe amicitiæ deceptus esset, missos eos faceret: nihil interesse prædaretúr ne Armeniacus, an eos secum duxisset qui ueluti in prædam inuitati pro emissarijs habeantur. Cum autem iactitaret spe prædæ & pecuniæ maioris consequendæ retentas Gallicas copias ad Castellanetum, uir acer ingenio augebat atrocitatem eorum, quæ dicebat, uultu truci, cum accisas Gallicas copias, Rubos receptos, Palicium necatum & fœdissime desertum ingentis pecuniæ uana spe consequẽdæ quereretur: & hac atque illac

que illac uolitantem Armeniacum, qui tardus sit & parum efficax, ardentibus Gallis pugnæ copiam non facere: distractos tandem Gallos pro præda hosti præbiturũ: ipse ita sentiet posterius; cum satis feriatum cessatione torpere Gallum agnoscet. Hæc delata ad Armeniacũ uariè hominem affecerũt: repositurus tamen alio loco Alegrio, publice tantũ edixit, Quo in exercitu Imperator rumoribus uulgi exagitetur, nihil esse salutare. Nihil esse quod sibi inuidiam paret ex familiarium sordibus: tantum eos abesse ab auaritia & rapinis, quantum eum ab abstinentia: se tandem aliquando pro istis dictis & factis Alegrium ulturũ, ut ne impune illusisse in se uideatur: interea curet uterq; suum negotium. Alegrium quasi bellicis negotijs, molestis & operosis implicatus sit, mox quærere quo defungatur ruiturus, talibus curis. Se, quod sit imperatoris munus, daturum operam, ut bene gerendæ rei occasionẽ eis præbeat. Multis bellis didicisse quãdo pugnãdum sit. Quibus de causis Castellanetum profectus sit, Alegrio non esse reddendam rationem. Verba eius, uerba dum sint, se laturum, ne quid priuata ea cõtentione res hostium superiores sint: cæterum ubi in præsens certamen ueniendum sit, facta uerbis potiora futura. Interea Consaluus cum quinque millibus peditũ, equitibus trecentis (nam celeriter è uicinis locis præsidia Hispanorum & Italorũ eduxerat) Nauarro è Tarento euocato, castris prope Rubos positis, admotis machinis, in treis partes copias diuisit, ut una semper pars, quiescẽtibus alijs duabus, oppugnaret urbẽ. Anceps diu prælium fuit. Palicius urbem tuebatur cum centum Gallicis equitibus, unà cum Amadeo Sabaudiano. Chabaneus, cui

Curtono cognomen, unà cum Arturo Oliuerio trecentos pedites partim è Narbonensi prouincia, partim ex Aquitania celeriter circumagebat, ut subire Hispanus murum præ incidentibus telis facile non fuerit. Nouem horis continuis, qui Palicij res gestas Gallice scripsit, narrat pugnatum, equitibus Gallicis unà cum Palicio pro uallo fortiter obsistentibus. Consaluus ubi animaduertit paucitate oppugnantium æquari certamen, Italos milites plumbis æneis fortissimum quemque è Gallis impetere iubet: simul integras copias submittit. Vulnerati sunt & Palicius & Curtonus & Arturus. Hispani alij per ruinas strati muri, alij scalis ascensum parant: aduersus quos acerrime & Gallici & Aquitanici pedites cōcurrunt. Hostes & numero & uiribus superiores partim per semiruta, partim scalis, iam multis pilarum plumbearum ictu necatis, trāscendere. Ita Rubos Hispani recepere. Ex peditibus constat omnes aut necatos aut uulneratos: equitum maior pars uulneribus quoque confecta. Palicius & Amadeus Sabaudianus, & Arturus Oliuerius & Curtonus capti, lætis Hispanis qui pro Palicio, Armeniaco sese potitos existimabant: Atque ita confectum bellum unius urbis expugnatione. Rubos uictores permissu Consalui diripiunt. Reuocauit inde medio ferè die milites Consaluus, cum attentari agnouisset earum mulierum pudicitiā quæ ad aras confugerant. Eas Barolum perductas, non contumeliæ exemptas, sed libidini ducum reseruatas apparuit. Expleti libidine Hispani eas tandem emisere. Sunt qui scribant, imparatum Palicium, cum uigiles parum suo munere fungerentur, oppressum: multis tamē horis acriter dimicatū omnes consentiunt. Reposcēte interea Armeniaco captiuos ea mercede,

cede, qua conuenerat inter eos initio belli, idque conceptis uerbis, si quis se sciens periurio contaminaret, satis ostendit Consaluus se fidem utilitate metiri: iusiurandum & deos pro nugis habere: Palam enim, uiolatas prius à Gallis inducias querebatur: clam, his redditis labare rem Hispanicam aiebat. Itaque equites excepto Palicio & Curtono longa diuturnáque custodia asseruauit. Pedites prius curatos, crudeli exēplo remigibus Hispanicis myoparonibus adiunxit. Inde cum rediisset Barolum, & Armeniacus haud longe à Rubis abesset, Castellanetorum perfidiam identidem accusans, qua factum esset ut serius adesset, ita consilia bellica disposuit ne quid nisi exquisitis omnium sententiis moliretur. Accessit huic uulneri recens terror. Nam Cæsarem Borgiam Valentinum iam fidem cum fortuna mutasse ferebant, & qui omnia Regi quem Mediolani inuiserat, receperat, exauthorato exercitu uana simulatione promptissimos quosque è suis ad Consaluum ire passus est. Recreauit spes Gallicas Aubignii interea uictoria. Is cum sciret Hugonem Cardonium è Messana Rhegium soluisse, & fuso Iacobo Sanseuerino, & Didaco Ramiro, qui à Francisco Harcurtio ad Terinam obsidebatur, liberato: Terina quoque direpta, ne iterum Gallis prædæ esset, uideret longius progressurum, disquirere cœpit quo pacto ferociam eius contunderet. Erant cum eo Claudius Grignanus (hunc alii Grignium uocant, prodiisseque uolunt è familia Iacobi Brimei Grignii, qui olim nobilitatus sit animi excelsi & inuicti magnitudine, eoque nomine à Philippo Burgundiæ Duce inter equites uelleris aurei adscriptus) & Franciscus Malherba. Pedites Aquitanos

& Heluetios, qui M. octingentorum numerum explebant, Malherbæ committit: ipse equites cum Grignano qui quadringenti erant, partitur. Fixerat Hugo castra ea planicie quæ à Terina prospicitur. Aubignius explicat mox late equitatum, uti hosti terrorem incutiat, neque paucitate copiarum animaduersa, audacior euadat. Dextrum cornu Honorato Besemiano & Alphonso Salernitano principibus, quasi in Lunæ gyrum gradientibus committit: Læuum Griniano cum paucis cataphractis equitibus, maiore uerò parte leuis armaturæ: Media ipse acie graditur, robur cataphractorum equitum ita ducens ut Salernitano & Besemiano facilè iungi posset. At Malherbam aptissime ad Heluetiorum phalangem & peditatum Aquitanicum, qui sagittis perite ęmittendis ualebat, unà leuis armaturæ equitibus adiunxerat. Hugo quoque Cardonius cum detrectationem pugnæ, fugæ comitem esse uideret, nondum communitis castris, sese ad certamen accingit. Emanueli Benanidio committit dextrum cornu, Theodoro Triultio læuū, partitis inter eos Siculis & Italis Hispanisque equitibus: in media acie aduersus Aubignium subsistit cum cataphractis Aragonijs equitibus, quorū alijs aliquot ueteranis iampridem exacto Neapoli Mompenserio utebatur: pedites Hispanos & Siculos Antonio Læuæ cōmittit, homini eousque belli cupido ut tum demum ea hora se felicem diceret, cum ostendendæ Hispanorum uirtuti occasio pediti Hispano daretur aduersus Heluetios & Aquitanos tot uictorijs præferoces, demptóque hoc fulgure Gallici nominis circumlaturum ubique Hispanos arma iactitaret. Congressi utrinque acriter pugnabant, eáque celeritate ab utroque cornu procursum

procursum ut machinarum bellicarum opera inutilis fuerit. Hugo ipse antè equo insigni uectus, exemplo suo satis suos hortabatur. Aubignius ubi æquari pugnam uidet, Grignano imperat uti expansa ala in tráuersos Hispanos Sicolósque pedites incurrat: Is celeriter inuectus uarie pedites dißipat. Is terror obiectus hosti Malherbam impulit ut magno impetu Heluetios & Aquitanos extruderet, qui perculsis hostibus instantes, pedites in fugam uerterent. Hugo, quum equitibus labarent animi, ita acriter obsistebat ut quosdam è suis prehenderit, & aduersos in hostem uerterit. Tū uelut redintegrata est pugna. At Aubignius cum ala cataphractorum Scotorum ita se intulit ut pulsi loco hostes perturbatis ordinibus in fugam uersi sint. Ita undique fuga facta. Galli multis stadijs fugientes persecuti sunt, multis in itinere & cæsis & captis, dum incautius per montium angustias euadentes consectátur. Grignanus necatus est: Aubignius uix uno atque altero stipatus (omnes enim in prædam intenti hostes sequebantur) facto impetu ab Hispanis aliquot equitibus captus est, nec agnitus: mox tamen opem ferentibus equitibus aliquot Gallicis & Italicis, qui Salernitano militabant, ad unum cæsis Hispanis liberatus est. Ferunt iugulum Aubignij iterum atque iterum ab Hispano equite petitum, sed Ioannis Stuardi Albaniæ Reguli, uixdum adhuc pubescentis, opera, qui reliquos celeriter ad opem ferendam euocarat, seruatum. Relata quindecim uexilla militaria: capti M. trecenti, mille cæsi. Galli supellectili omni impedimentisque hostium sunt potiti, & Hispanicis equis ducentis, quorum iacturam grauiter Cardonius tulit. Is sese pro-

ripuit in locum altum, cui Bubalinæ Mottæ *nomen: locóque diffisus longius in* Siciliam *rediit.* Aubignius *mox* Mottam Bubalinam, *dedentibus se oppidanis, & Pentadactylum* Locrorũ *oppidum ui expugnauit: & quia hyems instabat, dimißis in hyberna copiis,* Armeniacum *mox certiorem facit de uictoria adepta.* Elato autẽ Grigniani *defuncti corpore ad* Bubalinam Mottam, *militari pompa & captiui* Hispani *& relata ex hostibus uexilla feretrum præibant.* Ita *illius funeri iustis magnifice solutis, reliquísque equitibus, decursiones quoque militares habitæ.* Simul *cum* Griniani *corpore elata quoq; sunt aliorum corpora.* In *his quinquaginta equites fuere notißimæ uirtutis: pedites centum.* Aduenerat *paulo antea* Petrus Summuntius *(in quo erat summa eruditio, & cum eruditione iunctus urbanitatis lepos) ad salutandum* Aubignium: *isque precibus illius hac funebri oratione fortißimorum uirorum exequias celebrauit:* Maxime *uellem proceres, uiuum potius* Grinianum *quàm mortuum, reliquósque fortißimos commilitones cæsos, laudaremus: sed quoniam ita natura comparatum, ut corpus fluxum, animum immortalem nacti euocante deo* Opt. Max. *corpus humo, animam cælo tandem aliquando reddamus, enitendum est nobis ne ulla posteritas memoriam fortißimorum uirorum inobscurare taciturnitate nostra poßit; quandoquidem uita defunctorum in uiuorum quodammodo sita est memoria.* Atque *ut omittam & genus & auos & proauos (hæc enim ut splendidißima sint, ita aliena sunt, maiorum sunt nostrorum)* Grinianum *ipsi semper scitis apud suos charum, apud principes magnum, apud uos summa beneuolentia fuisse.* Missus *prima militia ad* Cordeum, *omnẽ exer-*

citum

" citum in se conuertit. haud facilè discerneres militíne
" an Cordeo charior esset: neque Cordeus alium quen-
" quam deligere solitus ubi quid promptissime agendum
" esset: neque milites alio duce plus confidere. Cum Ca-
" rolo uerò Rege huc profectus, uirtute, assiduitate, con-
" silio, tanto Regi acceptissimus fuit. Multa prætereo eá-
" que præclarissima, ad singulare enim factum properat
" oratio. Meministis enim proceres, meministis qualem o-
" peram Regi Aubignióque toto hoc bello præstiterit. Vi-
" distis nobilissimum hominem militaribus armis onera-
" tum, humi iacentem, fatigatum nocturnis uigilijs quies-
" cere. Meministis qua uos ille liberalitate fouerit: Memi-
" nistis ut idem primus quidem prælium lubēter inire soli-
" tus sit, postremus commisso prælio excedere. Nunquam
" hominem ab instituta animi magnitudine, auaritia ad
" sordeis ullas reuocauit, non libido ad uoluptatem, non
" amœnitas ad illecebras. Quid commemorem faciles pri-
" uatorum ad eum aditus? liberas querimonias? ut miles
" eum pro commilitone, socij pro fratre, exteri pro patro-
" no passim haberent. Nam humanitate quidem tanta
" fuit, ut difficile sit dictu utrum hostes magis fortitudi-
" nem eius roburque ueriti sint, an clementiam superati
" amarint. Tali indole Grinianus ereptus est nobis (ut
" Mars fortem quemque pignerari solet) dum fugienti-
" bus hostibus instat, & subducta caßide quo statu res
" sint nostræ explorat: sed ita occubuit, ut multis prius
" hostibus & uulneratis & cæsis uictoriam nobis nobilis-
" simam reliquerit. Quamobrē fortissimi milites, celebre-
" mus exequias tanti uiri: Celebraturi uerò sumus optime,
" si illius exemplo nitamur semper ad optima, si ille nobis

" exemplar sit, si eius fortitudinem, magnitudinemq; ani-
" mi imitemur, eius abstinentiam censuram nostram esse pu
" temus, fortunatamq; mortem eius nobis persuadeamus,
" quæ naturæ debita, pro patria potissimum est reddita:
" persoluisseque eum naturæ debitum, quæ ei usuram uitæ
" dederat, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die: confe-
" cisseque iter iucundum, quo confecto dum diuorum con-
" sortio fruitur, nulla reliqua cura, nulla sollicitudine an-
" gatur, emissumque è custodia & leuatum uinculis in æ-
" ternam domum remigrasse. Feramus ipsi æquissimo ani-
" mo eius mortem, quem uirtutis perfectæ perfecto fun-
" ctum munere uidemus: Ac si præreptos illi aliquot an-
" nos, præcisas potius forte aliquot horas doleamus, id ta-
" men in mentem nobis ueniat, tam splendidè & integrè
" uitam anteactam id perficere ut satis superque uixisse
" uideatur. Cuius fortitudinem si perpenderitis, rationi-
" bus subductis intelligetis, si desiderium Aubignij & for
" tissimi cuiusque intuemur, fortissimum uirum Grinianũ
" parũ uixisse: si ad earũ rerũ quas gessit magnitudinẽ, sa-
" tis uixisse: si ad fortunæ uarietatẽ & commutationẽ, ni-
" mium diu uixisse: si ad memoriam rerum præclarissime
" gestarum, semper uicturum esse. Atque ut angi possumus
" eo nomine quòd fortissimi uiri cogitationes & actiones
" medio in spatio fractæ sint & corruerint, isque ipse ante
" in ipso cursu obrutus quàm portum conspexerit: Conso-
" lari tamen haud leuiter debemus, cum ex hac tanta re-
" rum perturbatione in feliciorem uitam migrasse homi-
" nem uideamus. Cuius fortissimi manes ita cõquiescunt,
" ut æterna omnia, secura, tranquilla Dei Opt. Max. ope
" adepti esse uideantur. Iam hyems in exitu erat, cũ Hu-
go Cardonius reparato exercitu, missis etiam quinq; ho-

minum

minum millibus à Ferdinãdo, auxerat exercitum, ut iam ad octo hominum millia in armis haberet. Siculis Cardonius, Hispanis praeerat Ferdinãdus Andrada belli peritissimus. Aderat & Ioannes Cardonius, & Alphonsus Carnailus, & Emanuel Benanidius, & Antonius Laeua. Aubignius superiores cum non ignoraret hostes numero militum, confisus tamen ueterano milite, & frustra toties expectans à Rege auxilium, aleam rursus belli tentandam sibi persuasit. Itaque facturus hosti pugnandi copiam, ex Gioia oppido copias educens, in campos uicinos progressus est. Primum agmen ipse sibi sumpsit: secundum Honorato Sanseuerino, tertium Alphonso Salernitano tribuit: Malherbae pedites cum machinis bellicis cõmisit. Apud hostes in dextro cornu Emanuel, in sinistro Carnailus, in media acie Hugo Cardonius, sequente Laeua cum equite & pedite Hispano uetere. Aderat deinde cum recẽtibus copijs Andrada. Aubignius cum Emanuelis cornu concurrit, ita acriter ut pulsi hostes iam terga darent. At cedentibus mox adfuere Cardonius & Laeua: turbatisque equis uir uiro cõgrediens ferè ex equestri pedestre certamen reddidere. Anceps erat, utrinque multis cadentibus, certamen, nec ulli fugae consilium tentaturi uidebantur. Tandem hostes saepe & multum cogitantes, qua fronte acieque densa, cũ numero uincerẽt, superessentque integrae copiae, Aubignij equitatum nimis tenuẽ & rarum impellerent, Alphonsus Carnailus sinistrum cornu circunducens ita in Aubignium, cuius equitatum in angustum locum coactum uidebat, inuectus est, ut facilè pepulerit labore & uulneribus fessos. Inde dißipati Aubigniani equites, & quà quis-

que potuit, inde sese effusa fuga proripuit. Aubignius ab hostibus interceptus, suorum cuneo in equum relatus est. Alphonsus Sanseuerinus, cum tardius Aubignio opem ferret (nam iam hostes peditatum quoque Gallicum dissiparant) à Ferdinando Andrada fugatus est. Honoratus Sanseuerinus, ne tentata quidem pugna, quasi serum esset auxilium, cum fugæ comes esset Alphõso, unà cum eo interceptus et abductus est. Aubignius Gioiam, inde Angitulam sese proripuit. Andrada & Cardonius celeritate uictoriæ usi Angitulam mox expugnant. Aubignius cum suis in castrũ munitum transit, per multos menses, etsi admotis machinis, obsidionem fortiter tolerans. Scio à Iehannoto Dinuerso, & Podenasio equitibus Gallicis & Aquitanicis huius pugnæ aduersum euentum in culpam Aubignij relatum, cum illi Malherbam admonerent, quòd essent Galli numero hostibus inferiores, protrahendam pugnam: loca munita insidẽda. Sed quando multa calumniari facilius gesta possumus, quàm quid opus factu sit antequam gerantur cõsulere, euentisque rerum parum sani homines metiri solent hominum prudẽtiam. Quæ in rem Gallicam essent haud ignorasse Aubignium tot prælijs assuetum, facilè crediderim: fieri uerò potuisse, ut qui amplas res & secundas ductu suo sæpe gessisset, scientiæ militari & fortunæ, qua sæpe in bellis periclitatus superior semper euaserat, confideret, à qua tum desertus sit. Interea ut finis unius mali, principium esset alterius, Consaluus aucto exercitu ex pluribus Germanorũ cohortibus, & undique aduecta annona, Preianne Gallo frustra obnitente, iam etiam Venetis, qui sese spectatores futuros huius belli receperant, neutrique auxilium laturos, occultè

Ferdinando

Ferdinando fauentibus, post septimum mensem Barolo egressus est, ultro Gallis cõgressurus. Armeniacus, qui aucto exercitu non ignoraret maiora ausurum Consaluum, rogat Matthæum Aquæuinanum, qui se Cõuersani tenebat, ut ad Altemurã sese Ludouico Darsio cõiungens, Canusiũ ad se properaret. Petrus Nauarrus Matthæum ad Darsium properãtem, dispositis in itinere insidijs, literis perlectis & corrupto pecunia tabellario, cum id ille ignoraret, intercepit, captiuúmque abduxit. Consaluus ad Carignolam tandem cum robore exercitus peruenit, euocato prius ad se Petro Nauarro & Ludouico Errera. Alij Ciriniolam oppidum uocant, Cereneolam alij. Peruenerant iam ad Armeniacũ ad Canusium agẽtem, Darsius, Alegrius, Formantius, Traianus Carracciolus, Palicius. Alegrius, cum hostis pugnãdi copiam faceret, etsi uix hora diei superesset, ferox sermone belli aleam subeũdam260 ferociter aiebat, oblique dissentientes timoris arguens. Cui Armeniacus, qui quoniã aduesperasceret, malebat sequẽti die pugnare, Ego quidẽ (ait) dimicaturus sum. Vereor uerò ne præclarus hic consultor, currenti potius equo quàm hoste confidat, ubi in apertã cõtentionẽ certamenq; uenerimus. hauddubiè euentũ belli ominatus, fugãq; Alegrij. Ipse ita instruxit aciem, ut in dextro cornu ipse cũ Darsio esset, Chandius in media cum peditatu, extremã Alegrius duceret: atq; ita decretum est exquisitis singulorum sententijs, ut cum Armeniacus inuectus esset in hostem, Chandius è media acie machinas bellicas emitteret. Parũ abfuit quin Armeniacus & Alegrius inter se digladiarẽtur, sed Arsius permulsit iram Armeniaci. Concurrẽre principio leues alæ equitum: Tormenta hostium bellica in Gallos emissa

ſunt, quorum fumo & excitato puluere equitibus Gallicis uiſendi hoſtis & procurrendi facilior copia adimebatur. Ea tormenta cum iterum in Gallos emitterentur, metu Italorum, qui ea uentura in Gallorum poteſtatem uerebantur, ut quidam prodidere: ut alij, caſu incenſa ſunt. Armeniacus procurrẽs in Germanos & ſiniſtræ alæ equites, foſsis aliquot quas hoſtes prius leuiter texerant, incurrens, ne ad eos perueniret factum eſt. Itaque retro agmen flectens, dum locum alium, quò irrumperet, diſquirit, pila plumbea ictus cecidit. Chandius eiſdẽ foſſis hærens, & pilis quoque plumbeis ab Hiſpano pedite impetitus, diſsipatis Heluetijs eodẽ loco necatus eſt. Ita Galli animos demittunt & contrahũt. Cædes inde, non iam pugna erat, cum uictos duces Galli uiderent, Hiſpani & Germani ingenti ululatu teſtarentur. Formantius acriter dimicans captus eſt. Darſius multis necatis, cum effuſam fugam Alegrij atque aliorum uideret, ſæpe diris deuouens hominis contumaciam, qui ſimultate ſua extremo diei tempore uana elatione animi ſubnixus Gallicam uirtutem eo facto maculaſſet, & de uera belli gerendi ratione Armeniacum dimouiſſet, & ipſe tandem perfugit Venuſiam. Alegrius Tripaldam poſt uarias latitationes, inde Auerſam tandem peruenit. Et Italici & Gallici & Hiſpani ſcriptores huius diei celebrem uictoriam his foſsis adſcribunt, quibus occubuit Armeniacus. Alij ita narrãt, nono Calend. Maij anno milleſimo quingenteſimo tertio Conſaluum in pontem Cannarũ ueniſſe: Poſtridie cũ tẽtaret Ciriniolã, ueniſſe ſubſidio Gallos: fuiſſe utrinque acriter pugnatum, donec equites Gallorũ ab extrema acie nullo premente ſeſe reciperent. Ea re animaduerſa equites Hiſpanorum, & Italos Gallorum à

fronte

fronte prælianti um latera adortos perturbasse: ita hosti partam uictoriã. Aubignius interea per hostes certior factus de Armeniaco cæso, útque cõploratæ essent res Gallicæ, missis etiam equitibus qui eadem renunciarent, sese in fidem Consalui contulit (sunt qui Palicium & Turnonium cum Aubignio uelint fuisse) pactus omnium incolumitatem, & liberum in Galliam discessum: ipse, donec confectum esset bellum, liberali custodia asseruaretur: bello confecto, liberaretur. Ac ne Cõsaluus sub belli nondum confecti formula rem extraheret, conuenit ut Neapoli, arcibus, et Caieta reddita, aut expugnata cõfectum bellum haberetur, atque idem iuris statueretur, Neapoli cum arcibus à Gallis ea æstate retenta. Galli secundum eam pugnam plures captiui abducti sunt: tormẽta bellica eximiæ magnitudinis capta. Interea Neapolitani pulsis Gallis, & in arcem confugientibus oratores ad Consaluum mittunt, nihil aliud petentes quàm incolumitatem sibi, & ueterum tabularum, immunitatũm & iurium cõfirmationem. Consaluus benignissime auditos, cœnǽque adhibitos Neapolitanos, collaudatis Ferdinãdi in eam ciuitatem studijs, ita sibi eorum beneuolentiam conciliat, libenter ut illi pro Ferdinãdo Consaluũ, siquid is molitus esset, regnare uoluissent. Omniũ sibi laborum circa Apuliam exhaustorum nequaquam tantum fructum esse, quàm ultro sibi conciliatos Neapolitanos, profitebatur. Itaque ex Apulia Campaniã ueniẽs, magnificè, receptis alijs urbibus, Neapoli exceptus est. Admotæ mox sunt à Petro Nauarro arcibus machinæ. Valentina turris haud diu oppugnata, recepta est. Turris nouæ oppugnatio diutius eos occupauit, sed cuniculis à Nauarro ductis, parte proruente Galli deditio-

nem fecere, uiolati tamē omnes præter fœdus. Inde Oui arx ijsdem cuniculis tentata, oppreßis ruina muri prolabentis custodibus expugnata. Ludouicus interea Darsius qui Venusiam se receperat, cum delecta Gallorum manu crebrò eo loco erumpens, uarie Hispanos fatigabat. Itaque cum Valentinum Benanidium cū turmis aliquot Hispanicis intercepisset, eò missus est à Cōsaluo Antonius Læua cum Didaco Arelliano, qui erūpentē coerceret, quos ille sæpe fatigatos uarie eludebat: occupata etiam Atella & Altamura, cæso Hispanico præsidio. Inde Cōsaluus Caietam contendit. Erant eo loco Alegrius, Ludouicus Salaßiorū regulus, Oddo Ribberacus Daydius cum Aquitanico peditatu. Caietam ductis quoque cuniculis dum oppugnat Nauarrus, contra ex urbe alijs actis cuniculis, uanū fuit hominis studiū. Simul Aquitani pedites, ex urbe machinis emißis, fortißimū quēq; ex hostibus sternebant. Claßis quoque Gallica Preianne duce & Iona nauarcho adolescente, quæ inter Molam et Caietā prouecta erat, machinis emißis hostes Formianis littoribus uagātes paßim necabat. Cæsi sunt in Caietæ oppugnatione Sancius Armentalus, Alphonsus Lopesus, Antius Litestanus Germanus. Sed maxime commotus est Consaluus morte Hugonis Cardonij iam Gallicis bellis assueti, & Rodorici Maurici. Itaque remißa obsidione, in Castellonem redijt, quod alij Formianū M. Tullio fuisse aiunt. Rex interea cōscriptis septē peditum millibus & quadringentis equitibus Ludouicū Tremolium, & Frācíscum Gonzagam copijs præficit. Eos subsidio suis mittit. Sed Tremolio Romæ grauiter ægrotāte, ut iam desperata esset hominis ualetudo, summa imperij redijt ad Gonzagam. Moritur interea Romæ Alexāder

VI.

VI. Pōtifex Max. Is cū filio Valētino Cæsari imperasset, ut propinato ueneno inuitatos purpuratos tolleret, dum ministri errore & Alexandro & Cæsari, & Hadriano purpurato, qui multum gratia apud eos ualebat, è lagena ueneno infecta crebra pocula dantur, accidit ut quibus pernicies parabatur liberarētur, Alexander Pōtifex & Valentinus sese obrutos ueneno sentirent. Alexandro intra paucos dies extincto, filius mulæ utero recenter necatæ inclusus, aliisque pharmacis adhibitis, seruatus est: sed ita aduersa fuit ualetudine, dum agitur de Pontifice deligendo, ut, quod concupierat, è suis quem uellet, Pontifex uon designaretur. Gallicus exercitus multum poterat ad comitia Pontificia. Georgius Ambosius Rothomagensium Pontifex, unà secum è carcere liberato Ascanio Sfortia Ludouici fratre, cum is omnē ei suam deferret operam, ingratissimum Ascaniū sensit. Elusus est uerò egregiè à Iuliano, quem Iulium Pōtificem nominatū legimus. Is cum & Borgiæ opera & Gallorū uel studio uel metu uideret patrū studia in Georgiū inclinare, ultro adiit hominē: & Pontificatū quidē (ait) omniū suffragiis dari tibi fateor. Atque ego quidē haud diffiteor, uel pleraque me, tantam ut tibi dignitatē pararem, & simulasse dolētem, & dissimulasse uolentem, tandē ut aliquādo rē omnē ad effectū cōsilii perducerē. Hactenus tacui, cū præmaturā denūciationē officii studiique intelligerem. Id uerò ueremur amici tui, ne quod olim non ignoras accidisse, quiritentur exteri purpurati metu te Gallicorū armorum designatum: nouaq; habeāt postea comitia de alio designādo. Quin tu eos, cum uideas parata omnium in te studia, hoc metu liberas? Neque enim circunfusis patribus armis Gallicis, uane quis

" *obiecturus Spiritus sacrosancti numine nos desertos.*
" *Itaque censeo emittas mox omnes Gallicos milites urbe,*
" *Pontificatum minime controuersum sine dubio adeptu-*
" *rus. Hæc suadeo ut non peritissimus harum rerum, ita de*
" *studijs erga te patrum non ignarus. Quæ erũt necessaria*
" *in eo tibi parãdo honore, in eadem nec infidelem, nec se-*
" *gnem operam polliceor.* *Georgius hac oratione commo*
tus, rem defert ad Borgiam. Is ridere Iuliani uanitatem,
qui homo in dedecore natus, ad turpitudinem educa-
tus, ad simulationem accommodatus, sequester comi-
tiorum corrumpendorum, tanto postea interuallo sa-
crosancti Spiritus numen ad Pontificia comitia reuocet.
Paruit tamen malo omine illius cõsilijs. Ita Galli Roma
egressi, Iulianique opera Pontificatus Georgio extortus,
renũciato Pontifice Pio III. Ipsum Iulianũ multi post-
ea audiere uanitatem Gallicam ridentem: & Pio pau-
corum dierum Pontifice, cum multa in Gallos moliretur,
mortuo, Iulianus Pontifex præparatis ante in id consilijs
Pontificatum adeptus est. Iam Heluetij & Galli unà cũ
Gonzagua longius progressi erant. Aderant & Ludo-
uicus Sallassus, & Sadricurtus Spurius, & Matthæus
Trantius, Alegrius, Antonius Basseius, Michael Grãdi-
montanus, Petrus Medices Florentinus, Sanctocolum-
banus, Theodorus Triuultius qui se iampridem ad Gal
los receperat: Borbonius Aquitanus, qui comitis Laue-
dani agnomine notior est: Gibertus Carpinas, Ioannis
Bentiuoli Bononiensium Reguli gener: Rambertus Ma-
latesta Sogliani Comes, plurésque alij partim è Caieta
euocati, partim Gallica stipendia secuti. Vrsini uel Bor-
giæ irritati simultatibus, uel à Didaco Mendocio maio-
rum stipendiorum spe sollicitati, desertis Gallis Cõsaluo
hæserunt.

hæserunt. Galli qui è Caieta eruperāt, Molam & Itrium dorti cæsis Hispanis diripiunt. Arcem Sicam dum' oppugnant, uana fuit oppugnatio. Consaluus è Formiano motis castris, supra Casinū arcem munitā, quam è tēplo Galli erexerant, cæsis direptisq; Gallis recipit. Aquinum Gonzaga profectus est. Missi sunt à Consaluo Fabritius Columna, & Ludouicus Petilianus, qui cū Columnensium & Vrsinorū equitibus extremū agmē carperēt. In hos inuectus Alegrius sex captis, multis uulneratis reliquos in fugā uertit. Gōzaga ex Aquino motis castris, Fregellas se recepit. Cōsultanti quidnā agendū, quà peruadendum, multis in diuersas sententias tendētibus plures dies consumpti sunt. Placuit tandem Lyri amne ponte cōstrato traduci copias. Fuere qui scripserint, quorundā qui Gonzagæ familiares erāt, opera admonitos hostes de cōsilijs Gallicis. Nā Cōsaluus quasi nō interfuisset modo, sed præfuisset extremis cōsilijs, leuē mox armaturā equitatūq; Hispanicū misit cū Petro Pacæo & Fabritio Columna, qui aduersam hosti ripā tuerētur: munitioneque longe lateq; perducta Gallos trāsitu arcerēt. Galli interea ad traijciendū Lyrim, pontē consternebāt, pilis Hispanicis æneis, & Italicis sæpe prohibiti. Galli quoq; ijsdem pilis uarie hostes infestabāt. Itaq; accidit ut à Gulielmo Bayleno Poiano Aquitano equite, eodémq; sagittarū emittendarum peritissimo, Fabius Vrsinus sagitta emissa necaretur. Interea à Fabritio Columna Galli qui Euandri arcē cū Federico Mōfortio retinebant, acerrimè oppugnantur, cum Conzaga admonitus à Sadricurto qui arcem magni momenti ad bellum aiebat, minimè obsessis auxilium tulisset, neq; ferre uellet. Pacta Gallorū incolumitate deditur arx Fabritio. Dissimili euētu turrim

ad Lyris fauces positã, cũ fortiter admotis quoq; machinis Galli oppugnarẽt, Antonio Basseio urgente Hispani dedere coacti sunt, pacta quoq; suorũ incolumitate. Iam põte cõstrato nequicquã hostes cũ munitiones oppugnassent & ripa aduersa cedere cogerẽtur. Erãt ita Gallica tormẽta è superiore inferioreq; ripa instructa, ut ad põtem emissa transeuntibus maximo essent auxilio. Et iam Basseius cum delecta Heluetiorũ manu trãsierat. Fabritius Columna & Ferdinandus Andrada in transeuntes inuecti, uarie eos urgebãt. Sed Alegrius et Sadricurtus, & Petrus Medices, & Sanctoiulianus unà cũ Baiardo transgreßi facilè Hispanos. & Italos equites propellebant, cũ repentè Cõsaluus cũ robore exercitus aduolat. Eius erat cõsilium ut impeditos Gallos, & inopinantes aggressus, qui nondũ flumẽ transierãt, cõcideret. Baßeius & Alegrius, etsi numero inferiores, audacius subsistere. Sed Galli machinis aptißimè à Consaluo dispositis, ne auxiliũ iam transgreßis ferrẽt prohibebãtur. Quod Alegrius Basseiusq; intuiti, Heluetios hortati, dũ et Galli q̃ erãt cum Alegrio equis cæsis peditũ munus libẽter susciperent, in tormẽta hostiũ bellica impetũ faciũt, ut iã Fabritius Colũna & Andrada pulsi loco sese ad suos reciperẽt. Sed ea ab Hugone Moncata egregie defensa, & Germanis militibus, tandẽ ut Heluetijs Gallisq; ad suos redeũdũ fuerit. Cæsi sunt è Gallis aut Heluetijs quingẽti, cẽtum submersi: ex hostibus ducẽti desiderati. Petrus Medices in Gonzagã grauiter inuehebatur, quẽ cũctatione simulata, exploratis satis omnibus, traijciendi alijs causam fuisse aiebat: nunquã autẽ adduci potuisse, ipse ut traijceret. Genesius Sepulueda eo prælio cõmẽdat Ferdinandi Hilescæ signiferi Hispani robur, qui machinã bellica dextra amissa, uexillum læua multis uulneribus

acceptis extulerit. Galli in castra regressi de integro & consiliũ Lyris traijciendi inibãt. Sed Gõzaga cũ se suspectũ Gallis sentiret, uel Sãdricurti cõuitijs cõmotus à quo pædiconis noĩe insignitũ se frẽdebat, uel (quod Sandricurtus iactabat) ut abducto secũ robore Italicarũ copiarũ uires Gallicæ minuerentur, abdicato sponte imperio abijt, culpã cõferens in Gallorũ contumaciã, nihil suo egressum se officio dictitãs: sed hactenus ea erant consecuta quæ hyemi aduẽtanti, locísque parũ bello aptis imputari poterant. Eius discessu et hostibus aucti animi, et ex hac spe deturbati Galli nõ leuiter perculsi sunt: & tamen, ut in rebus fluxis, summã imperij detulere ad Ludouicum Salaßiorũ regulum, donec Regi aliud placuisset: exteris tamen multis, qui florẽtibus rebus præstò fuerãt, deuolãtibus, & ad hostes se recipiẽtibus. Hyems deinceps adeò imbribus frequens, locis præsertim cœnosis adeò utrorũq; copias afflixit, ut Cõsaluus tot pro ripa extructis munitionibus, eas deserere & ad Sueßã se recipere coactus sit: & Galli, qui toties ꝓ Lyri traijciẽdo certaßẽt, abeũte hoste nihil deliberarẽt de trãsitu, deteriores locos et parũ munitos ueriti. Tẽtauerat is prius perfringere Gallicũ pontẽ, in eamq; operã cõuehi iusserat ligneas munitiones, quæ impetu amnis emissæ superiori loco põtẽ perfringerẽt. Beiomãtius cũ cohortibus Aquitanicis paruis nauiculis traijciẽs, elicuit omnẽ eum apparatũ, & abduxit, cæsis qui adornabant Hispanis, nauigiolisque aliquot depreßis & ratibus abductis. Cõsaluus cum hæc frustra expertus esset, Prosperi Columnæ consilio deliberat de incendendo ponte Gallico. Ad id traiectoriam nauem deligit, eámque lignis exilibus, sulphure utraque parte intinctis, ingentiq; alia materia

ſicca,reſinata,& piceata,cõplet: hancque maximo ſonitu incitatã ad pontem emittit: irrito conatu, cum & Galli dolo intellecto leuibus machinis emißis uenientem arcerent,& ignis ab Hiſpanis temere illatus, & antennas & latera & foros proramque ipſam,reſinatúmque & piceatum omnem apparatum prius cõſumeret,quàm ponti Gallico nocere poſſet. Galli interea hyemis ſæuitia plures abſumpti ſunt. Vigiliæ multos conficiebant:Heluetiorúmque affecta laboribus corpora,& equi pabuli inopia conſumpti.Tot rebus oppreßi, cum neque pecuniâ auersâ ſtipẽdia à regijs Quæſtoribus bona fide exoluerentur,Salaſſus conſtituit peditibus relictis,qui munitiones tuerentur,equitatus robur Caietam deducere. Fremere pedites, obijci ſe hoſtium inſidijs, ſtipendia non ſolui, affecta iam omnium uigilijs corpora. Permulſit Salaßus iras eorum: réque iterum deliberata conſtitutũ eſt uti & pedites & equites in hyberna deducerentur. machinæ uerò bellicæ fluuiatilibus nauibus impoſitæ ſunt:eorúmque auehendorum cura mandata Petro Medici. nam is, licet plerique id munus detrectarent quaſi periculi plenum,receperat: futurúmque potius ut uita ſpoliaretur ab hoſtibus, q̃ hi machinis potirentur, edixerat. Atq; ut receperat,ad extremũ præſtitit. Nam fluuiatiles naues machinis onuſtæ, in ipſis fluminis faucibus,proris auerſis & undis dantibus locũ unà cũ eo & pleriſque alijs obrutæ ſunt: tametſi Medices iam cũ initio littora agitata uẽtis intumeſcere,ac reſonantẽ undiq; fragorem & murmur uideret,& audiret increbreſcere, cautius ſeſe ea cura explicare potuit. Iam Conſaluus (ut erat ad exploranda Gallica cõſilia callidißimus,& exploratores plures ingẽti pretio deuinctos in Gallicis caſtris

ſtris habebat) certior factus fuerat de eorũ in Caietam *diſceſſu.* Itaque Liuiani Vrſini *conſilio, parte alia* Lyris, *adiunctis cõpluribus nauiculis, atq; inuicẽ colligatis, aſſeribusq; conſtratis, dolijs quoq; applicatis ponte facto traijcit copias: imparatósq;* Gallos *nactus, q* Sugiũ *ſe receperãt, cæſis illis oppido potitur.* Salaſſus *interea cũ robore copiarũ* Caietã *properabat. Accelerãt* Ferdinãdus Andrada *&* Didocius Mendocius *cum leui equitatu hoſtiũ, ut extremum abeuntiũ agmen inuadãt.* Petrus Terralius Baiardus *ſolus acriter diu impetũ hoſtium ſuſtinuit, donec adeſſent &* Bernardinus Adurnius *et* Grãdimontanus *&* Sanctocolumbanus, *cum alis aliquot* Gallicis *&* Italicis *circa lapideũ pontẽ* Formianum, *qui & diu impetũ hoſtiũ pluribus quoq; necatis ſuſtinuere. Atq; ubi ſatis intelligũt lõgius ſuos progreſſos, ſenſim ſe quoq;* Caietã *recipiũt, pluribus tamẽ deſideratis, in quibus &* Adurnius *occiſus eſt &* Sanctocolũbanus *uulneratus, unà cũ* Buſeto *et* Bourdelio. Cõſaluus *ad* Caietã *oppugnandã contendit, nõ ignarus frumẽti inopia, ut in tanta multitudine, urgeri* Gallos. Galli *quoq; cũ ingraueſceret annona, eſſẽtq; in ſumma difficultate nũmaria, ne fruſtra obſidionis incõmoda perferrẽt,* Sanctocolũbanũ *miſere qui ſalutato* Cõſaluo *narraret, ſi non indignæ militaribus hominibus cõditiones offerrẽtur,* Caieta *ceſſuros: ſin ſecus, potius nõ indignã* Gallico *nomine mortẽ oppetituros.* Remiſſi *ſunt* Caietã *cũ eo* Petrus Nauarrus, Didacus Mẽdocius, Petrus Pacæus, *cũ* Salaſſo *trãſacturi. Tãdẽ cũ multis diebus* Triuultius, Baſſeius *et* Alegrius *cũ* Cõſaluo *collocuti eſſẽt, his legibus urbs dedita eſt, ut* Galli *oẽs,* Itali, Heluetij, *quà uiſum fuiſſet, uel terra uel mari cũ omnibus equis impedimẽtiſq; liberè in* Galliam

rediret: Caietanorũ res oẽs saluæ essent, reliquisq; urbibus quæ Gallicas partes fouissent, fraudi ne esset: Aubignius, Formãtius, & reliqui captiui, qui Neapolim abducti eßẽt, liberarẽtur. Nõ potuit impetrari à Cõsaluo ut Matthæus Aquæuianus & Sãseuerini liberarẽtur: Diserte tamẽ additũ est, integra eorũ causa Ferdinãdo seruaretur: de his neq; Ferdinãdus, neq; Cõsaluus suppliciũ sumere poßent, donec per legatos Gallicos cũ Ferdinãdo Rex egisset. Ei rei peragẽdæ octo mẽses statuti sunt: Hiq; postea pace inter Reges cõciliata, liberati sunt. Traianus Caracciolus cũ omnibus suis liber emissus est: hiq; qui à Gallis capti erãt, liberati. Eo pacto Galli in Galliã rediere: Salassus tamen in itinere defunctus est. De regijs Quæstoribus, qui pecuniã auertissent, decreta peculatus quæstio: Ioannesq; Herouetus peculatus damnatus est: Sadricurtusque & Basseius & Alegrius, quasi re male gesta, diu aula exclusi sunt: Alegrius tamen intra paucos menses in gratiã rediijt. Sed & equitũ peditũq; stipendiũ præfecti fraudauerãt, falsũ interea equitũ numerũ deferẽtes. Sũt qui scribãt Aubigniũ & plerosq; alios aliorũ captiuorũ facta permutatione redditos: uolũtq; unà cũ Aubignio captum prius Alegriũ, liberatũ. Herouetus ab ipsis Gallicis Italicisq; præfectis ita aiebat fraudari stipendia, ut nunquã copiæ eo quo debebãt numero uiderentur, quin & in transuectione publica alij alijs equos commodarẽt. Ludouicus Darsius cũ eo fœdere uti posset, ea fuit animi magnitudine, ut expãsis uexillis resonãtibusq; tympanis Venusia egressus, frustra obnitẽte Antonio Læua in Galliã redierit. Hũc alij Ludouicũ Daxiũ Berruyerũ uocãt, uerẽne an duorũ noĩa cõfundẽtes, parũ nobis exploratũ est. Is etsi ob Armeniaci amicitiam Alegrio parũ æquus esset, positis tamẽ simultatibus au-

thor fuit Regi ut hominẽ acrẽ et rei militaris peritiſsimũ reuocaret in aulã. Incidit bellũ hoc Neapolitanũ ſecundum, in annũ milleſimũ quingenteſimũ ſecundũ & tertiũ. Rex interea, qui militaribus uiris deditus, parũ æquus uidebatur eruditis, cœpit eos quoq; præmijs in aulam inuitare. Actiũ Syncerũ, qui cũ Federico Neapolitanorũ rege uerſabatur, liberali ſtipẽdio fouit: impetrauitque à Ferdinãdo ut Neapolim rediẽs auitis paternisque fortunis reſtitueretur. Inerat Regi cũ grauitate iunctus facetiarum nõ ſcurrilis lepos: ut eius multa lepide dicta circunferãtur, in quorũ poſſeſsionẽ uulgus iam inuaſit. Audiens unũ ex Heluetijs ſuis ſtipatoribus, diris confixum Põtificijs, cũ æs alienũ ad tẽpus nõ diſſoluiſſet: An ideo inquit, minus abſtenti pane albo ueſcũtur? ſignificans, pleriſq; qui caſtra ſequũtur, parũ hæc eſſe curæ. Cũ audijſset galero & cauſia Pontificia donatũ indoctum quendã ab Alexãdro Pontifice: Bellũ uerò hiſtrionẽ ait Põtificẽ, qui nobis in purpura ſimias, in pelle leonis aſinos exhibeat. Eiuſdẽ eſt illud, deteriorẽ eſſe cõditionẽ equorũ, q̃ aſinorũ: Quippe equos curſu fatigari & diſrumpi, ut aſinis ſacerdotia præfecturasq; eccleſiaſticas è Roma referãt. ſignificãs, ignaris hoĩbus ac nullo paſsi delectu habito, ut quiſq; prius Romã adcurrit, ſacerdotiorũ uacua munera his cõferri. Annã Reginã cũ uideret cupidine dominandi flagrantẽ, multa ſe quoq; inſcio moliri, uxori pudicæ multa aiebat condonanda. Eandem acrius inſtantem, tundendo adepturã ſe ſperantẽ ut deſponderet Carolo Maximiliani Cæſaris nepoti Claudiã filiam, fœdus aiebat uelle paciſci inter muſculos domeſticos & æluros. Atq; eidẽ occinẽti eadẽ æquè ſtudere, atq; adeò erga durus ita animũ induxiſſe oẽs ſocrus ut eis iniquæ

sint,ita respõdit: Itá ne uerò tantidem esse putas, praeesse Britãniæ minori obnoxiam filiam Gallicis regibus: quãti nuptam potentißimo Regi unà nobilißimi regni commodis frui? Visne, inquit, clitellas asini, ephippijs equi præferre? Principio & ceruas cum ceruis cornibus amplis insignitas à natura: At cum ceruæ ceruis sese præferrent, indignatum Deum, excornes ut in posterum prodirent imperasse. Solebat enim uel fabella uel apologo quid sentiret efferre, admonens Reginam, ne sua sibi insolentia potentiã minueret. Cum audisset Franciscũ Gallicum Cæsarem, qui postea regno potitus est, magno ære alieno contracto, Regia quoque pecunia à Quæstoribus mutuò sumpta, anxium esse, rationes hæ in fiscum quo pacto referrentur, ipse quidem eum uacuo animo esse iußit: hac tamen fabella admonuit. Equitabam cũ patre: proximus mihi uidebar oppido in quod perueniendum nobis erat: itaq; uisis templi pinnis altiusculis, cũ è uia languerem, ad patrem conuersus, en iam, aio, confecta uia: peruenimus in oppidũ (aberamus uerò ab eo loco multis stadijs) ille ad me conuersus, adolescens inquit, ne posthac pinnis uisis templorum, iter te executum dixeris. tacite innuens indignum esse ut spe & specie largitionis, nõdũ adepti principatus commoda se percepturũ existimaret. Cũ honori uelificari Regio Iulius Põtifex diceretur, nõ tãtũ otij superfuisse aiebat diuo Petro, ut res Claudij Cæsaris aut Domitij Neronis, quæ ad se nihil attinebant, curaret. Ex antiquorũ rebus gestis res gestas Philippi Macedonis Alexãdri patris, & Vlpij Traiani Cæsaris maxime probabat. Vnus è Sodalitio Frãciscano magni nominis corã eo cõcionãs, argutißimis disputationibus cõcionẽ clauserat, dũ in dubiũ reuocat, si Dei Opt.

Max.

Max. specie dæmon uiro integræ uitæ appareat, isq; sese coli iubeat, si is pro Deo dæmonē habēs coluerit, an is in sacrosanctæ persuasionis uiolatæ crimē inciderit? Eo audito, qui magis deliraret uidisse se neminē aiebat. Proinde futurū uti posthac cōcionibus sacris abstineat, nisi cōcionatores lites eas inter se bona fide componant. Aulico magni nominis, uxoris adulterium deplorāte: Diræ, inquit, Pontificiæ, & uxoris adulterium, si quis contempserit, nunquam sanum hominem cōmouebunt, & de gradu deijcient: si quis his uel leuiter commoueatur, aculeum nocturnum diurnumq; qui perpetuò hæreat, relinquet. Cæterum probi utroque mouētur. Gloriabatur, cū sollicitū suspicionibus regnū, suspēsum metu, perturbatū nouis consilijs Carolus tradidisset, id se Francisco florēti & ætate & uiribus trāquillum relicturū. Cum audijsset, à Senatu Mediolanensi postica libidine abusum, exustum: Pol, inquit, uereor ne Mediolanēses oēs exurātur: tēperariq; pœnam deinceps, nec nisi indubitatis probationibus reuinctos damnari iussit. De magnitudine frequentiaque hominū, qui Lutetiæ erāt, disceptāti & Stisaco miranti quo pacto tātus numerus hominū aleretur: Quin miraris, ait, quo ego pacto cū tot annos pedibus æger iaceā, pedestre tamē certamē ineam, ubi res exigit? significās hominū industria et improbo labore multa perfici, quæ factu natura difficilia uideātur. Cū Stisacus, ut erat perfacetus, et Regi gratissimus, id uerò se mirari diceret, quòd Rex pedibus nō careret, qui eos tā sæpe exagitasset subagitandis adolescentulis aulicis: Hac, inquit, ratione mēbra tibi iampridem euulsa omnia & sublata decuit, à te toties in idē negotiū sollicitata. Antonio Vinonio, dū ex condicto unusquisque narraret quibus stu-

dijs adolescentiam traduxisset, dicenti se pelle uituli cõtectum in aucupium quo aues falleret, descẽdere solitũ: Tu uerò ait haud omnino adhuc uitulinã pellẽ exuisse uideris: notans in eo socordiam apertã. Nam Galli socordes & stultos, uituli nomine designare soliti sunt. Libros M. Tullij de officijs, Catonẽ maiorem, Lælium, Paradoxa, oratiunculas aliquot, in Gallicam linguã, etsi parũ fideliter uersa summopere exosculabatur. Valde delectabatur M. Tullij dicto, quo Cæsarem admonuerat, nullam de uirtutibus eius plurimis nec gratiorem nec admirabiliorem misericordia: homines ad deos nulla re propius accedere, quàm salutem hominibus dando: nihil habere nec fortunã Regiam maius quàm ut poßit, nec naturam melius quàm ut uelit conseruare plurimos: eaque Francisco genero sæpe inculcabat; conducere arbitratus, talibus aureis eius uocibus undiq; circũsonare: isque soceri admonitionibus excultus clemẽtißime postea regnauit, etsi multis hostium domesticorumque insidijs exagitatus. Delectabatur & cõmentarijs Iulij Cæsaris in linguam patriam euersis potius quàm uersis: ita erroribus scatebant. laudanteque Hieronymo Aleandro clementiam Cæsaris, ipse quidem laude non indignam, cæterum temporariam & alliciendis Romanis ostẽtatam aiebat; exemplum afferẽs ex Vexeloduni deditione, cum deditis Cæsar omnibus qui arma tulissent, manus præcidisset, uitamque conceßisset: & Galliam ipsam pacatã per se, specie belli undique conquisita uexasset & spoliasset. Fidelitatem quoq; Cæsaris se desiderare aiebat his in cõmentarijs, in numero aut cæsorũ, aut eorum qui ex urbibus ad bellũ prodijssent, referendo. Aleandroque Xerxis numerum terrestium copiarum referente, quas fuisse

ſe CLXX.*myriades:& Semiramidis Aſſyriorum Reginæ,cui fuerat peditatus centum millia,equitatus centum myriades,falciferorum & plauſtrorum decies decē millia,uirorum in camelis pugnantium idem numerus:aliorum camelorum(ubi opus erat)uicies dena millia:naues in Bactris ter mille*: *Elegantia uenuſtateque uerborum abundantes exteros,hiſtoriæ ueritatem aiebat trāſgreſſos:tantumque abeſſe ut aut quæ de Xerxe aut Semiramide ſcripſiſſent,uera ſibi eſſe perſuaderet,ut & in ſacris hiſtorijs & diuinis corruptos interdum numeros bellatorum uereretur: quos & à Valerio Antiate uaniſſime auctos T. Liuius paßim fatetur. Aiebat uerò,Græcos,qui pauca geßiſſent,diſertiſsime hiſtoriam ſcripſiſſe: Romanos & diſerte ſcripſiſſe,& res geßiſſe hiſtoria non indignas:Gallos, multa ſtrenue cū geßiſſent, nihil literis mādaſſe. Aleandrum Rex,cum Lutetiæ ſummo auditorum concurſu Gryphum Auſonianum primùm, & Theodori Gazæ græcæ Linguæ grammaticas inſtitutiones:mox & Platonis Timæū, & M. Tullij Ciceronis librum de Vniuerſitate enarraret: quingentorum nummorum aureorum ſtipendio annuo fouerat. Ea liberalitate factum eſt ut ad manſuetiorum Muſarum ſtudia plures confluxerint. Cum Doruallus narraret,uiolato iureiurando Valentinum Borgiam Cæſarem à Conſaluo perfidiſsime retentum, & uinctum ad Ferdinandum miſſum:Ergo ait poſthac pro Punica,Hiſpanicam fidem ſumus celebraturi. Narrabat Copus Baſilienſis medicus, Regi acceptißimus,ex ueteribus ſcriptoribus, Ceruos qui ex Sicilia in Calabriam ac Rhegium urbem tranſnatent per æſtatem deſiderio pabuli, longitudine natationis defeſſos, quòd*

onus capitis super aquas extantis non facilè perferant, ad leuandum laborem rationem hanc inire. Natare quidem ordine cunctos, unius ductum alio post alium sequente: ita uideri exercitus imaginem, congruo ordine incedentis. Inter natandum uerò singulos super anteriores caput imponere: Ac si accidat ordinis decurionē animo labare, mox hunc in tergo locari, alium uerò decurionis in locum substitui, quasi nouus tergi ductor declaratus sit: Ita repræsentari aciem, in qua Aubignius tergum, frontem Grinianus regat. usque adeo etiam ad ceruos militaris disciplina transiisse uideatur. Hæc narrantem intuitus Rex, risu diffluens, non mirum igitur si apud Rhegium cerui, disciplina astuque militari pollentes, Gallos crista feroces deuicerint. innuens Gallos militari potius astutia, quàm robore, Apulia Calabriáque depulsos. Dicebat, eum qui Pōtificib. his qui bello potius quàm pietati student, primus arma, sodalibus sanctioris uitæ instituta professis equos permisisset, & militarem & cælestem disciplinam corrupisse. Cum audiret Armeniacum efflictim deperire puellam Neapolitanam quæ uultu esset adeo modesto, adeo uenusto ut nihil supra: Graue esse aiebat tyrannū uoluptatē, quæ ea demū cōcupiscat quorū sit copia angustior. Pragmaticos forenses uariis cauillis impetebat. Itaq; ualde laudabat aruspicis augurisq; eius respōsum, qui cōsulēti quid oculis maxime prodesset, respōdit, Si pragmaticum patronúmque rarissime uideris. Ipse Lutetiæ persæpe quum Liliatis subselliis ius dicebatur, intererat, patronósque disertos non illibenter audiebat. Eos tamē sutoris artificium impudenter sibi uendicare aiebat: Nanque quod sutoris est proprium, dentibus alutam producere: hoc patronos in di-

in dilatandis prudentum responsis & Cæsarum legibus facere aiebat. Itaque principatum adeptus multa statuit quæ uidebãtur utilia ad litium anfractus tollendos; sed ea adhibitis prudentißimis hominibus utriusque ordinis. Nactus ad Braccũ Lutetiæ, senatores Parisienses qui sese pilæ ludo oblectabant: acriter increpitos, si posthac deprehenderentur, pro senatoribus habiturum se stipatorum loco edixit: pertinere hoc ad maiestatẽ Senatoriam putãs, si minus occupati ludicris publicis uiderẽtur. Feruente adhuc bello Neapolitano, Rex; ut Ferdinãdum ad sua tuenda reuocaret, auerteretque eum in cogitationem domestici belli, ex Gallia & Tectosagis equites accersit, pedites conscribit: his copijs præficit Riuium tribunum militarem: eumque mittit ad Ruscinonem oppugnandã. Paucis ante annis Galli quoddam castrum incenderant, id Salsiarum nomẽ accepit, olim etiam Salsularum. Ferdinandus loci naturam cõtemplatus, Petro Nauarro authore, ruderi ueteri lapidibusque confractis nouis adhibitis succurrit, reliquias colligit, adhibitisque Regio apparatu operis, breui castrum instaurauit: munijtque ualidißimis propugnaculis, loci natura arcem alioqui munitißimam, magna eorum socordia qui Leucatam superiori loco oppidum Regio nomine obtinebant, qui neque ædificantes arcuissent, neque Regem admonuissent. Riuius late diductis copijs obsidebat Salsulas, Hispani sæpe erumpunt ex eo loco: plurimum uerò proficiebant in repellendis uulnerandisque Gallis emißis æneis tormentis. Sunt qui scribant, cum Galli unum e propugnaculis expugnasse se crederent, id quidem corruisse, incendio tamen ab hoste clam immisso & ruina Gallos plerosq; oppressos, defensoribus in partem aliam arcis momento tẽ-

poris,ut cōuenerat,receptis,qui inde miro se artificio subduxerant. Riuius *animaduertens, prælium iniquius esse suis,nec tamē multum profici propter loci difficultatem, suos reuocat quasi abiturus.* Hispani *mox erumpunt, sed à* Gallis *fugam simulantibus nunquam in insidias præcipitati sunt, facilè ad suos se recipientes.* Extremum *erat intercludere hosti commeatus, progressos longius excipere, atque eos intra munitiones continere: idque diligenter à* Gallis *curabatur.* Interim *tamē leuibus decursionibus utrinque certabatur, ubi & plures desiderati sunt, inter quos* Rupipotius*, qui* Regi *gratißimus erat, pila plumbea emissa necatus est: simulque uulneratus* Asprimontanus*, qui uicecomitis* Ortēsis *nomine notior est: &* Terridus. Sed *cōtinuata obsidione, cū adesse* Ferdinādus *diceretur multa secum trahens peditum equitumq́; millia, ipseque* Riuius *acri morbo uexaretur, soluta est obsidio.* Fuere *qui* Tribunum *auro corruptum soluisse obsidionem uellent.* Id *falsum fuit, rumore tamen uulgi exagitatum.* Est *enim ea* Gallicæ *plebis in iudicando leuitas uti ignara consiliorum bellicorum, si quid minus succedit, mox in proditionem culpam omnem uertant, multáque ex opinione confictisq́; rumoribus, pauca ex ueritate æstimet.* Alij *scribunt pactis inducijs* Hispanos *in* Siciliam *à* Ferdinando *missos, ut inde iunctis uiribus* Apulia Gallos *pellerent.* Paulo *antea miserat* Rex *ad* Iulium Pontifi. Max. *legatos, qui ei de* Pontificatu *adepto gratularentur: operamque suam deferrent: obsequiumq́; exhiberent quale pium* Pontificibus Gallici Reges *exhibere soliti sunt.* Legati *hi fuere* Petrus Pictonicus, Sanctoualerianus*,* Pontifices Ebredunensis*, &* Ruthenensis: Martinus Retius *quē,* Neapoli *extorrē* Rex *in patrū* Parisiēsium *senatum adlegerat: &* Gulielmus Budæus *qui*

Regi erat à secretis,& literarũ noĩe innotescere incipiebat. hi amicißime excepti sunt. Multi quoq; qui è Neapoli rediere, salutato Pontifice, Regi eũ optime cupere credebãt: sed emicuit inter omnes Baiardus, qui omniũ ora oculósq; in se magnitudine rerũ gestarũ cõuertebat. Cõsalui de hoc est iudicium, Plures Gallus equos esse albos, pullos, rutilos, giluos, castaneos, leucophæos, unicum uerò Balium (nã Gallica lingua Baiardus equus, qui latinis balius aut badius est, dicitur, paululũ immutatis literis: hos & alij spadices uocauere. Balios porro Caßius medicus equos magnopere cõmendat) innuens non unũ è multis Gallicis equitibus esse Baiardum, potius inter tã multos spectatæ licet uirtutis propè singularẽ. Rex antea anno M. D. II. VII. Kalẽd. Septẽbr. è Mediolano tota multitudine obuiã cũ infulis effusa faustaque omnia acclamante Genuã ingressus est, summo apparatu exceptus. Is ciues per Philippũ Rauestanũ admonuerat ne lõgius sibi obuiã irẽt, locũq; designarat quo illi occurrerẽt. Obuij Genuenses facti sunt Regi, Brixio Iustiniano gratias agẽte, ac urbẽ in clientelã Regis dedẽte. Procũbentibus Genuẽsibus, Rex mox, data dextra Iustiniano, cõsurgere omnes iubet. Venere Genuã cũ Rege Borgia Valẽtinus Cæsar, Regulus Mõfferratus, Ludouicus Salassorũ Regulus, Iacobus Triuultius, Philippus, Rauestanus qui Genuæ proregẽ agebat: Petrus Giẽsis Tribunus militaris, Dunensis, Ligniacus, Trimolius, Chaumontius, Petrus Fuxeus, & plerique alij: Iulianus, quem diximus postea designatum Põtificem: Raphael Sanctogeorgianus, & Federicus Sãseuerinus Romani Purpurati, unà cum Georgio Ambosiano. Rex cum inuisissent loca munita, & quæ opus uidebãtur ad perficiẽdas munitiones

curasset, postulatis Genuẽsium audiendus tandem uacãuit. Delegerant hi VIII. uiros, qui quæ in rem uidebãtur publicam, consulerent, & ad Regem deferrent. fuere autem hi Ioannes Baptista Grimaldus, Symon Blancus, Andreas Cicero, Anfreonus Vsmarisus, Ambrosius Zerbus, Nicolaus Spinula, Antonius Saulus, Stephanus Auria. Petiere hi à Rege, libere ut mercaturam facere eis liceret in finibus Hispanorum, qua ob bellum Neapolitanum iam conflatum arcebantur. Deinde ne magistratus, qui annui antea erant, perpetui fierent, ut acciderat in Daniele Scarampa, qui Proregis amicitia subnixus, Prætorem Genuæ aliquot iam annis agebat. Philippus Rauestanus grauiter posteriorem hanc petitionem tulit, ut ferè utrinque in comitia exarserint, accusantibusque ciuibus Scarampam qui pecunia reum emiserat, decreta eo sit nomine quæstio, cui præesse debebat Stephanus Poncherius. Rex ne quid populare deesset, quæ petierant ultro detulit, ut nihil tam populare regno eius uisum sit: Ita se in priuati modum singulos prẽsando appellandóque demiserat. Quarto Nonas Septẽbris, cum sciret Rex edictum publice à magistratibus, præstò ut omnes essent abeuntẽ regem comitaturi, ipse summo diluculo antè urbem egressus est quàm illi conuenissent. Multi raptißime admißus equis abeuntem secuti sunt. Genuẽses quo testarentur beneuolentiam erga Regem, omni eum honorum genere cumularunt: præconísque uoce publicè edixerũt, & Senatusconsulto sanxerunt ut is dies quo Rex Genuã ingressus esset, pro festo deinceps annuatim celebraretur. Mirati sunt illi Regem strumis solo contactu mederi. Petrus Fuxeus Pontius referebat, se olim cum Stephano Spinula & Bernardo Flisco Senatoribus Genuẽsibus, in eum

eũ sermonẽ uenisse ut diceret rebellione postea Genuensium secuta, quã nos suo loco explicabimus, facilè apparuisse quantũ populari studio credendũ sit. Eos uerò narrare solitos, culpã nõ penes populũ, sed penes paucos cõcitores uulgi esse, præcipue uero penes nobiles Genuẽses. Eos æquo iure regi Rempub. indignãtes, ea fecisse quorũ Genuẽses non magis puderet quàm pœniteret. Itaq; initio eius tumultus, qui incidit in annum M. D. VI. missos à populo ad Regem legatos, qui nobilitatis iniurias, plebis querelam deferrẽt: sed dicere exorsos, cum esset Rex interfatus, aliáque sibi præuertenda esse dixisset, repulsos: eosq; infesta nobilitate parum postea benigne auditos. missum uero à nobilitate Genuensi Stephanũ Viualdum cũ tribus aliĳs, publice auditum. Vltionem iræ eos, & occasionem cupiditatis explendæ nactos Regem accendisse in eos qui imperata facere parati essent, tantum de Rauestani Proregis & nobilium iniurĳs quererẽtur. Itaque cum plenum minarum iræque profectum Regem maximis itineribus scirẽt, præcurrisse è ciuitate qui nũciarẽt auidum pœnæ Regem uenire. ita irritatis Genuẽsium animis, cum pauci subdidissent ignèm ac materiam seditioni, ad arma eos uenisse: cumque iam positis armis innocentiam ciuitatis tutarentur, aspernatum Regẽ eam orationem. Itaque cum Rauestanus cõfeßionem his culpæ magis apud Regem profuturã diceret, rursus ad Regem missos Cristophorum Cataneum & Quilicum Nigrum: Cataneum, oratione ad mitigandam iram Regis habita, ad extremum ita finĳsse, ut diceret Genuenses se omniaque sua fidei clementiæque Regiæ permittere. tum demum benigne auditos in fidem acceptos, metuq; omni liberatos: Ita uerborũ potius q̃ rerum, ni infesta nobilitas

eò Regem uocasset, certamen fuisse: multos tamen palam dissuasisse ne se omnino Regiæ clementiæ committerent, ne insultandi aduersis rebus eorum potestatem nobilitas haberet: adeo sæuitia imperij exasperatos animos, facilè ut impetu iræ concitari potuerint: cumque decerneretur omnia Regiæ clementiæ esse permittēda, ingemuisse multos conditioni suæ ignaros Regiæ clementiæ; cum publicam causam à priuata non segregari iniquo animo ferrent. Hæc à uiris grauißimis excepta, quando in Genuensium mentionem incideramus, referre libuit, posteriorem eam rebellionem ex uulgaribus historijs suo loco postea enarraturi. Ac mihi quidem uetera facta dictáque maiorum nostrorum repetenti, cum & Genuensium reipublicæ detrimēta intueor, & aliarum ciuitatum nō minores animo colligo calamitates, mirum uideri solet, unde tot nobilißimis ciuibus repentè inuecta sint incommoda, quó ue tandem pacto, qui olim ultro Gallicū imperium expetebant, tam facilè repudiēt. Verisimillimum uerò uidebatur, superioribus seculis uiguisse Gallicā domi foríſque industriam: honestam de omni uirtute inter nobiles fuisse contentionem: certamen eis fuisse, domí ne antiquiores prudentia & consilio melius, an foris iuuentus magnitudine animi ac industria res bellicas gererēt. Ita seniores, quorum uirtus multis magníſque rebus esset cognita, prouincijs regendis præponebantur: iuuenes ad maxima pericula adeūda parati seniorum præmia expectabant: ipsiq; ita educabantur à maioribus, ut equitando, iaculando, semper aliquid agerent quo aleretur uirtus: Nunc instituūtur ad otium & illecebras: choreas ducunt, tam frequenter uti ad ludum saltatorium non ad militiam præparari uideantur. epulis instruēdis Regiam magnificentiam

magnificentiam imitantur. Inde procax & superbus fastus, pro rectis blãda unoquoque suggerente: ita delitijs, lãguore, desidia inficiuntur, & uanis assentationibus opinionibúsque delinitum animum molliunt; ut iam uerißimum uetus illud reddiderint, quo dictum est, Aetatem parentum peiorem auis, ferre nos nequiores, mox daturos progeniem uitiosiorem. Alea & fritillus in manibus est: pro magistris uitæ instituendæ, agmen canum & auiũ. Si qui adhibentur rectores formandæ iuuẽtuti, obsequentiores quàm par sit seruiunt ipsi temporibus. Ita dum sumptus fiunt ingentes, ad rapinas conuersi, tũ freti malitia peruertere urbes & expilare, decoráq; omnia labefactare assuescunt. Tum demum ciuitates exteræ, dum ab his quos adsciscunt, innocentiam abstinentiámque expectant, & tranquilliorem reipublicæ statum, nõ modo id non adeptæ sed in summas miserias direptionésque se incidisse uidentes, facilè dominatum nouum expetunt. Nec mirum, si, cum ita instituti ad gubernacula accedant, teneant clauum, sedeant in puppi, naufragia facta plerunque audiamus. Id quoque indignißimum, ubi uel de re grauißima agatur, ita obseptum esse aditum, ad aureis magnatum aßidentibus semper, & occupãtibus eorum latus eis qui plus possunt, paucißimis, apud quos omnes frendant recidisse potentiam, ut nescias miseriórne sit eorum conditio quorum querelis occludũtur aures, an ipsius qui tribus aliquot aut quatuor ita cingatur, ut mancipiorũ, quæ dominorũ facta sunt nexu, fractiq; animi & abiecti, & arbitrio carentis suo seruuli speciẽ potius, q̃ eius in quo elucere poßit maiestas, exhibeat: apud quẽ nihil minus polleat q̃ ipsius iudiciũ & uolũtas, circũagatur uerò, et hac atq; illac impellatur paucißimorũ

susurris: qui eum esse quaestum in animũ induxerunt maximũ, quammaxime suis potius q̃ publicis seruire cõmodis: neque ullum, qui se in eorum committat fidem, nisi captato undique lucro subleuare. qui si magnitudine rei semel occuparint eius animos, difficilius postea atq; haud scio an ullus aditus ueritati relinquitur. Disputabat haec olim Bessario Nicenus cum Ludouico XI. Rege. aderat & Ioannes Vaquerius praeses Lutetiae, cui Rex idẽ Philosophis usu aiebat uenire quod his qui medendi curam sibi uendicant, qui acutissime quidem de causis principijsque morborum differant, magnamque partem in his occupati sint: illa eorũ perexigua sit oratio qua medeantur aegris. Tum Bessario, magni esse negotij ait, ad rationem ueram peruenire. Quo enim maior ingenij uis hominibus acutissimis adest, eo maiorem humanis animis consulendi parere angustiam: se tamen ex prudẽtum lectione consulere, aduersus tales assentatores id imitetur princeps, quod poeta sapientissimus, aduersus Sirenum cãtus, quae suauitate aut nouitate quadam & uarietate cantandi reuocabant eos qui praeteruehebantur, ab Vlysse ait factitatum, ut obturemus aures neque patefaciamus eorum blanditijs, adhibeamus uero ianitores ac custodes fidissimos, rationem nempe ac iudicium circunspectum, uera demum libenter excipientes: foresque occludamus his quae ueri solum speciem referunt: uanos rumores uanásque suspiciones, & utilitatis imaginem, & cautionis minime necessariae titulos obdito etiã pessulo excludamus. Vbi quid igitur defertur uel à familiarissimis ad principem, submota amicitia familiaritatéque adhibeat in consilium prudentiam: excutiat rem ipsam: eo grauiore animi contentione rem uoluat, quo

instructiores uiderit familiares ad delationem. Nunquã *delatori tam libere aures aperiat, ut reo nõ libentius referet: nihil ante statuat quàm cum accusatione comparata sit defensio: tandem uerò adhibitis prudentißimis hominibus, exclusis uerò eis qui rem detulerint, quiue ab eis cõmoda expectant, & quorum commodo uel incommodo aut iactura honoris res est cessura, quid æquũ sanctumque uidebitur decernat.* Primo uerò *congressu delatori aures patere, at obstruere & inuias defensuro dare, hominis esse aiebat indigni tanto principatu, qui nisi tandem cohibeat tales imposturas, ipsa si cupiat salus, seruare prorsus non poßit talem principatum.* Horũ *unicam esse causam ignorantiam: easque tenebras quibus suæ cuiusque hominis institutiones moresque obuoluuntur.* Esse *uerò indignißimum, quod factitarint* Cæsares *plurimi, ut exclusis eis iudicibus apud quos more institutisque maiorum peragenda esset accusatio, iudices ipsi dent ex sua aut eorum qui detulerint quorum ue commodo res uertatur, cohorte.* Ita *factum ut summa nequitia plurima deferantur, parua religione multi iudicent, delecti nimirum ad urgendum propellendumque reum: eoque nomine gratiam inituros sese sperãtes.* Proinde *rerum omnium nihil commodius esse quicquam ad principatum tuendum ac conseruandum, quàm ab his quibus imperamus, amari potius quàm metui.* Recte *enim à prudentißimis hominibus dictum, malũ esse custodem diuturnitatis metum: contraque beneuolentiam fidelem esse uel ad perpetuitatem.* Erga *potentiores autem uehementer amorem populi commoueri opinione liberalitatis, beneficẽtæ, iustitiæ, omniumque earum uirtutum quæ pertinent ad mansuetudinem morum.* Habere *fidem*

tum principi plebem, cum eum existimat adeptum cum iustitia prudentiam: admiranique quem uidet excellentibus quibusdā & singularibus uirtutibus excultū: quē abstinentem, non immersum uoluptatibus, pecuniæ in loco contemptorem, æquitatis & iustitiæ defensorem, intrepidum ad pericula, ubi res exigit, subeunda agnoscit: qui probè calleat, male impetu & familiaria & publica negotia administrari, cuiq; uetus illud Tyberianum, *tametsi uetustate iam protritum, assidue tamen moderatoribus rerum publicarum inculcandū, placeat,* Boni *pastoris esse tondere pecus, nō deglubere: cuius animus minimè perpetuo uagetur errore, nec habeat ipse quid ab aliis pendens sequatur, qui regnum plebis potius commodo, quàm familiarium administret arbitrio, neq; talis sit quālē aulicorum rapinis expediat esse: quique iustitiæ seruandæ causa à* Deo Opt. Max *se* Regno *præpositū sibi persuadeat; ut & prohibeat iniuria tenuiores, & æquitate constituta summos cum infimis pari iure retineat.* Ad Ludouicum *redeundum est. Tantus princeps suis non caruit uitiis: pecuniæ ita parcus ac tenax, ut &* Neapolim *&* Mediolanum, *dum iacturam pecuniæ timet, perdidisse eum constans sit opinio.* Adolescens *plane animi fuit fluxioris, remissiorisque uitæ: ut in aulicam, quæ purgandis indusiis uacabat, forma nō ineleganti, oculos admouens mox seductam amplexus sit: Astæ quoque in hospitæ filiam, etsi forma mediocri, scitam tamen & dulces modos cytharæ edoctam, mox exarserit, pudicitiæque eius, etsi pedibus æger, illuserit.* Post *nuptias tamen* Annæ *maxime contrahebat & cohibebat eas uoluptates.* Idem *propēsissimus leuibus ex causis ad uarias suspiciones.* Carolo Borbonio *etsi optime cuperet,*

cuperet, in eo tamen taciturnitatem reprehendebat, uetus illud crebrò usurpans, Quà flumen est tranquillum, interdum latere profundiores aquas: quasi uaticinaretur quæ postea acciderunt. In Carolo octauo notat Philippus Cominius, quòd regnum non tam suo quàm familiarium aliquot arbitrio administraret, talisque esset plerunque qualem esse eum aut expediret illis aut liberet. Eadem hæc omnia in Ludouicum congeri possunt: sed accidit ut proborum integrorumque familiaritate uteretur. Ingratitudinem ei multi obijciunt, orsi ab uxore. Hanc, cum esset eius precibus liberatus carcere, regnum mox adeptus repudiauit. Cõcupierat uerò priuatus adhuc, nuptias Annæ Britannicæ, unde Britãnicum bellum concitatum multi uolunt. Sed male institutum consiliũ, exitum reperire non potuit. Vnde iocus Maximiliani Cæsaris, fatale esse ut quæ somnient Aureliorum duces, Reges Gallici adipiscantur. Nam & inuito eo, Carolo Regi Anna nupsit, & eo mortuo, Ludouico, rite tamen prius repudiata alia uxore, quæ uti liberale ingeniũ decebat prudens & modesta quicquid id erat, tulerat, & texerat, & de salute desperãtẽ multis lachrymis fratri eũ Carolo cõciliarat. Ita Ludouici animus deuictus misericordia uxoris, paulatim elapsus est Parisiensibus aliquot fœminis, quibus priuatus consueuerat, translatúsque uxori posteaquam tantum se ei debere agnouit. Multos quoque nouis amicitijs implicatus neglexit cum quibus priuatus coniunctißime & amantißime uixerat. quosdam etiam exegit aula, ut Petrum Giensem tribunum. Idem & multos summa pertinacia refellebat, & refelli ipse sine iracundia non poterat. Adolescens pla-

ne incognita pro cognitis habebat, hisque temere assentiebatur, nec ad considerandos rerum exitus aut tempus aut diligentiam adhibebat: unde in uarias angustias præcipitatus est. At Regnum *adeptus raro labebatur, eaque uitia adolescentiæ facilè declinabat, cum multam operam in inuestigandis aliorum consilijs conferret.* Cum Renatus *Carnutensium* Pontifex *diceret* Burgundionibus *omnibus innatum esse & in animo insculptum odium* Gallicum, *id quidem uerum haud diffitebatur, sed adfuturum tempus cum deposito odio, ultro* Gallicum *imperium exposcant:* Neque *sibi tamen neque suis esse sperandum ut ea uideant tempora; ut nec* Neapolitani *regni receptionem.*

ARNOLDI

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER IIII.

D*VM hæc apud Neapolim gerũtur, ne in Gallia quidẽ quieta omnino res Gallicæ fuere, dißidio à Ferdinãdo orto qui prædabundus Galliam Narbonensem infestabat. Id incœptũ conatu quàm effectu grauius fuit. Misso Ludouico Tremolio cessere Hispani. Annus agebatur M. D. V. cum Ludouicus arderet studio Neapolis recipiendæ, augendíque ultra alpes imperij, cum repentè grauißimus eum morbus inuasit, desperantibus medicis Regiam ualetudinem: ut Anna Regina mundum omnem muliebrem in Britãniam minorem mittere uoluerit: ni à Petro Giensi tribuno, qui itinera obseruarat, prohibita esset. Ob quæ conualescente Rege primum commendatus est: mox muliebri ira exardescente, nullúmque non lapidem mouente, aula exclusus est, iußus etiam causam dicere maiestatis apud Tholosanos ob operam suã nauatã Ludouicæ Sabaudianæ. At Senatus Tholosanus (etsi ut seuerißimus omnium à à Regina delectus esset) non dignum iudicauit se qui ad reos potius urgendos, quàm subleuandos deligeretur. Itaque Tholosani patres uel remittentes aliquid ex pristina seueritate, uel religione iudicandi obstricti, etsi multa urgere reum uidebantur, quæ tamen illis parum hærere uidebantur in hominem integra opinione præditum, aula eum tantum comitatúque Regio exclusẽrũt: Cætera ita temperarunt ut nihil Regiæ uoluntati iræque*

datum uideretur, tametsi & Ludouica Sabaudia & Alanus Alebretus multa pro testimonio in reũ dixissent, & corrogata essent respõsa aliquot iurisperitorum Italorum, ut Hippolyti Marsilij & Ludouici Bolognini, quibus hi consulti respondebant uiolatam maiestatem Regiam. Recreatus Rex, paulisper flexit animum ad religionem, cuius maxime nos res aduersæ admonent. Sacrique diuini corporis mysteria iterum iubente Pontifice celebrari, supplicationibusque passim tota Gallia decretis celebrari iussit. Fuit idem annus insignis morte Ioannæ Caroli Regis sororis, Ludouiciq; quondam uxoris: eodémque tẽpore celebrata sunt sponsalia inter Frãciscum Valesium, & Claudiam Ludouici filiam. Anno sequenti & Philippus Maximiliani Cæsaris filius, & Isabella Ferdinandi uxor decessere. Philippus planè infestior fuit Gallis uel ueteri odio Burgũdicæ, Gallicæque familiæ, uel leuibus ex causis quas prætexebat. Aiunt, quo primum tẽpore Blesis Regem inuisit, magnificè exceptum. Accidit ut eum Rex cœnæ adhiberet, ipseq; proluere manus de more pararet: tum officij causa Philippus prolubro mantilique arrepto, ministri munere fungeretur. Id eius plenum officij studium Rege modestissime auersante, peruicit is tandem ut abluto Regi mantile exiberet. Erat Ioannes Grignolius Talerandus, homo hilaris iocisque referendis solitus Regi risus mouere: atque is Philippo erga Regẽ ita officioso, Macte, inquit, esto hac officij exhibitione. Probe enim fungeris officio, maiora etiam mérente Rege. munire tibi uiam uideris qua Regiæ maiestati iampridem debitum, sed interruptum officium exhibeas. Gallorum res in Italia florebant, nihil prorsus sine eis ut bellicæ gloriæ reliqui referrent.

ferrent. Pontifex Iulius, dum olim legatione fungeretur apud Ludouicum Vndecimmm Cardinalis, ita fuerat familiaris Ludouico Aureliorum tũc principi, non obscura ut esset eorum beneuolentia. In relaxationibus, conuiuijs, alijsque uoluptatibus uterque alterum & cõscium habuerat & sodalem. Ab his initijs profectus amor, etiam Carolo Rege auctus fuerat. Is quoque Pontifex designatus perpetuam eam beneuolentiam futuram receperat. Ardebat is cupiditate imperij proferẽdi. Alexander Pontifex Valentini filij opera multa reuocarat ad Pontificatum, struens spe filio amplum imperium, ni morte repentina ea spe lapsus fuisset. Bononiam Ioanni Bentiuolo adimere non potuit, & præsidio septam militum, & munitam ciuium beneuolentia erga principem satis moderatum. Post Borgiæ Valentini discessum, cum is ad Bentiuolum urbe frustratus fasces literarum misisset, quibus à plerisque ad urbem recipiendam impellebatur, Bentiuolus in multos hoc solo iudicio delatos grassatus est: ob quæ plebis studia ab eo alienata sunt. Horum certior factus Pontifex, egit cum Rege ut milites quos in Italia alebat, ad eam sibi expeditionem adiungere sineret. Concessum est id Pontifici. Is collectis copijs fretus Gallico milite cui præfuit Carolus Ambasianus, Bononiã oppugnauit. Ea tãdem in eius uenit potestatem. Sed Gallicos duces frustratos dimisit. cùm enim montes aureos tripliciáque stipendia pollicitus fuisset, auidéque urbe domita, illi promissa expectarent, celeberrima Bononiæ ecclesia sacrum fecit Pontifex. eo loco in adstantes Gallicos milites multas delictorum condonationes effudit, solum Gastonẽ Fuxeum ense gemmato, cylindrisque & adamante Indico insigni ornato, do-

nauit.Regem in Bentiuolum aulici acuerant,qui redeũte è Neapoli Carolo, cùm ille obsidibus datis liberum transitum per Bononiam peteret,Gallos inde ab eo reiectos,eo responso cui multi inerant contumeliarum aculei,referebant. Vix Galli redierant,cum Genuẽses Regia imperia exosi,sese in libertatem asseruerunt, Paulo Nouo baphijs pannisque intingendis præposito, duce. Rex admonitus, Ambasiano adcurrenti contracto exercitu nouas misit copias. Genuenses munitionem propugnaculúmque ante urbem extruxerant insigni robore. Inde Regios passim prosternebant. Ambasiani iussu Palicius cum delecta peditum cohorte in eum locum impetum facit. pugnantes hostes seséque audacius efferentes pilis plumbeis Galli prosternunt. ac demum in fugam alios uertunt. hi in urbem compulsi diffidere suis uiribus cœperunt. missis ad Regem legatis, militum ferociam insolentiámque causati, deditionem fecere. Paulus Nouus fuga mari elapsus,à myoparone Gallico interceptus,maiestatis damnatus capite luit. Palicium uulneratum in propugnaculi oppugnatione multi scribunt. Ortum id bellum ob mutuas querelas plebeiorum cum nobilibus. interdictum est Genuensibus ne conuenticula agerent, ne quid in posterum molirentur. Rex Genuam ingressus, honorificè exceptus est. Cõuenere ad Sauonam deinde Ludouicus & Ferdinãdus hoc ipso tẽpore,ut multi scribunt,ubi & ijs qui Gallorũ apud Neapolim imperia secuti erant, possessiones denuo confirmatæ sunt, & multa clanculum per Antonium Palauicinum Pontificis legatum de bello in Venetos parando occultè agitata. Iulius si tantum operæ consumpsisset acuendis in regibus ad bellum in Turcam decernendum, remp. quam

haud scio an ullam hodie habeant Græci, optime constitutam haberent, & minus impura seruitute opprimerētur. Nec Rhodi *acerbam uastitatem uidissemus, si quæ arma* Leo Pontifex *in* Gallos *mouit,* Rhodijs *submisisset. Annus agebatur millesimus quingentesimus septimus, cùm* Iulius Pontifex *omnes uias proferēdi imperij quærens, castra aliquot ciuitatésque expugnare uellet.* At *possessores & domini impares se uidentes,* Venetorum *se fidei commiserūt: permutatione inita tutiora loca, etsi minus nobilia recipientes.* Ita Pandulphus Malatesta *cum* Ariminum *inuaderet* Pontifex, Arimino *eis cessit. unde factum est ut* Venetos *quoque ipsos armis petere uellet.* Hi *patrijs institutis* R*empublicam prudenter moderabātur: faciliúsque* Iulium *toto imperio expulissent, quàm ille eos unica ciuitate.* Pontifex *missis legatis ad* Maximilianum, Ludouicum, Ferdinandum, Margaretam *quæ* Caroli *adolescentis tutelam gerebat, prætextu belli* Turcis *inferendi singulos ad bellum* Venetis *inferendum hortatur.* Placuit *legatos principum* Cameracum *conuenire.* Ibi *quid cuique reddendum sit confecto bello statuitur.* Bellū *in* Venetos *decernitur. Decretum* Ludouico *belli imperium.* Cæteri *principes & opibus & copijs iuuare eū debebant, nec tamen iuuarunt.* Nec *segnius tamen quæ ad bellum opus erant parauit, ut qui prius in summa esse difficultate nummaria eos non ignoraret, cupidissimus* Cremonæ *aliarúmque urbium uendicandarum.* Ludouicus *consilio aduocato deliberarat an id bellum suscipiendum esset.* Purpurati *omnes suadebant: dissuadebat solus* Stephanus Poncherius Senonū Antistes: *contentum* Regem *patrijs finibus cedere alienis æquum esse.* De Cremona *si quid eum urgeret, facilè*

Venetos dissoluto ære alieno, ea cessuros. In reliquis eos fidem & dare paratos & accipere. Rex fœderi non interfuerat: per Georgium Ambasianum Cardinalem initum est: quem & Maximilianus Regio nomine in clientelam recepit ob Mediolanensem principatum. Carolus Cæsar postea iactabat, prius receptum à Maximiliano Gallum, ea conditione, Claudia ut filia sibi nuberet. Eua nescente conditione, nihil iuris inde partum: cuius rei ut confictæ à Carolo pauci meminere. Ne hoc quidem beneficij clientelæque ius oppugnat, quo uno telo utuntur Sfortiani, cum sine alterius præiudicio id datum aiunt à Maximiliano: cùm Cæsar si quod ius inde Sfortiæ acquiri uoluit, fraude se ipse sua clientelæ potius iure priuauit, quàm ullum alteri tribuit, qui affinis Sfortiæ ius probe nosset. Ita Pontifice hortãte susceptum est bellum. Et sane patrum nostrorum memoria accepimus, magis à Gallis bella suscepta impulsu Italorum dissidentiũ, quàm animo ditionis proferẽdæ. Inter hæc Ludouicus ad conducendum ex Heluetijs militem Trimolio misso, Galliæ Mediolanique rebus constitutis, ad Triuium oppidum exercitum admouit. Erant Regi in armis quadraginta hominum millia. Iacobo Chabaneo Palicio prima acies data est: cui iunxit Rex Heluetiorum turmas. Is Triuiũ, dedentibus se oppidanis, recepit. Pandinũ ijdem diripere cõstituerant, cùm repente nunciantur adesse Venetorum copiæ. Cõtraxerãt ij ad quinquaginta hominũ millia. Bartholomæus Aluianus exercitui præerat. Iã Veneti Triuium receperãt, nullo in oppidanos sæuitiæ libidinísque genere omisso. Sed Rex priusquam in aciem prodiret, cum Veneti præter spem pugnãdi copiam facerẽt, breui in hunc modũ oratione excitandos sibi Gallos putauit.

tauit. Si quis est uestrû milites,qui nouo hoc in Venetos
suscepto bello nouóq; hoste moueatur, is si cogitarit quo
longius arma proferimus,eo nos in opulētiores,at rei mi
litaris imperitiores bellū gerere,& terrorē si quē habet,
deponet: & se ipsum maiore proposito præmio ad capes
senda belli præmia excitabit.Nā & cum eo hoste rē esse
uidebit quem uos superioribus annis,cùm numero præ-
staret,auspicio Caroli Regis uicistis, & ex uicto prædā
opimā retulistis:& qui uos olim tot terrarū spatia emē-
sos iter in patriā & penates faciētes, perfidißimè Italiæ
omni cōcitata inuaserit.Cū eo genere hominū res est uo-
bis,quos uana iampridē inceßit cupido & Cæsarū et Pō
tificū & Regū funditus tollendorū: quiq; unus post ho-
minum memoriā,maiorū nostrorū nostráq; nobis indu-
stria partos principatus inuadere nō dubitarint.Prope-
randum itaque,atque obuiā eundū milites : nisi forte in
mentem uobis uenit,futurum,ut ijs rebus oppidisque ce-
dant,quæ iamdudum occupata per uim poßident. quod
tantum abest ut efficiant,omnem ut prius moueāt lapi-
dem,quò dominationem etiam in posterū augeant: qui-
que quo plura habent, acrius quæ non habēt cōcupiscūt.
Quid quòd ignauißimi homines instructo exercitu no-
bis occurrere ausi sunt?iactitantes uerba illa quidē spe-
ciosa, terrorisque & minarum plena,sed in caput eorū,
si dijs placet,recasura. Nos id à maioribus accepimus,
freti ut uirtute roboreq; in prælium progrederemur:ne-
que unquam audiendos putaremus magnificos istos uer
borum funditatores,uerbis demum feroces,rei militaris
ignaros: quos telam potius quàm tela tractare deceat:
quique imbelles, è latebris suis eruti, metu exangues,
ne primum quidem belli strepitum expectaturi sint.Tot

" *meo ductu auspicióque bella semper uictores gessistis.*
" *Enimuero æquum est facta mea uestráque imitãda uo-*
" *bis proponatis, qui mihi & Sfortiã rei militaris non im-*
" *peritum, & Mediolanensem principatum uestris armis*
" *dextrísque partum dederitis. Quod mearum fuit par-*
" *tium, copias lectissimas, auxilia fidelissimorũ Heluetio-*
" *rum accersii: machinas suis locis collocaui: ne quid fide-*
" *lissimis copijs deesset, prouidi: locum quo equitatus expli*
" *cari posset, delegi. Reliqua in uestra sita uidetis potesta-*
" *te. Audete modo uincere, Deo Opt. Max. propitio pul-*
" *cherrimam de Venetis uictoriã relaturi.* *Est locus quẽ incolæ Agnadellum uocant, ducentis fere ab Abdua passibus, inter Cassianum & Riuoltam. Vix paratæ erant Gallicæ copiæ, cum repente Veneti Gallos ad prælium inuitare cœperunt, dissuadente Petiliano cunctatore illo quidẽ, sed Gallicis bellis assueto. Nec illi detrectant certamen. Concurrunt pedites, ut æqualis aliquantulum fuerit pugna. aperta acie collatis signis dimicatum est. Rex ex sententia ducum tormenta bellica inter uepreta defixerat, ut putarent Veneti nihil ab his sibi metuendum. At ea maximo impetu in eos prouoluta & ordines totos turbarunt, & ferocissimos quosque nec opinantes prostrarunt. Carolus Borbonius adolescens, iussu Regis ad Heluetios nonnihil ex pristina alacritate remittentes profectus, maxime eos in hostes commouit. Tum demum urgere etiam Galli. Immissus equitatus facilè equitatum hostium loco depulit. Aluianus urgere, clamare, ultro citróque ad Nicolaum Petilianum mittere. Sed & bellica tormenta & Gallicus equitatus, nullum hostibus respirandi locum dedere. ita uersi Veneti in fugam. captus Aluianus. Cæsi ex hostibus ad decem hominũ millia.*

lia. multi capti. fugientes Galli usque ad Mestrum oppidum persecuti sunt: præda prope immensa. ex Gallis uix quingenti desiderati. Aquitanorum Heluetiorúmq; opera qui Gallo militabant, multum ad uictoriam contulit, ut & industria Ienolaci tormentorum magistri. Defunctos Rex sepeliri iußit, fanúmq; eodẽ loco ædificari ubi sacra fierent annua, Idque uectigalibus annuis dotauit. Rex, profligatis hostium copijs, Brixiam, Cremã, Cremonam, Bergomum, per Carolum Ambasianum recepit. Palicium misit Vincentiam, qui & eam et Veronã & Patauium Maximiliano Cæsari reddidit: Pontifici quoque curauit Ariminum, Fauentiam, Rauennam. Secũndum eam uictoriam Rex Mediolanum redijt, nullo non honorum genere exceptus. Veneti nouo milite conscripto Patauium Cæsarianis dolo cæsis receperunt: mißisque legatis ad Ludouicum Hungariæ Regem, Henricum Britanniæ, conuentumque Norimbergensem, pacis consilia cum Maximiliano agitabant: quæ ille omnia respuebat, nisi Patauium redderetur: excitabatque Gallos ad opẽ ex fœdere ferẽdam. Palicius eò missus cum quatuor hominum millibus. frustra urbs aliquot menses oppugnata est. Veneti quoque & Vincentiam & Veronam frustra tentarunt. Hercules Ferrariensiũ Dux Venetos maximè urgebat. Illi ad eam procellam depellendam duce Angelo Triuisiano contractã classem ingentẽ in Ferrariensem miserũt. Huic subsidio missus est Carolus Molarcus cum turmis aliquot Gallicis: quorum ope Ferrariensis facilè classem Venetam & fugauit, et magna ex parte intercepit. Lauretum etiam terrore recentis uictoriæ Venetis ademptum: sed perincõmodè accidit, ut de præda inter gregarios milites aliquot Italos et Gallos primum

rixa, mox utrinq;, Italis Italos, Gallis Gallos iuuātibus, certamen apertum intercederet: multáque se clade mutuò fœdarent. Vnde Venetis occasio data, claßis quæ ad Pollesinum stabat, reficiēdæ. Plures ita narrant, hostes cū res conclamatas uiderent, triremes colligantes, in eam quæ medio loco sita erat, quo facilius reliquæ cremarētur, ignes iniecisse: sed Ferrariēsium aduentu eas ab incendio uindicatas, una tamen incēsa. Cælius Calcagninus triremes quindecim ait captas, signa sexaginta relata: reliquarū nauium ingentem fuisse numerum: homines cæsos aut submersos supra duo milia: ex Gallis & fœderatis Ferrariensi non amplius quadraginta desiderates. Noluisse Alphonsum & Hippolytum Ferrariēses iusto certamini rem cōmittere donec aduenissent Ludouici Regis subsidia. Referunt & eo prælio alij, Britanni Huneaudearij è minore Britannia, & Ventadorij Comitis è Lemouicorum finibus magnorū uirorum spectatā uirtutē. Iam Veneti misis legatis Dominico Triuisiano, Leonardo Mocenio, Hieronymo Donato, & quibusdā alijs, ad Iulium Pontificē, cū eo redierant in gratiam, pacti futurū, Ferrariā ut ei uicináq; loca repetēti adessent. misitq; ille ad Maximilianū, Achillē Craßū legatū, qui eū Venetis cōciliaret, Matthæi etiā ea in re Gurcēsis Cardinalis opa usus. Sed legatis Gallicis supueniētibus, irritæ fraudes Pontificiæ fuere. Properabant autē Veneti Veronā oppugnare. Sed Cæsarianis diligēter excubias agētibus, spe ea lapsi rediêre. Palicius aucto ex Germanis exercitu, partitus est copias cūCæsarianis ad Lemniacū, parte etiā Ferrariensi attributa. Pollesinū etiā Venetis extortū est. Lemniacū quoq; direptū. Ad Brētillas coactis copiis Venetorū, rursus Galli Cæsarianis coniun

cti

cti obuiam hosti properarũt. sed leuibus aliquot præliis utrinq; demũ certatũ est. deniq; nõnihil simultatis intercessit inter Maximilianũ & Ludouicũ: ob quæ factum est, Rex ut Romã miserit Robertũ Briconnetũ & Albertũ Pium Carporũ Comitẽ ad Iuliũ: qui etsi benignè legatis respõdit, nihil tamẽ remisit interea de belli quod adornabat, apparatu. Mox tamẽ recõciliati sunt Regũ animi. Iulius autẽ cõtracto exercitu, Mutinã recepit, & Mirãdulam, quã Ioãni Francisco Pico reddidit. Marcũ Antoniũ Columnã instructa classe ad Genuã oppugnãdã misit, factione excitatus Octauiani Fregosi & Nicolai Doriæ exulũ. In Ferrariã quoq; classem mouit, Iacobo Papiẽsi Cardinali imperio attributo. Sed cũ Genua acri Gallorũ præsidio teneretur, fugata Pontificia classe, irrita oppugnatio fuit. Antea ut scripsi, etsi falso in hoc tẽpus quidã reijciũt, Ferdinãdus Hispaniæ Rex Ludouicũ Sauonæ inuisit: amboq; sacro pane unà suscepto, cõceptis uerbis fœdus sanctißimũ pepigerunt, quod mox à Ferdinãdo uiolatũ est. Tribuũt illi oẽs industriam, animi magnitudinẽ, ingeniũ acutißimũ, prudentiã, cũctationẽ: iurisiurãdi uerò religionẽ ab eo cultã ipsi etiam Hispani negãt. Cõsaluus ipse sæpe questus est postea: deceptus, ut diebat, Ferdinãdi & iureiurãdo cõcepto uerbis sacrosanctis, et syngrapha manu eius obsignata: ut posthac haud illepide iocaretur, exacturum se à Ferdinando iusiurandum in eius numinis uerba cui fidem habeat, notãs altius in eo labem parum synceræ fidei, quo morbo olim Hispani Iudaismo infecti laborarunt. Sunt qui scribant, accepta Germana Fuxea uxore à Ferdinãdo, fœdus a diectum, ut regnũ Neapolitanum iure quo optimo

maximo inposterum retineret: quod falsum fuisse Gallici scriptores constantissime aiunt. Rediit & è Neapoli cum Ferdinando Consaluus. ad hũc cum missi essent Ferdinandi nomine qui cum eo supputarent rationes eius temporis quo Neapolim rexisset, rationibus ille breuissimè intulit innumeras myriades auri in exploratores demum collatas: ac magno uir animo, Renunciate, inquit, Regi quid mihi dederit: quid ego ei reddiderim, meminerit inermem & squallidum peditem. Apuliæ & Calabriæ partẽ debilitatam accepi. Reddidi uictorẽ florentémque militem spoliis superbum: reddo iam florentissimum opulentissimumque regnum. Si tam exiguè & exiliter ad calculos administrationẽ meam reuocet, repetam & ipse quæ à me erogata sunt, & in eũ profecta. Sed hæc postea acciderũt: Iuliiq; artibus Ferdinãdus mox à Ludouico alienatus est. Rex in Galliã redierat: mortuóque Carolo Ambasiano prorege Mediolani, acri homine & industrio, Gastonem Fuxeũ nepotem cui Nemorẽsem principatũ attribuerat, Progerẽ declarauit. Is adolescẽs erat annos uix egressus uiginti: cæterũ prudentia senili, animóq; tã ad bella paratissimo, rectores ut ei attributi sint à Rege, qui ferocientẽ adolescẽtiam coercerẽt. Paucisque etiam postea mensibus fato functus est Georgius Ambasianus Cardinalis, cui rerũ omniũ administrationẽ Rex perfacilè tribuebat, uir & prudens & tẽperatus: & quo uiuo nõ temere ullis nouis tributis plebs Gallica onerata sit. Hic Regi imprimis iucũdus & suauis fuit: ille Regi proximus, seu seria tractaret, seu relaxaret animũ. cum eo in cubiculo solus, comésq; itineris semper fuit. Regi quoq; nata est eo tẽpore Renata filia, nuptura Ferrariensi. Huic pater lustricus adhibitus Iacobus

cobus Triuultius. Pontifex in Ferrarienſem patrem bellum gerebat: mediaq́ue hyeme Gallos Mirandula eiecit. In Ludouicum Heluetios concitarat, Maximiliano Sfortia authore. Fuxeus cum illi uix bidui itinere à Mediolano abeſſent, præmiſit Carolum Contium cum expeditis uelitum cohortibus. Hic hoſtes urgere nũc à tergo, nunc à fronte: inſtare, prorſus ut implicare eorum iter uideretur. Tãdem illi Contiũ inſidijs poſitis circumuentum cum aliquot equitibus obtruncãt. Poſt Contij mortem de Palicij ſententia legatos mittit Fuxeus ad Heluetios. hi ſi in patriã redeãt, duplo maiorẽ pecuniã promittũt q̃ pollicitus ſit Pontifex. Nec mora, pecunia accepta, redeũt. Stabat in armis rigida hyeme loricatus Põtifex, grauitérque conſternatus Heluetiorũ reditu, nuncioq́ue claßis Venetæ Ferrariam infeſtantis, oppreſſæ: nihil tamẽ de priſtina ferocia remiſit: pergitq; ad Bononiã occupãdam, ad quam Fuxeus cõtendebat tuendã, Paulo Capello cum Venetorum copijs opem ferente. Cõmittitur prælium. Veterani Galli cũ tyrone Italico cõgreßi. Nondũ uentũ erat ad primum teli iactum, cum Pontifex unà cum Purpuratorum Epiſcoporumq; comitatu dißipatur. Veneti fugientes ab agricolis direpti ſunt. Ioanni Bentiuolo Bononiã Fuxeus reddidit, ea lege, comiter ut Gallicam maieſtatẽ conſeruaret. Neque huic prælio adfuiſſe Iulium crediderim, neque exteri aiunt proximum uerò fuiſſe certißimum: ſed extra iactum teli. Fuxeus cũ Pontificem Iulium facilè intercipere poſſet, fugientẽ ſequi noluit. Tantum coegit ut quos abſtentos pronunciarat, diris illis Pontificijs ſolueret. Non ceſſabant Veneti à Ferrarienſi oppugnando. Palicius ad opem ferendam properans, ad Bellaerem Palatium Ferrarienſibus co-

piis iunctus est. Veneti ubi pugnãdum uiderent, in prima acie cohortes aliquot Hispanas locant, eásque Gallis opponũt. Atrox cædes utrinq; ædebatur. Mox tamẽ fusi fugatiq; Veneti instãtibus Gallicis equitibus sunt. Palicius mox Mediolanũ rediit ad famã Heluetiorũ iterum aduentantiũ. Erãt in Gallia Cardinales aliquot, Bernardinus Caruailus sanctæ Crucis Cardinalis: Antoniotus Gẽtilis, Federicus Seuerinas, Gulielmus Brisonetus, Frãciscus Borgia, Renatus Pria: & quidam alij. Horũ cõsilio & Maximilianus Cæsar, et Ludouicus decerni Patrũ concilium uolebãt. Id primũ Turonis, mox Pisis, deinde Lugduni coactũ est, ubi & multa in Põtificẽ decreta sunt, cũ ille interea abstẽtos oẽs iudicaret, dirarũ imprecationes uelut ex plaustro effundens: Renatũ etiam Priã omnibus dignitatibus priuãs, reliquósq; omnes, ni in urbẽ redirẽt. At illi, præcipue Federicus Seuerinas, cur abessent nõ leues sibi causas propositas aiebãt, cũ multis precibus à Mãtuano et Triuultio cõtendisset Iulius, uti ex itinere reuocatos cõprehenderent. Indictũ autẽ fuisse Pisanũ conciliũ, cũ Iulius ipse iureiurãdo in se recepisset post bienniũ antequã Põtifex renũciaretur, id se coacturũ: ni indiceret, unicuiq; ius indicẽdi tribuisse. Ipse interim cũ Gallo pacis cõsilia simulare: quod intuitus Federicus Seuerinas nihil non tẽtabat. Sed callidus Põtifex, nolle se agere de pace per aliũ quàm Scotũ oratorẽ aiebat, cum interea & Iacobum Papiẽsem Cardinalem, & Franciscum Auxitanensem Cardinalem crudeliter impeteret, quorum alterum Papiensem crudelißime necauit: alterũ ex uinculis causam dicere coegit: atq; ut Pisanũ conciliũ dissolueret, aliud ad Lateranũ indixerat. Indicto ad Lateranum concilio pauci adfuere è Gallicis

Germanicísque

Germanicisque Põtificibus, paucis exceptis quos postea Maximilianus recõciliata cum Iulio amicitia misit cõsilio Ludouicum opprimendi. Primo patrum cœtu qui fuit quinto Nonas Maias anno millesimo quingentesimo tricesimo, Egidius Viterbiẽsis Augustiniani ordinis præfectus, uir præter uitæ sanctimoniam diuinarum literarũ peritissimus, ueteréque Italia dignissimus, cuius conciones ad populum grandes erant uerbis, decoræ sententiis, genere toto graues, Vetus illud prudentis hominis callens, cum Regibus principibúsque aut omnino nõ loquendum, aut quæ sunt optima loqui oportere, dicere prior à Iulio Pontifice iussus, utilia miscens dulcibus, & auribus etiam aliqua dans Pontificis, hortatus est cœtum ad emendationem prioris uitæ, tacitéque ad arma in communem hostem nostræ persuasionis uertenda, hac oratione. Si quis est qui admiretur, quòd cum tot magni Põtifices eruditissimi sanctissimíque uiri sedeãt, ego potissimũ cœtui huic hortando præpositus sim, qui neque prudẽtia, neque eruditione, neque dignitate sim cum aliis conferendus: is si prudẽtissimi Pontificis meiq; consilij rationem cognouerit, unà & illud quòd imperauit probabit, & in his profectò laboribus uolũtatem nostram minimè reprehẽdendam putabit. Multùm sanè interfuit, quamobrẽ ego nõ uirtute ulla aliis præpositus, sed quadam superiorũ tum temporum tum actionũ ratione, & tanquã à causa ipsa inuitatus uidear, qui primus hoc conflictu telũ iaciã, & sacrosancti Lateranẽsis cœtus auspicia capiã. Nã cũ annis ab hinc circiter uiginti quãtũ in me fuit, et perexiguæ uires fultæ diuina ope tulere, euangelia populis interpretatus sim, prophetarũ uaticinia aperuerim, Ioãnis uisionem de successu Eccle-

» sia, uniuersæ ferè Italiæ enarrauerim, ac sæpenumero af
» firmauerim eos qui tunc audiebant, ingentes Ecclesiæ et
» agitationes & clades uisuros, illiusque emendationem
» forte tandem aliquando conspecturos: Nunc par esse ui-
» sum est, ut qui hæc dixerat uentura, idem uenisse testetur:
» & qui toties exclamarat, Videbunt oculi mei salutaria
» tempora, iam tandem exclamet, Viderunt oculi mei sa-
» lutem, aut certè sanctum piúmque principium expecta-
» tæ instaurationis. Dicam itaque de cœtu ac synodo, &
» quàm Ecclesiæ commoda semper sit, & quàm nostris tē-
» poribus necessaria. Principio quis non uidet rerum alias
» diuinas esse, cælestes alias, alias humanas? Ac diuinæ
» quidem quòd sunt motus ac mutationis expertes, emen-
» datione non egent: cælestes uerò atque humanæ, agita-
» tioni obnoxiæ instaurationem desiderant. Nam luna cū
» ad solis commercia uenerit, Sol cum à cancro in brumā
» descenderit, quasi magno mortalium dispendio, damna
» ab integro reponit: coguntúrque præscribente natura
» lucis iacturam rependere: & quicquid cadendo abstu-
» lerint, ascendendo mortalibus restituere. Quòd si cæle-
» stia siderum itinera, quanquam perpetua, immortalia,
» sempiterna, quandiu architecto Deo huius fabricæ ter-
» renæ placuerit, redeunt tamen restituuntúrque: quid-
» nam tertium hoc faciet genus, utpote fluxum, caducum,
» mortale? Profectò aut interitu cito pereat necesse est, aut
» continua innouatione reficiatur. Quod enim est cibus
» corporibus ut uiuant, quod semē generibus ut perpetua
» sint, id præstat humanis animis sua pro tempore emēda-
» tio, cultura, disciplina. At quemadmodum si pratis im-
» bres, si hortis aquā aut puteos, si agris cultum, si uineis
» putationem, si deniq; uiuentibus alimenta subduxeris,

» *illa areſcent breui, ſylueſcentque, hæc uiuere deſinēt, at-*
» *que emorientur: ita ferè poſt Conſtantini magni tempo-*
» *ra, quæ ut ſacris rebus multū adiecere ſplendoris & or-*
» *namenti, ita morū & uitæ ſanctitatē non parum ener-*
» *uarunt. Quoties à ſynodis habendis ceſſatum eſt, toties*
» *uidimus diuinam ſponſam à ſponſo ad tempus relictam.*
» *Vidimus Chriſtum paululum in nauicula obdormiētem.*
» *Vidimus uentorum rabiem, factioſorum furorem in can-*
» *dida ueritatis uela irruentem. Vidimus malas cupidita-*
» *tes, dirā auri atque habēdi ſitim. Vidimus multos à deo*
» *ad functiones ſacras uocatos partim bella & ferētes &*
» *alentes, partim deditos corporis gaudijs per luxum atq;*
» *ignauiam ætatē agere. Vidimus, ſumma homines ſoler-*
» *tia, ingenium, quo neque aliud in natura mortalium me-*
» *lius ampliúſque, aut incultu atque ſocordia torpeſce-*
» *re ſinere, aut prophanis curis, quum dominico gregi eſ-*
» *ſent præpoſiti, intētos occupari. Vidimus perditam ma-*
» *lorum audaciam, aduerſus iura, authoritatem, maieſta-*
» *tem Eccleſiæ ſæuientem. Vidimus inquam, uim, rapinas,*
» *adulteria, inceſtus, omnem denique ſcelerum peſtem, ita*
» *ſacra prophanáque miſcere omnia, ita in ſanctum naui-*
» *giolum impetum facere, ut penè ſcelerum fluctibus illa la*
» *tus dederit, ac propè merſa & peſſundata ſit. Rurſus cū*
» *eo monente ſpiritu, cui hodie ſupplicationes decretæ ſunt,*
» *patres ad Synodum confugerunt: quamprimùm emen-*
» *dauere compoſuerèque omnia, uētis turbinibúſq; impe-*
» *rauere: & quaſi in tutiſſimum portum delati, impetū ra-*
» *tioni, iniuriam iuſtitiæ, uitia uirtuti, tempeſtates ac flu-*
» *xus ſerenitati tranquillitatíque cedere compulerunt, hy-*
» *mnumque cecinere ſancto ſpiritui, piſcatorum, maris, at-*
» *que aquarum deo: Aquæ multæ haud potuere extingue-*

» re charitatem. & illum, Iam hyems transiit, imber abijt
» surge. Iacet enim spõsa, ut hyeme frondes arborũ. Surgit
» reuirescitque synodorum studio, ut syluæ ueris tempore
» reuocato sole frondescunt ad solis redeuntis radios, &
» fœcundi spirant Zephyri, & læta plantaria germinant.
» Ad synodorum lumen & diuini spiritus flant auræ, &
» emortui Ecclesiæ oculi reuiuiscunt, ac recipiũt lucem, ubi
» pars altera impletur oraculi, Iterum pusillum & uidebi-
» tis me: quod quidem nihil aliud sibi uult, nisi sancti spi-
» ritus lucem quæ synodis omissis extinguitur, tanquã ex-
» cusso è silice nouo igne iterum accendi & recuperari
» in synodis. Fide planè deo placemus: hæc labãs fulcitur
» synodis, hæc uerum cultum diuini numinis proponit, sa-
» crosanctæque fidei fundamenta tuetur. Ex ea fide &
» unitate trinitatis, mysterijsque diuini sermonis mortale
» hoc corpus induente sata est illa uinea, quam & futu-
» ram cecinere oracula, & præsentẽ Euangelia indicaue-
» re. At iam perierat uinea: nam ut testatur David, illam
» aper de sylua depastus erat: illam tumor philosophiæ
» uastauerat. Arrius primum montem super cuius uertices
» consita erat uinea, auellere conatus est, qui unitatem
» discerpsit. Sabellius secũdum, qui personas cõfudit. Pho-
» tinus tertium, qui partum uirgineum impura temeritate
» labefactauit, tres ueluti impij gigantes, qui gloriæ cupi-
» ditate, & rerum nouarum studio cælestes montes loco
» mouere ausi sunt, ut uiam sibi facerent ad cælum oppu-
» gnandum, rescindendumque. Et erant iam uoti compo-
» tes. nam quæ ipsi philosophia persuadebant, armis ea re-
» cipi principes imperabant. Philosophia nos argumentis
» urgebat: arma collatis signis oppugnabant, illa præsti-
» gijs. Hæc ui fidem euertere conabantur: illa inuertere

quæ

» quæ credebantur. hæc eos qui credebant, perdere con-
» tendebant: illa in pietatem & animas, hæc in corpora
» uitamque sæuiebant. Quid faceret diuina sponsa iam
» peritura? quò se uerteret? quò confugeret? cuius fidem, cu
» ius opem, cuius auxilium imploraret? Exhorrescebat tem
» pestas, nauicula mergebatur. Denique, ne multis morer,
» nulla effugiendi, nulla euadendi inuenta uia est, nisi
» Nicena synodus Syluestro ad clauum sedenti & iam
» naufragium facienti adstitisset, ac statim diuinis fulmi-
» nibus & fidei montes restituisset, & gigantum temeri-
» tatem disiecisset, ubi deus erepta puella ignotos atque
» impudentes procos repudiauit, septamque liberali cu-
» stodia adultam iam uirginem castè & ab armatorum
» impetu defendit, edoctáque est sponsa aduersis rebus,
» nullum omnino præsidium ad se uel tuendam firmius,
» uel liberandam accommodatius, uel uindicandam effi-
» cacius habere, quàm synodū: qua una fit ut nullæ aquæ
» Ecclesiæ charitatem extinguant, utque diuinus spiritus
» in nostris animis mansionem efficiat, qui unicus uelut a-
» quarum uictor tēpestatumq; domitor fertur teste Mose,
» atque excubat super aquas. Iam uerò quod de fide dixi,
» quæ utique parua esset sine synodis, idem ferme de iusti-
» tia, tēperantia, sapientia, cæterísq; uirtutibus existimari
» uelim. omnes enim desidiā pro labore, ocium pro nego-
» cio, uoluptatem pro solicitudine expetimus: uerùm cum
» animaduertimus quandoq; fore (quod in synodis fit) ut
» census habeatur, ut morum & uitæ exploretur ratio, ut
» improbi deprehendantur, iudicentur, plectantur: contrà
» probi alliciantur, foueantur, attollātur, incredibiles sti-
» muli appetendæ uirtutis iniÿciuntur, ut homines colligāt
» sese, ut meliora deliberent, ut ad uitia relinquenda, &

" uirtutem capessendam accendantur, nihilque non hone-
" stũ, nihil liberali homine indignum moliátur. Illud, illud
" synodi discerniculum fuit unde ueluti ex equo Troiano
" tot clarißima ingeniorum lumina emicuere. Illa uirtutũ
" approbatio, illa detestatio uitiorum Basilios, Chrysosto-
" mos, Damascenos, Cyrillos, Athanasios Graciæ: Hiero-
" nymos, Ambrosios, Augustinos, Gregorios Italiæ peperit:
" qui cum magna similium turba quos libros, quæ scripta,
" quæ monumenta, quod disciplinarum, quod doctrinarũ,
" quod diuini uel auri uel argenti genus in Christianum
" ærarium non congesserunt? Rem prætereo, nisi tẽpus ob-
" sisteret minimè prætereundam, de Ecclesiarum rectori-
" bus, de pastoribus populorũ, in quibus quidem uniuersa
" rei Christianæ sita est & summa & salus. Vt enim infe-
" rior hic mundus cæli tum motu tum lumine regitur: ita
" Christianæ gentes à rectoribus suis uelut à cælestibus pa
" storibus gubernantur: qui si boni futuri sint, necesse est
" ut & lumine disciplinarum fulgentes alios doceant, &
" motum sanctarum actionum exercentes, quæ docue-
" rint, ipsi in primis & maximè agendo præeant. Hæc duo
" illa sunt quæ & docuit pastorum princeps Christus cum
" & lucernas ardentes gestare ad clarè instituendum, &
" ad sanctè agendum præcinctos esse iußit: simul ipse miri-
" ficè exercuit, cum & lux mundi, & diuini patris sapiẽ-
" tia fuerit, & sanctorum appellatus sit, quòd probos o-
" mnes uitæ sanctimonia antecesserit, atque ob eas res pa-
" storem se bonum dixerit. Quòd uerò ob utrunque bonum
" se dixerit, testatur præco diuinus, qui cœpisse eum scribit
" tum facere, tum docere. Idem nobis enitendum, nisi tan-
" tam dignitatem tabescere uetustate, & per socordiã di-
" labi uolumus: ea in re debemus animum maximè exer-

cere,

" cere, ut exẽplo prius à nobis præpoſito colantur boni mo
" res,cõcordia Chriſtiana in unũ omnes coaleſcamus.Hu-
" ius rei,quæ omnium longè maxima eſt,multa præcipuá-
" que ſemper fuit cura Synodis. Nam qui præſtanti do-
" ctrinæ ſanctum uitæ inſtitutum adiunxerint, à Synodo-
" rum patribus ex uniuerſo terrarum orbe conquiſiti,euo-
" cati exornatiq; ſunt ſumma cum eligentiũ laude, Eccle-
" ſiarum fructu,commodo,lætitia,plauſu populorũ. Quid
" illud omnium grauiſſimum ac periculoſiſſimum loquar,
" quòd nemo tempeſtate noſtra nõ deplorat, iniurias prin-
" cipum dicam,an militum?legionũ inconſtantiam, arma-
" torum minas?Quid enim miſerius uel audiri uel cogitari
" poteſt, quàm ut cæli terrarumque regina Eccleſia aut ui
" ſeruire,aut manus dare,aut graſſantiũ tela pertimeſcere
" cogatur?adeò ſerpit hoc tempore,adeò inſurgit,adeò in-
" ualeſcit, ut omnis illa Eccleſiæ authoritas atque adeò tra
" dita libertas, euerſa,profligata & planè extincta eſſe
" uideatur. Quam ob rem caue Iuli ſecunde Pontifex ma
" xime, caue credas ullum mortalium quicquam melius ſa
" lubriúſque cogitaſſe unquã,quàm ipſe ſpiritu ſancto mo-
" nente cogitaueris in Synodo inſtituenda; cuius quidem
" nulli reges,nulli Cæſares, nulli principes poſſunt uel de-
" creta contemnere, uel iuſſa negligere, uel authoritatem
" detrectare.Si qui enim fortè põtificem ipſum per ſe iner-
" mem parui pendere auſi ſunt, Synodi authoritate, prin-
" cipumque & nationum conſenſu ac ſtudijs inſtructum
" metuere ac uereri conſueuerunt. Nã ſi ſynodorum res ge
" ſtas repetamus,nihil illis potẽtius,nihil maius, nihil mu-
" nitius eſſe intelligemus . Synodo nanque in Ioannẽ Hi-
" ſpaniæ,& Alphonſum Luſitanum,Rodulphum impera-
" torem deſignatum Gregorius X. Martinus IIII. in Pe-

» *trum Aragoniũ animaduertit. Synodo* Alexander V. La
» *dislaum exauctoratum fecit. Synodo & olim* Gregorius,
» *& patrum memoria* Eugenius *Græcã ecclesiam latinæ*
» *coniunxit. Quin in hac eadem æde omnium principe, &*
» *quæ uincere semper hostes solita est, uinci nunquã, nõ nisi*
» *synodo &* II. *Innocentius aduersarios deiecit, &* III.
» Alexander *uictorem sociósque superauit: &* Innocen-
» *tius* Othonem *imperio submouit: &* Martinus V. *ho-*
» *stilia tyrannorum arma dißipauit: &, ne omnia perse-*
» *quar, qcquid laude, quicquid gloria dignũ à* Melchiadis
» *ætate in* Ecclesia *gestum est, aut ad hostem arcẽdum, aut*
» *ad rempublicã componendam, id omne è synodis originẽ*
» *sumpsit, & proinde synodis acceptum ferendũ.* Vnde ue
» *terum decretis constitutum uidemus, ut quotannis bis ha*
» *beantur conuẽtus, docentiũ in* Ecclesiis, *credo haud aliã*
» *ob caussam nisi ut & sordes abluantur, & ne si qua dis*
» *sensio orta est, latius uagetur.* Et *simulachrum huius mo-*
» *ris retinent paßim* Ecclesiæ, *dum cõueniunt quotãnis sin*
» *gularũ diocœsium sacerdotes, ubi de moribus & doctri-*
» *na pauca, multa paßim alia inculcantur, nullo ueterum*
» *exemplo, qui hunc cõuentũ ueluti morum aliam censurã*
» *instituere.* Iam *uerò quid aliud sancta* Synodus *nisi ma-*
» *lorum metus, proborum spes, errorum correctio, seges &*
» *restitutio uirtutũ? qua dæmonum fallacia uincitur, ille-*
» *cebræ auferũtur, ratio amissa arcem recipit, terris è cælo*
» *iustitia redditur.* Redit *siquidem ad mortales deus.* Nã
» *si dixerat,* Vbi *duo uel tres meo nomine conuenerint, ad*
» *eos uenio, interque eos sum: quanto huc lubentius se con*
» *feret, quò non duo uel tres, sed tot* Ecclesiæ *capita profi-*
» *ciscuntur?* Nam *si angelos uocat* Ioannes Ecclesiarum *pa*
» *stores, quid est quod uel uotis petere, uel precibus à deo*

consequi

» *consequi non possit tanta simul frequentia angelorum?*
» *Hic Eua ab exilio reuocatur, hic serpentis caput talo*
» *premitur puellæ sanctioris: Abrahamus educitur è Chal*
» *dæorum terris, Agar ancilla obtemperat heræ, fœdus cũ*
» *deo rursus feritur, animorum circuncisio introducitur.*
» *Hic scalam figens patriarcharum pater in cælum adi-*
» *tum pandit, deo iungitur in palæstræ ludo, & audendo*
» *à deo accepit nomen. Hic populi ueluti in solitudine op-*
» *pressi fame, diuinitus auxilium impetrant, cæli angelo-*
» *rumque panem recipiunt, & suauitate uescuntur cæle-*
» *stium epularum. Hic cum hominum pectora tanquã sa-*
» *xea euaserint, Mosis uirga percussa aquarum fontes ef-*
» *fundunt. Hic thesaurus agro abditus effoditur, marga-*
» *rita emitur, lampades accenduntur, semen in agrum fer*
» *tilem seritur, sinapis granum surgit in arborem, & fe-*
» *raci oleæ oleaster inseritur. O beata itaque tempora illa*
» *quæ Synodos susceperunt: hæc stulta si non agnouerint,*
» *misera, si omiserint. Et quando uetera Synodorum com-*
» *moda strictim attigimus, nunc quã breuissime nostra de-*
» *libemus. Appello ergo te Iuli secunde Pontifex maxime,*
» *summus ille te appellat deus, qui suam te gerere uicem in*
» *terris uoluit: qui è tanto iampridem Senatu te unum de-*
» *legit, qui nonum usque in annum Ecclesiæ suæ te spon-*
» *sum defendit, qui & bonam cogitando mentem, & ma-*
» *gnam agendo facultatem dedit, quantum nulli maio-*
» *rum unquam præstitit, ut prædones abigeres, uias pur-*
» *gares, seditiones tolleres, dei templum omnium quæ us-*
» *quam uisa sunt magnificẽtissimum excitares, militiæ ar-*
» *ma Ecclesiæ (quod nemo antea aut potuit aut curauit)*
» *magnis Regibus metuẽda faceres: Vt denique imperium*
» *propagares, ut Ariminum, Rauennam, Fauentiam, &*

" alia permulta recuperares. Quæ etsi tibi eripere hostis potest, quin tamen primus pontificum hæc gesseris, efficere non potest. Magnorum enim principum uirtus non casu aut euentu, sed ex consilijs atque actionibus cēsenda est. Nunc rebus gestis hæc duo deerant, ut synodum uocares, & communi Christianorum hosti bellum indiceres: & quæ ab initio semper cogitasti, spopondisti, decreuisti, iam deo, iam Christiano gregi, iam tuæ præstes tum pietati, tum fidei. Ac scias te bonos omnes in magnam spem erexisse, quippe qui bellorum & malorum temporum iniuriâ ad hæc differenda quidem coactus fueris, ad negligenda uerò & deserenda non minis, non telis, non cladibus adduci potueris, qui animum ea constantia firmaris, ut hi fluctus, hæ aquæ, hi turbines, hæ procellæ, quāquam multæ, firmam tamen charitatem tuam extinguere nō potuerint. Ille itaque idem deus qui præter hæc omnia quæ ad animum exercendum enumeraui, immortalia beneficia bis superioribus annis tum Romæ tū Boniæ, cum etiam intra ædes tuas extinctus habereris, te in uitā reuocauit, & ad hæc maxima opera gerēda reseruauit, ut & ipse deus extincto pontifici manifestissimo mirabilique exemplo, & pontifex extinctæ Ecclesiæ sanctissima synodo uitam restitueret, atque unà cum reuiuiscente pōtifice, etiam Ecclesia moribus reuiuisceret. Ille, inquam, deus petit mandatque, ut duo illa animo uolutes, cures, peragas, & euellas, eruas errores, luxum, uitia: instituas, ædifices, plantes moderationem, temperantiam, sanctimoniam. Ad hæc uerò agenda cum alia permulta tum præcipuè amissus exercitus excitare nos debet: quod equidem diuina prouidentia factum putem, quo armis demum Ecclesiæ freti, alienis cederemus, ut ad nostra

» *nostra redeũtes uictores euaderemus. Nostra autẽ arma*
» *sunt, pietas, religio, probitas, supplicationes, uota, lorica*
» *fidei, atq; arma lucis, ut ait Paulus. Ad quæ si Synodi ope*
» *ra redibimus, ut armis nõ nostris inferiores aliquo hoste*
» *fuimus, ita nostris erimus omni hoste superiores. Veniat*
» *quæso in mẽtem Mosis bellum quod aduersus Amalechũ*
» *regẽ gessit. Videbis populũ deo charum gladijs fidentem*
» *semper uinci: contrà precibus supplicãtem, semper uince-*
» *re. Iosueus exercitum in præliũ ducebat: Aaronus sacer-*
» *dos cum Huro ac Mose montem ascendebant. Illi armato*
» *corpore ferebantur in hostem, hi demum purgato animo*
» *precabantur. Illi ensibus, hi uotis agebãt: illi ferro, hi pie*
» *tate pugnabãt. Vidimus utraq; arma militiæ ac religio-*
» *nis: at iam quæ nostra sunt cognoscamus. Dum Moses, in-*
» *quit, manus attollebat, noster uincebat exercitus: dũ ma*
» *nus remittebat, exercitus inclinabat. Ac ne casu id factũ*
» *suspicemur, extremo sermone illo scribitur, aduersus A-*
» *malechũ, hoc est ecclesiæ hostẽ dei manum ac bellum esse*
» *à generatione in generationẽ: quibus uerbis monet deus,*
» *utrãq; generationẽ & Mosis et Christi, militiæ armis uin*
» *ci, pietatis studio uincere: superari manu decertando, sa-*
» *cro faciendo superare Audire operæpretium fuerit diui-*
» *nas uoces undiq; personantes, undiq; synodũ, pacem, san*
» *ctã illã expeditionẽ efflagitantes. Quando enim uita no*
» *stra mollior? quãdo ambitio petulantior? quãdo cupiditas*
» *inflãmatior? quãdo peccandi licentia impudentior? quã-*
» *do audacia aduersus pietatẽ loquendi, disputandi, scri-*
» *bẽdi aut frequentior aut securior fuit? quando in populis*
» *rerũ sacrarũ, quando & clauium & sanctorum præce-*
» *ptorũ non modò negligentia, sed & contemptus maior?*
» *quãdo apertius religio et fides ludibrio uel tenui plebe-*

" culæ fuit? quando (prò dolor) sectiones in ecclesia perni-
" ciosiores? quando hostis potentior? quãdo exercitus tru-
" culentior? quãdo obiter mõstra, portenta, prodigia tũ cæ-
" li minitantis, tum terræ expauescentis, aut crebriora aut
" horribiliora apparuere? quando (heu fletus me impedit)
" cædes, quando clades uel prius Brixiana, uel postea Ra-
" uennate cruentior? quando inquam ullus inter infaustos
" dies, quàm sanctißima illa resurgẽtis Christi lux aut lu-
" ctuosior aut calamitosior illuxit? Quæ quidẽ omnia (nisi
" ferrei sumus) quidnã aliud quàm cælitus missæ sunt uo-
" ces monentis Dei ac præcipientis ut Synodum habeas? ut
" ecclesiam emendes? ut sponsæ tuæ undiq; laceßitæ, pacem
" utranq; restituas? ut gladios auertas urbis & Italiæ iu-
" gulis imminẽtes? ut nostrã frenes uiuendi licentiã, eccle-
" siæ uiscera maioribus uulneribus ferientẽ? Nõ enim mul-
" tum refert quantum agri poßideamus, sed quàm iusti, q̃
" pij, q̃ diuinarum rerũ studiosi simus: ut deniq; post tot ma
" la, tot incõmoda, tot calamitates principẽ Christũ audias
" Petro posterisq; Synodũ ostendentẽ, ut unicã omniũ ma-
" lorũ medicinã, tutum periclitantis nauiculæ portũ, solam
" Reipublicæ cõfirmãdæ rationem. Iubet enim Petro, con-
" uersus aliquãdo confirmet fratres suos. Audis Petre? Au-
" dis Paule? Auditis augustißima semper capita, tutela ac
" præsidium urbis Romæ? Auditis in quẽ malorum cumulũ
" ecclesia, Christi fundata sanguine deducta sit? Videtis a-
" cies utrinq; profligatas? uidetis cædes? uidetis clades? ui-
" detis campos occisorũ aceruis opertos? Videtis terrã hoc
" anno plus cruoris hausisse q̃ pluuiæ? minus imbriũ bibisse
" q̃ sanguinis? Videtis tantũ Christiani nominis, quãtũ fue-
" rat ad fidei hostẽ debellãdũ satis, nihil nisi exitiũ, nihil ni
" si interitũ superesse? Certe sacris uestris ad deum precibus
opem,

» opẽ,iuuate,ſuccurrite,& quã de Iudæorũ & tyrannorũ
» faucibus eruiſtis eccleſiã, nũc domeſticis cladibus occũ-
» bẽtẽ eripite. Orat id à deo populus,uiri fœminæq́;, omnis
» ætas,omnis ſexus. Rogãt patres,obſecrat Senatus,obteſta
» tur ipſe deniq; ſupplex Põtifex,ut eccleſiã,ut urbem, hæc
» tẽpla,has aras,hæc ſacra, hæc ueſtra ipſorũ capita ſeruet,
» ac ſynodũ Lateranẽſem à Iulio indictã hodie,quod fau-
» ſtum, felix fortunatumq; ſit & nobis & eccleſiæ,& to-
» ti reip. Chriſtianæ, in orbis terræ certiſsimã ſalutẽ diuini
» ſpiritus numine firmet, curetq́;: iubeat imperet,et paca-
» ri Chriſtianos principes, et in publicũ Chriſti hoſtẽ Maũ
» metẽ noſtrorũ Regum arma cõuerti,atq; his fluctibus,his
» ꝓcellis,his aquis, nõ modò non extingui eccleſiæ charita
» tẽ,ſed almæ Crucis meritis,et diuini ſpiritus ductu, q̃bus
» iũctim hodie ſacra fiũt, ablui potius ab omnibus cõceptis
» maculis,& in antiquũ ſplendorẽ munditiamq; reſtitui.

Hæc ille prudẽter diſſerebat at cũ poſt tertiã ſeſsionem fœdus pepigiſſet Põtifex cũ Maximiliano in æde dicata ſacræ Virgini Populanæ, Iulius qui pacis antea conſilia cum Ludouico agitarat,acrius bello renouãdo incubuit: idemq́ue Egidius Viterbienſis quaſi palinodia recãtata multa in Gallos effudit,quaſi impij nemine perſequente ex ueteri oraculo fugientes uictoriam dediſſent. & tamẽ uir pius uictus ueritate extremis uerbis orationis hortatus eſt Pontificem,ſi partam diuino munere uictoriam, ſi hũc diem, ſi Cæſaris fœdera, ſi ſupplicẽ hanc rẽpublicã, ſi res geſtas, ſi illud quod cælo æquaret tẽplũ, ſi poſteros, ſi monimẽta, ſi trophæa, ſi ſua omnia ſtabilia, æterna, felicia eſſe cuperet, componeret hos fluctus, tolleret inteſtina mala, emẽdaret mores: luxũ, licentiã, flagitia, odia præterea, diſcordias, arma è repub. prorſus auferret: et cõpoſi

tis rebus pacatisq; uera sanctaq; pace principibus, quicquid Christianarũ esset uiriũ colligeret, & ad imminens Maümetis periculũ diramq; pestem opprimendam accederet: & si res diuina & uera gloria ex animo curæ ei esset, alia omitteret omnia, has pestes aggrederetur, has domaret, has tolleret. Illi uerò adiuncto Cæsare spretis prudentum cõsilijs nihil deliberatius fuit, q̃ hinc Ferdinando, hinc Anglo, hinc Heluetijs ad arma uocatis Regnum Gallicum opprimere. Quin uulgatum est, iocó ne confictо, an uero, Quãdo Romani pictores Petro claues, Paulo ensem tribuunt, illũ in Gallos emissurũ copias, ense accinctum & clauibus, ad Tybrim profectum in aquas amnemq; proiecisse claues, hæc inferentẽ: quandoquidẽ nihil Petri claues prodessent, Pauli ensem (quẽ mox eduxerat) auxilio futurũ. Idem ea fuit perfidia, ut Federicũ Sanseuerinum unũ è purpuratis qui ad Regem trãsierat, blandis literis ad reditum pelliceret: alteris maximè petebat à Francisco Gõzaga Mãtuano, & Iacobo Triuultio, darent operã ut quacunq; ratione interceptũ deprehenderent: idem ut dũ per legatos pacis conditiones scribuntur cum Rege, alijs legatis Heluetios summis inuitatos stipendijs uno eodemq; tẽpore in Regẽ armaret: Gallos uerò in uniuersum nouo nomine augens Romanã supellectilem, Micturiuinos uocaret, quasi immodicos uini potores, quod mox emittẽdum esset, quo uitio ipse maximè laborabat. Vnde factum est ut Gallici poëtæ palàm in eũ his affixis undique uersiculis luderent:

Patria cui Genua est, genitricem Græcia, partum
Pontus & unda dedit, quî bonus esse potest?
Sunt uani Ligures, mendax est Græcia, ponto
Nulla fides: Iuli hæc tu tria solus habes.

Magnam uerò ab eò iniŷt gratiã Ianus Lascaris, *qui his* Romam *allatis uersiculis contrarios mox edidit in hanc sententiam:*

Est Venus *orta mari,*Graiûm *sapientia, solers*
Ingenium est Ligurum: *quî malus esse potest*
Cui genus ut Veneri, *à* Graiŷs *sapientia, solers*
Ingenium à Genua *est?* Mome *proterue tace.*

Is tamen in eas est angustias deductus, ultro ut copias omnes suas Ludouico *detulerit, modo tamen* Ferrariensem *ne tueretur: tantum se spectatorem tribueret.* Rex *Italiã omnem potius sibi relinquẽdam esse dixit, quàm* Ferrariensem *fidelissimum socium deserendum: eius finibus si* Pontifex *abstineret, quibusuis conditionibus sese cum eo transacturum.* Itaque & Henricum Britanniæ *Regẽ,* & Heluetios, & Maximilianum *non desinebat in* Gallos *accendere: effecitque ut inducias* Veneti *decẽ mensium à* Maximiliano *impetrarẽt, certa prius pecunia data. Turbatáq; sunt pacis consilia, quæ parabat* Pontifex *cũ* Ludouico *inire, astutia* Ferdinandi *uerentis ne florentibus rebus* Gallicis *pro* Neapoli *iterũ certare cogeretur.* Maximilianus *à* Gallis *alienatus uidebatur ob* Taruisianã *oppugnationem semel susceptam, relictam. Sũt qui scribant eodem tẽpore uenisse* Heluetios & Pontificios Mediolanum: *sed summo* Regiæ *Oeconomo obuiam eũte, ad* Biamcrassam *atrox initum prælium. Cæsos quingentos* Gallicos *equites: reliquos in fugam uersos: At paulo post rediŷsse* Gallos *auctis copiŷs, congressosq;* Heluetiŷs *ingentem eorum stragem edidisse. Scriptores* Gallici *aliquot id prælium reŷcere uidentur in tempus* Caroli Chaumõtiŷ Ambasiani: *quibus non admodũ refragari uidetur* Andreas Mocenicus *Cameracense bellum scribens. Aliŷ id in*

Fuxei tempus reijciût. Narrat Cœlius Calcagninus Iuliũ prætexuisse has causas belli in Ferrarienses illati, quòd pontificis iniussu salis uectigal instituisset: quòd Centũ ac Pteben duo oppida non reddidisset: quòd triremes & machinas Venetico bello commodare noluisset: quòd populos nouis portorijs onerasset. Ipse addit quintã, quòd Estensis petenti Iulio ut icto cum Gallo fœdere nuncium mitteret, non paruisset. Addunt aliam alij, quòd Ferrariæ iam opes animo inuasisset, urbemque figendæ suorum dominationi aptißimã uideret. Alphõsum extrema omnia pati maluisse, quàm à Gallico fœdere discederet, cum Gallorum opera & auxilio in primis Rhodigina peninsula olim à Venetis occupata potitus esset. Addit idem, cũ Veneta claßis in Ferrariensem agrum impetum fecisset, neminẽ fuisse ex fœderatis qui maturius opem tulerit, quàm Rex, neminem qui plures copias multorum mensium obæratas submiserit, maiúsue adiumentum ad uictoriã & claßis expugnationem attulerit. Regemque ait per nuncios ac literas sæpe testatum, se libenter omne imperium pro Estensis incolumitate ac defensione expositurum, nec Insubriæ modò ac Liguriæ, totiúsq; Cisalpinæ regionis, sed Galliarũ & reliqui regni uires non prõptius pro salute ac existimatione quàm pro Alphonso euocaturum. Interea certior factus est Gasto Fuxeus, à Venetis factione ciuiũ Brixiã receptam: pulsos etiã Gallos è Bergomo. Igitur cõtinuatis noctu dieq; itineribus, eò peruenit. Secesserat Aubignius in castrum Brixiense, cui præerat Saluatus Irigonius Aquitanus: nec cessabat ciues ad officiũ reuocare, ingenium aduersum uti flecteret, aut iã ab imminenti urbis oppugnatione, si resipiscerent, liberaret. At illi Venetorũ hortatu maledicere Gallis, Aubignio som-

nolentiam

nolẽtiam obiectare: Aquitanis qui arci praerant, extrema omnia minitari: ultro etiam arcẽ oppugnare. Sed arcem oppugnantes Venetos machinis bellicis submouerat. per eam Galli intromissi. Oppidani qui se locorum interuallis tutos existimarant, aduentu Gallorum perculsi, nihilo segnius bellũ parare. Veneti properare, reficere mœnia deiecta, occurrere Gallis: mulieres ex tectis lapides, aquam, tela proĳcere. At Fuxeus deiecta parte murorũ, acrius instare. Denique Venetis fugientibus, urbe tandẽ potitur. Ipse ut exarserat antea iracundia & stomacho, ense nudato urbem ingressus est. Nulli neq; homini neq; rei sacrae religio profuit, quin rabies Aquitanici peditis omnia pollueret. Tantum praedae inuentum quantũ nunquam Galli sperassent. Vrbs Aubignio regenda data est, aucto praesidio. Captus est Andreas Gritus & plures alĳ. Sunt qui putent, Ludouicum Brixianum qui author fuerat Venetorum noctu clam in urbem recipiendorum, duabus admotum quadrigis distentum alligatum fuisse, deinde in diuersum iter concitatis equis, lacero corpore discerptum. Quod falsum fuisse constat: ac tãtum maiestatis damnatum capite luisse: defuncti tamen distracta membra, furcisque separatim apposita. Bergomum mox receptum est. Annus agebatur millesimus quingentesimus duodecimus, cùm Fuxeo nunciatum est, & Pontificis, & Ferdinandi Hispanorum Regis, & Venetorum copias Rauennae paratas esse, certo cõsilio Gallorum adeundorum. Ipse anteuertendum ratus, mox expediri iubet milites: annonam paucorum dierum praesto esse. Paucis postea diebus contra opinionem hostium prope Rauennam peruenit. Vbi ad id loci uentum est, Hispani satius duxerunt bellum ducere, nihil infectum

Fuxeo rati, qui Brixiam tanta celeritate receperat. Cõsederant hostes prope Rauennã, loco satis alioqui munito, sed operibus actis industriaq; aditus ad eam difficillimi erant. eo factum est, commeatus ut Gallis deesset, uelut ad certum prælium prius properantibus. Iam sacer dies Paschatis instabat. priori die re ad duces delata, paratur in sequentẽ diem certamen. Erãt cum Fuxeo Palicius, Triuultius, Castillonus, Alegrius, Molarchus, Maugeronus. Hispani se locis tenebant ualidis, tormentorumq; bellicorum impetu magnã stragem peditum Gallicorum fecere. At ubi tormenta emissa sunt, erui adhuc educiq; è munitione locorũ nõ poterant. Proni enim Hispani corporibus humi stratis machinarũ pilas uitabãt. Galli propter iniquitatem loci neq; consistere, neq; depellere hostes: fortissimus quisq; cadere aut uulnerari: reliquus timor augeri. At Fuxeus eum qui tormẽtis Gallicis præerat, iubet in fortiora quæque loca tormenta adigere. Nec mora, ictu impetúq; tormentorum coguntur Hispani in apertũ prodire certamen. Progressos machinæ breuiores excipiunt, magnamq; eorum partem dißipant. Galli Heluetijq; acriter urgere. Illi haud imbelles resistunt. maxima ui duodecim horis certatur. Et iam Heluetij labababant, cæso Iacobo Vuedo præfecto eorũ, & Molarco (tametsi hũc postea cũ Fuxeo cæsum alij prodiderint) & Crotio: cũ Fuxeus cum expeditis militibus, laborantibus Paliciũ succurrere iußit. Occurrentique Fabritio Columnæ à tergo leuem armaturam equitum opponit, quæ equitatum hostium fregit. Clamor utrinq; renouatus, Hispanis Iulium, Gallis Franciã acclamãtibus. Circunductis alis, in latera incurrentes équites Gallici Italos pedites à fronte urgebãt: at hi ita sensim cedebant, renouaturi ut prælium uiderentur.

derentur. Gallis tamen undique instantibus, nec respirãdi ullum spatium dantibus, fessi corporibus animusq; tandem retulere pedem, ordines tamen seruantes. At cum acrius uictores se inueherent, terga extemplo data, atque in fugam omnes effusi, Hispanis tamen & Italis, aliquot prius cæsis, captis etiam plerisque, ita fortiter pugnantibus, Gallos ut ipsos in admiratione pertraherent. Italici scriptores sexdecim hominum millia eo prælio cæsa aiũt: Gallici, triginta ex utroq; exercitu desiderata, quorum maior pars ex hostibus fuit. Capti ex hostibus Fabritius Columna, Ioannes Antonius Vrsinus, Petrus Nauarrus, Pomarus, Spinellus, Castagragus, Ferdinãdus Daualus qui postea turbas daturus est Gallis, Ioannes Medices unus è purpuratis pontificijs, qui postea pontificatum adeptus Leonis nomine insigniri uoluit, Ioannes Auellinus, Raymondus Cardona fuga sibi consuluit: ut & alij multi, Montelonus, Betondensis, Stellensis, insignes omnes & generis nobilitate, & rei militaris peritia. Multi cæsi, in quibus Benedictus Scaliger, Titus Benedicti filius: Iulius Scaliger minor natu pro cæso relictus. Petri Terralij Bayardi uirtus eo prælio enituit: & Odeti Daydij Riberaci. Relata duo & XX. signa militaria. Secundum eam pugnã Antonius Padullus princeps unà cum Populensi Comite sese ex fuga receperant in locum uicinum satis munitum. Hos intuitus Fuxeus, Quid agimus milites ait? uicti fugatiq; hostes consilia nostra explorabunt? quin cõcurrimus, pauidosq; & æstuãtes fugamus? Palicius contra monere, satis eo die uires hostium accisas, satis fortunæ commissum, fatigatos milites paululum recreandos. Quòd si ea eum cura angeret, expectaret fortissimas equitum turmas quæ adhuc fugien-

tem hostem persequātur. Nec tamen exaudijt prudēs senis consilium ferox adolescēs. Quin solus ait, huc proficiscar: uos uerò hic stādo uincite. Admissoq́; equo in hostes properat. Properantem secuti Alegrius cū filio, Maugeronus, Clyetius, Odetus, Lautrecus, Fuxeus, alijq́; pauci. hi in hostes progreßi magnam eorū stragem faciebāt: cùm illi horum paucitatē negligentes, exercitum in unū locū cōtractum laxant: circundatósq́; Gallos, cæsis prius equis, prosternunt: prostratos multis uulneribus fodiētes obtruncant. Cæsus est Fuxeus, & ferè omnes qui cum eo properarant, excepto Lautreco, qui inter tumulos cæsorum pro mortuo relictus, diúq; conculcatus, tandē in castra relatus est. Palicius ipse sequi aliis iußis, adcurrit cum expedita Gallorum manu: sed serū auxilium irā eos effundere iußit in hostes. Omnes excepto uno atq; altero, cæsi. Ita parentatum manibus Fuxei adolescētis bellicosißimi. Inde Rauennā properatū est. urbs direpta est: non ætati indultum, nō à stupris fanorumq́; expilationibus temperatum. Fuxei corpus Mediolanum relatū est summo apparatu, tubarumq́; sonitu undiq; perstrepente. Lecticā sequebantur captiui principes. Relata etiā uexilla militaria, summóq; apparatu sepultus magno militū mœrore, ut nō ducē, sed patrē ademptum unusquisque profiteretur: præcipuè uerò gregarij milites, quos ille liberalitate ita sibi deuinxerat, nihil ut eo imperante non auderēt. Rex lectis Palicij literis, quibus de uictoria neceque Fuxei certior fiebat, ad amicos conuersus, "Vtinam ait, ego Italia exclūsus essem, uiueret uerò Fuxeus, reliquiq; proceres. Hostibus uerò tales eueniant uictoriæ. Si sic iterum uincimus, uicti sumus." Iulius ubi superatum se uidet, magis irritatus est: operaque Matthæi Gurcensis Cardinalis,

Cardinalis, ex Heluetijs mox suppleuit copias, Maximiliano etiam Cæsare adiūcto. clandestinisq; legationibus & Ferdinandū Hispaniæ, & Henricum Britanniæ Regem ad bellum Gallo inferendum impulit: sollicitatis etiā Heluetijs. Ludouicus ubi uicinos Reges omnes bellū sibi parare uidet, reuocat ex Italia maiorem militum partē. Ita Pontifex ac reliqui nacti urbes uacuas milite, Italiæ loca quæ Rex occuparat, recipiunt. Aubignius Hispanis Brixiam reliquit, & Tritianam arcem Biarnensis Toparchus, quem Baronem uocant. Palicius cum se Papiam recepisset, iussu quoque Regis saluo equitatu in Galliam rediјt, uel suapte sponte, cum se hosti imparem agnoscit. Qui superfuerūt ex Gallis Mediolani, aut fuga sibi consulere coacti sunt: aut cæsi. Ex his gregarius miles in itinere claudicans, obuiam factus ciui cuidam Papiensi. Is quasi peregrini curam ageret, comiter inuitat in domum Gallicum militem. Inuitatum quiritātemque multis uulneribus confodit, mortuo cor euellēs. Id conuiuio publice apposuit, indigno facinore sese polluens, & quod nemo in ferocissimo etiam hoste laudarit. Ferdinandus Hispaniæ Rex egerat cum Anglo ut is classe in Hispaniam appellens, inde in Aquitaniam properans, bellum Gallo inferret. At prius per Ioānis Nauarrorum Regis fines pertranseūdū erat. Ioānes Fuxeus Alebreti filius, Nauarris imperabat. Rex motus ancipiti bello cum & Hispani & Angli uni Aquitaniæ diuersis locis imminerent: ad Ioannem Fuxeum, Ludouicum Oruallum misit. is cum eo egit ut impediret hostium transitum. Nauarrus negabat, se impedire posse. Primùm enim prohiberi fœdere inito cū Ferdinando, ne illi esset hostis: id quoq; iactitare Fer-

dinãdum, cum redderetur ab Hispanis id Regnum posteris suis, diserte cautum, rediturum Regnum ad Hispanos si sui fœdus uiolarent. Quid autẽ, cur hoc tempore id ab eo postulet Ludouicus, qui multo tempore fouerit Regni æmulum Gastonem Fuxeum? deinde cur aliorum controuersiis sese ipse interponat? & dũ alij placere studet, alterum in se accendens certam sibi accersat perniciem? Tũ etiã quid pro Ludouico laboret qui decreto Senatus Tholosani passus sit ditionis Biarnensis imperium sibi eripi, Regiq; addici? His ita respondit Oruallus: fœdus ei antiquius esse cum Gallis quàm Hispanis. Porro nihil metueret Ferdinandi copias: futurum si is uel nutu solo indicet irruptionem in Nauarræ Regnum, auxilia ut potentissima mox adsint, lectissimæq; copiæ, quibus ipse ægre Hispaniã suam tueatur. Quod ad Biarnẽsium ditionẽ attinet, cum id decretum nemo executus sit, cõpromisso se cu raturum, ius ut suum saluum ei maneat. Quid autem Fuxeum ingerat, quo sublato nihil sit metuendum? Regẽ ut affinem fouisse, non ut Regni alterius æmulũ. His motus Rex Nauarræ, cum Stephanus Poncherius & Petrus Viachius honorarij arbitri delecti Biarnensem ei ditionem addixissent, antiquato Senatus decreto, fœdus cum Ludouico inijt. Ferdinandus ubi ea fœdera inita intellexit, instructas copias quas in Gallum ducturus erat, uertit in eum. Nauarræ Regnum ingressus, Pompelunã repentè occupat: ac tãta quidem celeritate, uix ut Fuxeus egressus esset una porta, cum hostes alia ingrederentur. Atque hæc quidẽ causa fuit Ferdinando uicini Regis eijciendi: alteram etiã prætexuit, quòd edicto Pontificio & Gallorũ Rex & qui ei auxilium ferrent, absenti pronũciati essent, eorumq; Regna publicata, & quòd Germanæ Fu-

næ Fuxeæ uxori regnũ deberetur. quasi uerò uxori ipse aut posteri eius successerint, nõ potius Fuxæi, aut ipse Ludouicus eiúsue posteri. Ille uerò regno expulsus, ad Galliã confugit, ex pacto opem ad recipiendũ Regnũ expectãs. Rex collecto exercitu cui præfecit Franciscum Lõgeuillanum Dunẽsem, Franciscũ Valesium futurũ postea Regẽ, Palicium, Borboniũ, aliósq; plures, Regnũ paratus erat armis uẽdicare. Satis constat nunquã paratiores uisas copias. Receperunt hi paucula oppida castellaq;. Certabatur quotidie leuibus prælijs: parũq; abfuit quin Franciscus Valesius ad fanum Ioãnis Pediporci, in manus hostium ueniret: uel ut alij malunt, ad uicũ Eustarium, dum cetũ ingentẽ inuisit. Atqui pleriq; ita narrãt, dum è Pompeluna Gallicæ redirẽt copiæ, ad uicũ Eustariũ progressas. ex eo uico præmissum copiarũ robur: hostes id sensisse: itaq; noctu adfuisse certo consilio Valesii qui eo loco pernoctabat, abducendi. Sed dũ riuulum uico proximũ tranare uolunt, conclamatum ad arma, excitos lixas, calones, gregariósq; aliquot milites, et nobiles adolescẽtes, qui [illegible]sio aderãt: emissasq; in hostes machinas aliquot bellicas, quibus illi perterriti cùm paratiores Gallos crederent, cesserint: Valesium dũ cohortes aliquot expectat è Pompeluna redeuntes, eo loco substitisse: proximóq; & sequẽti die integro expectasse hostes, quibus cedentibus ad suos se receperit. Erant in Gallorum exercitu Alanus Alebretus, eiusq; filius Ioannes Nauarrorum Rex. Satis constat progressas Gallorum copias ad Pompelunã: stratam mœniorum partem: impetum in urbem factum à Carolo Lilio Aquitano præfecto, ut iã uexilla Gallica è muro conspicerentur. Paratos Gallos fuisse ad irruptionem: sed reuocatos à Ioãne Rege qui urbem suam spoliari di-

ripiq; nolebat. interea ſubſidia ueniſſe: Paliciumque & ab Alebreto & filio exoratum, ne urbem militi diriptēdam daret. Sed munitā urbem præſidio poſtea fuiſſe, nequicquā Nauarro poſtea inſtante, occaſionēq; quā ſemel amiſerat, deplorante. Rediĳt igitur ex Aquitaniā Regius exercitus multis admirantibus, culpāq; rei male geſtæ in Dunenſem reĳciētibus. Re quidē uera induciæ interceſſerāt inter Reges poſt Pompelunam munitam, ea conditione, ne Gallus eo tempore Nauarro auxiliū ferret, néue Ferdinandus Britannos aduentantes reciperet. Ita Angli poſt maris longas iactationes, re infecta domum redierunt. Hæ autem pactiones in uulgus minime emiſſæ ſunt, ne Regi Nauarræ regno ob Gallum ſpoliato, quiritādi anſa præberetur. Cum lōgo Dunēſis tēpore Prorex Burdigalæ manſiſſet in caſtro cui Duao nomē eſt, accidit ut irritata plebs ob uina extera in urbem illata tumultuaretur, redeuntemque uicinis locis è cœna quibuſdā è ſuis pulſatis ſequeretur. At is in arcem ingreſſus emiſſa mox machina plebem ſummouit: & per ſuos ſequēti die placatam blanda oratione ſedauit: Ludouīcoq; R[illegible] qui pro deplorato eum habuerat, iubenti ſupplicium ſumeret de ſontibus, humaniſſimè reſcripſit, iā utrinq; iniurias uoluntaria cōtritas obliuione, nihil eſſe quod cicatricē quæ iam callum obduxiſſet, refricaret. Rex etiā & Maximilianum per id tempus placarat, & cum Venetis fœdus inierat, uſus ea in re conſilio Stephani Poncherĳ Senonū Pontificis: qui etſi uidebat eo ſe nomine parum ei gratum, non deſiſtebat tamen uel ſuo periculo prudenter Regem admonere, deſineret cum tam multis contēdere: nihil Iulium uirtute agere. Quid cum tot cancris hydriſq; congrederetur, quibus ne unus quidē Hercules ſatis ſit? Venetis

netis

uetis placatis, adiuncto Maximiliano, imposturas Pontificias tandē cessuras: Britannorum Heluetiorumq; minis minori negotio occurri posse. Inde crebris principū legationibus postulatum est, ut cogeretur sacrosanctum concilium, de republica Christiana deliberaturū. Ac principes quidem excepto Britanno, multique è Purpuratorum numero, Regi clanculum fauentes, id agebāt, ut pro contumaci habitus Pontifex Pontificatu excideret. Nec Venetos conciliare flectere ue ullis legationibus Pōtifex poterat. Iulius tantam inuidiam sese uix posse sustinere uidens, æstuabat dubitatione, uersareque se in utranque partem cœpit, nō animo tantum, sed corpore etiam, ut iā familiares sollicitum eum uiderent, trepidare hominem intelligerent, quantamcunque fiduciam uultu præferret. Is etiam interdū iocabatur dudū se circumrodere quod tandem deuorandum esset, se in periculis cum laude & uirtute hactenus uersatum, spe posteritatis eò perductū, plures dirutas ac penè desertas, à se esse recreatas ecclesias. Narrant & paucis ante obitum diebus uocem hanc ab eo auditam, Accidisset utinam: iterum autem, utinam ne unquā aut pontificatus infulas adeptus esset, aut arma uersa in fœderatos uertisset in cōmunes persuasionis
» *sacrosanctæ hostes. Misera uerò sors humanæ cōditio-*
» *nis. aliquando tandem, idq; serò agnoscimus morte pro-*
» *ximi quid expedīsset olim. Concusso orbe terrarum in-*
» *testinis bellis magno dependsum ille cupīsset. agelli se mo-*
» *dici potius finibus continuisset, quàm sacra arma profa-*
» *nis miscuisset. Hæc nos species cogitatioq; perturbat, cum*
» *in illud animorum consilium cœtumque eūdum est, dum*
» *diē supremū diuinæ ultionis instare agnoscimus. Cōtraxit tamen auxitque exercitum. Inde in morbum incidit,*

Arnol. Ferroni Lib. IIII.

ex diutina mentis agitatione contractū: ex quo conualescere postea uisus, mox tamen extinctus est, irarum in Gallum plenus. Et hæc quidem circa annum inciderunt *millesimū quingentesimum decimumtertiū, cum* Hēricus *Angliæ* Rex, *quorū maiores Gallorum opera rerū apud* Britannos *potiebantur (etsi non me latet scriptores rerū Anglicarum id negare) classem instruit ad* Britanniam *minorē populādam.* Occurrit Britannicæ *classi Gallica, numero ut inferior, ita ad tantū certamen imparata.* E*rat prætoria Anglorum nauis,* Regens *uocata, & Reginæ insignis nauis* Chordigera, *cui præerat* Herueus Portimoger *nauarchus.* Nec *territus* Herueus *numero classis Anglicæ, stipatus & ipse classe* Gallica, *pugnā iniit: occurrentésque aliquot hostiles naues mergit: occurrentem etiam* Regentem *inuadit, ac tandem in fugam uertit: fugientem conuersa puppe sequitur, iamque ei imminens proximam unco detinet.* Anglus *ubi uidet nullum relictum fugæ locū, suos ad prælium excitat. missilia utrinq; ingesta sunt. unumque* Herueū *circumuenire parant hostes.* At *ille monitis suis, per trāstra ut incursarent, & cōtis & ingestis lapidibus* Regentem *opprimebat.* Inde *utrinq; emissæ machinæ bellicæ multos in mare præcipitarunt.* Sed *emissa machina Gallica ex specula* Regentis *Anglos excussit.* Idq; *intuitus* Petrus Dholus *præfectus speculæ* Chordigeræ, *funibus arreptis celeriter occupat hostilis nauis speculam, nactusq; tela & lapides obruebat Anglos: aliiq;* Nauarchi *Gallici occupantes alias speculas, sistere* Regentem *iubebant: inuitamque iam abducebant, cum ex epibatis unus* Tribunum *Anglicæ classis monet, ignē in* Chordigeram *immitteret.* Paruit *ille: ignique immisso* Chordigera *igne concepto latius fundere*

incendium

incendium cœpit: quod antequã occurri posset, & trãstra & remos & cætera opera comprehendit: summaq; tabulata iamdudũ conceperãt ignẽ, cùm qui in ea erãt aut absumebãtur incendio, aut abiectis armis, in mare sese præcipitabant. Id intuitus Herueus, uerso in aduersum clauo nauẽ suã obuertit, quò facilius uentus adactum ignem in Regentẽ inferret: moxq; idem ignis uento agitatus inuasit Regentẽ: ibiq; flammæ flammis additæ & Chordigeram & Regentẽ simul absumpserunt. Herueum alij arsisse aiũt in flamma Chordigeræ: alij, submersum. Anglica claßis omissa Britanniæ minoris oppugnatione, ad suos se recepit. eodemq; anno Petrus Ioãnes Aquitanus, quẽ unico nomine alij Petro Ioannẽ uocant, & Carolus Arlignanus Britannicæ claßi occurrentes ad Brestũ, etsi illi numero nauiũ superiores essent, in fugã tamen eos uerterunt. Nacti tamẽ post aliquot dies Petrum Ioannem cũ paucis myoparonibus, parũ abfuit quin interciperent. Regiæ enim naues ac myoaparones Aquitanico mari nõ assueti, minus poterãt. unde idẽ Petrus in Britanniã maiorẽ excurrẽs, uico quodam expilato, sagitta ictus, effosso oculo redijt. Ad Brestũ tamen ille elusis quinq; nauarchis, insequentibus quinq; eorũ nauibus restitit, tanto impetu eaq; celeritate sequẽtibus Anglis, eorum ut Harandus nauarchus dum nimiũ instat fugiẽti, in mare præcipitarit sese ipsum. Interea Maximilianus Sfortia Ludouici Sfortiæ filius, cui Põtifex Iulius Heluetios adiunxerat, pronunciata in singulos annos ingenti in eã gentẽ pecunia, eorũ ope Mediolanũ redierat. Leo Decimus quẽ Purpurati in Iulij locum Pontificẽ designarant, etsi apertè ei fauebat, Heluetios tamẽ inueterascere in Italia nolebat. & Ludouicus collectis copijs cõsilia agitabat de Mediolano recipiendo. eis præfecit Ludo-

nicũ Tremoliũ. Profecti cum eo ſunt ad Mediolanũ recipiẽdũ Iacobus Triuultius, Robertus Marcha, Ioãnes Scotus, Albaniæ principatus nomine notior. Hi Nouariã perueniũt: ratiq; urbem paruo Heluetiorum præſidio teneri, uel eis inuitis ad iter ſe accingunt. Venit ad urbẽ tuendam nouus Heluetiorum delectus à Sfortia ſubmiſſus. Hi ſuis adiuncti explorata Gallorum paucitate, dein cõtempta, in Gallos inuehuntur. Gallicorum equitũ inſignis eo die pugna fuit: Italus externusq; eques mox in fugã uerſus. Peditum diſpar certamẽ. Heluetij in Gallos effuſi poſt anceps prælium tandẽ in fugã eos uertẽre. perculſis inſtantes, impedimenta quoq; diripuere unà cũ machinis aliquot bellicis. Cæſi duo ex liberis Roberti Marchæ. Sunt qui putent per inſidias noctu Heluetios Gallorum caſtra aggreſſos: de uia his languentibus, cũ multi quieti ſe dediſſent, irrupiſſe illos. Qui res geſtas Tremolij prodidere, cũ ille obuiã iret Heluetijs, opera Triuultij aiunt exercitum in arctiora loca & uiciniora quàm decretũ eſſet, ueniſſe: Ita cõiunctas eorũ copias impetu facto Gallis ſtragem attuliſſe. Sũt & qui putent eodem tẽpore per Sacramorũ expulſis Sfortianis Mediolanenſes Regi conciliatos, & per Adurnios expulſis Fregoſis, Gallis Genuã reſtitutã: quæ mox recepto Octauiano Fregoſo factione ciuiũ ſeſe in libertatẽ aſſeruerit. Mediolanẽſes quoq; territi clade Nouariẽſi et Sacramoro abeunte Sfortiã ſequuti ſunt: Petrus quoq; Soderinus qui in gratiã Regis Mediceos Florentiã reduxerat, eodem tẽpore pulſus. Tremolius maiorem copiarum partem in tutiorem locum perducens, bono eſſe animo milites iubẽs, caſtra paucis à Nouaria ſtadijs muniјt: eò quoq; præcipuas machinas abduxit, paucis exceptis quibus utebatur Marcha: parantemq; iter ad Nouariam rurſus oppugnandam,

gnandam, literæ Regis reuocarunt: qui audita Anglorum in Picardiam eruptione, eis occurrere malebat. Circa ea tēpora Iacobus Scotorum Rex infestis copijs admonitus à Ludouico in Anglos mouit, multisque cæsis ipse tandē occubuit: alij in oppugnatione arcis Normanæ aiunt cæsum. Est id fatale Regibus Scotorū, ut dū alijs totos se dāt, parū in tuto res suas collocēt. Omnia sibi faciliora Rex adiunctis Heluetijs putabat. Misit ad eos Tremolium, cognitū multis qui sub eo ordines duxerant, stipendiáq; meruerant. Atq; illi quidem munera pecuniamq; acceperunt: pecunia tamen accepta spē auxilij Gallo præciderunt. Accidit id & Sfortiæ & Maximiliani Cæsaris opera, qui maioribus propositis præmijs, ultro etiā eos ad bellum Galliæ inferendū sollicitabant. Itaq; seriò admonitus est Tremolius ab Heluetijs aliquot centurionibus amicissimus, Burgūdiæ ut oppida præsidio firmaret. Erat Tremolius Præses Regio nomine aut Præfectus Burgundiæ. Admonito itaq; celeriter Rege, ipse Oxonā locum munitissimū commeatu machinisque bellicis instruit. Diuionē proficiscitur, urbē Burgūdiæ nobilissimam. Erat ea olim sedes domiciliúmq; Burgundiæ principū: & domus & sacellum eorū domui uicinū, nunc attributū Canonicis, uisitur. Proxima urbi Cartusia, insigne opus, ad sodaliū Cartusianorū munus dicatum, ubi & eorum busta & sepulchra adsunt nobilissima: castrum Talanū nomine, munitissimū, non longe ab urbe, loco edito. Vrbs ut hodie munitissima est, ita eo tē pore propugnaculis carebat frequētibus, quibus hodie referta est. Eò tandē Heluetiorū copiæ peruenerūt, mœniaq; assidue admotis machinis quassabant. Ipsi tamen dum domui prope suburbia diruta mœnibusq; nimiū fidūt, ex urbe machina emissa, magna strage submoti sunt. Nec cessat

Tremolius diruta mœnia uallo aggeribusque munire: nouos quotidie milites ad urbis defensionem recipere. Ac intuitus ex castro difficilius oppugnari hostes ob suburbia, ea quidẽ incendit: uidens tamẽ plebẽ insolentem belli, uel quòd ipse submouẽdum hostem quacunque uia tutißimũ sibi persuadebat: cũ emißi ex urbe Gallici equites Heluetios aliquot captos per uim in urbem abduxissent, captiuos remissa mercede ad suos redire patitur, uiam sibi per hos muniẽs ad hostes placãdos. Nec spe frustratus. per eos agi cœptum de Heluetiorum cum Rege concordia. Quid enim gentem amicißimam tantis sedibus diuulsam egisset in Galliam oppugnandam? quæ eos spes, quæ iura ad eam oppugnandã reuocarant? Heluetios Gallorũ amicitia fultos nullã non Italiæ orbisq; partem debellare solitos: Gallos eorum uiribus fretos ea spolia domũ retulisse quæ perpetuò omnes admirentur. Quid attineat tot annorũ amicitiã nulla caussa dissui? Hæc Tremolij prudẽtißimi hominis dicta pronis auribus accepta facilè Heluetios placarũt. Tantum frendebãt, ex Italicis expeditionibus quibus Gallis militaßẽt, ingentẽ pecuniam deberi, pro qua dissoluenda Rex appellatus, procrastinando eos lusisset. Erant autẽ centum millia nummûm aureorum. Tremolius quãdo pecunia in prõptu deerat, uade apud eos relicto Renato Maserio nepote, conuênit cum eis ut domum redirẽt. Nec multo post redierunt: nec ullum quidem redeũtes læserunt. ac paulo post accepta pecunia, Maserio recepto, operã ultro suam Regi detulerũt. Rex etsi primũ indignatus est ob fœdus cum Heluetijs pactum, admonitus tamẽ à Tremolio de quorundam dubia fide, de Maximiliani dictis factisque, lubẽter quicquid id fuit æris alieni, dissoluit. Cæsar interea Maximilianus per Carolum nepotem

Anglos

Anglos stimulabat ad Galliam inuadendam, adeo parum constãs in fœderibus initis cum Ludouico seruãdis, hostem ut se eum apertum quàm amicum malle Rex profiteretur. E Caletio progressi Angli, Flãdriæ nobilitate ad arma uocata, latè Gallorũ agros populabãtur. Contraxit & Rex copias, quibus præfecit Franciscum Longeuillanum, Frãciscumque Valesium. Illi interea Tarauannam ciuitatem, quam alij malunt Morinorũ nomine insignire, obsident. Ciues diuturna cõmeatus inopia laborantes diutius obsidionem ferre nequibãt. Delectis ex toto exercitu fortissimis quibusq; negotium datur inferẽdi in urbẽ commeatus. illi strenuè mandata curantes affatim in urbem commeatũ inferũt: spectãte sedenteq; Anglo, nec auso interea impedire. Sed accidit perincommodè ut redeũtes ante uictoriã sibi canerent triumphum: multaq; in hostes proferrent: ignauiamq; eorum ridentes, fessi de uia corpus curarẽt, excubijsq; nullis positus in hosticum quasi in pacatũ locum deambularent, armorum sarcinis sepositis. Horum securitatem Angli uidentes, admoniti ab exploratoribus quo loco res essent, nocte intẽpesta in eos inuehũtur, nihil tale metuẽtes: & leuibus aliquot emissis machinis terrẽt, & resistẽtes aliquot obtruncant. Multi nouo casu perterriti fugiũt: multi armis arreptis obuiam eunt hosti, qui & ipsi multitudine hostium circumuẽnti sunt. Ita reiecta omni uictoriæ spe, uelut panico terrore perculsi, omnes in fugam uersi: unde pugnã eam Calcariam ueteres dixere, cùm solis calcaribus Galli fidẽtes, hastis abiectis, ignauißimè fugissent. Capti sunt Longeuillanus, Bayardus, Bußius, alijq; plurimi: qui mox in Angliam classe perducti sunt. Cũ autem annona ingrauesceret, Morini Britanno ea cõditione deditionẽ fecere, ne quid illi ex urbe præ-

dæ attingerent. At illi recepta urbe, & eam expilarunt, & in ciues misere grassati sunt. Christophorus Lõgolius commemorat Maximiliani Cæsaris ad Morinos fugam, cum tamen paßim exteri ad Germanos uictoriã tradant. Inde Tornacum receptum est ab Anglis, uoluntaria deditione, pacto prius inito cum ciuibus salua omnia futura. At hi Cæsarianis impellentibus nihil non compilarũt, atque ita quidem, ut pleriq; è ciuibus solum uerterint. Britanni Morinis præsidio firmatis, Tornaco quoque factione ciuium occupato, classe in Angliam ouantes rediere, à suisque magnifice excepti sunt: Gallicósque primores captos satis liberali custodia apud se habuere. Eodem tempore Anna Regina in morbum incidẽs, octauo die extincta incredibile sui desiderium apud Regem reliquit. Sunt qui putent aduersa eam semper ualetudine fuisse post ultimũ partum, quasi parum fideliter obstetricum opera usam: tantúsq; fuisse mœror Regis uisus est, ut pullatus nisi pullatum neminem admiserit, acroamatáque & ludicra omnia aulæ sustulerit. Hanc Quintianus ait summè in exules & uiduas et calamitosos omnes officiosam fuisse: authoremque fuisse Ludouico ne abhorreret à fouendis literatis hominibus. Siquando irata (nam in summis laudibus eius unam excipit iracundiam) declinasset à religione officij in aliqua re, tantam postea adhibuisse uim pœnitendi, ut remunerando cumulandóque obliteraret priores offensiones, eásque uoluntaria obliuione obrueret: ut in Giẽsi accidit: séque eo nomine obiurgari cũ uerborum grauitate acriori iuberet: imperaretque pontifici qui ei erat à sacris cõfeßionibus, ne se expiatam absolueret, nisi prius aut eis quos offendisset irata, aut liberis dãna illata resarsisset. Eodemq; tempore rursus pactæ sunt

induciæ

induciæ inter Ferdinandum & Ludouicum, aut (ut quidam uolũt) cum priorũ dies exisset, prorogatæ. Ipse quoque Rex cum finem alterius mali nouam quotidie excipientem calamitatem uideret, Italia amissa, Morinis oppugnatis, Nauarrorũ Rege ob operam sibi delatam in suĩ contumeliam Regno pulso, suis ad Nouariã fusis: etsi quotidie admonebatur per Claudiũ Saysellum legatum suum apud Pontificem, quantum ei cuperet Pontifex: de eo tamen legatóque suo proceribúsque aliquot aulicis sibi metuere cœpit: unde factum est, ut in morbũ incideret periculosissimum. Medicorũ tamen iussu relaxandi animi gratia fanum Germani adijt: ibique anno millesimo quingentesimo decimo quarto, Maio mense nuptiæ celebratæ sunt inter Claudiam Valesiam Regis filiam, & Franciscũ Valesium. Interea Longeuillanus cum Henrico Anglorũ Rege congressus honorificéque exceptus, tentare cœpit inter Reges concordiam. Ac tandem legatis, eius hortatu ultro citróque missis, pax inita est, ea conditione, ut Regi nuberet Maria Britannorum Regis soror. Huic Rex in Galliam ad nuptias uenienti Abbeuillã usque obuiam ijt, magnificéque eam excepit: ad Dionysiíque profectam splendidissimè ornandam infulis diadematéque curauit. Erat ea liberali forma, indoléque & suauitate morum Regi gratissima: unde accidit, ut Rex iam morbo ingrauescente, ætatéque prouecta cum ea congressus, parum recrearit senectutem, at morbo acrius uexatus sit. Iam tamen copias contrahere parabat, spe Mediolani recipiendi, cùm medici curare eum ualetudinem iusserunt. Antonius Pratianus præses Parisiensis prius à Rege impetrarat nomine Valesii generi, ut Britaniæ minoris ditionem ille moderaretur. Et iam tædebat eum quorundam superbiæ, qui ultro ad se

omnia reuocabant, siue ita esset, siue Rex id suspicatus id sibi persuaderet. Certè in Pratianum male iam erat affectus ob Episcopatus cuiusdam controuersiam, unde in febrim incidisse creditur: uel ob Britāniæ res ab eo liberius administratas in gratiam futuri Regis. Morbus tamen ingrauescens ea consilia suppressit. Anno millesimo quadringentesimo decimoquarto, Kalendis Ianuarij fato functus est: sepulchroque maiorum ad Dionysii illatus, non sine mœrore Caroli Borbonij, Petri Vandomij, aliorumq; multorum. Is ea moderatione Gallis imperauit, ut defunctus integri principis patrisque patriæ nomen retulerit: uiuens non tam plebi gratus, uel ob senectutem, uel ob parcitatem. Ipse ut prospero fortunæ cursu aliquandiu usus, ita ad extremum uarijs telis impetitus. Susurrones adulatorésque aula exegit: iustitiæ eximius amator: exosusq; aulicos gregariósque milites, & nobilitatem, si quos ex his iurisiurandi religionē contemnere resciérat: temereq; iurantes uarijs edictis coercuit, usus ea in re consilio Gulielmi Parui, qui ei erat à sacris confessionibus. Fouit uiuens Ambasianos omnes, Georgium & Carolum, reliquósque fratres, quos omnes multis Episcopatibus dignitatibusq; ornauit. Georgio defuncto, multū usus est opera Stephani Poncherij, & Florimondi Roberteti, & Iacobi Belnensis Samblanchiani.

Quarti libri finis.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER V.

POST interitum Ludouici, regnum delatum est ad Franciscum Valesium proximitatis iure. Is corpori eius iustis persolutis, Rhemos mox cōtēdit: ibiq; uigesimo die Ianuarij, anno millesimo quingentesimo decimo quarto, magno apparatu unctus est: Lutetiamq; properās magnifice exceptus est, læta plebe, faustaq; omnia eo Rege sibi spondente, qui & ætate & insigni corporis magnitudine polleret. Eo anno pax inita est inter Carolum Maximiliani Cæsaris nepotem Cæsarem postea futurum. renouata pax cum Anglo. Rex Carolum Borbonium Magistrū Equitum dixit. Antonium Pratianum Iurispræfectum designauit, hominem iuriscivilis peritißimum, sed populo parum gratum. Certior factus incursiones ab Heluetijs factas in Delphinatium fines, Lugdunū properat. exercitum paratum inuenit, quem contraxerat Ludouicus. statuit Mediolanensem principatum recipere. Maximilianus Sfortia quanta Mediolano impenderet tempestas intuitus, & cum Maximiliano Cæsare, & Leone decimo Pōtifice fœdus inierat: ingentem procellam depulerat submotis Ludouici copijs. Ardenti Francisco cupiditate inuadendi Mediolani, quod opponi posset præsidium disquirebat. Erexerant se iam Mediolani ciues tacite ad recipiendum Gallum. Germanos paulò antea iussu Maximiliani Cæsaris

sua ei studia profitentes remiserat: itaque excidendum ei ad tempus Cæsar suadebat. sed animus infixus in retinenda spe Mediolani, rursus Heluetios eum uocare suasit, auxilia quoque à Pôtifice Leone accersere. Franciscus cùm exhaustus esset fiscus immensis donationibus, Pratiani consilio ingentem pecuniam contraxit ex institutione nouorum magistratuum. Vicenariã enim classem Lutetiæ Senatui addidit: quæ uelut adscriptitia & superuacanea, diu male audiebat apud uulgus. (Scribit Gulielmus Budæus, ea nota hominumq́; opinio ut deleretur apud uulgus, partem allectorum patrum in alias classes contributam, & parem numerum aliarum classium in illam intercalatum fuisse in supplementum) Senatibus quoque reliquis nouos cõscripsit Senatores, minus tamen exagitatos uulgi rumoribus, quàm Parisienses, quibus uicenaria classis data erat. Rex ipse in eam expeditionem profectus est, metum ut omnẽ, periculumq́; præsentia eius excuteret. Relicta est regni gubernatrix Ludouica Sabaudiana mater Regis. Inde Gratianopolim & Fanum Virginis Dambrunæ, & Guylestras & fanum Pauli adiens, uia argẽtaria per Alpes exercitum eduxit, ægre machinis bellicis transmissis. Cæterùm tanta alacritate militum usus est, ut cum hostes eum nondum contraxisse copias putarent, instructo exercitu in eorum finibus uisus sit. Iam Sfortia ingentem numerum Heluetiorum contraxerat: Leo Pontifex Prosperum Columnam cum mille quingẽtis equitibus expeditis subsidio ei miserat. Prosper nunquam eo loco Gallos iter tentaturos putãs, de uia fessus, se, equitatumq́; suum apud Villafrãcham oppidum situm in Pedamõtanorum finibus, recreabat. Rusticus quidam Claudium Morelium admonuit quo loco equitatus Co-

 lumnæ

lūnæ esset. Is Palicio & Aubignio & Baiardo renuntiat. Illi Nicolaum Imbercurtum acrem hominem, cū expeditis militibus celeriter eò properare iusserūt: ipsi mox cum robore copiarum secuti. Is ubi Villafranchā uenit, pacata omnia nactus, urbem occupauit. Circa Prosperi domum, quem prandentem deprehenderat, ad arma cōclamatum est. Sed Palicio adueniente, Prosper in Gallorū uenit potestatem. Cæsi equites hostium mille, reliqui in fugam uersi aut capti. urbs direpta. Prosper in Galliam missus est. Multi aiunt Gallicos equites, qui prius à Palicio missi erāt ornatu mercatorum, quasi uidulis & sarcinulis in dorsa equorum reiectis, portæ adequitasse: & quasi hospitium quærerent, eos qui portis assidebant, oppressisse. Laus quidē Prosperi intercepti cessit Palicio. Rex ne quid à tergo relinqueret, Odetum Lautrecum, & Petrum Nauarrū attributis eis Aquitanicis peditibus, paucisque equitibus, Nouariam oppugnare uoluit. Iamq; ad oppugnandam urbem omnia aptauerant, cum ciues aliquot ex urbe egressi, nuntiare iubent Lautreco, uelle ipsos ad eū mādata perferre. Admissi in tabernaculum, urbem dediderunt, pacti omnium incolumitatem. Recepta Nouaria, missus est Lautrecus ad Heluetios auro placādos. Cum eis pepigit multis pecuniis promissis, modica tamen parte persoluta, ut iam confectum bellum Rex putaret. Adfuerunt ei Germanorum copiæ ad bellum paratissimæ. Sfortia per Matthæum Sedunensem Cardinalem Heluetios, cum quibus ictum erat fœdus, impulit ad bellum renouandum, pactus maiores pecunias: futurumq; ostendens si per eos Gallus excluderetur, eorum ut arbitrio Mediolani principatum componeret: ipsiq; Italiæ nobilissima parte potirentur. Iam Lautreco negotiū da-

tum erat, pecuniæ ad Heluetios *perferendæ. is in itinere à* Ioãne Francisco Pico *certior factus est de immutata eorum uoluntate, celeriterq; in pacata loca pecuniam recepit: præmißisq; speculatoribus, fremitum hostium audiẽs, mox* Regẽ *admonuit, copias suas pararet, adfuturos mox ferocißimeq; instaturos hostes, qui omnia belli consilia in celeritate defixerint.* Peruenerat Rex Marignanum *: & quanquam mouere castra statueret, eo loco substitit. Erãt* Heluetiorum *uiginti quatuor millia:* Hispanorum, Italorumq; *octo millia : hi egreßi ad* Gallum *oppugnandum,* Idibus Septembris *in conspectum eorum uenere.* Miratus *est* Rex *unde ea repentina mutatio: sed adhibitis in consiliũ peritißimis rei militaris ducibus, copias expedit ad pugnam, ita tamen, ut bellica tormenta quibus abundabat,* Gallis *essent pro uallo. In prima acie collocatus est* Carolus Borbonius, *in extrema* Palicius, *mediã sibi* Rex *sumpsit.* Vix *instructa erat acies, cum* Heluetij *ingẽti ui in primam aciem inuehũtur.* Erant *cum* Borbonio Germani *qui nuper subsidio regi uenerant. hi quòd raptim instructas acies uiderant, fœdusq; ictum cum* Heluetijs, *uereri cœperunt ne eo fœdere cautũ esset, ipsi ut* Heluetijs *dederentur. itaque fuga ab ijs primùm facta, sed certis ordinibus, minimeq; turbatis.* Hortatus *autẽ* Borbonius Gallicum Aquitanicumq; *peditatum, pari impetu hostes excepit.* Itali *aliquot è* Mediolano *egreßi, à* Palicio *in urbẽ redire coacti sunt.* Fatigabantur Heluetij *machinarum impetu, quibus plures obterebãtur. itaq; ubi uident præter spem* Gallos *prælium acriter inire, deliberant impetu facto bellica tormenta diripere.* Ea *acrius in eos emissa, loco eos submouerunt, pluresq; eo impetu quàm bello absumpti sunt.* Ferocius *tamen incurrunt, ut primo impetu*

multi

multi obtriti sint. Cum Rex *in mediã insiliens aciẽ,cõfirmatis animis suorũ,prælium,quod iam elanguerat,accẽdit, mutatoq; equo(quippe plures fatigarat)dum acrius hosti instat,parum abfuit quin hastis obtereretur:* Pedites *nunc fugam captare,nunc redintegrata spe acrius in pugnam prodire:* Petrus *Nauarrus labãtes* Aquitanos *excitare.* Nox *præliũ diremit.dubia uictoria,nisi quod* Heluetij *se stantibus in armis* Gallis *uicisse non credebant.* Ne *nox ipsa quidem pugnæ expers fuit: nam* Heluetiorum *aliquot* Galliam *acclamantes quosdam ex* Gallis *errore eo appulsos obtruncarunt: dispersósq;* Heluetios *aliquot nacti* Galli,*eodẽ ululatu tractos dissiparunt.* Germani *errore cognito, nihil non pollicebantur:* Iis *cura data bellicorum tormentorum conseruandorum. nam & ad ea diripienda* Heluetios *properaturos* Rex *putabat.ipse insomnem noctem duxit: tantùm paludatus paululùm in rheda quieuit.* Sequenti *die primo diluculo adfuerunt* Heluetij, *inconditoq; clamore sublato ferociter in primũ cornu inuecti sunt.* Redditur *& à* Gallis Germanisq; *par clamor.* Ibi *uerò cõminus coacti conserere,gladios utriq; impigre stringunt.* Pergunt *illi ad tormenta bellica diripienda.* Ibi Germani *quo fidem suam probarent* Gallo,*acriter impetus hostiũ depulere,collato pede quasi uir uiro congrederetur,diutius dimicatum est.* Iacobus Ienolacus *qui machinis præpositus erat, qua confertos hostes impetum facere uidebat, ita solerter machinarum pilas admouebat emittebatq;,excidere ut illi acie mox cogitarint.* Franciscus Rex *non* Regis *magis quàm militis munera exequebatur.* Aquitanicos *pedites præda ingenti promissa hortatus,hastis hostiũ impetitus non deesse suis: exempla undique factaq; fortissimi* Regis *ostendere.oc-*

currentium Heluetiorum *aduersa ora fodere, fugiētium terga: ubi maior impetus esset hostium, ibi occurrere cum prætoria cohorte.* Heluetij *machinarum opprimendarum consilio omisso, cum etiam aliquot intercepissent, conferti in primam aciem inuecti, ultimamq; oblique adorti, uarie iam perturbabant* Gallos. Tum *uerò media acies, aduentante* Rege *suosq; stimulante, fortißime eorum impetum excipiebat: ut ea quidē parte sensim* Heluetij *cederent ordinésq; laxarent.* Cedentes *tamen retrorsum diuertebant, acriúsque* Gallos *inuadebant.* Ludouicus Tremolius & Iacobus Triuultius *cùm fatigatos iam uiderent* Gallicos *pedites, authores fuerūt* Regi *ut equites cataphractos in hostem immiteret: Idque cum esset factum, peditésque sublato clamore acrius instarent, instantibus* Gallis *in fugam uersi sunt.* Inde *ex fuga* Comū *et* Mediolanum *contendebant.* Veneti *scriptores ita prodidere:* Cōstituisse *adhuc* Heluetios, *cum cohortibus integris, nec bello fatigatis* Regem *inuadere à lateribus, ac per cōuallem uicinam* Marignano *paratos fuisse in pugnam peruenire, ni* Bartholomæus Aluianus *cum* Veneto *equitatu mox sese efferens, inuectúsque in iam dißipatos, ultro etiam terruisset, territisq; instans adcurrentibus quoque* Gallicis *equitibus eos fudisset.* Et *periti rerum* Gallicarū *mirantur nunquam* Venetos *inuectos in hostes fuisse, donec certam uiderēt* Gallis *uictoriam, à quibus accisis rebus parum se tutos credidere.* Cæsos *ex ijs alij aiunt ad uiginti hominum millia, alij ad sexdecim.* Germani *ueteribus inimicitijs incitati, nacti cohortes aliquot* Heluetiorum, *in eas doloris iracundia eruperunt, omnésque interfecerunt.* Quosdam *in subterraneam domum confugientes, præsente* Carolo Borbonio, *incēderunt.* Nec Gal-
lis

lis incruenta fuit uictoria. Desiderati sunt Franciscus Borbonius Caroli frater, Imbercurtus, Carolus Trimolius, Telamonius Ludouici Tramolij filius, Iacobus Sancerrius, Bussius Mouyus Nicolai Petiliani Comitis filius, aliiq; plures, ex peditibus mille quingenti. Mediolanenses supplices Regi obuiam uenerũt, deditionémque fecerũt. Hos ille in fidẽ recepit pecunia prius mulctatos. Mox castrum munitissimũ in quod se Sfortia receperat oppugnari cœptum. Petrus Nauarrus cuniculis solerter actis, muri iam partem disiecerat: sed dum à Rege missus Carolus Borbonius cõditiones pacis agitat, remittere cœperũt milites ex pristina diligentia aliquid. Itaq; Nauarrus Accersitis Aquitanicis centurionibus, uarie increpitos rursus cuniculis insistere eos iubet. Saluatus Yrions Aquitanicus centurio ex uico Eustario qui egregiam operã extrema pugna Regi nauarat, dũ circa cuniculos quos hostis peruertebat, lampade accensa progreditur, proximus Nauarro pila plumbea ictus cecidit, cuius mortẽ Nauarrus, quòd dux cũ ducibus Gallicis, Italicis, reliquis bellis fuerat, summamq; rei militaris scientiam habebat, grauiter tulit. multósque alios idem cuniculus oppresserat. Sfortia commotus quòd castrum & natura loci & manu munitum egregie oppugnaretur, legatos ad Regẽ mittit: seq; ut initis aliquot pactis quæ proponebat, in deditionem recipiat, petit. Non recepit Rex cõditiones, sed misso ad eũ in castrum Antonio Pratiano summo iuris præfecto nouas proponens conditiones quibus eum multis annuis uectigalibus donabat, cum hæ placuissent, uenientem in fidem recepit, uiuentemq; ita fouit, ut pulsus etiã Mediolano, nihil ex pristina in eum obseruãtia remiserit, illeq; cum liber posset facillimè ad suos peruenire noluerit.

Multus inde tota Italia sermo de tanta Regis uictoria: cuius aduentu maximæ Heluetiorum copiæ Italorúmq; omnibus rebus ornatæ atque instructæ, castrum Mediolani munitissimum obsessum, tot hostiles uires uno prælio essent deletæ. patefactúmq; Gallis Mediolanũ, quod antè Heluetiorum copijs ex omni aditu clausum esset: itaque & Leo Pontifex & Veneti Italiæq; omnes reguli gratulatum ad eum legatos miserunt, operámq; ei suam omnẽ detulerunt. Et quando Pontificis animus alienior à Gallis quàm deceret uidebatur, per Iulianum Medicen cardinalem, cuius arbitrio Põtificatum Leo administrabat, actum de sanciẽdis fœderibus. ipséq; Pontifex Bononiam uenit ad Regem excipiendum. Regi obuiam misit Nicolaum Fliscum & Iulianũ Medicen purpuratos Rex Bononiam profectus, magnifice à Pontifice exceptus est. Sãcita simul fœdera. datum Pontifici ut Pragmatica Sanctio nouis conuentionibus in eius locum substitutis aboleretur, non sine intercessione prouocationéq; Gallicarum ecclesiarum & Academiarũ: Ibiq; Adrianus Gounfierius cardinalitio Galero donatus est. Occultiora etiam fœdera opera Iuliani cardinalis inita esse, sunt qui prodiderint. Erat is Regi amicissimus ob Narbonensem Põtificatum multis repudiatus competitoribus à Rege concessum. Alberti quoque Pij industria eo tempore Regi probata. Carolus Cæsar obijciebat Regi de diuidendis Italiæ plurimis principatibus urbibúsque Siciliæq; regno actum. Plane à Rege Purpuratos omnes Pontificios constat, multis & pecunijs & sacerdotiorum cœnobiorũ, præfecturarumq; ecclesiasticarũ muneribus donatos. Regem muneris insignis loco à Pontifice demum accepisse trunculum dominicæ crucis. Actum est quoque de bello Tur-

cis inferendo, imperijq́; Constantinopolitani insulas libenter Pontifex *deferebat* Regi:*sed is & Antonij* Pratiani *iurisprӕfecti & aliorum usus consilio eas cõtempsit.* Hippolytus *Estensis unus è purpuratis* Alphonsi *frater suadebat, dum uires integrӕ essent, studia exterorum parata regnum* Neapolitanum, Rex *armis inuaderet.* Sed *Gallos domesticum otium domum reuocabat.* Vnde Pontifex *in condonationibus sacris elargiẽdis liberalißimus in* Regem *fuit.* Indeq́; *magna uis pecuniӕ parata est, quӕ in* Tornaci *ab* Anglo *receptionem insumpta est, tantáque fuit eo tempore concionatorum impudentia, siue ijs condonationibus, hӕreditatẽ ut illam cӕlestẽ cernere neminem posse palã iactitarẽt, unde odio pecuniӕ in alios usus insumptӕ uilescere cœpit tantӕ rei authoritas.* Martinus *interea* Lutherus *exortus est, homo maxime* Pontifici *infestus, & qui ad ei concitandam inuidiam omnes rumorum uentos colligere consueſſet.* Is *uelut unguis in hoc ulcere existeret, stimulator fuit eius tumultus Germanici, quem pij omnes nondum placatum dolent: eum* Põtifex *habito patrum concilio abstentum pronunciauit, sacris interdixit omnibus, qui eum aut tuerentur, aut susciperent.* Nec *tamẽ minus* Federicus Saxoniӕ Dux, *alijq́;* Germani *principes hominem fouerunt: qui & eo postea progreßi sunt,* Pontificem *ut ipsum in ordinem cogerent.* Institutaq́; *ac sanctiones ueterum aperte reijcerẽt nouorum ipsi dogmatum assertores.* Cœtus *augustus* Academiӕ Parisiensis *iure eum male de religione sentientem à* Pontifice *ex sancta hominum communitate exterminatum prodidit, doctrinamq́; illius eiusmodi esse quӕ neq; liberalis sit, neque ex ipsis diuinorum librorũ hausta fontibus, & talem plane quӕ partim ex* Hußitanorum, *par-*

tim ex Valdensium, ac cæterorum olim factiosorum dãnatis iam commẽtarijs corrogata uideatur. Atq; in hanc recentem flammam iniecti professores bonarum literarũ multi. res exagitata apud uulgus. clamitatum à multis Erasmum Roterodamum huius tumultus causam fuisse: hausisse ex eius libris occasionem reliquos, cum tamẽ ille editis libris multis, nihil sibi cum his esse, nec unquã fore commune profiteretur. Nec dubitauit aperte profiteri Sacerdotum palàm impiam uitam, Theologorum supercilium, Sodalium quorundam non amplius ferẽdam tyrannidem, huic tempestati locum fecisse. Dum politiorum literarum cultores inuoluũt fidei negocio, acrius multos irritatos: potuisse æquis conditionibus initio res componi. At alterius partis semper in peius uergentis peruicaciam, alterius quorundam odijs & intempestiuis clamoribus, hucusq; progressam tragœdiam: ægre ut sedari possit. Sperandum tamen Deo optimo hortante promouenteq; futurum resipiscentibus illis etiam capitum aliquot dogmatúmque palinodiã recinentibus, pontificiæ ut maiestati debitum illi tandem officium exhibeant. Rex paulò antea auctus Ludouica filia in Galliam compositis rebus redijt. Carolum Borbonium Mediolani relinquit: cõuenerat cum Venetorum legatis Antonio Grimano, Dominico Triuisiano, & quibusdam alijs, ut copijs eos Rex iuuaret ad Brixiam & Veronam, quæ à Cæsarianis tenebantur, recipiendas. His ex pacto auxilia petentibus nulla interposita dubitatione, peditum tria millia, equites mille expeditos, una cum Lautreco Fuxeo mittit Borbonius. Sed cum Maximilianus Cæsar Henrici Britanniæ Regis hortatu, qui pecuniam ad bellum suppeditaturum se pollicebatur, adiuncto etiã Ludouico Sfortia Maximilian

ximiliani fratre bellum Mediolano inferret, tanta rerum commutatione motus ad suos rediit: quippe ad Maximilianum magnæ ex Germanis Heluetijsq; copiæ conuenerũt: Isq; admodũ magnis diurnis atque nocturnis itineribus confectis, non longe à Mediolano peruenit. Borbonius tanto periculo commotus ad Heluetios Regi fœderatos fidelißimos ex suis mittit, qui auxilium peterent, Mediolanóque egressus primùm ad Abduam properauit. Ibi certior factus parata quidem ab Heluetijs auxilia, sed tardius properare, Maximiliano copiolas suas noluit opponere. Mediolanum autem rediens iam gliscentem seditionem compescuit. Ex triginta tribus ciuibus, qui in Galliam ad Regem mittebantur, tres eo tantũ peruenerant, reliqui ad Maximilianum cõfugiebant, hos ex itinere retractos occidi ille iußit. Aduentu Borbonij territi Mediolanenses, qui iam Bartholomæum Claudiũ tribunum rerum capitalium ad urbis præsidium relictũ oppugnare parabant, consilio immutato cum Gallis de urbe tuenda consilium ineunt. Iam Cæsar prope Marignanũ castra locarat, elatúsque spe certa uictoriæ ex Borbonij fuga, urbi contulit castra. ueritus Borbonius ne suburbia sibi pro castris occuparet, eà quòd à se teneri non posse iudicabat, ne cui essent usui Cæsarianis, incẽdit. legationes ad Heluetios nouas circummittit ad eos pagos, quos superiore anno Rex pacauerat: missáq; ingenti pecunia paludamentisque militaribus auro argentóque egregie cõtextis, ad iter mox eos extrusit. Properantes hi postico castri excepti sunt: Maximilianus occasionẽ aucupabatur, incitatus promißis Galeatij Vicecomitis, si qui tãdem ex urbe erumperent, Gallósque inuaderent. Ea spe frustratus cum esset, nõ est uisa ratio ad Mediolanum oppugnandũ

commorandi, ne dum in eo esset occupatus, circunuentus à tergo ab equitatu Gallico *aduẽtante laboraret.* Ad *hæc cum* Borbonium *aggeres duxisse, seq; imparatum à commeatu uideret, diutiusq; eodem loco tantæ copiæ ali non possent,* Brixiam *adijt. ciues pacti ingenti pecunia ut castra alio transferret impetrarũt.* Inde Laudem *præteruectus urbem hostiliter diripuit atque incendit: dubitãs an in* Venetos *tantas copias duceret.* Venit *interea ex* Anglia *ingens pecunia* Maximiliano: Erat *is perhumanus & liberalis, neque pecuniæ cupidus.* Baltheo *quoq;* Germanico *succinctus, gregarios milites humanissime audiebat. siquis egestatem deploraret, nummis è baltheo depromptus egestati eorum subueniebat: raroq; bella capessebat, nisi cũm re nũmaria laboraret.* Igitur *ingenti pecunia ab* Anglo *accepta, cum unus de ijs qui erant ei à secretis solito tristior esset, rogatusq; ab eo quid frontẽ contraheret?* Quid *(inquit) non doleam, qui tantam pecuniã inter tot milites diuisam euolaturam mox uideam? arrisit ille: laudatoq; eius consilio. omnibus ignaris uelut literis acceptis, quibus in* Germaniam *properare iubebatur ob* Ladislai Hungari Regis *mortem repentinam, & castris se proripuit frustatis militibus.* Borbonius *extremum agmen* Cæsaris *carpens, impeditos tardiúsque properantes oppreßit:* Reliqui Cæsarem *secuti in* Germaniam *rediere. usi sunt* Galli *fideli ea in expeditione* Venetorum *opera, itaque mox ad* Veronam *recipiendam cum eis missus est* Lautrecus: *ibi congreßi sex equites* Gallici *cum totidẽ ex* Hispanis *uictores rediere.* In *iis fuere* Cicheus Regi *familiaris,* Moularcus *& quidam alij, quos imitatus* Pomperanus *inermis cum inermi hoste congrediens uictor & ipse redijt, sed* Cicheo *& alijs irridentibus, unde postea*

ingens

ingẽs ĩter eos orta simultas, ut aliquot pòst annis Cicheus renouatis inimicitijs, clàm cum Pomperano cõgressus necatus sit: ipse Pomperanus à Lorgio uulneratus, & iussu Regis, qui Cichei morte grauißime affectus erat, ad supplicium rapi iussus. sed cum constaret alterum alteri uelut priuatũ duellũ prius denuntiasse, Borbonio adnitẽte, mitigatus est Rex. At Veronæ conferti Veneti, Galliq́ue quassatis prius mœnibus parũ abfuit, quin urbẽ expugnarent. Iussu tamẽ Regis inde reuocatus est Borbonius. Quæ causa fuit, ut induciæ paciscerentur cum Cæsare, deligerentúrque Carolus Hispaniæ Rex, & Franciscus Galliæ honorarij arbitri. Hiq́; tandem ita statuerũt, uti acceptis ducẽtis millibus nummûm aureorum Verona Cæsar cederet: proniórque fuit ille ad pacis conditiones accipiendas ob quinque pagos Heluetiorum nuper Regi cõciliatos, quibus quingenta millia nummũ aureorum Rex miserat, ingentémque pecuniam in singulos annos pronuntiarat. Eoque tempore gliscere cœpit seditio apud Hispanos, plebe in nobilitatem incensa. Ea res mouit Carolum ad pacem cum Gallo ineundam, ut is Ludouicam filiã uxorem ducturum se polliceretur, eiúsque matrimonij gratia remitteret Rex Carolo ius omne quo Neapolitanum regnum sibi asserit: ac donec matrimonium contractũ esset centum millia nummûm aureorũ quotannis Regi pẽsionis nomine penderet, eiúsque rei ergò sponsores claßicos & aßiduos daret. id eo lubentius arripuit Carolus, quòd uereretur adiunctis Heluetijs, Pontifice, Italiæq́; omnibus regulis, ne expeditionem ille pararet in Neapolitanum regnũ, quod ei tum perfacile fuit: postea nec quicquam tentatum est. Borbonius posthæc in Galliam rediјt, relicto Mediolani pro Rege Odeto Lautreco, cuius ope-

ra cōciliati fuerant Heluetij. Senatus Gallicus Mediolani cōstitutus Præside Ioāne Selua, cuius iudicia ꝓbatißima ubiq; uiſa ſunt. nā quāta in īuidia quātóq; in odio reliqui fuißēt, animaduertēs, multo grauior atq; acrior in reuocādis iudicijs ad priſtinā religionem uiſus eſt. Florebant eo tēpore res Gallicæ. Sed tamen perpetuo euentu plaudentis fortunæ, faſtu aula Regia abundare cœpit. Multi inter blanditias rerum proſperarum minus iam cupiditatibus ſuis imperare: Si quam uidebant eximia corporis ſpecie & decore, eam deperire: Italicas aliquot pellices palam habere. Poſthac anno milleſimo quingēteſimo decimoſeptimo Regi natus eſt Franciſcus filius, regno ſi per fata licuiſſet ſucceſſurus. ei patres luſtrici adhibiti Leonis decimi Pontificis nomine, Ludouicus Medices, & Antonius Lotharingus: Ambaſiaéq; infans ſummo ſplendore apparatuq́; ablutus eſt. Sequenti anno Maximilianus Cæſar fato functus eſt. dum commitia habentur de Cæſare deligēdo, uiſa res eſt non indigna Gallica maieſtate. Itaque candidatum ſe mox Rex oſtendit quadraginta millia nummûm aureorum mittens ad conciliādā ſibi ſuffragia. Prenſabat unus Federicus dux Saxoniæ, ſine fuco more Germanico. Acrior erat competitor Carolus Maximiliani nepos Rex Hiſpaniarū, Auſtriacaq́; familia commendatus. Fuit Legatorum Gallicorū tarda prenſatio. Nam paßim, ita negabant, ut Carolo ſe debere profiterentur. Pontifex aperte Gallo fauebat. Si quid cōferre potuiſſet in eum, iam Ludouica Sabaudiana Regis mater ſolicita erat de infulis Imperij, apparatu pompaq́; ſolēni. Arturus Goūſierius Præfectus prætorio miſſus erat ad res tentandas. is re nondum expedita in itinere obijt, non ſine Regis querelis qui eo familiarißime utebatur.

utebatur. Designatus tandē Cæsar Carolus Austriacus, Erardo Marca maxime adnitente, qui palàm in mores Galli multa cōferebat leuißimis de causis, ille hostis, cum pater & fratres Gallis amicißimi essent. Et Leo Pontifex per Thomam Caietanum unum è purpuratis, admonebat Germanos, prohiberi Carolum Imperij petitione, cū ueteri professione unus idem & Romanum Imperium, & Neapolitanum retinere non posset: itaque eo nomine postea is legibus solutus est, aucta etiam pontifici Neapolitana pensione. Franciscus Sammarsallus cuius consilio in consuetudine quotidiana magnopere Rex delectabatur, celeriter cursu publico ad Pōtificem missus, spe Regem ipsum rediens impleuerat. Et Leo quidem naturâ probus erat, qui principem Romanum probe egisset, liberalitate regijsque alijs dotibus nulli inferior, uenationi deditus, uoluptatū sine aliorū iniuria cupidus, ac paulò antea allectis in purpuratorū collegium multis, ingentē uim nūmorum cōtraxerat, ut & ex indictione simulata belli Turcici. Sed Iuliani Medicis opera toto pontificatu usus, acris hominis, simulatoris iuxtà ac dißimulatoris: multa effecit ut posteritas in eo Pontifice desideraret. Inde Regi natus alter filius Henricus Regi successurus. Eodémque tempore clatros cancellosq; argenteos obiectos fenestræ ad fanum diui Martini Turonici, euulsos multi mirati sunt, Iacobi Samblāchiani consilio, non sine plebis querelis, ut tandem uindicem diuinū sacrilegij pœnas à Sāblāchiano sumpsisse iactatum sit. Et annus quidē agebatur millesimus quingentesimus uicesimus, cum ultro citroq; mißis legatis fœdus initum est cum Henrico Angliæ Rege, iniecta mētione sponsaliorum inter Franciscū Regis filium, & filiam Regis Angliæ. Inde ad urbē cui Ar-

dea nomen conueniunt ambo Reges. Vna cum uxoribus & splẽdore, eaq; põpa ali, ut plures religiones in plures annos & sumptu potuissent. Tabernacula tria magno splendore excitata sunt loco medio inter Ardeã & Guynense castrum: alterum Gallo, alterum Anglo, aliud Thomæ Vulseno Cardinali, quo uiro familiarißime Anglus utebatur. Fama est dum proximi essent Reges, necdũ locus esset destinatus colloquio, summo diluculo petasatũ Regem comitatumq; tribus tantùm ministris, Caletium properasse, Anglumq; inuisisse, eum cùm lectulo decumberet excitatum à ministris, festinante Rege discinctum tunicatumque adhuc necdum dato spatio ad domesticã uestem sumendam obuiã ijsse. Eadem comitate usum Anglum Regem nullo stipatum satellite inuisisse. Mox ad Ardeam conuenere, ea usi familiaritate. Vt ab ijs initijs profectum amorem non modò seruaturos, sed aucturos Reges coniectura omnes angurarentur. & Angli à Gallis toto triduo magnifice opipareq; excepti sunt, & Galli ab Anglis, alio triduo profusis epulis accepti: proceribus utrinque dona danata. Vt propinans Borbonio Anglus pateram aureã egregie cælatam dederit, qui ut erat Anglis iniquior minus aperte quidem repudiasset, sed eo nõ exaudiente ignaroq; ueluti ei aßideret munus accepit Carolus Barrandus, homo dicax scurrilique dicacitate solitus risus Regi excitare. Quæ causa fuit, ut quod alij certum fuisset exitium allaturum indignante Borbonio, huic ob morum festiuitatem festiuißime cesserit: eóq; tẽpore Philibertus Chalonius Aurẽgiorum princeps, in aula degens ob aduentum Thome Vulseni Cardinalis Lutetiæ hospitium mutare coactus, grauißime id tulit: delatáque ad Regem querela cum se rideri putasset, irarũ plenus

nus ad Cæsarem träsfugit,eiq; amicißimus fidelißimúsq; postea fuit. Et Carolus *quidẽ* Cæsar *iádudũ consilia belli in Gallũ agitabat.ademptum* Burgundiæ *maioribus suis principatum querebatur. frendebat* Mediolanum *Cæsarum patrimonium occupari.Cõciliari tamen Gallo uoluerat,dum seditiones* Hispanorum *cõponit,* Austriamq; *& maiorem* Germaniæ *partem seditionibus æstuare uidet.* Factaq; *spes ut ambo congrederentur, amicißime si quid alterum premeret transigerent: cum repentè sese proripuit* Cæsar, *rebus iam suis compositis ferocior factus.* Accendebãt *odia aulici, qui* Cæsarem *ut stolidum apud* Regem *traducebãt, matrisq; furorem referentem:* Id *ut erat ineptum,ita uerum fuit, matrem* Cæsaris *perpetuo furorem laborasse. datos ei custodes qui furentem obseruarẽt:quæ se cũ inedia conficeret,toto conclaui passim ordine miro tragemata & salgama custodes apponebat,quibus illa gustatis inediam depellebat.resipiscẽs interdũ,interdũ omnia deijciens: quæ tamen ita cõstituta erant,ut facilè deijci nõ possent.unde accidit ut quoniam illa intempestiuis horis sæpe & nocturnis cibũ peteret,ut singulis horis nocturnis & diurnis epulæ illi pararẽtur.* Et *cum prædes pecuniæ* Neapolitanæ *causa* Rex *postularet,exarserunt utrinq; eruperuntq; tandem odia male pressa:* Leone *præsertim* Pontifice Franciscoq; Sfortia *ad* Italiam *recipiendam uocante* Cæsarem. Robertus Marchius Cedanum *habitabat uicum,sed castro munitißimo insignem:* Ibi *castrum depresso submissoque loco omni machinarum genere instructißimum.* Is Gallo *semper amicus fuerat:erãt ei in armis semper paratæ aliquot cohortes.* Accidit *ut is cum* Emeriano *de castro* Hiergiæ *cõtrouersiam haberet:eductis repentè cohortibus ipse nõ*

solùm hostes fugauit, sed collectis maioribus copijs in uicina loca impetum faciens, populationibus uicos aliquot fœdauit. Id Cæsar interpretatus est quasi iussu Regis ea patraret, missisq; legatis impetrauit ut reuocarētur ab eo Gallici milites, qui iam Viritonum obsidebāt. Accensis tamen odijs cum uiolato fœdere Anglus Cæsarē ad bellum hortaretur, utrinque bellum parari cœptum. Cū tamen Regem admoneret de Cæsare nihil esse quod laboraret: ita Cæsarem suspici à se, ut se putaret præstare debere si quid in Gallos moliretur. Hæc Rex intuitus, cū seditio apud Hispanos recruduisset, opemq; afferre Henrico Nauarræ regulo Regi saluis cum Cæsare fœderis legibus posset, Andream Fuxeum qui Lesparrous dicebatur, Antonium Turnonium aliosque plures, adiunctis ex Aquitania multis peditibus, equitatuq; Pictonico in regnum Nauarræ impetum facere iubet. Fuxeus celeritate usus, prius quàm Hispanus copias contraheret, usus nobilium oppidanorumq; egregia opera Pompelunam recepit, aliáque aliquot non ignobilia loca oppugnauit. Cum præsidia locis disponere debuisset, aut aucto exercitu alia loca expugnare, uoluntarios milites Aquitanos omnes sponte dimisit, maioremq; equitatus partē ad suos remisit: ac Gruniam profectus (quod alij Logronium, alij Iuliobrigam ueteribus fuisse aiunt) oppidū cœpit oppugnare. Hispani ubi lōgius progredi hominem uident, sedatis seditionibus exercitum contrahunt, ei obuiam ueniunt: Ille urbē oppugnās tantū abfuit ut hostē terreret, ut quotidianis eruptionibus uarie Gallos illi fatigarent. Quibus ille penuriaq; annonæ fatigatus, cui prius nō cōsuluerat, expectabat oportunū tēpus inde sese proripiēdi, prius recepto Nauarrorum Regno. Post receptam Pompelunam

pelunam (quam alij Pompeiopolin uocant) Lesparrous peruenerat in locum quem incolæ uocant Pontem Reginæ. Stellam etiam receperat, & Lozarcō. Gruniam uerò dum obsidet, territi oppidani machinarum impetu, ni no ui auxilij spes affulsisset, de deditione cogitabant. At nobilitate Hispanica, quæ commota domestico bello in gratiam cum plebe redierat, auxilium urbi ferente, cum abundarēt Hispani copijs, & ob Hyberum fluuium medium inter urbem & castra, duriora omnia erāt Lesparroo: itaque consilium redeundi iniјt, sequentibus hostibus, & extremum agmen lacessentibus. Adhæc erumpētes reliqui ex urbe, undique admixtis alijs, Gallos perturbabant. ubi ad Noyum uicum uentum est, fatigatus ille, aciē pro tempore instruit, circa horam quartam post meridiem. Anceps Gallos terror circunstabat: nam neque leuibus hostium equis procursantibus conferti pugnare poterant, & procursando latius euecti patebant sagittis Hispanorum. Sustinebant tamen hostium impetum, donec Lesparrous hasta in oculos infixa obtritus est, unde postea obcæcatus est. sunt qui sulphureo igne emisso id ei uelint accidisse. Galli paßim cæsi & fugati. Nauarrorum urbes eodem momento receptæ. Turnonius & Lesparrous captiui abducti. Multi putarunt culpa Lesparroi cladem acceptam. nam Pōpelunæ cupida nobilitate recipiendi Henrici sui Regis, nulla Nauarrorū insignia Gallica fixerat: ob quæ illos mox in gratiam redijsse cum Hispanis Lusso etiam Aquitano sequestro: qui cum apud eā gentem gratia ualeret, indignaretur in nullam se partem bellicarum curarum accersitum. Ipse Lesparrous culpa se uacare aiebat, propterea quòd firmus ab equitatu nō fuisset, infrequensq; præliorum miles, rapinisq; demum as-

ſuetus, ac paulò antè ære dirutus, ad tantam expeditionem ſibi attributus fuiſſet: qui nec ſuo imperatori parere didiciſſet, neq; ut pareret coerceri quaſi uoluntarius miles. Rex *in ſolatium amiſſorum oculorum & Leſparrou ſuo ære carcere liberauit, & multis annuis uectigalibus donauit.* Atq; *eo quidem tẽpore ſatis cõſtat, multis Galliæ locis in Gallos equites Gallicos graſſatos. Queſti non ſolui ſtipendia paſsim uagabantur, oppidula diripiebãt, agros uaſtabant, pecus abigebant, ne pudicitiæ quidẽ uirginum parcentes, ut uicis multi diffiſi in urbes ſe recipere cogerentur:* Meldenſes, *cùm illi uicinos agros popularentur, obuiam prodierunt raptim ad arma plebe uocata, eductiſque machinis, has cũ globi ænei deeſſent, quo terrorẽ excitarent, onuſtas papiraceis globis emiſere. Illi uel admoniti à lanio quodam (nanque is poſtea eo nomine ceruice luit) uel inconditæ plebis arma contẽnentes, facilè in urbem ingenti ſtrage edita eos compulere. Diſsimili euentu ceſsit militibus ferocia in* Aquitania: *Nam poſt expilatos aliquot uicos, uel leuiſsimis urbibus excluſi, ad* Mompaoum *oppidulũ* Petracoriorũ *peruenere. Ibi ſomno & uino madentes, nocte intempeſta ab oppidanis ruſticiſque conciſi ſpoliatiq; ſunt.* Erant *hi ætate uiribúſq; florentes ex turmis* Chandij, *qui uarie prius agros popularium uexarant, ac ſibi* Mille Dæmonum *nomen impoſuerant.* Si *rogaſſes quò pergerẽt, ad* Dæmonẽ: *unde prodirent, ẽ* Dæmone, *aiebant. unde multi ſuſpicati à potentiore immiſſos.* Ac *iam inſtabat annus milleſimus quingenteſimus uiceſimus primus, cùm* Rex *irritatus* Cæſarianorum *in* Galliam *irruptionibus, excurſionibúſque in* Mediolanenſem *agrum, quem iam magna ex parte occuparant; copias parauit quibus auerteret* Cæſarem *ab ex-*

teris

teris bellis, ad sua eum tuenda reuocaret. his præfecit Gulielmum Gounferium Boniuetum Tribunum *maritimorum.* Erat ille Regi *perfamiliaris arcanorumq; omnium sermonum particeps*: Burdigalam *profectus à priuatis, ne ipsis quidem* Senatoribus, *sacerdotibúsque parcens, mutui nominë ingëtes corrasit pecunias, exegitq; magna acerbitate: ac ne sacris quidem abstinuit*. Is *cum in* Nauarros *se proficisci palàm iactitasset, nocte intëpesta admonitis clàm præfectis, cõtinuatis nocte dieq; itineribus, prius uisus est circa* Fontem Rapidü *urbem hostium munitißimam, quàm illi suspicati essent ex alio eum itinere diuertisse: nactúsque ad locum, cui* Andayo *nomen, mare tranquillum, traiecit copias.* Aduexerat *plures machinas, è* Burdigala *quoque sumpserat plures inusitatæ magnitudinis non satis ex uoluntate ciuium.* Situs *urbis & uicinum mare reddebãt oppugnationem difficilem.* Vrbs *machinis quassata, turres prostratæ: nec tamen conferti* Galli *ui expugnare urbem poterant, ut iam de reditu etiam cogitarent.* At *prius ea ui machinarum impetu cõuulsa ita muri pars, ut hostis sibi diffideret. ita deditione facta, urbs recepta est.* Vrbis *custodia attributa* Iacobo Daillono Ludæo. Boniuetus *in* Galliã *reuersus quasi nulla impensa tantum bellum confecisset gloriabatur. omnes multa de eius industria ac re gesta, atq; hæc una uox omnium, nihil magnificëtius nihil præclarius gestum: unũ hunc uere esse bello* Mediolanensi *præficiëdum.* Rex *hoc facto sic incensus erat, multum ut accesßisse ad eius erga eum amorem uideretur.* Cæsar *post aliquot menses* Philibertum Chalonium Aurengium *misit ad urbë obsidendam.* Vrbs *egregie à* Ludæo *defensa: sed periculum erat ne commeatus inopia opprimeretur.* Satis *constat eò*

uentum inopiæ, ut nec muribus, aliò ue animali immundo abstinerent Galli Aquitaniq; qui in præsidio erant: & omne herbarum radicúmque genus muris eruerent, sutrinæ etiam corijs uterētur. Parandæ erant copiæ ad annonam inferendam. hæ paratæ sunt à Iacobo Palicio, qui inuito hoste urbem omni refersit commeatu. In locum Ludæi & aliorum recentes immißi. Vrbis custodia Francisco Frāgio Aquitano, qui apud Castillonum gratia ualebat, & Petro Nauarrulo, cuius maiores à Cæsare necati ferebātur, attributa. Aßidebat urbi Aurengius in omnes occasiones intentus: is tandem ingentibus præmijs Nauarrulum solicitat ut urbem dedat. Erat id difficile, nisi communicatis consilijs cum Frangio. is uerò abhorrebat ab eo facinore. multi ex turmis Nauarruli quotidie ad hostē transibāt, oppidani ad seditionem spectabāt. corrupti aliquot milites uel ut aiebant tædio longæ militiæ à Nauarrulo uenia impetrata in Galliā redibant: quos omnes Lautrecus deprehensos mox necari iußit, submotis magnorū uirorū precibus. Ita factū ut urbs dederetur: Frāgius incolumis cum incolumibus aliquot militibus urbe emitteretur. In hunc Lautrecus mox animaduersurus erat, nisi multa ille quo dilueret à se omnē culpā retulisset, quæ iurisperiti cōsulti pbata magni esse momēti aiebāt. Interposita hac dilatione per Castillonū, à Rege impetrauit causam ut Tholosæ diceret. atq; is postea publice Tholosæ exauthoratus est: uel ob urbem celerius quàm par esset ignauißime relictam, uel ob parum fidelem operam Regi nauatam: cum tamē quicquid id esset culpæ, in Nauarrulum conferret, qui seditiose cōcitatis militibus, deditionem suasisset. Euentus rei dolo eum uacare mōstrabat, cum Nauarrulus auctus stipendio, restitutisq; auitis bonis,

bonis, ad Cæsarem transiisset. Deinde Hispani populari cœpere Aquitaniam, duce eodem Aurengio: qui collecto ex Hispanis Germanisq; exercitu, Lusso etiam Aquitano adiutore ut quidam frendebant, suscepit eam expeditionem. Ac transmisso pontibus Gano fluuio alioqui rapidissimo, qui tunc placidissimus fluebat, Sordam oppidulũ peruenit. Prope Sordam quasi rostro finditur Ganus, & diuisus æqualiter in duas partes, latera undique alluit, rapidéque dilapsus, mox in unum confluit. Est Sorda sita in præfectura Daciorum, uicina montibus Pyrenæis: ibi domus Sodalium Benedictinorum lautius nuper à Carolo Grandimontano pontifice Burdigalensium, atq; eius loci cœnobiarcha, ædificata. Ganus, qui Sarrãsam, idem eum locum præteruehitur: tumulus eo loco Turpini Põtificis magni familiaris. famaque est ibi castra Magnum Carolum diutius olim fixisse. Hispani locum nacti uacuũ incenderunt. eodem terrore uicinum aliud oppidũ Petram Perforatam, quod Adriano Asprimontano paret, peruenerunt: sed ibi superiore loco atque arduo ueteris castri reliquiæ: satis tamen tum munitæ loci difficultate: quo factum, ut commeatu tãtum ex inferiori loco ab oppidanis accepto, Estingum uicinum aliud oppidum appulerint. fluit & ea parte Ganus: oppidum satis excelso loco situm, sed ad hostiles impetus excipiendos parum munitum. Est & alter fluuius Vidosus nomine, qui ex Pyrenæis montibus prodit, & circa Vidacham castrum Grandimontanorũ haud ignobile præterlabitur. Hispani Estingum incenderunt & diripuerunt; ac Vidacham profecti diu castrum loco palustri situm obsederunt, idq; post uicesimum diem necatis crudeliter qui obsidionem tulerant, receperunt, & diruerunt. Rustici palã Dacium

& Baionam perfugerũt. Erant Dacij paratißimi ad hostes excipiendos, eoq́; paucos ante dies immissæ copiæ. At hostes prædabundi, prius castrum uicosq́; eius loci quem Mauleonum solum uocant, populati redierunt, multis ex suis desideratis. Quippe agricolæ armis assueti præcipue in balistis sagittisq́; emittẽdis periti, si quos temere ex ordine progressos deprehendebant paßim feriebant. Ipse Aurengius aliquot post menses, in Italiam naue actuaria uectus, sordidaq́; ueste de industria quo facilius lateret amictus, ab Andrea Doria exceptus est, & ad Palicium perductus diuq; captiuus in Gallia mansit. Diripuere quoque circa id tempus hostes fanum Ioannis Lucensis, & uicum Viarriũ & agros Laburtium uicinos Baionensibus. Parte alia Cæsar in finibus Galliæ Belgicæ, per Henricum Nansoum collectus plusquam equitum octo millibus, peditum uiginti millibus, Mosone urbe per deditionem recepta, Maserias oppidũ oppugnabat: urbs satis munita est, amnibus etiam præterfluentibus munitior. Sed suburbia quæ eo tempore urbi æqualia erãt, ab ipsis Gallis diruta, ne hosti prædæ essent. Sunt urbi uicina loca excelsa, ex quibus emissa tormẽta bellica uarie oppidanos terrebant. missus est Petrus Terralius ad urbem tuendam: hunc secuti Anna Mommorantius, Turritus, & plures alij, qui quotidianis eruptionibus hostes fatigabant. ipse Baiardus Caduceatori Nansoi diserte imperauit, ne sub specie deditionis imperandæ rediret in urbem, ni pareret morte denuntiata. Multi tamẽ opprimebantur globis æneis è superiore loco emißis: in quibus parũ abfuit quin opprimeretur Franciscus Brassacus è Golardorum antiqua familia in Cadurcorum finibus. Nãsous dum uidet acriter urbem defendi castra alio trãstulit,

lit, seditione orta in castris à Germanis, aduentantéque Gallico exercitu qui ad Atignium iam coactus erat. atq; ita proximæ utrinq; fuere copiæ, ut quodam die certum iam prælium speraretur. At Cæsariani Gallos frustrati in palustria se loca recepere: constructis tamen ponticulis aliquot, progressæ cohortes aliquot Gallicæ, turmas aliquot hostiles relatis spolijs dißiparunt impetu tormentorũ: ubi Aymericus Spurius uulneratus, post paucos dies desideratus est. Carolo quoq; Borbonio aduentante Hisdinum receptum est. Paulo antea suadebat Borbonius, dum Cæsar Valentiæ obequitans cum copiolis inermibus cõspectus esset, impetus in eum fieret, nec tamẽ auditus est: ipso Cæsare postea profitente magno se defunctum periculo. Alij scribunt, cum indignaretur Borbonius Alenconium qui Margaretæ Valesiæ regiæ sorori nupserat, primæ aciei præpositum, authorẽ fuisse ne Cæsar opprimeretur, quasi insidias hostiles uereretur, fuisséq; deinceps eius animum à Rege alieniorem. uideri poterit illata utrinq; damna æqualia, nisi Cæsariani Tornacenses, quos alij Neruios uocant, uictos recepissent, cũ sera auxilia aut nulla superuenissent. Libet hoc loco ueniam deprecari, si diuersorum annorum mensiumq; monumẽta uaria confuderim: Nam quæ de Gallis postea Mediolano pulsis proditurus sum, quædam circa ea tẽpora, quædam antea contigere. At nos Gallica suo loco, extera separatim quoque maluimus reddere. Rex cũ integris copijs Burgundionum agros late populatus est. passim uillæ exustæ. corrupta ædificia. arbores excisæ. Domus ipsa in quã Rex diuerterat, ob hospitæ nobilis preces quæ genibus eius aduoluta incendium deprecata fuerat, cuiq; parcẽdum Rex iusserat, à pueris aulicis (ut sunt ad

omnem petulantiam educati) dũ uix Rex ocreatus equũ admisisset, incensa est. Talibus incendijs initium hostes dederant. Leo Pontifex qui spe pacis uana lactauerat regios legatos, bello etsi nõ indicto, tamen iam decreto hostis erat Gallo. Immutatus est is à Iulio Cardinale Medice: qui & si multis acceptis & pecunijs & praefecturis ecclesiasticis Regi amicissimus esse debebat, Caesari tamẽ totum se tradidit, accepta pẽsione annua decem millium nummũm aureorum hispanicorũ, qui ducis nomine insigniri solent: adiectumq́;, uti Parma & Placẽtia ad Leonem redirẽt: augeretur pensio regni Neapolitani. Caesar scripsit ueritum Leonem ne uires Gallicae augerentur secum in foedera uenisse. obtendebat Leo Pontifex praefecturarum ecclesiasticarũ prouentus, in Mediolanensi ditione occupari à Gallis, irritis Põtificijs codicillis; idq́; Manaldi Tarbellorum Põtificis improbi & ignari hominis temeritate: cuius cõsilia ut & Sanctostephani deterioris, Lautrecus pro oraculis sectabatur. Haec clàm addebat etiã, multa Gallos arrogãter praeiudicare, reuocareq́; ad suũ arbitriũ oppressa Pontificia maiestate & dignitate. palàm Italiae libertatem personabat, concipiebatq́; animo pulsis Gallis maiora, ne ab ipso quidẽ Caesare, aut Frãcisco Sfortia, cuius iactitabat restitutionẽ, succedentibus rebus temperaturus. Coniunctis uiribus Caesaris, Pontificis, & Sfortiae bellum erat gerendum. Prosperum Colũnam equitatui, peditatui Ferdinandum Daualum Piscarianum praeposuere: Federicum Gonzagã adiunxere Põtificijs copijs, Hieronymo Adurnio interea nauticis copijs praeposito. Paulò antea Lautrecus qui Mediolano praeerat in Galliam redierat, relicto Thoma Fuxeo Lescuno fratre Prorege. Hic à Federico Gonzaga certior factus est

exules

,, *exules Mediolanenses res nouas moliri. Gabriel Venetus*
,, *uir magni animi, summáque prudẽtia, admonebat Leo-*
,, *nem bellica ea consilia prima specie læta, tractatu dura,*
,, *euentu tristia esse. adesse Gallicos legatos, dum integra o-*
,, *mnia essent, uerbis potius sopirentur controuersiæ, quàm*
,, *Italiam, Galliam, Hispaniam ad funestum armaret bel-*
,, *lum. Cogitaret potius de Turcà labefactando, in quem*
,, *nisi mucronem Pontificium exacuisset, parum pie in reli-*
,, *quos uerti arma. futurum id ei spectaculum iucundum,*
,, *qui uideat unius corporis duas acies lanista Põtifice di-*
,, *micantes? eò ne recidisse tot annorum magnificas pollici-*
,, *tationes? quibus subigendi essent Turcæ, ut repentè signũ*
,, *belli ab ipso Pontifice in Christianorum mutuam perni-*
,, *tiem proponeretur? Et mouisset Leonem prudens hominis*
consilium, sed is Iulio Medice omnia administrante parũ sui iuris uidebatur. Lescunus ueritus ne exules res nouas molirentur absente fratre, Rhegiũ adijt. Præerat iussu Põtificis Rhegio Vidus Rangonius: cum eo Lescunus expostulat de exulibus receptis præter fœdus. Dum tempus protrahitur diuersis altercationibus, ab Alexandri Triuultij militibus, qui cum Lescuno uenerant, impetus fieri cœptus in oppidanos. at hi leuibus aliquot machinis emissis, Triuultianos compressere. ipse Triuultius pila plũbea ictus, post aliquot dies occubuit. Lescunus cũ retineri posset à Rãgonio, emissus est. Rumor interea percrebruit Lescunũ captum. deletas turmas quæ eũ secutæ fuerant. résque parum abfuit à seditione, perterrito Senatu Mediolani, ni Lescuni aduentus timorem omnem discussisset. eóque tempore Mediolani arx Iouis de cælo tacta est, non sine strage Gallorum. Manfredus Palauicinus raptim Germanorum copijs in gratiam Francisci Sfortiæ e-

ductis Como imminebat, sperans ab ijs cum quibus prius conuenerat, orto tumultu, loco se potiturum. Como praeerat Gratianus Garrus Aquitanus, *quẽ licet ut nouum hominem multi praetereant, gentilitate tamen* Grandimontanis *coniungebatur. Is cum urbi proximum* Palauicinũ *resciÿsset, atque de uia fessos Germanos in locum uicinum consedisse, ut ex uia labore relaxarẽt animos, cum Turmis aliquot Aquitanicis urbe tacite egressus, in eos impetum facit, nactúsque imparatos palantes facile dißipat. Palauicinus ut erat locorum peritus, per mõtes fuga elapsus, defunctum se tanto periculo existimabat, ac iam cũ Germanis qui ex fuga superfuerant, agitabat de bello renouãdo. Garrus subductis rationibus, admonitus à peritis locorum, mõtis fauces eò celeriter actuarÿs nauigiolis uectus occupat, eoq; contendit quo Palauicinum peruenire necesse erat. Celeritatem iuuit rei euentus, deprehensum hominem unà cum Ioanne Stulto comprehendit: Germanis ad suos reditu permisso, reliqui maiestatis damnati capite luerunt. eius iudicio decreta quaestio in Christophorum Palauicinum, cuius rei ille non ignarus suadentibus amicis, fugae consilium neglexit. & hunc aiunt in castro aduentantem Lescunum ultro excepisse, nõ ignarum quam ob causam adesset: ut Lucae Ogo Scoto peditũ ductori qui eò nocte à Lescuno praemissus fuerat, ignarusq; esset quam ob causam eò missus esset, dixerit, immerito fidem suam suspectam Gallis. Comprehensus est & alter qui sanguine cohaerebat Palauicinis; qui quotidie loricatus satellitioque stipatus ad salutandum Lescunum uẽtitabat. qui ubi sensit praetoriam adesse cohortem quae inÿceret manum, chlamyde abiecta parum abfuit quin sequentes frustraretur. Huic aiebant certum*

fuisse

fuisse cum suis in Lescunum impetum facere, eumq; occidere. Res erat in ea opinione, ut hostes domesticis insidijs Mediolano se potituros non desperarent. Cribelli iam & Caymi copiolas in agro Mediolanensi cõtra Regem collocarant. crescebat in dies numerus; hos ne se cõmouere possent diu obseruatos, multis & firmis præsidijs accersitis, repẽtè idem Garrus oppreßit. authores tumultus fuga sibi consuluere. apparatus belli direptus & à Garro abductus est. Conflato iam bello Mediolanensi Lautrecus Mediolanum redierat. Non defuere qui Lautrecum & fratrem cogitasse dicerent quo pacto Triultiorũ & Palauicinorum agros maximos & feracißimos, uillas, castra, oppidula, in suos quæstus conuerterẽt. Et sunt qui putent Mediolanenses parum iam Gallis æquos fuisse, ob impetus aliquot direptionésque nocturnas factas in domos ciuium aliquot opulentorum, partium inuidia, Menaldi Põtificis consilio, à Lescuno absente fratre. Vnde in domum suam ingentem pecuniã auarus Pontifex auerterit. Fama est Leonem decimum Palauicino affinẽ fuisse, certe pro eo intercesßisse eo animo ut rem suam agi diceret: nec cessasse Galerum purpureum offerre Menaldo, quem gratia multum ualere sciebat apud Lautrecũ, modò ex reis eximeret Palauicinum. Fuisse Lautrecũ, ut nemo nascitur uitiorum expers, natura acerbiorem, & qui ægre à suscepta sententia diuelleretur. Itaq; spretis Pontificijs promißis in reum lege agi iußisse: unde in Gallos Pontifex inexpiabile odium conceperit. Quod si in Galliam reũ misisset, aut liberali custodia habuisset, mitigari potuisse Pontificem, qui reo damnato Gallis apertißimus fuit hostis. Atque eo pacto culpam amißi Mediolani in Lautrecum conferunt: ignari prorsus & consiliorũ Pon-

tificiorum & Gallicorũ: quippe aliquot antè mensibus quàm Palauicinus comprehenderetur, & fœdus inierat Pontifex cum Cæsare, clanculũtamen, & Põtificiæ Cæsarisq́; copiæ iam agrum Mediolanensem infestabãt: nec de Palauicino sumptum est supplicium, donec eorũ copiæ Mediolano proximæ essent: quod & die octauo post sumptum de eo supplicium captum fuit. Iam Cæsaris Põtificisq́; copiæ Parmam peruenerant. Ad eam tuendã prius Lautrecus miserat Thomam Fuxeũ, Lescunum fratrem cum aliis aliquot Scotorum & Gallorum, pediteq́; Aquitanico. Vasta urbs maiore numero cum indigeret, accersiit ad se Lescunus Federicum Gonzagam Boium, quem & Bozulum alij uocant: qui cum lecta Italicorum peditum manu aduolauit. Sed cum plures ex ijs ad hostes transirẽt, consilium uterque inijt de omnibus opprimendis. quod illi animaduertentes, repetito iureiurando Lescuno receperunt urbe se non excessuros; atq; eo tẽpore plusquã trecentos, cũ nomina omnes edidissẽt, desiderare se ex eo numero quẽ adduxerat, fatebatur Boius. Ferdinandus Daualus circa portam Placẽtinam admotis machinis sternere mœnia Parmæ non desinebat, ut iã aditus patefactus ad irruptionem uideretur. itaq; hortante eodem Daualo, Cæsariani Pontificijq́; in fossas sensim progressi tentabant per stratum murum irrumpere. Lescunus temeritate eorum animaduersa, emissis leuibus tormentis in fossas rursus omnes præcipitat. ita multis cæsis, iniquo se loco tormenta admouisse deprehendebat Daualus. Prosperi Columnæ consilio admouentur tormenta ad propugnaculum eruẽdum, quod erat circa inferiorem murum. ita factum ut intra octauum diem conuulso propugnaculo, cum libratores assidue globos æneos in id

solerter

ſolerter immitterent, aditus ad irrumpendum commodiore loco pateret. erat id propugnaculum ſatis munitum, cæterùm diuerſis locis concauatum atque apertũ, ad bellica tormenta commodius emittenda: & libratores hoſtium dum in ea loca aperta dirigunt tormenta, nec ſulphureo apparatu abundãs Leſcunus, incertis ictibus audet terrere hoſtes, factum eſt ut propugnaculi uis concideret. fluuius ita mediam ciuitatem diuidit, ut undiq; muris ſeptus uoluatur: ita quando & uis hoſtium imminebat, & ægre uaſta urbs omnino ob præſidij paucitatẽ retineri poterat, Leſcunus trans fluuium ſubductis tormẽtis, cũ ſuis receßit, ab ea interea parte quæ munitior erat, uim facilius depulſurus: paßimq; uniuerſa ripa collocatis militibus, alueum tuebatur, conciſis pontibus quibus eo perueniri poſſet; uallo, cratibus, doliisq; undiq; ripæ adiectis. Hoſtes direpta uacua urbis parte ad reliquam uim parabant, machiníſque emißis fortißimum quenq; è Gallis ſternebant: in quibus fuere & Carolus Montacutus Aquitanus Agenuenſis, & Lucas Scotus, & Ludouicus Auerus Baionẽſis: quorum morte Leſcunus perturbatus eſt, ut ei quidem tredecim diebus continuatis unà noctibus, circa ripam excubandum fuerit, fruſtra interea hoſtibus uim admouentibus, tametſi à latere uarie tormenta Daualus admoueret. Galli uigiliis confecti, animos iã deſpondebant. Lautrecus ad fratrem miſſo Carbone Saiaſo homine impigro, per eum fratrem admonebat, ut uirum ſe præſtaret, ne cõcideret animo, auxilia ulla ne expectaret, meminiſſet quem in locum progreſſus eſſet: idq; clàm. palàm uero admonebat epiſtola ſcripta, quã de tribunali militibus legi iubebat, ſeipſum mox cum lectißimis copiis adfuturum. Atque ut iniiceret ſpem auxilij, ho-

stésque terreret, Cremonã peruenit, stipatus equitatu Gallico & Heluetijs peditibus: iamq; ad Sanctosecundũ oppidulum transierat, personãtibus omnium uocibus quasi ad Parmæ soluendam obsidionem irent. mittebat tamen Sanctoualerianum cum mille quingentis peditibus Gallicis è Narbonensi prouincia, Delphinatiúmque finibus. Quæ causa fuit ut Prosper & Daualus soluta obsidione raptissime inde se proriperent: Lescutúsque abeuntiũ trepidationem sentiens urbe erumpens, & plures oppresserit & una machina ingenti quæ segnius auehebatur potitus, in urbem redierit. Interea opera Matthæi Cardinalis S. unensis cohortes aliquot Heluetiorum ad Pontificia castra peruenere. hi cum in Gallos non esse sibi bellãdum dicerent, missi sunt in Ferrariensem, qui Mutinæ & Regio lepidi imminebat. Venit & in castra Iulius Medices unus è purpuratis pontificijs, qui postea Pontifex designatus Clementis nomẽ tulit: qui quòd adolescẽs Rhodiorum militiam secutus fuerat rei militaris non imperitus habebatur. Frater uero patruelis Leonis cum haberetur, arcanorumq; omniũ moderator, magno plausu exceptus est: Hunc pleriq; reptitium & temere insitũ familiæ Medicеæ, quos eius uiri odium cœperat, affirmarunt: unoq; ex Mediceis fratribus submerso cõfictis quorundam testimonijs, ut submersus pro spurio pronũtiaretur operã dedisse, ipsum sese pro legitimo asseruisse. quæ ut uanissime conficta plerique risere, educati unà cum eo. Interea hostes ad Casale Maius ponte copias traijciunt: obseruabatque Lautrecus eorum iter, traiecto Ollio & Abdua. Posuere Columna & Daualus castra ad Robechum iuxtà Ollij Ripam, minus commode. Id cum sensisset Lautrecus, re tantùm communicata cum Francisco

Maria,

Maria, qui Venetis copijs præerat, & Antonio Columna, & Lescuno fratre, ipse in crastinũ diẽ prima uigilia admotis copijs parte una hostes inuadere parabat, parte alia è Ponteuico machinis emissis ita erat hostes impetiturus, ut sine iactura ullius certam omnes sibi sponderent uictoriam: patebant enim hostes tormentis bellicis, atq; ita imperite castra fixerant, deploratam ut oporteret eorũ salutem. fama est aut ab Vrbinate, aut Venetis quos Vrbinas monuerat, hostes admonitos, repentè castra mouisse: nam & Veneti illis receperant nihil eo loco hostile uererentur, & dum res acceleratur, machinis Gallicis non suis impeti hostes uolebant: Lautreco ea simulatione ita commoto, ut Veronã Brixiámque cum illi adiunctis Gallicis copijs reciperent, se ipso Gallicarum copiarum ductore nũquam latas à Gallis tales cõditiones exprobraret. Hæc sicut exposui ita gesta esse audiui, referentibus integræ opinionis nobilissimis equitibus, qui eo tempore sub Lautreco meruerãt. At exteri scriptores ita hac in re parum sibi consentiunt, ut contraria eorum scripta multũ ab eis gratiæ patriæq; datum ostendant. Alij enim ita narrant. dum ad Robechũ occurrentes hostes non detrectant certamen, Lautrecum ad consiliũ de pugna retulisse: duces Gallicos & Franciscum Mariam Heluetiósque omnes pugnam decreuisse: paucos alios dissensisse. quid enim frustra belli aleam tentarent? cum fusis his copijs mox hostes sint Mediolano potituri? qui facilè alia uia distineri possint: fieri posse ut interea dilabãtur hostiles copiæ: ducẽdum bellum: sua mox mole ruituros hostes. Atque huius sententiæ authorem uolunt fuisse Petrum Nauarrum, cuius unius sententiam Lautrecus pessimo exemplo secutus sit. narrantq; eum multorum sentẽtias exquirere solitũ,

quódq; pluribus displicuisset quasi unus ipse saperet, ple rumque secutum. Alij narrãt admonitũ ab Vrbinate *&* Columna Lautrecum, *quàm incõmodißime sita essent ho stium castra: missum ab eo* Carolum Sardonum *ad loca intuenda, eóque transferenda tormenta. illũ moræ impatiẽtem, qui consilium tegere debuisset, leuius tormentum in castra hostium emisisse. territos hostes &* Venetorum *pollicitationibus diffisos qui salua omnia recepissent, repentè castra mouisse.* Vtcũque sit, Lautrecus *in fugientes hostes, alas aliquot equitum cum* Lescuno *fratre,* Ioanne Bonauallio, Ioanne Chabaneo, Palicio, *cui* Vandenesii *cognomen erat, propere emisit: hi multis cõcisis, cum frustra* Daualus *cohortes aliquot sclopetariorum circa fossas & uirgulta in insidiis collocasset, submittente* Lautreco Pontiremium *&* A. Columnã *cum recentibus equitibus ita hostes oppressere, parum ut abfuerit quin ipsum* Prosperũ *temere extra ordines inuectum, interciperẽt: ex* Ioannis *quoque* Medicei *ala uix uiginti illæsi redierint. quanquam non ignarus sum qua fide hæc ab alijs relata sint.* Lautrecus *deinde ad* Bebriacum *hostes secutus castra posuit. hi commodiore loco castra collocarant, eaque uallo foßisq; munierant integra nocte, ita* Prospero Columnæ *munitiones urgente, primus ut foßis æquandis operã daret ad excitanda aliorum studia.* Non *est uisa ratio* Lautreci, *cur periculoso loco frustra prælium committeret: tãtum aliquot horis equestre prælium factum, æquóq; certamine discessum est.* Carolus *tamẽ* Counaus Aquitanus, *familia nobili* Caunea, *haud lõge à fano* Seueri, *&* Mõtaldo, *& quidam alij emißis machinis desiderati sunt.* Lautrecus Pontiremium *&* Hugonem Pepulum *miserat, uti claustra* Sebini *amnis occupãtes, transitu arcerẽt hostes*

stes aduenientes.Erant hi Heluetij, qui neq; hac neq; illa parte parum fideles,uelut licitatione auctioneq; proposita,ad hostes transierant. Rursus Prosper & Daualus cum integris copiis redeunt ad Ollium:Lautrecusq; misso Lescuno ad Sebinum lacum,leuem hostium armaturã temerius nagantẽ oppresserat,eo loco cui Carauagio nomen est. Rursus Lautrecus cis Abduã cum integris copijs redijt, traductisq; nauibus omnibus in ulteriorẽ ripam, uarijs munitionibus, dispositisque undique militibus & machinis iuxta ripam,Cæsarianos Pontificiosq; transitu arcebat. At illi Francisci Moroni Mediolanensis consilio, cimbis aliquot piscatorijs repertis in Brãbo fluuio,qui per Bergomatum campos fluẽs in Abduam se præcipitat, ad Vaprium traijciũt. Munierat Lautrecus uaria loca circa ripam,& ad Vaprium Hugonem Pepulum cum ala Italica reliquerat,qui & transitu arceret hostes, & celeriter si res exigeret admoneret Gallos transitus hostium. Hunc omnes fatentur serò uigilum incuria excitatũ, ut iam occupata ripa domibusq; uicinis, cum illi magno numero traiecissent,impar esset eis pellẽdis. Tarde excitatus Pepulus,tardius Lautrecum monuit quo statu res essent. Mittit tamen cum delectis equitibus Lescunum & Palicium iuniorem, unà cum machinis aliquot. Daualus cohortes aliquot subsidio suis tuendis & Rhetorum & Hispanorum submittit,delecto impigro quoq; sclopetariorum. Cõcurrunt Galli hortante Lescuno acerrime:relictis equis peditum munia implent:multisque ex ijs qui traiecerant cæsis, Vaprij eos area excludunt: igne iniecto in domum in quam Hispani sese receperãt, multos sese præcipitare cogũt. Et prorsus eo die concisæ essent hæ copiæ, ni Ioannes Medices, qui cum recentibus traiecerat,iam

Hispanos, Italos, Rhetosq; terga uertētes ad præliū accendisset. Venêre & Lescuno subsidio cohortes aliquot Aquitanicæ: sed Medicei, & Hispani globis æneis fortissimum quémque sternebant. & Lescunus dum in celeritate omnia sita putat, machinis relictis præliū accelerarat, quæ si adfuissent, hauddubie afflictas deploratasque res hostium oportebat. Lescunus à Theceno Rheto hasta impetitus parum abfuit quin abduceretur, suorum tamen uirtute sublatus est: Palicio iuniori equus suffossus est à Mediceo equite: Gratianus Lussus & Sardonus Aquitani cæsi sunt: Benedictus Dorsius Belnensis ingenti rōphæa quam ambabus manibus undiq; uibrabat in perniciem hostiū, Caponio & Serralio Hetruscis, & Martingo Nouariensi obtruncatis, multis quoque uulneratis, à Stoncino Aretino & ipse necatus est. Lescuuus ubi aduersa omnia uidet receptui canit, ad fratrē se recipit, nemine ex hostibus sequēte. Lautrecus mutato cōsilio Mediolanum rediJt, urbe hostes prohibiturus. Heluetij quotidie dilabebantur, & præter peditum Delphinatiū & Aquitanicorum paruum numerum, equitesque Gallicos, qui multis mensibus nulla acceperāt stipendia, pauci exteri sub eo merebant: exceptis Venetis, quibus partē Mediolani coactus est cōmittere. Hostibus uerò Matthæus Sedunensis Cardinalis recentes Heluetiorum plures cohortes adduxerat: ipseq; cum Iulio Medice Cardinale in perniciem Gallorum uarie eos acuebat, sanctius uterq; operas suas daturi sacris suis, nec eas ni mens uana occæcasset animos, eò collaturi. Lautrecus ne Mediolani suburbia hostibus prædæ præsidioq; essēt, usus Andreæ Griti Veneti consilio, incendit. Iam Cæsariani Pontificijque Mediolano proximi erant, dubitantibus q; quo statu res essent

essent Gallicæ, fama est ab obuio rustico, quasi deploratas res Gallicas assereret, accẽsos, maturasse iter. Præmissus est Daualus *cum leui armatura & cohortibus aliquot* Hispanicis: *uenitq́; ad locum quem* Vigentinum *uocant.* Huic *loco* Venetos *præsidio reliquerat* Lautrecus *cũ* Grito & Theodoro Triuultio. Veneti *mox irruentibus* Hispanis *uelut panico terrore perculsi, undiq; armis abiectis munitiones deseruere.* Triuultius *uillosa domesticaq́; ueste amictus, mulaq́; insidens capitur.* Gritus *cum integra ala equitum fuga sibi consulit, priusquàm ad iactum teli uenisset.* Lautrecus *diris deuouens* Triuultij Gritiq́; & *socordiam et dubiam toto hoc bello fidem, ad castrum cum equitatu reliquisq́; copijs peruenit: ac constitutis rebus arcium* Comum *traijcit copias, relicto eo loco cum præsidio* Palicio Vandenesio & Bonauallio: *inde* Leucum *peruenit.* Triuultius *cum liberasset se, ut aiebant ingenti pecunia, deinceps eius opera minime usus est.* Hostes *potiti sunt* Mediolano *rapinis omnia fœdantes. opera quoque* Marij Montani Papiensis *Põtificis* Papia *mox ab eis recepta.* Lautrecus Lescunũ *fratrem mittit ad* Cremonenses *in officio continendos. hi paucitatem* Gallorũ *irridentes, urbe* Gallos *excludebant: accersierant enim* Nicolaum Varolum *cum quatuor exulum millibus, fossisq́; ille præaltis & aggeribus urbem munierat.* Venit Lescunus *in uicum nõ longe à* Cremona *cui* Possayo *nomẽ, ibi equos sarcinasq́; relicto* Aquitanico *præsidio collocat. contendit deinde in arcem* Cremonensem, *cui præerat* Bunonus Gallicus *eques. est medius locus inter arcẽ & urbem, hũc hostes palis, aggeribus, dolijs uinarijs, undiq; sepserant.* Gallici Aquitaniciq́; *equites nihil aggeres ueriti, quidam in* Cremonenses *proruperant: plures re-*

missis equis peditum munere functi sunt. ita disiectis aggeribus, Cremonenses & exules cogūtur in aliam urbis partem: è tectis tamen picem, lapides, græcumque ignem iaculantes, Lescuni impetum morabātur. Erat ille æquissimus Cremonensibus, nam rebus florētibus eum obseruarant, in eius clientelam recepti fuerant, multis indictionibus liberati. Itaq; se in arcem recipit, caduceatorē mittit qui eos admoneret, uiderent quò progrederentur. recreati illi Lescuni aduentu ad deliberandum consilium petunt in sequentem diem. Lescunus unius demum horæ ad deliberandum dat spatiū, uim posthac denuntiat. Latæ sunt ab eis hæ conditiones, Fraudi ne cui esset Cæsarianos secuto: Verolus cū suis incolumis urbe abiret: Galli reciperentur. receptis conditionibus additū, aleretur Regius exercitus. Ita recepta Cremona. Sed accidit perincōmode ut Federicus Bozulus, quem cum præsidio Parmæ reliquerat Lautrecus, Parma excederet, cōmissa urbis custodia Roberto Sanseuerino nepoti. Is gratiam initurus apud Leonem affinem, mox Alexandrum Vitelliū & Hieronymum Columnam è Placētia euocatos, in urbem recepit. Huius ignauiam quo plerique tegant, referunt duos equites loris equos trahentes, prætextu in officinam eos Ferrariam abducendi, portæ irrepsisse, custodes necasse: reliquos qui proximi erant mox adcurrisse, urbeq; potitos. Alij narrāt Federicum à Lautreco è Parma euocatū, dum putat Lautrecus maioribus copijs opus esse ad Cremonenses in officio cōtinēdos, urbe excessisse. mox alijs scriptis literis eidem imperatum urbe ne moueret: si mouisset, eò rediret, Vix Bozulum urbe fuisse egressum cum hostes urbem occuparint. Plane Lautrecum cōstat acriter in Bozulum inuectum, qui adolescenti urbem

com-

commisisset, nec à se euocatus uenisset: Interea urbē Sanseuerino reliquisset, cui nupsisset Leonis Pontificis ex Sorore neptis. At ille ita sibi Deos propitios obtestabatur, itáque obtingere ab his, quæ exoptabat sibi, ut nunquam sciens commeruisset, merito ut suo Lautrecus ei succenseret: firmasseq; sibi Sanseuerinum fidē, salua omnia Gallis futura. Hæc flagitia facturum eum atque admissurum indigna genere suo nuquam eum nisi expertus esset crediturum. Interea Daualus pergit ad Comum Gallis extorquendum. Como præerat Palicius Vādenesius. Hostes admotis machinis bellicis ad turrim circa meridiē spectantem, eam ita quatiebant, ut iam irruptio in urbē parata uideretur. Enimuero imminebat fossa eo loco aquis referta, & è propugnaculo uicino emissæ machinæ in dextrum latus, Nicolaum Valentinū, Alphonsum Peraltam, Carolum Errium Hispanos cōciderant, dum audacius qua parte irruptio tentanda sit, excutiunt: Palicius quoque crates, palos, dolia, circa ruptos muros disposuerat, infrà quoque munitionibus confectis, quibus illæsi essent ab hostium pilis æneis instar grandinis undique ex hoste prodeuntibus, qui præsidio relicti erant. Eas munitiones cum uarie immissis tormentis Daualus concidisset, emissis tamen ex urbe machinis uim admouere dubitauit: Gallici enim equites ultro peditum munere fungentes, magno animo locum tuebantur, alijs dolijs rursus oppositis. Sed sulphureum omnem apparatum iam Palicius consumpserat: itaque per Petrum Foresium admonet Lautrecum ni sulphureo apparatu iuuetur, loco hostes potituros. mittebat abunde necessaria omnia è Leuco Lautrecus, per Larium lacum. At Daualus delecto fortissimo quoq; & cū Ludouico Gusmano mis-

ſo eum omnem apparatum intercepit, ipſo tamen Guſmano, dum incautius in naniculâ Gallicam inuehitur, necato. Hoc incommodo accepto nulla iam Vandeneſio cõſultatio reliqua, quàm de urbe æquis conditionibus dedenda. Has cupidiſsime accepit Daualus, conceptis uerbis, ritu maximo adhibito, palàm iurauit Comẽſibus ſalua omnia futura: Gallos cum armis impedimẽtisq́; omnibus palàm uexillis elatis incolumes abituros. iam Comẽſes in uerba Cæſaris iurarant. Galli inſtructis copijs urbe maiore ex parte ceſſerant: ipſe Vandeneſius humaniſsime cum Daualo colloquebatur, cùm repentè Hiſpanus miles & Gallorum & Comẽſium impetu facto fortunas miſerè diripit. Vandeneſius purganti ſe Daualo, Hæc ne ait fides? Nec plura locutus, ad Lautrecũ diripiente urbem Hiſpano peruenit, prouocans mox ad ſingulare certamen Daualum, qui fœdere uiolato & Gallorum & Comenſium res diripiẽdas Hiſpano militi dediſſet. At ille culpam in milites transferens, iuriſperitorum uſus cõſilio, & uerboſa ſimulatione prudentiæ, quaſi ille ex iure manũ confereret, ac non potius perfidiam ferro expiaturus eſſet, perfecto demum bello duellum ſe ſubiturum reſpondit. Proſper Columna aut in milites animaduertendum tanto ſcelere patrato, aut duelli leges accipiendas ſuadebat: alioqui futurũ ut ea animi labes, nec diuturnitate uaneſceret, nec manibus ullis leguleiorúm ue cauillis, aut formulis & actionibus exceptionibúſque elui poſſet, ut nec tranſlatione criminis. Sed neutrum à Daualo ſibi conſcio impetrari potuit. Interea defuncto Leone decimo Pontifice, uel ueneno uel pituita, deſignatus eſt in gratiam Cæſaris, cuius tum uenti ualde ſecundi erant, Adrianus Sextus. Lautrecus conſternatus morte Ponti-

ficis

ficis Cæsarianis, Bonauallium cum Federico Bozulo & Antonio Columna mittit ad Parmam tentandam. Hanc iam Pontificij ualidis præsidijs munierant: itaque cum aduectæ nō essent machinæ, uanus fuit conatus, nūtiato præsertim Prosperi aduentu, qui se iam accingebat ad urbem tuendam, ut uano rumore dißipatum erat. Iam Lautreco in mentem nihil uenire poterat non modo quid speraret, sed quid optaret. Nam Heluetiorum opera ægre totó eo bello utebatur, quippe qui nec Parmam nec Cremonam adire uoluerint: solicitatiq́; à Pōtificijs quasi sub hac exceptione euocati essent pro Rege se militaturos, non tamē in Pontificem palàm iactitarent. Eodem accedebat, quod exploratorum aut nulla aut minus fideli opera utebatur prudentia Prosperi columnæ. Namq; is cunctator insigni silentio consilia sua tegebat: sæpeq́; cum moturū minime quis putaret, repentè paratus uisebatur. idē Lautreco pugnæ copiam faciente ita aciem instruebat, ut inuitus ad prælium nisi superiore esset conditione, cogi non posset. Dolebátque Lautrecus omnibus se uentis inuidiæ in aula Regia circumflari: inculcatumq́; fuisse Regi Palauicinum damnatum non rite, moreq́; maiorum decreta quæstione: non hospitij ius atque nomen à cupiditate Lescunū ad partem humanitatis reuocare potuisse, quin eius castra exhauriret et exinaniret referta rebus omnibus. Ad ea purganda mittit in Galliam Lescunum fratrem, simul ad noua auxilia parāda. Parte alia Cæsariani & Sfortiani Alexandriam & Nouariam expulsis Gallis receperunt. Rex Renatum Sabaudianum Præfectum prætorio unà cum Palicio ad parādas copias ad Heluetios misit: hostiumq́; copiæ prius aduenietibus septē Germanorū millibus auctæ sunt. his Georgius Franispergus præposi-

tus est homo eius gentis imprimis nobilis. Et *quasi omnia* Gallis *infesta essent, niuibus quæ in montium cacumina itineraque insederant multis mensibus, etsi magnis sumptibus itinera refecta essent,* Heluetijne *ad* Lautrecum *peruenirent impediti sunt.* Erant *hi conscripti à* Sabaudiano *ad sexdecim millia: hi tandem* Cremonã *peruenerunt: exieratq; iam annus ab initio belli secundus.* Sed *fuit quoddam belli ueluti iustitium. Accidit id militum amore in* Lautrecum: *quippe rumor percrebruerat abrogato ei imperio, decretum omne belli imperiũ* Sabaudiano, *quod iniquo animo miles ferebat: et* Sabaudianus *ea fuit modestia, ut præsẽte* Lautreco *nihil ipse iuberet, absente uidebat dilapsuras copias. At accingente se ad iter* Lescuno, *certiores facti milites, nihil mutatum,* Mediolanum *omnes profecti sunt.* Videbat Prosper Lautrecũ *ad arcem uenturum, eaq; parte facilè* Mediolano *potiturũ. itaque eo descludẽdos* Gallos *putabat, munitionésq; nouas instituendas.* Vercellensi *itinere ad* Comensis *portæ suburbia, duas munitiones perfecit, sinuato quasi in orbẽ ambitu: has duplici fossa cõclusit: spatium uiginti passuũ inter utranque munitionem cõprehendit: ad fastigia munitionum, loricam pinnasq; adiecit instar propugnaculorum.* Plutei *obtegebant interuallum quod erat inter pinnas: pinnæ interstuctæ erant inter pluteos.* Cerui *ingentes collocati inter pinnas aggeris: his suspensi plutei quibus tecti* Hispani, Itali, & Germani *ascensum* Gallorum & Heluetiorum *depellerent.* Lautrecus *sæpe cupas seuo piceq; completas & ardentes, ad incendendas hostium munitiones immitti iubebat: cumq; hi operi acrius instarẽt, collocatis loco apto machinis maioribus, pinnas propugnaculaq; deijcit.* Constat *uno die plusquam ducentos*

impetu

impetu machinarum elisos. Vilis ea iactura Prospero uisa, cum maior pars constaret ex fossoribus rusticanis hominibus, nec desinebat uilia eorum capita periculo exponere. Sed parum abfuit quin Alphonsus Daualus eliderentur: Petrus Nauarrus intentus deijciendis munitionibus, ita cuniculos agebat, ut in media hostiũ opera penetraret: sed hostes emissis tormentis bellicis Nauarri cõsilia perturbabant. itaque parte alia Lautrecus urbẽ oppugnare instituit, territus maxime morte Marci Antonij Columnæ & Camilli Triuultij, qui emissa è munitionibus hostilibus machina necati sunt: suadente tamen Palicio & Sabaudiano, distulit oppugnationẽ, dum hi annonæ inopia aut stipendij dilatione non desperant urbe potiri. Interea Franciscus Sfortia sex secum ducens Germanorum millia & trecentos equites Pontificios, unà cũ Federico Gonzaga Ticinũ peruenit. Lautrecus ad Cassinum motis castris, ea ratione, ut Sfortiã copiasq; eius excluderet ab ope ferenda Mediolanensibus, castra munijt. Iam Lescunus Genuam peruenerat, collectoque peditatu fratrem admonebat, Nouariam si sibi obuiam copias mittat, recipi posse: mittit ille Annam Mommorantiũ & Federicum Bozulum cum peditum septem millibus et equitibus quadringentis: Mommorantius mox Vigleuenum cæsis pulsisq; Cæsarianis recepit. Alij narrant postea arcẽ receptam à Lescuno, uituperantq; Hispanos in eius arcis deditione, quòd cum Italis commilitonibus suis non minus ac sibi consulere potuissent, irati Galli arbitrio concidẽdos eos dederint: eius rei author Christophorus Lõgolius. Inde iunxit copias Lescuno Antonius Læua & Federicus Gonzaga, summo silentio eductis raptim è Ticino quatuor Germanorum millibus, & trecentis equi-

tibus ad Gambelotũ uicum obuiã fit Mõmorãtio. Apud eũ ubi parata uident omnia ad certamẽ, in urbẽ rediere: ille ad Lescunũ cõtendit. Philippus Torniellus cũ peditũ duobus millibus ducentisq; equitibus Nouariæ præsidio relictus erat. Signũ dat Lescunus ad inuadẽdã Nouariã. Torniellus suis excitatis celeriter arma cepit, Gallósq; repulit & quibusdam interfectis nihil minus quàm de deditione cogitabat, misso Carolo Salomonio ad Sfortiam, auxilium expectans. Lescunus & Mommorantius cum machinis admotis strauissent mœnia, fit impetus ab Aquitano Heluetioq; pedite, iam proposita urbis direptione. Illi primùm acerrime obsistere: mox ubi redintegratis uiribus acrius oppugnantur, undique circũuenti desperata salute, se per munitiones deijcere & fuga salutẽ quærere cœperũt. Nouaria direpta est. multi cæsi. Torniellus, Rusca, & plerique alij capti. Cæsus est tamen Bocalius unus è Gallicis proceribus spectatæ uirtutis, peditũ ductor. Interea Sfortiam clam nocte flexuosis itineribus Mediolanum peruenisse resciẽt Lautrecus: itaq; ad Papiam oppugnandam traducit copias, celeriterq; admotis tormentis sternere incipit mœnia, ea parte, qua uergunt à portã Noua ad castrum. Præerat Papiæ Federicus Gõzaga, & semel atque iterum submotis Gallis, Sfortiam & Daualum admonebat, ni mox adsint auxilia, urbe se Lautreco cessurum. Galli ut mutui auxilij spem Cæsarianis adimerẽt, & castra diffuderant ingenti latitudine, & sua & Venetorum itinera obsidebant. Missi tamen sunt à Daualo mille ducẽti pedites, partim ex Corsica, partim ex Hispania, qui media nocte hoc astu fefellere uigiles. dũ obambulantes per Veneta castra Aquitanice loquũtur, pro Aquitanis à Venetis habiti sunt: Gallicos autẽ uigiles Ita-

lica

lica lingua decepere pro Venetis habiti. Verùm in cautiores uigiles incidẽtes, tesseraq; nomine ignorato detecti, dum ad arma undique conclamatum esset, plusquã quadringenti cæsi sunt: reliqui fugati aut capti, exceptus paucis qui Papiam peruenere. Hos insecutus est Riberacus Daydius Aquitanus consanguinitate Lautreco proximus, alaq; eius uexillifer, tanto impetu, ut intra portam quæ Ticino fluuio iungitur militare uexillum intulerit, capiq; potuerit urbs si cæteri eodem impetu secuti essent. Sed tardius accurrentibus & Riberacus cecidit, & Ioannes Lauda Bernolius unus è Medullorum nobilitate, sclopo circa gulã uulneratus est: Lautreco ita mortẽ Riberaci ægreferente, ut incolumes hostes saluo eo cupere se diceret Papiam peruenisse. Eo acerbius Lautrecus quatere cœpit mœnia: iamq; strarat triginta murorum cubita, cum subito Sansius Castalius cum centum equitibus & ducentis peditibus uisus est, parans sibi aditum inuitis Gallis in urbẽ. In hunc Renatus Sabaudianus, et Palicius, & Galeatius Sanseuerinus inuecti, multis cæsis in fugam hominem uerterunt. Tum uerò mox adfuit Daualus cũ flore equitatus omnis hostilis et peditatus: eius aduentu commotus Lautrecus, acie instructa in eum graditur: ueritus quoque ne unà Prosper adesset. In hac trepidatione Castalius Gallis ereptus, fuga sibi deuijs captatis itineribus consuluit. Daualus sensim se ad suos recipiens, Gallos frustratus est. Apparebat Lautrecum potiturum Ticino, itaq; eductis omnibus copijs Prosper & Daualus pergunt ad soluendam obsidionem: occupatoq; sodalium Cartusianorũ fano, indeq; Veneto præsidio pulso, castra munierũt. Ita Lautrecus soluit obsidionẽ. Narrant alij Corsicos & Hispanos pedites prius inuitis Gal-

lis cum ferro sibi iter aperuissent, Ticinum *ingressos: & cum propter aßiduos imbres minus annona in castra inferri posset, consumptaq; esset omnis pecunia in stipendiũ militum à* Sabaudiano *allata, soluisse* Lautrecũ *obsidionem,* Heluetio *quoq; milite iã mißionẽ seditiose flagitante.* Circa *ea tẽpora archipiratæ aliquot* Hispani *deligentes sibi insulas aliquot haud lõge à mari* Santonico,*quas habebant adiutrices scelerum, furtorum receptrices, flagitiorum socias, mare* Santonicum *orámque* Medullorum *circa fanum uirginis* Solacææ *uarie uastabant, in* Blauiã *ipsam &* Burdigalæ *uicina loca inuecti.* Quidam *cum myoparonibus deprehensi, alijs ad malum, alijs ad cornua antennarum gula fracta, pœnas dederãt.* Vnus *quoque* Gallicus *pyrata cum ad* Barcelonem *usque temere prouectus esset, circũuentus supplicio à* Cæsarianis *affectus est. hunc* Ioannem Fleurium *uocabant:* Normanus *is erat rei nauticæ peritißimus. sed uicos permultos hostium alios miserè funditus euerterat, alios non solùm bonis exhauserat, sed nefarias etiam libidinum cõtumelias, turpitudinésque subire coegerat.* Lautrecus *ad* Landrianum *è* Ticino *mouens celeriter contendebat, aut* Mediolano *se potiturum* Prospero Daualoq; *absentibus, aut nacturum in itinere iustæ pugnæ copiam crediderat: utraq; spe lapsus est, cũ deuijs itineribus nocte* Daualus *regressus esset* Mediolanum. Itaque Moguntiam *exercitum traduxit, & ueritus* Heluetiorum *seditionẽ, &* Veneti *ne dilaberentur metuens: nanque hi commeatibus eum suis uti uolebant. atque hos quidem dum abũde toto bello & Cæsarianis &* Gallis *suppeditant, in lucro id deputãtes, bellum trahi è re esse sua putabant.* Heluetij *etsi stipendijs solutis nihil queri possent, uel desiderio repetẽdæ patriæ,*

uel

uel quòd à paucis Cæsaris pecunia corruptis admonebãtur, ni reditum festinarent, futurum, ut decreto gentis pro proscriptis haberentur: aut ultro pugnã deposcebant, aut discessuros sese palã iactitabãt. Erat *utrũque sane quàm durum* Lautreco *atque acerbum:* Nam & *ad* Picocã *(aliĳ* Bicocam *uocant) munito loco cõsedisse hostes uidebat, nec inde nisi magno accepto incõmodo erui posse:* & Helvetiorum *discessu debilitatas regias copias uidebat. itaque palam submittẽs nobilißimos homines* & Heluetĳs *uirtutis nomine notißimos, in quibus fuere* Renatus Sabaudianus, Palicius, I. Medices, Galeatius, Sãseuerinus, Lescunus *frater*, Mommorantius, Terralius Baiardus, Ioannes Bonauallius, Pontiremius, *multis precibus contẽdebat ab* Heluetĳs, & Alberto Petra *qui eos maxime aut ad discessum aut pugnam solicitabat, ut abeundi pugnandíque consilium remitterent, donec hostes fatigatos commeatus inopia, aut ui tormentorum bellicorum è locis munitis eduxissent.* At *hi unico uerbo præcidentes,* AVT Pugnandum *aut abeundum clamitabant.* Re *ad concilium à* Lautreco *relata,* Palicius *dimittẽdos potius* Heluetios *censebat:* Renatus Sabaudianus & *cæteri omnes excepto* Petro Nauarro *satius esse aiebant tentare euentum belli, quàm inermes copias dilabẽtibus* Heluetĳs *hostibus obĳcere, mox eis prædæ futuras.* Nauarrus Lautrecum, Lescunum, Paliciũ, totq; *nobiles imperatores* Gallicos *singulos regno dignißimos, multis casibus didicisse quando pugnandum, quando abstinendũ sit pugna.* Intolerandum *esse si* Peralta & Heluetĳ *docere uelint tot bellis assuetos, quiescẽdum an pugnandum sit: rationes alĳs in rebus à fœderatis fortè in tempore reposci posse, nunc nisi authoritate tot procerum contenti sint, pro*

" *perduellibus habendos. Esse Gallis uictoriam exploratã*
" *si intra paucos dies cõsumpta ãnona, munimẽtis, agmine*
" *effuso hostes abeuntes patentibus in campis adoriantur.*
" *Nunc si castra eorum præalta fonticulis undique munita,*
" *uallo insuper septa inuadantur; quis nõ uideat inde Gal-*
" *los maxima clade accepta redituros? Itaque nisi qui sti-*
" *pendia Gallica iam cõsumpserint, Gallico Imperatori pu*
" *gnæ consiliũ differenti pareant, concidendos esse, aut po-*
" *tius domum remittendos aiebat. Videbatur hæc sentẽtia*
durior alieno tempore, cũ Gallicæ res auxiliis Heluetiorũ staren: cum rursus & Palicius & Lescunus & Sabaudianus frustra adnisi essent ut Heluetios à pugna deterrerent; satius uisum est pugnæ copiã fieri. Lautrecus accitos ad se Albertum Peraltam & Arnoldum Vnderal-
" *dum Heluetiorũ duces, Hoccine rogauit humanum esset*
" *factum aut incœptum? hoccine officium fœderatorũ dis-*
" *sentientibus omnibus succlamare, præliumq; poscere aut*
" *discessum minari? obiicere hostilibus munitionibus exer-*
" *citum fortissimũ, maxima auxilia, proceres Gallicos, pro-*
" *uinciam Mediolanensem cunctam, summæ dementiæ &*
" *temeritatis esse: sibiq; si ita oppressus esset remq; Medio-*
" *lanensem perdidisset, mortuo non modò honorem sed mi-*
" *sericordiã quoq; defuturam. Per sacra omnia obtestatus*
" *est, cuncta ut integra intra aliquot dies seruarent: datu-*
" *rum se operam quoad copias alias Rex submiserit, salua*
" *ut eis omnia sint. Illi adhæc: sustinere se non posse Heluetios, nisi in crastinum diem pugnam decretam audiant, omnes dilapsuros. Ita Lautrecus Gallicique alii proceres illusi tum Heluetiorum delitiis, tũ Altosaxi, Peraltæ, Vnderaldi, Polamyri, qui multum apud eos poterãt, insolẽtia, copias propè in aspectum hostium adduxerũt, Helue-*

tiis

tijs summo impetu in hostem ruituris: à quibus nec impetrari potuit, ut nocte prius tentaret educere ex ea munitione hostes, pollicente Lautreco *futurum, ut pluribus locis circunductis machinis, hostes loco depelleret, debellandosq; daret.* Præmissi *sunt* Petrus Terralius, Baiardus *&* Petrus Nauarrus, *qui munitiones hostiũ à qua parte commodius inuadi possent, renuntiarẽt.* Aciem *ita distribuit* Lautrecus, *ut* Lescuno *partẽ equitatus cum* Pontiremio, Hugone Pepulo, Palicio, Mommorãtio *attribueret: alteram sibi ipse sumeret, cum* Federico Bozulo, Galeatio, Sanseuerino Sabaudiano, Bonauallio. Theodorũ Triuultium *&* Venetorum *equitatum iubet* Heluetiorũ *terga claudere.* Iohanni Medici *(is post* Leonis Pontificis *mortem quòd* Vidonem Rangonium *à* Florentino *populo in copiarum imperio ferre non posset sibi prælatum,* Gallicas *partes sequebatur) cum expeditis equitibus imperat mox in hostes præcurrat:* Prosper *tuto loco ad* Picocham *castra fixerat. ad dextram fossa uia militari muniebantur: læua & à tergo, duobus fonticulis claudebantur: in fronte uia admodum erat caua, & implicita, itaq; eo loco machinas & pedites posuerat cum* Daualo *&* Georgio Franispergo; Hispano Italoque *pedite sclopetario in frõte collocato: ipse à tergo cum equitibus cõstitutus erat: constituto quoque* Francisco Sfortia *militari uia, qui eò è* Mediolano *excito fortissimo quoque peruenerat.* Aliquantulum Medicei *equites cum* Petro Castalio, *qui ad exploranda* Gallica *arma præcurrerat, dimicant. multi utrinque desiderati: sed* Medice *ut habebat expeditissimos equites uarie hostes ludificãte, proripuit sese* Castalius. Heluetij *uix dato spatio ad displodẽdas maiores machinas, temere quanquam acerrime, in frontem aduersus*

Dаualum & Germanos proruunt, sed ab Hispano Italóque pedite emißis pilis æneis ita prostrati sunt, ut & alij impliciti fossarum altitudine, alij pilis concisi sint; pleriq; per cadauera cæsorum difficultatem locorum trangreßi in hostes proruperunt. in qua rerum uarietate à Peralta Franispergus uulneratus; reliqui diu cum locorum angustis conflictati, Germanis & Hispanis irruentibus & instar turbinis pilas uoluentibus, pulsi loco cesserũt. Veneti quoq; equites dũ Heluetios terga uertere uidẽt, cũ Theodoro Triuultio mox sese proripuere: iusserat Daualus assuefeceratq; sclopetarios, ut cum ex priore ordine pilas æneas uoluissent, in genua proclinati secũdis uoluendi locum aperirent: idem alijs ordinibus imperarat, ita ut sequentes cũ uoluissent, primi consurgentes qui interea impleuerant sclopos, rursus nouas ipsi pilas uoluerent. At sinistra parte Lescunus, cum strenue transilijsset duplicem fossam, captis cæsisq; multis Sfortianis, tentorio quoq; Læuæ & Castalij direptis, properabat ad pontem occupandum. atrox tenuit certamen utrósq;. Sed tamẽ cum Sfortiani minores machinas diuina quasi uirgula loco oportuno transtulissent, eásque in transuersos Gallicos emisissent, & essent loca munita foßis, & funibus & cippis ita coniunctis inter se atque implicatis, ut qui intrarent se ipsos acutißimis uallis induerent, irrita erat Gallicorum equitum uirtus. Lautrecus nihil territus Heluetiorũ strage Venetorumq; fuga, à dextra sumpta rubra cruce hostili insigni, mutataq; alba, & Hieronymi Adurnij et Colisani equites fugarat, & unà cum Cæsarianis parũ abfuit quin castra hostium penetraret. Prosper dolo intellecto herbæ uirentis fasciculos, quibus locus ille abundabat, mox suos omnes colligere iußit, uti ab hostibus discerni

terni possent. Cum undique aggeres, fossæ, palis perforatis, interiectis longurijs impedirent equitatum, sclopetarijq; hostium in latus obuersi multos conciderent, Lescuno fratre ad se redeunte, iā suadentibus omnibus frustra uim admoueri, receptui canit. Discessum Gallorū nihil simile fugæ habuisse fatētur Galeatius Capella, Barlādus, exteriq; omnes scriptores: non militem ullum, non equitē, non quicquam impedimentorum, non machinam ullam bellicam dum se recipiunt Galli interceptam Daualus cū saucium Guineam cum duabus cohortibus in discedētes emisisset, effecit ut unà cum Guinea à Baiardo, Medice, & Heluetijs qui machinas reducebant ad unum cōciderentur. Emissi mox hostium equites à Pontiremio, Mommorantio, Lescuno unà cùm Mediceredeunte in castra compulsi sunt. Eo prælio occubuit Ludouicus Bacclaurus Philippi Chabotij Brionij alæ uexillifer, & Longanus è Petrocoriorum Longana illustri familia: Lescuno equus suffossus est, idem alio equo admisso ense in os impacto uulneratus est. Ex Heluetijs Peralta & Vnderaldus & Altosaxus cæsi. ex quibus etiam tria millia, duo alij millia cæsa aiunt. desiderati quoque Miolantius, et uicinus Sabaudianis Guycheus, quem Laguichen uocant insigni genere è Burgundia, & Monfortius et Turnonius: Vulneratus quoque Anna Mommorantius. Ex hostibus quoque Petrus Cōlisanus Cardonia familia natus, quem alij Ioannem Cardonensem uocant, Guinea, & Paulus Vargius cæsi: Vulnerati Alphonsus Vastius, Georgius Franispergus, Hieronymus Adurnius, Ambrosius Lādrianus, Castalius, & plusquā trecenti alij Ita fractus Gallus, cæsis Heluetijs, nullo ex hostibus iam sequente, copiæ inde eductæ sunt, Palicio qui paruulo equo uehebatur tardius

sequente, atque hac identidem Heluetijs suggerente, Siccine uenimus? Prosper deinde Laudem Pompeiam profectus, frustra Carolo Castrinouano Aquitano adnitente, Italoque pedite dilabente eam recepit, diripiendámque militi dedit. Lautrecus cum Heluetij ne salute quidē Gallis reddita dilapsi essent, equiti quoque plurium mensium stipendium deberetur, Tritium peruenit: cumq; deesset pecunia fidemq; omnem suam consumpsisset, ipse fratre Cremonæ relicto, comitante uno tantum atque altero seruulo, per Heluetiorum fines in Galliam reditum parabat. Veritus uerò insidias hostiles & Heluetios aliquot, in quos pugnæ ardore temere flagrantes inuectus fuerat, ipse uidulo sarcinulas compositas equo uehēs iter faciebat, uno è ministris pro hero se gerente, atque ita in Galliam rediјt. Nactus est autē Regem grauißime Mediolani amißi iacturam ferentem, præcipitatumq; eius inde discessum carpentem. Is Lautrecum etsi satis hilari uultu excepisset, ueluti re male gesta haud eodē quo prius loco numeróque habere uidebatur: nam multi è castris redeuntes in eum Regem incenderant, Palauicini bona direpta iactitantes: & moleste constabat ferre Regem quòd eo tēpore Mediolano excessisset, quo nondum illius recipiendi abiecta omnis spes uideri poterat. Quodā die Lautrecus ad Regem admissus Carolo Borbonio impetrante ut audiretur; atque ut nullis simulationum inuolucris, militaris potius quàm eloquentiæ aulicæ homo irā tegere poterat, sic Regē affatus est. Audita tibi esse arbitror, here,
» *quæ Mediolani, quæ Papiæ, quæ nuper ad Picochā acta*
» *sint: quæ fuerit cuiusq; sententia de bello, munitionibusq;*
» *hostium eo tempore minime inuadendis. Neque ego su-*
» *periora repetam: sed extremo bello si ab Heluetijs impe-*

trari

" trari potuisset ut pugnandi ardorem in mensem unicum
" differrent, aut oppressum iam esset bellum, aut Cæsariani
" in aduersissima illis loca cum detrimento eorum maxi-
" mo extrusi. Fuit aliquis fatalis casus quem tulimus, quo-
" quomodo tamẽ ferendus fuit. Ego quidem reliquiq; Gal-
" lici proceres consilio quãtum potuimus, labore plus penè
" quàm potuimus excubàuimus, salua ut essent omnia. Cũ
" hæc ita sint, grauiter fero alios uetera accersere de Pala-
" uicini cæde, qui decreta quæstione à peritis iuris legumq;
" ciuilium, damnatus sit: alios præcipitatum meum inde
" discessum apud te obliquè carpere. E quidem facere non
" possum, here, quin grauiter feram, aditum patere, ad au-
" reis tuas uanis hisce sermonibus pusillorum hominum, et
" ipsa maleuolentia ieiunorum atque inanium: nec animi
" tui magnitudo nec acerrimum iudicium multis magnisq;
" rebus perspectissimum id postulat. Profectò si me uirũ fi-
" delem meminissent, me quoque ex natura sua fingerẽt. At
" qui sic habeto, te tot tuis in me præclarissimis beneficijs nõ
" modò id assecutum, perpetuò ut animam hanc pro te ex-
" positam uelim, (quod quidem ipsum cum tua parum refe
" rat, mea certe plurimum interest, ut ingrati animi tot cu-
" mulatus honoribus notam fugiam) uerùm me etiam ubi
" uoles, datùrum operam, uti ne tot in me profusorum ho-
" norum unquam pœniteat: ut uoles uel utare uel nõ utare
" opera mea, æquo animo laturus sum. Si quid aliud te of-
" fendit, tuum est admonere. Ego quidem innocẽtia una te-
" ctus, prudentiaq; tua fretus, mihi persuadeo graues ma-
" leuolorum suspitiones discussas fuisse: iamq; sentio causæ
" nostræ ueritatem, & si uanis rumoribus diu afflictã, tua
" humanitate æquitateq; erigi atque recreari: maiora à te
" ornamenta consecutus sum, quàm sperare unquã debue-

" ram. Id eò ſane pertinet, ut intelligas quàm mihi maieſtas
" tua & fuerit et eſſe debuerit curæ: Si modo is ego ſum ut
" plane ſum qui officiū meū, memoremq; erga tot tua meri
" ta animum perſtiterim. Illud tamen admonebo: Si equiti
" Gallico plurīū menſiū ſtipendia non defuiſſent, me Lau-
" de aut Cremona non moturum: Cremonæ tamen præfeci
" fratrem. cum pleriſq; in rebus gerendis tarditas & pro-
" craſtinatio nocere ſolet, tum hoc bellum indiget celeritatis.
" Succurrendum eſt Leſcuno, & Genuēſibus horam ſi exi-
" mis ullam in eis ſubmittendis auxilijs, nihil eſt quod am-
" plius ſolicitus ſis de Mediolano retinēdo, hoſti omnia pa
" tebunt. Hæc admoneo, qui ut non omnis peritiſſimus ſim
" belli: cum Cæſarianis quidem manū conſerere bonis ma-
" liſq; meis didici. Ad ea Frāciſcus Rex, ut erat humaniſſi-
" mus & ſuauiſſimus: Ea orationis tuæ pars Lautrece, quâ
" mea in te beneficia enumeras minime neceſſaria fuit. Ea
" ſi ideo enumeraſti ut uel te non ingratum oſtenderes, uel
" meum in te amorem excitares, neutrum eorum adducere
" te debuit in eam commemorationem. Neque enim tu in-
" gratus eſſe potes, qui re non uerbis induſtriam tuā mihi
" tot bellis perſpectam probaris, omnéſque uel cogitationes
" meas officijs tuis uiceris. Neque ego is ſum qui à te aman-
" do reuocare tam facilè animum poſſim, niſi tu is eſſe de-
" ſinas, qui es, animiq; magnitudinem fidémque dediſcas.
" Itaque ſi me amas ne tu poſthac ad me quidem quicquā
" eiuſmodi. Te uerò ſcire uelim (quod ſubuereri uideris)
" gratiam noſtrā & quam de ſpectata tua fide ſemper ha-
" bui opinionem, nullius unquam ſermonibus labefactam.
" Grauiter uerò tuli præcipitatum tuū è Cremona diſceſ-
" ſum, cum neque Gallicus equitatus, neque firma Veneto-
" rum auxilia deeſſent, ipſe peditem conſcribendum nouū
mihi

» mihi proponerem,quem tibi mox submitterem: itaq; egi
» tecum paulo quidem asperius quàm tu putaras & expe-
» ctaras;sed & iracundia Mediolani amißi permotus,aut
» ne me tam remissum putares,si in eo uultus seueritate nõ
» te admonerem,in quo te omnes culpa minime eximebãt:
» Nam equitum stipendia hactenus à me tibi curata sunt,
» aut summa perfidia à Quæstoribus interuersa. Me quidẽ
» in posterum tuæ dignitatis non modo fautorem sed am-
» plificatorem cognosces. Ad ea Lautrecus,quinque se mẽ-
sium stipendia corrasisse ostendit,se aluisse milites eo tẽ-
pore,fidem iam suam omnem consumptam, non potuisse
uicem se fisci præstare,amicos omnes seq; ipsum ære alie-
no obstrictum. Cum nulla spes nummi affulsisset dimissos
Heluetios, qui nec triplici stipendio retineri potuissent:
ignoscendum Gallicis equitibus multis si domum rediißẽt
tanto tẽpore dilato stipendio:reliquos munitis locis præ-
sidio relictos. Tum Rex,qui pecunias putabat ad eũ mis-
sas,Iacobum Belnensem Samblanchianum Quæstorem
uocari iubet:uenientem rogat num pecuniam præterito-
rum mensium ad bellum Lautreco curasset. Ille cum pri-
mò impudenter respondißet,ad extremũ debilitatus atq;
abiectus,se numerasse quibusdam fassus est:hijq; intro-
ducti cum faterentur,culpam tamen deprecarẽtur,quasi
putassent ea nõ missa,salua omnia Regi futura. Tũ Rex,
enimuero ait abiecta est spes Mediolani recipiendi, idq;
nostro merito:nõ si ipsa uictoria uelit,ipsi uincere posthac
Cæsarianos Mediolanóque pellere poßimus. Nec plura
locutus,bono animo omnes esse iußit,ut erat officiosißi-
mus & humanitate omnes omnium gentium,& proce-
res & Reges uincens,cum Lautrecóque redijt in gratiã.
Hæc excepta à Iacobo Minutio præside Tholosano, qui

Lautreco fuit familiarißimus narrare libuit, fidei periculũ in me minime recepturus, quãdo in gratiam Lautreci ab eius familiaribus conficta arguere quis posset. Accidit ut quodam die Rohanus Spurius Diocetes Rhotomagensis qui hostio liminis regij præpositus erat, homo asper & ferox, uel ea re initurus gratiam apud aulicos, uel suapte asperitate & petulantia, cum egrederetur è cubiculo regio Lautrecus, talos ei uixdum egresso conculcaret ianua celeriter impacta. Non tulit ille ferociam aulici mancipij, foribusq; mox apertis multis increpitum uerbis, pugno in os ferociter impacto, cecidit. quod altius in animum Regis descendisse multi putabant, expectantes ut eo nomine decerneretur quæstio. Sed is contumeliæ impatientem Lautrecum cum sciret, aut dißimulauit, aut ignorauit ut alij uolũt: nam Lautreco quindecim postea dies Lutetiæ obambulante, nihil auditum est in eum seuerius. quin & in aulam reuersus, cum Ludouica regia mater de ea iniuria expostularet, causam ei suã probrauit: & Gulielmo Gounfierio subijciẽte se libenter Regem placaturum, sibi uerò non opus intercessore respondit. In Aquitaniam deinde redijt, cuius rector erat, ad res partim quarum suprà meminimus, componendas: contractis etiam ad Tartasium Aquitaniæ urbẽ copijs, quibus hostium incursiones reprimeret.

Finis libri Quinti.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER VI.

DVM ita Galli & Cæsariani de Mediolano certant, Solimanus Rhodum terra mariq; oppugnabat. Repetam uerò & ueterem aliam Rhodi oppugnationē nihil ab historia Gallica alienam, cum utranque Gallicis ducibus, ære, milite, magna ex parte cōfectā oēs satis intelligant. Annus agebatur Millesimus CCCC. octuagesimus, quo tempore Romanis sacris Sixtus quartus Pontifex, Romano imperio Federicus tertius, Gallis Ludouicus undecimus, Rhodijs Petrus Dambußius Gallus Aruernus præerat, cum Mahometes Turcarū Tyrannus, qui unus potentia & opibus haud inferior omnium aliorū uiribus erat, consiliū inijt de Rhodo oppugnanda. Eius oppugnādæ habebat has causas: Quod graues uicini incubarent uiribus eius, facilè si quæ eum fortuna feriat, labantes res eius impulsuri: quod multis myoparonibus mare infestißimum Turcis redderēt: quod ab eorū sacris abhorrerent: quod uni omnium neque imperata facerent, neque leuißimi tributi impositione honorariá ue ulla alia profeßione, Turcarum imperium agnoscere essent parati. Ad hæc ea is erat animi elatione et magnitudine, quibus nimia dominādi cupiditas innascitur, ut & incredibili arderet cupiditate nominis illustrandi, & æquum censeret neminem imperium eius detrectare. Augebatur ea cupiditas perpetuo cursu prosperarum rerum.

Erat Antonius Meligalus Rhodius, familia non ignobili, uario homo ingenio. Is cum delectaretur magnificis apparatibus, uitaq; cultu cum elegantia & copia, patrimonium paucis annis deuorauit. Redactum se ad penuriam uidens, homo omnium nequissimus, nihil humile agitabat. Meditabatur uerò ut prius patrimonij, ita patriæ ruinam: neque ita se parauit ut spes nulla reliqua in se ipso sibi esset, & consilium cum re amisisse diceretur. quiduis perpeti & patrare, quàm squalidus Rhodi, cũ bona abligurijsset, maluit. Is cũ indignus esset Rhodo, fallax & leuis, & ad assentationem eruditus, in regiam Mahometis Constantinopolim peruenit, ac licet antea ignotus, suis tamen artibus id assecutus est, breui ut in Mahometis familiaritatem penitus intraret, cum eum acueret ad Rhodum debellandam. Attulerat is secum Rhodiæ urbis descriptionẽ, portis, propugnaculis, munitionibus, arcibus, portubus, uicinis locis ita apte descriptis, repræsentare ut urbis faciem facilè uideretur: idem qua mari peruadendũ, quò exponendæ copiæ, qua parte propugnacula mœniáq; sternenda essent ita acute differebat, oblatus ut diuina uirgula ad antea meditatam oppugnationẽ uideretur. Pellexerat is in eandem patriæ perniciem unum cui uana spe animos inflarat quasi orto familia Palæologorum; & Euboicum Demetrium, & Sophonium, qui quasi magorum uanitati deditus male paßim audiebat. Expectabat uero Antonius Rhodo uicta urbis præfecturam. Is uerò prætexebat cupiditati suæ Græciæ libertatẽ, quæ & innumeris portorijs & uectigalibus, & acerba seruitute opprimeretur à Latinis: se uerò eam iactitabat prouinciam suscepisse, ut mederetur incommodis Rhodiorum, prouideret saluti, quasi patriæ amator & dici & haberi

haberi uellet: quasi uero fidelior hic esset patriæ, quàm CHRISTO OPTIMO MAXIMO, *cuius sacra homo impius uictus* Mahometis *auro, intra paucos annos passim repudiauit.* Erat Petrus Dambussius *(quem alij* Dambossianum, *alij* Ambussonum, *alij* Maubussonū *uocant) ortus parentibus nobilissimis, qui & re & æstimatione magna apud* Gallos *fuere.* Puer *sub* Sigismundo *Cæsare uixit, mansuetiorū* Musarū *amantissimo: ita factum quasi tinctus literis ut multa quæ ad antiquæ historiæ cognitionem pertinebant, meminisset. Cōtigit huic forma decora, ingenium acre, conciliandæ eorum cū quibus uersaretur amicitiæ, ac promerendi passim amoris singulare studium.* Adhibitus *à* Carolo *septimo* Gallorū *Rege arduis negotijs, diligentiæ laudem à principe prudentissimo eam tulit, ut & amorem eius in suscipiendis mandatis, & fidem in conficiendis ac renuntiandis perspicere se fateretur. adscriptus inter* Rhodiæ *militiæ proceres, optima & fide & fama semper apud eos fuit: ut* Rhodiæ *militiæ imperatores, qui sese* Magistros *appellari uoluere, & abstinentem & moderatum & à cupiditate omni remotissimum, præterea magni laboris, summæque industriæ, & dignissimum summo* Rhodiorū *imperio iudicarint: idem plenus officij, grauis præter* Gallicum *morē, & liberalissimus: sic prorsus &* Græcis & Italis *placebat, illius ut ordinis obseruarent neminem diligentius. Catus adeò & sagacissimus in odorandis* Turcarū Mahometisque *consilijs erat, ut octauo quoque die per exploratores quos magna ui auri subornabat, consilia eius notissima haberet: rursus idem uafer adeò ingenio in iudicandis his quæ ab exploratoribus & transfugis nunciarentur, rarò ut bis ab eodem deceptus sit. Somni cum es-*

set breuissimi, & nocte & die semper ad depellēdos aut intercipiendos Turcas paratissimus erat. Rhodi mœnia qua parte infirma erant sedulò instaurabat. Molas quoq; manuales & publice & priuatim curarat: solitus idem in otio de negotijs cogitare, & in solitudine se ita agitare, ut neque cessaret unquam, & magnum quid tacens etiam & ambulans meditari uideretur. Vbi circa mœnia Rhodi obambularet, & circa uicina loca (obambulabat uerò frequenter) quos acres & industrios ex suo ordine nouerat, rogabat ecquid hac parte satis munita ꝑpugnacula uiderentur: Quid si illa parte hostis occurrat, qua ei anteuortendum: quid si multitudo hostium superueniat in eos qui urbe temere eruperint, qua receptui canēdum: quo loco classis hostium commodissime possit incendi: quæ ad incendendam antea paranda. Ex quo intelligebāt omnes Dābussium mentis agitatione, inuestigationeque earumrerum, quæ sibi necessariæ uidebantur ad Rhodi conseruationem, neque otiosum esse, neque ubi in præsens certamen ueniendum esset, imparatum futurum. Non latuere Dābussium quid Meligalus & Demetrius molirentur apud Mahometem: curauit igitur magnam uim frumenti & tritici ex uicinis locis: sulphurei uerò pulueris tantam copiam repositam habuit, ut hæc una illius cautio maximi momenti ad uictoriam fuerit. arma, tela, gladios, clypeos proceriores ad mœnibus arcendū hostē recōdidit: per Antoniū Dābussiū fratrem oppigneratis etiā annuis uectigalibus pecuniā accepit: à Ludouico quoq; undecimo Gallorū Rege, qui bello Burgūdico implicatus, distrahi suas nollet copias, dono accepit sexto ante obsidionē mēse sexaginta nūmū aureorū millia: à Ferdinādo Neapolis Rege quatuor millia et cōmeatū in multos

tos

tos mēses: à Sixto Romano Pontifice permissū uti è sacris uicinis decumam sacerdotiorū multorum auferret, & uectigalia quædam quæ ambigui iuris inter Pontificem & Ferdinandum fuerant. Paucis quoque ante obsidionem mensibus Rhodum uenit Antonius Dābussius frater, stipatus nobilissimorum equitū comitatu, qui maxime ex Aruernis erant. Venerat & cum eo Ludouicus è Craonū nobilissima Galliæ familia, sed spurius, Gulielmus Gomardus Xantonensis, Claudius Columbus Burdigalensis, Carolus Regius Diuionensis, Ludouicus Sanguinus Parisiensis, Matthæus Brangelerius Petrocoriensis, et alij plures è Gallia, insignes omnes & bellicis rebus à pueritia assueti. Venerat & paulo antea Benedictus Scaliger, ortus nobilissima Scaligerorum familia: cuius olim maiores Verona Italiæq; parte nobilissima potiti fuerāt. utebatur autē ad omnia Dābussius Carolo Montelono Heduensi, quo neque prudentior quisquam, nec fide maiore esse ferebatur, neque amantior illius. Concoquebat toto triennio eam expeditionem Mahometes, incertus adhuc fluctuansq; an suscipiendam sibi proponeret. Tandē rem ad consilium, uocatis intimis quibúsque qui consilijs bellicis adhiberi solent, refert. Erant Mahometi trium generum consultores: militares homines & ueterani, consilijs militaribus: ciuilibus negotijs urbani: sacris rebus sacrificuli adhibebantur. Ipse sæpissime præerat consilijs; ita tamen ut audiret sigillatim sententias omnium, nihil eo loco decerneret: sed ut negotij grauitas exigebat, interdū ampliabat totam rem, interdum post aliquot horas aut dies clanculum ijs qui summæ rei præerant, significabat quæ magis sibi probaretur sententia. Eā ubi semel indicasset, mox illi mādata curabant. Deliberatio omnis hæc

fuit, esset ne Rhodus oppugnanda. Cùm iniuriæ Rhodiorum erga Turcas plurimæ, tum contumeliæ illatæ recentes, adducebant multos ut oppugnandam dicerent.
» *Accedebat illud, uicinam insulam et Latinorum auxilijs*
» *tum nudatam, nõ difficile esse intercipere: quæ multis re-*
» *bus usui esse poßit ad subigendas reliquas Europæ par-*
» *tes. Neque uerò periculum esse ne inde cum aliquo fortè*
» *dedecore abeundum sit, cum multo plures machinæ ad*
» *eius expugnationẽ afferri poßint, quàm Rhodo urbi sint*
» *lapides, quibus ambiantur mœnia. In hac parte hæc e-*
» *rant quæ Turcas acuebant ad eius obsidionem urbis: In*
» *altera quæ deterrerent hæc. Diuersam causam Rhodi op-*
» *pugnãdæ quæ olim fuerit aut Cõstantinopolis aut Tra-*
» *pezuntij imperij. Ibi pro imperio certatum: hìc pro insula*
» *quæ uix emergat, cur tot corpora in certam perniciẽ tra-*
» *henda? Non idem futurum bellum quale nuper ad Chal-*
» *cidem aut Scodram: deligi insulam omnium bellicosißi-*
» *mam ad prælium, ubi sedes Latinorum equitum fortißi-*
» *morum, ubi multæ uires, multi qui concurrant, multi qui*
» *defensam uelint; etiam si nemo auxiliũ ferat longius bel-*
» *lum futurum. Si reliqui Christiani proceres succurrãt, re-*
» *linqui ad posterum bellum implacabile: eam oppugna-*
» *tionẽ cum Mahometi, tum Turcarũ omni imperio inuti-*
» *lem & periculosam esse. Priorem sententiã probauit Ma-*
hometes. Decimo quinto postea die Dabußius per exploratores admonitus est, quasi nõ dubium bellum haberet. Ad futuros mox Turcas Misacho Palæologo duce, (hunc alij uocant Mesithum Bassam, omnes quidem ortum Palæologorum genere fatentur.) cum maximis copijs; et euocatorum firmam manum, et fœderatorum populorũ, Regumq; & sociorum tãta auxilia ad futura, ut octuaginta hominum

ta hominum millia expleant. Ipse exercitu lustrato, Rhodijsq; ciuibus & exteris, Iudæis quoque & seruis qui ad arma non inutiles erant, sexdecim hominum millia habebat: segetesq; etsi immaturæ essent, colligi & in urbem inuehi curauit, ne essent prædæ hosti. Iam per flexũ littoris Lycij usa classis Turcica felicitate nauigandi cum auster leuissimus flasset, Rhodum contendebat. Rhodi situs à ueteribus plurimis copiosissime descriptus est: uerùm haud prorsus eodem loco nũc uisitur. Qua portus Septẽptrioni oppositus est, mari alluitur: quæ pars occidẽtem intuetur, hanc excipit planicies lapidosa, maiore lõgitudine quàm latitudine. Proximè uisuntur colles aprici ciuitati imminentes; uillis uicinis laute ædificatis, & fontibus undique scaturientibus, ortis, oleastris, uitibus, cerasis, malis punicis, citrijs insignes. Qua exitus patet in montem Phileremum, Dàbussius propugnaculum munitissimum paucis antè mensibus erexerat: unde factum ut porta uicina Dãbussij nomẽ multis postea annis retinuerit, quam alij malunt ab Ambosio qui ei successit exornatam. Fanum Stephani (ubi mons huic diuo sacer ab eodem nomen accepit) uix uno miliario ab urbe abest. habebat pluribus uicinis locis dispertitos industrios homines Dãbussius, qui in speculis erãt: qui excubabãt eo mõte, primi aduentũ Turcicæ classis tumultuose nũciarunt. Dissipatum interea est consultò ab hostibus, ut imparatũ ab exercitu facilius Dàbussium opprimerent, Mahometem occubuisse. Hic rumor cum raucus esset factus, et per alios quorsum emanasset ille nouisset, nihil remisit de pristina cautione. Misachus Palæologus in classem profectus, uocari ad se iubet Antonium Meligalum. Is paucos ante dies scaturientibus undique uermibus, tetroq; odo-

re commotis omnibus, deũ hominumq́; fidem implorans, quos ea perfidia implacabiles habebat, nequicquã quiritans in mare à nautis præcipitatus fuerat. Mortuũ *demersum passim alijs renuntiatum est.* Vocari *deinde iubet* Palæologus *Demetrium, eoq́; ueluti interprete et itinerum duce postea usus est.* X. Calendas Quintiles *equitatus* Turcarum *in montem* Stephani *expositus est.* Ibi *machinas æneas, testudines, apparatúmque alium oppugnandæ urbis ima montis parte collocarunt: ita apte, ut ob montis cacumen rupésque, è* Rhodo *conspici non possent.* Deĩde *aliæ copiæ superuenere.* Dãbussius *etsi antea delata quoque urbis* Præfectura *Antonio fratri uarie singulos hortatus fuerat, hac tamẽ oratione uocatos rursus omnes simul ad ferenda obsidionis incommoda hortatus*
» *est.* Tandem *aliquando sodales charissimi, quod & li-*
» *teris multorũ et sermone omnium perferebatur, uidemus*
» *anhelãtes* Turcas *perniciem nostrã: delubra, aras sacro-*
» *sanctaq́; sacra nostra uiolare paratos, uastitatẽ urbi huic*
» *nobilissimæ, perniciem singulis nobis moliri, fortunas o-*
» *mniũ, uitã spes opseq́; omnes, tot annis parta decora inua*
» *dere.* Atq́; *ego quidẽ ut omnẽ belli* Martẽ *cõmunẽ, et sem-*
» *per incertos esse præliorũ exitus nõ diffiteor, animi tamẽ*
» *uestri magnitudine in spem certissimam uictoriæ uocor.*
» Susceptum *ab eis bellum nullo nostro merito: causa belli*
» *nulla alia quàm libido immensa propagandi imperij, op-*
» *primendique nominis latini, & excindendæ sacrosanctæ*
» Christianæ *persuasionis:* Nobis *machinæ, arma, tela, cõ-*
» *meatus in multos annos; nobis auxilia è* Gallia Italiáq́;
» *firmissima: nobis deniq́; dux & author* CHRISTVS
» OPTIMVS MAXIMVS, *quo freti uim ab hoste*
» *scelerato et ĩpio facilè depellemus.* Nobis *nominis* CHRI-

STIANI

STIANI *tuendi cura exuſcitat animos,& maiores ad uim depellendam facit:illi pro impijs ſacris propagandis laborant.* Nobis Galli, Itali, Germani *ad bella nati : illis* Aegiptij, Syri, A*ſiatici militant ad delitias educati:neque ego ullum uelim ſcientem in paratam perniciem incurrere,neque uana ſpe lactare animos; id tamen ſpondeo recipioq;,ſi longius bellum ducetur, &* Gallica *&* Italica *&* Germanica *&* Hiſpanica *auxilia ea adfutura , nõ dicam quæ obſidionẽ ſoluant,ſed quibus freti,ultro &* Cõſtantinopolitanum *illis* Trapezuntiúmque *imperium eripere poßimus.* Videbũt *illi neque ſui ſe conſilij ullũ exitum reperturos,& totam eorũ rem ita uacillare & claudicare,ut præcipitem hinc profectionem inutilem ſibi ſentiant.* Quod *ſi quid acerbius etiam impẽderet, conſcientiã rectæ uoluntatis, & uitam profuſam tuendorum ſacrorum noſtrorum gratia,ecquis non feliciſsimam laudatiſsimámque diceret?*Me *quidem ipſum ætas & acta iam uita, cum ſuo curſu confecto ex animi ſentẽtia in propagationem* Chriſtiani *nominis, tum certißimũm quæ maneant à patre illo cæleſti & diuino præmia eò uocant,ut uim etiam futuróſque caſus parum timeam: qui tamẽ ne nos opprimant quoad eius fieri potuit, data egregie à nobis eſt opera.* Vos *fortem facite animum habeatis & magnum,quod eſt in unis uobis ſitum : reliqua tẽporibus regentur conſilijſque noſtris prouidebuntur .* Accidit *ut die qui ſacer eſt* D. Ioanni,*antelucano tempore* Demetrius *transfuga,cuius ſuprà meminimus,cũ turmis aliquot equitum & peditũ iuſſu* Palæologi,*quaſi qui in rem præſentem ueniſſet, circa muros obequitaret, locaq; apta ad oppugnationem deſignaret.*Non *tulit* Antonius Dãbuſſius *contumeliam transfugæ.* (Hunc Antonium alij Mo-

telium à ditione more Gallico uocát) Is igitur circa recẽtem Turcarum aduentum, ad existimationẽ nominis Latini pertinere arbitratus comprimere eorum insolentiam, acceptis à fratre turmis aliquot equitũ, quæ maxime ex Aruernorum nobilitate erant, eò contendit. Turcæ hortante Demetrio intenti infensiq; eos excipiunt. committitur prælium Antonius adesse, instare, multusq; locus stipatus equitibus lectißimis, in eos inuehi. contra ea Demetrius cum Turcis obsistere. ubi quẽque periculum ceperat ibi resistere. pedites equitibus permisti, uim propulsare. deniq; quando numero uincebant (neque enim plures emißi fuerant quàm centum) à tergo Gallos inuadere. Antonius conuerso equo id intuitus, eo impetu in hostes inuectus est, ut iam illi implicati & dißipati cedere cogerentur. magna pars aut uulnerati, aut cæsi sunt. Ipse Demetrius suffoßis iliis equi, procidens obtritus est equitum incursu: Muratius eques Gallicus dũ cæsi spolia incautius legit, una quoque necatus est, Turcis etiam caput eius palàm conto gestantibus, eiq; mira diritate insultãtibus. Hostes qui ex prima eruptione Latinorũ robur fugati cognouerát, Georgio Frapamo authore (hũc alij Germanum, alij Pãnonium, Danũ alij fuisse cõtendunt, quisquis is fuit machinarum admouẽdarum egregius fuit artifex, eoque nomine acceptißimus Mahometi) decreuere non aperta oppugnatione, neque acie, sed alio more Rhodum oppugnandam. Occupato igitur horto Antoniano, excisis arboribus, tres inusitatæ magnitudinis machinas erexere, quibus Nicoleum propugnaculũ portamq; subuerterent. Aduersus eos conatus Dàbußius antea eò traductis ingentibus duabus machinis, quibus Basilici nomen inditum erat, ita apte eas hostilibus opponi curarat,

frustra

frustra ut incœptum eorũ fuerit. Erat hortus quem equitũ Aruernorum hortum paßim uocabant, quasi is esset Aruernis equitibus attributus: & quia ad subitas eruptiones aptus locus uidebatur, attributis custodibus septus fuerat uallo & fossa, additis quoq; tribus machinis. Palæologus loco animaduerso hunc statuit oppugnare, ratus id quod res postulabat, aut Dabußium laborantibus suis auxilia submissurum, & urgente suorum multitudine intercepturum se eos: aut si auxilia non ueniant, loco se potiturum. Diffidere quoque cœperat loco Dabußius, itaq; antequam lucesceret, distributis cohortibus & auxilijs, machinas inde abducere parabat: hostes instare, urgere. Latini ubi innumerum hostiũ uident ueriti ne quid grauius accideret, relictis machinis hosti, in urbẽ se proripuere: id eorum consilium, etsi metu fortè compulsi cessserant, laudauit Dabußius, nõ ignarus si hosti occurrissent cohortes, id futurum ut occidione occisi omnes, nullo postea usui in tãta militum penuria sibi Rhodiisq; essent. Rhodi situs distat à turri Nicolea trecentos ferè passus. uergit ea in mare miro artificio, apta ad myoparones bellicos excipiendos, & aphracta quà patet in occasum: eius exitus paulo est angustior imminente ingenti concauitate: uersus Septentrionem ea moles sita est, eiq; imposita turris prodigioso opere, circundata undique rupibus marinis. Visitur adhuc hodie moles dextro cornu ante portum in mare proiecta: huic impositum ferunt Solis nobilem illum Colossum; de quo Græci multa, ueteresque omnes paßim ut rei captum humani ingenij prætergressæ, meminere. Munitam ferunt turrim pecunia collata à Philippo Burgundionum duce Caroli quinti Gallorum Regis fratre. Persuaserat sibi Palæologus hac occupata

prosperesuccessura omnia: itaq; rursus circa hortos Antonianos & multo plures machinas disposuit; & erexit ingentis molis turres ligneas, Georgio eodem authore, eo consilio ut & munitiones quibus septus est portus conuelleret, & ne naues aliæ auxilium ferrent facilius impediret. Ex his turribus saxa ingentia uoluebantur, sed irrito conatu: in quo Georgius Palæologi spem fefellit. ita Georgius cum se illi suspectum uideret, uel ut alij uolunt dolo malo quasi exploraturus Rhodiorum consilia, antequam lucesceret uisus est circa portas urbis, obuium quemque rogitans, perduceretur ad Dābussium. Hunc plerique uelut certissimum exploratorem necandum mox censebant: Alij cū suspectum se Palæologo uideret, sponte & sincera fide transiisse, aculeo etiam diuina ope homini, qui olim sacra Christiana coluerat, expiandæ ueteris perfidiæ iniecto. uicit ea sententia ut attributis ei sex custodibus diligentissime obseruaretur. Ipse interea rogatus de apparatu, copijs, cōsilio hostium, grauiter prudentérque disserebat. Prægrauant tamen dicta factáque eius multa, ut quasi explorator missus fuerit: repetitóque exēplo Tarquinij iunioris et Zopiri, Rhodum sese proditurum Mahometi spoponderit: ita ostendit se infelicē cui Christianæ persuasionis ueritas posterior ambitione & opibus fuit. Quatiebat interea frustra admotis machinis mœnia hostis: pilæ tamen sæpissime præteruolantes priuatos infestabant. Itaque Palæologus retulit animum ad ueteris consilij & spei Nicoleæ turris occupandæ. Ex his ligneis turribus, quarū suprà meminimus, ingentia saxa eaq; rotunda in eam uoluebantur. Quin & nuper cum trecentas machinas minores admouisset, quæ pars in occasum uergit, ita quassata est, ut ingētia ea saxa quæ ex-

tra turrim collocata erant,aptißime ad uim depellēdam, corruerēt:quorum ruina ingens exauditus est fragor:Signinum tamen aliáque ædificij opera integra manebant, mortario necdum excusso. Commoti sunt grauiter Rhodij ea ruina. Sed Dābußius per industrios homines hortabatur moderate eum casum ferrent:ipsi se interea contra fortunam cautius pararent & armarent:curaturum se ne turri etiam quæ tanta ruina prostrata sit potiatur hostis. eademque paßim concionantem audiere Rhodij libenter Antonium Fradinum sodalem Franciscanum, doctum hominem & studijs optimis deditum:cuius oratione cum essent moniti ne ita caderent animis,quasi aliquid euenisset quod fieri posse nūquam putassent: essent uero eà mente quam ratio & persuasio Christiana præscribit,placate ut si quid etiam impendeat,ferant:acrius illi ad uim depellēdam accensi sunt.utebatur ille oratione & celeri & cōcitata,& uerbis efferuescentibus,quibus id assecutus erat ut unus aptißimus eßet, & ad populum languentem incitandum,& ad effrænatum moderandum& placandum.Interea cum se potituros turri putarent hostes, Dābußius equites Rhodios delegit, qui locum tuerētur:Fabritio Carretto imperauit,fossas,propugnacula,nouasq; munitiones intus excitet, quibus uis hostium arceatur: huncq; cum reliquis præsidio reliquit. Ipse nauicula uectus locum ipsum lustrauit, & quæ muniendo eo necessaria erant,ut accelerarentur continuatis noctu diuque operibus curauit. Ibi uerò cubicula quibus Rhodij equites insederant,ita oppleta saxis arenaq; uisa sunt,uix ut recipiēdis illis uacuus inueniretur locus. Excitata est alia munitio circa antemurale & turrim quæ à diuo Petro nomē retinet: Ex eo loco usque ad molē,quæ

protrahitur uersus turrim Nicoleam,*quādo mare ibi parum profundum & interdum uado inuento permeabile erat,in ualle & fossis equites* Gallici & Hispanici *notissimæ uirtutis* Craono et Scaligero *ducibus collocati sunt: qui facilè reliquis auxilio essent. Sed & machinas bellicas plures circa mœnia auehi iussit, quibus naues faselosq́; Turcarum,qui sese accingebant ad turrim occupādam, deprimeret. Nocte ingenti ululatu quid pararent ostendebant. Prima luce timpanis omnes excitati, ingens undique strepitus. Turcæ nostros inuadunt:machinarum fragor ad cælum ferri. Qui turrim defensabant,contra acerrime niti:neq; ullus quàm in dextra spem habere. Sagittæ utrinque uolare,intenti illi nostros loco pellere, nostri fortiter uim arcere. Illi rursus plurimis locis loca semiruta oppugnare:nostri saxa uoluere, quibus multos in mare præcipitabāt: maius illis studium* Turcas *sauciandi,quàm semet tegendi. At dum fessis & saucijs recentes undiq;* Alexius Tarsius (*nam is eo die* Palæologo *ægroto* Turcis *præerat) submittit,scalis* Turcæ *propè summa occuparant:cōcurrunt* Latini;*lapides,tela,ollas prætereà pice sulphureq́; igneo plenas ingerunt. Addunt alij funibus & restibus,quæ ad instar scalarum apte compactæ fuerant hamis et harpagonibus ferreis, quas edocti erāt mira arte in turrim summo impetu uibrare* Turcæ, *fatigatos* Latinos. Turcæ *principiò resistere: deinde ubi omnes scalæ hamæq́; comminutæ sunt, multi afflicti,multi præcipitati in undas,pauci integri,magna pars post horam diei tertiam uulneribus confecti,* Alexio *iubēte inde se subducunt. Eo prælio* Antonius *ipse* Dābussij *frater, unà cū ipso* Dābussio *interfuit. Octingenti* Turcæ *necati sunt:uulnerati mille: præter eos qui in undas excussi iacuere,*

cuere, quorum maior numerus, certo tamen iniri non potuit. Ipse Dābußius, *excussa lapide caßide territis alÿs, pileo sumpto nihil remisit de pristina diligentia, quin suis semper præstò adesset: sagittam quoque in fœmur impactā, clypeo diuertit,* & Fabritio Carreto *oranti subduceret se periculo, cum illi proximus* Benedictus Aguius *à manu seruus cecidisset, tibi (inquit) tuiq; similibus labores hi mei sudant; præsagiens et uaticinans* Carreto *summam* Rhodÿ *imperÿ potestatē, qua* & *postea potitus est. Ipse quoque* Antonius Dābußius *prægrauante* Turcarū *multitudine, ingenti arca è satis longinquo loco humeris uecta, ingenti strage proiecta ea multos elisit* & *oppressit. Sequenti die ad claßicū paludatus* Dābußius, & *comitatus equitibus ornatißimis, qui phaleras equorum* & *arma auro* & *argento polierant,* Rhodum *redÿt. ubi ei concursus priuatorum* Rhodiorumque *omnium mirabilem in modum incredibili multitudine præstò fuit.* Nihil *exoptatius aduentu illius, nihil charius. plebs* Dābußiū *ad cælum tollere: resq; illius gestas summorum imperatorum uictorÿs anteponere.* Fortunam *eius qua paulo duriore conflictari uideatur, fortunæ qua reliqui* Reges *florentißima utebātur præferre.* Supplicationes *ob res prosperè gestas decretæ.* Antonius Fradinus *sacro die cōcionatus populū edocuit, uni* CHRISTO OPTIMO MAXIMO *tantæ uictoriæ fructum acceptum ferendum: uotiq; reus* Dābußius *in sacratum fanū diuæ* Virgini *profectus est, quo damnatus spectante omni populo* & Deum & *sacram* Virginem *obtestatus est, auerterent iram à* Rhodÿs, & *in uilißima* Turcarum *capita transfunderent.* Palæologus *ea spe excidens, admotis rursus machinis quatiebat mœnia, parans aditum qua sui irrū-*

perent. Sed & acriter Turcæ urbem oppugnabãt, erectis propugnaculis è regione montis qui uergit ad Septentrionem, eo loco quo supplicium de sontibus sumi solet. Loco excelso machinas admouent, quibus & mœnia & domos Rhodiorum concutiebant. Nec id fefellit Dãbusśium, itaque Iudæorum hortos domosque ibi adiacentes ipse diruendas curauit. Ibi fossa & uallo locum ambientes, erecto etiam muro secundum fossam, ne eò peruaderet hostis effectum est. Nemo ab eo immunis opere fuit, uel omnibus paśsim ad tam utile opus operã sane quàm lubenter deferentibus, uel motis ipsius Dãbuśsij labore qui lapides, terram, calcem, arenam suis ipse humeris auehebat. Huius exemplo & exteri negotiatores & Iudæi ipsi, cum Gallicos equites tã cupidos uiderent loci muniendi, operas quoque suas in id opus contulere Franciscani quoq; quidam è Gallia una cum Fradino, qui Gallia exulabat quod liberius aulica uitia Oliuerio Dano præsente accusasset, ipsi quoq; plaustris subuectabãt sabulum: totaq; ea oppugnatione armati negotia attributa strenue curabãt, ut eo maxime motus Dãbuśsius uictor, cœnobium diuo Francisco ædificandũ magnis sumptibus curarit. horum commotæ exemplo & mulieres ipsæ Rhodiæ, & quæ deo addictæ erant, dum alij incũbunt operibus, cibos occupatis præparãt: ipsæ quoq; si quæ uirili corpore apparuere, cætratæ armatæque uisæ in transuectione publica, quò hosti è monte spectanti maior numerus uideatur tuentium urbem. Sed tamen hostis machinarũ aśsiduo impetu ita ꝓfecit, ut sterneret partem muri: nocte quoque saxa uoluentes multos è Rhodijs opprimebant: ita Dãbuśsius collapsa celeriter reficere, intus nouas fossas erigere, has leuiter arena ligno superiniecto

perinieṭo tegere, proximè picatum apparatum ſulphureumque admouere, ut ſi ea hoſtis irrumperet facilè opprimeretur: quod Palæologus per exploratores intelligens, irrumpendi conſilium diſtulit. Georgius transfuga futura ea prædixerat Rhodijs, uel uere ita ſentiẽs, uel aucupaturus eo nomine apud eos fidei opinionem. Cum autem eorum ſaxorum impetu quæ ingentia in oppidanos uoluebantur uarie omnes afficerentur, pueros & mulieres quæ bello inutiles erant in hortum concluſit Dãbuſſius, annona affatim illata: eum tabulato ita contexit illæſi omnes ut fuerint. Noctu pleriq; in cellis uinariis, antris & ſpelunculis, concauiſque locis & tectis firmo opere deſidebant, facilius diu uitantes ſaxa: multi quoque in ædes ſacras ſe abdebant: ita cum omnes latibulũ & perfugiũ noctu quærerẽt, nihil hoſtis ea oppugnatione profecit. Neque tamen Palæologi animus minuebatur: at quotidie plura agitare, machinas rurſus oportunis locis admouere. ubi multa agitanti nihil procedit, per transfugas aliquot, qui nondum indicto bello ſubdole Rhodum ſpeculati Dãbuſſij conſilia ierant, parat ueneno Dãbuſſium tollere. Rumor interea diſſipatus eſt, auctus Calibaſſæ iunioris uanis impoſturis, qui à Mahomete incaſtra miſſus fuerat, adfuturum mox Mahometẽ ipſum cum centũ hominum millibus, & machinis mille quingẽtis inſignibus. Eo rumore ita Itali aliquot Hiſpani quoque & Nauarri conſternati ſunt, ut conuenticulis actis quærerent, ſaluũ ne eſſet Rhodiũ imperiũ: ipſe Dãbuſſius nõ minuẽdo neq; negando rẽ, at præterea augẽdo addendóq; cõfirmabat: uocatis ijs qui ſeditioſe iam miſſionẽ flagitabant, aphractis ſe quas in terras uellent auehẽdos curaturum ait, modo deſinãt quærere quantæ eſſent hoſtiũ copiæ. At

si odiosi esse pergãt, inferias se Murato daturum, iugulatis omnibus: Rhodūq; Gallus solis iuuantibus & Rhodijs, cum Veronensiū cohortibus quas lectißimas Benedictus Scaliger adduxerat, defensurū se edixerit. At hi ad frugem redeuntes pœnam ultro in se depoposcerunt: ut obliterata seditionis infamia, cum tumultuosißime adesse hostes dicerentur, proriperent se nec redirent nisi multis capitibus conto elatis. Sequentibus quoque oppugnationibus maximo usui fuerūt, perforatis aliquot hostium tormentis, repentina eruptione: Nec tamen erūpere eos sinebat Dābußius nisi attributis Aruernis equitibus, ut Palæologus rem esse sibi dixerit cum bellicoso Cantabro, Quiriniq; & Magni Caroli uetere progenie, et Hispano indomito: nouerat enim per transfugas à quibus ea eruptio fuisset tentata. Interea Ianus Dalmata transfuga in urbe disquirebat, quo pacto ueneno Dābußium adgrederetur. Denique omnia tentando socium sibi adiungit Pythium Epirotam: erat is Mario Philelpho familiarißimus, qui erat Dābußio à secretis. eum uerò & patris Frãcisci nomine, cuius nomen celebre erat, et quòd eius opera crebrò uteretur in præscribendis epistolis & Græcis et Latinis, & quòd humanitate eius in consuetudine quotidiana magnopere delectabatur, liberalißime fouerat Dābußius: recēti tamen seditione cui is hæserat, excidisse uidebatur amicitia; ut tamē remißione usus leuata et dissuta magis quàm extincta uideretur amicitia. Hunc Pythius anxium aggreditur, hortaturq; pœnas petat uiolatæ amicitiæ. Id adeò mature posse euenire, si ueneno parent Dābußium tollere: esse id ei facillimum cui cū cocis, pincernisq; Dābußianis familiaritas sit. Sed ille cum simulasset sese ea curaturum, quæ maneāt præmia exquirit:

rit. Ille Palæologi literas ostendit, quibus rem acceleret monebatur, quamcunq; participibus facinoris fidé dedisset, se præstaturũ. nec tamen (ne res deprehenderetur) subscriptæ erant: tãtum prima literarum. nomina latius à tergo scripta uisebãtur. Marius, uti & ingenio, et optimus studijs quibus erat deditus æquum fuerat, cum recepisset se curaturum quæ in rem uidebantur, cognitis insidijs ad Dambußium pergit: & rem omnem uti acta erat, enarrat. Deprehendi mox ille iubet & Ianum et Pythiũ. Pythius interrogatus de insidijs, quid egisset cum Mario, quid parasset, principio negare; deinde dißimulare; pòst ubi tormenta admoueri uidet, omnia uti parata erãt aperit: docétq; magnis se præmijs solicitatum ut Dambußiũ ueneno tolleret. Igitur Pythio gula laqueo fracta est, Iano caput truncatum: Conscij duo tãti facinoris nominati, cognito indicio mox urbe profugerant. Mariũ deinceps ardentius complexus est Dãbußius, à quo nulla simulatione antea se cultum aut obseruatum causa temporis, sed uerißimo mutuoq́ue amore intelligebat: præsertim qui in eo lumen insigne probitatis, & fidei indicio hoc delato perspexisset. Palæologus diu in incerto habuit quidnam consilij caperet, detectis domesticis insidijs. Redijt autem rursus ad Nicoleã turrim: prius tamẽ parat comminuere eas munitiones quas Rhodij circa littus maris erexerant. Antonius Dambußij frater animaduerso eorum consilio, quinquaginta ex Italica statione delectis, exitu clanculum subtus terram parato, summo eos silentio emisit, circa locum quo incipiebant hostes ea moliri: sublatísque repentè scalis, telis, gladijs, lapidibus, in fugam Turcas uertere, dißipato eorum apparatu: decem ex hijs necatis, quorum capita hastis uictores extulere. Eos palàm lau-

datos multis præmijs Dăbuſſius *donauit:ac tanti eis honores habiti, ut in honoribus decernendis quaſi nimius & prodigus reprehenderetur.* Iam Turcæ *machinationes ſuas ſumma induſtria turri admouent, ſperantes ſeſe munitiones* Latinorum *fracturos. ſed quæ hi diruebant, mox multitudine operarum & militũ reficiebantur.* Ineunt *autem nouam de integro rationem, ut ponte conſtrato ex tranſuerſo, prodirent ex fano* Antoniano *uſque ad turrim.* Pons *ex uarijs lingnis conſtratus eſt, cui inerant aditus deſuper: ingentes porrò claui ſuffixi:ita latus, ut exciperet ſex homines armatos prodeũtes.* Hunc *per mare funibus oblongis & grauibus obſtrictũ transferre parabant.* Geruaſius Rogerius *è* Britannia *minore rei nauticæ peritiſſimus, noctu indicãs ſuis magnum neſcio quid ſe moliri, in mare inſilijs, ſummâque celeritate uſus, funes quibus pons illigatus erat inſcidit: deinde ordine rem uti erat geſta, in urbem rediẽs enarrat* Dăbuſſio. Huic *ille ſummos honores habuit, donauitq; ducentis nũmis aureis pro concione etiam publice laudatum.* Hæc *ubi fruſtra fuere, parant hoſtes põtem ſubductis pluribus nauiculis, in turrim educere: ſimul etiam faſelos alios & põtones miræ magnitudinis, quibus abundabant, ſubducũt onerantq; eos tormentis bellicis: ut & uno eodemq; tempore alij* Latinos, *qui præſidio turri relicti erant infeſtarent, alij aſcenſum pararent, alij machinis eos terrerent.* Nouo *præſidio mille delectis equitibus locũ auxerat* Dăbuſſius, *intusq; omnibus paſſim intentis nouas munitiones pararat.* Repẽte *nocte ſigno dato* Latini *inuaduntur, ſed ſagittis, globisq; æneis pelluntur hoſtes.* Magna *rerum hominumq; ſtrages, nocturno fragore ululatûque circunſonante: cymbis tranſuehitur pons: ſed machinas aliquot*

quot bellicas Dăbußius ita apte direxerat, ut hæ & pōtē & reliquū apparatum cōminuerint: et quatuor myoparones & pontones aliquot onustos bellicis tormentis perfossos dißiparint: ubi multi quoque ex hostibus submersi sunt. Nec tamen remittebant hi aliquid de pristina oppugnatione, nanque multitudine tormentorum bellicorum abundantes, uarie Rhodios infestabāt: qui & ipsi aliјs tormentis tormenta hostilia subuertebant. Protracta est ea oppugnatio ex hora noctis tertia, usque ad horam diei sequentis decimam Palæologus ubi uidet suorū minui numerū receptui canit, & ardens ira in castra rediјt. Fluitantia hostium corpora diebus sequentibus ripæ appulsa sunt, & spolia à Rhodiјs lecta. Duo hominū millia & quingenti desiderati. Eadē nocte duo è Creta stipendiariј, qui transitum ad hostes parabant, intercepti ceruice luerunt. Circa eam muri partē ubi Iudæi & Itali excubabant, rursus incumbunt hostes: ac die quidē nō desinūt mœnia obruere, nocte uero actis cuniculis, muro quàm maxime instant: fossas quoque perfodiunt, easq; ne uideantur obtegunt arboribus. Munitiones nouas erigūt, eásq; uiburnis tegunt, ut inde cōmodius machinas æneas admoueāt. Erat ingēs uel fossa uel hiatus haud lōge à muro, quēm illi multa arena multísque saxis illatis, peræquare instituebant, ut inde ueluti dorso parato cōmodius in murum scandere eis liceat. Consulit Dambußius quid agendum, quo pacto disturbandæ hostiles munitiones. Placuit Liguris equitis Caroli (quem quidā aiunt è familia Arruerensiū Sixtiq; Pontificis fuisse) qui machinam ligneam die quidem struendā, nocte uerò altius promouendam docuit, qua ingentia saxa in hostilia opera laceranda emitterētur. Nec spem Dambußiј ille

fefellit, ita ingentia saxa nocte emittebantur altius promota machina, ut munitiones eorum comminuerentur. Placuerat eodem authore, ut uacuaretur fossa ea quam exæquarant hostes: ita nocte cuniculis actis eo multi cõcurrere, ut magna parte hiatum uti antea uacuũ reddiderint. Palæologus tot se repentè circunuallatum angustijs fatebatur, unde nunquam emergeret: Calibassa tamen consilio nõ desinit quatere mœnia. Dambußius cum fratre sanctioreq; consilio ex Aruernis equitibus, et Liguribus & Veronensibus disquirit quo pacto se hac expediat turba tanta; iam ruentibus muris qua Iudæi et Itali excubias agebant. Decretum est iuxta hortum uicinum extruẽdum alterum murum, densatum latitudine geminarum palmarum commodum esse: mox figere ima terra paxillos è ligno tenacißimo: diffundi deinde dispergique uisci copiam, diu multùmque commixtam aqua & irrigatam, intra arborum ramos quæ mox comprimatur. ut constitutum erat mox opus procedebat: nec id Calibaßẽ latuit. Dat igitur operã ut impediat opus Latinorũ, adhibito plurimo igne artificiose admoto. hic magna industria inferebatur doliolis plenis pice & sulphure, aptißimus incẽdio mouẽdo. Accedebãt loculi & sacculi oppleti lana, & canabi ferro intermixto, (alij ramẽto, scoria, & ferri excremento oppletos uolunt) quibus ille existimabat se munitiones deleturum. Sed accidit ut austro reflãte, uel quod uerius est imperitiã eius qui machinis ijs erat præpositus, uanus is esset conatus, multosq; ex hostibus absumeret. Ipse quoque Dambußius quid hostes machinarentur per transfugas intelligens, breuibus illatis machinis multos ꝓsternebat: unde Rhodijs Latinisq; aucti animi. Georgius trãsfuga prius in eum locum perdu-

ctus

ctus fuerat, uti consuleret qua arte eludendi essent hostes: isq; cum perfunctorie agere uideretur, ad extremũ consuluit, ut noua eaque altiuscula erigeretur machina, unde impeterentur Turcæ. Hæc dum pararentur, machinis hostilibus uexati sunt Latini acerrime; ita diffidere omnes illius consilio, ut transfugam fallacißimum ad supplicium raperẽt. Sunt qui inuito Dambußio discerptum à furibunda plebe scribant. Sunt qui acerrimus hominibus datum ad quæstionem, ordine retexuisse narrẽt, quo dolo in urbem transierit, quibus artibus Rhodum Mahometi daturum se pollicitus esset: quibus simulationibus alias quoque urbes aut pellexerit ad deditionem, aut inuitas diripiendas, elusis ciuibus, ei tradiderit: ita laqueo illi gulam publice fractam. Eius supplicio accisas spes aiũt Palæologi, qui etsi omnibus modis insidias parabat Dambußio, intelligebat tamẽ neque illi ad cauendũ prudentiam aut astutias deesse. Postquam uidet uim frustra esse, neque insidias quas Dambußio faciebat prospere cedere, quando quæ ui tentarat aspera fœdáque acciderant, constituit aliis astutiis Latinos opprimere. Scri-
» buntur literæ à Palæologo Græcis & Rhodiis, quibus
» narrat bellum hoc à Mahomete susceptum, ut eos æqui-
» tate & fide tueretur, oppressos iam Latinorum serui-
» tute. Principio eos uirtutis, continentiæ, beneuolentiæ, li-
» bertatisque Rhodiorum propagandæ uisos studiosos; sen
» sim hanc consuetudinem & disciplinam amissam: desitũ
» in eos reliquaq; græciæ lumina uideri quicquam iniquũ,
» ut iam commoti eorum contumeliis multi patria fortu-
» nisque carere maluerint: id esse clarißimum & Antonii
» Meligali & plurium aliorum exemplo. Tandẽ aliquan-
» do miseræ patriæ consulant: libertatis legumq; præsidiũ,

" *quod improbitas* Latinorum *eripuit, restituant: ne eos pa-*
" *tiantur licentia rapinarum quasi rabie, ad singulos in-*
" *tegrósque procedere:* Dambußium *ne audiant, qui anga-*
" *tur ac laceretur animi cupidine, & noxarum metu in-*
" *quies, abutaturq; eorum facilitate: sibi ipsis consilium sa-*
" *lutare capiant, antequam copijs rursus admotis ferro at-*
" *que flamma* Rhodum *subuertāt.* His *literis publice lectis,*
Rhodij Dambußio *respondere, pollicitationibus plenißi-*
" *mis insidiarū se nihil moueri, à* Græcis *uerò, sibi,* Latinó-
" *que omni nomini paratißima esse omnia consideret.* Iu-
" *beret demum quæ ad* Rhodum *tuendam pertinere arbi-*
" *traretur, omnia se diligenter studioseq; curaturos, profu-*
" *so etiam sane quàm libenter suo, liberorū, uxorumq; san-*
" *guine: quæ cum facerent, amorem erga se* Dambußij La-
" *tinorúmque imitaturos, merita non assecuturos.* Rursus è
græcis transfugis mittuntur legati ad Dambußium, *qui*
intromißi uarie eum ad deditionem, Mahometis *etiā o-*
stentatis præmijs, accendebant: monuerunt uideret etiam
" *atque etiā quò progrederetur proclinata iam re: nō eān-*
" *dem illi semper occasionem in conditionibus æquis ferē-*
" *dis & impetrandis futuram: cogitaret, ne se* Latinósq; *o-*
" *mnes funditus euerteret; nec se prudēs sciensq; eò demit-*
" *teret, unde exitum uideret nullum esse.* His *respōdet* Dā-
" *bußius, consilijs se hostium libēter minime uti integris re-*
" *bus, afflictis uerò constanter se uitam quam* DEO O-
" PTIMO MAXIMO *debeat redditurum: idque po-*
" *tius quàm ad ullas deditionis etiam honoratißimæ & u-*
" *tilißimæ leges ueniat. cū legati præstito aliquo obsequio*
Mahometi *non ad deditionem sed ad societatem se eum*
" *hortari dicerēt, tum* Antonius Dambußij *frater,* Tu *qui-*
" *dē ait frater uerbo ad societatē, re quidem certe ad præ-*
dam

dam certam peteris. Ita uitatis insidijs legati digrediuntur. At Palæologus ubi nullis conditionibus bellum componi posse uidet, noua rursus cõsilia capeßiuit. Parari itaque iubet omnia tormenta, & trigesimo die post uanam oppugnationem Nicoleæ turris, & die & nocte ita pergit sternere mœnia, leuioráq; alia tormenta in urbem altius emittere, ut quatuor diebus integris atratum cælum, & fulgura emittentem condensatum aërem stridore & fumo sulphureo omnes dicerent: & erant aliquot turres altißimæ, iámque parte una muri ita prostrati ut ad irruptionem hosti locus datus uideretur. Quinto Calẽd. August. inuadunt urbẽ, multitudineq; prægrauante muro potiuntur; ibi figunt uexilla: idem faciũt circa turrim Italicam: sed à læua & sinistra accurrentibus Italis & Cantabris, quibus & subsidio uenit Antonius Dambußius cum nobilitate Aruernorum, pellũtur hostes; & mutilatis corporibus alij cadunt alij præcipitantur. Qua in re Caroli Montlij Aruerni equitis nobilitata est uirtus. Erant quatuor scalæ quibus ascensus & descensus patebat in uicum Iudæorum, quo loco fuit ea irruptio. At cum animaduertisset Dambußius unà Turcas in urbem descẽdere, comminuta ea qui temere irruperant discerpti sunt. Altera scala cum iã instarent hostes, ipse Dambußius cõscendens impetu facto sæpe hostem ferire, strenui militis & acris officia exequi, temere inuectos disturbare: alios quoque equites Rhodiósque inducit, qui hostes perturbatos loco depellunt. Multi cum cecidissent, rediere tandem hostes in castra. Eo prælio plagas accepit Dãbußius quinque: harum unam circa mamillam dextram, letalẽ medici dicebant: Dei tamen ope emersit ille ex incommoda ualetudine. Cæsa Turcarum tria millia: addũt alij quin-

gentos & trecentos, qui concisi sunt in uico Iudæorũ. addunt & perterritos hostes et destitisse oppugnatione inspecta in aëre cruce insigni & uirgine fulgente, quæ manu scutum & hastam gestabat: astitisse huic synthesi hominem indutum, stipatum insigni nobiliũ comitatu, quasi pararet obsessis ferre opem. Iacobus Sadoletus scribit fulgore insolito cælitus ad confirmandos nostros apparente, plerosq; Turcarum in acie, sine uulnere, sine sanguine, sine ulla aperta ui cecidisse. At Palæologus cum suorum numerum imminutũ uideret (cæsorum enim numerũ ad octo millia sauciorum, ad quindecim millia multi protrahunt) anxius trahere cum animo suo, omitteret ne Rhodi oppugnationem quæ frustra hactenus fuisset, an fortunã opperiretur qua sæpe prospere usum se meminerat. Hæc cũ plures dies noctésque æstuans agitasset desperans uictoriam, tandem deliberat suos inde educere. Accelerauit cõsiliũ profectionis fama, quæ ante paucos dies percrebruerat Latinorum auxilia è Gallia, Neapoli, & Roma aduẽtare. Ferdinandus Neapolis Rex subsidio Rhodijs mittebat naues duas duce Ioanne Poo, refertas militibus, cõ meatu, machinis; hæ portũ inspectantibus Turcis ingressæ sunt: emisere tamen hi in eas machinas bellicas, quarũ impetu malum unius diruptum est. Harum una cum deerrasset paulum, Palæologus missis uiginti myoparonibus, eam inuadit. effusi erant omnes in hoc spectaculum. tribus horis integris pugna protracta est dum hostes circũuenire nauim parant: sed ea talibus erat machinis munita, ut respirandi hosti nullus locus daretur. Elapsa tandem tribus depressis myoparonibus ad Rhodios se recepit. Erat in naui ea Neapolitana Frãciscus Auersanus à Sixto Põtifice literas afferẽs, ante decimũ quintum diem,

nisi

nisi interea solutã obsidionem Dambußius nunciet, se ingentem nauium, faselorum, hominumq; multitudinẽ missurum: libenterque omne ærarium pontificiũ in tam sanctam expeditionem exhausturũ. Hæ literæ publice cum essent recitatæ, recreati sunt omnium animi gratiáq; habita Pontifici. At Turcæ succisis prius arboribus & uineis, abactoq; pecore quãtum licuit inde sese proripuere. Posteriore ea oppugnatione sunt qui ita Turcas sibi certam urbis direptionem adfuturam crediderint, ut octõ millia palorum adduxerint; quibus publice denũtiarint se palis podici impactus, fixuros totidem Latini nominis: repertique sunt circa zonas cæsorum funes, quos in Latinos, ut nõ dubio euẽtu, portauerant. Tribus integris mẽsibus obsidionem tulere Latini, magna animi constantia; aut ut alij malunt octuaginta diebus. Christophorus Richerius cœptam obsidionem ad undecimum Calend. Iul. solutam ad sextum decimum Calend. Septembr. ait. Hæc habui, quæ de Rhodij priore oppugnatione scriberem, ut obliteratam penè Dãbußij memoriam ab obliuione hominum atque à silentio uindicarem: qui cum bello asperrimo premeretur, armis, machinis, militibus multis spoliatus, occupata etiam murorum parte, nũquam defessus sit uel uitæ iactura de sacrosanctæ nostræ persuasionis honore, Rhodiq; salute pugnare. Non doli, non insidiæ, nõ multitudo Turcarum, non aduersa asperaq; res ingentem eius animũ subegit, quin quem uirtute adeptus erat principatum simul cum anima retineret. Quæ multus bellis militans uiderat, quæque ab adolescentia à prudentißimis uiris tradita, memoria & scientia comprehenderat, his aduersis rebus usus est: atque ita semper instructus fuit, non modò tranquilliora ut læte ferret, sed omnia turbi-

dißima etiam si essent, tamen ex conscientia et factorum & consiliorum probatißimorum, quæcunque acciderēt, fortißimo et maximo animo ferre paratißimus esset. Atq;
» *is quidē magis prudentibus consilijs, ut qui sese antea ad-*
» *uersus tātam potentiam munierat, & sincero cultu diui-*
» *ni numinis, quām magnitudine uirium ferocißimos ho-*
» *stes depulit: cuius utinam exemplo* Pontifices Maximos,
» Cæsares, Reges, Regulos, *liberos populos, ea cupido exer*
» *ceat; ut quàmprimum labantem rempublicam* Christia-
» *nam fulciant:* Labefactatoq; Turcarum *imperio decora*
» Christiani *nominis priuatis commodis potiora habeant:*
» *neque sacrosanctum* CHRISTI *nomen apud* Afros,
» Asianos, Græcos, Macedonas, Illyrios, Tessalos, Hūgaros,
» Aegyptios, Iudæos, *tabescere uetustate, ac per summā so-*
» *cordiam dilabi patiantur.* Eniterentur *porrò & conten-*
» *derent, ut longi temporis usuram qua caruit* Christiana
» *respublica, intermisso officiorum debito, & industria et*
» *fortibus consilijs, & magnitudine copiarū sarcirent: tan-*
» *tumq; studij, operæ, laboris, pecuniæ, ad conficiendū bellū*
» *conferrent, quantum maiores suos, quorum pietate aucta*
» *habent quanta quanta sunt aut imperia aut regna, con-*
» *tulisse exploratum est: ac nisi sui ipsi morosi æstimatores,*
» *fructus quos uetus inertia desidiaq; Christo substraxit,*
» *oēs à seipsis exegissent, hac amplitudine imperij, hac ma-*
» *iestate regnorū, hoc splēdore dignitatis, nō se satis dignos*
» *iudicarent.* At enī *quousq; tandē illi desinēt in mutua cor-*
» *ruere uulnera? quousq; desinēt multipliciter animos curis*
» *atq; uigilijs fatigare, uicinos ut ꝓpinquos, affines, fœde-*
» *ratos* Reges *regnis spoliēt? quē ad finem sese efferet præ-*
» *ceps hæc & inquies ambitio?* Quid *expectāt nisi ut* Græ-
» *corū et* Aegyptiorū *exēplo antè opprimantur quā anhe-*
lantem

» *lantē Chriſtianorū omnium perniciē Turcā, debacchan-*
» *tem inaudita crudelitate, ſitiētem Chriſtiani cruoris, de-*
» *pellere poßint? An non obſecro intuentur quid Trapezū-*
» *tijs, Byzantijſque; quid Mycenis, Andronopoli, Spartæ,*
» *Mothoni tam immani ſeruitute oppreßis acciderit? En ui-*
» *demus lugere Græciam, Macedoniam plangere, eiula-*
» *re Cyclades, Cariam dolere, Phrygiam ingemiſcere, Dal*
» *matiam queri, Teſſaliam mœrere, triſtari Bæotiam, ſupe-*
» *rata ſeptē oſtia Nili, Alexādriam omnémq; Aegyptū do-*
» *mitā, occupatā nuper maiorem Vngariæ partem. Fugiſſe*
» *Arabes, Hieroſolymam iugum ferre coactam, formidare*
» *Carras, metuere Perſas, expaueſcere Aſſyriā, & interim*
» *ſemper putamus nos ab iſto periculo uacuos futuros? uſq;*
» *eo ſumus eneruati ut ruinam proximam longe malimus*
» *ſpectare & otio tabeſcere, quàm in uenientem proceliam*
» *diuertendam incumbere? Profectò niſi tandem nobis cō-*
» *ſulimus, qui hactenus tantos terrores iecerit atq; denun-*
» *tiarit, malū dabit Chriſtiano nomini: Eruptura ſunt peſ-*
» *ſima conſilia in capita magnatum, neq; ſinent ætatē no-*
» *ſtram quantumcunque diuturnis laboribus deuexam, ad*
» *otium domeſticarum curarum ſpectare. Expergiſcantur*
» *itaque tandem Reges, Pontifices, Cæſares: ſi ſtant, ingre-*
» *diantur; ſi ingreßi ſint, currant: ſi currere cœperint, aduo*
» *lent, ut flagitioſam, impiam, ſacrilegam Turcarum uim*
» *Chriſtianæ exiſtimationi petulantius illudentem, oppu-*
» *gnent, lacerent, cōtundant, deleant. Excutiāt ſe ipſos ali-*
» *quando: magnitudinem animi excitent: ad pulcherrimū*
» *opus contento curſu nitantur. Impertiantur Chriſtianū*
» *nomen hoc beneficio, ut tot gentes laboribus eorum con-*
» *ſeruatæ, libertatem & ſalutem gloriæ fortitudiniq; eorū*
» *acceptam referāt. Sed reprimā iam me, nec inſequar hæc*

longius. Quæ quoniam in hunc locum semel incidißem, admonendos eos putaui, ne per uniuersum orbem terrarum uastitatem, bella, cædes Christianorum, oppressorũ indigna seruitute gemitus, paßim exaudirentur. Ceterũ CHRISTVM OPTIMVM MAXIMVM *precor, ut quocunque modo agent, ea eis res reiq; publicæ Christianæ prospere ueniat. Ac de priore quidem Rhodi oppugnatione hæc dicta sint. Reliquum est ad posteriorẽ expugnationẽ ueniamus, in qua consultò breuiores erimus, cum & extent Gallice scripti commentarij eius historiæ locupletißimi à F. Macedonio, Gallo eodem, equitéque Rhodio, qui huic bello interfuit: & Latini multi, ita tamen scripti, ut alij ab alijs multis locis dissentiãt, qui & in linguam Italicam uersi sunt. At hoc non scriptorũ esse uitium arguere debemus, quippe eodem loco dum diuersis locis urbs oppugnatur, omnes non possunt interesse: quos consecuti multi sunt in eodem historiæ genere uersati. Cum Fabritius Carretanus Rhodiorum Imperator è uita emigrasset, comitijs habitis de nouo Imperatore deligendo, accidit ut Philippus Villarius Liladamus Gallus, & Thomas Docrans Britannus æquales calculos ferrẽt, nulla habita ratione Antonij Meralij Lusitani, cuius præproperã præfationem omnes repudiarũt. Vbi æqualia sunt suffragia, uetere Rhodiorum more, est in potestate primi maximique equitis qui ad ea comitia delectus sit, renuntiare utrum malit. Is igitur Philippũ Liladamũ cũ renuntiasset, è Gallia ille salutato prius Francisco Rege, uocatus tãdem Rhodum peruenit. Ex eo tempore Meralius, qui nullum calculum tulisset, mirandum in modum fuit abalienato animo, non à Villario solùm sed à Rhodiorum omnium libertate. Eo odio percitum atq; actum*

præci-

præcipitem, non dubitasse multi scribunt & in se & in Rhodios pessime consulere, & nouandis rebus studētem communicasse clanculum cum Solimano, quibus artibus Rhodo potiretur. Et iam dissipatis rumoribus cū parare diceretur classem, arma, milites Solimanus ad Rhodū oppugnandā: mittit Villarius Ioannē Lupū Aruernū circa uicinū mare, ad explorāda hostiū cōsilia: atq; is faselo suo comitatus aliquot aphractis intercepta naui Turcarū eā Rhodū pduxit: ex captiuis notissima fuere Rhodijs hostiū cōsilia. Dispari euētu Alphonsus Trotus et Iacobus Xaicus alter à piratis, alter fide ab hostibus data dū in colloquium uenit, intercepti & abducti sunt ad Solimanum: qui cum Xaicum uerborum contumelijs infesto ore lacerasset, tormentis quæstionem habuit de consilijs & apparatu Rhodiorum: ac tam fuit immemor humanitatis, quā interdum ostentare solet, ut suam insatiabilem crudelitatē in hominē fide publica abductū, exercuerit. Menetonus eques Gallicus uitatis insidijs, subduxit se huic procellæ. Annona deinde & molis ligneis, reliquóque apparatu ad obsidionem tolerandam necessario, purgatis etiā sordibus urbis & murorum propugnaculísque lustratis & instauratis, ubi opus esset, munijt Rhodum Villarius: uocatósq; Rhodios equites acriter accendit ad obsidionis incommoda toleranda, eadémque eisdem & Rhodijs alio tempore cum appropinquare Turcarum aduentus putaretur, per Leonardum Balestrinum Genuensem Pontificem Latinorum apud eos, & Rhodijs per Clementē Episcopum Græcorum proponi iussit. Balestrinus ex sodali Franciscano ad Pontificatum peruenerat: cuius toto hoc bello & beneuolentiam erga se et fidē expertus est Villarius. Clemens ea erat opinionis sanctitate & probita-

te, ut uetere Græcia dignißimus paßim haberetur. Misit
interea ad Carolum *Cæsarem* Villarius*, ad* Franciscum
Galliarum Regem*, ad* Henricum Britanniæ Rhodios *a-*
liquot equites,cum frustra auxilium ab Adriano *Ponti-*
" *fice & Leone expectasset:qui eos hortarentur suã quo-*
" *que rem agi,auxilium* Rhodijs *ferrent aduersus eos ho-*
" *stes, quibus tandem obuiam nisi uentum sit,annorũ ali-*
" *quot processu in eorum fines irrupturi sint: eósque aut po*
" *steros eorum fœdum in modum habituri,& in graue &*
" *gloriæ & salutis amittendæ adducturi discrimen:Susci-*
" *perent uerò communem religionis causam, maiorumque*
" *uestigijs consectandis,hæreditatem eorũ non minus lau-*
" *dis,quàm regnorum cernerent. Sed hæc occupatis eis di-*
stractisq́; Belgico Italicoq́; bello frustra fuere. Incidit *po-*
sterior hæc oppugnatio Rhodi *in annũ* M. D. XXIII.
VI. *Cal. Iul.certior factus est* Villarius*,qui paulo antea*
ne prædæ essent hosti,hortos, uicinásque regiones immi-
nentes uastauerat,adesse Turcarũ *naues cum* Mahome-
te Carra*.cœpit claßis periculoso aditu sub* Rhodiorũ *cõ-*
spectũ ferri,sed machinis à Rhodijs *emißis mox inde ab-*
acta est:seceßitq́; in Boium *promontorium,quod alij* Pa-
robolinum uocant.Sed cum rursus machinis emißis uarie
illi uexarentur,in terram paulò pòst subducti sunt. Hie-
ronymus Bartolutius Florentinus *cõmunicato cum nau-*
ticæ rei peritißimis aliquot consilio,hanc inibat rationem
incendendarum nauium hostilium,ut myoparonibus le-
ctißimis & leuißimis quasi eliceret hostes ad pugnã, his
occurreret,miraq́; arte factitium ignem qui uasculis con-
cludebatur,nauibus hostiũ aliquot locis inferret. Sed cũ
magni sumptus fieri deberent in eam rem,& res periculi
*plena uideretur,repudiatum id est consilium.*Interea *co-*
piæ in

piæ in insulam perueniunt: explorantq; qua parte commodius urbs oppugnari posit. Placuit occupare eum collem, qui fano ædificato sacer erat Cosmæ & Damiano, spectans in Britannicam stationem. Tricoplerus cum delecta Britãnorum multitudine eam tuebatur. Mostaphes cœpit eum locũ adhibitis emißisque machinis uarie quatere: Pyrrus Apocletus Italicam stationem simul terrere cœpit. At cum loci depreßione frustra hic esset labor, cœpere aggere proiecto, foßis loca aliquot urbis circundare: nãque Turcæ calonum multitudine abundabant, ut eis ad ea opera tum perficiẽda I. Fontanus quinquaginta hominum millia, alij sexaginta adfuisse prodiderint: excisasq; ab hijs rupes durißimi silicis, & campos montibus aggere æquatos, & complanata fossuris montium iuga. Constabant hi maxime ex Asapis. est id apud Turcas genus militum, quos Turcicæ urbes mittunt exhibito in singulos menses trium nummũm aureorum stipendio, quos Solymanus aut remigum loco aut operarum interdũ habet. Achimetus interea stationem Hispanicam, et Caßius Antoniam portam uicinaq; loca uarie tormentis emißis quatiebant. At uillarius in eos qui opera hostium accelerabant, cuniculisque agendis intenti erant, suos erumpere iterum atque iterum ex urbe iußit: simul aptißime monet ubi elicuerint hostes, recipiant se: nam machinis se ingentem stragem facturum. Erumpunt Rhodij equites, prosternunt innumeram calonum multitudinem. Mostaphes id intuitus, suos propere castris educit: illi infesti adesse, instare. Hos ludificati Rhodij nunc leuitate equorũ impetum eorum declinabant, nunc quasi conferendi manum cupidi, urgere. Postremò quasi cedentes citato cursu, uarijs locis dispersi, ad suos se recipiunt: cum interea in

Turcas proximos emissa tormenta infinitam eorum multitudinem prostrarunt. Id Mostaphes & Achimetus intuiti, pluteos quibus contegerentur qui operi instabant, erexere: Pyrrus machinas opponi etiam iußit quæ mox in erumpentes emitterentur: noctúque opera promoueri iubebat, die facilè innumera multitudine Turcarum opera tuente. interea Basilius quem alij Rhodium alij Cretẽsem fuisse aiunt, simulato mercatoris officio dum cibos uicino littori quasi uenales ostentat, interceptos aliquot Turcas faselo impositos Rhodum perduxit: qui cum principiò rogati de consilijs hostiũ uarias nectere uiderentur captiones, tandem metu tormentorum omnia ordine enarrãt, ut illi Solimani aduentum expectent, interea parum in officio miles contineatur: eius aduentu futurũ ut strato muro peruadere in urbem illi modis omnibus enitantur. Quo die illi adfuturum Solimanum prædixerant, qui fuit VI. Calend. Septembr. eo is adfuit, aduentumq; eius Rhodij perspexere, emisso ingenti undique machinarum fragore, & cum eo uenientibus quindecim bellatorum millibus: is ubi aduenit ut se acrem & seuerum Imperatorem ostenderet, multos quos Pyrrus ut seditiosos criminabatur, cum ignominia dimisit: in exercitu recensendo multorũ increpita inertia, acerbior uisus est. Turris Phari fastigia eo adueniente, cum ut è prealta explorarentur à Rhodijs multa, diruere hostes. Admotis itaq; machinis rursus uexare urbem constituit: proijciebãtur & magno conatu globi saxei, quibus parum abfuit quin ipse Villarius opprimeretur. Immißi quoq; sunt paßim cupro contecti instar pilarum pastilli bituminati, refertißimi pice & sulphure: rursus eiusdem apparatus alij globuli contecti intortis restibus, quibus ferrei aculei hærebant: qui

tetrum

tetrum in modũ odoriferi, cum essent acuminati, ubi hærebant, uarie quos impetebant lacerabant. Sed maiorem in modum obsessi fatigabantur, & terrebantur aßidua conquassatione tormentorum ingentium. horum duodecim Basilicos, quindecim Salamandras, tredecim quorum magnitudo alios superabat Crocodilos uocabant illi; prædam aduectam direpta Aegypto: quorũ perpetuo impetu factum ita ut comminuerẽtur mœnia, duriorem ut conditionem impendère sibi Rhodij iam uererentur. Turcæ ut tormenta sua sarta tecta seruarent à Rhodiorũ impetu, hanc ineunt rationem; ut asseres contignatione proxima coniunctos supponerẽt, hiq; medio loco introrsum ab axibus sustentarentur, prominẽtioriq; loco restibus ad machinarum extrema diducto, in altitudinẽ ingentem rem euexere, ut tormentorum os apertum uideretur: inde inducto ad foramen igne mœnia quatiebant. diu cum laborassent Latini in disturbandis his operibus, tandem rem illi ad exitum perduxere, non suppetente nostris apparatu pulueris: itaque in hunc celeriter conficiẽdũ suos ipse equos maiores, et delectos ex sua cohorte fidelißimos quósq; Villarius præposuit; in quibus fuere Belgæ aliquot. Solimanus interea increpita eorum segnitia, qui uane tandiu tempus tererent, nouo cõsilio ad turrim Nicoleam occupandam incubuit. Sepserat eam Villarius præsidio delecto ex Gallicis equitibus & Cantabris fortißimo, quibus præfecerat Guydũ Ragusum Gallũ. Admotis tormentis cum sperarent hostes se loco potituros, rursus proiectis ex ea alijs tormentis Ragusus ita Turcas infestabat, ut tormentarios eorum plures & tormenta ipsa laceraret: ita factum ut omissa diurna oppugnatione, nocte tormẽta rursus illi promouerẽt, nihilominus noctur-

na quàm diurna oppugnatione promouentes. Namq; Ragusus, qua parte nocte uerisimile erat emissuros hostes tormenta, ita sua quoque collocata displodebat, ut iurarent hostes patefacta ei prius omnia consilia: suffodiẽdis itaque rursus cuniculis Pyrrus incubuit circa Rhodum, Villariúsque his auertẽdis, ut utrinque multi desiderati sint: Britannicum tamen propugnaculum magna ex parte ab hostibus prostratum est, Britannis multis oppressis. & iam ea parte tumultuose nunciatum est Villario instare hostẽ, & muro potiri, cùm ille cum cohorte prætoria adcurrẽs; multis necatis hostes loco deturbat. At Mostaphes suos reuocans & fessis recentes submittens, præliũ acrius renouabat. At Rhodij, Galli, Hispani equites pilis plumbeis emissis, simul aduectis breuiusculis tormentis, ita lacerabant hostes, ut nihil nisi de fuga consulerent. Fracti itaq; & debilitati pedem referunt: at multis cæsis ex Hispanis & Gallicis Britannicísque equitibus, quorum, ut & Italorum quorumdam animi magnitudinem eo cõgressu omnes extollunt, qui huius temporis res gestas conscripsere: ex Turcis mille cæsos, alij duo millia addunt, alij mille quingentos. Illud quoque prodidere, ex Britannica statione machina emissa necatum tormentorum Magistrum, qui ob singularem industriam charus erat Solymano: & ex Gallis XX desideratos, ex Hispanis XVII, ex Italis XIII aiunt, prorsus ostentantes magna se incuria scripsisse historiam, cum oppugnationi interfuerint, ac nomina silentio obruerint fortissimorum uirorum & immortalitate scriptorum dignissimorum. Recensent tamẽ inter cæsos Philippũ Lommelinũ Genuensem, Petrum Melã Senẽsem: & Michaelẽ Dargelinuntiũ: inter saucios & Baptistã Romanũ & Franciscũ Teliũ Lusitanũ, & Henricũ

Mansel-

Manselleū: quin & Gallicus scriptor quatuor addit sauciatas Rhodias mulieres, quæ uascula plena pice, sulphure, & igne immittētes, uirilibus ipsæ officijs in patria tuenda utebātur. Oēs consentiunt dū ignis in cuniculos ab hostibus immittitur, intremuisse urbē eo pacto, ut ruinā oēs uererētur. Addūt & alij ea strage mœnia ita procidisse, facilis ut esset hosti irruptio: sed anxios metu ui tūc abstinuisse. Alij ita acriter scribunt irrupisse eos, ut aliquot uexilla fixerint in fastigijs propugnaculorum & murorum: & per ruinas aditum sibi facilè essent paraturi, nisi erectis à Villario prius munitionibus ex asseribus et trabibus, ab ipsis Rhodijs loco deiecti essent: & ex nostris tantùm tredecim desideratos uolunt. Quinto die post id prælium rursus Mostaphus hortationibus, inuadendum id sibi Britannicum propugnaculum Solymanus credidit: et iam penetrarant per loca prius diruta Turcæ, Britannosq́; loco depulerant. At Villarius cum equitibus lectißimis occurrens, rursus excitat Latinos: instauratur prælium quantum unquam antea. iam qui potiebantur propugnaculo, præcipitati temeritatis pœnas luebāt. Pyrrus & Mostaphes compescunt fugam suorum: ita rursus redintegratur oppugnatio, quæ eô durior erat, quod globis æneis & telis longe emißis Latini sauciabantur. Sed cum suis laborantibus Aruernos equites plures submisisset Villarius, tum uere fuga facta, receptui quoque Mostaphe canēte, ob cædes purpuratorum aliquot, qui apud Solymanum gratia atque authoritate ualebant. hos alij fuisse aiūt ex eo ordine qui apud Turcas honoratißimus est, quem alij Spachum Oglanum alij Spahiglanū uocāt: qui eo loco quem Turcæ uocāt Clausuram, liberaliter instituti, serijs honorificisq́; nuptijs præficiuntur, quibúsque

& mulieres educatæ apud eãdem Clausuram, & sorores & filiæ nubere solent ipsius Tyranni. fatentur omnes incredibilem ea pugna fuisse animi magnitudinem Emerici Ruiauli Aruerni, qui propè amissum uexillum Rhodiæ militiæ multis cæsis hosti feroci extorserit. Pyrrus non succedente hac parte, ui propugnaculum Italicũ summo impetu paucis postea diebus adoritur, admotis tormentis quibusq; eximijs: eodémque impetu stationem Narbonensem suffossis cuniculis inuadit Cassius. At Gabriel Chierus Narbonensis contrà actis cuniculis, compressit eius conatus, ut & Gregorius Morgutus Pyrri. Emericus Ambosius summus olim Rhodiæ militiæ princeps ingentem aggerem struẽdum curarat, proximũ Italico propugnaculo. Pyrrus cum eum locum altero die cũ Syro milite inuasisset, necatis qui custodiæ præpositi erãt, loco iam potiebatur. undique strepitus quasi capta urbe. Rhodij ciues permixti equitibus, et multi è Franciscanorum sodalitio, et Aethiopes serui aduolantes pellũt Turcas. Pyrrus Turcas integros saucijs submittẽs, rursus aggere potiebatur. Nostri rursus instare, lapidibus, ferreisq; sudibus, & hastis & uerubus impellere Turcas. Tardatus est hostiũ impetus industria Fernandi Gentilis, qui ex uicino propugnaculo in latus irrumpentiũ multis emissis machinis, & conglobatos dissipabat, et dispersos alijs facilius detrudendos proponebat. Clamor permistus hortatione, acclamatione, fremitu, gemitu cæsorum, ad cælũ ferebatur. Pyrrus ubi consilia sua secus procedere, neque quod intenderat effici posse uidet, anxius immitteret ne suos rursus deliberat. Sed cum tribus integris horis pugnatum esset, & nunciata cæde purpurati alterius, indignatus Solimanus, suos renouaret, paruit ille, suósque in

que in castra reduxit trahens sauciorum ingentem multitudinem; Mostaphes qui apud Solimanum se uilescere sentiebat, ob frustra iam bis Anglicam stationem tentatam, rursus eò contendit, altera quoque parte Achimeto Hispanicã impetente. Mostaphes suos hortãdo ad uirtutem arrigere prorsus intentus summo impetu fertur in Latinos: illi hostem infestum uidẽtes, ac recordati omnia sua decora in extremo sita esse, mœnibus hostem prohibent, eoq; acrius instant ac fundunt. Cum labare Britanni dicerentur prægrauãte Turcarũ multitudine, eò Villarius mittit Ioannem Buochum Britannum, cum delecta Italorum Cretensiumq; ala: qui superuenientes detruserunt animose hostes. Multi fortiter pugnantes è Britãnis desiderati, quos rursus huius historiæ scriptores silentio obruère, excepto Ioanne Buocho. Preianus Aquitanus eo die cum aliorum fortitudinem uicisset, se ipsum uicit, ne circa gulam quidẽ plaga accepta impeditus, quo minus plerosque ex hostibus instar pecorum mactaret. fuit & toto eo prælio eius industria apud Villariũ Rhodiósque celebris. Maiore impetu Hispanos fatigabat Achimetus, ut iam in fastigia muri uexilla Turcarum fixa essent. Sed Hispani equites tanta ui occurrebant, ut nisi saucij magna ex parte omnes paululum remisissent de priore impetu, soli facilè innumeros hostes fugassent. Saucijs Villarius mox adfuit cum Aruerno equite & Germano: quo factum est ut qui loco iam potiri se existimabant, magna clade depulsi, sensim se ad suos reciperent. Crediderat Achimetus initio se loco hac arte potiturũ, cum prius subter effossos cuniculos igne immisso ingentem mœnium partem fregisset, puluere ingenti simul Latinis obiecto. & ipse quidẽ quæ parauerat industrie executus est.

Arnol. Ferroni Lib. VI.

Sed cum per alios subter cuniculos Latini impetum in hostes fecissent, admotisque aliquot machinis nihil tale metuentes oppreßissent, ualde debilitati sunt: qua in re Christophori Vualderici Germani uirtus non immerito celebratur; qui memor generis & Germanici decoris, in confertißimos hostes incurrens, duobus eorum uexillis potitus est. Nec tamen Achimetus absistebat oppugnatione; sed maximo clamore, infestis signis, rursus recentes submittit: hi uerò miserè atterebantur & lacerabãtur emissis machinis ex propugnaculo uicino à Ioanne Maupaso leuo latere: & rursus alijs emißis dextro latere à Frãcisco Gienraucio, alijs quoque emissis ex tectis domuũ proximarum, quas sollerter ubi instare uidet periculum, eò aduexerat Gabriel Martiningus Brixiensis. itaque cum uim frustra parari uideret, è proximo loco Achimetus ita suos reuocat, ut tamen non desineret strata iã mœnia undique tormentis quatere: & quidem plus eo pacto Rhodo nocuit, quàm si ui aperta ut cœperat, irrupsisset. Villa rius tamen diruta quoad eius fieri poterat instaurabat. Sed ea multitudine machinarum hostes abundabant, ut iam in quartum mensem protracta obsidione, omnia Latinis asperiora: Turcis in quorum exercitu adfuisse cõstat plusquam centum hominum millia, prosperiora uiderentur. At Caierbeius in eam muri partem inuectus est, quæ ab Aruernis equitibus defendebatur. His Raimũdus Rogerius quem alij Gallum, alij Rhodi patre Gallico ortum scribunt, præerat. Falsi sunt tamen Turcæ qui sperabant artificio cuniculi lapsurum murum; & qui incautius eò properarunt necati sunt. At Caierbeius modò huc modò illuc cum globo Turcarum adcurrere, pro fatigatis ualidos sufficere. neque uerò Aruerni, neque Turcæ pedẽ referre,

ferre, pugnare utrique summa ui. undique bellantiũ clamor, occumbẽtium planctus exaudiri. primis cõfoßis per eorum strata cadauera reliqui congredi, & iam qui scalis mœnia conscenderant, deiecti sunt. At Caierbeio urgente, uociferante, iterum irrumpere, iterum aditum ad mœnia conari, iterum Aruernos in extremam belli aleã deducere. Tandem Aruernorum uirtute Turcæ fatigati potius quàm uicti, in mœnium oppugnatione abstinuere: Caierbeius subducta ratione, ignis tanto impetu in cuniculum immißi, fragoreq́; emisso, etsi aperte uis non appareret, intus tamen uitium accepisse murum non temere coniectura augurabatur Ita factum ut eius consilio, magno tormentorum numero murum integra nocte dieq́; sequenti quatiẽdum illi sibi desumpserint. Id cum esset factum impigre, (abundat enim Solimanus omni apparatu, tormentariorumq́; industria haud temere à scopo pilæ aberrabant) murus stratus est. neque uerò tam facilè erat Villario excitare nouas introrsum munitiones, quàm hosti & ueteres diruere, & nouas impedire. Ea oppugnatione maximum laudis cumulum tulere, Rogerius is cuius suprà meminimus, & Fornouius Aruernus. Caierbeius paucis antè diebus lectißima secum ducens Solimano auxilia equitum & peditum ex Alexandria uenerat: ut & Pharates ex Natolia, multa & ipse ducens peditũ millia. Solimanus Mostaphis cõsilio, quãdo abundabat multis hominũ millibus, pluribus locis simul Rhodios oppugnare statuit: decem hominum millia deliguntur ad propugnaculnm murumq́; Britannicum, decẽ millia ad Hispanicum, decem millia ad Italicum, decem millia ad Narbonensem, decẽ millia ad Aruernorũ: his multi alij qui fatigatorum uicem suppleãt uelut optiones de-

liguntur. Turcæ inuehuntur acriter multis locis in murum: occurrunt & Rhodij animose, eóque loco unus ex ijs desideratus est, qui Ianizarijs præerat magna apud suos fortitudinis opinione. Vndiq; diuersis locis pellebãtur hostes, & Gallis & Hispanis & Britannis & Italis suo fungẽtibus munere, Rhodiisq; mulieribus & sodalibus Franciscanis picatos igneósq; orbes in Turcas uoluẽtibus. Villarius cum cohorte prætoria prius Italicam stationem quæ opprimebatur hostium multitudine liberauit: mox ad Britannicũ propugnaculum cum iam uexilla hostilia apparerent, occurrit, sed cum uix dimidia cohorte: reliquam partẽ Antonius Monterolus Gallus eius iussu hortabatur ad subeunda strenue pericula. Paulul um resederant impetus Turcarum adueniente Villario; nam is stipatus fortißimorum equitum ueteranorúmque robore quacunque incendebat, hostes deturbabat, cum repẽtè exclamant alij Hispanicam munitionem ab hoste iam occupatam: itaque ex suis acrem hominem Emericũ Gombautum relinquẽs, adcurrit cum robore suæ cohortis. Ex Turcis aliquot qui machinarum uitabant impetum, turpi desidia circa molem lapidum deiectorum hæserant: Turcæ interea parte alia immißis machinis, uarie Hispanos fatigabant dextro latere, ubi quò suis opẽ ferrent & fatigatis succederent fortißimi quique ex Hispanis occurrebant, nullo iam ipsum propugnaculum oppugnante. Tandem hi quos scripsimus desidia circa saxa hæsisse, cum strepitum nullum audirent, rati id quod erat locum propugnatore uacuum, uersuri desidiã in robur & fraudem, cliuo reptantes deserto loco potiti sunt, cæsis paucis quibusdam à tergo uexillisque deiectis. Reliqui hæc intuentes, in cælum horũ robur tollẽtes increpita sua ignauia.

uia, incitato media fossa cursu, suis se parabant adiungere. In hac tanta rerum perturbatione occurrit Villarius, ac primũ iubet tormenta apte emitti, ne simul hostes coniungantur, & simul ui murus conscendatur, & deturbentur hostes imperat. Et machinæ quidem ne illi iungerentur effecere, multis cæsis. qui autem iam propugnaculũ conscenderant, saxa uoluentes ascensum impediebant. Interea tamen unus ex his qui Vlufagis præerat (est id apud Turcas equitum honoratissimorum nomen) cũ duodecim alijs strenuus in mœnia Hispanorum conscendit. At Villarius & ipse cum suis iam propugnaculo Turcas deturbarat, & misso Maquenao uno ex suis industrio homine ad Guydum Ragusum qui turri Nicoleæ præerat, iubet retentis solùm qui paucarum horarum hostilem impetum sustinere poßint, reliquos omnes ad se emittat. Paruit ille, moxq; cum Alioro Hispano equite lectißima auxilia aduentare uisa sunt, quibus & Latinus Rhodijsque animi aucti, et Turcis fracti sunt. Et iam parte alia Menotius Gallus, & Hugo Caponus Hispanus cum Cretẽsium cohortibus aliquot, per portam erumpentes multos ex hostibus trucidarunt, celeriterq; ad suos se receperũt. Interea hostes qui se nihil ui proficere uiderent, iussu Solimani in castra rediere, multis cæsis; at tantus quidem, ut eorum numerum alij ad uiginti millia protrahant, alij ad decem. Commendant omnes hoc prælio Villarij ipsius militarem gloriam, & Georgij Faucelli Lugdunẽsis, et Tori Hispani, & Ioannis Antonij Frãciscani. At nobis omnes quidem certe qui tanto impetu potentißimo hosti obstiterint, laude dignißimi uidentur. multi tamẽ & ex Gallis & Hispanis & Italis desiderati sunt: quorum nomina qui se scribit silere quasi id esset historia indignum, parũ

uidetur ueterum ſcriptorum diligentiam hac in re æmulatus. Solimanus ita exarſit huius oppugnationis fruſtra tentatæ cauſa, parum ut abfuerit, quin Moſtaphem quem architectum uocabat totius huius belli, ſupplicio palàm afficeret: & uix animaduerſionem & ſupplicium quo in eum erat uſurus, Pyrro intercedente remitteret & condonaret. Interea Solimanus in cacumine Phileremi mõtis arcẽ ædificari iuſſit, mole inſigni: & iam aſpera hyeme multos abſumente reficiebat ſuos. Accidit dũ hyeme prædura minus timetur hoſtium impetus, ut promurum qui Aruerno muro ꝓximus eſt, Achimetus occuparet, et qui occuparant tandiu ſe, obſiſtẽtibus quantumlibet Latinis, loco continuerunt, donec auxilia maiora adeſſent, quæ eò adcurrerunt per pluteós antea paratos: ſimul etiã ingeſta humus altiſſime, uſum machinarum ijs qui propugnaculo Aruerno præerant adimebat: latebant & Turcæ alij intra aggeres, qui et ipſi ſuis tormẽtis, ne Latini è muro Turcas tormentis arcerent, curabant. ex eo loco Achimetus ima murorum dolabris uectibúſque ferreis euerſurum ſe aut perforaturum credebat; ſed Preianus uarie eos opprimebat. Aſaporum ingens multitudo huic operi incumbebat: horũ ſalutẽ Solimanus multis expeditionibus, hácq; Rhodia, eo loco habuit, ut excauandis implendisq; foſſis eos præficeret; eaq; interdum eorum corporibus impleret, quo commodius aditum Ianizaris ad loca expugnãda pararet. Hi igitur urgente Achimeto, cõcauata prope fundamenta mœnia ingẽtibus ſtipitibus ſepiebãt: deinde impactis malleis ignéque diruebant. Apparebat uano eos labore operam conſumere: ineunt itaque aliam rationem, ut murum hamis ferreis, funibúſque in terrã impellant. Eo tamen loco cum muro propius ſuccederẽt, ma-

chinæ ex Aruernica munitione emissæ, diruere omnia ea opera hostium, multosq; ex Asapis necarunt. Martiningi consilio locus patefactus est intra murum, ut inde emissi Rhodij disturbarent opera hostium, & permultarũ machinarum hinc inde collocatarum impetu conculcarentur. Non desinebant tamen illi murum perforare, & qua parte hiulcus erat murus, per fissuras eum tormẽtis quatiebant, uulneratis multis: ita factum ut iam ruinam murus apertam minaretur. His Villarius recentem opposuit murum, magno labore Rhodiorum ædificatum. Rursus Achimetus urbis direptione uoluntate Solimani proposita, accendit suos ad urbem occupandam: impetúmque facit in portam quam ab Ambosio Emerico ædificatam aiunt: simul etiam classem circunduci iubet, quasi ad urbis oppugnationẽ. Trepidatur tota urbe: occurritur Turcis: sternũtur undique multi. Ludouicus Tentauillus Gallus cum uexillum in hostes immisisset, languentes iã suos excitauit. Achimetus obuersis in frontem cuneis, summa ui iam inuectus in Rhodios urbe potiebatur, ni qui extrema mœnium operibus celeriter erectis defendebant, dextra leuaq; parte hostium latera lacerassent emissis machinis. Ita factum ut suos Achimetus reuocaret: sequentibus uerò diebus murum sternendũ curaret, igne eos qui recentes construebantur corrumpens: ingentiaq; saxa in urbem uoluebant hostes, quæ priuatorum domos et fortunas atterebant. Et sane hac perpetua oppugnatione ita quassata sunt mœnia, ut multis locis aditus in urbem pateret: atque ita omnium animi Rhodiorum consternati, extrema ut iam omnia metuerent, sibique diffiderent. in tanto & tã repentino motu multi delati sunt, quasi Rhodi Turcis proditione dedendæ authores, quæ & animũ

Villarij magnopere mouerũt. Dicebantur pleriq; infami simulatione quasi in hostes sagittas emitterẽt, aptatis literis sagittæ, omnia consilia Solimano prodere. Ita factũ ut edicto, præconis uoce, magno omnium concursu, circa omnes urbis angulos & propugnacula omnia pronuntiato, prohiberet Villarius ne quis sagittã in hostes emitteret. Lucius Castrophilacus Rhodius cum aduersus edictum emisisset, mox in uincula coniectus est. Erat illius authoritas ut clarissimi & spectatissimi uiri, & grauissimis causis cogniti summa; atque imprimis hac posteriore oppugnatione probatus fuerat. Sed aduersus recens edictũ, alieno & loco & tempore emissa sagitta, suspectum eum reddebat. Quo factum ut decreta quæstione à Tribunis rerum capitalium, tormentis ad eliciẽdam rei seriẽ subijceretur: à quo tamen pauca extorta sunt. Paulo antea unus è Iudæis qui in Christianismum adscriptus erat deprehensus cum esset, Meralium Lusitanum suspectũ reddiderat. Tãdem cognitum est Meralium architectum totius doli, & epistolis telorum amentis illigatis, quo statu res essent solitum indicare. Atque is minime tortus, quippe magna apud Rhodios & dignitate & authoritate, fassus est odio repulsæ in id se erupisse: simul inituruũ gratiam apud hostem quẽ ipse Villarius Rhodijq; omnes uident aperte, si uim paret admouere, urbe potiturum. Ea tamen palàm edixit, ut appareret deplorare eum tot annos quibus fideliter Christo seruisset, ad extremum tam nefarium scelus concepisset. Ita ille ceruice luit, ac de multis indicio eius delatis supplicium sumptum. Narrat Paulus Iouius in libro de rebus Turcicis, feruente bello Adrianum Pontificem Maximum, qui cum nõnullis nauibus ac triremibus, peditumq; circitèr tribus millibus uenerat,

nerat, rogatū à Iuliano Medice, alijsq́; purpuratis, ut eas naues ac pedites unà Rhodum mitteret, id aperte detrectasse: futurum uerò omnes sperasse ut hæ naues ualidioribus uentis adiutæ, inuita etiam Turcica classe portum ingrederentur: præsertim cum quinquaginta Venetorum triremes in Creta tunc essent, quæ hac in re nonnihil auxilij, etiam si solùm sese hosti ostentassent, attulissent. Lilius Giraldus addit in Gallos eos pedites mox ab Adriano missos, auditasq́; palàm infaustas uoces, Pontificis non in eum usum paratas sibi copias ut Rhodijs opem ferret, uertendum aliò impetum dictitantes. Idq́; magis mirãdū in Adriano, quem & uirtus & eruditio & Dei optimi beneficium, nouum hominem & terræ filium, in editissimo authoritatis fastigio collocarat. Obstrictum uerò meminisse se potius debebat Deo quàm Cæsari: & hostes se eos relinquere quorum potentiam crescere iniquū ac pestiferum esset, opprimere & sanctum & necessarium. Germani scriptores narrãt illum sophisticis magis occupatum, & poëtis Roma exigendis, quos perduelliū loco habebat: quæ pertinerent ad acquirendã ueram laudem, nec scisse cogitare propter imprudentiam, nec exequi potuisse propter inertiam. Iam res Rhodiorum eò reciderant, ut Villarius diutius tantum exercitum Solimani sustinere non posset; neque quo se pacto his expediret ærūnis reperiret. Male ipsi Rhodij omnes, equites ciuésque metuebant ne malum aggrauesceret: omnes cogitationibus molestissimis perturbabantur; pendebant animi, cruciabantur, angebantur: nec longius res aberat à seditione, profusis lachrymis porrectisque libellis, more inueterato Rhodiorum undique Villario, à Græcis orantibus ne se, pueros, uxores, urbẽ diripiendã Turcis præberet. Nec

uerò Villariū tam hæc mala angebant, quàm suspitio intestini doli, domesticarúmque insidiarum: quāquam accito Preiano, Martiningo & alijs, uidebat deploratā urbis salutem. Apud Solimanum quoque sæpe re relata & grauiter acta, & planè perspecta eius uoluntate, dū Achimetus diripiēdam primo impetu Rhodum, Pyrrus ad deditionem hortandos nobilissimos equites & ciues, decretum est humanitate tentandos eorum animos. Missus est itaque Rhodum Genuensis transfuga, qui cùm priuati alterius Genuensis prius colloquium peteret, acturus postea maximis de rebus, à Gallico equite non ferente iā cōditiones ut uictis dici, pulsus est. Refertur res ad Rhodiū consilium à Villario; atque is prioribus belli calamitatibus breuiter enumeratis, ueniam petijt, dum ruinæ imminenti consilium quærit, si prius ipse sententiam dicat: Rogauit nobilissimos equites ne tantis plagis acceptis cōciderent, ne deficerent: uulnus quidem esse eiusmodi, ut & pertimescendum uideretur, nec dissimulandum: At enim res à nobis gestæ id exigūt, libenter ut Deo acceptam uitam repetenti referamus. Quis scit an interea noua auxilia ueniant? Quis scit an nouo stupore perculsi, ut in bello paruæ res magni momenti sunt, illi cedant? Imitemur nos oportet, nobiscum ipsi certemus: ne licet quidem iam tantis rebus gestis non nostri similes esse. Quamobrē erigite animos, retinete pristinam animi magnitudinē. Ego quidem primus libentissime hoc pectore tela hostium excipiam: Vos uerò omnes quantum periculorū ad uim hostium ferendam subieritis, etiam si occisione omnes occisi cecideritis, tantundem uobis ad fruendam immortalitatē loci apud Deum Optimum Maximum comparabitis. Tū Raimundus Lupus Pacus Hispanus, homo & fortitudi-

nis

nis & prudentiæ opinione apud omnes Rhodios clarus, hæc: Oratio tua Villari etsi est nobis probatissima, quòd ab insigni inuictoq; prodit pectore, tamen hoc nobis multo est iucundior & gratior, quòd tantis acceptis plagis te neque defatigari, neque angi, neq; unquam antea uidimus, & hoc tempore constantissimum agnoscimus. Sed quando potentissimo hosti pares esse non possumus, quid tandem molimur morte nostra uictoriam eorum insignire? Iam ciuibus famem, iam urbi uastitatem uides inferri? urbem & decus Latini nominis seruandum, quantũ in nobis fuit, semper putauimus. Sexto iam mẽse miseri obsidemur, auxilia aut nulla aut ea superuenere, quæ uel leuissimo congressu impetuq; hostium pugnando mox concident, cedendo duriorem nostrã conditionem faciẽt. Quin te ipsum Villari uideo quasi exitium adsit, nos hortari: cæterùm nostrã ne sponte an Turcarũ ui pereamus, id modò agitari; iam omnibus rebus urgemur, quas sustinere nullo modo possumus; una erit leuatio si Rhodũ relinquimus. Obsecro te, obsecro omnes nobilissimos equites, estne ulla nobis uia? superest ne aut ars aut dolus aut cõsilium quo hosti æquales esse possimus? Si quis id agnoscit, exprõmat, me quidẽ ipsum authorẽ habiturus, me priore loco in uulnera ruiturũ uidebit. Si nihil superest, si humanas oẽs diuináſq; spes cõsumptas agnoscimus, cur nõ quales quales conditiones dedendæ urbis potius proponimus, alio fortè tempore dolorẽ uindicaturi, quàm temeraria morte hosti immanissimo nos obijciamus? Necessitati parere semper est sapientis habitum. Caput illud est: etsi ista mors laudatior esse uideatur, cogitandum tamen sit, ne Christiano nomini Rhodióq; ordini incommodior sit. Itaque censeo consulamus temporibus; mittamus ad So-

, *limanum legatos, qui tentent an æquis conditionibus hoc*
, *nos loco emissurus sit. Villarius seruato antiquo more, exquisitis omniũ sentẽtijs, ubi uidet in Lupi raptim currere omnes sententiam, iubet nominari qui ad Solimanũ mittantur: delecti sunt Robertus Perusius, Raimundus Marchetus, & is ipse Lupus deditionis author, & Groleus. rursus & alij missi. Pactum est Villario, equitibus, Rhodijsq; qui uellent, abire, auehereq; quæcunque possent, annonámq; & naues, liceret: machinas bellicas quas uellent nauibus inferre: templa Turcæ ne polluerẽt. Nulli qui Christianam fidem sequeretur fraudi esset, ac nemo in Turcarum sacra inuitus adscisceretur. Variæ uerò sunt sententiæ scriptorum huius temporis quàm fidelißime ea Solimanus executus sit. Iacobus Fõtanus qui eo tempore ius Rhodijs dicebat, narrat porta Cosquinij ui effracta insolentem eum in urbem introijsse, polluta templa, dicata quædam Mahometi, Christianis cæsis uice iumentorũ usos: CHRISTI OPTIMI MAXIMI statuas luto conspersas: in foro aut loco publico neminem expertẽ fuisse contumeliæ. At Paulus Iouius Solimani res gestas scribens, pactum ait demptis æreis machinis res Latinis proprias liceret auehere: conuentionésq; Solimanum humanißime ac religiosißime seruasse: præterea res sacras D. Ioanni ne attigisse quidem: seq; audijsse de Villario, cũ Solimanus Rhodum triginta hominum millibus stipatus esset ingressus, ne unum quidem uerbum petulans ex alicuius ore emissum: cumq; secundo Solimanum Villarius inuisisset ut abeundi copiam impetraret, cõuersum eũ ad Habraimum Bassam hæc dixisse, Equidem haud possum non dolere qui infelicem hunc senem, proprijs laribus pulsum, mœstum hinc abire uideam. Villarius tandem post*

uarias

uarias fluctuationes Melita à Cæsare concessa, eò fixit sedem equitum Rhodiorum. Multum uerò eo tempore simulatio Adriani Pontificis elusa est à prudentibus: qui cũ omnes palàm uiderent ad bellum eius uti consilio dignitate, gratia, ope, hostes, ut sumptibus bellicis exhauriretur ærarium omne pontificium, tamen nullam se partem belli suscipere Francisco Regi scriberet, hortareturq; eum obliteratis simultatibus ad bellum Turcis inferendũ. Hic si in suis maximis curis aliquid impertijsset temporis huic quoque cogitationi, ut Gallorum Cæsarisque controuersias componeret, pij tum Pontificis nomen famámque retulisset. Pertinebat hoc ad pontificium officium, ut pacis utriusque & communis concordiæ cupidißimus haberetur. Nec tamẽ tot iniurijs irritatus Rex humanus, & religionis amantißimus adduci potuit, quin sui semper similis esset in pontificia maiestate obseruanda.

Libri sexti finis.

ARNOLDI FERRONI RE-

RVM GALLICARVM

LIBER VII.

A LIQVOT *iam menses transierant, & æstas præcipitauerat, neque auxilia ulla* Lescuno *ueniebant*: Ioannésque Medices & Veneti *dilapsi erāt*. Mediolanēses *qui iugum Gallicum se exuisse existimarant, in compedes se* Hispanorum *duriores serius quam uellēt, incidisse agnoscebant; ut nihil uulgatius tota ea prouincia fuerit trito hoc multorum sermone prouerbio, à* Gallo *attrectatas clā* Mediolanensium *uxores, ab* Hispano & *uiolatus palàm, & insuper bona direpta: cum neque à* Sfortia *ad tantas alendas copias suppeditarentur pecuniæ, neque à* Cæsare, *exhaustum esset iam ærariū pontificium*, Prosper & Daualus *deductis militibus in locupletissimas* Mediolanensium *domos, has interdum diripiendas eis dabant: interim imperabantur tota urbe pecuniæ, maioreq; acerbitate exigebātur, mutui ac crediti nomine uelatis rapinis*. In *capita singulorum & famulorum & infantium indicebatur pecunia, nunc in stipendium militi, nunc in uestem, nunc in acetum & ius, nunc in ligna, nunc in arma detergēda, nunc in calonum expensas, nūc in uias purgandas, cuius modò rei nomen inueniri poterat, hoc satis ad argentum imperandum erat. non solùm* Mediolano, *sed uicis castellisq, uicinis* Hispani *milites publicanorum officio functuri præponebantur: eorum qui aliquid contumeliosissime impudentissimeq; fecisset, is ut*

uere

uere Cæsarianus, & libertatis studiosissimus commẽdabatur: atque hi præter indictos nummos priuato suo cõpendio intenti erant: ut iam & Sfortiam ipsum & Hieronymũ Moronum tæderet Cæsarianos accersitos, nõ ad Sfortiæ asserendum, sed ad diripiendum (ut aiebãt) Mediolanensem principatum, quanquam armis oppressi tegerent odium. Cum uideret Prosper direptas iam Mediolanẽsium afflictasq; res, ipse Daualum ad Pisteonem oppugnandum mittit, cum & annona deesset, neq; satis esset præsidij ad uim arcẽdam, pacta Gallorum oppidanorumque omnium incolumitate, à Bonauallio qui oppido præerat, atque ut datis uiæ ducibus Cremonam mitteretur, fit æquis cõditionibus deditio. Vix deditio facta erat, cum Prosper iter in Cremonã parare incipit: literæq; ab eo Daualo redduntur, properaret ad se cum expeditis Hispanorum cohortibus uenire, omniáque posthaberet: tentãda enim sibi Gallica omnia præsidia, longiúsq; procedendum existimabat. Valde Dauali uoluntas abhorrebat à Prospero: ipse ut erat elato animo indignũ putarat cui pareret; dedêre tamẽ operam communes amici, ut & ei quàm humanissime scriberet; & se mox cũ eo coniungeret. Lescuno in multis & uarijs molestijs cogitationibúsque, cum & deesset commeatus, & dilapsa undiq; auxilia, hæc una consolatio occurrebat, quod neq; à laudatiore æquioreq; quàm Prospero quoquã oppugnari posset: neq; is deditionis honestæ leges, si ita res urgeret, memor casuũ humanorũ repudiaturus esset: qui meminisse posset fieri posse ut & ipse in easdẽ angustias præcipitatus, eandẽ fortunã deprecaturus esset. Hanc spẽ cũ haberet de eius uolũtate, arcẽ munijt: præsidia in urbe disposuit. Neq; uerò Prosper etsi innumeræ copiæ adessẽt, ui op

pugnare urbē instituit, anguste Gallos cum uideret uti re frumētaria, aßidēdo aditusq; intercipiēdo eos undiq; magna cura obsidebat. Itaq; fœdus tādē ictū his legibus, ut Lescunius intra quadragesimū diē Cremonæ cum Gallicis copijs uersaretur, remissa interea omni obsidione. Si iterea Gallica, aut fœderatorū adfuißēt auxilia, quæ aut Padū inuitis Cæsarianis tranarēt, aut urbem unā Cæsarionorum armis occupatam reciperent, infectæ essent conditiones: sin secus accideret, ipse Cremona Prospero cederet, ita tamen ut Gallis sibique è præsidio decedenti expansis uexillis, timpanis personātibus, incolumibus omnibus impedimentis, & saluis Cremonensium fortunis, iumentis quoque præbitis quibus & ægri & impedimenta ueherentur, datis quoque uiæ ducibus in Galliam ire liceret: captiui utrinque restituerentur, reliqua loca quæ præsidijs Gallorum tenebantur, eiusdem essent iuris: castra tamen Mediolanensium, Nouariensium & Cremonensium quoad eius fieri posset sese tueri possent, nec huic deditioni obnoxia essent. Dati sunt obsides eo nomine à Lescuño, in quibus fuere Riberacus Daydius, alterius Riberaci qui ad Papiam ciciderat frater: Freißillius qui postea Daciorum rector fuit: Bonauallius. His confectis, et ultra præstitutum diem deditione facta, Prosper ad Genuā cōtendit, cum ad eum Ottobonus & Sinibaldus Flisci pollicerentur uisis Cæsarianis Ligurum ciuitates imperata facturas, aut ui futurum ut extorquerentur Gallis. Erant Genuæ factiones plures: Flisci ueteris homines potentiæ, & Adurnij Hieronymus & Antoniotus, & Augustinus Spinula Cæsarianos uocabant. Octauianus & Federicus Fulgosii, Andreas et Philippus Doria, & Ligurū reliqua nobilitas Adurniorum exosa imperia, Gallis fauebant:

bant: itaque cum spes esset adfutura mox Gallica auxilia constituunt obsidionem ferre. Genua ipsa etsi sua nobilitate omnibus notissima est, quo tamen huius obsidionis rationes apertius quiuis intelligat, pauca nobis de eius situ dicenda sunt. Est illi portus memorabilis ad Africum expansus, urbem qua patet ad orientem Feritor amnis præterfluit, quem & hodie Bisamnem uocant, amnem è proximis montibus præcipitatum qui se Bisamni immiscet, Ferixanum uocant: haud longe modici circa littus uici Neruium, Buliaschum, Saulum, Rechum, Camulium. Post Camulium fanum Fructuosi, & promontoriū quod & Caput Montium appellant: saxosum in mare excurrit, læuaq; irrumpentes fluctus angustis faucibus excipit, Delphini portum efficiens, quem & portum Finum uocant: planis locis & littori proximis, passimq; totis uallibus & collibus lautius uillæ ædificatæ ciuium spectantur: has uillas edicto, ne Cæsariani aut diruerent aut spoliarent, Prosper cauerat. Prosper cum Sfortianis & Germanis ad eam portam fixit castra qua ad Feritorē amnē peruenitur. Classis Hispanica duce Ioanne Recasentio sese intra Delphini portū cōtinuit. Habebant Fulgosii magnum Corsorum numerū: simul ex Liguribus pleriq; homines rusticani atque montani exercitati in armis, in urbem se receperant. Andreas Doria & celeritate nauium & scientia rei naualis superior, uarie Recasentium fatigabat, impetumq; in Cæsarianas naues faciebat, easq; circunuenire, aut remos transcurrentes detergere si posset, laborabat. Ille quòd minus exercitus erat, assuetusq; pugnæ nauali, tutiore consilio sese posthac è portu Fini non commouit; ut ne classem quidem mouerit ad apparatum sulphureum Prospero Daualoq; perferendum: at

hic iumentis fuerit summo noctis silentio efferendus. Interea Petrus Nauarrus cum duabus triremibus freto Genuensi prouehitur, appulsisq; Genuam triremibus, uarie Genuenses accẽdebat ad obsidionem perferendam. Prosper iubet denuntiari Genuensibus; nisi intra diẽ sequentẽ saluis ciuium & immunitatibus & fortunis, liberóque discessu Gallorum deditionem faciant, uim se allaturum. Octauianus Fulgosus æger lectulo decumbebat, cum Nauarrus & reliqui omni machinarum copia abundantibus hostibus, parum esse tuta omnia referrent; uisum è re Genuensium fieri deditionem: ad leges conscribẽdas missi sunt Thomas Cataneus, & Paulus Bulgarus: addunt alij Benedictum Viualdum. dum legati agunt cum Prospero, Daualus interea Ioãne Vrbino acri homine et summo apud Hispanos loco dissentiente, & iniquum esse clamitãte, summa Cæsaris ignominia cũ legati deditionẽ polliceãtur, diripi urbem; seq; subducẽte Hieronymo quoque Adurnio, & Frãcisco & Hieronymo Moronis dissuadẽtibus, machinas emitti iubet ex loco excelso in eũ locũ, cui est Petræ Paruæ nomẽ: accenso ad prædam Hispano Italoq; pedite, Nauarrus celeriter iubet emitti minores aliquot machinas, quibus ex Hispanis quidã discerpti sunt. Tandem frustra Genuensibus repugnantibus cum undiq; tormenta uoluerentur, & omnes ad urbis opulẽtæ direptionem properarent, multis præterea qui in urbe Adurniis optime cupiebant adiuuantibus, Cæsariani urbe potiti sunt. Octauianus Fulgosus æger, cum se Dauali fidei commisisset, soluto redemptionis pretio semel emissus: deinde ex Auersa in quam perductus fuerat reuocatus effecit, ut in Cæsare aut Cæsarianis probus quisq; fidem desideraret. Petrus Nauarrus oblato ingenti pretio, tametsi

Daualus

Daualus liberatum cuperet, cum & Cæsar ei esset iratior qui causa sua relicta Gallicam tutatus esset, aut diutius uellet eos habere solicitos à quibus se existimaret diutur nioribus molestijs esse conflictatum; uix post aliquot mẽses capto Rege liberatus est. Federicus Fulgosus Pontifex Salernitanus nauicula cõscẽsa cũ multis magno uitæ periculo Maßiliã perfugit. Narrat Iacobus Sadoletus, eo tẽpore quo Octauianus & Federicus Fulgosii fratres regiis auspicijs regerent Genuã patriã, nunquã florentiorẽ fuisse Genuam: cum illi nihil præter æquum et bonũ permitterent cuiquam: nec in studijs et dissentionibus partium, quæ in illa republica aßidue uigebant, potentiores & gratiosi homines plus possent per iniuriam & gratiam, quàm aduersarij eorum per ius & iudicium: Federicum conceßisse in Galliã, cœnobio opulentißimo donatũ à Rege; atq; ibi cum fratribus pijs nonnullis, nocturnã diurnámque operam sacris literis impendisse: conciones sæpe ad fratres hortandi, docendi, monendi, consolandíque causa more maiorum habuisse: redijsse in Italiam, & in Eugubinorum ciuitatẽ quam habebat sedem sacerdotij sui, domicilium omnium suarũ rerum curarúmque fixisse. ibi intra aliquot annos magna caritate frumenti & graui fame exorta fructus suos omnes ecclesiasticos in egenos effudisse; etsi omni etiam tempore egenorum curam sustineret. Ita factum ut à Paulo Pontifice Maximo ignarus & absens in purpuratorum ordinem cogeretur. Cæsar etsi Genuæ receptione lætatus est, tamen direptionem urbis à Daualo per speciem colloquij cum legatis factam moleste tulisse uisus est: durior tamen in Octauiano Fulgoso & Petro Nauarro iudicatus. Franciscus plane Rex & Carolus Cæsar cum æquali ha

berentur potentia, diuersis ferebātur consilijs. Cæsar callidior & occultior: Franciscus opertior et elatior. In Rege clemens & mitis natura: in Cæsare durior & minus remißior. Cæsar ualde acutus & prouidens: Rex strenuus & magnanimus habebatur. Cæsar quô astu insidijs q; falleret: Rex ut pugna aperta uinceret laborabat. Cæsar militares homines & callidos cōplectebatur: Rex mirifice ingenijs excellentibus delectabatur. In Cæsare maiorem fidem: in Rege interdum maiorem cautionē desiderares. Erant apud Cæsarem industriæ quidam stimuli ac laboris: flagrabant ornamenta fortitudinis, comitatis, humanitatis apud Regem. Cæsarem parcum nec illiberalem tamen, diceres: Rege in largitione nemo effusior habebatur. Cæsar seruire temporibus, regere ad tempus suam naturam, huc atq; illuc torquere, & flectere didicerat: Rex constantiam sermonum re exequebatur, eaque palàm sentiebat quæ inuictum eius animnm facilè ostēderent. Cæsar cum callidis acute, cum suis grauiter uersabatur: Rex cum aulicis iucūde, cum proceribus humaniter uiuebat. Conferres Regem Carolo Burgundioni Cæsaris auo, nisi quòd & fide & comitate fuit maiore Rex: Cæsar Ludouico undecimo Gallorum Regi simillimus. In Rege uariam eruditionem memoriámque propè diuinā: in Cæsare uarium & ad omnia uersatile ingenium non desiderares. Cæsar repræsentabat umbram humanitatis, & clementiæ: in Rege non adumbrata simulachra, sed totam effigiem harum uirtutum agnosceres Rex manu fortior, Cæsar cautior ferebatur. Cæsarem nisi se ambitu cōmaculasset uere pij nomen relaturum: Regem nisi delitijs dulcis implicitus fuisset, omnium Regum triumphos superaturum, detrectatores tantarum uirtutum & quasi

Momi

Momi Veneris sandaliū carpentes, aiebant. Naturâ enim cum esset comis, facilis, benignus, disertus, conciliarat sibi omnium principio regni amorē. Rythmos quidē Gallicos ea concinnitate Rex edebat, ut nec fluere rotundius, nec cadere numerosius, nec cohærere aptius ullo pacto possent: dubitaréntque qui eo in genere uersati sunt, an res uerbis an uerba sententijs magis illustrarentur. atque ita amatorijs lusibus Philosophorum seueritatem permiscebat, ut & illi hinc authoritatem, & hæc illinc hilaritatem precario accepisse uideri possent: totumq; Francisci Petrachæ Myrothecion, ac nonnihil etiam Dātis Aligerij pigmēta consumpsisse uiderētur. Vidimus ipsi siquid plebi Gallica lingua suaderet, præcipites ferri impetu animos audiētium, quocunque eos ei impellere libuisset; tāta copia orationis, tantum flumen lectissimorum florum, id pondus grauissimarum sententiarum ex eius ore manabat. Eo ferè tēpore Susanna Borbonia Caroli Borbonij magistri equitum uxor emigrauit è uita. Erat Borbonius homo & gnauus & industrius, experientissimus q; in re militari. Defuncta uxore cum ad fanum Germani Layci Regem inuisisset, pullasq; uestas ponere iussus esset animumque oblectare; uultu ipso ingentem animo premere dolorem uidebatur, molestissimisque cogitationibus molestiam quam contraxerat testari, ut ad blanditias aulicas undique subringentem, constaret nondum illum ad pristinam suam alacritatem redijsse. Gulielmus Gounfierius tribunus maritimorum ita Regi Regiæq; matri Ludouicæ familiaris erat, nihil ut posset esse coniunctius. Eo tantum potente, cum & rem & existimationem & authoritatem suam tueri se non posse putaret, illumq; sibi præferri grauiter ferret, commotum putāt: præsertim

cum olim apud Regem dignitate & gratia plurimum ipse ualuisset, eo tempore parum posset. Ludouica Regis mater Borbonium in ius uocauit ob Boiorum aliquot oppida, quæ sibi ut proximiori ab intestato delata esse contendebat, quæ ab uxore ille relicta possidebat. Ille irarum plenus qui paterna auitaq; oppida in iudiciū nolebat deduci, aperte frendebat iniquū esse sibi ea adimi à quibus data oportuit. Ita factum ut ea iniret malo exemplo consilia, quibus & regiam dignitatem & uniuersam Galliam concuteret: rempublicam Gallicanā ad exitium & uastitatem uocaret: ac iam odio æstuans, iracundia ardens, in patriam præceps ferebatur: atque ita obfirmato animo obduruerat, ut nullum laborem recusaret, nullum periculū defugeret, quô uel perturbata uel oppressa Gallia, iniurias ut aiebat ulcisceretur. Rex ut erat humanissimus Molinŷ inuisens Borbonium, uersatus apud eum humanissime fuerat: uidebatúrque quæ eū ob litem motam offenderant, quæque acrius in animo eius insederant, & suauitate orationis deleuisse, & uultu illo familiari sustulisse. At is paulò antea oblitus patriæ, misso ex suis fidelissimo ministro ad Cæsarem & Henricum Britanniæ Regem, cū eis pactus fuerat de Rege regno depellendo, Gallia sibi adsciscenda; parte tamē Cæsari parte alia Britanno tradenda: Italiæ imperio Cæsari asserēdo, Helionora sorore Cæsaris in matrimonium ducenda. Quidam ad id impulsum uolunt Borbonium ob ueteres simultates quas cum Rege gesserat; quippe priuatus Rex ob quædam ad Ludouicum ab eo delata, ad certamen eū prouocarat palàm, è Borboniana domo quæ Lutetiæ circa Luparam arcem sita est. Harum simultatum tantū aberat ut regnum ille adeptus meminisset, ut ultro Magistrū

eum equitum designaret. Alij putāt Borbonium *cum delectaretur magnificis apparatibus, uitæq́; cultu cum elegantia & copia, omnésque paßim domo mensáq; exciperet; nec res familiaris etsi amplißima tātis sumptibus par esset, turbare omnia ac permiscere uoluisse: captūq; regni libidine, excußis tot suis clientelis atq; amicis, inijsse cōsilia rapiendi regni quod semper cōcupierat.* Docēt *uerò sapientißimi homines in maximis animis, splendidißimísq; ingenijs plerumque existere honoris, imperij, gloriæ, potētiæ cupiditates: nec tamen ullum adduci debere ut eum iustitiæ patriæq; capiat obliuio, cum in imperiorum honorúmue cupiditatē inciderit.* Borbonius *non solùm perturbatione indignationéque animi, sed consultò & cogitatò hæc molitus fuerat.* Narrant *enim auditum, cum diceret se post tam acres aculeos infixos, aulicis uerborum mulsulis, blanditiarúmue lenocinijs flecti non posse.* Lau*dabat idem & in ore habebat* Aquitani *eius scitum responsum, qui rogatus à* Carolo *septimo quo tandem præmio impelli posset, ut fidem sibi tot magnis rebus perspectam falleret, non tuo (inquit) here regno, nō orbis imperio adduci poßim, non omnium thesauris; contumelia tamen & stomachosa iniuria poßim.* Manauerat *interea rumor in aula nescio quid illum moliri, atq; is ab uno authore ad plures peruenerat, aliusq́; alij tradiderat.* Qui*bus permotus* Rex Borbonium *euocarat: atque is uacua lectica uno die elata, quasi æger conspectum hominū uitaret, noctu* Molinium *egressus. posteaquam in castro cui nomen* Carlaco *pernoctasset cum* Pomperano, *in* Burgū*diam uicinā quæ* Cæsaris *imperio obnoxia est perfugerat: missamque ualidam manum, rumore certiore ad se comprehendendū frustratus est.* Galeatius Capella Bor-

bonium abijsse ait ob litem quam ei Ludouica intenderat. Adrianus Barlandus narrat curasse Regem uti Borbonius Ludouicæ matri nuberet, eum nuptias repudiasse: ueritum tamen ne cogeretur, abeundi consilium sumpsisse. Id ille unde expiscatus sit, incertum. Nunquam in Gallia auditum. maioréq; uerisimile est Ludouicã modestia, & Regẽ humanitate maiore, q̃ ut inuito obtruderẽt nuptias: ætásq; illius deuexa à nuptijs abhorrere uidebatur. Ac sæpe et multum admiratus sum exteros scriptores quotidianarum illarũ nuptiarum meminisse: atq; eam à Borbonio cauillo impeti solitam ut ambitiosam, quasi ea esset quæ libidine arbitrióque suo, non ratione & consilio uteretur. Prudẽtißime uerò eruditißimi homines sensisse mihi uisi sunt, qui scripsere scientiam esse eorum quæ sic comprehenduntur, ut conuelli ratione non poßint: sin aliter, inscientiam uocari: ex qua existit opinio, quæ est imbecilla & cum falso incognitóq; communis. Atqui ipsi de Francisco Borbonio sani Paulini Comite audiuimus, missum se à Ludouica paucis antè mensibus ad Carolum Borbonium; eius nomine egisse cum eo accurate, ne angeretur ob litem eam intentatam: si liberos ipse cui uellet nupturus susciperet, iure quo optimo maximo ijs se daturam, cessuram eorumque posteris omnia ea oppida, quæ in controuersiam deducta erant. sin cælebs maneret, usufructu se cessuram quandiu superstes esset: impetraturam etiam à Rege ut quem uellet ex agnatis ad eam hæreditatem cernendam liberè uocare posset: interea molestè ne ferret iudicio patrum Parisiensium rem decerni. nulla se regia potestate eo in iudicio usuram: neminem missurum qui suo nomine patres prensaret: permittere Borbonio quos uellet ex cohorte iudicum reijceret. Parisiẽsis senatus si

» tus si displiceret, quem uellet ipse deligeret; aut Tholosa-
» nũ, aut Burdigalensem aut Rhotomagensem, aut Diuio-
» nensem, aut Gratianopolitanum, aut Aquẽsem. Ad ea illũ
» respondisse, Feruntur mihi hæ conditiones quas ego acci-
» pere lubentißime debueram: at satius controuersiã in iu-
» dicium delatam patrũ iudicio sopiri, ipsa dabit dies con-
» silium. Addebat idem cũ Borbonio sibi sæpe multũ fuisse de Ludouica sermonem, qui sibi uisus esset nunquam nisi reuerentißime de ea & sentire & loqui: unde eum placatiorem crediderit futurũ, nisi Pomperanus Pelusius & quidam alij, quibus mendacijs multiplicando uerbis Cæsaris uim & liberalitatem erexerant eius animũ, ijsdem spem eius inflassent, quasi mox summo omnium uoto ad Gallica regna uocaretur, & undique concursus ad eum futurus esset, ubi Cæsaris exercitum conspexissent: præsertim cum hinc Cæsar haud dubie uocaret eum ad regnũ Gallicum, illinc Britannus Gallicis cladibus lætus, stimularet. Antea Guillotus Maclous Lutetiæ abscissa prius dextra capite luerat, ob uicos aliquot direptos, quos cum turmis militaribus circuibat, metatoresque suos præmittebat, qui sibi ut Regi hospitium pararent: missusq; caduceator ab Henrico Britanniæ Rege, bellum Regi superbißime indixit. Hũc Rex Lugduni audijt, placidaq; oratione placatum dimisit. Ipsi interea in Galliæ fines irrupere ijs P. Borbonius Vindocinensiũ dux unà cum Carolo Tremolio occurrit: mißiq; sunt mox Thomas Fuxeus, Lescunus, Anna Mommorantius, Federicus Bozulus, Renatus Maserianus cum multis equitum alis: quæ causa fuit ut mox illi ne tentato quidem prælio redirent, frustra per multos dies arce Hisdinensi obsessa. Annus agebatur millesimus quingentesimus uicesimus tertius, cum rursus

Angli stipati longo agmine Burgundionũ, maioribus cõtractis copijs in eam partem Galliæ quæ Picardiæ nomine notior est, peruenere: & petente ipso Vindocinensium duce præpositus est uniuersæ illi prouinciæ idem Tremolius. Is in Sanctoquintinũ peruenit, inde Boloniã munijt urbẽ maritimã: deinde Monsterolio urbe se parũ munita cõtinuit, munitionibus celeriter cõstitutis. Suffortius unà ingẽs agmẽ Anglorũ trahẽs cũ Distano Burgũdicis copijs præfecto adcurrit. uidebãtur lectißimæ copiæ. Constat in armis fuisse peditũ triginta millia, equitũ sex millia, tormẽta bellica & multa & inusitatæ magnitudinis. hi Boloniam cũ obsidere uellent certiores facti prius munitã, incensis direptisq; castris aliquot abiere in Tarannã Morinorum: & quãuis consumpsissent quatuor integros dies aßidendo, dum exquirũt qua parte facilius urbem obsideant, territi undique emißis machinis ea quoque abstinuere. Petrus Põtius qui urbi præerat, cum Gallicis equitibus abeuntium agmen carpens, multis cæsis in urbẽ redijt. Suffortius deinde mouit ad Dorlanũ castra: frustráq; consumptis quatuordecim diebus inde quoq; ceßit. Nãq; Pontiremius prope urbem propugnaculum humo undiq; congesta in castelli arciumq; speciem erexerat: unde emissis machinis uarie eos infestabat: huic subsidio duæ alæ equitum missæ, quæ expansis uexillis inspectanteq; hoste urbem introiere. Valde laborandũ fuit Tremolio & Vindocinensi ob copiolarum paucitatem, ut cum hostis è loco uno sese cõmouißet, sensim ex eo eductis copijs hæ in proximum in quem uerisimile erat eum uenturum submitterẽtur. Mox hostes oram legentes Somonæ, Brayam uenere: eáque præsidio nullo munita potiti, amnem transmisere. Inde quoque & Royam & Mõdiderium desertas ab

oppidanis

oppidanis urbes diripuere. Boiagnũ idem prius recepe-rant & præsidio sepserant. Tremolius & Vindocinensis ubi Britannos & Burgundiones uidẽt Somonam trans-misisse, Dammartinum mittunt ad Nouiodunum tuen-dum, cum ala equitum lectißima: atque is collectis è uici-nis locis militibus ciuibúsq; uocatis ad arma, breui quã-tum loci oportunitas belliq; ratio postulabat, urbem mu-niјt. Idem fecere Mommorus & Humerius, qui ad Pero-nam mißi sunt. Luxemburgus Brienneus, & Brẽneus ad Guysiam; ad Corberiam Põtiremius, Ioannes uicecomes Turenensium, & Borbonius Lauedanus: ad Sãctoquin-tinum Iacobus Albonius Sanctoandreanus: ita hostes circumuallare ea loca prohibiti. Scripsit ad Senatum & Decuriones Parisienses Tremolius quos iam angi ob ad-uentum hostiũ uidebat, soluto essent animo, & per Ma-tronam machinas bellicas, sulphureumq; apparatũ mit-terent: ipse in omnes intentus occasiones, annonam undi-que qua uenturum uidebat hostẽ, corrumpebat. Quo fa-ctum ut illi mole sua ruentes, clàm se è Gallia proriperent infeliciter succedentibus rebus. Hos secutus Tremolius uestigia eorum undique ita premebat, ut inspectantibus eis cæsis qui in præsidio ad Boiagnum relicti fuerant, lo-cum reciperet: darétque operam ne ullo loco ad obsiden-dam ullam urbem consisterẽt. Ita re infecta pars ea Gal-liæ metu periculoq; liberata est. Atque eo tẽpore & prio-ribus annis ad tãta belli impendia perferenda, uariјs in-dictionibus urbes Gallicæ oneratæ sunt: noui magistratus designati, hiq; uenales propositi. in fœneratores iudicia seuere multa facta, datis selectis iudicibus, submotáque prouocatione, qui paßim ubi minus pretium à uenditore datum cõstiterat, usuræ prætextu temere initos cõtractus

rescindebant, adiecta multa fisco maiore interdũ quàm res esset empta. Imperatæ quoque pecuniæ sacris hominibus. Interea ne senescerẽt cõsilia belli Mediolanẽsis Rex undiq; copias scribebat. Eodẽ quoq; tempore multi absentes postulati maiestatis, qui Borboniũ secuti fuerãt: in quibus fuit Põtieurius è Britannia minore. Ioãnes Huraltus Eduẽsium Põtifex, qui postea captus est, Carolus Motta, Põperanus Pelusius, Sãctouincẽtianus, & plures alij. Capti et in carcerẽ coniecti Ioãnes Troius Pictonicus, qui et Sãctoualeriani nomẽ retinebat: et Ioãnes Escartius suppræfectus Boiorum, qui Lauangioni nomine notior est. Ac multo pòst tempore Valerianus maiestatis damnatus, perductusq́; ad eum locum quo de reis sumi solet supplicium. At Diana Valeriana eius filia eximia pulchritu-
» *dine, insigniq; mulier pietate, uestita incomptius & ne-*
» *gligentius ornata, genibus Regis obuoluta parceret pa-*
» *tri rogabat; & per ea quæ dulcißima essent in uita sa-*
» *craq; omnia, misereretur infelicis patris, neque extingui*
» *pateretur extinctum, post patris ærumnosißimi mortem*
» *ni filiæ mortem uidere uellet: daret sibi, quæ ab ineunte*
» *adolescentia & Claudiæ Reginæ & Ludouicæ matri*
» *præstò semper fuisset ad aulica ministeria, patrem in fal-*
» *sa inuidia periculisq́; uersatum: leuaret hunc aliquando*
» *supplicem, quem seruatum plurimi uolunt, seruare ipse*
» *unus poßit: ne permitteret in tot bellis periculisq́; perspe-*
» *ctum uagari flammam aliorum facto & cupiditate ex-*
» *citatam. orabat Regem & flens obsecrabat ne infelicißi-*
» *mæ filiæ uota, ne preces repudiaret; aliter post funus pa-*
» *ternum filiæ funus expectaret: quódnam ob facinus?*
» *quid ipsa tantum sceleris admisisset misera? Rex ut tam*
» *in breui spatio omnem eiecisset animum de se, preces*
ut mi-

" *ut miseræ filiæ nihil apud eum pro patre possent? Ita flexit illa animum humani benigniq; Regis.* Nanque *ætatis nostræ* Reges, *Cæsares*, Pontifices; *alijs fortè in rebus æquales* Francisco *aut superiores fuere: humanitate, clementia, pietate omnes ille uicit. excubabat filia pia & diligens pro salute patris: itaque curauit mox diploma regium obsignari quo crimen obliterabatur, idq; cursu pegasario celerrime quocunque statu res essent patris, perferri curauit.* Ita *factum ut pater desperata iam propè salute, in carcerem reduceretur, beneficióque regiæ clementiæ frueretur.* Escartius *absente* Rege *ueritus ne falsi criminis inuidia opprimeretur, dum fugam parat custode carcerum ita alligato ut neque uerbo neque facto fugam impedire posset, acclamantibus alijs captiuis, proruēteq; plebe causam iterum fugæ dicere coactus, cùm patribus innocentiam suam probasset absolutus est: multique alij aut absoluti sunt, aut humanitate* Regis *restituti.* Maximè *uerò* Gallia *omnis perturbata est incendiariorum iniecto metu: quos paßim submissos à* Cæsarianis *ut in uicos urbesq; ignes immitterent plebs suspicata est.* Trecensium *ciuitas maiore ex parte ea lue polluta est: nec tamen unquam exploratum esse potuit, unde ea incendij causa orta; tantum in* Cæsarianos *causa translata uulgi rumoribus.* Ac *rursus ob metum* Cæsar. *anum* Tarāna Morinorum *scripto exercitu commeatu instructa est.* Caroli Borbonij *bona fisco addicta, exceptis ijs de quibus contēdebat cum* Ludouica, *quæ decreto senatus post aliquot annos ei cessere.* Hactenus *res* Gallorum *eo statu fuerant, ut de* Mediolano *recipiendo nondū spes abiecta esset.* Amissa *autem* Cremona, *expugnata* Genua, *arce* Mediolanēsi *reddita, morbo & fame tabeq; consumptis qui in eā in-*

troierāt,in quibus fuit Gratianus Garrus; Venetis in Cæsaris partes uenientibus, Carolo Borbonio rei militaris peritißimo, cui consilia omnia Gallica notißima erant adiuncto, Adriano Pontifice Maximo Cæsaris studiosißimo pecunias exercitúmq; suppeditante, accitis etiam ad partes Florentinis, Senēsibus, Lucensibus, regulisque Italiæ: Ioāne etiā Medice (iterū repudiata Gallorū amicitia opera Iulij Medicei Cardinalis) cum equitibus leuis armaturæ trecentis, grauis quinquaginta, quinque peditū cohortibus ad Cæsarianos transeunte, uersa est belli alea. & studiosi Gallicarum partium uim hostilem ueriti, Italia excedere coacti; cum Romæ Vulteranus unus è purpuratis pontificijs Gallicarū partium inuidia, in uincula esset coniectus ab Adriano Pontifice. Nec licuit Regi ut cōstituerat Mediolanum pergere, ob patefactam Borbonij coniurationem: terebatúrque interea tempus, belliq; apparatus refrigescebat. At tādem summa imperij traditur Gulielmo Gounferio Bonіueto tribuno maritimorum: cū eo fuere Vandemontius Lotaringus, Palicius, Vandenesius, Baiardus, & plures alij. Erat ille quidem Borbonio inimicißimus, eumq; ille oderat æque atque illos ipsos qui Regis animum à se auerterant: multáque antequam Gallia excederet acciderant, in quibus & simultates illius & odiū experiretur. Huic adfuere triginta peditum millia, equitum quatuor. Prosper Columna illi ad Ticinū occurrit, ripa munita transitu eum prohibiturus; sperans futurū ut turbatis ordinibus Gallos interciperet. At illi munitionibus præruptis, interceptis etiam aliquot machinis, Prosperum mox Mediolanum redire coëgerunt, Baiardo primo cum suis Ticinum intrepide transeūte. Omnes qui huic bello interfuere, ipséque Baiardus & Vandenesius

culpam

culpam hanc adscribebat Boniueto,*quòd perterritos hostes non secutus,spatium eis dederit* Mediolani *muniẽdi.* Id & *in eo* Galeatius Capella *desiderat:multiq; suspicati sunt spe pecuniæ ingentis ab oppidanis exigendæ dilatam oppugnationem; quod ab eius uiri uirtute abhorret.*
» Naturá *uerò id insitum, ut consilia euentis ponderemus;ac cui fauste quid contigerit prudentißime illũ prouidisse,cui infeliciter, male sensisse iudicemus.* Ipse *aiebat sequi se confestim non potuisse,nondũ equitibus, sarcinis,machinis traiectis: deterritumq; à* Galeatio *uicecomite:quem parum fidum* Regi *serò sensisset.* Interea Prosper *eadem ratione quã prius* Mediolanum *muniјt.* Eo *fere tempore* Adrianus Pontifex Maximus *conceßit fato: & post uarias disceptationes suffectus in locum illius* Iulius Medices, *qui se* Clementem VII. *uocari uoluit.* Prosper *cum extrema ualetudine conflictaretur, absente* Daualo,*qui ob simultates aberat,*Ferdinandum Alarconem *docebat quid agi uellet.*Gounfierius *castra fixit ad* Ticinensem *portam.*Serò *autem* Baiardi Vandenesiiq; *consilium se non secutum,qui perterritis mox instandum suaserant,agnouit.*Interea Carolus Laurius & Ferdinãdus Daualus *è* Neapoli Papiam *peruenere cum recentibus copiјs:&* Borbonius *è* Germania *acceptis à* Ferdinãdo Cæsaris *fratre septem* Germanorum *millibus,* Mediolanum *quoq; perueniebat.*Mutata *belli ratione* Gounfierius *ipse cum parte copiarum* Mediolanum *obsidebat:* Baiardum *misit cum septem peditum millibus,equitibus ducẽtis,&* Federicum Bozulum *ad* Laudem Pompeiam *oppugnandam.*Laudi *præerat* Federicus Mantuanorum *regulus, qui se imparẽ* Gallicis *uiribus agnoscens,tentatis per* Bozulum *honestis conditionibus deditionem fecit.* Vande-

montium quoque Lotaringum cum quatuor peditũ millibus leuique armatura Moguntiam mittit, quam & ille profugientibus Cæsarianis occupauit: frustra tamen Cremona tentata est: itaque rediere rursus cõiunctis uiribus ad Mediolanum omnes. Summa tamen annonæ inopia, coactis aßiduisque imbribus fatigabantur Galli: Ad hæc Federicus Gonzaga Mantuanus, & Medices Ioannes, frumẽtatores Gallicos uarie cõcidebant: & maturius soluisset ille obsidionem, nisi per Carolũ Murgantem Parmensem in spem uenisset clã potiundi Mediolani; namque is ponte sublicio occupato quo extra munitiones ad urbem aditus patebat, Gallos erat introducturus. At dũ incautius consilia sua cõmunicat cum Ioãne Ferrario, detecta ab eo coniuratione pœnas dedit. Prospero interea mortuo summa imperij redierat ad Carolum Lanoium. Peruenit & Borbonius Mediolanum cum Germanorum copijs, cui unà cum Lanoio totius imperij cura à Cæsare commißa, uicario etiam imperij ut uolunt multi designato. Iam autumnus in exitu erat, Baiardoque & Rentio Cerro in uicina loca dilapsis, seduloque adnitentibus ne quid commeatus in urbem inferretur; molis quoq; dirutis fame prius cœperant Mediolanenses urgeri. tantis copijs hostibus auctis, coactus est Gounfierius & Baiardũ & Cerrum ad se reuocare: horum discessu recreati Mediolanenses minus anguste re frumentaria usi sunt. prius quoq; de inducijs actũ fuerat, quas cum Prosper & Alarco duorum mensium se dare recepissent, Hieronymi Moroni opera præcisa est eorum spes. Fuerat is Moronus Gallis olim amicißimus; at se totum eo tempore à Gallorum amicitia auerterat: initioq; huius belli non sensim atque moderate ad Sfortiæ amicitiam arrepserat, sed breui tẽ-

pore totum hominem difficillimis adhibitus consilijs,mirus'q; artifex in pecunijs undique auertendis,possederat: eadem ratione non ingratus Prospero & Daualo, cum et Cæsari optime se cupere iactitaret;ac neque hac neq; illa parte fidem habens,omnia perdita ob prædam cupiebat: ardebat studio præpropere adipiscendarū præfecturarū sacrarū:sedatisq; tādem bellis neq; Cæsari neq; ipsi Sfortiæ parum fidelis uisus,Mutinensis tamen Pontifex designatus. Ac principio quidem sic progressus est, ut maximis in rebus pacis & belli consilijs adhiberetur intimis. Posteaquam uerò ambitio praua uirtutis imitatrix, sine ulla ratione officij,subdolo freta ingenio,cōcutere nouum hominem & ambitiosum principatus,& labefactare fidem ciuium et præfectorum impulit, suis ipse captus artibus parum abfuit quin perfidiæ daret pœnas. Huius igitur consilio sublatis inducijs,Goüfierius Abdiatum se recepit,Rentium Cerrum Aronam mittit,qui frustra castrū oppugnauit. Gaudentius Merula scribit Aronam à Goüfierio classe etiam quam ad hoc opus præpararat,& terra infeliciter oppugnatam. Hæc ante Borbonij Lanoíque aduentum gesta. Borbonius quartana fatigatus Germanos ad iter longum promisso tantum stipēdio pellexerat. Efflagitabant illi stipendia ab eo,minitabanturq́; futurū ut ad Gallos transirent,nisi fidem suam liberaret. Adriano Pontifice extincto cū pecunia deesset,à Clemente Pōtifice,Senensibus & Sfortia undique corradēs nummos, tantum pecuniæ sumpsit,ut multorum mensium stipendia militi persolueret. Veneti quoque misso Francisco Maria Cæsarianis se coniunxere:quorum opera cum toto superiori bello minus aut prospera aut fideli Galli usi essent, ueluti superis in eorum perniciē cōiurantibus, Cæsariani

& secunda & fidelissima deinceps usuri sunt. Miserat Gounfierius Baiardum ad Robechum oppidum tuẽdum, haud satis oportunum ad uim hostilem arcendam, haud lõge ab Abdiato, cum equitibus leuis armaturæ quadringentis, cataphractis centum, & peditum quatuor cohortibus. Daualus re cum Lanoio & Ioanne Medice cõmunicata, nocte intempesta raptissime eductis quatuor Hispanorum millibus, indusiis albis quò facilius fallerent superinductis, Robechum peruenit. Erat ei notissimum quid ageretur in castris Gallicis: nihil Galli tentabant, nihil moliebantur, nihil deliberabant quòd ille aut non resciret, aut non sentiret per Genuensem quendam transfugam. Itaque intelligens leuem armaturam maxime ex Italico equite constare, summa ui multis locis circunuallato oppido irrumpit: ut in re inexpectata undique strepitus & terror. Pauci in quibus Baiardus & Egidius Cortonensis memores pristinæ uirtutis, hosti occurrere, multos deiecere, reliqui fuga sibi consulere: ita factum ut multis cæsis Robecho hostes potirentur. Terralius qui se unum peti non ignorabat, cum duodecim equitibus ferro uia aperta, uiam sibi fecit & ad Gounfierium peruenit. Qui res gestas Baiardi scripsere narrant, cum loco diffideret ille sæpe agitasse cum Goũfierio de præsidio inde educẽdo: Goũfierium illi pollicitum ut iustas copias mitteret, nec tamen misisse; idque illi à Baiardo exprobratum: noctéq; eadem cum alis aliquot equitum ab eo acceptis, in alam Mediceã impetu facto multis necatis, ense iã ita sanguinolento ut inutilis esset deinceps futurus, ad suos rediisse. Exteri scriptores negligentius uigilias egisse Baiardũ & Gallos aiunt, eumque discinctum uix inde sese pripuisse. Cæsariani interea deliberãt quo pacto Gallos perse-

*perſequantur,*Borbonijque *authoritate permoti præſidia uicinis locis undique conſtituta,inuadenda cenſuere.Hæc ille ſuadebat quòd anguſta re frumentaria uterentur; quódq; Gounſierius multitudine equitũ ualebat,ut minore periculo undique commeatum ſuis curaret;ſimul uti pabulatione Gallicum equitatum prohibens, ad rem gerendam inutilem redderet. Mittit itaque Franciſcũ Mariam ad Garlaſcum oppugnandum cum Ioanne Medice, Venetorumq; copijs: Garlaſco præerat Baptiſta Leca Ligur.abundabant Veneti machinis multis bellicis,quô factum eſt ut obrueretur mox murus multis locis. At Leca intus nouis munitionibus celeriter excitatis ſibi non deerat.Fit impetus in urbem:promptiſſimus quiſque ex Venetis dũ incautius progreditur cæſus eſt, ut iam de fuga cogitarent,ni Maria recentes undique ſubmittẽs ita ſuos hortatus eſſet,ut perrumpentes tranſilientéſque foſſas aqua refertas,loco tandem potiti ſint:direpta urbe, præda undique abacta,multi cæſi.Plures ita prodidere, ex hoſtibus ducentos ex Gallis quadringentos deſideratos. Cæſi ſunt ex hoſtibus notiſſimæ uirtutis,*Hieronymus *Angelus Patauinus,Carolus Eugubius,Scipio Palauicinus. Gounſierius,ne authoritatẽ qua maxime Gallicus equitatus apud exteras gẽtes niti uidebatur,minueret,ſi fama percrebreſceret ſe ſuis ſubſidia nulla ſubmittere, neq; audere prælio dimicare, Vigleuenũ motis caſtris properabat:poſteroq; die ante frõtem caſtrorum hoſtilium,qui eodem cum* Borbonio, Lanoio, Daualo, Maria, Medice *peruenerant,copias ſtruit.*Borbonius *an productis copijs prælio decertaret dubitabat: nam etſi numero abundaret cataphractorum,tamen equitum robur metuebat.& ſtudium alacritatémque pugnandi cognoſcens, ſperabat*

futurum ut cum resedisset ea alacritas, hyemísque sæuitia consumpti essent Gallici equi, ad prælium minus apti essent: simul auertendo annonam & singulatim præsidia eorum expugnando, incruentam sibi pollicebatur uictoriam. cum omnes in eius sententiam transiissent, castris se continuere Cæsariani; tametsi triduo pugnandi copiam faceret Gounfierius. Mittit uerò Borbonius ad Vigleuenum oppugnandum Daualum cum tribus Hispanorum millibus; atque is celeriter concusso muro frustra Bonauallio adnitente cùm sui undique fugerent, oppido castróque potitus est. Ioannes quoq; Medices ad Mortarium missus: is quandiu Gounfierius proximus fuit, quasi alia tentaret in alia loca iter simulabat: eo abeunte pductis copijs, circũuallato oppido, prostratoq; muro, dũ Ioannes Biragus agit de deditione irrũpentibus suis, loco potitus est, capto eodẽ Birago & multis alijs. Sic et Ioãnes Vrbinus capto Hugone Pepulo, Sartirano oppido sito circa cateriorẽ ripã Padi expugnato, redijt ad Borboniũ. Iam Goũfierius Nouariam peruenerat expectans equitũ noua auxilia, quæ à Rotelino adducebantur: expectans quoque Heluetiorum nouas copias, quas iam sciebat ad Gattinarium peruenisse: simul sperans futurũ ut Rentius Cerrus qui ab eo accepta pecunia ad Rhetorum ingentẽ numerum conscribendum missus fuerat, & Federicus Bozulus ut inter eos conuenerat, Mediolanum obsidentes, Borbonium Cæsarianosq; eò reuocarent: ipse mox adesset cum recentibus lectissimisq; copijs ultro hostes ad pugnam prouocaturus. Excidit ille utraque spe; neque enim Rotelinus in tempore adfuit, neque Cerrus ut receperat potuit Rhetorum auxiliũ Laudem perducere ad Bozulum, ut inde Mediolanum inuaderẽt. Cum per Ioannem

Medicem

Medicen illi Sfortiano auro corrupti, legatis ultro ad Sfortiam missus fœdus cum eo pepigissent; relinquebatur Gounfierio ut se cũm Heluetijs cõiungeret: nam illi aliter reditum ad suos minabantur, cum equitatus hostilis uim soli sustinere non possent. & Borbonius fixis inter Nonariam & Vercellas castris, commeatus intercipiebat. Quin & per Hieronymum Pectium à Vercellensibus aut potius per Sabaudiani uxorem, ipsumq; Sabaudiæ Ducẽ Carolum impetrarat, ut neque à Taurinis Gallis neque è uicinis ullis locis annona deferretur, affatim uerò in Cæsarianorum castra inferretur. Accessit aliud incommodũ ex Abdiati occupatione. Franciscus enim Sfortia cũ multis equitum peditumq; millibus, unà cum Ioanne Medice Mediolano egressus, occupato prius ponte Ticini quem Galli retinebant, Abdiatum peruenit: atque ex antelucano tempore usq; ad horam primam post meridiem machinis muros concussit. Huic præerant Ludouicus Nemorẽsis, & Federicus Carafa cum ualido quidem præsidio: sed pestis iã In plerosq; ita grassabatur, ut inutiles essent ad uim depellendam. Impetu itaque ab hostibus facto potiuntur Abdiato, abducta ingenti præda & multis cæsis. nec tamen præda illis diuturnum gaudiũ attulit, contagione mox morbi in eos qui eam attrectarant serpente. Nemorensis minime cognitus sese ad suos recepit: Carafa captus est. Gounfierius solicitus erat de Gallia repetenda: itaq; cum Heluetij ad Eporediam peruenissent, ijs se adiungere parabat. Ad Padi ripam ubi Sicida fluuius ostia habet Bremide oppidum: & ad fluuij dextram Palestrũ, superiusq; est Romagnum. Superius ad sinistram Sicidæ, Burgus: deinceps ad Padum est Triduum, & prope cœnobium cui Lucedo nomẽ, Duria Baltea amnis apud

Hastubiam ex alpibus oriens, cui inferius adhæret Crescentinum, superius Salugiæ & paulo suprà Eporedia. Borbonius per exploratores certior factus Gounfierium in Galliam reditum parare, ut inclinari eum uidet, timore sic impulit, omni ut diligentia uteretur ad eius exitiū, abeuntémque premeret. At ille pro certo habens id quod erat, si quid de celeritate remitteret, eripi se nō posse Borbonio, transuersis itineribus Romagnum peruenit, nocte intempesta è Nouaria eductis copijs. Mox diuersis itineribus ad insequendos Gallos præmissi Daualus, qui serò circa Romagni uicinos uicos peruenit, & Vastius, qui frustra Fontanettum perrexerat: missus tamen cum Mercado peditibus Hispanus, qui colles eos conscéderet: Galli conferti in eos impetum fecerunt, illīq; in fugam coniecti sunt. Sed Daualus Ioānem Vrbinū mox hus submisit, qui & ipse multis cæsis irruente Baiardo pulsus est, cū prius uulnus accepisset pila ænea impetitus. itaque cum robore peditatus & equitū leui armatura Daualus & Vastius progressi in pugnam: cum & his & Vandenesius & ipse Gounfierius strenue occurrerent, sensim suos recipere, & in castra ad Gemium uicum reducere eos, coacti sunt. Ex Hispanis octuaginta, ex Gallis uiginti eo prælio, quod fuit instar decursionis, uulnerati sunt. Nocte quæ secuta est colles uicinos Daualus occupauit: nec Heluetij qui ad Gattinarium erant ullis precibus adduci potuere ut flumen transirent, ita necessariò fuit Gōufierio ad eos transeundum. Borbonius perculsis instandum, ut & Daualus, & Franciscus Maria, & Vastius aiebat: Lanoius abeū tes faustis omnibus excipiendos; non esse usque adeò accisas res Gallicas, atque ut sint accisæ, præcisa salutis spe in desperationem uersos cladem fortè illaturos. In ea Cæsarianorum

rianorum altercatione Goüfierius nocte eductis Gallis, iã uenientibus ad ulteriorem ripam Sicidæ, Heluetijs qui Eporedia uenerant, uado fluuium transiit. Borbonius celeriter summo diluculo è castris cum Daualo et Vastio profectus, paucos lixas & calones & saucios qui nondum flumen transierant, impeditos & inopinanteis aggressus, concidit: moxq; aduentantibus integris copijs in alteram ripam reperto uado transiit cum equitibus mille, peditibus totidem, qui in equorum dorsum sublati sunt, omnes peritißimi globorum æneorum emittendorum. Non dubitarat Goüfierius quin ille omnia moliretur quibus iter suum auerteret, itaque leuibus aliquot machinis in ripa adhibitis, Italorúmque & Narbonensium peditum quos Prouinciales uocãt cum Casseo Tristanoq; relicto præsidio, ipse aciem instruebat. hi cum à Daualo pulsi eßẽt, uidens futurum ut temere progressus turpem haberet exitum si hostes machinis bellicis potirentur, dandam esse ait operam ut acceptum damnum uirtute sarciretur: uocatísque Vandemontio, Vandenesio & Baiardo præstare aiebat per uirtutem in pugna belli fortunã experiri, quã per summam infamiam sinere hostes machinis potiri. Illi cum se ultro prælio offerrent, in Cæsarianos impetu facto machinas quidem maiores omnes abduxere, septem tantum leuibus desideratis, quæ antea in aduersam ripã ab hoste celeriter transuectæ fuerant. Sclopetarij tamen Hispani dum modò instarent, modò sensim se reciperent, in gyrumq; uoluerentur usitato impetu Gallicorum equitum plures uulnerauere: in quibus Gounfierius necatis tribus Hispanis qui maius tormentum abducere parabant, sinistro brachio glande ænea ictus uulneratus est: Vandenesius quoque circa humerum grauioris pilæ uulnere acce-

pto, post paucos dies animam exalauit. Philippus Cerbelio *&* Paulus Luzascus *Hispani leuiores machinas abduxere, eoq; prælio specimen dedêre fortitudinis. Ea pugna* Heluetij *cũ dicerent ad suos se recipiendos, non certamen uenisse, adduci non potuere ut* Gallos *in hostẽ ruẽtes sequerentur.* Hispani *rursus flumine traiecto ad suos se recepere. Iam* Gounfierius *integra nocte longum iter emensus erat, cũ* Borbonius, Lanoius, Daualus, Franciscus Maria *media nocte eos cõsecuti sunt.* Heluetij *iam equites* Gallicos *&* machinas *in medium receperant agmen.* Tyrones *præcedebãt, uetus eques* Gallicus *ut quisq; plura stipẽdia meruerat, aut spectata eius esset fortitudo, à tergo sequebatur, nullo fragore nulla perturbatione audita: sensim ita incendebant, ut neque ullus ordine se suo commoueret, neque celerius progrederetur. neque ullus procursationibus hostium terreri potuere, quin aut somnum caperent horis duabus, aut quæ pertinerent ad iter commodius explicarent. Iam instabat, cum se illi ad iter accingerent, cum robore exercitus* Borbonius. Nam *ante huius aduentum miratus* Daualus *ordinẽ constantiamq;, copias suas exiguas noluerat obijcere.* A. Gounfierius *qui* Imperatoris *officia, oppressus acerbitate uulneris, minus cõmode implebat, accersito* Baiardo, Vides *inquit quo statu sint res, opinio magni mali impẽdentis uincenda constantia.* Borbonius *quos persequatur immemor quasi quasdam immittat in nos atq; incitet furias, omnibus uiribus in perniciem nostram incumbit Si uolumus quod reliquum est uitæ sine infamia traducere, omni nobis contentione, uelis remisq; fugiendum, ne potiatur machinis bellicis.* Me *uerò uulneris magnitudo munus officij mei exequi & tueri uetat: interea principem te tãtis copijs no-*

» pijs nominaui,& ad omnia te alterũ me fore dixi; itaq;
» per sacra omnia illum animum adhibe quæso,quem forté
» semper habuisti. Erat Baiardus naturâ dicax,atq; eo tem
» pore Gounfierio respondit,Magnificẽtius id sibi cessurum
» si tantum decus imperiumq́; prosperis rebus impertijsset:
» se tamen rebus afflictis & difficillimis sic adfuturum, ut
» & præstaturus sit quod debeat,& quodcunque sibi ac-
» ciderit moderate laturus. Borbonius Daualusq́ue Gallis instantes eum quatuor Hispanorum millibus,pilis plumbeis emißis uarie equites Gallicos,extremũq; agmen carpebãt:nec tamen ordines sensim incedentes perturbabãt. Baiardus ut cohiberet hostes cum lectißimis equitibus,ut interea præcedendi spatium pediti daretur, in confertos eos sese effudit. Sclopetarij Hispani leuisq; omnis armatura repentè expansa,impetum Gallorum fugiebat: rursusq; hortãte Borbonio sensim ad iactum globi ænei pedem conferentes,multos uulnerabant:cõculcati sunt tamen prius aliquot ex hostibus. Baiardus dum equitũ alas ut ad suos se recipiat uolubilis circumagit se, sub latere dextro sclopo ictus corruit:ac sese circa uicinam quercũ
» prosternens, CHRISTVM OPTIMVM MA-
» XIMVM obtestatus est,se circumdaret, se complecte-
» retur,se tueretur;purgataq; præteritorum memoria ani-
» mam ad se euntem exciperet,ablueret sua humanitate et
» gratia sordes,parceret misero, uultu placido intueretur
» seu seruum seu reum malet: gratia se filium adoptatũ ab
» eo,culpa reum factum,uinceret gratia culpam: ut diuina
» clemẽtia maiore in scelere cresceret,male quidem tot an-
» nis numẽ diuinũ cognitum,parum abesse quin humani-
» tas superaretur sceleribus: se tamen excusso dæmonũ iu-
» go, nihil non beneficio sanguinis effusi, patrocinióque

CHRISTI OPTIMI MAXIMI *sperare. Semianimusq; adhuc uenienti* Borbonio *eumq; consolanti, nihil aliud respondit quàm serò, &, ubi nam fides here? Sunt qui scribant curasse* Borbonium *ut sacro prius libamine sumpto decederet, quem & in huius funere multũ profudisse lacrymarum certum est.* Symphorianus Cãpegius *narrat illum sclopo percussum, morientem hæc dixisse,* Mortem *se non ægre ferre, etenim uenisse domo ut* Regi *uitam debitã tribueret: eo uerò nomine angi, quando manu minime usus moreretur.* Nicolaus Quercetus *eius opera saluas rediisse ait* Gallicas *copias, magnumq; ab eo strenuis uiris exemplum præbitũ, quanto potior esse debeat probus dignitas sine uita, quàm uita sine dignitate.* Galli *tãdem incolumes paucis quibusdã* Heluetijs, *qui longius in hostes excurrerant, desideratis,* Eporediam *uenêre.* Hîc *finem factum sequendi* Gallici *scriptores aiunt, dissentiẽte* Hispano *scriptore* Petro Lacueno, *qui* Celando *oppido multas machinas bellicas relictas, à* Gallus *per* Fernandum Alarconem *abductas ait.* Laudẽ *deinde* Popeiam *hostes recepere,* Federico Bozulo *qui urbem tuebatur æquis cõditionibus unà cum omni presidio, saluis rebus omnibus emisso.* Rex *etsi belli aleam male cessisse uidebat, extenuariq; spes suas & euanescere, incolumẽ tamen exercitum, incolumenq; Gounferiũ rediisse lætabatur: atq; ita res eius gestas commendabat, ut laudabilem eius ex* Italia *cessionẽ, quàm hostes fugã uocabãt, cessioni illi nobilissimæ* Græcorũ, *qui* Cyro *iuniori militarãt aduersus* Persas, Xenophonteq; *imperatore nõ sine laude ad suos redierãt, multis superatu hostiũ et uiribus et insidijs, cõferret.* Et *iam aderat annus millesimus quingẽtesimus uigesimus quartus, cũ mẽse* Iulio Blesis Claudia Valesia

Regina migrauit ad superos. Hãc lychenes morbo aut nõ ita dißimili impetigine fama est occubuisse, imperitia medici: qui cum morbum erumpentem curare debuisset, abigere pharmacis adhibitis & aluo subducturũ se receperat Fuit ea stata quidem forma & liberali, sed summa integritate pudicitiaq;. Abũdabat illa innocẽtia, pietate, religione, obsequio in uirum, diligentia in familiares: nunquam insolens elataq; uisa, eundum uultum eodẽ tenore referebat, grata ciuibus, iucunda plebi, nobilitati optabilis; ut in aduersis rebus constantiam, ita moderationem in secundis retinebat. Familiare illi nihil nisi de diuinis cælestibúsque promißis, cretioneq; diuinæ hæreditatis dies & noctes cogitare. Placabilis erat in eos à quibus esset offensa, afflictis multa condonabat, probis pijsq; uiris multa elargiebatur. Nemo eã ulla lucra liguriẽtem, nemo ad rem attentiorem, nemo ullis deprauatam cupiditatibus, aut uidit, aut audiuit. Ita sapiẽter, ita scitè, ita eleganter, castum sincerumq; animi motum singulæ eius sententiæ olere uidebantur, omnibus ut abundare ornamentorum generibus, omnibus uirtutibus quasi fontibus scaturire uideretur. Interea Borbonius Daualum mittit ad Alexandriam oppugnandam, daturus operam ne usquam subsisterent Galli. Claudius Boysius Gounfierij nepos Alexandriæ præerat, & quamuis urbs satis munita uideretur ad pellendum hostilem impetum, ueritus tamẽ Dauali ueterani imperatoris astutias, nec uidẽs in quẽ usum amißis alijs urbibus retẽta Regi Alexãdria prodesset, deditionẽ facit, ea lege ut saluis rebus omnibus emitteretur: atque ita in Galliam cum Federico Bozulo redijt. Ante aliquot menses frustra Vitellius Romanus, Hieronymúsque Adurnius etsi stipati ingenti Corsorum mul-

titudine urbem ei eripere tentarăt. At Borbonius uel ueteribus stimulatus simultatibus, atque ex fœdere Galliă recepturus; uel Cæsaris iussu, ne tot copiæ dissoluerentur, cum sciret Regem expeditionem nouam in Mediolanenses paraturum, ut eum ad sua tuenda reuocaret; prætexēs etiam eam Gallicam præfecturam cui uetus Prouinciæ nomen mansit, Cæsarum uetus esse beneficium, simul Mediolanensem agrum militū rapinis liberaturus, in Galliam cum ualidißimis instructißimisque copijs progreditur, unà cū Daualo & Ioanne Vrbino & Philippo Cerbellione Italicisque multis proceribus. Carolus Lanoius qui ad Hastam sedebat, mille se equites grauis armaturæ submissurum receperat. Cæsar quoque pollicebatur occupata reliqua Narbonensi prouincia, qua ex Perpeniano aditus patet, uires se suas ei coniuncturum: Henrico interea Britanniæ Rege cum Burgundionibus ad Parisios penetraturo. Ricardus Pacæus qui ab Henrico legatus ad Borbonium Cæsarianósque uenerat, maxime eum ad bellum acuebat: neruósque belli pecuniam ingentem afferens, author fuit itineris accelerandi. Borbonius primū ignobilia aliquot castella, deinde etiam Aquensem urbē, cui Aquarum Sextiarū uetus nomen multi tribuunt, uacuam nactus (prius enim iubente Rege fortunis quātum licuit sublatis secesserant ciues) occupat: deinde crebris literis Lanoiū admonebat, grauis armaturæ equites mitteret, nō ignarus his detractis rebus suis quantū mali cōstitueretur. ille cum rem extraxisset uarijs simulationibus ad extremum totum illius postulatum causamq; negligere se ostendit. Cupiebat Borbonius Auenionē, Carpentoractum, Çauillunū, Arelatē, uicinaq; alia loca inuadere. Nō ita uisum Cæsarianis: Maßiliam malebant oppugnari

pugnari

pugnari, quæ semel occupata retineri facilè posset, magnoq; usui Cæsari futura esset ad Galliam edomandam. Hostes hortãte Borbonio *Tholoniensem arcem aggreßi, multis admotis machinis ea sunt potiti:* Hugone Moncata *qui è Genua cum aliquot militaribus nauibus uenerat, mari uim admouente.* Hũc *postea* Andreas Doria *adortus in fugam uertit, interceptis tribus nauibus, quarum unã abduxit, anchorarijs funibus à* Iona Nauarcho *Gallico iã præcisis: superuenit* Daualus, *qui reliquas ne prædæ essent* Gallis, *incendi iußit.* Pergit *deinde expositis à* Moncata Borbonius *machinis ad* Maßiliam *oppugnandã.* Huius *situs ex ueterũ cõmentarijs notißimus, ipsoq;* Iulio *Cæsare à quo urbs oppugnata est: at pleraq; hodie munitiora.* Quin *post* Borbonianã *oppugnationem nouæ excitatæ munitiones: erat portus ferreis cathenis pilis duabus medio mari collocatis obseptus, hæ etiã alligatæ sunt turri quam* Santoioannã *uocãt.* Extra *mare fanũ* Victorianũ, *quod ualido præsidio munitũ fuit: inde hortus* Regius; *inde locus quẽ* Canalẽ *uocant, ubi ædificantur, ornantur, reficiũturq; classes.* Et *minus commode tẽtaturus uidebatur obsidionẽ, qui fanũ* Virginis *custodiæ dicatum sitũ loco excelso, præsidio suo muniendum nõ curarat.* Ibi *nũc arxs munitißima, eo enim occupato ciues facilè perterruisset.* Relinquebatur *ut ad portã quæ ad* Lazari *tẽplũ spectat, cũ ea parte mœnia parũ firma uiderẽtur, urbs quateretur.* Miserat Rex *ad urbẽ tuẽdam* Philippũ Chabotium Brionum *unum ex* Aquitanis *proceribus, cuius humanitate & prudentia in consuetudine quotidiana magnopere delectabatur.* Ille *& fani cuius suprà meminimus muniendi author, & substruxerat aliud munimem eo loco ubi erant molæ frumentariæ, sito excelsa*

parte urbis & media, machinisq́; bellicis dispositis, uarie Cæsarianos infestabat. Hunc locum hodie Galli ualidius communierunt. Superuenit deinde æquali cum imperio à Rege missus Rentius Cerrus, cum bellico multo apparatu delectisq́; Italorum turmis. fama est missum à Borbonio ad urbem caduceatorem, qui Gallos ad colloquium euocaret. hi cum non detrectarent colloquium, sperantes futurum ut ille solueret obsidionem, prohibitos à Cerro, qui diceret urbem obsessam quæ per colloquia ab hoste tentetur, iam pro dedita haberi: proinde si quis egrederetur ad colloquium, futurum ut redeundi iter præcluderet. Brionus dum animaduertit subuehi hostium machinas, ad portã minore præsidio quàm deceat, misso Stisaco nepote cum Massiliensibus aliquot Gallicisq́; peditibus, uarie hostes fatigauit. Nanque illi è portu conscensis onerarijs nauibus, in alteram ripam euaserãt; hisq́; cæsis qui tormentis uehendis occupati erant, reliquos in fugã uertunt, tormenta quoque iam abducebãt. Id Borbonius intuitus, Daualo & Cerbellione repentè uocatis, cum delectis Hispanorum cohortibus adcurrit. Galli numero inferiores cessere: ita tormenta recepta. quidam tamen feruescente acrius intumescenteq́; mari absorpti sunt: reliqui unà cum Stisaco faustis acclamationibus excepti. Aegre ab hoste admouebantur urbi tormenta, cum terra prædura & petrosa perfodi uix posset ad excitãda opera: ad hæc ipse Doria & Ionas circumactis undiq́; myoparonibus, uarie eos, & oppidani quoq́; fortuitò emissis tormentis infestabant. Antonius Rupifocaldius, quẽ uulgatiore cognomine Barbusium ab oppido in Xantonensium præfectura sito, uocant, admonet Brionum & Cerrũ sibi si ducenti milites dẽtur, futurum ut hostes opere prohibeat.

hibeat. his attributis munitiones acerrime impediebat: multusq; cæsis reliquos in fuga solùm spem habere compulit. audaciusq; eos premere & instare cœperat, ni ueritus ne à multitudine circumueniretur, aliquot captiuis abductis spolijsq; hostium in urbem rediijsset. Ille *eo nomine deinceps innotescere cœpit, à* Briono Cerróque *palàm cõmendatus.* Borbonius *deinceps cautior futurus est ad eas eruptiones coercendas.* Vincentius Tibaldus Romanus, *gentilitate proximus* Cerro, *non quò aliquid delibaret de laude* Rupifocaldij, *at incensus animi magnitudine, acceptis* Italicis *aliquot cohortibus porta quàm* Regiam *uocat, dissetiente* Cerro, *ipse quoque perrumpere hostiles munitiones constituit; rémq; feliciter exorsus ancipiti prælio hostes distinebat cum in insidias quas* Borbonij *iussu* Daualus *misso* Alfonso Vastio *parauerat, præcipitatus esset, adolescens omnibus rebus ornatus, fortissime pugnans, occubuit: fugientes alios cum hostes effuse usque ad mœnia sequerentur, inde abacti sunt machinis bellicis: quidam etiam circa portã cæsi, in quibus fuit* Rodoricus Corius *uexillifer* Vrbini. *repressæ satis uidebãtur* Gallicæ *eruptiones.* Borbonius *continua munimenta ad mare circumduxit; turriculísque excitatis effecerat dispositis militibus ne opera illi turbarent, néue impedirẽt impetum machinarum: ea enim opera uix quadraginta passus à muro aberant. & iam ita strauerat mœnia ut irrumpendũ sibi uideretur in urbem.* At Brionus & Cerrus *intus pro dirutis reficiebant muros: ac tametsi multis urgebantur angustijs, tamẽ nulla eos res magis quàm uigiliæ assiduæ fatigabant.* Interea *è superioribus colliculis ex urbe emissis tormentis, uariè tentoria* Cæsarianorũ *lacerabantur. Accidit ut quodam die in ipsum tentorium*

Dauali ingens emissus globus, sterneret unum ex eius familiaribus, qui uix sex passibus ab eo aberat. Itaque Dau*alus accito puero tolli ab eo mox globum iussit, ad* Bor*boniúmque perferri, rogante puero & sciscitãte* Daua*li nomine, essént ne hi claues* Massiliæ? Id *ille rogare puerum iusserat cauillo impetẽs* Borbonium*, qui prædixerat futurum ubi ad portas* Massiliæ *processisset, ut sibi ciues cum clauibus urbis occurrerent. Est uerò* Daualus *omnibus, propter summam uirtutem summámque nobilitatẽ, maxime propter* Regis *captiuitatem, atque egregiam operam totis his prælijs* Cæsari *depensam notissimus. multi uerò machinis magni apud hostes nominis concisi sunt, in quibus fuere* Franciscus Gusmanus, & Ludouicus Ca*lecus* Hispani, Franciscus Cantelmus; & Titus Fanfulla Parmensis, *& plures alij. Cum iam strata satis uiderentur mœnia,* Borbonius, Motta, Pomperanus, Pelusius, *reliquiq;* Galli *qui* Borbonium *secuti fuerant, signum inuadendæ urbis proponẽdum putabant.* Hæc *cum etiam ipsi ueterani* Hispani *milites sentirent, & cum in eam sententiam incitati prædæ spe loquerentur, unus erat* Daua*lus qui dissentiret: futurum enim coniectura augurabatur, intus nouo refecto muro ingenti ut strage depellerẽtur; præsertim* Briono & Cerro *ita uigilãtibus, ut decem iam noctes ipsi ad mœnia excubarint, ut constabat per* Corsum *exploratorem, qui infesta omnia futura* Cæsari*anis palàm iactitabat. Tum multi concurrunt, orant* Da*ualum educat omnes ad oppugnationem, alioqui futurũ ut* Borbonio *hortante ad quem summa imperij pertineat, ipsi ultro urbem sint inuasuri.* Ibi Daualus *uerò æstuare dubitatione, uersaréque se in utramque partem. Tum uerò simulans se uictum eorum rationibus id impetrauit, ut*

uelo-

uelocißimi aliquot ex Hispanis mittantur, qui impetu facto excutiāt saluisne rebus urbs posset oppugnari. Hi cū irruissent per deiecta mœnia, quibusdam cæsis, omnibus uulneratis, renuntiāt obseptum undique dirutum locum nouis munitionibus, ingentes specus concauatos, hos picato apparatu aptißimo ad incendium excitandum refertos: ita futurum ut priusquam ad teli iactum uentum sit, alij incēdio flagraturi, alij semiustulati in hostium potestatem uenturi sint. Borbonius uerebatur ne per Hispanos pedites fucum sibi fecisset Daualus: itaque in uetere permanebat sententia urbis oppugnandæ. Rex Maßiliæ obsidionem grauiter ferens, contracto ingenti peditatu ex Heluetijs, equitatuq; Gallico instructißimo, cui Iacobū Palicium Chabaneum præfecit, Palicium præmisit ad Auenionem, ne fortè hostes qui uicini erant Aquis Sextijs, consilia inirent de ea intercipienda. Is Auenionem profectus urbe quidem minime exclusus est à Frācisco Claromontano legato pontificio homine Gallo: cum tamē urbs pontificiæ esset ditionis, claues urbis penes eum ad quem summa imperij pertinebat, manere æquū aiebat. Rex cōsternatus ea altercatione raptißime Tremolium, Maserianum, Aubignium ad eum misit, qui reciperent futurum salua omnia Pontifici futura: aut ultro temeritatem coercerent purpurati pontificij, cuius fratres cùm honorificis functionibus in regia fungerentur, unus etiā Narbonēsi prouinciæ præpositus esset, mirabatur hunc immutatum, qui splendidißimus sacerdotijs, Auxitanensiq; præfectura maxima (quæ multo omnium opulētißima est apud Gallos) frueretur. Tremolius mox admissus cum esset, hominem placauit; ut ille ultro omni abdicato imperio, omnia regiæ potentiæ & fidei traditis omnibus portarum cla-

uibus permiserit: Aubignio cum ueteranis alis equitũ cu ſtodia urbis data. Palicius & Tremolius properabãt ad obſidionem Maßiliæ ſoluendam. Horum aduentu & fa ma ueniẽtis Regis territus Borbonius, qui nullo pacto cõ mouere ſe obſidione urbis uolebat: ſimul etiam ueritus quod & aiebat Daualus, ne Mediolanẽſem agrum mi lite uacuum nacti Galli, facilè Cæſarianos pellerent; mutato conſilio tranſiit in Dauali ſententiã, ſoluta urbis obſidione poſt quadrageſimum diem. Rex Aquas Sextias cũ exceßiſſent hoſtes mox quoque recepit. Ibi deliberatũ eſt an ipſe Mediolanum proficiſceretur, an imperium alicui ex proceribus decerneret. Tremolius, Palicius, Aubignius, Leſcunus, cum iam in exitu æſtas eſſet, differenda belli conſilia in uer proximum aiebant: præſertim cum robur exercitus exteris conſtaret, qui ægre retinerẽtur ſine nummis. Gounfierius, Sammarſallus, Franciſcus Lotaringus minime differendum bellum, inſtãdum hoſti perterrito cenſebant: ueterani proceres ut maxime hoſti ſit inſtandum præſentem Regem reuocabant à bello. uulgus Gallicum ut ex ueritate pauca æſtimat authorem fuiſſe Ludouicam Regis matrem huius profectionis credidit. Id tantum abeſt à uero ut ille matrem, cui nihil non deferebat, abiẽs ſalutare minime auſus ſit: pro certo habens futurum ut illa profectionem remoraretur. indicarat enim ea per literas eſſe quædam quibus angatur & ſolicitetur magni momenti: quibúſque uerendum ſit ne ipſe premeretur, quæ non audeat committere epiſtolæ, ea mutui ſermonis communicatione egere: adfuturam ſe intra pau cos dies. Ille hæc ueritus mox ſeſe proripuit: abiens tamen illi adminiſtrationem omnem regni reliquit. aßidebat uerò Ludouicæ Antonius Pratianus Iuriſpræfectus,

abſen-

absenteq; Rege omnia illi exequebantur, in speciem uocatis aliquot proceribus. Sic & ante multos annos matri curam regni in Heluetios Sfortiamq; Maximilianũ moturus, delegarat, aßidẽte tum ei in locum Pratiani iurisprӕfecti qui cum eo proficiscebatur, Mondoto Martonio prӕside Parisiensi. Hunc Rex mox regnũ adeptus, cũ Pratianũ iurisprӕfectũ designasset, in locũ Pratiani ex Burdigalensi prӕside Parisiẽsem renũtiauit: liberalitate eius cognita cũ ad Cãtabros recipiẽdos adolescẽs ꝓfectus esset: eiusq; industria factũ ut & Rex Martonios alios cõplecteretur, & Robertum Martonium, quem Bouensem uocabant, multis obeũdis legationibus prӕficeret; in quo ille dexteritate ingenij multum ualere uidebatur. Itaque cum Carolus Geldriӕ Dux cum multis copijs Hollãdiam ingressus cӕde, incendijs, ruinis omnia strauisset, Medelbicum diripuisset, Alcmariam spoliasset, Sparandanũ incendisset, Aspera capta in oppidanos ita sӕuijsset, ut & pueros in gymnasijs inuentos trucidaret, miserrimeq; sӕuijsset in uagiẽtes infantulos ad cunas repertos, manente tamen prius pace inter Cӕsarem & Regem, misso Rex Roberto Martonio Bouensi cum frustra id alij tentassent, per eum conciliauit Geldrũ Cӕsari. Iam Borbonius & Daualus maturabant fugã, ita tamén instructa acie, ut laceßiti facilè uim depellerent. Annaq; Mommorantius, Bozulus, Marchianus, Aubignius, & plures alij tardius insecuti hostes erãt, proxime cum Borbonius pugnӕ ciendӕ auidißimus sistere suos iubebat: monitus tamen à Daualo quantum cladis infamiӕq; instaret, iter ita accelarauit, ut & mediocres duas machinas relinqueret, cum maiores nauibus imposuisset, minores uerò minutim scidisset, easq; iumẽtis imposuisset, ut ex eodem ӕre cũ Me-

diolanum uenisset reficerētur. Rex *per* Cottias Alpes *celeriter uolens* Cæsarianos *anteuertere,* Mediolanū *properabat:idq́; ratus* Borbonius *continuatis nocte diéque itineribus suos urgebat,effecitq́; ut prius* Papiam *perueniret quàm* Galli.*Ibi* Cæsariani *deliberaturi accersebāt* Franciscum Sfortiam,*qui ueritus* Gallicas *copias cum diceret non esse se auem ut cauea includatur, adduci non potuit ut se* Mediolano *ad obsidionem perferēdam teneret:uitatoq́;* Cæsarianorum *colloquio suspectus eis fuit.* Iam Borbonius,Lanoius,Daualus Antonium Læuam *cū sex* Germanorum *millibus* Hispanisq́; *octingentis cū machinis multis bellicis apparatuq́; machinario maximo,* Italorumq́; *cohortibus aliquot* Papiæ *præfecerant:uidētes futurum* Regem *ut erat magni animi ægre post se* Papiam *relicturum.atque ille urbem propugnaculis nouoq́; opere communierat. magnam uim frumenti coëgerat.recensuerat oppidanos omnes qui arma ferre possent. tormenta aptis locis locarat.singula loca suis custodibus firmarat.molas manuarias multas parauerat,nihilq́ue sibi reliqui ad molestam longamq́; obsidionem tolerandā fecerat.*Erat Papiæ *cum* Læua Garcia Mauricus *impiger reiq́; militaris peritissimus,cuius & in ea oppugnatione uirtus cognita est.* Rex *misso* Michaële Salutiano *cū alis aliquot equitum, submissoq́; mox cum maioribus copijs* Iacobo Palicio.& Ioanne Albanio, *repentè* Mediolanū *occupat:ea quidem celeritate,ut cū* Borbonius,Lanoius, Daualus *diffisi uiribus cederent abirentq́;* Romanā *porta;*Galli Ticinensi & Vercellensi *urbem occuparent.*Galeatius Capella *ait si eo die* Galli Cæsarianos *secuti fuissent,nemini dubium fuisse,quin eo die debellatū fuisset.* Alij *frustra persequentibus* Gallis,*cum etiam temere inuecti*

uecti repreßi essent, Cæsarianos Laudem *aiũt peruenisse: quod qui huic bello interfuere negant. Alij quoq; narrant missum* Salutianum *fuiße ad tentandos* Mediolanensium *animos: huic postea submissum* Tremolium, *qui in itinere certior sit factus receptum* Mediolanum, *hostésq; sese proripuisse. Authoremq; scribunt, qui* Tremolij *res gestas scripsere, illum fuisse* Regi *ut propere hostes insequeretur quocunque illi se reciperent: nec tempus tereret in urbium oppugnationibus ubi* Gallicus *ardor flueret, remissusq; parum posset: id illius consilium repudiatum. Misit deinde* Rex Tremolium *qui* Proregis *nominẽ* Mediolano *præesset: huicq; postea si quid hostes mouerẽt subsidio misit* Frãcıscum Borbonium Fani Paulini Comitem, Vandemontium, Lotaringum, Thomam Fuxeum, Lescunum, Teodorum Triuultium: *atque refectis ueteribus munitionibus quas olim* Prosper *fecerat, duplex uallum duplici fossa circunduxit, ad dirimendum à castrò præsidio* Cæsarianorum *munito hostem. Circa finem* Octobris *mensis deliberante* Rege *satiúsne esset aut* Comũ *aut* Laudẽ *adgredi, an uerò potius* Papiam, *cum ueterani omnes proceres, in quibus erat* Ludouicus Darsius *qui pedibus æger lectica aduectus fuerat, censerent aut* Como *aut* Laudi *admouẽdas copias. At* Gounfierius *cui* Sãmarsallus *quoque hærebat, à regia maiestate ostendit alienum esse, relicto proximo hoste longinquum consectari.* Huius *sententia tantum ualuit apud* Regem, *ut mediò ex itinere* Albanius *qui iam* Laudem *à* Tremolio *premissus fuerat, reuocaretur.* Daualus *ubi uidet* Regem *ad* Papiam *cõtendere, qui* Laudem *relicturus erat, consilia dẽ ea retinenda non abiecit.* Borbonius *autem in* Germaniã *transiit noua* Germanorum *auxilia coacturus.* Lanoius

ita consternatus fuit Gallorum aduentu, saluas ut sibi res futuras desperarit, donec trans Abduam se reciperet: ex quo apparuit postea malo omine ad Papiam peruentum. Rex castra posuit inter ædem sacrã Seruatoris, quã uulgò Saluatorem uocant, & Lanfranchi ædẽ, uia militari qua ad Laudem itur. I. Chabaneus Palicius substitit cum prima acie: Anna Mommorantius à Goũfierio cui familiarissimus erat, in insulam missus, ut impediret exitum hostium. In hunc erumpens Læuæ iussu cum paucis Germanis, pluribus uerò Hispanis, Garsia Mauricus urbe erupit, & quibusdam utrinque cæsis arcus põtis postremus concameratus incisus est. utrinque deinde & à Læua & à Mommorantio munimẽtis perductis, postridie occupato suburbio, Mommorantius molas quæ secundum Ticinum sitæ erant, partim ui admota partim tormentis emissis comminuit: eo factum cum putaret ut illi fame essent laboraturi spe lapsus esset, cũ trusatiles molas prius id præuidẽs Læua parasset. has interdum homines, interdum asini & equi in gyrum adigentes, ne quid desideraretur effecere. hæ uersabantur & quibusdam locus publicis & sacellis, & in ipsa academia ciuilis pontificiũq; iuris. Ita pinsorum uoces inconditæ nobilissimo loco strepebant, ubi paucis antè annis Iasonis, Deciorum, Curtiorũ, Picorum, cum admiratione acuminis auditæ fuerãt. Erat turricula in ripa Ticini haud longe à muro lateritia, obseptaque erat præsidio Hispanico. Hanc Mommorantius adcurrẽte quoq; Claudio Lõgauillano cæsis Hispanis recepit. Barlãdus narrat Hispanos pactos corporum salutẽ, à uictoribus Gallis suspendio uiolata fide necatos. Aliĩ cũ per præconem sæpe moniti deditionis omnes leges repudiassent, ui expugnatos aiũt concisos: constratóque põte

ad

ad mutua auxilia submittenda facilior locus uidebatur. Ex ea turricula sclopis emißis ita perterrebant Galli oppidanos, consilium ut ineundum Laeuae fuerit de ea diruenda. itaque multis ijsque ingentibus admotis machinis, celeriter diruta est quibusdã oppreßis. Pergit Rex urbem oppugnare, quassatisq; moenibus & à se & Palicio ad propugnaculum Aquitanos cum Sanctostephano & Ambleuillano mittit: atque hi munitionibus praeruptis si recentes alij submißi fuissent, poterant loco potiri. Sed Ambleuillano necato, dum nemo fert auxiliũ, multis uulneribus confecti rediere. Et sane sperabat Rex futurum idque malebat, ut afflictis rebus hostes agerent de deditione. Ipse cum alueo ueteri uult Ticinum deflectere, impensis factis grauißimis, frustratus est. addunt & alij multis de caelo aquis decidentibus impetu aquarum opera corruisse. cúmque Ticinum posteà Rex diuertißet, fossis et uallo à Laeua excitato impeditum ne uim admoueret: quod sane dißidet ab his qui omissas munitiones scripsere. Eo quoque tempore postulatus unus è Caesarianis maiestatis, quasi Regi per literas indicasset laborare obsessos sulphurei apparatus inopia, cum tormentis facta infectaq; efferre cogeretur, damnatus est. raptus ad supplicium saniorem mentem Laeuae imprecatus est, qui crudelitatem exerceret in se innocente, ut eo exemplo deterreret Germanos ne se commouerent. Resupinato & districto carnifex pectus aperuit gladio, manu sanguinolenta cor, hepar, praecordia abstraxit, minutimq; in frusta reliquas partes corporis dissecuit, improba simulatione tegente hoste crudelitatem, omnésque Nerones & Phalaridas Domitianosque uincente exemplo proposito animi parum memoris humanae socieatis. Claudius Lon-

gauillanus dũ incautius munitiones spectat, sclopo ictus, magnum sui desiderium reliquit. Interea per Albertum Pium Carporum Comitem clandestinạ inita fœdera inter Clementem Pontificem Maximum, Regem & Venetos: missoq; I. Matthæo Giberto Veronensi pōtifice hortabatur Cæsarianos Pontifex ad inducias, donec conuenisset inter Regem & Cæsarianos. eoq; uentum est ut principio ferrētur hæ leges Cæsarianis, donec agitur de fœderibus utrique quas urbes occuparent retinerent: id si displiceret, penes Pontificem quasi sequestrum interea Mediolanum maneret. Ipse cum se fœdere Adriani non teneri diceret, nę Florentini, Senēses, Lucenses pactam prius pecuniam numerarent effecerat. Rex sublata induciarũ spe I. Stuardum Albaniæ regulum & Rentium Cerrum, attributis eis decem peditum millibus, sexcentis equitibus, ad Neapolim recipiendam mittit, consilio maxime Pontificis & Venetorũ: ut reuocaret Cæsarianos ad sua tuenda, dissuadentibus multis qui copias distrahi nolebāt. desideraturus est Rex eas postea copias. Ille in Senēsiũ fines profectus adiuuante etiam Fabio Petrucio, qui Senensibus mutata reipublicæ forma præerat, ab eis & tormenta bellica & pecunias ad bellum palàm sumpsit. Clemēs tamen cum uana spe Albaniũ lactādo remoraretur eius iter, hoc ipso se uentitans Cæsari cum modò harum modò illarum partium uideri uult, geminis sellis sedens utraque exclusus est, & Cæsarianis, & Gallis æque suspectus: prudentissimus interea sibi uisus qui bellum aleret. Ac postea parum abfuit rumore pugnæ aduerso intellecto, quin Albanius Romæ ab Hispanis interciperetur, ni Rentius auxilio ei fuisset libero aditu in Galliam dato. Ea expeditio eius fuit momenti, ut Carolus Lanoius ni

Daualus multis precibus dissuasisset, & in aduentũ Borbonij differrentur ut ea consilia impetrasset, ad Neapolim tuẽdam redire uoluerit. Interea à Germanis cum inopia ac fames timeretur concursus est ad Læuam factus: Azornio quoque magnæ apud eos nobilitatis & authoritatis seditionis stimulatore & cõcitatore, à quo & dissipatos ferunt sermones de Papia Regi dedẽda. Itaq; ualde fuit prouidendum Læuæ, ne in hãc tantam materiem seditionis ea funesta fax adhæresceret, & undique à ciuibus magna acerbitate exactis pecunijs, sumptisq; pannis quibus illis uestes confectæ sunt militares, solutoq; stipendio sedauit seditionem: iussitq; uasa sua omnia argẽtea liquefacta & inde pecunia cõflata in eos erogari: palàm quoque sumptis donarijs, statuis, calicibus, patellis, thuribulis, pollubris, phyalis, capedunculis è sacris omnibus locis. à Læua quoq; Azornius ad cænam uocatus ueneno sublatus est: neq; expertem Læuam fuisse huius cõsilij palàm omnes prædicabant. Sæuiente uerò hyeme cũ ligna ad obsonium parandum deessent, Germani lautissime ædificatas ædes Papiensium, asseribus contignationibusq; direptis, nudabant, eisq; pro lignis utebãtur. Scio ita rumoribus uulgi exagitatum, & à quibusdam pro re seria scriptum, missum fuisse clàm à Rege ad Læuã sodalitij Frãciscani hominem, qui Læuæ fuerat olim à sacris cõfessionibus, ut per eum oblata ingenti pecunia solicitaret eum ad Papiam dedendam. Huic ob uitæ morúmque sanctimoniam, & opinionem quam olim de eo conceperat, illum pepercisse; cum prius laqueum interminatus esset: admonuisseq;, operam potius dependeret sacris uoluendis, quàm acuendis hominibus ad uiolandam fidẽ: id ipsi etiam Cæsariani et Læuæ familiares falsum fatentur. Sũt

qui narrēt obſeſſos ad eam caritatem rerum penuriamq́; ueniſſe,ut conſumptis equinis aſininiſq; carnibus, uix hæ reperirentur, cum gallina nummo aureo Gallico ueniret. Alij uerò conuiuia eos ꝓfuſiſſime iniјſſe, quaſi in ſumma omnium rerū copia contendunt. Curſitabāt è Papia in caſtra Gallica Hiſpanorum exploratores, & ad Daualum & Lanoium quorum dubia fide Rex utebatur. Daualus certior factus ob ſtipendia non ſoluta periculum eſſe ne tumultuentur Germani, ueteranos duos ſubornat ſpecie mercatorum, qui prætextu uini in caſtra regia deferendi, fixis tabernaculis ubi primū licuit ancipiti prælio occupatis Gallis, Papiam ſe proripuere, triaque nummûm aureorum millia Læuæ reddiderunt, affirmātes paratam quidem reliquam eſſe pecuniam, fieri uerò non poſſe hoc tempore circumſidentibus Gallis itinera omnia, tutò ut in urbem inferri poßit. Ita illis ad tempus placatis, admonitoq́; Læua de toto Borbonij Daualiq́; conſilio, qui regia caſtra inuaſuri eſſent, utrique ſe ad belli præmia ubi debellatum eſſet accingebant. Sunt qui per Hiſpanos qui cū ſcientia ſceleris patrati in Gallica caſtra transfugerant, rurſus eis ſolicitatis à Daualo, expiatione omnis ſceleris condonationeq́ue propoſita, pecuniam allatam Læuæ uelint. Interea per Alphonſum ferrarieſium regulum curatus ingēs apparatus ſulphurei pulueris in caſtra perductus eſt: Ioannéſque Medices oblatus à Rege ſummis ſtipendijs cum multis cohortibus equitatuque lectiſſimo, relictis Cæſarianis in caſtra Gallica uenit pridie Nonas Decembres. Huius aduentu territi obſeßi cum candida uexilla quindecim haud longe à mœnibus oſtentata fuiſſent, conatiq́; ſunt Medicei pedites admotis ſcalis ſubire muros, uano conatu, cum Germani irruētes omnes deieciſſent,

iecissent. Cum Germani quererentur integra stipendia non soluta, Laeua intelligens canonicis templi quod Mo-ius uocant, pecuniam esse reconditam, omnem accepit: argenteósque baculos qui instar fascium & insignium Ticinensis gymnasii Rectori praeeũtibus apparitoribus circũferri solent, in usus suos conuertit. Nonis Ianuarij Rex imperat turrim mœnibus sitam machinis quati, tentaturus hac parte irruptionẽ. haec biduo quassata uel ita corruit ut ruina muri aditum difficilem Gallis praeberet, uel ut alij aiunt ex parte tãtum concisa irruptionem distulit. Carolus Borbonius qui ad Ferdinandum Caesaris fratrẽ ad noua auxilia Germanorum paranda peruenerat, etsi pauca pecunia accepta cum accendisset spe praedae pollicitationibusq; Germanos, sex peditum millia, duo equitũ contraxit. Venêre cum Borbonio Georgius Franispergus quem alij Fronspergum uocãt, Marcus Psittacus Empsus quem & Sithium uocant; & qui equitatui praeerat Nicolaus Salmus. Hos Germani scriptores magis Borbonij uel amicitia uel pollicitationibus (unus enim omnium optime comprehendere Germanos, quos olim multis rebus in Gallia detinuerat amicitia, tueri obsequio, cum ijs communicare quod habebat didicerat) pellectos scribunt ad iter, quàm Ferdinandi hortationibus. Borbonius cum his Germanorũ auxilijs sexto Calend. Februar. uisus in agro Laudensi: use deinde cum Lanoio Dualôque coniungit ad Laudem. Huius Daualiq; consilio ad Papiam contẽdunt: quippe cũ dubio praelio ex urbe erumpentibus Laeuianis pugnari posset, & foris multae peditum equitumq; copiae adessent, Regem sese intercepturos non desperabãt: quem affirmabat Borbonius nũquam se è Papia nisi aut uictorem aut uictum commoturum. ita ei esse constituta

consilia, etiam accisis rebus ut magis pœniteret eum cœpisse quàm liceret desistere. Rex nuntiato Borbonij, Lanoi, Daualiq; aduentu, ex Rhetis & Sedunis noua accersiit auxilia: Ludouicumq; Palauicinum Manfredi fratrem, Guydonem & Franciscum Rangonios cum aliquot peditum equitumq; turmis, oblato stipendio ad se inuitat. Accidit autem ut Palauicinus annonam quæ in castra hostium inferretur attributis sibi peditibus mille quingentis, & quadringentis equitibus impediret, nactusq; Cæsarianos interciperet, & iam Sfortiæ qui Cremonæ substiterat terrori esset, dum Casale maius muniisset. Missus est ad eum reprimendum à Sfortia Alexander Bentiuolus Bononiensis. admonuerat Franciscus Rãgonius Palauicinum per litteras, se intra paucos dies cũ delectis equitibus peditibusq; uenturum. At Palauicinus contemptis Sfortianis, ne participem adsciscere uideretur laudis Rãgonium, occurrit mox Bentiuolo. pugnatum est utrinque summa alacritate. Bentiuolus prætoriam cohortem Sfortiæ quam ab eo acceperat (constabat ea ueterano milite) cũ immisisset in Palauicianos, perturbauit ordines, mox & dißipauit. Palauicinus equo excussus cum suos ad pugnam reuocaret captus est: reliqui fuga sibi consuluere multis & captis & cæsis. Eodem tempore Michaël Salutianus Genuenses Sauonensesq; obsidebat: Andreasque Auria pro Gallis, & Hugo Mõcata pro Cæsarianis classe instructa aderant. Defertur ad Moncatam Gallicos pedites ad Veragrium sedere oscitantes uino, luxu, epulisq; diffluentes. Is claßi impositis peditibus ad eos opprimẽdos contendit. Pombrianus & Sanctochemantius è Lemouicensium nobilitate, cum Simone Tibaldo Romano & Gigantio Corso Gallicis Italicisq; cohortibus præerat:

& tametsi ægre in officio militem cõtinerent, ipsi tamen cum paucis alijs excubabant, uigiliasq; agebant. his cum esset nuntiatum adesse hostes cum paucis cohortibus, in eos erumpunt uocatis omnibus ad arma. Moncata qui fucum sibi factum uideret, & ad suos se in classem recipere uellet, classem reflantibus aduersis uentis soluisse uidet: suos tamen expediens ad pugnam paululum restitit, donec undique suis fugientibus capitur. Rex omissa Genuæ obsidione ad se euocat mille pedites Italos hi Tibaldo & Gigantio ducibus ad iter se accinxerant, peruenerantque nullo ordine in agrum Alexandrinum. Præerat Alexãdriæ Gaspar Maynus. is certior factus palãtes eos uagari, alios stertere, cum octingentis peditibus centumq; equitibus Alexandria egressus, in eos impetum facit: faciléq; oppressis multis, reliquos in fugã uertit. Multi tamẽ in Castellatiũ oppidũ perfugère; quos et ille obsessos ea cõditione recepit, ut armis equisq; acceptis saluos emitteret. Tibaldus & Gigantius antea Sauonam ad Salutianum redierãt. Rex cõcussus Borbonij, Lanoi, Daualiq; aduẽtu, Tremolium, Franciscum Borbonium, Lescunum qui Mediolani erant ad se euocat, cura Mediolani mandata Theodoro Triuultio, quid agat consulit. Tum Tremolius senior, Papiæ oppugnationem tantisper differendam ait, donec traducto in tutiora loca exercitu trans Ticinũ nouum belli ineant consilium, aut ad Binascum motis castris: uetera illa militarium hominum iactitans, Citius uenire periculum cum contemnitur, cõtemnique esse leuius quàm percuti: eripienda esse tela irato Borbonio, non dãda: uenire iratum, uenire uitæ suæ prodigum, uenire cum lectissimis Germanorum copijs. adesse Lanoium & Daualum cum Hispano pedite ueterano, qui mori sibi tutum

» putet adeò præmijs prædaq; accēsus ruiturus sit: qui mor
» tem sic negligat metuendum. Honestum laudabiléq; esse
» seruire tempori, cedere fortunæ ad tempus. Erumpētibus
» Læuianis ex urbe, urgentibus Cæsarianis alia parte, fa-
» cilè futurū ut Rex facilius obsideatur quàm obsederit Pa
» pienses. Magna spe obsessam Papiam, nunc aduentanti-
» bus hostium uiribus, fortunæ uim temporumq; rationem
» in consilium admitti debere. Sic instare futura mala, ut ta
» men uitari possint prudentia. Transiere in Tremolij sen-
tentiam Palicius, Lescunus, Franciscus Borbonius, Suffor
tius, Sanseuerinus. At Gounfierius ita castra munita aie-
» bat, ut uis hostium metui non debeat. Proinde ita quidem
» agendum, ut nisi potioribus oblatis conditionibus prælio
» non decernatur, ita dilapsuras hostiles copias quibus nul
» la stipendia persoluantur: ut potiamur commodis feren-
» da incōmoda. Fraudes se Borbonij & Dauali semper ue-
» ritum, nunc minus esse noxias cum sint apertæ. miserrimū
» esse angi metu mali quod nondum impendeat: rarò peri-
» culum sine periculo uinci: alios Regem uidisse uentos, a-
» lias prospexisse animo procellas: alijs impendentibus tem
» pestatibus non cessisse; alijs turbinibus ac fluctibus regni
» nauē saluam in portu collocasse. In rebus dubijs plurimū
» ualere animi magnitudinem. In eas plagas iam irretitum
» Borbonium trāsfugam & exulem unde se explicare uix
» possit: huius belli conficiendi multo se maximam spem in
» erecto Gallorum animo posuisse. Incumbendū esse omni-
» bus ut in alieno solo ad bellum laboréque adsuefacti, de
» retinenda pristina gloria soliciti sint. itaque æquum esse
» expergefieri & accendi, & ad prælium (si res exigat)
» nunc maxime gerendum animum adijcere: nec patiendū
» talem occasionem diuinitus oblatam elabi; nec commit-
tendum

» tendum ut fraudi sit cunctatio: dandam potius operam
» ut illata plurima incommoda nunc uindicentur. Papien-
» sibus ut primæ oppugnationis exitus animos dare, ita di
» rutos paßim muros summamq; rerum omnium penuriam
» sollicitos habere. Neque enim facilem refectionem defici-
» ente materia; & multis iam aut belli impetu aut inedia
» extinctis, maiore multitudine opus esse ad tuendam ur-
» bem. In Gounfierij sententiam transiere multi ex nobilitate Gallica, quos inuētus feroces & ad aduersos omnes casus promptißimos reddiderat. Rex eam sententiam quæ ultimo loco dicta est approbabat, hortante maxime Sammarsallo, qui Cæsarianorum uires eleuans, blanda pro ueris solitus ingerere, opinione prudentiæ sibi conciliata fallebat: magnísque additis munitionibus & foßis à tergo, à fronte, & sinistra firmarat castra, antea septi etiam Papiēsis mœnibus ea obtexerat. Borbonius, cui unà cum Laonio decretum erat supremum imperium priuſ-
» quam è Laude Cæsariani mouerēt in Regem, milites hac
» sibi oratione uocatos, excitandos putauit: Tandem ali-
» quando cōmilitones lætor illuxisse diem, quo potestas uo-
» bis daretur, ut quantum animi, quantum roboris, quan-
» tum fidei uobis inesset, & Cæsari de uobis optime merito
» & ciuibus Papiensibus, Antonio Læuæ, fidelißimisq; so-
» cijs Germanis ostendendi daretur occasio. Me quidem ip-
» sum nihil æque ac pulcherrimæ uictoriæ adipiscendæ cu
» pido solicitabat: ita diurnis nocturnísque horis agitabā,
» si quà possem pulcherrimorum facinorum patrandorum
» uobis author esse: uoto enim meo abunde id sufficere ar-
» bitrabar. Id uerò suprà uotū, uictores nos uolitare per o-
» ra hominū seruitute depulsa à fidelißimis socijs, suoq; de-
» cori pristinæq; maiestati restituto imperio. Ac mihi quidē

" *quandiu in Gallia olim uel leuißimã ſpem uidi ab eo quò*
" *opprimebar onere reſpirãdi, & ſorbenda multa & cõ-*
" *coquenda rebar. poſteaquam ueterem me ferendo iniu-*
" *riam inuitare nouam uidi, neĉlique mihi grauiores la-*
" *queos, ſtatui mecum inſignem eſſe materiam oblatam*
" *inſectandi Regis: miſeros uos ſocios uindicandi: in profe-*
" *rendo Cæſaris imperio omnem ei meam operam ſtudiũq;*
" *deferendi. Mutata eſt mihi fides quæ irritata fuerat iniu-*
" *ria. & quando facta uerbis potiora ſunt, ſcitote de ſentẽ-*
" *tia ducum mouenda caſtra, mox hoſtem oppugnandum.*
" *Ego ſi ſolus eam ſententiam dicerem qua regia caſtra in-*
" *uadenda eſſent, certe ignoſceretis, ueniam ueteribus ſi-*
" *multatibus querelisq; præberetis. Nunc ea demũ ſumma*
" *uoluptas eſt, uel quòd id Papienſibus, Leuæ Germanisq;*
" *prodeſt quarto iam menſe obſeßis, ut ira noſtra nihil à cõ-*
" *modo publico differat: uel quòd authores habeo Daua-*
" *lum uirum & prudentißimum & fortißimum, & La-*
" *noium cautißimum. Qui ſi propter inſigne odium in me*
" *Gallicum, caſtra omni impetu putant oppugnanda, quó-*
" *nam me animo eſſe oportet, qui uindicandæ contumeliæ*
" *occaſionem hactenus terra mariq; tot exantlatis labori-*
" *bus queſierim? Iamdudum parauimus omnia quæ perti-*
" *neant hoſtium oppugnationem: conſpirantem Italiã, con-*
" *iunctam Germaniam, paratas copias, expeditos duces ui-*
" *detis. Retinenda eſt uobis cõmilitones priſtina animi ma-*
" *gnitudo: repetenda uetus illa alacritas, inuadendi ſunt*
" *hoſtes; quod diu quidem diſtulimus: ſed erat tunc occaſio*
" *numero illis ſuperioribus dura illa quidem, ſed tamẽ iu-*
" *ſta. nunc quidem nulla: æqualis aut maior numerus. ad*
" *hæc, fatigatis hyberna oppugnatione, eruptionibusq; cre*
" *bris Papienſium, ipſi recentes occurrimus: nunc ui occu-*

panda

" pâda sunt quæ ui ab eo extorta sunt. uenit tempus serius
" omnino quàm Cæsare nobisq; dignum sit, sed tamen ita
" maturum, differendi ut nulla expectandiq; supersit ratio.
" Fuit tempus quo insultantibus illis minus commode ob-
" uiam iremus; id quoquo modo tulimus: nunc si quis erit
" casus iure ille nobis adscribetur. Ego quidem commilito-
" nes, consilio quantum potero, labore plus penè quàm po-
" tero, excubabo seduloq; dabo operam, ut quàm minimo
" uobis negotio confodiendos spoliandosq; locupletißimos
" hostes exhibeam. Ardet animus contundendæ reprimen-
" dæq; Gallicæ audaciæ. Mihi cõstat nec meas ferre, nec de-
" serere Antonium Leuam fidelißimum socium, nec Tici-
" nenses pati ad cruciatum rapi. Res intra paucos dies ad
" extremum discrimen deductas uisuri sumus: nolite com-
" mittere, ut uos à maiorum pristinaq; animi magnitudine
" desciuisse quis opinetur. Simul illud ante oculos uestros
" proponite, Primùm superatis Gallis opulentißima præda,
" opimisq; uos spolijs potituros: deinde Italiam omnem ar-
" rectam ad spem libertatis recepturos: tum etiam fidelißi-
" mos socios Ticinenses, Hispanum Germanumq; commili-
" tonem subleuaturos. Postremò id fixum in animis reponi-
" te, capto superatoq; nobilißimo potentißimoq; Rege, im-
" mortale uos decus adsecuturos. Quãdo uerò res eò per-
" ducta est ut aut ille pœnas luat audaciæ, aut nos perpe-
" tuò seruiamus, pristinum animum uirtutemq; recipite: ut
" aut recuperemus libertatem, aut mortẽ captiuitati præfe
" ramus. Hæc ille cũ dixisset, conclamatum est, duceret quò
uellet; militem suo officio non defuturum. ita educti mili-
tes, cũ simulassent se Mediolanũ pergere, exploraturi an
Galli metu urbe cederent, nihil eis perterritis, Papiã con-
tendunt. Est oppidum quod fanum Angeli uocant, mediũ

Arnol. Ferroni Lib. VII.

fere inter Laudem *&* Papiam. Rex *qui nõ dubitaret hõstes oppido omnibus rebus munito insultaturos, prius eò miserat* Palicium *&* Federicum Bozulum, *qui explorarẽt satis ne ad uim hostilem depellẽdam munitum esset.* Oppido *praeerat* Pyrrus, Gonzaga, Bozulus: *hiq; renuntiarãt parata omnia ad uim arcendam.* Iam Borbonius *castra fixerat,* Daualumque *praemiserat ad machinas commodo loco admouẽdas.* Quibus *ille celeriter confectis, primo diluculo admotas machinas in turrim quadratam emittit, multisq; horis quassatam tandem concussit:* Antonio *tamen* Capuano *dum incautius cum* Daualo *situm oppidi explorat, globo ex urbe emisso necato.* Fossis *mox aggestis uirgultis complanatis, irrumpunt in oppidum.* Itali *qui cum paucis* Gallis *in praesidio erãt multos sclopis sternunt: in quibus* Antonius Capecius Neapolitanus *in ipso iuuentae flore praereptus est: ipse* Daualus *bis pila aenea decussa ne occumberet parum abfuit: turri tamẽ potitur.* Secesserant Itali *qui in praesidio erant in secundam munitionem. uarie tamen impetebantur pilis à* Caesarianis, *nec loci iniquitate poterant uim arcere.* Itaque *cum* Pyrro *omnes se in arcem recipiunt:* Daualus *multis precibus cum aegre impetrasset à* Casada Centurione Hispano, *ut per speculas turris in murum desiliret, cognouit id quod sibi persuaserat ab hoste munitiones desertas.* Nanque *ille et pileo rubro hasta elato, & puero mox in murũ sublato indicauit nihil hostile subesse.* Daualus *celeriter cùm* Vastio Hispanóque *milite in murum euadit, & porta obsepta aperta, aditum suis aperuit.* Pyrrus *mox cũ suis deditionem fecit. equi armaq; militibus captis adepta. imperatum ut trans* Abduam *transirẽt, néue ante mensem in* Caesarianos *arma ferrent: summa praeda in arce inuẽta ho-*

*ta hostes potiti.*Non *desunt qui* Pyrri *fidē in dubiū reuocent, qui affinitate iunctus cum esset* Daualo,*ante tempus oppido relicto in arcem cōfugerit cum suis omnibus.* Iam *castra castris collata uidebantur, ac sæpissime nunc* Borbonius,*nunc* Daualus, *nunc* Alphonsus Vastius, *nūc* Alphonsus Carnailus *occulte* Gallicas *copias inuadentes assiduis incursionibus fatigabant, nūc hac nunc illa parte inclinante uictoria.* Quodam *die parum abfuit cū* Borbonius *&* Daualus *in pecora* Gallica,*quæ extra uallum paulo longius processerant,*Hispanis *irruētibus fugatisque cum robore exercitus auxilium tulissent, parte alia* Gounfierius,Lescunus, Antonius Cusanus, Ioannes Medices *cum equitibus* Gallicis Italicisque *, adiuncto etiam ex* Heluetijs *&* Aquitanis *peditatu adcurrissent,quin iusta pugna certaretur.* Iam *enim* Rex *adcingebat quoque suos ad certamen: sed hostes cum impetum* Gallicum *non sustinent,receptui canunt:multis tamē desideratis,in quibus fuit* Alphonsus Carnailus.Alio *die* Daualus *ita inuectus est in* Gallorū *munitiones,ut parum abfuerit quin tormenta clauis configeret: sed urgentibus* Gallis *secessit.* Læua *quoque urbe erumpens cohortes aliquot* Ioannis Medicei *dissipauit: absente tum* Medice *qui intra paucos dies* Læuiarios *ad eruptionem inuitās, quibusdam quoq; cæsis ultus uidebatur priorem cladem : nisi accepto uulnere sclopo iuxta pedis talum , uel in pugna (ut quidam aiunt) uel post pugnam dum stratorum hostium cadauera* Gallis *ostendit,maxime commouisset* Gallos . Nanque *ille intra paucos dies uulneris acerbitate urgēte,coactus est* Placentiam *naue deferendum se præbere.* Atque *hunc non ferentem magnitudinem doloris,sunt qui putent pede amputato non diu superuixisse .* Et *sane habebatur is*

rei militaris non imperitus. multum in eo audaciæ ad pericula subeunda, multum industriæ inter ipsa pericula; ni tantas uirtutes ingentia uitia fœdassent: quippe & inaudito iureiurando uarie Deum diuosq; lacessebat, & fœdis puerorum amoribus deditus cum esset, flagrare uitia libidinis apud eum uidebantur. quin à diuinæ maiestatis contemptore auditas has uoces ferunt, Florentinis se uelle imperare; sed tamen inuitis dijs: si uolent dij, nolle imperare. Gulielmus Paradinus narrat Medicen dũ acri conflictu cum Annibale Testa Paduano leuis armaturæ equitum signifero congreditur, cæso Annibale ipsum dextro fœmore sphærulam excipientem uulneratum fuisse: trahuntq; multi ea quæ suprà à nobis narrata sunt de crure amputato, libidine postica, religionis cõtemptu, ad alterum Ioannem Medicen, qui bello fœderatorũ ad Gubernolium uulneratus Mantuæ decesserit: nisi temere ex uno duos confundant. Accidit autem postea cæso Alexandro Medice Florentiæ principe, factione Laurentij Medicis, ut Cosmas Medices aliquot pòst annis adnitente maxime Innocẽtio Cibo uno è purpuratis põtificijs & Alexandro Vitellio, dux Florentinus designaretur. erat ille Ioannis Medicei filius, à quo optime cõstitutam rempublicam Florentinam eruditi homines paßim fatentur. Et quasi quotidie esset deterior posterior dies, acceßit aliud Regi incommodum. I. Iacobus Medices Mediolanẽsis qui arci Mußi præerat prope Larium lacum, Thecano, qui cum sex peditum Rhetorum millibus apud Regẽ militabat, pollicitus sex nummũm aureorum millia, per eum efficiebat ut Rheti è Gallico exercitu abducerẽtur. uelare ille specie aliqua perfidiã uolebat: itaque arce Clauennæ de industria positis insidijs à Medice occupata, id effectum

effectum est, ut Rheti insolito perculsi metu quasi bellum pro aris & focis instaret, omnes qui apud Regem militarent proscriptionem minitantes domum reuocarent. Rex multis precibus obtestabatur ne prælium cum instaret desereretur, maiora ultro deferens stipendia, traducturus confecto bello copias ad Medicen debellandum. & quanquam Tremolius & Gounfierius multa in eam sententiam cum Thecano egissent, ingenium aduersum uti flecterent, aut ad operam Regi nauandā accenderent, à Rege eum plura bona accepturum quàm mala perpeti posßit ab hoste reciperent, tamen nunquam flecti potuit. Itaque factum ut corruptum auro abire multi suspicarētur: Lescunúsq; contumeliæ impatiens probris omnibus conscindens Thecanum, ultro eum ad singulare certamen prouocaret. Ille uerò sibi conscius fidem qui perdit nihil admodum posse perdere, etsi haberent aculeum eius contumeliæ quem pati uir fortis & probus non posset, qui tamen pretio fidem addixisset, ne tantulum quidem commotus est. Franciscus Lotaringus ita in eum incensus est, uix ut contineri potuerit quin perfidum hominem mactaret: feruidúsque iuuenta Regem regiósq; omnes proceres obtestabatur, ut Gallicas omnes copias in medios Rhetos induceret, eósque circunuētos obtruncari iuberet. Erat id consilium periculi plenum. nam si illis resistentibus Cæsariani tumultu audito impetum in Gallos fecissent, intestinus hostis non minus damni intulisset, quàm externus. Abiereq; Rheti abductis etiam Heluetiorum aliquot cohortibus. atq; horum discessu Albanij copiæ maxime, serò tamen, desideratæ sunt. Borbonius & Daualus tentādum existimabant quidnam Rex propositi haberet ad dimitandum: sæpeq; quasi instructa acie Gallos uelitaribus

pugnis fatigabant: quæ res quotidie confirmatiorem eorum equitatum faciebat, cum Galli eo uincere uiderẽtur. Institutúmque id seruabat Borbonius, ut quoniam uereretur ne par esset equitatu, ex peditibus Hispanis & Italis delectos dorso equitum impositos sclopo ferire equites edoceret. His erat effectum ut equites pauci Cæsarianorũ apertioribus etiam locis, multorum equitum Gallicorum impetum, cum esset usus, sustinere auderẽt. Quin & partitis diligẽter excubijs per uiginti singulos dies castra Gallica nocte infestaret: quæ res affecta uigilijs corpora Gallorum extenuarat, ut iam sæuitia etiam hyemis et imbriũ strigosiores equi apparerent. Borbonius, Daualus & Lanoius deliberant castra regia inuadere. Est locus quem Mirabellũ uocant, uel palatij nomine olim insignitus, uel lauta domo qua Mediolanensium principes olim dum uenationi impliciti sunt, diuertere soliti sunt. est is medio ferè in septo. hoc potiti si essent, necesse erat aut liberari Læuam obsidione, aut Regem in Mediolanum cogi, aut pugnandi copiam eductis è castrorum munitione copijs facere. Ferunt superiori nocte qua commissum est prælium, uenisse ad Borboniũ exploratorem narrãtem quid apud Regem ageretur: dum Rex uentrẽ exonerat audita quædam afferentem, quasi minime Rex esset prælium detrectaturus. Adhibitis militibus fabrisq; prostrata est muri pars qua cingebantur regia castra, nec quicquam exaudientibus Gallis; uel quòd alia parte eodem tempore infestaßẽt hostes castra, uel ut alij ꝓdidere arietibus malleísq; lana oblitis, quæ Cremonæ Borbonius in eũ usum pararat: simul per quẽdã uel oscitãtibus uel deceptis uigilibus admonetur Læua, eruptionẽ paret è Papia, cum impetum duarũ ingẽtium machinarũ audierit. Missus à Borbonio

Dualoq;

Daualoq; Alphōſus Vaſtius qui Mirabellum occuparet. is multis oppreßis iam loco potiebatur. Et iam Rex uidēs hoſtes ſeptum ingreſſos ad ſe properare, Heluetijs et Germanis eductis, quos hic machinæ bellicæ hinc equites æquis frontibus æquabant, ſuos ad pugnā hortabatur, & Heluetios quidem Germanorū copijs opponebat: Hiſpanis uerò Germanos, quos Nigros uocabant Galli. Italorū autem multas cohortes aptis locis collocat ad eruptiones Antonij Læuæ compeſcendas: Bußium uerò Amboſianum caſtris cum Gallico pedite reliquit tuendis. Aliquot hoſtiū cohortes, cum lōgius ſeptum ingreſſæ à ſuis diſiunctæ eſſent, miſſo Philippo Cabotio Briono, & Federico Gonzaga Bozulo qui eas machinis deducendis implicitas nacti erant miſerè diſcerptæ ſunt: neq; in uicinum nemus elapſæ iram uictorum uitauere, quin Gallis ſequētibus protererentur. Cæſariani equites leuis armaturæ in Gallicos qui ſubſidio erant Germanis inuecti, repellebantur: & in uallem proximam cogebātur. Nam Ienolacus Galeatius tormentorum magiſter, raptatis aptißime tormentis quà neceſſe erat, uarie afficiebat hoſtes. Palicius quoq; Chabaneus cum primo agmine cum Borbonij Lanoiq; equitatu congreſſus, iam cedentibus illis ſuperior uidebatur. Rex qui inſtandum perterritis putabat, à dextro cornu cū robore equitatus ita ferebatur in hoſtes, nihil ut propius fuerit quàm ut uere illi fugientes uictoriam ei relinquerent. At Borbonius miſit ad Daualum Carolū Mottā, qui doceret deplorata omnia, niſi mox ſclopetarios ut cōuenerat, mittat. miſsis ab eo octingentis ſclopetarijs in dorſa equitum, ut quidam uolunt, collocatis, uerſa eſt belli alea. Nanq; hi à tergo, à latere, globis aßidue emißis ſtragē ingentem equitum equorumq; edidere; & eam quidem,

ut hoc maxime nomine uictoria illi potiti sint. fortißimus quisq; paßim sternebatur. conglobati Gallici *equites acrius urgebantur pilis. expansi & dissoluti & petebãtur & inutiles erant ad uim arcendam.* Tremolius, Lescunus & Sanseuerinus *dum conferti coactis suis inuehuntur in sclopetarios, in gyrum eis sensimq; dilabentibus, nihil impediuere quin maior strages ederetur; cum hostes emißis semel sclopis & rursus adimpletis displodendi finem nullum facerent: cum interim* Gallicæ *machinæ inutiles essent, nec emitti in hostes nisi prius in* Gallos *emitterentur, possent: qua parte insigniter peccatum est.* Rex *hortando suos, periculaq; intrepide obeundo, languentem pugnã multis locis restituebat: concitatóq; equo in confertos hostes, multis cæsis, fortitudine aduersas res uincere uidebatur. Ille* Ferdinandum Castriotam Thessalorum Regum *sanguine ortum, ille* Hagonẽ Cardoniũ *alæ* Dauali *præfectum, nobilißima* Cardoniorum *familia natum, ille* Alphonsum Hispanum *equitem* Consalui Ferdinandi *propinquum, manu sua confodit: & quãuis undiq; se suosq; profligãte fortuna, omnibus uiribus cõnixus substitit in acie, strenui equitis intrepidique munia omnia summa alacritate, inuictoq; animo obiens: equoq; cæso iterum cum esset sublatus in alium acrius in hostes ferebatur: eo quoque suffoso, pedestre certamen intrepide iniјt.* Parte alia Daualus *cum* Germanis *in* Gallicos, Germanos, Nigros *inuehitur.* Is *cum esset leuiter uulneratus, monuit* Fronspergum & Marcum Psittacum Germanorũ *duces, ut expansa acie circuirent hostes acriter resistentes quô factum est ut circundati ad unum trucidarentur.* Ibi *fortißime dimicantes periere:* Suffortius Britannus *notißimæ uirtutis,* Franciscus Lotaringus, Lõgamantius

Vindelicus Augustanus, multique è Germania proceres: multis tamen ex hostibus & cæsis & uulneratus. Alio loco Alphõsus Vastius Dauali iussu à dextro cornu in Annam Mommorantium fertur: hiq; diu ambo pugnantes uisi, cum & sclopetarij Hispani ingentem stragem ederẽt Gallicorum equitum. quô factum uulnerato equo ut excidens Mommorãtius ab Hispano pedite caperetur. Iam Hispani cum Daualo in omnes partes se circumagẽte, & Vastio in Heluetios impetum faciebant. Marchianus quẽ ab oppido Cedano sito in Belgica Gallica Cedanum uocabant, ægre tametsi in prima acie pedes uersaretur impetrauit, ut primum hostium impetum ferrent. Tum demũ Despacho summæ apud eos nobilitatis procere cæso in fugam uersi: qui si uires ipsi suas metiri uoluissent, æquales sane erant hosti. Altera eorũ acies multis cæsis fortiter impetum hostium sustinebat. at intellecta Gallicorum equitum consternatione mox quoque in fugam uersa est. Narrant Germani scriptores & Heluetijs, dum præceps Rex ruit in initio in pugnam, & Nigris nudatis equitum præsidio & machinarum usu, simul instar procellæ emissis ab hoste globis, necesse fuisse hosti cedere. Lescunus quidem à Rege missus fugam eorum sistere nunquam potuit. Non constant sibi scriptores neque Gallici, neque Italici, neque Hispanici, neque Germanici in huius pugnæ narratione: ut qui dixit tot pugnæ narrari formas, quot sunt authores, uere dixisse uideatur. Partim uolũt, cum ad uoces tumultuosorum nuntiorum ad arma conclamatum esset, ut hostis occurrebat, sine imperio, sine signo, incõpositos inordinatosq; qui Gallis aderant in prælium ruisse. Partim aiunt in septum progressos hostes, Gallos adcurrẽtes pulsos: his subsidio uenisse Heluetios cum equitatu Gallico à

latere, à quibus pulsi sint Hispani: inuectos deinde Fronspergum cum Germanis in cuneatam frontem, porrigētes aciem Heluetios post longā dimicationem cōcidisse. Partim uolunt Gounfierium nōdum omnino accisis rebus, ita perterritum uisum, quem intrepidum semper agnouerāt, ut mentem ei à dijs ademptam quiuis diceret. Ille captus animi non manu non lingua pollere, neque aliorum monita exaudire, neque sua expedire, huc illuc circūagi. Deniq; cum haud dubia fortuna hostium esset, ne superstes tantis copijs quæ suo consilio prælium iniissent, esset, concitato equo in confertos hostes se immisit, pugnansq; occubuit: existimans captum se Borbonio eripi non posse; cuius in se implacabile odium multis rebus accenderat. Regem iam stipatoribus suis cæsis, uix tandem aiūt Lescuni multorumq; hortatu in proximum pontem se recepisse, ibiq; obrutum hostium subsequente multitudine qui armis insignē uiderāt; rogantibus multis dederet se Borbonio, etsi undique enses pugionésque admouerentur, tacuisse. Deinde adcurrente Pomperano, agnitum, qui mox Lanoium proximum euocarit, cui ille deditionem fecerit: alijs arma, alijs calcaria, alijs annulos diripiētibus, dum omnes capti Regis decus penes se esse uolunt, discerptisq; ornamentis militaribus uitæ adijt irruente in eum turba non leuius periculum. Tum demū multi capti, fuga aperte facta, multi fugiētes gurgitibus absumpti Ticini, quorum pauci in terram enauerint: fluitantia corpora unde per multos dies fœdissime uisa. Galeatius Capella narrat Ioānem Alenconium sororium Regis, cui postrema equitum acies attributa fuerat, statim conserta manu cū tota acie prælio se substraxisse. Adrianus Barlādus, illū suorum stragem uidentem, quadringētis cum equitibus Gal-

liam

liam q̃ maxime citato cursu contendisse: unique huic, qui suo equitatu integro Heluetios tueri potuit, Heluetij ipsi fugæ suæ causam cũ deserti ab eo essent, adscribũt. Vnus demum è uulgaribus Gallicus scriptoribus narrat Alẽconium in pugna captum, mox à Tiercelino legato alæ suæ ereptum hosti; cuius se consilio receperit Mediolanum, comitante Aureliano & Forgeo: ipsum Tiercelinũ qui hosti Alenconium eripuisset captum fuisse. Ludouicus Tremolius facie uulnus excepit haud longe ab oculo, equo uulnerato, cum obuius fuisset Ludouico Bonnio Cluseo, Iacobo Brossio, domesticis suis, Iacobo Borgeto qui sub eo olim militarat. Tum Brossius qui apud eum puer educatus fuerat, equo suo integro illum intulit: Brossius pedes ad Heluetios se recepit. Tremolius iterũ se Regi adiungit acriter dimicans, sclopo ictus corruit. Cæsi quoq; sunt ex eius ala nobilissimi equites; in quibus Ioannes Iacurtius Villarnous alæ eius uexillifer, Iacobus Salezardus, Ioannes Iosserandus, Layreus, Marconus Britãnus, Arrasius, Ioannes Poixus, Villemorus, Carolus Cazeratus, Adamus Rauenellus, Riuerius, Ludouicus Poixus, Forgeus: uulneratus grauissime Claudius Crauantius; Bonnius autem, cuius suprà memini, & Georgius Chargius & Rõceus iunior capti, liberatiq; à Borbonio, corpus heri in Galliam aduexere. Sunt uerò hi quorũ meminimus maiore parte è Pictonica nobilitate. Thomas Fuxeus Lescunus Lautreci frater eo prælio memorabilis fuit: sæpius audacissime qua parte premi Regem uidebat concurrit, eo iubente nunc hos nunc illos capessentes fugam pristini decoris admonebat: coxaq; cum esset globo ictus uulnus præ calore non sentiens, nulla non strenui equitis munia obibat. Captus cum Rege, & Borbonij sedulitate Da.

ualiq; humanitate omnibus adhibitis rebus quibus uulnus curari posset, cũ tardius plaga curata esset, intra decimum diem desideratus est. Rex *primis literis quas captiuus ad matrem scripsit, iubebat erogata quantum hostes peterẽt pecunia regia, mox ille liberaretur. Cæsi quoque* Palicius Chabaneus Tribunus *militaris*, Galeatius Sãseuerinus Bußius Chaumontius, Bußius Ambosianus, Franciscus Duratius, Turnonius, Caianus, Marrafinuus, Tonorreus Comes, Moretta: Renatus Sabaudianus *post octauum diem captus, ex uulnere moritur.* Paris *legatus alæ* Brioni *cæsus, & plures alij illustres.* Capti Henricus Nauarrorũ Rex, Franciscus Borbonius Fani Paulini Comes, Ioannes Montferratus, Claudius Boysius, Boneuallius, Philippus Brionus, Anna Mommorantius, Antonius Rupifocaldus, Barbusius, Franciscus Sammarsallus, Ludouicus Cliuẽsis, Carolus Tiercelinus, Marchianus, Cardilacus Mõnpezatij *cognomine notior*, Galeatius *uicecomes: innumeriq; alij nobilitate & rerum gestarum magnitudine insignes.* Borbonius *uarie elusit* Sammarsallũ *quasi architectum totius in se conspirationis. Castra direpta: ubi inuenta ea omnia quæ delicati homines desiderare solent.* Nec *desunt qui narrent admonitum* Regẽ *per* Gounfierium *nihil esse salui, sibi ipsi cõsuleret: sed spe renouandi prælij id non exauditum* Alẽconium & Carolum Claromõtanum *cum multis* Mediolanum *properasse: deinde unà cum* Theodoro Triuultio & Chandio *dissimulato casu pugnæ aduersæ sese in* Galliam *proripuisse.* Satis *constat* Palicio, Tremolio, Lescuno, Suffortio, Sanseuerino, *funus apparatißimum à* Borbonio *factum, cui & ipse atratus interfuerit.* Rex Pisleonum *in custodiam ductus est: custodia eius attributa* Ferdinando Alarconi.

Borbonius

Borbonius cum eum salutasset, humaniter exceptus est. Scio tamen iactitatum, ad Regem ut uenisset, collachrymanti similem Regem dixisse, Egregiā uerò laudem Borbonii egregia uero spolia refersit uis oppreßis, uictis, dißipatis! Illum hæc respondisse, Ego quidem, here, si nemo me coëgisset ad ea molienda, libenter supersedissem: deinde illos semifultos proximæ fenestræ, multis uerbis ultro citroq; habitis, dimidium horæ consumpsisse. Pomperanus quidem Borbonij comes & dux itineris ita officiosus tota hac captiuitate in Regem fuit, in Galliam ut mox condonatione impetrata aditus illi patuerit, posteáq; alæ equitum præpositus sit. Rex Pisleonum ingressus, uisus est quiddam efflagitare à Borbonio & Lanoio: recipientibúsque illis futurum ut acciperet, alia cum expectarent, petijt ne pueros Gallicos qui capti erāt Italicus miles attrectaret. Si quos cepisset Hispano redderet permutatis captiuis: atque id petijt pudicitiæ eorum consulens. Id libentißime Borbonius Lanoiúsque concessere. mox totis castris per tubicines edicto proposito, plusquam sexcenti adolescentes liberali egregiaque forma Hispanis redditi: quorum pudicitiam deploratam si apud Italos mãsissent omnes fatebantur. Cæna apparata accubuere cum Rege Borbonius, Lanoius, & Alphonsus Vastius, cum diu frustra deprecati essent ne accumberēt. Lanoius argenteā lancē lauanti Regi sustentabat: Vastius hydria argentea aquam infundebat: Borbonius ad manus abluendas mā tile obtulit. idem honos, idem cultus, eadem in captū obseruantia quæ fuisset florentibus rebus, captus magnitudine animi facundiaq; hostibus. Post cœnā uenit ad Regē salutandum Ferdinandus Daualus Piscarianus: cū quo in multam noctem Rex protraxit sermones grauißimis

de rebus. Nuntiata clade Ticinensi Gallia maxime consternata est: ipsaque Ludouica Regis mater perterrita. At senatores Gallici, qui Lutetiæ, Tholosæ, Burdigalæ, Rothomagi, Diuione, Grationopoli, ex ueteri instituto iuri dicendo præerãt, populum paßim admonuerunt ne animũ demitteret, sese colligeret potius. Decurionibus urbium negotium dederunt ut urbes paßim circuirent, uigilias agerent, mœstitiæ publicæ speciem demerent, omnibusque excitandis & cõfirmandis & intererãt ipsi priores, & præerant. Horum exemplum secuta Ludouica consilium habuit procerum; consolataque & hortata est eos ne ad tantas calamitates animos submitterent. Lautrecus cum Baionæ curam Grandimontanis delegasset, Narbonã qua fama erat uẽturos Cæsarianos adcurrit. Huic multis uerbis laudato consilio eius Ludouica scripsit, uideret, ageret, ne quid Gallia detrimẽti caperet. Si Baionensiũ res curasset, Narbona ne se commoueret: quid peditũ, equitũq; ad prouinciæ fines tuendos satis esset, scriberet. Ad hæc literis humanißime ad ciuitates scriptis, singulos consolabatur, Abfuisse filium Regem tantum à culpa in bello gerendo, ut etiam prudentißime omnia disposita habuerit: euentusq; magis consilij quàm consilium reprehẽdi posſit. quando præstiterit quod debuit, moderate quod euenit ferendum: futurum mox ut armis aut conditione positis, aut defatigatione abiectis, aut hac ipsa uictoria detractis, Gallia omnis respiret, & dignitate sua frui Regi et populi beneuolentia liceret. Rex etsi cum maxima molestia desideretur, nullam tamen absente eo futuram rerum perturbationem, hinc Vindocinẽsium Duce Belgicæ Galliæ incubante, hinc Lautreco Aquitaniæ prospiciẽte: dedisse se operam suum ut statum omnia tenerent, nec melius

» lius si ille adesset tenerent;nec esse ullo in proprio pericu-
» lo. pollicebatur quoq; futurum filio liberato si quid in eo
» desideratum esset,ne posthac desideraretur:neq; futurum
» quod multi grauiter tulissent,ut rebus semel iudicatis re-
» cuperatores ulli,nec delecti amplius iudices,submotæ sua
» cuiq; iurisdictione,darentur.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER VIII.

IN hanc dimicationem duorum maximorum potentißimorúmque Regum, omnes Italiæ principes Venetiq; animos intenderant; inter quos Clemens Pontifex eo magis quo propiores Mediolano urbes habebat. Is ubi primum audijt uictum Regem, utrius malìet uictoriá dubijs adhuc uiribus fluctuatus animo fuerat. Postea captiuitate illius nuntiata ad fortunam inclinauit; legatosq; ad Borbonium & Lanoium misit, centum quoque nummûm aureorum millibus quos uocant ducatos, ut inde stipendia persoluerentur militibus, mißis, pactoq; fœdere conuenit ut Cæsariani è finibus pontificiarũ urbium éducerentur: cõditione adiecta, si de fœderis ineundi cũ Cæsare legibus illi non conueniret, pecuniæ redderentur. Sperabat autem futurum ut Regio Lepidi & Ruberia Ferrariensi extorta Cæsarianorum copijs, potiretur: qua spe lapsus uarijsq; procrastinationibus à Cæ-

ſarianis eluſus, totum ſe ab eorum amicitia auertit, & ad Regem liberandum animum cum reliquis Italiæ regulis ſerò adiecit. Nondum clade ad Ticinum accepta, Hiſpani cum ualidis copÿs Baionam peruenerunt: & antea prope portam Leonis conſpecti ſunt, quàm reſciret Lautrecus ullum eorum apparatum. Mox tamen ab exploratoribus certior factus ueniſſe eos ſpe demum furtim ciuitatis intercipiendæ, nullo conſilio urbis diutius oppugnandæ: & ciues qui uetere inſtituto ad impetus hoſtiũ excipiendos paratiſsimi ſemper ſunt, et ſacerdotes & ſodales Dominicanos & Franciſcanos, et reliquos omnes qui arma ferre poſſent, recenſens quaſi milites, qua parte maxime hoſtibus terrori eſſe poſſet, circũduxit; ac per tres dies ita fruſtratus eſt, donec Ioãnes Grãdimõtanus et Aſprimontanus Ortenſis cum expeditis militibus urbẽ per Fanum ſpiritus ingreſsi ſunt: hoſtéſq; uel ſpe fruſtrati, qui auxilia nulla uentura crediderant; uel audacia ciuiũ oppidanorumq; perterriti, qui quotidie ex urbe erũpebant; ad ſuos ſe obſidione ſoluta receperunt. At claſsis hoſtium pontem qui media in urbe mare alluit, deÿcere parabant. At celeriter & ob maris anguſtias & ſollertia oppidanorum in fugam uerſa eſt, uno etiam faſelo tormento ex urbe emiſſo, eliſo. Compoſitis Baionenſium rebus Lautrecus Narbonam peruenit, inibatq; rationem unde pararet copias quæ tanto bello ſufficerent, ſi res interea minime componerentur. Lanoius cum Rege agit captiuo (multa enim iam inſcio Borbonio & Daualo moliebatur) ut fide publica data ex Gallia in Hiſpaniam ultro citroq; pegaſarÿs curſoribus iter pateat; & Philippum Chaloniũ Aurengiorum principem, & Hugonem Moncadam captos antea à Gallis in libertatem reſtituat: pro quibus & Petrus

trus Nauarrus & quidam alij redderentur. Anna quidem Mommorantius liberatus nihil non tentabat summis uigilijs, industriaq; ad Regem liberandum: patuitque ad Cæsarem per Galliam aditus, quando reciperet Lanoius futurum, uti facillime induceretur Cæsar remisso Mediolanēsi principatu iureq; regni Neapolitani, ad liberandum Regem. Rex scriptis ad matrem literis id petijt. missusq; est in Galliam Pelousius Gallus unus ex his qui Borbonium secuti fuerant. Is cum Ludouica collocutus facilè Hugonis Moncadæ libertatem impetrauit, Chalonio in aliud tempus dilato. Ac celeriter ad Cæsarē trāsiturus, cum Narbonam peruenisset ueritus ne si abiret Lautreco insalutato ex itinere retraheretur, cū petasatis comitibus petasatus ipse, quasi mox equos admissurus, Lautrecū inuisit. Ille nobilium aliquot cateruis, qui ultro nomina dederant armatis corpus circūsepsit: urbemq; custodia acri firmauit. armorum splendore apparatuq; collucebant omnia. alij ægre admissum alij in crastinum diē admissum uolūt cum admisso multa Lautrecus disseruit de sua cum Borbonio amicitia: at nihil tanti fuisse quo
» frangeret fidem. uideri sibi Borbonium capto Rege egre-
» gium facinus conscíuisse. at sibi prius quingentisq; alijs
» potentioribus omnia diuos adempturos, quàm ut concé-
» dāt Galliæ res diutius periclitari. Scire se qui furore iraq;
» deprauati, hostes patriæ semel esse cœperint, eos cū à rei-
» publicæ pernicie repulsi sint, neque ui coerceri neque be-
» neficio placari posse. sibi cum talibus sempiternum bellū
» susceptum hoc scelere expiando seueritate animaduersi-
» onis nimis uehementem neminem esse posse. si suo demum
» arbitrio res agatur, exempla se ea editurum quorum po-
» steritas meminisset. Hæc dicēs diducta manu quasi seca-

turus aliquid esset, uisum illum exanguem & æstuantem ferunt tremulaq; uoce respondentem. Is uisus est eo splẽdore militarique apparatu instructus, regia ut illi castra regiumq; splendorem sibi uisum putarent: multumq; remitterent de spe Galliæ à Cæsare inuadendæ, qui in uno Lautreco tantum roboris tantum maiestatis agnouissent. Pelousio ad Cæsarem proficiscenti, Ludouica literas dedit ad Cæsarem in hanc sententiã. LVDOVICA CAROLO FILIO CAESARI S. D. Equidem ut audita filij captiuitate indolui, ita non leuiter recreata sum, cum tui eum iuris factũ agnoui: cuius ego humanitatem multis rebus perspectam, perspexi. Quô fit ut coniectura augurer, facilem te ei præbiturum. Id si accidit, & reipublicæ Christianæ, & populorum uestrorum trãquillitati filij mei calamitas proderit. A te uerò postulo animũ tandẽ ad eum liberandum adijcias; petoq; donec cõueniunt inter uos conditiones, absentis filij desiderium crebritate literarũ leniri patiare. Ego quidẽ ea proponã cõsilia, quæ si secutus fueris, magnificẽtius te uictoria usum q̃ uicisse oẽs existimaturi sunt. Interea & necessitudinis uestræ iura ꝓxima, et tua humanitas & illius dignitas, liberali ut custodia asseruetur exigere uidentur. Id si feceris, erit mihi uehementissime gratum. Vale. Cæsar audita tanta uictoria, supplicationibus passim decretis uetuit ignes accendi, cæteraq; uictoriæ encomia & triũphi prænuntia adhiberi: palamq; populo ad sacram contionem uocato edici iussit, uictoriã uni Deo Optimo Maximo referendam: nihil nec sibi nec suis eo nomine blandiẽdum: literisq; Ludouicæ lectis, flecti cœpit memor casuum humanorum. Scripsit uerò & ad Ludouicã has literas. CAROLVS CAESAR LVDOVICAE

MATRI

MATRI. S. D. *Ego quàm pacis antea cupidus fuerim & tu ipsa scis, & filium tuum testem adhibere potes. Repudiastis uerò pacis omnes cõditiones etiam æquissimas. At præteritorum quæ magis reprehendi quàm corrigi possunt oblitus, non faciam ut insultẽ aduersis rebus uestris. Scito idem pacis studium, eandem semper hærere uolũtatem: eóque mitto ad te filiumq; tuum* Regem, *qui uos nomine meo ad quas ego pacis uenturus sim cõditiones edocebit,* Rutium. *Ac uos quidem tandem aliquando remittere aliquid ex pristina elatione æquius fuerit.* Neq; *plane uelim eadem uti austeritate nõ solùm in filium tuum, at ne in procerem ullum tenuiorem ex uestra nobilitate, qua uos usi estis in* Philippum Aurengiorũ *principem cõsanguineum nostrum: quem obsecro uel aliorũ captiuorũ permutatione, uel soluto redemptionis pretio curabis mihi liberandum.* Id *si feceris, quæ te uelle quæq; pertinere æqua arbitrabor ad discordias hasce pacandas, diligentius studiosius q; curabo.* Vale. Lanoius *interea simulans sese* Regem *abducturum* Neapolim *cũ* Borbonio & Daualo, Regi *curam iniiciebat: & quasi illi in* Galliam *arma mouere uellent pacisque turbare consilia, consuluit ei classe ut sua* Hispaniam *ad* Cæsarẽ *perduci se pateretur, obliteratis simultatibus; futurum maiore ut comitate liberaretur & exciperetur, quàm olim* Alphonsus Aragonius *à* Philippo Mediolanensium Duce *exceptus liberatus que esset.* Non *ignoro iactatum dum in senatu* Lutetiæ *agitur de* Rege *liberando, quosdam ita sententiam dixisse, quasi leuibus tantũ conditionibus liberandus esset, quod falsum est.* Tantum *constat, dum uerborum contentionibus impliciti quidam ob fœdus* Britannicum *ineundum cum* Henrico Britanniæ Rege, *qui*

ſeſe Franciæ Regem dicere ſolitus eſt, hijsq́; fœderibus dicebat, multi id fœdus auerſarentur, parum abfuiſſe quin ſaluberrimæ cum eo pacis conſilia abrumperentur: unde male in eos Regem animatum fuiſſe. Quæ cauſa fuit ut et quidam diutius poſtea caſtro Luparæ aſſeruarentur. Conſtatq́; eodem tempore diem dictam Antonio Pratiano iuriſpræfecto, cui præſens ipſe adeſſe iubebatur, ob cœnobij cuiuſdam poſſeſsionem immiſsis militibus occupatam. Is cum Ludouica Lugduni moderabatur conſilia liberandi Regis: ob quæ poſtea reuerſo Rege edicto caueri impetrauit, ne ulla decuria ſenatuum Gallicorũ in iuriſpræfectos quæſtionem decernere poſſet. Idem è ſenatibus præfecturarum eccleſiaſticarum iura controuerſa cognitione aulico conſilio demandata attribui uoluit: eoq́; tẽpore cum aulicum conſilium decretum aliquot patrũ Pariſienſium infirmaſſet inter priuatos quoſdam, oblato libello ab eo qui cauſa ceciderat cõtrario, inductoq́; iudicio aulico, à patribus Pariſiẽſibus id ſublatum eſt. Ludouica lectis Cæſaris literis, poſt aliquod tempus recepto Petro Nauarro Lautreci admonitione, liberauit Aurengiũ, qui conſilium fugæ iampridem deprehenſus inierat; eoque acriori cuſtodia aſſeruabatur. At Clemens Põtifex et Veneti ueriti ne Cæſar occupato Mediolano quod eſſet reliquum Italiæ inuaderet, cum Ludouica Henricoq́; Britãniæ Rege agere cœpere de Rege liberando, Cæſaréque Italia pellendo. Henricus his bellis ea fuit ſimulatione, ut inferiori innixus bellum aleret: ita qui uires Cæſaris augeri nollet, fœdus percutit cũ Ludouica multis magniſq́; de rebus, quod à ſenatibus Gallicis comprobari uoluit ſibi conſulens. Serius omnino quàm utilitas Galliæ poſtularet, aliquando tamẽ Cæſaris uires Galli antea ſæpe cõ-

temptas

temptas uereri cœperunt. Ludouica etsi tantum esse consensum omnium uidebat, ut ad authoritatem dignitatēq; regiam defendendam conspirasse omnes uiderentur, externis tamen auxilijs freta, multum captiuo filio ad liberationem à Cæsare impetrandam conferebat. Rutius à Cæsare ad Regem missus duriores conditiones retulerat: simul admonuerat Carolū Lanoium, simularet sibi iussū à Cæsare Regem Neapolim abduceret, ita futurū ut longinqua captiuitate depulsa, ad quasuis pacis esset uenturus conditiones. Is cum uideret iniquius id Regem ferre, & Pontificis, Venetorū, aliorumq; fœderatorum coniurationes uereretur, ei persuadere cœpit, si in Hispaniā ad Cæsarem pergeret, futurum uti æquioribus conditionibus liberatus, in regnum mox rediret: Lanoius id quoq; recipiebat. Id eius consiliū maluit Rex sequi quàm periculosa aliorū consilia tentare. Genuam tamē profectus, cum undique occurrisset multitudo, petulantiáq; aliquorū risu irritatus esset, pœnitere eum cœpit consilij, minúsq; æquus semper postea Genuēsibus fuisse uisus est. Scriptores Gallici aiunt ita pacto conuentū inter Regem & Lanoium, nisi eum æquis conditionibus Cæsar liberaret, ut eum in Italiam reduceret. Cæsariani uanissime ea confingi, quæsitumq; colorem frangendæ & uiolandæ fidei. Borbonius etiam postea in Hispaniam classe uectus ad Cæsarem peruenit. Cui Cæsar multis passuū millibus extra urbem Toletanam obuiam ijt, cum toto comitatu aulico: ingentiq; pecunia donauit, quæ mox ut erat ille profusus, passimq; omnes domo excipiens, mensæque adhibens, (quod rarissimum est apud Hispanos) cōsumpta est. Vnde postea & ab Henrico Nansoo mutuò decem aureorum nummū millia, & à Laurentio Gonomodio uen-

dita Calmontij Montealtiq; ditione uiginti nummûm aureorum millia accipiēs, omnia mox consumpsit. Henricus Nauarrorum Rex cui inuito regnum iampridem Cæsar seruabat, etsi pactus erat de redemptionis pretio cū Dauálo quod mox ad futurum erat, iussu Cæsaris diligētius in Papiensi arce asseruabatur. Id Petrus Rapifortius cubicularius eius intuens, qui ultro citróq; in urbem cursitare solitus erat, acri homo ingenio & solerti, paulatim duos è custodibus præcipuos in eam adduxit sentētiam, uti consilium eius liberandi caperent. Solicitatos urget custodes: deligitur nox proxima rei parandæ. Interea funes cōparantur oblongi. hi nocte intempesta sane quàm sollerter aptantur à custodibus, ut his innixus fossas arcis transiliret. Ille admonitus ubi transiliendum fuit, animo cōsternatus uel periculo ne in fossas decideret, uel acriori custodia si minus res ex animi sententia succederet, parum abfuit quin improbato suorum cōsilio in cubiculum rediens, prudēs consiliū eluderet. At cubicularius ut erat naturā ferox, et qui heri audaciā nosset, quasi tamē ignauia ei exprobrata, resipiscendi nullū locū rebus iam paratis ait. Quis enim non damnet ignauiam tuam here? Vin' liberari? Vin' redire in Galliam? Vin' distractionem bonorum fugere, quæ iam agitatur ob redemptionis tibi pretium afferendum? Et uelle quidem te uideo. Addo etiā uelle te Cæsaris iram uitare, qui redēptione persoluta regni æmulum, quod iampridem occupatum possidet, fortè sublaturus est. Ea omnia cum uelis, tuum esse in experiēdo periculum nō uis, haud stulte sapis: siquidem id sapere intelligis te regnumq; tuum funditus perire. Aut abeundi periculum tibi hodie suscipiendum, aut spes omnésque regni & uitæ amittendæ: harum conditionum utram malis

» *lis dispicito. Parata uides omnia tutißime: sine metu abe-*
» *undi facultatem uides. At nos in tua uita laudem quæri-*
» *mus? ubi si paululum modò quid nos præterierit, abeun-*
» *diq; consilium Cæsariani rescierint ipse perieris? Immo ue*
» *rò nullo abeundi consilio animaduerso, ut regni æmulum*
» *tollendum te deliberarunt. ut non deliberarint; an putes*
» *minus meam rem agi quam tuam? Hîc enim si quid nobis*
» *aduersi (quod dij auertāt) euenerit, ego perierim: tibi sal*
» *ua omnia. Tibi quidem à Cæsarianis paululum diligētior*
» *custodia, & uerba: mihi & compedes et uerbera, ad ex-*
» *tremum ceruice id mihi luendum uideo. Quin age & te*
» *& nos metu omni libera. Ea cum audijsset Rex Hēricus, iactamq; iam aleam uideret, redeundi consilium omisit. Nec tamen, funes illos ueritus, prius sibi transiliendos putauit, quin prius unà à puero aulico qui ei perpetuus comes fuerat, tentarentur. Misso igitur puero & transiliente eo ensis pueri in fossas desiliēs, stridulúmque sonum emittens, maiorem ei incußit timorem. At cubicularij excitatus sermonibus nomine compellare cœpit puerū. Is strenue transilierat, exauditúsque à Regulo cum se transilijsse sine periculo diceret, tantum ensem decidisse; proinde ne quid uereretur, pacata esse omnia, eum mouit ad transiliendum. itaq; Regulus transgressus cubiculario & custodibus sequētibus ex arce egreditur: seruiliq; ueste sumpta, celerique cursu uectus, in Galliā rediit. Custodes ingētibus uectigalibus annuis donauit. Interea quo res esset occultior, nec fugientes Cæsariani assequi possent, iusserat Regulus occupationes prætexens, alterum ex pueris suis lectulo suo decumbere. Is ignarus horum consiliorum creditus est. Ac reliquis custodibus prima luce uenientibus in cubiculum, cum Regulū obdormire de more sum-*

mo iam die uiderent, nihil admirabantur. At ubi ad undecimam iam horam mirantur hominem stertere, lectulo puerum extrudunt, doliq; ignarum nacti serò sequi abeuntem nequicquã pergunt. Acciderat paulò antea parua quidem res; sed quæ in extremum penè discrimen cõditiones liberandi Regis adduceret. Nam Rutio quẽ à Cæsare ad Ludouicam missum diximus per Narbonã proficiscenti, Lautrecus comitem dederat Carbonem Saisasum hominem rei militaris peritissimum, qui iter eius obseruaret secretaq; colloquia inhiberet. Is ubi Monspessulum peruenit, nactus hominem exterum cum Rutio colloquentem de conditionibus Regis liberandi, Galliæq; statu, maleq; in Gallos animatũ, edixit ei facesseret ex eo loco, alioqui futurum ut uinctum ad Lautrecum perduceret. Ille qui se iam designatũ uideret, grauioraq; uereretur, proficiscentes sequitur, taci te obseruans si quo tãdem pacto rationem inire posset Carbonis intercipiendi. nactúsque occasionem cum de uia deflexisset Carbo uentrẽ exoneraturus, concitato calcaribus equo in ipsum infestus dirigit, ualidoq; ictu transfixum obtruncat. Rutius qui Carbonem miraretur tandiu iter differre, ubi ad eum properans obtruncatum agnouit, abeũtem insidiatorem sequutus, accitis uicinis hominibus persequitur: nactúsq; palude delitescentem uinctum ad Lautrecum perducit, rem quo erat ordine gesta exponens. Videbat enim si aliter accideret, futurũ ut ex itinere à Lautreco reuocatus, cum in se accenderet. Non uidebatur uerisimile ei ignarũ Rutium sceleris. Reus tortus & adductus satis hominem purgabat. tandem Cæsaris Ludouicæq; literis acceptis, eũ dimisit, de insidiatore suppliciũ sumpsit. Interea Clemens Pontifex cum Venetis, Sfortia, Ludouica, alijsq; fœderatis

occulta

occulta inibat consilia, quibus ex Italia *&* Neapoli *pelleret* Cæsarem. *Cum autem uideret fieri uix posse ut tantæ* Cæsaris *copiæ delerentur, nisi adiuncto aliquo è* Cæsarianis, *tentauit in eandem factionem perducere* Ferdinandum Dauali; *oblato regni* Neapolitani *titulo.* Hieronymus Moronus *solicitandi* Dauali *negotium receperat. At is quo sagacius hostium consilia uirésque exploraret, finxit se libenter huic prouinciæ præfuturum. occulte autem literis ad* Cæsarem *scriptis eum certiorem tota de re facit: admonuit tamen dissimularet quæ tentarentur.* Iam *conueniebant fœderati cum* Daualo, *ut is mox cum parte copiarum quantam posset contrahere, ad eos trãsfugeret:* Neapolim *inuaderet: eo regno* Pontifex *rite* Cæsarem *rebus iudicatis* Pontificiq; *rebellem priuatum declararet. Cum transiturum eum expectarent, petijt ut in quindecim proximos dies res differretur, quibus interea responsis peritorum scire posset, an hæc faciens in maiestatis crimen incideret.* Re *autem uera interea totum rei exitum* Cæsari *patefecit.* Iurisperiti Romani *cum respõdissent posse eum iussu Põtificis arma in* Cæsarem *ferre:* Cæsarq; *eodem tempore quid moliretur non ignoraret, uana spes fuit fœderatorum.* Risit *autem* Cæsar Pontificis *perfidiam: qui cum totius esset coniurationis architectus,* Cæsarem *tamen scriptis literis admonuerat, rebus suis sibi caueret, ducésque suos fidelius sibi deuinciret.* Rex *in* Hispaniã *profectus ubique honorifice iussu* Cæsaris *exceptus fuisset, nisi fortunæ suæ eos honores non conuenire dixisset.* In Hispania *quoque cum ægros sanaret, strumis scrophulisq; mederetur: (quod ei singulari ueluti prærogatiua à* DEO OPTIMO MAXIMO *cõcessum, uetus est opinio) cum in corporis custodes liberalitate incre-*

dibili uteretur, paßi à plebe Hispanica laudatus est. Inde Marguareta Valesia Regis soror cum Francisco Turnonio Biturigum pontifice, Ioanne Selua Parisiensi præside, Philippo Sauotio, Galioto Ienolaco ad pacis cõditiones tentandas missa est. Cæsar qui Rege in Italia agente ad æquas pacis conditiones se uenturum ostẽderat, repentè immutatus est. Nam Burgũdiam omnem sibi prius reddi postulabat, Mercurini iurisprææfecti consilio usus: et Marguaretam Regis sororem Borbonio iungi connubio. reliqua tẽperari poterant. Selua respondit de Burgundia restituenda nihil sibi imperatũ: Marguareta quiduis potius se passurã, quàm Borboniũ maritũ. Sunt qui scribant Regem aperte contestatũ, si ad duriores pacis cõditiones cogeretur, futurũ ut in Galliã reuersus pacta uiolaret. Irritatus Cæsar qui Regem diceret Hugoni Moncadæ ea oĩa pollicitum, exceptis pauculis aliquot cõditionibus, missos ait oratores ad pacis perturbãdas rationes: simul illud simulans inita consilia inter Regem & sororem, quibus is in Galliam fugeret. itaque & Regem arctius quàm antea custodiri iußit, & longum ei carcerem per suos minitatus est. Inde Rex in grauißimum morbum incidit, uel tædio longæ custodiæ, uel animi cõsternatione, cum liberandi sui consilia non procederẽt. Id ubi rescĩjt Cæsar qui antea Regem non uiderat, pergit ad eum consolandum: nam & facilẽ medici morbum auctum ex animi consternatione, renouata spe depelli posse aiebant. Et is nihil se eius morte uidebat consecuturum: angebaturque animo tantum bolum sibi ereptum austeritate sua. Itaq; ad eum profectus, initio orationis ualetudinem tantum diligẽter curaret admonuit: adfuturam mox ei certam liberationẽ: multa se remissurum æquis ut conditionibus liberari posset,

*ſet.*Rege *conualeſcente in* Mantuano *conuentu quod recentiore nomine* Madricenſe *uocatum eſt,cõditiones* Regis *liberandi acceptæ ſunt,* Turnonio Selua *&* Sauotio *pro* Rege *ſpondentibus:pro Cæſare* Hugone Moncada *et* Ioanne Alemãno. *Cõuenit uti* Burgundiæ *ducatum* Cæſar *reciperet:remitteret* Rex *iura* Mediolani,Genuæ,Hastæ,Tornaci,*&* Attrebatẽſium:*abdicaret à ſe ſuprema dominia* Flandriæ, Attrebatenſium,*aliorumq; uicinorũ: ccderetq; prouocationibus.* Henricus Nauarræ Regulus *cederet iuri quo regnum* Nauarræ *ſibi maioribusq; ſuis delatum contendit:ei* Rex *ulla ne auxilia ferret:* Cæſari *ad coronam imperij ſuſcipiendam* Rex *tredecim naues paratas daret:ad hæc ingentem pecuniam.*Donec *impleta eſſent pacta,obſides manerent* Franciſcus *&* Henricus *regij liberi:aut ſi liberos dare nollet* Petrus Vandomius, Ioannes Scotus,Henricus Lautrecus, Michaël Salutianus,Bernardus Aubignius,Lauallus Riuenſis,Sauotius, Mommorantius:Eleonoram *ſororem* Cæſaris Rex *uxorẽ duceret:* Borbonio *alijsq; qui ad* Cæſarem *transfugerant bona redderentur.*Pluraq; *alia diſerte adiecta ſunt,quæ omnia ſancita ſunt* Patrum Gallicorum *decretis.quæ nos omittimus cum uideamus paucis poſtea menſibus irrita fuiſſe.*His *cõditionibus* Rex *liberatus eſt, datis obſidibus duobus liberis: pactus ni pacta impleret futurum ut ad* Cæſarem *rediret.* Carolus Lanoius *cum eo profectus ad* Burgundiam *recipiendam,*Miſerum *ſpectaculũ non longe à* Fonte Rapido,*una naui pater redibat: altera liberi eadem uia in ſeruitutem abducebantur.*Rex *in* Galliam *reuerſus ſolito triſtior uiſus eſt. ad* Montem Marſanũ *diuerſatus ad priſtinam hilaritatem redire cœpit.* Burdigalæ *magnifice exceptus ibi dies aliquot conſumpſit:na-*

ctusq; cum Ludouica *matre* Annã Pisselenam *quæ postea* Pontieuria *à mariti nomine uocitata est,uel* Estampea *ob oppido* Cesso, *ut uidit liberali facie puellã delectatus est eius comitate & suauitate.* Inde *in* Angolismensium *urbem diuersatus*, Cognacum *etiã adijt,ubi multos dies consumpsit.ex eo enim loco ortus cũ esset,suadebant medici uti leniret curas captiuitàtis diuturnæ.* At *dum auidius ceruum uenationi deditus sequitur, ex equo prolapsus,magnum adijt uitæ discrimen.* Ibi *magno principũ, procerum,pontificumq; coacto consilio,palàm expressit cum* Cæsare *inita fœdera: obsecrans deliberarent suaderentq; quid in rem esset & suam & suorum: affirmans nihil sibi esse antiquius,quàm fœderibus seruandis operam suam omnem deferre,perpetuáque pace cum* Cæsare *frui.* Illi *re deliberata;iniquißima esse aiũt fœdera:neq; uerò à capto homine ui doloq; extorta seruãda.metu carceris perpetui pollicitá irrita esse.ut autẽ maxime ea* Rex *uelit seruare,non situm in sua unius potestate:solutũ cum non peteret à* Pontifice,*ultro legibus, & iure quidẽ. neq; enim uanis illis pollicitationibus distrahi alienariq; potuisse* Gallici *regni uerum patrimoniũ,ab ipso ut nõ partum,ita posteris seruandum:cũ nulla populi uoluntas adfuerit,irrita esse omnia.* Ac *post longũ tẽpus uocatus* Burgundiæ *proceribus,cum instaret* Lanoius *de ea recipienda:lõga* Rex *ab eis oratione petere cœpit,fidem suam apud* Cæsarem *liberarent, libentes ad eum transirent.* Hi *negarunt se unquam in* Cæsaris *uẽturos potestatẽ.* Quod *si pergat* Rex *ui eos cogere,futurum ut & ipsi uim ui depellentes,solutique dominio omni & à* Rege *&* Cæsare *seruitutis iugum depellant.* Lanoius *etsi omnia perbelle instructa compositaq; uidebat: quippe quem præsentem*

Rex his consilijs adhibuerat, rogare cœpit Regem uti arces quas præsidio munitas poßidebat, redderet. Vt uerò nec hoc impetrauit, quid gereretur sensit: precibusq; Regis adductus ad Cæsarem scripsit, suadẽs ut pecunia accepta Burgundiã remitteret. Ille rescripsit nihil esse quod Rex culpam in suos uertat, pactus eũ satisfacturum si in Hispaniam rediret. reque infecta ad Cæsarem redijt Lanoius. nec tamen protinus ad arma uentum est. At misso à Cæsare ad Regẽ Nicolao Perrenoto Grauillano utrinq; de fœderibus actum est. Dum hæc gerũtur, nouum fœdus initum est inter Regem, Clementem Pontificem Maximũ, Venetos, & Franciscum Sfortiam. His cautum est amicitiam inter eos perpetuò futuram. Si quis his, uni ue horum hostis sit, hostem omnibus futurum. Posse Cæsarem participẽ huius fœderis fieri, si prius Regios liberos æquo soluto redemptionis pretio reddiderit; Mediolanúmque Sfortiæ: neque Italiam adeat ad infulas imperij recipiendas nisi eo comitatu, qui arbitrio relinquetur Pontificis & Venetorũ: solueritq; Anglorũ Regi debitam pecuniã. purabuntur autem à fœderatis sumptibus communibus copiæ trigiuta millium peditum, quingentorum equitum cataphractorum, triumq; millium leuis armaturæ, unà cũ machinis tormentisq; bellicis necessarijs. Manebit is exercitus donec bellum confectum sit, debellatiq; qui Italiæ quietem perturbant. Conducentur ad bellũ Heluetij: dabiturq; opera à Rege qui multum apud eos authoritate potest, ut honestis conditionibus ad bellum accedãt. Admonebitur Cæsar de restituendis Regijs liberis: Ni faxit, confectoq; hoc bello fœderatus quisq; Franco ad bellũ Cæsari inferendum auxilia suppeditato: omnes uerò decem millium peditum, mille cataphractorum, & quingentorũ

equitum leuis armaturæ numerum, aut eorum loco pecunias ad eum numerum militum cogēdas. Parabitur classis ad id bellum uiginti octo triremium, nauiumq; onerariarū ad eum usq; numerū qui fœderatis placebit. Permittet Frācus Sfortiam iure quo optimo maximo uti frui Mediolanensi principatu; soluta tamē quotannis pensione annua, quæ Pontifici Venetisq; æqua uidebitur: modò tamen ne sit minor quinquaginta millium nummûm aureorum. Pro his soluendis prædes sponsoresq; aßiduos eo nomine dato. hos si non inuenerit, Pontifex eius nomine spondeto: Veneti consponsores accedūto. Persoluito Sfortia Maximiliano Sfortiæ fratri annuam pensionem æquā pro dignitate familiæ. Liberato Rēgē ea pēsione quam ex fœdere pēdit Maximiliano. Amicis fœderatorū restituūto bona: his liber in patriā reditus esto: præcipue quidē Alberto Pio Carporū Comiti. Pēsiones quas Gallus Heluetijs persoluebat, has illis Sfortia persoluito, adiunctis sibi eis eo fœdere, quos sibi Rex adiūxerat ob Mediolani defensionem. Vxorem Sfortiæ Rex dato Pontificis arbitrio, regio ortam sanguine. Interea si quid acciderit Francisco Sfortiæ, eadem hæc Rex in Maximilianū conferto. Reddatur Regi Astensis Comitatus, Genuensium quoque supremum dominium: relicto tamen Antonio Adurno duce, si is fœderis uelit particeps fieri. Parta Italiæ quiete, si moretur Cæsar in reddendis Regijs liberis, fœderati ijsdem copijs Regem iuuabunt. Neapolitanum regnum ubi debellatum fuerit, Pontificis esto: persoluta tamen æqua quotannis pensione Regi, modò tamen minor ne sit septuaginta quinque nummûm millium aureorum. Dato Pontifex eo nomine coacto rite purpuratorū consilio, eorúmque consensu sponsores Regi. Ni faxit, redito Rex ad pristina

ſtina iura. Hactenus capita aliquot fœderum adſcripſimus: pleraq; autem omiſimus aliò ſpectantia. Tanta Italiæ coniuratione territus Cæſar, eò remittit Carolũ Borbonium attributis copijs: eodem peruenit Georgius Frõſpergus cum multis Germanorum millibus, fruſtra Franciſco Vrbinate iter impediente. Rex quoq; Michaëlẽ Antonium Salutianum cum quatuor Aquitanicorum peditum millibus multiſq; equitibus in Italiã mittit: qui expugnatis aliquot oppidis, cum uidet latius uagari Cæſarianos, qui Mediolanũ præſidio tenebant, imparatos adortus Mediolanum redire coëgit. Quô factum eſt ut parũ abfuerit quin orta grauiſſima ſeditione res Cæſari infeliciſſime cederent, nullo toto biennio militi ſoluto ſtipẽdio. At Borbonius uarie mitigãs militum animos, corraſiſq; à priuatis & ſacris locis ingenti pecunia, ſeditionem iam gliſcentem compeſcuit. Submiſerat Cæſar Hugonem Moncadam Romæ ad perturbandos Pontificis conatus. Is etſi Cæſari fauentes Columnẽſes prius placarat, quippe cum Veſpaſiano Columna redierat in gratiam: Pompeium tamen Columnam unum è purpuratis põtificijs ad inſidias Pontifici tendendas impellit. Ingreſſi cõiurati Romã, direpta põtificia ſuppellectili, ſecurum ſibiq; nihil ab his timentẽ adorti, in Vaticanũ cogũt: nec prius dimittũt quàm pactis in quatuor mẽſes inducijs. recipit etiã quos cis Padum haberet milites reducturum ſe. Præerat Borbonius cum magnis copijs Mediolano: pontificiumq; & Venetum exercitum adeò contemnebat, ut ultro Placentiam oppugnãdam ſibi ſuſceperit. Cuius oppugnationem dum uidet tardiorẽ, tardeq; militibus à Cæſare ſtipendia ſuppeditari, re cũ Antonio Læua, Alphonſo Vaſtio, Georgio Fronſpergo, Philippo Chalonio, Aurengio deliberata, cõ-

retinere neque alere posset ob commeatus inopiam; pridie Nonas Maias pergit ad urbem oppugnãdam. Hispani & Germani bis mœnia scalis scandentes pulsi sunt. eo die nebula crassior urbi insidens pontificijs oberat. Pergit dolens suos pulsos Borbonius celeriter allatis scalis ipse scãdere: cum eo certatim aduolat Germanus Hispanusq; miles. Emisso autẽ à suis ex æneo tormento globo, qui in crus sinistrum deuolutus est, inde repentè sublatus est. Nec minus tamen cessauit oppugnatio Philippo Aurengio uulneratum tantũ dicente: proinde ulciscerentur uulnus imperatoris sui. itaque illi acrius instare, auidi prædæ murũ ascendere: nec nisi urbe capta cessare. Pontifex in Adriani molem prius secesserat. capti ciues, dereptæ domus, & sacra loca, uiolatæ mulieres & uirgines, etiam sacris addictæ. Pontifices minores purpuratiq; passim in seruitutẽ abducti. qui se pecunia redemerãt, iterum in captiuitatẽ ab alijs abducebãtur. nihil sancti nihil sacri prorsus intactum. neque modum neque modestiam uictores habuere. fœda facinora in Romanos patrauere. Borboniũ adhuc spirãtem Romæ expirasse creditum est. Is ita ab exercitu toto deploratus est, ut Germanus miles tumulo eius titulum hũc adscripserit: AVCTO IMPERIO, SVPERATA ITALIA, DEVICTO GALLO, PONTIFICE OBSESSO, ROMA CAPTA, CAROLI BORBONII HOC MARMOR CINERES CONTINET. *Tandẽ exacta à Pontifice post aliquot dies ingenti pecunia, abactáque undique præda, Neapolim Aurengius cum Cæsarianis profectus est. Interea fœdus Rex arctissimum cũ Henrico Britannorum Rege prius cõtractum renouauit: ambóq; Reges fœciales suos ad Cæsarem misere, qui & bel-*

lum indicerent, & indignam Pontificis captiuitatem ei exprobrarent. Fœcialibus Cæsar respondit, indici bellum à captiuo suiq; iuris homine non posse: Gallum iure captum belli, seruum factum: liberatum datis filÿs obsidibus, iureiurando sacratißimo pepigisse ni pacta seruaret, seruaré ue per suos non posset, futurum uti in captiuitatem rediret. Quid interea contra ius gentiū, neq; religione solutus iurisiurādi, bellum indicit? Si pactorū pœnitet, redeat in meā potestatē captiuus: cōuentiones irritæ sint: quicquid habuere Galli ante receptas pactiones recipiāt. tum bellum & audaces prouocationes placeant: tū sponsio & iusiurandum repudietur. Expostulastis Pontificem captum, quasi is me ignorante non captus sit: captiuumq; adhuc liberari uultis, qui multos iam menses iussu imperioq; meo liberatus est. Hæc ubi Cæsar dixit, separatim rogato Guyeneo fœciale regio petÿt ab eo ecquid Rex intellexisset de Francisco Caluimōtano Burdigalēsium præside regioque apud se legato, quod illi denuntiarat. Caluimontano autem Cæsar multis antè mensibus dixerat, nisi pacta Rex seruaret, futurum uti inter profligatæ famæ, uilésq; homines eū deinceps haberet. Ea ubi Rex rescÿt, per fœcialem Cæsarē ad singulare certamen prouocauit. Addunt alÿ Regis nomine mēdacium Cæsari exprobratum, quod genus contumeliæ multo maximum est apud proceres: Cæsar ad Regem & ipse fœcialem suum misit. Hunc excepit Rex in palatio Lutetiæ, uocatis magno apparatu legatis Pontificis, Venetorum, Florentinorum: nobilitate omni Gallica, Cardinalibus, Episcopis, iurispræfecto Antonio Pratiano aßidente unà cum senatu Parisiēsi, theatro etiā in eam rem parato, uti res populo notior esset. His ita paratis admissus est fœcialis. Admißū rogauit

Rex

Rex afferrét ne à Cæsare duelli locum. At ille Rege orato ut audiretur, iterum atque iterũ ferocissime à Rege rogatus est, ecquid afferret locum duelli: nihil opus uerbis, proinde afferrét ne duelli locum? Ille cum se id afferre diceret quod Regi satis esse deberet: proinde prius sibi diserte imperatum à Cæsare esse, uti quædam Regi referret, quæ paratus erat referre, non est exauditus. Ita cõuentus est dissolutus, cum prius Rex de multis Cæsaris in se iniurijs expostulasset, spectantibus audientibusq; legatis. Interea Henricus Lautrecus contractis multis equitũ peditumq; millibus, Hastam peruenerat: ubi Heluetiorũ septem millia expectans, ne quid interea hostes molirẽtur, (certior factus Ludouicum Lodronij Comitem Boschum peruenisse, urbem Alexandrinorum satis munitam, cum quinque millibus Germanorum, quos mox Alexandriam traducturus erat) constituit intercipere Lodronium unà cum Germanis: celeriterq; properare iussis militibus unà cum Heluetiorum cohortibus, quæ recentes peruenerant ad eum, Boschum cœpit oppugnare: misso Ioanne Mompezatio Carbone suppræfecto Vatensi, qui urbem cingẽs Germanos exitu arcebat. Lautrecus paucos post dies cum robore exercitus sequutus, cũ & oppidani & Germani acriter urbis defensioni incumberent, admotis grauibus machinis stratisq; muris, signo suis dato, prædaque concessa militibus, eorum usus opera mox expugnat Boschum, direptaq; urbe prædã militi concedit. Sunt qui Lodronium, dum Boschum obsidetur iam Alexãdriam peruenisse scribãt: uxore apud Boschum relicta, quæ & ipsa in potestatẽ Lautreci peruenit. At ita humaniter tractata est, ut & pudicitia salua non ipsius tantũ, sed comitum omnium fuerit: & supellex ei, omnia uasaq; aurea &

argentea quæ diripuerat miles conquisita & reddita. Iā prius attributa parte copiarum Carolū Lotaringū Vandemontium Alexādriam Lautrecus miserat: in qua Baptista Lodronius & Albericus Barbianus cum ualido præsidio erant Germanorum. Barbianus per colliculos Alexandriæ uicinos inuito Vandemontio ingressus fuerat. Celeriter admotis machinis ueriti oppidani Boschi casum, ad deditionem cogūt Lodronium & Barbianum: his quidem conditionibus; Germani, ut qui uellent redirēt in Germaniam; Barbianus intra sextum mensem arma ne in Gallos ferret. Venit interea ad Lautrecum Cæsar Fulgosus, indicans facile esse Genuam recipere. Si partem copiarum sibi is attribuat, ita res se Genuensium attriturū, sequente ut Lautreco ad deditionem cogi facilè poßint. Visa res Lautreco non indigna regio nomine. itaque attributis aliquot cohortibus, Fulgosum emittit: eodémque tempore ab Andrea Doria Genuensi, quem Rex nauibus suis nauticisq; copiis præfecerat, ita ora Ligurum omnis infestabatur, ut ad portum Delphini perueniens naues obsideret Genuensium. Non longe à Genua promontoriū est, quod saxosum in mare excurrens, sinistroq; latere exundantes undas angustis faucibus excipiēs, sinum portum efficit, quem ueteres Delphini uidentur nomine decorasse. In eum locum Genuenses in Doriam nauesq; Gallicas progreßi, usi uentorum auxilio, & obsessas naues liberant, & Doriam capto etiam Philippino Doria nepote Andreæ, usque Saonam persequuntur: ferocioresque facti in Fulgosum progrediuntur, Gabriele Martinengo duce. Fulgosus fugam simulans, capto prius Martinēgo, alio itinere in urbem peruenit: nactusq; uacuam milite commeatusq; inopia laborantem, cū iam Lautrecus pro-

ximus

ximus esset urbẽ recepit. Antonius Adurnus cum Cæsarianis in arcem se recepit: inuitatusq́; à Lautreco honestis pactionibus deditione facta arcem reddidit. Ita Liguriã omnem mox Lautrecus recepit. Hinc Lautrecus in ditionem Mediolanensem peruenit. Cumq́; Mediolano proximus esset, Ludouicumq́: Barbianũ ab Antonio Læua sciret Papiam missum cum præsidio ualido peditũ, uel quòd nollet Sfortiam Mediolano potiri, cui captum mox reddendum erat; uel quòd Papiensium insolentia commotus est, qui se Regum domitores prædicabant ob captiuitatẽ Regis, summo usus Aquitanorum studio Papiam contendit. Quatuor diebus admotis machinis mœnia prostrata sunt. Papiensibus & Barbiano non indiligenter urbem tuentibus, quinto die expugnata est ciuitas: incensæ domus: expilata templa: direpta bona: uiolatæ mulieres. Etiam parabant Aquitani ita urbem diruere, nunquam ut refici posset: ni Lautrecus post aliquot dies edicto uetuisset, ne quid in ciues oppidanosq́; miles moliretur: utq́; Venetus miles qui expugnata urbe aduenerat, passimq́; omnia postica libidine polluebat, deinceps ullos ne attrectaret. Barbianus captus est: Aquitani pedites præda ditati, pleriq; inscio Lautreco in Galliã rediere: quos omnes edicto regio conquiri ultimoq́; supplicio in eos animaduerti iussit Lautrecus, ob desertam militiam. Sunt qui scribant capta urbe post aliquot dies deprehensas aliquot hostiles cohortes, subterraneo loco collocatas, fusasque ac miserè concisas ab Aquitano milite, quem eo quidem bello ferociorem crudelioremque plusquam res exigeret passim fuisse aiunt. Quod & ipsi Lautreco non satis probabatur: qui ut erat clementissimus, si quis ad æquas conditiones rediret; ita impatiens cõtumeliæ, si quem nactus

erat à quo se contemni putaret, uelut accidit ad Viglebanum. Nam præfecto castri cum per caduceatorem iußisset castro Regi cederet, isq; superbißime caduceatorem abegisset; remisso ad præfectum caduceatore, eò se uenturum cũ totius exercitus robore denuntiauit: ubi machinæ castro essent admotæ, nullum precibus locum futurum. At is superbius abegit caduceatorem, multa in Lautrecũ Gallicúmque nomen conuitia effundens. Itaque admotis machinis cum præfectus deditionem fecisset, iure militari usus, cum exercitum regium lusisset, in præfectũ animaduerti iußit, reliquis omnibus illæsis: & tamen admonentibus rogantibusq; aliquot Italicis proceribus, animaduersionem suam in eum remiserat: nisi momento prius tẽporis hi quibus imperatum fuerat ante mandatum executi fuißent, quod grauiter ipsum Lautrecum tulisse fama est. Interea cum Antonius Pratianus Pratiani iurisprœfecti filius in Galliam uoluntate Lautreci rediens, (reditũ tamen breuem pollicitus, quippe eũ Lautrecus quòd tardius antea subministrabantur pecuniæ regiæ secũ abduxerat, patrẽmque ideo cui ærarij cura incumbebat faciliorem putabat futurum ad pecunias suppeditãdas) cum nuntiasset Regi Papiæ expugnationem, rumórq; tota Gallia dißipatus esset, plebs Lautrecum ad cælum tollere; ueluti macula priori sublata melius sperare. Nãque alia egregia belli facinora peperisse quidem Gallis laudem: Papiam autem expugnatam, in cuius oppugnatione priori Rex hæsisset, restituisse ueterem omnem Gallicam gloriã, priorísque captiuitatis famam obliteraturam. Clemẽs interea Pontifex etsi captiuitate liberatus, uel spe ut conuenerat Neapolitani regnĩ recuperãdi: uel quô Cæsarianos à quibus uexatus fuerat ulcisceretur, sperans etiam futurum

rum uti Lautrecum *in* Florentinos *male sibi pacatos immitteret, non cessabat* Lautrecum *ad* Neapolim *uocare. atq; ita effecit apud* Regem,*ut is* Lautreco *imperarit, expeditionem* Neapolitanam *sequeretur.*Non *satis id place bat* Lautreco: *imperia tamẽ regia secutus accinxit se ad expeditionẽ. Vixdum abierat,cum* Antonius Læua *Mediolano cũ* Cæsarianis *egressus,*Sfortianos Abdiato *spoliat.*Huius *rei admonitus* Lautrecus *à* Sfortia Petrũ Nauarrum *cum tribus* Aquitanicorũ *peditum millibus subsidio* Sfortianis *misit: qui mox fusis fugatisq;* Cæsarianis Abbdiatum *recepit.*Iam Lautrecus *longius cum exercitu progressus, præmiserat* Petrum Nauarrum *ad* Aquilã *tentandam.* Aquilani *etsi* Cæsarianorum *aduentum expectabant,deditionem tamen fecere.* Inde Troiam Galli *peruenerunt.*Ibi Cæsariani Gallos *expectabãt:*Philibertúsque Chalonius Aurengius *satius existimabat prælio decerni, antequam res* Neapolitanorum *tentarentur.*E*rat uallis inter duas acies nõ sane arduo descensu:eò* Aurengius *equitatum omnem & leuem armaturam ex urbe emisit,qui* Gallicos *equites lacesserent. in eos* Lautrecus *equitatus partem mittit. Diu cum esset pugnatum, & multi è* Cæsarianis *qui longius procurrerant circunuenti, in urbem redierunt.* Erant *hostium copiæ ut numero, ita robore ueteranorum militum non inferiores* Gallicis.Hi *ueriti ne eo loco impetum* Gallorum *sustinere possent,ut maxime poßint,periculum esse ne* Neapoli *excludantur: concilio cõuocato optimum esse statuũt,*Troia *relicta* Neapolim *redire.*Itaq; Aurengius *prima castrẽsi uigilia è* Troia *copias subducẽs, crebris ignibus spẽ prælij faciens:non tamen ita occulte egressus est,quin ex fremitu abitum eorum* Lautrecus *senserit. Agitatũ est apud*

Lautrecum sequendi ne essent hostes. sequendos plerique suadebant, precipue Michaël Salutianus: perculsas acies ac perterritas facilè dißipari posse. Dissentiebat Petrus Nauarrus: neque enim in certius exitium properare hostes posse, quàm ad Neapolim confugientes uastam urbẽ & quæ diutius tantas copias alere non posset. Quid si eos sequi uelint Galli? quid impediat quo minus illis & numero & robore non inferioribus, belli alea feliciter cadat? Emensos iã tota nocte longa itinera assequi quis posſit? Quæ tandem res cogeret Gallos se fortunæ committere aduersus hostem, quem tempus mox deteriorem et locus ipse redderet, sine stabili munimento degentem? Placuit Nauarri hominis rei militaris peritißimi sententia Lautreco, itaque hostium sequendorum consilium omittens, Troiam recepit. Troiam urbem alij à ueteribus Aeculanum uocatam, alij per castra Annibalis ab alijs designatam contendunt. Lautreco culpam paßim omnes adscribunt qui hostes persecutus non sit: rei militaris periti homines culpa eum quidem liberant: cum Melphi retro relicta periculum urgeret non leuius. apud Troiam prope olíueta urbi proxima defixerat Lautrecus bellica tormenta: unde hostibus ingẽs periculum & terror. Id Aurengius intuitus, pugnam Lautreco denuntiarat. Intempestaq; nocte multum itineris emensus erat, pugnæ tamen speciem relictis aliquot uelitibus præbuerat. quô factum est ut de hostibus sequendis consilium tardius initum sit. Ergo Melphim cũ robore exercitus proceßit Lautrecus. ibi rustici & reliqui uicini quod non putarent eò Gallos peruenturos ob loci situm, fortunas suas collocarant: & Ianus Caraciolus Melphitanorum princeps cũ quatuor peditũ millibus urbi suæ præsidio relictus fuerat. Vbi tor

mentorum

mentorum impetu prostrata sunt mœnia, cum nõdum satis prostrata essent, Italicus miles spe prædæ summa ui capere urbem intendit. At cum locus quò euadendum erat angustior esset quàm deceret, frustra illi conatus procedebat. hostes igni, machinis, lapidibus optimum quemq; cedere. eo die in castra rediit Lautrecus. Sequẽti die admotis iterum machinis, cum mœnia grauius essent prostrata, impetum in urbem facit. Aquitani diu multumq; fatigati, tandem in urbem perueniunt. Tum uerò cæsi fugatiq; hostes. urbs direpta præda ingens militi parta. Caraciolus in castrum se receperat: ibiq; à Grandimõtano captus est: parumque abfuit quin ab irato milite cæderetur, ni Grandimontanus cohibuisset militarẽ audaciam Is postea in Galliam partes Regis sequutus peruenit neque huic Cæsar Melphim recepto Neapolitano regno reddidit, dominio eius Aurẽgio attributo. Sibi enĩ Cæsar persuaserat Caraciolũ libenter partes Regis sequutũ. Quod ut ille facilius & nulla sua nota faceret, captiuus petiit à Cæsare, quãdo Galli urbeis omnes fortunasq; suas occupaßẽt, ipse eũ pecunia attributa è captiuitate liberaret. Id cũ peteret, negarit ne Cæsar quòd transiturũ eũ ad hostes uideret, an alia ex causa incertum. Iam Trecarienses, Rapolani, Monspilosi per legatos deditionem fecerant. Capua etiam recepta est; & Samniũ totum cum parte Calabriæ: Campania tota, eo tractu quo agrum Leborinum suum aiunt, quem hodie Terram laboris uocãt, usque ad Neapolim parebat Lautreco. Restabat Neapolis urbs antiqua, & pro arce regni habita: qua recepta confectum erat bellum. Eo Aurengius cum quatuordecim ueteranorũ militum millibus, magnis itineribus Lautrecum urbibus interea aliis recipiendis occupatum, anteuerterat. abunde

commeatum in urbem introduxerat, urbẽ munierat. Lau*trecus pro tempore atq; loco paratis rebus mœnia exercitu circũuenit. Auersa urbs nonnihil uisa est uelle Gallis aduersari: eo loco Atellam ueterem ciuitatẽ stetisse passim proditum. At tutius sequuta consilium, mœnibus excepit* Lautrecum. *is eo loco plures dies res componens diuersatus est. Circa maris littus post* Vulturnum *sequitur* Clauius, *apud* Suessulam, *medio tractu inter* Capuam *et* Nolam *in montibus oriens,* Aduersanum *agrũ multis inundans locis: ita ut põticulis multis inter* Auersam *& Capuam fluuium oporteat iungi, ad quos ponticulos multæ sunt molæ passim ædificatæ: eas cũ disiecisset* Lautrecus, *ita* Capuanos *perturbauit, deditionem ut spõte fecerint. & urbibus præsidium impositum, & ciuium mutabiles animi & ad potentiorum excipiendas res promptiores,* Gallos *ad* Neapolim *recipiendam acrius incitabant. In quam* Lautrecus *totus & animo & corpore incumbebat, recepta ea bellum profligatum agnoscens. Cæterùm dũ ea res agitur,* Andreas Doria *qui classi* Gallicæ *præfectus fuerat è* Genua *soluens, uarie* Neapolitanorum *res affligebat.* Id Hugo Moncada *intuitus* Gallicæ *classi obuiam pergit, ex insula quam uulgus* Isclam *uocat,* Aenariaq;. *atque ut constãtius illi occurreret fortissimũ quemque ex urbe deligit, classiq; imponit.* Philippus Doria *cũ tota de re admonuisset* Lautrecum, *ex* Gallicis *etiã copijs impigris hominibus delectis, in quibus fuit* Crocus Aruernus *eques strenuus,* Mõcadæ *occurrit. uidebãtur* Galli *fugam parare. Prætoria hostiũ nauis id intuita, longius euecta, redeunte* Gallica *classe æneisq; tormentis emissis depressa est: at non nisi post longũ certamen. reliquæ uarie circũuentæ; partim captæ, partim depressæ sunt.* Hugo Mon-

go Moncada fortiter pugnans interijt. Crocus qui prior in prætoriam illius nauẽ inuaserat, post aliquot dies uulneratus cum esset grauißime, occubuit. Alphonsus Vastius & Ascanius Columna aliiq; plures è primoribus Hispanorum & Neapolitanorum capti. Sunt qui narrent potuisse Neapolitanam classem Gallorum impetum euadere: sed dum nauarchos qui priores redierant, ob fugã Fernandus Gonzaga occidi iubet, reliquos metu perterritos, ultro deditionem fecisse. Satis constat Andream Doriam nauali prælio non interfuisse. atque eius animum iandudum abhorrere à Gallis multi suspicabãtur: qua maxime ex causa incertum. Alij ita prodidere: Cum in Sardiniam paulò antè cum myoparonibus suis ex Gallicis peruenisset, seditione leui ex causa inter suos & Gallos orta, repentè conclamatum ad arma fuisse: Doriæq; nomen inclamatum, cum uicißim Galli Franciam acclamassent. uisum id & Samblacardo & Rentio Cerro iniquius; atq; illos in eum stimulandi Regis authores fuisse, ut abrogato maris imperio, Antonium Rupifocaldium Barbusium præficeret: qua ex re eum indignatũ ad Cæsarẽ transiisse. In hoc ulcere ueluti unguem fuisse Daualum & Colũnã aliosque captiuos, quos Rex quasi suos repetebat. Ille à Philippo nepote captos, suos esse contendebat. atq; is Saonam Genuensibus attribui uoluerat; quod cum nõ impetrasset, desperãs se eorum principem futurum, quod iampridem concupierat, magis irritatus est. Itaq; Daualũ & alios captiuos qui in Galliam proficiscebantur interceperat. quos alij malunt Genuam èi à Philippo nepote missos: Vastiumq; ut erat uario atq; acri ingenio authorẽ Doriæ fuisse, ut relicto Rege sequeretur Cæsarem. Alij ita prodidere; Vastum hominis animum altaq; cupiẽtem, cum ma-

xima eum libido inuasisset sese principẽ constituendi imperij maritimi, neque id quibus modis adsequeretur in Gallia uideret, eò eum impulisse. Cum trāsiturus esset ad Cæsarem, transeundi occasionem quæsiisse: utcunq; quæsitam arripuisse. Nanq; Lautrecus id sentiens, ultro eum admonuerat daturum se operam uti maritimum ei imperium decerneretur: pretiumq́; pro captiuis ipse se redditurum spōnsoribus datis receperat: capitaq́; aliquot fœderum ambo signis suis admiserant, quibus ipse confisus de Doriæ fide minime dubitabat. Ad Cæsarem transiens & captiuos reddidit: & Genuam Gallo parentem ad seditionẽ pulsis Gallis concitauit. Paulo antè decreto à Rege maritimo imperio circa littus Neapolitanum peruenerat Rupifocaldius. Interim Lautrecus qui porta Capuana Neapolim oppugnare uolebat, cum muri & opere et natura muniti essent, ratus id quod erat nulla ui oppugnari posse urbem, tentabat si quo tandem pacto fame eos ad deditionem cogeret. Prope Neapolim paulo suprà Palæpolis est, Herculis nomen retinens. Ad uetera quoq; mœnia Nolanamq́; portam, sacellum Saluatoris: & in eadem regione Mariæ ecclesia. Post Palæpolim ubi hodie noua est arx cũ hortis, postq́; mōtem qui Palæpoli imminet, promontorium protẽditur in meridiem Pausilypum: è regione aliud promontorium. quæ loca uarie hostes muniérant, Aurengio diutino morbo, quem ex scabie Neapolitana contraxerat, fatigato. Dum ad Neapolim sic sedetur, Ioannis Vrbinatis consilio Aurengius ex improuiso castra Gallica cum magna manu inuadit Horatius Ballio, cum delecta manu Italorum, earumq́; cohortiũ quas à colore Nigras uocabant, repentè percussus est, mox reliqui sibi quisq; consulere: alij fugere, alij prælium parare,

multa

multa impedimenta direpta. Lautrecus *qui clamorẽ hostilem à tergo accepisset,equitatus partẽ subsidio suis misit:hostes perturbati in urbem rediere.* At Galli *immodicis caloribus cæliq; inclementia iam segniores fiebãt.* Ad *extremum & febribus & peste(quas ortas multi uolunt hostium opera)exagitati uarie terebantur.* Quod Veneti Itali*q; alij intuentes iamdudum dilabebãtur.* Accidit *ut quo die multi* Gallici *proceres cũ* Rupifocaldio *&* Francisco Nauarro *reguli* Nauarrorum *fratre post nau:gationem longam in castra regia concederent,ratus id quod erat* Lautrecus,*hostes adfuturos, robore exercitus collecto eis obuiam prodiret.* At *illi ubi extremũ agmen* Lautreci *redire uident,porta* Brutia *egressi paulatim procedere:mox signo dato* Gallos *inuadũt.multi modò eminus uulnerabantur, modò locorum imperitia intercipiebantur: pars cedere; pars sequi.* Lautrecus *ubi uidet hostes acrius instare* Ioanne Candalio Fuxeo *admonito, iubet ut in unum cõductis equitibus impetum faciat in hostes.* Ille *uti imperatũ erat, immißis equitibus loco depulit hostes.* At *dum audacius fugientes sequitur uulneratus est, ac paucas post horas desideratus.* Eo *die parũ abfuit quin totis copijs certaretur.* At *illi magni interesse sua uidẽtes, in urbem rediere,fortißimo quoque ex ueteranis aut cæso aut uulnerato: cũ interea haud pauciores è* Gallis *desiderati essent.* Multi *eo prælio negant* Lautrecum *interfuisse,at misisse tãtum* Candalium.Ex *eius diei pugna ob* Fuxei *mortem,*Lautrecus *fatigatus in febrim incidit:uigintiq; dies ita iacuit,pro mortuo ut haberetur.* At *dum conualesceret,uideretq; castra circumiens suos uarijs morbis afflictos,plerósque hac atque illac præter militarẽ disciplinam dispersos, ita acclamauit,ut renouato dolore in*

febrim incidens, paucos post dies occubuerit. Et *sane cum Rupifocaldius cum myoparonibus* Gallicis *antea rediisset,* Doriaq; *iam* Gallis *apertus esset hostis, facile fuit hostibus* Gallorum *impetum sustinere. Sunt qui scribant, dũ putat* Lautrecus *ruptis* Neapolitanorum *aquæductibus, se ciues ad deditionẽ coëgisse, ex graui intra aquas restagnatione aquæ fœtorem excitatũ: unde* Gallicus *exercitus peste postea laborarit. Alij uocatũ in castra* Seplasiarium *italum, pestis morbiq; authorẽ fuisse prodidere.* Reliquiæ *exercitus* Vido Rangonio *&* Michaëli Salutiano *attributæ sunt: hi in* Auersam *peruenerant: pactaq; fide cum* Aurengio *in* Galliam *tutum sperabant reditum.* At *hostes, uel quòd nondum fœderum capita omnia recepta uane iactarẽt, uel causati* Salutiani *audaciã, qui è* Neapoli *quasi dimicaturus redierat,* Gallos *inuadũt: fusos fugatósque partim in captiuitatem abducunt, partim dissipant.* Multi *morbo extincti, ut* Vandemontius, Lotaringus, Moleacius, Vinonius, Ioannes Carleus. Franciscus Fuxeus *captus ac* Neapolim *perductus, cũ* Francisco Grãdimontano: *atque illum qui* Nauarrorum *regno succedere posset, fugæ consilium captantem, propinato medicato poculo ueneno extinctum multi uolũt.* Et *poterat tota ea* Lautreci *expeditio feliciorem exitum nancisci, si* Clemẽs Pontifex, Veneti, *alijq; fœderati stipẽdia pacta persoluissent.* Veneti *receptis aliquot urbibus cum essent lãguidiores, cum* Clemens *exitum rei expectaret, nec* Rex *interea* Gallis *subsidia pecuniamq; mitteret, parta propè uictoria elapsa est: lue præsertim morbisq; & ducẽ exercitus & militem inuadentibus.* Nec *uerò feliciore fato circa* Genuam *&* Mediolanum *Gallicæ res tractabantur.* Doria *qui urbe* Genua *Gallos expulerat, arcẽ etiam à* Theodoro

doro Triultio per deditionẽ recepit: cum Franciſcus Borbonius Paulinus Comes obſeſſus ut putabatur auxiliũ nõ tuliſſet. Salutianus & Petrus Nauarrus capti ab hoſtibus, circa Auerſam, morbo an alia ui hoſtili occubuerint parum certum. Rangonius hyeme ſequẽti aliquot oppida Appuliæ retinuit, donec deſperatis rebus cedendum ſibi uidit. Rex primũ eo cõſilio Paulinũ miſerat, uti Lautreco ſubueniret: deinde Genuenſium res eum tentare uolebat: poſtremò Sfortianis & Venetis iunctum res Italicas curare. Ac multa quidem quæ è re eſſent ſuorum iubebat: cæterùm ex diſtantibus interuallis mandata poſt res afferebantur. Sequenti æſtate quæſitum quæ ſedes bello legeretur. Papia cũ eſſet nuper recepta ab Antonio Læua, uiſa potior: ſimul urbem nobilẽ ad quam olim Galli diutius ſteterant, auferre Cæſari in rem famamq; uidebatur. Erant Itali mille, Germani trecẽti relicti præſidio: ſed ita acriter oppugnata eſt urbs à Gallis, ut poſt quaſſata mœnia, cæſis hoſtibus, recepta direptaq; ſit. Sed & Mortarium & Nouariam Galli recepere, multaq; alia oppida: pelliq; Mediolano Læuam ſperari poterat, ni iuſſu Regis Paulinus ad Genuenſium res tentandas maluiſſet redire, uulgato Gallorum cõſilio. Dum Landrianum Paulinus ueniſſet, tormentaq; & primum agmẽ præmiſiſſet, negligentiusq; ſuos reficeret, Antonius Læua Mediolano egreſſus, repẽtè imparatos adoritur: priusq; adfuit quàm Galli de eius aduẽtu cognouiſſent, exercitum ue inſtruere aut ſarcinas colligere poſſent. Itaque Hiſpani cateruatim uti quoſq; caſus conglobarat, in eos concurrunt. Galli aliquot uirtutis memores & Germani arma capere, Italos ad pugnam hortari, ſine ordinibus eques pedéſque permixtus necare quoſdam, quoſdam cõculcare, alios in fu-

gam uertere. At Italus palàm in fugam uersus est, ex quo præcipuus numerus constabat. Hispani *nihil remittere, acrius instare: ita sensim & à* Gallis & Germanis *fuga facta.* Paulinus *sibi consulens dum desperatis rebus ne quicquam fossas ingentes equo parat transire, captus est, multi simul capti: impedimenta direpta: reliqui dissipati.* Exteri *scriptores prorsus quod attinet ad* Papiæ *expugnationem, maxime commeatu & apparatu bellico adiutos aiunt* Gallos & Lautrecum *à* Venetis: *ibique* Ioãnem Paulum Manfronium, *dum tacitus spectat uim* Gallorum *qua sternebant propugnacula* Papiensium, *sclopo ictum corruisse.* Petrum Longhenã *custodiæ urbis à* Lautreco *præpositum. Hunc postea dum parum suo fungitur munere, urbem amisisse, interceptum à* Læua. *præpositos* Cæsaris *nomine* Papiæ Apontesium Hispanum, Ludouicũ Belzoiosum, & Petrum Biragam. *Narrãt ijdem pluribus uerbis,* Gallicæ & Venetæ *classis apparatum maritimum unà cum* Doria *in* Siciliã, *cuius intercipiendæ spes affulserat. utq;* & Ioannes Morus *Venetorũ nomine, &* Rẽtius Cerrus *qui* Regi *militabat. ipseq;* Doria *cũ* Gallis *loca aliquot* Sardiniæ *expilarint: aliquot etiam uolũtaria deditione receperint, dum qui* Cæsaris *nomine præessent, parum locis fidentes sese ex uno loco in alium proripiũt: quæ tãdem omnia relicta sint.* Narrant *ijdem* Comitis Aquilani *ope multa accessisse* Lautreco. *Circa* Troiam *uarijs certatum utrinque prolusionibus.* Alarconem *tãdem cum* Cæsarianis *nocte* Neapolim *contendisse.* Missum Petrum Nauarrum *cum* Aquitanico *peditatu à* Lautreco Melphim *capto* Caraciolo *expugnasse: omnes* Appuliæ *urbes obuiam claues urbiũ misisse* Lautreco. Manfredonios Cæsarianis *fidos fuisse: dum* Manfredoniam *urbem in fide*

in fide Cæsaris malunt permanere. Cæsarianos uariis munitionibus erectis Neapolim muniisse: supra Martinianū montem erectam munitionem insignem, multis machinis adhibitis, cui tuendæ præpositus sit Fabritius Maramus. Fuisse Neapoli acres homines & uigilātes Hugonē Mōcadam, Philibertum Chalonium, Aurēgium, Alarconem, Moronum Cremonensem, Alphonsum Vastium, Ioānem Durbinum Hispanum, Salernitanum, Ludouicum Icartum. Maritimis copiis præfuisse Icardum Vaurium. multi mercatores merces supplectilemq́; omnē in castra abduxere. ubi tanta fuit abundantia annonæ, ut in biennium parata uideretur: tantaq́; fuit uini etiā delicati copia, ut milites non cōtenti sese eo ingurgitare pedes equorum eo abluerent. unde accidit ut ex ea copia, inopia mox accederet: flagitaretq́; Italus & Germanus miles uinum seditiose, irrumperétq; in Capuanam arcem prætextu uini inquirendi: ubi uix à Ferdinādo Alarcone manus abstinuerit, qui è fenestra præceps in alium sese locum effudit, cæsis pluribus ex ea cohorte. Ferunt Aurengium commotum ea seditione, turbulentißimis aliquot arreptis, stipatum Vrbini Hispani; quem & Durbinum uocant, fidelißimo comitatu, ita seditiosos increpuisse ut iuberet aperta porta ad Gallos transire. Huic Vrbano pinguißimus aqualiculus, isque propenso sesquipede extabat. Cæterùm compensabat eam corporis intemperiē insigni animi magnitudine: cohortem habebat circa se fortißimorum Hispanorum: ipse ut ad fugā inutilis erat mole corporis uastitatéque præpingui, ita si quem fugā moliētē uiderat, huic certa nex parata erat. Lautrecus quādo uideret sedendo & fatigando coërcendos Neapolitanos, Rentium in Brutios misit, ad Bituntum Ioannē Cle-

mentem Stangam, quem Bario præfecerat. In Mãfredoniam, Camillum Vrſinum: Salernum Horatium Ballionẽ. In Calabros, Aſteum Grandimontanum & Symonẽ Romanum, & Federicum Caraffam. Monopolim, Dominicum Bolanum Venetum patritiũ cum Pomperano Gallo. hi uaria loca receperunt, expilarunt, uaſtarũt, cæſis Cæſarianis: oppida præſidijs munierunt. Sed Aſteus & Põperanus receptis oppidis ad Lautrecum rediere. Camillus Vrſinus circa Sipontum, dum ab Hiſpanis qui arci muniti ſsimæ in præſidio erant, eos qui aquatum in uicina loca eũt opprimi uidet, accerſito Georgio quodã ſummo ingenio homine, cuniculis actis turrim deiecit, oppreſsis & Hiſpanis & quibuſdã cuniculorum miniſtris. Ad Neapolim ingraueſcẽte annona, multæ ad Lautrecum fiebant trãſitiones: Hiſpani tamen undiq; excurrẽtes inopiam ſubleuabãt. Hos etiam in Appuliam excurriſſe aiunt. eoſdem Pontificis Melfitani ſuppellectilem; & mercatorum quorundam qui ad Gallos tranſibant: & ad Auelinum procurrentes Pontificẽ eiuſdem loci, direptis auectisq; rebus multis, cum multis hominibus captiuum abduxiſſe ferũt. Eſt locus quem uulgò Podium Regale incolæ uocant, quẽ ſcpſerant Galli, dum ſcalis multis allatis eum ſe interceptu ros Hiſpani ex urbe progreſsi exiſtimant, pluſquam ducẽtis cæſis, multis uulneratis, magna clade accepta in urbem cõpulſi ſunt. Nec lõge Gallicæ aberant copiæ, eo fiebat ut uariis quotidianisq; decurſionibus utrinque certaretur. Erãt molæ circa Magdalenæ locum, quæ una die quinquies nunc ab Hiſpanis, nunc à Gallis occupatæ tandem Gallis ceſſere. duo faſeli quibus ſtipendia Gallis aduehebantur, parum abfuit quin adcurrẽte hoſte interciperentur: ſed Italo ſerius occurrente bolus is ereptus ex

hoſtium

hostium faucibus. Circa principium mensis Iulij, dum temere hostes irrisa Gallorum socordia, in uineas proximas dilabuntur, adcurrentibus Gallis multi fugati, pauci capti: sed fugientibus suis Hispani opem ferentes fugam cohibuerunt. addūt alij decem Gallicos equites captos: ita permutatione inita captiuos utrinque receptos. Impleuit Chaloniū suspitione eques unus Italicus captus, qui Fabritium Maramum affirmabat Lautreco recepisse liberū introitum ea parte quam præsidio seruabat. Cum appareret indicium falsum esse, Fabritius qui captus fuerat liberatus est: uere an falsò accusatus incertū. Camillus frustra per dies aliquot Manfredoniam oppugnauit, Petro Aluigo Farnesio cum Cæsarianis acriter urbem tuente. Referunt quoque exteri scriptores pluribus uerbis classis Neapolitanæ direptionem, cuius suprà meminimus: & Doriæ ad Cæsarem transitum, cuius perfidiam uelant et ob Sauonæ libertatem in Genuensiū damnum tributam; & ob alij præfecturam maris à Ludouica destinatam; et ob illustres homines, captiuos à Rege, à Philippo Doria repetitos: interim tamen fatentes Alphonsi, Vastij, Dauali, & Ascanij Columnæ captiuorum susurris et pollicitationibus pellectum Doriam in Cæsarianorū partes. Narrant ijdem, cum Lautreco, fœtore & corruptione aquarū orta peste, occubuisse Michaëlem Angelum Salutianum, & Aluigum Pisanum, qui Venetorum copijs præpositus erat. egressum è Neapoli Fabritium Maramū: à quo multæ urbes à Gallis captæ, receptæ sint. Post cladem Gallorum, Bernardinus Barelitanus celeriter adcurrit ad Clementem Stargam, qui Regis nomine toti huic præfecturæ à Lautreco præpositus fuerat. is è Betonte (quod & Bituntum uocant) mouens, dissimulata clade quasi Lautre-

cus Neapoli *recepta potiretur, uana spe omnes implebat:* Bariletóq; *munito se continebat: (id alij paßim* Barolum *uocant) certioremq́; clam facit* Camillum Vrsinum Manfredonia *abstineat, eóq; ad se contendat. in* Calabria Comes Burellus Cæsarianis *uarie collectis occurrit* Simoni Romano*: congressusq; tumultuaria pugna hominem fugat.* Huic *occurrere auxilium laturi cum* Gallorum Venetorúmque *turmis aliquot* Boutierus & Federicus Caraffa*. hi quoque incolumes dißimulata clade* Bariletum *contendebant.* At *rumor uires die acquirens peruaserat in oppidanorum aureis cladis acceptæ: ita illi introitu urbis exclusi.* Hos Stanga *insimulabat quasi parum constãtes; sparsós ab hoste rumores dictitans: mox sibi diffidens arce se continebat.* Eandem *aluerat dißimulationem* Vrsinus Camillus, & Tranium *peruenerat.* At Stanga *irritatus* Barelitanorum *cõtumacia, clandestina porta reliquos excipiens è castro impetum in oppidanos facit: direptisque rebus omnibus & captiuis abductis ingenti præda suos pauit.* At Boutierus Cruceus & Federicus Caraffa *captiuos remisso pretio liberos reddi iusserunt.* Cum *miles* Italus *non pareret,* Gallicus *cum* Boutiero Italisq; *proceribus multos obtruncauit.* Interea Stãga, Boutierus, Caraffa, Simõ Romanus, Morettus, Calauresus, Angelus Calauresus, Nicoletus Corsus, Iacobus Bosus Corsus, Carbo Aquitanus Vassariorũ *supp-præfectus de summa rei deliberãt: cõstituũtq; quãdo difficile esset cum his copiolis hosti occurrere, direptis fanis et alijs locis, præda abacta inde sese clàm proripere.* Mul*ta fana expilata: ab* Antonij *fano temperatum, quasi is igne tutus sese uindicaturus esset.* Interea Borellus *auctus* Cæsarianorũ *copijs è* Calabria *mouit, &* Rubos &

Quadra-

Quadratam peruenit. Rētius *Gallorum collectis reliquijs* Bariletum *peruenit ad* Stangam: *locoq; munito quiduis passurus uidebatur antequam deditionem faceret. eò ex* Andria *peruenerat* Borellus. *Is dum incautius equo uectus, intuitus qua parte commodius urbs obsideri posset, machina ex urbe emissa occubuit: relatusq; est* Andriam *magno* Cæsarianorum *desiderio.* Alarco *interea in* Borelli *locum peruenit,* Baritetū *obsessurus.* At Caraciolus, Caraffa, Simon Romanus, *& plerique alij in* Canusiū *procurrētes, pecore multo abducto urbem laborantem commeatu subleuarunt:* Quadratamq; *idem* Simon *obsidere cœperat, ni paratiores* Cæsarianos *nactus soluere obsidionem coactus esset. Interea* Veneti *classe instructa* Gallis *qui ad* Bariletum *cum* Rentio *sedebant, auxilium tulere. erat cum* Veneta *classe* Ionas *Nauarchus* Gallus: *cui ipsi uni, tot nobiles eruptiones, dum obsidet* Maßiliam Borbonius, *quas alij* Stisaco, *alij* Barbusiano *adscribūt, acceptas* Maßilienses *ferūt: huius hortatu soluit* Veneta *classis è* Barileto: *ubi & quidam* Dominicum Bembum *adfuisse, alij classem eius aiunt. Hi* Molfetam *oppidum maritimum progreßi, moxq; irruētes in muros, erectis signis* Gallicis *oppidanos perterritos fudere: partaq; præda & multis captiuis abductis potiti sunt. occubuit tamen ea in oppugnatione* Federicus Caraffa: *uulneratus alter quoq; magni nominis* Ionæ *comes, quem à patria & corporis exiguitate* Vasconem *paruum uocabant. Regreßi deinde* Bariletum *ijdem* Nardi *nomine loca insignita depopulati sunt: atque ibi claßis* Gallica *cum auxiliis* Gallicis *præstò fuit: quo factum est ut uicina loca undique in* Gallorū *uenerint ditionem. Id intuitus* Alarco, *conscriptis copijs mouit ex* Andria *circa* Tranium. Ioannes Coradus Vrsi-

nus & Simon Romanus Brūdusium classe obsidebāt: urbeq́; potiti direptis passim omnium fortunis sunt. Arx munitior uidebatur, nec priore altero ue impetu expugnari potuit. Id intuitus Simon Romanus pergit ad locum cōtemplādum Dum incautius disquirit qua parte collocari aptius possit machinæ bellicæ, breui machina emissa prostratus est: immatura morte à Gallis iuxta ac Venetis deploratus. Interea Orengius mittit cum ualidissimis copijs Ferrandum Gonzagam. hic è Quadrata uarijs excursionibus Gallos & Italos qui ad Barletum & Traniū sedebant fatigabat Eò tandem contendit ipse Orengius cū Alphonso Vastio, Daualo, Fabritio Maramo. Rentius & Galli urbem acrius muniverunt. id illi intuiti oppugnatione abstinuere. Erant Barleti multæ Gallicæ & Aquitanicæ cohortes, sed longis uigilijs attenuatæ, & ad paucitatem redactæ Corsi, Veneti multi, cum Rentio Cerro, Ioanne Veturio, Stanga, Caraciolo, Camillo Conrado Vrsino, hostes in Grauinam & Matteram sese recepere: uidebanturq́; Galli duce Cerro latius euagari, ni Venetorum societate amissa, qui cum Cæsare redierant in gratiā, acceptis maritimis aliquot oppidis rursus compulsi essēt Barletum. ibi exagitatus est Corsorum seditione Reutius, cum stipendiorum solutionem tumultuosissime efflagitarēt: ut iam in seditiosos machinas aliquot emitti Rentius iuberet, ni prudenti cunctatione eius qui tormentis præpositus erat, dilata re tande iræ sedatæ essent. Fuitq́; Rentij laudata constantia, qui urbem pulsis undique Cæsarianis eò usque tutatus sit, donec iussu Francisci Regis literis acceptis de pace inita cum Cæsarianis certior fieret. Hæc ab exteris scripta referre libuit, quando quibusdam nostratia omnino sordescunt. Addunt ijdem, dum Nauar

rorum

rorũ Regis frater cum Rupifocaldio classe uectus esset in castra Gallica ad Lautrecum, salutatione utrinq; reddita ingemuisse Lautrecum: rogasseq; adolesciẽtem, quis eũ lanista ad talem lanienam emisisset. Itali scriptores initium fugæ à Germanis & Gallis ortum uolunt: culpa plane liberare Paulinum, qui parum solicitus fuerit de hostium aduentu, nemo posset. At Galliæ omnia in deterius audita Regem angebant: & liberorum captiuitas et belli tædium utrunque principem ad mitiora inclinabant. Feruente adhuc bello nobiles aliquot aulicos qui formandæ pueritiæ liberorum regiorũ dati erant, procul ab his Cæsar amandauit, plerosq; ferreis uinctos cõpedibus in triremium suarum dedidit remigia: ex quibus quidam captis his triremibus à Mauris Tunete oppido à Cæsare recepto stipem mendicantes in Galliã rediere. Causam prætexuit Cæsar, quod didicisset Iacobi Belliuultij coniuratione tentata redeundi in Galliam consilia. Ea indignitate motus Rex captos aliquot ex Hispanis, triremibus quoque suis addixit: nec uerò prius liberauit quàm liberata parte suorum qui manus Maurorum euaserant. Exhausti cum essent ambo pecunijs ad pacis conditiones reditum est: ea composita est soluto ingenti pretio pro liberorum redemptione. Remissaq; à Cæsare Burgundiæ petitione, Cameraciq; sancita eò conuenientibus Margareta Cæsaris amita, & Ludouica Regia matre. Post multũ tempus procrastinantibus Cæsarianis redditi Regij liberi pecunia illis Baionæ appensa. Regij liberi cum prope Fontem Rapidum uenissent, inde retro perducti sunt, ita iubente Velasco magistro equitum Castulonensi: ut multum Annæ Mommorantio laborandum fuerit in his celeriter recipiẽdis; causante Hispano uel nummos minus fi-

deliter appensos, uel retractũ ex itinere Hispanũ fœcialẽ ad Regem mißũ. Ducta in Galliã Eleonora Cæsaris soror. Rex Burdigalæ diutius cum liberorũ reditũ expectasset, ægre tulit Cæsarianorũ pcrastinatiões. Vbi audijt Baionã appulisse obuiã pfectus, nõ lõge à Mõte Marsano Aquitaniæ oppido apud Veriẽse cœnobiũ mulierũ sacris addictarũ, uxorẽ nocte celebratis nuptijs duxit. Bononiã cum esset pfectus Cæsar ad infulas imperij accipiẽdas, Gallicũ fœdus iterum renouatũ est: aliquotq; annis Galliam pace frui contigit, quibus nihil admodum memorabile gestum est: nisi quod interea adnitente Gabriele Grandimontano Cardinale Clemens Põtifex Maßiliam magno comitatu ad Regem peruenit. Ibi multa inter Pontificem & Regem agitata dicuntur. Nupsit tandem Catharina Medices Henrico Aureliorum Duci, uni è regijs liberis. Regnum is postea felicißime est moderaturus & humanißime. Rex præter cœnobia aliquot põtificijs attributa, annuas quoque pensiones constituit: & gemmam nobilem quæ pretium omne superabat, quæ Tholosæ in ecclesia diuo Saturnino sacra asseruabatur, Pontifici petenti dedit. Pontifex in eius gratiam Claudium Ginorium, I. Scotum & Oddonem Castilloneum purpuratorum cardinaliumq; numero adscripsit. Romam reuersus Pontifex liberam donationem episcapatuum, cœnobiorum, aliarumq; præfecturarum ecclesiasticarum Regi, sublatis electionũ priuilegiis, prærogatiuisq; concessit: Lutetiæq; multi interea uiolatæ persuasionis damnati sunt, uiuique exusti: Cæsarq; per suos apud Germanos inuidiam conflans Regi, dißiparat in multos è Germania animaduersum: contendereq; cœperat, ne Gallica legatio Germanico conuentui interesset. Itaq; scriptis literis Rex suspitiones diluens,

neq;

neque in Germanum ullum animaduersum, neque obtrectatoribus suis fidem habendam ostendebat. Interea Clemente Pontifice non sine ueneni suspitione extincto, Alexander Farnesius qui se Paulũ tertium dici uoluit Pontifex designatus est. Atque is Rodolpho Pio ad Regem, et Gaspare Cõtareno cardinale in Germaniã sæpissime misso, fidem faciebat futurum uti mox cõcilium sacrosanctũ toties à Germanis petitum indiceretur. Indixitq; primùm ad Mantuam, inde ad Veronã, postremò multos post annos ad Tridẽtum. Sed uel Regibus, Cæsareq; ipso, uel ipsomet Pontifice, purpuratisq; dissimulãtibus hactenus irrita omnia fuere. Atque is ab omni dissentione cum semper abhorruisset, Columnenses tamẽ tot bellis attriuit, auitis ut castris oppidisq; eis cedẽdum fuerit. Reliqua quæ pertinent ad pontificatum pie administrans: sedulusq; si quis unquam in principum dissidiis componendis. Paulo antea fato functa est Ludouica Sabaudia mater regia, ex morbo qui multos annos eam torserat. Et post aliquot annos Antonius Pratianus summus iurisprætectus, uel cancroso ulcere, uel igne sacro: cui nondũ animã agẽti pecuniã, supellectilẽq; omnẽ aureã & argenteã Rex asseruari iussit: liberis tamen postea attributis castrorũ fructibus, donec quicquid id esset æris alieni dissolutũ esset. Frãciscus Sfortia Carolũ Merueliũ regiũ apud se legatũ comiter admissum, tandẽ occidi indicta causa iussit, agitata cõsilia in se proponens. Quo scelere Rex & indignitate contumeliæ percitus, diu hac de re apud Cæsarem expostulauit. Henricusque Angliæ Rex, ob diuortium cum Catharina uxore à Pontifice negatũ, illi apertus esse hostis cœpit; palámq; instituta maiorúmque sanctiones reĳcere, Thoma Moro & Ioanne Roffensi qui decretis eius

æquum esse negabant obtemperari, necatis. Atq; is eo tẽpore male apud suos acceptus cum esset, gliscerétque iam popularium seditio, opem ferente Rege popularium motus sedauit. Parabat interea Cæsar classem & robore copiarum & omni apparatus genere instructissimam: nec regis legatis unquam aperire uoluerat, quò proficisceretur. Quæ causa fuit uti Rex consilia agitata crederet de Massilia intercipienda. Barcinone diu in anchoris cũ stetisset, mox cum ingenti apparatu soluit: rogauitque Regis legatum, admoneret Regem ut absenti sibi fides eius & amicitia perinde ut præsenti constaret: nec quicquam rerum interea in Italia moliretur. Cæsar cum tantis copijs primũ in Baleares insulas, inde Leonis Ciro superato Sardiniam peruenit. Ex ea ad Tinum profectus ad portum Phari quem Farium uocant appulit: mox in Goulletã locum munitissimum profectus: quem locum tribus locis quadraginta cõtinuos dies oppugnauit, uix & suis et hostibus respirandi spatio tributo. Nã Itali parte una, parte alia Hispani, mari autem Andreas Doria cum classis robore & tormentis emissis, & omni oppugnationis genere obsessos terrebant: tandémque post quadragesimum diẽ ui perrumpentes munitiones, simulatione extractis è propugnaculo barbaris, locum cæsis eis occuparunt. ibi octo dies cum refecisset exercitum Tunetu peruenire parat: id nouẽ milibus à Goulieta abest. Qua ad urbẽ peruenitur, hinc stagna & aquæ: inde olíueta. medio itinere inter olíueta & aquas pergunt Cæsariani. Ariadenus Aenobardus qui regnũ superioribus annis inuaserat, ad aduentum Cæsarianorum copias cõtraxerat, ut multitudine ita robore Cæsarianis impares: ratus tamen siti Cæsarianos fatigatos, medio se in itinere intercepturum ad

eum

eum locum quo putei aliquot siti sunt illis occurrit. At illi ordine pergentes nihil aduentu hostium perterriti sunt. Numidæ nunc cedere, nunc aduersis equis congredi, implicare & perturbare Cæsarianos parant. illi ex oliuetis sclopis emissis fortissimum quemq; è barbaris prosternere. Ita hostes post breue certamen in loca se munita recipiunt. Cæsar circa puteos hos pernoctauit. Sequenti die instructis copijs Tunetum proficiscitur. Erat ipse in prima acie cum quatuor millibus Hispanorum ueteranorum, cũ totidem Italorum ueteranorum millibus, equestribusque copijs è sua familia comitatuq;. Media acies è quatuordecim millibus Germanorũ constabat: qui & ipsi calones, lixas, reliquaq; castrorum impedimenta asseruabant. Extremam aciem cum sexdecim Hispanorum, quorũ maior pars è tyronibus constabat, ducebat Fernandus Daluadus Toletanus dux Albæ: cum duobus millibus equitũ, quibus princeps Bondegarus è familia Mendosarũ præpositus erat. Eratque dies sacer Magdalenæ, cum repentè obuiam ciuibus uenientibus intellexit Cæsar, Aenobardum fuga sibi consuluisse: castrũ à Christianis qui captiui asseruabantur teneri. Itaque in urbem peruenit, & Altzachenum Tunensem Regem admonuit, nihil esse quod urbem diripiendam militi daret: se curaturum ut aliquot stipendijs solutis salua urbe illi esset consultum. At ille uel suorum rebellionem ulturus: uel per speciem belli potentiorum opes direpturus, orare cœpit Cæsarem urbem militi prædæ daret. Ita immissi Cæsariani præter ius gẽtiũ, cum se dedẽtibus parcere debuissent, oppidanos cædere, prædam undique auertere. si qui in manus uenerãt, obtrũcare: direptaq; urbe castrum receptũ est. Altzachenũ in regnum Cæsar restituit. Inde Goulletam rediens quam

ſibi uolēte eo retinuit, præſidióq; firmauit, uictor in Siciliā appulit. Ex eo prælio, & quòd ſuperioribus annis ad Viennam profectus erat, Solimanúmque obſidionē ſoluere coëgerat, cæſis etiam multis ex eius exercitu, magna gloria apud omnes fuit. Cum interea Cæſariani Regem apud exteros traducerent, quòd Solimani legatos liberaliter honorificéq; excepiſſet: ipſeq; uiciſſim ad eum legationem miſiſſet: quodq; cum eo fœdus ſanciſſet. Ad quæ Rex reſpondebat, accepiſſe itē & miſiſſe legatos ad Turcam & Cæſarem & Ferdinandum: ut mirū ſit quod ſibi licere putant, cur in ſe uelint reprehendi. Cū uideret Cæſarem id agere ut fortunis omnibus eum euerteret: cū uideret ſe à Solimano ita urgeri ut differre non poſſet, quin uel ſe illi pacatum fore promitteret, uel hoſtē experiretur; adactum eſſe neceſſitate cū Solimano placabiliore hoſte depaciſci inducias. Verùm iſtas inducias ea ratione ſe depactum, ut quoad eius fieri potuit, Chriſtianis in uniuerſum conſuleretur. Sed magis antea irritatus Cæſar putabatur, quòd Ferdinando Cæſaris nomine bellum in Huldaricum Vuirtembergæ Ducem gerēte, Huldaricum pecunijs Rex iuuiſſet: nam aureis Gallicis militi ab Huldarico perſoluta ſtipēdia didicerat. Quæ ipſe ita refellebat, quaſi emiſſet ab Huldarico montis Pellicardi comitatum fiduciaria uenditione. Quem porrò in uſum uerteret nūmos, ſua nihil interfuiſſe: & antiquò fœdere quod cum Germanis intercedat, ſi ſpoliato homini ſuccurriſſet, non protinus uiolata cū Cæſare poſtea inita fœdera. At Rex interea ſeptem legiones in Gallia conſcripſit: quibus luſtratis belli iam cōſilia agitare cœpit. Et plane male ſimulatam amicitiam diſſui aperte æquius fuerat; erumpereq; cōcoctas diutius odij inter utrumq; faces: dum continuū

inter

inter æquales discordia malum utrumque ad ueteres simulationes reuocat. Sed occultiora Cæsaria odia & consilia: Gallica consilia priusquam res adornatæ essent, ipsi Cæsari notissima. Mortuo interim Frãcisco Sfortia, in Carolum Sabaudianum belli procella uersa est: quem soror cõsanguinitate mutua Gallo, uxor Cæsari affinitate deuinxerat. Atque ut interim uxorum moribus dediti sunt uiri, totum se à Galli amicitia iampridẽ auerterat Sabaudianus; Cæsarẽ sequutus, uicarius imperij designatus fuerat: ipséq; Cæsaris amicitia cùm fœderibus omnibus sibi cautum esset, sese securũ putabat. Eius belli hæ causæ relatæ sunt. Fuisse Amædeum primũ Ducẽ Sabaudiæ: huic Ludouicum, Ludouico Amædeum alterum, Amædeo huic Philippum successisse: nupsisse Philippo Margaretam Ducis Borboniorũ filiam, ea lege matrimonio adiecta, ut qui ex eo nascerentur, si contingeret Amædeum Philippo superstitẽ esse, hi Philippi patris loco Amædeo auo ad eas ditiones résque peruenirent, ad quas Philippus si uixisset, successurus erat: ex Philippo natos Philibertum, qui sine liberis decessit; Carolum qui eo tempore Sabaudiæ imperabat: Ludouicam Frãcisci Regis matrem, quæ Marguaritæ matris una hæres ex lege matrimonio adiecta, Philippi patris loco Amædeo auo succedere debeat, in omnia quæ censeantur eo iure ut diuidi possint inter hæredes, et cadere possint in fœminas: quæ omnia cũ uindicarit Carolus, iure matris iuste repetiisse Regem. Ad hæc: Niceam & Villam Francam & Taurinorũ oppida in fide Comitũ prouinciæ fuisse: quæ omnia Sabaudiani occuparint: ut & arces & uicos cõplures ex Salassiorum principatu, qui Delphinatus Viermensis est in clientela. Eam Rex sibi fuisse belli causam proponebat. Sunt qui putent quo

tempore Clemens Pontifex Maßiliam uenit, uoluisse Regem cum eo ad Niceam conuenire: sed recusante Sabaudiano, dilatum conuentum, translatumq; in Maßilia: unde Regis ira in eum nata sit. Alij, quòd se Carolus Sabaudianus totum ab eius amicitia ad Cæsarem transiens auerterat: accidebatq; sæpe ut Gallis è Mediolano redeuntibus iniuria inferretur, potiorem eam causam belli referunt. At Cæsar eo animo & consilio Regem in Sabaudianum mouisse aiebat, ut hoc adumbrato, maiora consequentis belli momenta tegeret: & Allobrogum & Taurinorum agros Insubrium finibus coniungeret: cõmodioremq; & ad inuadendos Insubres expeditionem, & ad receptos tuẽdos facilius præsidium haberet. Rex Diuione agẽs, postea quàm morbo graui liberatus est, huius belli consilia Philippo Chabotio tribuno maritimorum impellẽte iniJt: Heluetiorum etiam opera usus, qui Geneuates male Sabaudiano placatos, ad se iam pelliciebãt. Missus est ad Sabaudianũ Gulielmus Poietus eo tẽpore præses senatus Parisiensis, qui res maternas, Niciam, aliáque oppida repeteret. atq; is feroci oratione usus, cum Sabaudianus negaret sese rebus à maioribus suis longißimo tẽpore possessis cessurum: proinde libenter compromisso se curaturum in Pontificem aut alium quemuis minime suspectum, uti Regi salua essent sua iura, maxime Sabaudianum turbauit. Eo enim digresso mox Chabotius cum multis equitum peditumque millibus adesse nunciatur; uix ut Sabaudiano fugiẽdi locus, indéq; sese proripiendi daretur. Is itaque & Cãbrienses, & Sabaudianos reliquos ubiq; præsidijs impositis recepit. Mox in Taurinos ꝓfectus, Thurinũ, Fossanũ, ac pleraq; alia oppida ditione tenuit: Pedemontanáq; omnẽ regionẽ, quæ Sabaudiano

parebat

parebat exceptis Vercellis. At Antonius Læua, qui Cæsaris iussu Mediolano præerat, dum hæc parari uidet, repentè Vercellis leue imponit præsidium, Cæsarem tota de re admonens: proinde pacis consilia simularet donec cõtractæ essent copiæ. Cõtractis copijs & Vercellas & Mediolani principatum sartum se illi tectúmq; præstaturũ. Cæsar ad Paulum Pontificem scribens, arbitrio se eius pacis cum Rege de Mediolano reddendo initurum cõditiones recepit. Proinde mitteret è suis fidelißimũ unum aliquem: interea ne quid miles in ullas Mediolanensis agri urbes grassaretur. Ea cum celeriter ad Regem essent perlata, misit ille Ioannem Lotaringum Cardinalem ad pacis cõditiones recipiendas. Interea Chabotius copias Vercellis admouebat. In eius castra misit Læua qui denũtiarent ei, Vercellas antiquum esse patrimonium Mediolanensium principum: dum ineuntur pacis cõditiones iniquum esse in agrum Mediolanensem impetũ fieri. Ita Lotaringi consilio factum, uti à Vercellis copiæ Regis reuocarentur. Nam is interdictu à Rege aiebat, ne quid Galli quod in re aut possesione esset Cæsaris attingerent. Alij aiunt, Chabotium suopte usum consilio, copias à Vercellis reuocasse: ob quæ postea in odium Regis grauißimum incurrerit. Nam Vercellis receptis (quod alij ei facile, alij difficile tunc uolunt) ad Mediolanum recipiendum facilior patebat uia. Heluetij etiam perculso Sabaudiano ad eius spolia detrahenda aduolauerunt: Geneuatésque in libertatem factionésq; suas asseruerunt. At Cæsar de Mediolano reddendo consilia cũ regijs legatis iniens, nunc unũ ex liberis Regis eo se cessurum aiebat. Nominatóq; à Rege Henrico Aureliorũ tunc principe, usufructũ eius principatus cedi sibi à Rege uolebat: ac ne quidem sibi, at ei

ex liberis cui daretur. Quæ cum Rex reciperet, contractis iam à Læua copijs, cum admonitus esset nihil instare periculi totus repentè auersus est à pacis tandiu simulatæ conditionibus. Ipse etiam Læua Franciscum Salaßiorum principem, quem fama erat ad Regẽ proficisci, uti postea Taurino præficeretur, in suas iam partes pellexerat. Atq; is Lugdunum postea profectus, redeunte iam Chabotio cum imperio circa Fossanũ missus: sed adiũctis alijs multis æquali cum imperio. Cæsar è Neapoli Romam profectus magnifice excipitur diuque concoctum odium male dißimulans tandem effudit. Nam cum Pontifex & reliqui omnes patres existimarent eum à pacis non abhorrere conditionibus, repentè nihil nisi prælia sese meditari ostendit. Conuocatisq; patribus & legatis principũ & populorũ si qui adfuerunt Romæ, acerba hac oratione in Regem qui iam spe in Mediolanum peruenerat, usus est.

» *Cum pleraq; Pontifex Maxime, Patres conscripti, à maio*
» *ribus nostris prudenter decreta sint; tũ nihil laudabilius,*
» *quàm quòd uos ipsos et sacris* DEI OPTIMI MA-
» XIMI *& Romanæ quoque urbis moderatores esse uo-*
» *luerunt: ut nobilißimi & integerrimi uiri sacra pie san-*
» *cteq; tractando, & rempublicam hanc optime gerendo,*
» *imperij decus honoremq; tuerentur. Ac maiores quidem*
» *nostri rationes semper coniunctas cum uobis habuerunt:*
» *sibi id persuadentes, quãtuscumq; esset imperij decor, per*
» *uos magnificẽtiorem reddi: uósque ad parem curam im-*
» *perij tuendi & augendi hortantes. Quod si ullo tempore*
» *factum est, hoc quidem certe faciũdum fuit. Scitote enim*
» *hodierno die statuendum uobis esse, utrum posthac uiolẽ-*
» *tos alienorumq; principatuum inuasores hortari ipsi de-*
» *beatis, ad uiolenter occupatas restituendas res; an etiam*

sacrorum

» *sacrorum istorum uestrorũ authoritate tueri malitis.* Ete-
» *nim si illi funesta illa sua arma, propagandorumq́; finium*
» *immensam cupiditatem, quam legibus nostris defendere*
» *non possunt, sacrosancta ista uestra authoritate tueãtur,*
» *alij ritus, alij* Pontifices, *alia sacra quærenda: ad quæ cõ-*
» *fugientibus ne quiritandi quidẽ locus sit relictus.* Sin au
» *tem pro uestra dignitate & prudẽtia ea quæ ab alijs oc-*
» *cupata sunt reddi æquum censeatis, erit ratio cur decreta*
» *uetera patrum nostrorum in ornatißimis hominibus &*
» *sanctißimis, ad pontificatum sacrasq́; dignitates præfici-*
» *endis, iure & tueri & laudare debeamus.* Atque equidẽ
» *si est fortis imperatoris, cũ omnia auxilia labefactari cõ-*
» *uelliq́; uideat, ferre opem reipublicæ, oppressos recipere,*
» *consulere publicæ tranquillitati: est etiam sanctißimorum*
» *atque integerrimorum patrum, quales uos omni tempore*
» *extitistis, intercludere omnes uiolentiarum uias: tollere fa*
» *ces seditionum & simultatum: hos, qui secus faxint atq;*
» *legibus uestris in rite rebus repetendis statutum est, uobis*
» *hostes decernere.* Qua *in re quem non moueat* Caroli Sa
» *baudiani exilium? qui ferro & armis & exercitus robo*
» *re tot urbibus, tot castris, laribus etiam patrijs cedere co-*
» *actus est?* Quare *labor in hoc uindicando ac tuẽdo sit ille*
» *quidem meus: studium uerò in homine nobilißimo resti-*
» *tuendo commune mihi uobiscum esse debet.* Ita enim cõ-
» *stituere debetis* Patres *conscripti, hactenus causam nullã*
» *neque grauiorem, neque magis afflictam potiúsque à uo-*
» *bis suscipiendam; neque ab* Imperatore *uindicandam ad*
» *uos esse delatã. Agitur uerò nihil aliud in restitutione* Sa
» *baudi* Põtifex Maxime, *quàm ut nulla sit posthac in im-*
» *perio dignitas: in uobis nobisq́; præsidiũ contra arma fu-*
» *nesta: nullũ perfugiũ, miseris à potẽtioribus expilatis, pul*

» *sis,uexatus. Sed quãdo Frãciscũ Galliarũ Regẽ audio spe-*
» *rare aliquẽ se aditũ ad aures uestras esse habiturum: &*
» *quosdã queri dũ affinẽ unũ ex meis tueor, potẽtißimũ me*
» *Regem eundémque affinem in me prouocare ruptis fœ-*
» *deris legibus, uiolatáque affinitate: respondebo non illius*
» *quidem uerbis, quibus ille nullus usus est, sed uiolentiæ, fa*
» *ctisq; Rege indignißimis. cuius equidem uiolentiæ exer-*
» *citationem cum incredibili audacia, tum etiam perpetua*
» *securitate muniuit: docebóque semper ab hoc uno ruptas*
» *& fœderum & amicitiæ leges, à me uerò persanctè ha-*
» *ctenus cultas & constantißime retentas. atq; ut incipiam*
» *ab initio & extrema prioribus cõferam (omittam etiam*
» *quo astu in clientelam Ludouicus Rex à Maximiliano*
» *auo meo receptus sit Mediolanensis principatus, iniecta*
» *spe certißima matrimonij nostri cum Claudia filia,) quis*
» *apud uestri ordinis homines de Francisci Regis authori-*
» *tate industrius? quis apud exteros sæpius egit? quæ tanta*
» *contentio? quæ cum proximis simultas quam ego non pro*
» *nostra amicitia susceperim? susceptam reclamante etiam*
» *Maximiliano auo ad extremum perduxerim? Quis uerò*
» *ignorat dum Heluetiorum bello ille implicaretur & cõ-*
» *tenderet Maximilianus Cæsar auus re ipsa, dilectione*
» *pater, uti aliò per Galliæ fines exercitum in eum mouerẽ,*
» *constantißime id me renuisse. Neque uero is ipse negabit,*
» *quin audita eius Mediolanensi uictoria, profligatisque*
» *Heluetijs gratulatus ei sim de tanta uictoria: ut mira-*
» *rentur familiares nostri quid accepto uictoriæ nuntio tã-*
» *topere lætarer, Henrico etiam Nansonensi comite ad eum*
» *misso. nec uerò tẽporaria fuit ea gratulatio: fœdera inuicẽ*
» *pepigimus arctißima. quibus ego filiam eius uxorem sa-*
» *ne quàm libenter uxorem accipiebam. Atqui hanc totam*
coniun-

» *coniunctionem conspirationémque nostram certi homi-*
» *nes calumnijs confictisq́; uanis rumoribus diremerunt:*
» *hortantes eum ad infulas imperij Maximiliano defuncto*
» *nobis præripiendas, quas tamen Germanorum ope ad me*
» *deferri uidebat. Ita multis ad deprauandū paratus splen-*
» *dore honoris obiecto suspitionibus, eorundē & confictis*
» *sermonibus exacerbatus ille, totum se ab amicitia nostra*
» *auertit. Iamq́; ab eo tempore quo uterque imperium am-*
» *biremus, inter nos zelotypia quædam nata est: etsi legato*
» *apud me suo interea hanc honoris petitionem saluis fœ-*
» *deribus amicitiáque nostra futuram receperat. Videte ut*
» *facta uerbis responderint. Vbi uidet me cunctis suffragijs*
» *Cæsarem renūtiatum, obsides à me flagitat pecuniæ no-*
» *mine, quam curatores mei rectorésque adolescentiæ pa-*
» *cti fuerant regni Neapolitani ergo. Ac mox defuncta fi-*
» *liola cum qua mecum matrimonium pactum fuerat, in-*
» *iecit nouam mentionem de Renata uxoris suæ sorore du-*
» *cenda. Expectabam quorsum ea obsidum efflagitatio tē-*
» *deret. His ne putatis eum cōtentum? Imò uerò legatus mis-*
» *sis in Germaniam illos quidem in me acuebat: illos ad li-*
» *bertatem uocabat: prorsus ut nouarum rerum initiū mihi*
» *expectādum fuerit, ni gliscentē iam seditionē cōpescuissē.*
» *Quin & Robertū Marchianū eodē tēpore in fines meos,*
» *& Henricū Alebreti principē, submissis ualidis equitū pe*
» *ditumq́; copijs, in Nauarrorum regnum immisit: coactus*
» *sum tandem ab instituta mea cum eo amicitia desilire, &*
» *cum Leone Pontifice agere de meis finibus tuendis, uete-*
» *riq́; imperij patrimonio recipiendo. Ita expulsis Gallis è*
» *Mediolano, cum ille ipse cui tantos spiritus adesse uidetis,*
» *captiuitate mei iuris esset factus, nihil durius in hominē*
» *bello captum cogitaui: at potius quo pacto reconciliata*

" *inter nos amicitia perpetua esset. Captiuum in Galliã re-*
" *misi pacta ei sorore in matrimonium. Et fuerat quidẽ indicatum nobis antequã ipse dimitteretur, prædixisse eũ,*
" *ubi liber ad suos rediisset, nequaquã se fœderis leges ser-*
" *uaturum. Ita mox reuersus fœdera Madriliensia fregit:*
" *authorq; fuit fœderum italicorum quæ ad me Italia pel-*
" *lendum ipse ille primus cum Pontifice Clemente, Francis-*
" *co Sfortia, Venetis, Henrico Britanniæ Rege iniit: contra-ctusq; quantum nũquam antea copiis, Lautrecum in Ita-*
" *liam misit. qui & pleraq; Mediolanensis principatus lo-*
" *ca recepit, & Genuẽses subegit, speq; iam deuorans Nea-*
" *politanum regnum. Virum fortißimum Neapolim misit;*
" *ubi quæ strages Gallorũ fuerit, ipsi recordamini. Admo-*
" *nitus tandem sitiq; inopia coactus resipiscens, rursus no*
" *ua fœdera proposuit: quæ & ipsa à me recepta sunt Sa-*
" *marobrinensi conuentu. Restitutiq; ei liberi obsides: qui-*
" *bus receptis renouatisq; fœderibus apud Bononiam, cum*
" *Gabriele Grandimõtano eius apud me legato. Cùm Viẽ-*
" *nam Solimanus obsideret, ego autem in communem hostem nostræ persuasionis expeditionem pararem, pro ue-*
" *teri reconciliataq; nostra amicitia petii, iuuaret me num-*
" *morum parte qua posset: quod ille tam præcise negauit,*
" *prorsus ut exulceratum eius animum agnoscerem. Neque*
" *uerò clanculũ à rebus nouis abstinuit. Scitis enim ipsi Ma*
" *rauillium legatum eius, quod nouis rebus studeret Medi-*
" *olani cæsum: totaq; Germania submissos qui uarie in me*
" *homines extimularẽt. Nam bellum quidem Vuirtember-*
" *gicum suo ære gestum, ne ipse quidem negare solitus est.*
" *Præterea quod grauiter me tulisse non inficior, aliquot ex*
" *meis bello captos, triremibus addixit; nec prius soluit quã*
" *ego multos liberarem, quos ipse querebatur remigiis meis*
addictos.

» *addictos. Per Dinteuillanũ quoque Italicos aliquot prin*
» *cipes solicitauit: nihil opinor aliud captans quàm ut uos*
» *libertate per me parta priuaret. Iam uerò quid comme-*
» *morem Sabaudianum affinem meum, propinquum eius,*
» *in mei contumeliam fortunis omnibus spoliatum, nullo in*
» *dicio, non rite repetitis rebus? Cum tamen eũ ipsum non*
» *ignoraret fœdere Samarobrinensi adscriptum. Ferebam*
» *ego te iandudum Francisce Rex, ferebam: aliquando ani*
» *mum commotum ad usciscendas tuas iniurias reuocabam*
» *ipse & reflectebam. Cedebam amicitiæ: dabã multa af-*
» *finitati: tribuebam omnia publicæ tranquillitati: distrahi*
» *me nolebam à bello Turcis inferendo. At ubi uideo nul-*
» *lum tibi te statuere modum, urgeri me sentio ad cona-*
» *tus tuos comprimendos. Sabaudiani istæc principatus*
» *occupatio, quorsum tendat agnosco, ut facilior uia pa-*
» *teat ad Mediolanum recipiendum. Verùm hoc quod iã-*
» *dudum factum decuit, certis de causis ut facerem adduci*
» *non potui. nunc denique obuiam tibi eundum est, cũ tan-*
» *dem neminem esse uideam quin agnoscat fœdera omnia*
» *à te uiolata, iniuste affinem meum tot urbibus oppidisq;*
» *spoliatum. Atque ego quidem ita existimo, patres cõscri-*
» *pti, si de pacis conditionibus inter nos non conueniat, è re*
» *esse Christianæ reipublicæ, nostras ut lites cõtrouersiasq;*
» *singulari ipsi certamine dirimamus. Nec tamen in eã par*
» *tem hæc accipi uelim, quasi nulla sit spes inter nos cõcor-*
» *diæ. Ego quidem contendam atque enitar, ne quis publi-*
» *cæ paci defuisse me queratur. Nam Regem ipsum exple-*
» *tum Sabaudiani miserijs, ad æquas fortè uenturum pa-*
» *cis conditiones non despero. Quod si neglexerit: cum &*
» *uetera & noua omnia fœdera ruperit; cum nullo iure Sa-*
» *baudianum inuaserit; cum iudicio animi certo perpetuũ*

» *se hostem imperij declararit; spero futurum uti repressos*
» *eius conatus audiatis. Vos quidem facta nostra compro-*
» *bare æquum fuerit: reuocare hominem ab instituto uete-*
» *ri aliorum opprimendorum. Ego quantum cura, diligen-*
» *tia, uiribus contendere potero, enitar ut libertatem uestrã*
» *tuear: afflictámque fortunam affinis mei uindicem.* Hæc *ille cum dixisset, Pontifex hortatus est eum ad pacis conditiones ineundas: sibi persuasum dictitans esse futurum uti æquis cõditionibus acceptis ab armis Rex discederet. Cæsar præcidit omnem spem pacis, ni Allobrogica oppida & Subalpina nuper occupata Sabaudiano redderẽtur. Eam Cæsaris in se orationem cum intellexisset Rex: longo postea interuallo missis ad Pontificem legatis, has literas dedit quibus sese purgabat illi, Cæsarisq; orationi respõderet. Eam cum sciam à Rege ipso dictatam, malui historiæ ueritatem secutus huc adscribere, quàm nouas ipse rationes orationés ue comminisci. Sũt autẽ hæ Regis literæ.*

FRANCISCVS GALLIARVM REX PAVLO PONTIFICI MAXIMO, CARDINALIBVS, LEGATIS, SENATVIQVE

» ROMANO. S. *Maxime uellẽ beatissime Pater, am-*
» *plissimi Cardinales, et diuersarũ gentiũ clarissimi legati,*
» *tũ præsenti mihi adesse contigisset, quũ istic Carolus Cæ-*
» *sar, ea quæ illi mecum intercesserunt, longa oratione uo-*
» *bis commemorauit. Commodius enim ad singula capita*
» *respondissem, neq; suspensa nunc iudicia uestra tenerẽtur,*
» *oratione tantum alterius percepta. Sed quoniam id mihi*
» *non licuit, existimaui mihi esse scripto satisfaciendum, ad*
» *ea duntaxat, in quibus non tã res mea, quàm honos agi-*
» *tur: quô uos rei ueritate ante oculos proposita, facilius in*
» *quo totum contineatur iudicium, intelligatis. Quanquam*

idipsum

" *idipſum quoque, quàm mihi ſit futurum difficile, nõ am-*
" *bigo: quòd quum neque Cæſar legatis apud ſe meis, illius*
" *ſuæ orationis exemplum tradere; neque legatus eius, quæ*
" *de ſcripto mihi recitauit, eorum mihi deſcribendorum co*
" *piam facere uoluerit: ego ad ea tantum reſpondere poſsũ,*
" *quæ uel ipſe memoria utcumque commendaui, uel meo-*
" *rum ad me literis ſunt perſcripta. Sed me in ijs difficul-*
" *tatibus, tuæ me (beatiſsime pater) æquitatis, rectiſsimiq;*
" *iudicij perſuaſio, & quam de illo ueſtro ampliſsimo con-*
" *ſeſſu opinionem concepi, plane recreant ac reficiunt: ma-*
" *gna ut me ſpes teneat fore, ut nudæ ueritatis cauſa, etſi ob*
" *has difficultates iniquo imprimis loco conſtituta, tamen*
" *aditum ad omnium & ſingulorum aures omnium affe-*
" *ctuũ uacuas inueniat. Ac ne diutius expectatione uos*
" *teneam: Sane Cæſar, dum quæ à ſe faciunt, amplificare o-*
" *ratione: contra quæ à nobis, aut ſubterfugere reticẽdo, aut*
" *obſcurare dicendo uoluit: mihi eius quam texandam ſu-*
" *ſcepit hiſtoriæ dimidiam tantùm partẽ attigiſſe uiſus eſt,*
" *atque ex tota cauſa, id quod ſibi commodum eſſe iudica-*
" *uit, elegiſſe. Veluti (nam & ego omittam uanam ſpem*
" *nuptiarũ cum Claudia iniectam, quam & ille ſibi omit-*
" *tẽdam putauit) dum ab eo exorditur loco, quòd quũ ego*
" *primùm ad regni hæreditatem ſum uocatus, illuſtriſsimũ*
" *uirum Anaxonenſem Comitem ad me miſerit, retinendæ*
" *firmãdæq; inter nos amicitiæ gratia; ſimul meminiſſe de-*
" *buit, ſe à nobis reiectum eo tempore non fuiſſe, quo potiſ-*
" *ſimum hæc amicitiæ inter nos conciliatio, magno ſibi fu-*
" *tura erat (uti certe fuit) præſidio: ut ſcilicet (quod maxi-*
" *me omniũ rerum cupiebat) è manibus ſe ſubduceret Mar*
" *garitæ amitæ ſuæ, & ab aui Maximiliani (qui tum eius*
" *tutelam ingratis & inuiti adminiſtrabat) poteſtate atq;*

» *imperio ereptum assereret. Atq; dum adijcit (id quod ego*
» *etiam tum ex oratoris apud se mei literis intellexeram) se*
» *acceptis de uictoria mea, deq; receptione Insubrum nun-*
» *ciis, non minorem cepisse animo uoluptatem, atque ex a-*
» *lia quacunq; re fuerit accepturus: cur me sperare non de-*
» *buit, si par illi successus contigisset, eodē in se beneuolo fu*
» *turum animo? qui quàm illi eius rei memoria obstrictum*
» *esse me sentirem, nunquam præ me dissimulanter tuli? Sed*
» *hoc meo iudicio subijcere nō debuit, se tum auo Maximi-*
» *liano morem nō gessisse, à quo scilicet, ut dum ego eo bello*
» *implicitus essem, aliunde mihi bellum inferret, urgeretur.*
» *Nanq; ut hoc ne aggrederetur, obligatum se iurisiurandi*
» *atq; existimationis periculo intelligebat. Adde quòd eo-*
» *dem ipso illo tempore, ego egregiam illi, & ex amino na-*
» *uabam operam: neque mihi antea esse conquiescendū pu*
» *taui, quàm ut ille Hispanias omneis (quæ non adeò lubē-*
» *tes illum Regem accipiebant) dicto sibi audientes habu-*
» *erit. Nec cuiusquam ego quàm ipsius stare uelim testimo-*
» *nio, quid tum ego, quid legatus meus à me ita iussus, ex*
» *ipsius commodo utilitatéque susceperit atque perfece-*
» *rit: fauórque meus & auhtoritas quantum rebus ipsius*
» *opis atque incremēti attulerit. Addit subinde, pacti sibi*
» *cum altera filiarum mearum matrimonij mentionem. Ego*
» *uerò persancte me asseuero, quū ad me de obitu earū al-*
» *latū est, nō maiorem ex patrio sensu dolorē cepisse, quàm*
» *quòd ereptā mihi hāc uidebam arctioris cū illo amicitiæ*
» *conciliationem. At quum subdit, eo tempore quo ego &*
» *illi ad imperij dignitatem unà uterque aspiraremus, sub-*
» *ortam primùm inter nos fuisse quandam ueluti zeloty-*
» *piam, & simultates subinde natas: quanquam ego tamen*
» *eius apud me legato sæpenumero professus erā, me per-*
inde

» *inde hanc honorum petitionem existimare, atque si eandem uterque puellam ambiremus: meq; adeò (utcunque res casura esset) in eadem uelle cum ipso amicitia integra inuiolataq; permanere. Ego proculdubio ijs me uerbis apud eius oratorem usum esse non negabo, neque non orationi meæ uoluntas consentiebat. Quòd uerò queritur, ubi Cæsar fuit renūtiatus, me obsides ab eo flagitasse, nō contentum ad amicitiæ nostræ firmamētum, superioribus fœderum uinculis: ad hæc nouam illi matrimonij mentionem cum Renata meæ uxoris sorore iniecisse: nihil dissimulanter fateor, à me omnes esse initas rationes, ut hæc nobis amicitia sancta esse posset atque sempiterna. Atque adeò, si cum filiarum mearum natu maior mihi fato erepta esset, altera tam tenera ætate, ut nuptiarum expectatio diuturnior esset futura, ego nihil mihi humanarū rerū prius agendum esse iudicaui, quàm de renouanda (nam ea res noua non erat) cum Renata matrimonij mentione: perspicuúm ne hoc facere Carolo potuit, me quacunque posset fieri ratione, retinendæ eius amicitiæ studiosissimū fuisse? Nec aliò spectant, quam hîc ipse obiectat, obsidum efflagitatio. Etenim quòd annua centena solatorū nummûm aureorum millia, quæ mihi ex fœdere Neapolitani regni ergò pactus erat, diutius quàm par erat debebātur: Egó ne concidente fide ob dilatam multorum annorum pensionem, amicitiæ quicquam decederet, obsides aut potius prædes esse mihi flagitandos duxi: quos utiq; petiturus non eram, si ad constitutam diē mihi Carolus nomen dissoluisset. Cuius procrastinatio tametsi paulo mihi diuturnior uisa est, non adeò tamen ex ea commotus sum, ut (quod ipse quiritat) ego uel in Germania quicquam aduersus eum per legatum meū solicitauerim, uel*

Robertum Marchianum ulla ratione in eum concitauerim. Mandaueram equidem legato meo, ubi sacri Romani imperij ordines, quibus cum me tum peruetus amicitia, tū principatus Mediolani ratio sociarat, per occasionē mihi salutaret: méque ostenderet non ignarum esse, quænam mea esse deberet & cum illis societas, & erga illud ipsum sacrosanctum Romanum imperium obseruantia. Et legatus quidem ille meus in comitatu etiam nū agens meo, sanctissime deierat, se præterea nihil quicquā in Germania molitū esse. Quòd si aliàs fecisse conuincatur, proculdubio nec ūolente, nec sciente me, nec impune laturus, id fecerit. In Robertum autem, ego Caroli oratori etiā auxilium si rogarer ex fœdere, me laturum obtuli: et militē quem Robertus in regno meo insciente me conscripserat, statim ubi ad aures meas permanauit, grauissimis edictis reuocaui, nec id sine magno Roberti incōmodo, qui præter spē ab eo milite nudatus, haud ignobiles arces nō ita multo pòst ui ac deditione captas amisit. Nauarrorū autem Regi Henrico quòd tulerim suppetias, mihi hoc criminosum esse minime potest. Etenim ius fœderibus, quæ Carolo mecum intercedebant, disertè hoc exceptum erat, nisi certo præfinito tempore illi cum eodem Rege cōueniret, ego quas alio ex fœdere Hērico debebā suppetias, rogatus ferre possem: idq; etiam fide in Carolum integra, et inuiolatis quæ inter nos icta essent fœderibus. Itaq; suppetias Henrico tuli, sed Carolo præmonito: atque ita tuli, magis ut mihi uerendum sit, ne Henrici conquestio, quòd serius, quàm Caroli accusatio, quòd tulerim, improbitatis sit maculam allatura. Quibus ex rebus, beatissime pater, uósque amplissimi Cardinales & clarissimi legati, satis (mea quidem sententia) intelligitis, nullius nos culpæ ex

hoc

» hoc priore bello affines dici aut haberi posse. De fœde-
» re autem Madriliensi, quod uocant, apud Mãtuam Car-
» petanorum icto, iam toties ac tam abunde à nobis dictũ
» est, ut tam sæpe dictum dicere, mihi esse superfluum uide-
» atur. Tantùm hæc constanter affirmabo, uirum bello ca-
» ptum (id quod apud omnes cõstat) si postea quàm de re-
» demptione pepigit, adhibita custodia obseruatur, liberã-
» dæ fidei reum non esse. Ego uerò nõ modò toto itinere, ex
» quo id fœdus ictum fuit, sed etiam ad Fontem rapidũ, quo
» primum ex loco sum liber dimissus, etiã maiore quàm dũ
» essem Mantuæ, præsidio ac diligẽtia obseruabar: adeò ut
» obstrictam illis fidem habuisse, qui diligentiæ suæ potius
» quàm fidei meæ confidebant, nullo iure condemnari pos-
» sim; imo liber & cum libertate fidei, atque sine ulla obli-
» gatione, me ad meos receperim. Quare quod addit Cæ-
» sar fuisse sibi antequam ego dimitterer, indicatum, ex me
» plerosque audiuisse, non seruatum iri eius pacis & fœde
» ris conditiones: ego id me dixisse non dißimulabo. uide-
» bam enim eiusmodi esse conditiones, quas seruare neque
» si poteram, debuissem: neq; ut uellem, potuissem. At fœ-
» deris Italici societas, à qua sibi ut liberos mihi meos resti-
» tueret, denunciatum fuisse inquit, eô contracta fuerat, ut
» per eam Cæsar ad æquiores adduceretur conditiones, &
» redẽptionis meæ precio contentus esse uellet. Lautreca-
» nam uerò expeditionem, sicut omni asseueratione confir-
» mo, ad liberandum captiuitate Pontificem initio susceptã
» fuisse, ad quod maiorum meorum exempla me inuitabãt:
» ita fateor, me liberato eo, & Cæsare ita pertinaciter o-
» mnes recusante conditiones, omnis ut spes pacis iam sub-
» lata esset, oportunitatem hanc, ex adornati iam exerci-
» tus occasione, amplexum fuisse. in quo bello, si quod obie-

» *ctat Cæsar, occubuit Lautrecus dux fortißimus, imo*
» *(quod dißimulare nequeam) bona pars exercitus fœde*
» *periȷt, tamen negare nõ poterit, quin si* Deo Optimo Ma-
» *ximo uisum fuisset, ita meum exercitum à pestilenti cla-*
» *de, sicut ab hostium ui adhuc fecerat, defendere, aliò atq;*
» *inclinauerit, rem omnino inclinaturam fuisse.* Porrò Sa-
» *marobrinensis cõuentus indictus quum fuisset, ad ea mi-*
» *tiganda, quæ in* Madriliensi *pactione iniqua nimis, ne-*
» *que tolerabilia uiderentur, non modò nihil mitigatum*
» *est, sed adiectæ aliæ præterea non minus iniquæ cõditio-*
» *nes: quas ego tamẽ accipere sum coactus, quòd me tæde-*
» *ret indignæ ac diuturnæ liberorum captiuitatis, quorum*
» *calamitas ex dulcißima cõmendatione naturæ, mea mihi*
» *calamitas esse uidebatur.* Q*uæ cum ita sint, nunquã uel*
» *in maximis rei gerendæ opportunitatibus, ut à pactione*
» *discederem, aut in eam quicquam offenderem, adductus*
» *sum.* Imo *uerò quo tempore* T*urcarum exercitus bellum*
» *in Austriam circuntulit (ad cuius me rei mẽtionem* Cæ-
» *sar reuocat) ego* B*alãsono qui ab eo missus, cataphractos*
» *equites & pecuniarium à me flagitabat subsidiũ, quan-*
» *quam de pecunijs quidem nõ assensi, quod nummularius*
» *non sim, à quo pecunias flagitare* C*æsar debeat, cui tum*
» *satis esse oportuit, quod uicies centena millia nummũ au-*
» *reorum à me recèns accepisset: tamen obtuli liberaliter,*
» *quod maiores mei quibus nihil unquam est præscriptum,*
» *ubi de suo aduersus hostẽ religionis ageretur officio, præ-*
» *stare sunt soliti, id me perlubentem esse* C*hristianæ reip.*
» *præstaturũ: ut copias scilicet meas omnes (etsi multæ mihi*
» *tum proponebantur à bello quiescendi occasiones) tamen*
» *ipse præsens uel ad tuendam* I*taliam, cui tum etiã* T*urca*
» *imminebat, uel aliò quouis, & quæcunque rei postularet*
necessitas

" *necessitas educerē: ita tamen, ut Cæsari nihilominus prin-*
" *cipem ea in expeditione locum nō grauarer ex officio ce-*
" *dere; ac ne suspectæ cuiquam essent uires meæ, potiorem*
" *exercitus mei numerum ex milite Germanico conscribe-*
" *re. Quòd si eò uocatus fuissem, eo proculdubio descensu-*
" *rus eram apparatu, bonam ut partem eo ex bello acceptu-*
" *rus fuerim uel gloriæ, uel periculi. Iam quod attinet ad*
" *Bononiense fœdus, atque Marauilliæ cædem, mei apud*
" *Franciscum Sfortiam legati, non uideo quare Cæsar ho-*
" *rum mentionem facere hoc loco uoluerit. Nam Bononiēse*
" *quidem fœdus quem ad finem ictum fuerit, plane omnes*
" *recordamini. At Marauilliæ cædes, etiam ut ille quicquā*
" *aliter molitus sit, atque illum decuerit, (id quod minime*
" *mihi persuadeo, certe nullū à me huiusmodi habuisse mā-*
" *datum scio) tam indigna tamen fuit, tam sceleris & ne-*
" *fandi flagitij plena, ut antea nunquam existimauerim*
" *Francisci factum à Cæsare probatum iri: qui quo amplius*
" *atq; latè patens habet imperium, eo plurium legatorum*
" *opera, atque apud plures ut indigeat, necesse est. Quan-*
" *quam (ut uerum ingenue fatear) ubi me intellexi de tam*
" *immani scelere, apud ipsum Cæsarem affinem ac fœdera-*
" *tum meum, Francisci uerò dominum, à quo tam atrocem*
" *acceperam iniuriam, frustra querimoniam detulisse, com-*
" *motus sum sane: neque dissimulabo, nihil quicquam un-*
" *quam mihi accidisse tam improuisum ac inopinatum,*
" *quàm hoc turpissimum Sfortiæ facinus laudatorem Cæ-*
" *sarem habuisse. Quod subinde Cæsar obiectat, à me*
" *præter Samarobrinense fœdus quædam aduersus eum in*
" *Germania esse constituta, atque inita consilia; maximeq;*
" *bellum Vuirtembergicum meo ære fuisse gestum: Primùm*
" *hoc iterum profiteor atque agnosco, me in Germaniā le-*

" *gatos ſæpenumero miſiſſe. nam & ego, & maiores mei,*
" *coniunctas ſemper habere uolumus cũ Germanis princi-*
" *pibus & ciuitatibus rationes: etiam noſtra memoria ui-*
" *ſum eſt, quamuis inter ſe Cæſares & Galliarũ Reges bel-*
" *lo contenderent, Germanicæ tamẽ & Gallicæ nationum*
" *amicitiam ac ſocietatem non ideo fuiſſe diſſolutam.* Tum
" *à me pecunias eſſe Vuirtembergæ Duci numeratas, nun-*
" *quam ire inficias uolui.* Ex eo enim *Mõtis Pelligardi op-*
" *pidum emeram, quod is tamen anno uertẽte (ut inter nos*
" *conuenerat) refuſa pecunia redemit atque recepit: me nõ*
" *perlubente profectò, qui oppidum illud quàm pecuniam*
" *mihi maluiſſem. in quos autem uſus ille pecuniã eſſet cõ-*
" *uerſurus, nunquam ad me pertinere arbitratus ſum.* At
" *hoc magis miror, non fuiſſe hoc loco à Cæſare prætermiſ-*
" *ſum, de quo ego quàm honeſte queri poßit nõ uideo: ali-*
" *quot uidelicet ditioni eius ſubditos homines, bello à meis*
" *captos, diutius fuiſſe in triremibus aſſeruatos. Simul enĩ*
" *meminiſſe illum oportuit, quàm indigne meos triremium*
" *ſuarum addixiſſet remigijs, præter æquum & honeſtum;*
" *ac per ſummam iniuriam, à liberorum meorum obſidũ fa*
" *mulatu comitatuq; ui abſtractos: ſimul ſuos quum fatea-*
" *tur ſtatim meis ab ſe mißis, per me quoq; fuiſſe liberatos,*
" *ignorare non potuit, à ſe ipſo moram fuiſſe, quo minus ip-*
" *ſe ſuos quoque maturius ex me reciperet.* Quod adijcit
" *in ſe quoſdã ex* Italia *principes uiros, à me fuiſſe per* Din
" *teuillanũ ſolicitatos:* Ego *id mihi certe non facilè perſua-*
" *deam, cum quòd nullum à me* Dinteuillanus *mandatum*
" *ea de re acceperit, tum quòd nullum mihi cum* Cæſare *bel*
" *lum intercederet.* Quòd *ſi mihi aliquot inſignes ex Itali-*
" *ca nobilitate uiri mereãt, haud uideo quẽadmodũ* Cæſar
" *initorum in ſe cõſiliorum, aut uiolatorum fœderum inſi-*
mulare

» *mulare me hoc prætextu poßit. Qui si uoluerit, dum tam*
» *creber est in commemoranda libertate Italiæ per se resti-*
» *tuta, hoc interim Italicæ nobilitati iugum imponere, ut*
» *ab eo quum recesserint, mortalium nulli dare nomen au-*
» *deant: hoc certe fuerit libertatẽ eorum simulatione pro-*
» *pugnationis expugnare, ac re ipsa seruitutẽ, mentito no-*
» *mine libertatis imponere. Atq; ut iã ad Mediolani prin*
» *cipatũ ueniamus: Sæpe mihi Cæsar ꝑ legatos ad me suos*
» *significauerat, nisi fidẽ ipse Francisco Sfortiæ iã obstrictã*
» *habuisset, eum se principatũ mihi omnino traditurũ fuis-*
» *se. Itaque mortuo Francisco, sublatoque eo excusationis*
» *prætextu, quum uenisse tempus uiderem, deesse mihi ea*
» *in occasione nolui. Misi, qui eũ principatũ mihi à Cæsare*
» *repeterent. Significauit ille, sese uni ex filijs meis æquiore*
» *animo traditurum: Aureliorum ducem nominaui, in quẽ*
» *ut ego potius quàm in aliorum quemuis hunc transferri*
» *principatum cuperem, multæ me & magnæ rationes in-*
» *uitabant: quas quoniam ego nõ ad regni mei pacificatio-*
» *nem tantummodo, sed ad totius etiam Christianæ reip.*
» *pacem, ocium & quietem pertinere maxime arbitrabar,*
» *Cæsari explicandas & commemorandas curaui: etiã at-*
» *que etiam rogans & obsecrans, ut quæ sua esset ea de re*
» *mens, animi status, & cogitatio, mihi aperte & ingenue*
» *indicare uellet: quemadmodum & ego mea omnia con-*
» *silia candidißime, citráque omnem dißimulationem eius*
» *oratori exposueram. Tandem post multas ultro citróque*
» *nuntiorum & literarum mißitationes, orator eius acce-*
» *ptis (ut aiebat) ea de re mandatis, Cæsarem mihi asseue-*
» *rauit postulatis meis assensisse: tãtùm ut principatus eius*
» *usufructu cederem, quem deberi mihi contendebã. Nolui*
» *hanc unam reliquam ususfructus controuersiam retinẽ-*

» *dæ inter nos amicitiæ moram ullam afferre. Cessi, renunciaui, Cæsarem animi ac sensus mei certiorem feci; plane ut iam nihil uideam, quod pacem inter nos & amicitiam impedire possit, modò quæ legatus eius est pollicitus, ea duntaxat præstare Cæsar, & caueri sibi æquis tantum & honestis conditionibus uelit, quemadmodum eo ipso tempore, quo hæc inter nos tractabātur, se facturum affirmabat: atque si alias proponeret, satis signi se daturum, se nolle omnino ut inter nos conueniat. Igitur dici nō potest à me stare, quominus pax inter nos fiat, quum in easdem ipsas conditiones, quæ mihi sunt ab eius legato propositæ descenderim: à quibus ipse si decesserit, omnis in eum neglectæ pacis culpa, nulla in me residebit. Ego enim retinendæ pacis tam sum & fui studiosus, ut etiam superiori tempore, quo nec mihi Cæsar, nec liberis meis Mediolani principatum restituit, nihil aduersus eum molitus sim: imò quo tempore Turcicus exercitus in Austriam mouit, non modò à bello quieui, sed copias etiam meas (ut nunc dicebam) obtuli. Et cum Cæsar expeditionem adornaret in Africam, ego (ut ipse uoluit) cum omnibus pacē colui: & quod facere tum poteram minore (quàm nunc obtinente Italiam Cæsare) impendio meo & periculo, à repetendis & recuperandis meis abstinui. Qua in re tuā inprimis conscientiam Paule Pont. Max. implorare mihi libet. In cæteris uerò omnibus, quæ ad Christianæ reipub. quietem & commoda pertinent, nulli concedere uelim Christianorum principum, ut ea maiore quàm ego persequatur affectu ac studio. cuius mei instituti esse possūt indicia, solida satis & expressa, Gallorum meorum mores ac disciplina. Quamobrem, beatiss. Pater, uósque amplissimi Cardinales, & clarissimi legati, ea satis omnibus*

nota

» nota patientia, qua mihi factas iniurias huc usq; tuli: hæ-
» reditaria mea filiorúmque iura, iam tandiu per alios me
» ferente occupata: interdictũ, ne quid mei, quod in re aut
» possessione Cæsaris esset, attingerẽt: copiarum mearum à
» Vercellis de medio quasi iam despõsæ ac destinatæ victo-
» riæ cursu reuocatio, & statiuis in castris, ne quid tumul-
» tus excitaretur, collocatio: constituendæ pacis amplissima
» & libera facultas Cardinali Lotaringo permissa: usus
» fructus de quo memini cessio, satis omnia declarant, pacé
» ne an bello iura mea obtinere maluerim. Neq; uerò san
» ctitati tuæ mirum hoc loco uideri debet, si quod sentio li-
» berius profiteor. Nam si occupator alieni, quiritari audet
» interim ac dolere: ego quid facere debeam, qui tam am-
» pla patrimonia uideam mihi ac liberis meis per iniuriam
» auferri, & nostra cum ignominia retineri? Quod uerò
» ad Sabaudiæ Ducem pertinet, Nõ uideo qua ille se tueri
» aut defendere ratione possit, apud quem toties expostula
» tum sit, à quo toties flagitatum, rationẽ ut inire mecũ uel-
» let de iis rebus, & quas à maioribus suis nullo iure occu-
» patas, meo damno possidebat, & quas hæreditario iure
» pertinere ad felicis recordationis matrem meã, ambigere
» non poterat. quas quum ipsa dum uiueret, sæpe ad eũ cer-
» tos uiros repetitum miserit, cum mandatis (ut sororẽ de-
» cebat) humanissimis: ego item ab eius morte, uiros meorũ
» iurium peritissimos, quiq; iis disceptatoribus qui sunt illi
» à consilio, ea singulatim exponerent, sæpe misi. In quo ego
» quum tandiu nihil profecerim, necessariò mihi ueniendũ
» ad arma fuit. Qua in re uerò nihil à me peccatum est in
» ea fœdera, quæ cum Cæsare mihi intercedunt: quibus etsi
» prohiberer, ut ne cum ullo Italico principe aduersus illũ
» consilia communicem, nõ uideo qua ratione bellum istud

» Allobrogicum ad se spectare Cæsar arbitretur, uel ad eã » causam ullo modo pertinere: quũ interim exercitus meus » (uti nunc dicebam) nihil earum rerum ne attigerit qui- » dem, quæ ab eo resciuerint quo iure quã ue iniuria possi- » deri: atque ut ne id facerent, diserte à me fuerit omnibus » interdictum. Neque enim si fœdere Samarobrinensi Sa- » baudiæ Ducis mẽtio inter Cæsaris fœderatos iniecta est, » ideo tamen earum rerum quas is ad me pertinentes occu- » paret, ius in eum esse translatum intelligo. Nam neq; is eo » in fœdere, uelut qui cum iniretur, intercedit. neque uox » de rebus meis quæ ab illo tenerentur, ulla eo in conuentu » missa est. Itaque ex ui eius fœderis neque cedi, neque re- » nunciari potuerũt. Atqui ego & antea speraui semper. » & nunc etiã spero fore, ut Carolus pro necessitudine af- » finitateq; nostra, meã potius iure ac legibus nitẽtẽ, quàm » iniquã Sabaudiensis causam sibi esse suscipiendam du- » cat. Quãquam hoc ego tamen uideo (quod satis mirari nõ » possum) cæterorum, qui & ipsi armis in Sabaudiẽsis bo- » na inuaserint, factum à Cæsare non reprehendi, dunta- » xat reprehendi meum; qui cum illo sim maximis uinculis » & propinquitatis & necessitudinis coniunctus, & ea » tantum recuperare uelim, in quibus luce clarius ius ha- » beam, & non nisi rite repetitis rebus arma cœperim.

» Atque adeò beatissime pater, paratus sum sanctitati tuæ, » si hoc ita libuerit, iura mea omnia ex tabulis autenticis » explicare: ut quæ dico nihil penitus à uero discrepare in- » telligat. Quòd si ille in animum induxerit suum, quæ mea » sunt mihi reddere; ego uicissim, si quid à meis præterea oc » cupatum est, non grauabor illi restituere. Iã quod Cæsar » inquit, si de pacis inter nos retinendæ conditionibus non » possimus conuenire, è re atque commodo fore Christianæ

reipublicæ,

» *reipublicæ, nostras ut cõtrouersias singulari certamine di*
» *rimamus,* Ego *quum hactenus, si quis uitæ meæ splendori*
» *notam ullam allinere tentauerit, abunde mihi satisfecisse*
» *uidear: & quum hæc duelli à* Cæsare *commemoratio, uo-*
» *luntatis tantum declaratio, non etiam prouocatio esse ui-*
» *deatur, aut decoris atque honestatis nostræ oppugnatio;*
» Ego *inquã, breuiores esse nostros enses existimo, quàm ut*
» *congredi tanto interuallo disiuncti poßimus.* Quòd *si nos*
» *propius occasio aliqua stiterit (id quod credibile est o-*
» *mnino futurum, si res ad arma redierit) atque si tum* Cæ-
» *sar eandem retineat, quam nunc se habere ostẽdit decer-*
» *tandi mecum uoluntatem, méque tum ad certamen pro-*
» *uocauerit: nõ recuso, quin si existimationis meæ defensio-*
» *ni defuero, probi me atq; graues uiri, inter profligatæ fa-*
» *mæ homines repudient: id quod mihi acerbius futurum*
» *esset, quàm certamen ipsum formidolosum.* Sed *quod*
» *subinde* Cæsar *declarauit nihil accusandi aut suggillãdi*
» *mei causa se dixisse: neque dicta sua ita uelle à quoquam*
» *accipi, quasi omni pacis spe sublata, iam claßicum ueluti*
» *cecinerit,* Ego *uerò non minimam ea ex re uoluptatem me*
» *cepisse profiteor.* Porro, *hæc sunt beatißime* Pater, *amplis-*
» *simi* Cardinales *& clariß. legati, quæ apud uos comme-*
» *morari uolui, non accusatorie, aut lædendi cuiuspiã ani-*
» *mo, sed purgandi mei causa: utq; omnes intelligant, quàm*
» *ego in publicæ pacis studia, & commoda reipub. propẽ-*
» *sißima sim uoluntate, atque omnem ad arma cum* Cæsa-
» *re deueniendi culpã à me semper absuturam, sicut adhuc*
» *absuisse perspiciant: id quod omnes sine ulla dubitatione*
» *iudicaturos spero & confido, quicunque secum diligen-*
» *tur reputauerint ad quas ego me continendæ pacis stu-*
» *dio demiserim conditiones.* Illusit *deinceps nimia im-*

perij propagãdi cupiditas Carolo Cæsari.Exceptus Neapoli & Romæ magnifice:incitatusq; Italorum uocibus iã spe Galliam hauserat:triumphos Iul. Cæsaris meditabatur.Augebãt spem undiq; plaudẽtes Italiæ urbes. Nãq; è Roma decedentẽ Senenses omni honorum genere profuso exceperunt:atq; eo loco obuiũ habuit Ioannẽ Lotaringũ cardinalem, qui ad sedandas controuersias ad Pontificẽ mittebatur.atque is cum Cæsare collocutus non alienum à pacis conditionibus putabat:præsertim qui nõ ut purpuratum unum è multis, sed ut Regem ab eo se exceptum uideret.Inde Florentiam Cæsar perueniens ab Alexandro Medice Florentinorum Duce, Florentinaq; omni nobilitate hilariter exceptus, Lucam peruenit. Vbi iterum è Roma redeũtem Lotaringum(quippe pegasario uectus cursu redierat)obuium habuit. Cæsar Forum Nouũ, ille classe in Galliã redijt.Ex Foro Nouo accito iam Germano milite Hispanóque instructo exercitu pergere cœpit:Placentiam peruenit;obuiasq; habuit Sabaudiani & Sfortiæ nuper fato functi uxores. Sabaudiana mariti exilio suoq; mota, uarie in Gallum accendit Cæsarem.Inde Mediolanum perueniẽs consilia omnia belli init, misso Antonio Læua, qui Fossanum urbem occupatam ualido Gallorum præsidio oppugnaret.Ipse interea Astæ commoratus, oppugnationis euentum expectabat. Antonius Pratianus, cui Mompesatio cognomen, Fossanũ præsidio sepserat.Læua immissis militibus, emissis ex urbe æneis tormentis oppugnationem eo deserere die coactus est. admotis machinis sequenti die, cum strata muri parte facilem aditum suis putaret, maiore ui opus uidens, distulit oppugnationem:interea tamen, per strages iacẽtium urbem sese introiturum iactitans. Sunt qui addant (sed incerto

authore)

authore) cum iterũ refecta mœnia strauisset; ingenti multitudine lignorum fasciũmque è uirgultis contracta, fossas replet: Gallos ex urbe pice sulphureóq; igni uirgultorum fascibus immisso lusisse eam oppugnationem: simul Mompesatius ad omnia intentus globis æneis uarie Cæsarianos infestabat. Læua ubi uidet uim frustra esse, ad pactiones uenit: liberum exitum pactus cum omnibus sarcinis prædaq;: quod Mompesatio non placebat. Sed multi spe prædæ conseruandæ, ad hæc nobilißimus quisque sibi ob ignauiam metuens, recipiebat eas conditiones. Et iam his conditionibus urbem Cæsariani recipiebant, nisi Sabaudiani uxor quæ gratia apud Cæsarem multum ualebat, parentãdum suis cæde Gallorũ uoluisset. Quid enim, si alieni principatus inuasores, qui primi oppugnati sunt, præda onusti in Galliam redeant, non ausuros eos in posterum? ita iussus iterum Læua urbem oppugnare. Et iam annona urbẽ deficiebat, & sulphurei pulueris copia. Sed cũ edicto Mõpesatij ingẽs pretiũ addictũ esset eis, qui sulphureũ puluerẽ in urbẽ inferrẽt, repentè illatus in urbem ingens numerus. Quo factum est ut Læua oppugnationẽ non tentarit: ad Cæsarem scripserit, nisi his conditionibus urbem reciperet, futurum uti nunquam ea potiretur. Nã Capillatus quidã natus ex urbe cui Villario nomen Tholosæ proxima, ueluti transfuga exceptus, penuria annonæ non se quidem transfugisse, (nam ea abundare Gallos simulabat) sed ob patratum facinus in Gallijs simularat. quæ causa fuisse uisa est multis uti mox Cæsar deditionis leges acciperet. Misso à Mompesatio ad Læuã Ioãne Sãtiasterio, cui cognomẽ Sanctimartino, qui & ipse perbelle simularet ad Franciscum se missum Salaßiorum principem, sciscitatum ueré ne ad Cæsarem transfugisset: quæ

enim causa tot rebus Fossano instructo? unde factũ est ut Laeua ante Caesaris aduentũ cupidus urbis recipiẽdae, pacis aequas cõditiones proposuerit, receptis tantũ equis maioribus, qui ipsi ut deditionis lex seruaretur mensi sunt, intra octauum diem. Alij putant inuito Mompesatio urbẽ relictam, ob reliquorum ignauiam, qui iram Caesaris Sabaudianaeq; uererentur. Sed Laeua in Mompesatium & Gallicos multos proceres ea humanitate usus est, equos ut his etiam maiores seruaret. Multi intra octo dies tritico frumentoq; equos maiores affatim pauerunt, detracto potu aliquot dierum. Caesariani ignari doli, cum equis receptis potu eos satiari non uiderent, primùm admirati sunt: mox foeda strage multis potu nimio necatis, dolos sensere. Ad Caesarẽ quidam profecti spirantem Galliae excidium nacti sunt: quippe aut sese unum è Germanis miserrimũ, aut Franciscum Regem unum è Gallis infimum futurum iratus dixerat. Suadebat Laeua Caesari Thurinum oppugnaret. at Caesar iam Galliam spe uorans, sciens urbem munitam, neque Gallo paratas adhuc copias, in prouinciã Narbonẽsem per Niceã sibi properandũ putauit. Ita pergit ualido instructoq; exercitu, qui ex Germanis Hispanis Italisq; constabat: nihil ut neque ualidius neque instructius nostra aetate uisum periti rerum aestimatores contẽdant. Primam aciem ducebat Fernãdus Toletanus Dux Albae: ea robore Germanorum & Hispanorum cõstabat. Mediae aciei praefectus fuerat Alphõsus Daualus. Equites cum flore nobilitatis sequebantur, duce Antonio Pymentelo proximo Caesare. Extremum agmẽ ducebat Ioannes Fernandus Mauricus: uelites excursoresque attributi Ferdinando Gonzagae, qui magna celeritate copias pretergressus, infesta omnia iam Gallis reddebat. His

tantisq;

tantisq; Cæsaris copijs sese adiunxit Andreas Doria, cum ueteranis Italis aliquot militibus, è Genua pfectus, unà cũ Salernitano principe. hi Antibolo urbe puinciæ expilata, Maßiliẽsem orã infestabant. Ferũt Hispanos ceu ad certã prædã cõtendentes, Galliã ingressos obuolutos genibus Cæsaris, prostratósq; inuicẽ gratulãtes uisos Cæsari, qui agros Galliæ feracißimos uberrimósq; eis attribu
" eret: Quasi summo in imperio id esset æquius quod potẽ-
" tius. Et quô certior esset Galliæ inuasio paratiórq; Cæsari; uno eodemq; tẽpore ea dũ à Cæsare parãtur, actus raptim multis Burgundionum Germanorumq; millibus, Hẽricus Nansous in Galliæ Belgicæ parte, quæ Cæsaris imperio parebat, Peronam urbem inuadere cœpit: ea capta Lutetiæ admoturum se copias iactitans, uel solùm cũ uictore exercitu, uel adiuncto Cæsare: cui uictori adiuncturũ sese copias palàm ferebat. Simul eodem tempore cum Franciscũ Salaßiorum principem ad Cæsarem transfugisse hostes uiderent, nihil nisi Galliæ excidium expectabant. Cæsar instructo exercitu properans obuiam neminem habuit, donec peruenit ad turrim cui Dominæ cognomen. Ibi caduceatore præmisso, qui denuntiaret ni se dederent extrema passuros; id tãtum audijt, deditionem ne expectaret: denique, pro fide se ruituros. Itaque admotis machinis pediteque Hispano, qui turris occupandæ curam receperat, toto die cõtinuata oppugnatione, multis Hispanis cæsis, in quibus fuit Garsilassus Larzegus, homo rei militaris peritißimus, tandem arx ui recipitur. Qui in præsidio relicti erãt fere omnes in oppugnatione necati; pauci atq; hi saucij supplicio affecti. Inde uentũ ad Aquas Sextias. eum locum attribuunt multi Aquensi ciuitati, quam destitutam à Gallis Cæsar ingressus est. Rex apud Viennam

consilio de summa rei habito, salutaria eorũ audiens consilia, qui expectandos Heluetios *& peditem* Aquitanicũ *aiebant: ad quem scribendum* Henricus Rex Nauarræ *iampridem missus fuerat. dum parantur copiæ, trahendi belli consilia probauit. atque ut à tergo tuta omnia relinqueret,* Franciscum Marchianum *&* Philippum Dãmartinum *comitem præfecit* Peronæ, *excepturos* Nansoum. Cæterùm *imminens ei cura de* Cæsare *erat, quem nondũ* Auenionem Druentiámque *transiisse sciebat.* Anna Mõmorantius *summæ rei præficitur.* Ioãnes Paulus Rentius Cabillonem *mittitur, cum delecta equitum peditúmque manu.* Hũc *locũ* Cabelliorũ *coloniã ueteribus fuisse prodidere.* Ianus Carociolus Melphitanus *princeps, et* Ioãnes Bonenallius Arelatũ Antonius Pratianus Mõpesatius, *&* Antonius Rupifocaldius, *cui* Barbusio *cognomẽ,* Maßiliã. *Castra nõ longe ab* Auenione *posita: ubi et* Heluetiorũ *&* Germanorũ *&* Aquitanorũ *cũ* Frãcisco Calmõtio Lausuno, Narbonensiũ Gallorũq; *plus quã triginta peditũ millia; equitum lectißimus numerus appulit: sũmo ordine à* Mommorantio *locatæ copiæ. Castris locus is delectus, quem neque* Cæsar *ui expugnare; & situs munitione & militum robore deterritus; neq; eo à tergo relicto latius uagari audebat. Igne ferróq; prouincia uastata à* Mommorantio. *si quid usui hosti esse posset corruptum. sterile ac inops solum & uacuum relictum.* Vineas *aiunt summo consilio minime corruptas; famelico et egẽti hosti ut ad cibum in præsens collaturas, ita expleto ac sub dio recumbenti parum salubres.* Quòd *si* Cæsar *nondum accitis à* Gallo *auxilijs* Auenionem *occupasset, multo omnia* Gallis *duriora futura creditum est.* Accidit *ut* Monteianus *&* Boysius *&* Ioannes Boneuallius, *qui paulo*

antea

antea missi erant ad ludificandos hostes, uarie Cæsarianos exciperent. Ferdinandus Gonzaga *cum mille quingentis leuibus equitibus* Transium *castrum occupãs, cum* Monteianum *&* Boysium *uico quodam proximo excubare audiret, eò mox aduolans, &* Boysium *&* Monteianum *multis necatis captos abduxit.* Boneuallius *uicum sciens parum aptum ad hostem repellendum, eadẽ nocte lõgius secesserat.* Interea Cæsar *ad* Aquas Sextias *rationem inibat, si quo tandẽ pacto pontem ædificans* Druentiam *tranaret.* Sed *cum obnoxium se* Gallorum *incursionibus uideret, consilium abiecit.* Et *paucis post diebus cũ molas circa* Druentiam *ædificasset, ob tantas copias alẽdas,* Paulus Rẽtius *è* Cabillone *cum delecta* Gallorũ *manu prodiens, molas deiecit: iámque aduentante* Gallico *equitatu, prodeũtibusq;* Hispanis *aliquot horis uarijs excursionibus decertatum est; non sine hostium cæde, multis etiam* Hispanis *captis.* Ante *aliquot dies* Turnone *occubuit* Franciscus Valesius *unus è regijs liberis, maximus natu, regno successurus.* Veneno *sublatũ multi credidere, idq; passim tota* Gallia *uulgatum.* Rex *ipse literis ad* Germanos *scriptis tam execrandi facinoris administrũ fuisse* Sebastianum Monticucullanum Comitem *scripsit.* De *eo supplicium apud* Lugdunum *sumptum est: usq; ab aulico consilio dãnatus est.* Hunc *prodidere in ipso articulo supplicij, & priuatim & publice professũ, authores sibi fuisse patrandi huius facinoris* Antonium Læuam *&* Ferdinandum Gonzagam: *seq; primùm à* Ferdinando *multis oneratum promissis, quô tollẽdos uiros aliquot primarios susciperet, ad* Cæsarem *esse intromissum: à* Cæsare *esse rogatum de regiũ cibi & potus ratione: ad* Antonium Læuam, *ut quæ ille imperaret exequeretur, missum:* Læuam

ut Regem primũ, & ex suis aliquot ueneno tolleret mandasse. Cæterùm Cæsarem nihil grauius toto eo bello accepisse aiunt, quàm huius facinoris in se relationem: paláq; cõtestatum, maluisse se toto prius priuari imperio, quàm uel leuißimã rationẽ talis ueneficij adornandi inire. Frãcisco adolescenti tollendo ecquid ueneno opus fuisse, qui grauißima æstate è Turnone longißime uagatus, æstu sitique exagitatus, medióque in itinere identidem haustu aquæ refrigeratus fuerit: alioqui magnæ indolis, ingenijque ad rem militarem paratißimi. Cæsar interea Arelatum obsidere parabat: sed dissuadente Læua dilata oppugnatio. Ibi inter oppidanos & milites ingens orta seditio, quam multi à Ioanne Arsaco Aquitano excitatam uolunt, ob coniectos in carcerem aliquot gregarios milites; qui Italos aliquot Regi militantes obtruncarant: uix ut à Ioanne Fuxeo Carmalio, cui Fuxeo cognomen, Aquitanicorum peditum præcipio ductore milites temperarint. uincti impetu facto liberati sunt: ob quæ parum abfuit quin de milite seditioso supplicium sumeretur. Arsacus & plerique alij ni fuga sibi consuluissent, male mulctati fuissent. Iam Cæsarianos annona deficiebat. fœda lues stragésque hominum & equorum. id Cæsar intuitus Maßiliã obsidere cœpit. Egresso è castris Cæsare obuiam undique Gallici equites excurrentes acriter cum Cæsarianis pugnam inierunt. Sed Cæsar qui ad Fanum Lazari properabat, cũ emissa ex urbe machina prostratum unum è pueris suis aulicis uideret, ne uisa quidem urbe obsidionis consilium seposuit. Interea & Margareta Valesia Regina Nauarræ, & Rex in castra peruenere, acclamante milite educeretur in hostem. Et plane constat non alias instructiores uisas copias: non paratiores ad dimi-

*dimicandũ.*Tot *exteræ nationes ea concordia fuere,nihil ut auditum ſit quod ullum cõmoueret:niſi quòd inter* Aquitanos *&* Heluetios *ob uina intercepta leue certamẽ, ſed prudentia ducum mox ſopitum.*Veritus *Cæſar ne inſtante iã hyeme opprimeretur:ad hæc cõſternatus* Antonij *Læuæ morte,admonito raptim milite, uaſis minime cõclamatus,præmiſſus antea machinus bellicus maioribus,inde ſeſe per* Niceam *&* Villamfrancã *proripuit.* Ipſe *è* Villafranca *Genuam contendit.*At Ioannes *Carbo, cui* Mõpezatio *cognomen, &* Ioannes *Paulus delecto equitũ robore extremum agmen carpebant. multi quos metus fugientes morabatur, necati.excepti multi uiarum ignari. ſauciorum multi à ruſticis ipſis obtruncati. maior tamen pars exercitus ſalua redijt.*Ex *eo tempore* Mõmorantius *ſumma gratia apud* Regẽ *flagrare cœpit:aliquot poſt mẽſes* Magiſter *equitũ à* Rege *renunciatus.* Quô *Cæſar celerius abiret factum eſt etiam* Regis *prudẽtia.*Nam *is ad Cæſarẽ* Fulgoſum *ſcripſerat,daret operam collecta quanta poſſet militum manu res* Genuenſium *tẽtaret. ita apud* Mirandulam *à* Guidone Rãgono *collectis hominum octo millibus, quibus adiuncti ſunt* Canis Gonzaga,Federici Boij Gonzagæ *nepos,&* Fulgoſus *latè agros Cæſarianorum populati, non longe ab* Alexandria *illi perueniunt.* Ergo *fugam meditans* Cæſar, *ad* Fulgoſum *opprimẽdum præuerti commodius ratus, leuem armaturam præmiſit, naualéſq; copias* Doriæ, *ut improuiſæ hoſti ſuperuenirẽt.* Iam Fulgoſus Genuam *oppugnabat, iam uexilla* Gallica *fixerat mœnibus fere occupatis;cum repente aduentu* Doriæ *&* Cæſarianorũ, *partam fere urbẽ deſerere coactus eſt: admonitus etiã à* Gallis *inſtare* Cæſarem *cum totis copijs.*Ita *&* Canis Gonzaga *&* Fulgoſus *cum* Rangone

obsidionem soluerunt. Cæteri *proximos montes occupa-uere, nequicquam sequẽtibus Cæsarianis.* In *multos Ge-nuenses, qui conscij putabãtur urbis* Fulgoso *regio nomi-ne tradendæ, uarie quæsitum: multi damnati: multorum bona publicata.* Sed & Fulgosii & Canis *aliorumq; di-scordia, magno impedimento fuit ad res accelerandas.* De Francisco *Salaßiorũ principe, qui hoc bello pro transfuga à Gallis traductus est, uarie proditum est. at duces Galli-ci initio suspectam eius fidem habuere.* & Michaël *An-tonius* Sallaßiorũ *princeps fratris iunioris animũ à* Gallo *auersum sæpe cõquestus est.* Is Cæsare *in Gallos aduẽtãte cũ* Ioãne Villebono Mõpesatio, Ioãne Sãctiasterrio *deli-berat, adueniente* Antonio Læua, *cõmodiús ne sit, uel* Ce-uilanũ *uel* Coniũ *uel* Fossanũ *præsidio immisso tueri: quip pe distrahi copias inutile uidebatur.* Placuit *deligi* Fossa-nũ: *nã & castrũ urbẽ munitiorẽ reddebat, et propugna-cula quædã.* Decretũ *est uti* Mõpesatius Villebonus, Frã-ciscus *Salaßiorũ princeps in urbẽ introeãt.* Sequẽti *die cũ hi introiissent, excepto* Francisco *de quo iã illi dubitabãt, missus est ad eũ* Ioannes Sãctiasterius, *is cuius suprà me-minimus, cui* Sãctimartino *cognomẽ.* Hic *ad eũ perueniẽs meditantẽ altaq; suspiria trahentẽ nactus, se missum ait à* Mõpesatio *ecquid placeret* Fossanũ, *uti decretũ erat, tueri, paratos reliquos multũ spei in eius aduẽtu constitutũ.* Ille *attonito similis,* Mihi *uerò ait cõmodius si Conium tuea-mur.* Sed *hæc præsens mox docebo:* Nec *plura locutus, se-quẽti die ad* Cæsarẽ *se proripuit.* Antonius Læua *ad quẽ postea dum* Fossanum *obsidetur,* Sãctiasterius *missus est, aperte sibi à* Læua *renunciatũ aiebat, toto prius biennio quesiisse* Salaßiorum *principem occasiones ad* Cæsarem *transeũdi.* Alij *indignatum, quòd proregis nomine abro-*

gato

gato, Cabotio parêre cogeretur: simulseductum à Laua, qui ei nuptias conciliabat per quas Monferratensem principatum Cæsar ei redderet, ad Cæsarem aiunt transiisse. Quo tempore Cæsar relicto Thurino per Niceam in Galliã inuasit. Thurino præerat Claudius Ennebaldus prælatus à Philippo Cabotio Mõteiano, qui & ipse urbis custodiam affectarat: prudénsq; fuit consilium Cabotij, qui ubi Lotaringum ad Cæsarem proficisci uidit, ad pacis tẽtandas conditiones, mox Thurino muniendo qua propugnaculis extruendis, qua foßis, qua aggeribus totus incubuit. Cæsare Genuam reuerso, tentatæ sunt pacis conditiones. At frustra is deinde in Hispaniam rediјt, relicto Alphonso Daualo Mediolani. Is mox collectis Hispanorum Italorúmque copijs, nouas res moliri cœpit. Principio Quiercium urbem oppugnare frustra cæpit: mox auctis copiis rediens, urbẽ deditione facta recepit. inde Daluam peruenit: quam & recepit. Id Galli intuiti, parte alia aliquot & urbes et castra expugnauere. At Daualus suos hortatus Querasum obsedit. præerat oppido Cæsar Fulgosus. Post aliquot dierũ oppugnationẽ multis cæsis, in quibus fuit Liuianus Bartholomæi Aluiani filius, Fulgoso inde cũ suis omnibus saluo emisso, urbs ab hoste recepta est. Nec cessabat interea Salaßiorũ princeps Frãciscus, qui nuper ad Cæsarẽ trãsfugerat. isq; Quarayũ interea Gallis extorserat: atq; ita utrinq; accẽsi sunt, ut media hyeme acrius bello urbibusq; oppugnãdis incũberẽt. At ea æstate qua Cæsar in Galliam peruenerat, in Belgica Gallica minus ei ex animi sententia res cecidere. Nãq; Henricus Nansous, quem Anaxonensem comitem uocabant, cum uiginti quinque hominum millibus, sex equitũ millibus qui ex Menapijs ac Cliuensibus contracti erant;

cum Cæsari uictori circa Lutetiam occurrere se putaret, fal sus est. Id Regis industria factum; qui antequam Cæsari occurreret ualidis præsidijs omnia loca sepsit, adhibitis ubicunque strenuis hominibus. Circa Morinos Bernuliẽsem Canaplium è Crequiorum familia: ad Montrolium ipsum Crequium: ad castrum Dompierrum Mihernam: ad Dourlanum Bouchanneum, constituerat: Petro Borbonio Vandomio & Claudio Lotaringo Guysio summa imperij tradita: uiderent, agerent, ne quid toto eo tractu, cui Picardiæ & Campaniæ nomen inditum est, hostes nocerent. Sed hi cum exiguis copijs occurrere hosti non poterant, tantum extremum agmen carpentes uarie eos infestabant. Nansous instructo exercitu gradiens ubique prædam abigebat: incendijs omnia fœdabat: Tupignium castrum cæsis qui in præsidio erãt, recepit. Castri custodẽ (quando locum extra militarem disciplinam asseruarat, nam ita militari disciplina uolunt cautum quasi cæteræ res parum gratæ in bellis sint aut piæ) ad portã castri necauit. Ad Guysiam mox urbem perrexit (ea est hodie munitior) desertam urbem occupauere expilatis omnibus, ut & Ribemontium. Mox ad Fanum Quintini peruenit: (id alij Sanctoquintinum uocant) nactusq; situm urbis & audaces oppidanos, et qui intus in præsidio erant ad Peronam perrexit. Lacus parte una ingens urbem alluit: urbs modica, castrum modicum, turris potius quam castri nomen retinens: sed cincta mœnibus satis ualidis, quæ fossis quas aquæ alluunt cinguntur. Expugnata Perona non difficilis uia ad Lutetiam patebat: idque Rex intelligens Marchianum & Philippum Bolannillierium, cui Dammartini comitis nomen passim inditum, homines probatæ fidei & rei militaris peritos urbi præposuerat, cum duobus

bus peditum millibus, quibus Sarcusius & Saissenallus præerant. Sæpe hostes post quassata mœnia in urbem irruerunt, semper pulsi: ut pluribus locis cum impetum facerent, multum laborandum fuerit ducibus ne quid urbi accideret. At oppidani ipsæq; mulieres ultro militū munere fungebantur. Nansous ubi uim male uidet succedere, cuniculis castrum tentat adoriri. Sed ea in re contrarijs actis cuniculis opera & industria Dāmartini, inanis eius fuit conatus: exitiosaq; nimia industria & cura Dāmartino, qui intra ipsos cuniculos proruens, magnum sui desiderium reliquit. Ita post longum tempus soluta obsidio est. Cives ob strenuam operam tributis in aliquot annos à Rege liberati. Laudatur ea in obsidione uirtus & scribæ Peronensis, & lanij cuiusdam, qui Cæsarianorum impetum soli sustinuerunt aduersus innumeros, dum interea Gallici milites imparati adcurrunt. Eodem tempore Domirius unus è Cæsarianis, ex multis copijs quæ Hisdini erant, apud Cæsarianos lecto fortissimo quoque Fanū Requierij uicinum intercipere conatus est. intromissi mox ibi centū pedites: sed hostis recens parum aberat quin ui perrumperet. At mulieres ipsæ pice aquisq; calidis & feruētibus admotis, mœnia scandentes uiris admixtæ, ita uirorum officio functæ sunt, ut re infecta multis cæsis redire coacti sint. Addunt alij à mulieribus uirili habitu dimicantibus, extorta hosti duo uexilla. Alter ex Cæsarianis Regnauillus, cum in Bononiēsem agrum uicinum incurrisset, Desuernēsem uicum cum castro expugnauit. At Odoardus Biesius qui Bononiæ præerat, acceleratis nocte itineribus, cum lectissimis copijs aduentans, sepsit recumbentem cum suis Regnauillanum. itaque cum locus esset inutilis ad uim experiendum, admouerenturq; machinæ,

qui se uictorem crediderat uictus est: ipseq; captiuus cum suis omnibus Bononiam abductus est. Cognita hoc bello Biesii uirtus, quem & Rex prius in cōsilium uocarat, deliberaturus, quo pacto Cæsari occurreret; atque is post aliquod tempus tribunus militum designatus est. Eadem hyeme, qua suprà Daualum multa moliri docuimus, Iacobus Scotorum Rex in Galliam ueniēs magnifice exceptus est. Data est ei in matrimonium Margareta Regis filia: quæ post aliquot menses in Scotiam perueniens, insigni mulier uirtute, extincta est. Nuptiæ Lutetiæ ea pompa celebratæ, quasi una ea cura Regem maneret; cum interim in Pedemontanorum finibus Daualo occurrendum potius fuisset. Sunt tamen circa id tempus Cētrones, quos Taraulesios uocant, à Francisco Borbonio Paulino Comite, et Gulielmo Fustembergo ui expugnati, prædaq; ingēs abacta: ubi etiam Federicus Fuxeus Candalius Comes adfuit. Carolus Consius Aquitanus ex Santonum nobili familia, tum Thurino præerat: huic Burio uulgatius cognomen est. Certior factus Casale minus diligēter asseruari, incitatusq; ciuium aliquot promissis, qui ægre Mantuanū in urbem tum aduentantem excipiebant, frequentes milites silentio noctis educit. Galli signo dato celeriter occupant urbem: ut Hispani custodes qui castrum munitissimum præsidio tenebāt, uix se è Gallorum manibus eriperent. Salui tamen castrum, quod ab urbe separatum est, urbeq; ualidius, ingressi, per Mantuanum Daualum, qui tum Astæ militem reficiebat, certiorem de urbe capta faciūt. Is integra nocte cum septem aut octo hominū millibus, nec uentis nec imbribus deterritus, eò mox aduolat: sensere Galli hostium aduentum, ex urbē ne prodirēt deliberatum est: nā auxilium expectare se Burius aiebat

ab

Guydone Rangonio, qui author urbis intercipiendæ fuerat. Cõmittitur tota urbe prælium ipso Burio acriter dimicante, leuibusq; aggeribus ut tempus postulabat didu ctis. post longum certamen uicti Galli, multi capti. ex captis multos aiunt liberaliter dimissos. Ipse Burius captus, magis eo prælio fortitudinem militis, quàm prudentiam ducis ostentans. Nam si perculsis Gallis Daualus institisset, haud dubie Thurinũ in summũ uertebatur discrimẽ. Diuerso euentu à Cæsarianis parte alia pugnatũ. Nã cum Franciscus Salassiorum princeps Carmagnolam urbem intercipere pararet: etsi numero Cæsariani superiores erant, loco tamen freti Galli irruentes multis cæsis depulere: Rauellum quoq; tentantes, plerisq; desideratis inde sese proripuere. Ipse Franciscus dum incautius ad Car magnolam murum subit, sclopo ictus occubuit. Ea urbs sita est loco plano: castrum eo tempore non admodũ munitum: ipse cum duabus machinis qua parte sitæ sunt castri portæ, cum murum sterneret, & minus apte uideret tormentorum magistrum ictum dirigere, tormentum ipse suo loco diduxit, directurus ictũ qua commodius uidebatur. Dum hæc tentat, sclopo emisso circa humeri partẽ superiorem ictus; concidit, haud ita longe à materna domo. Annus agebatur millesimus quingentesimus tricesimus sextus: cum ad Ambianum cõtractis lectissimis copijs, ubi cum decem Germanorũ millibus Gulielmus Furstembergus Comes adfuit, & Anna Mommorantius, deliberauit Rex in Belgicam Galliam progredi: adfuerunt plusquam triginta peditum millia, equitum septem. Cum his copijs Rex progressus Auchium castrum mox expugnauit, deditione uoluntaria loco recepto. Inde Hisdinũ contendit. Vrbs mox impetu facto, cum Cæsariani deditionẽ.

recusarēt, expugnata est & direpta. Cæsus tamen in oppugnatione Dunchius, & Helius uulneratus, ambo rei militaris habiti non imperiti. Cæsariani sese in castrū uicinum recepere sane quàm munitissimum. Admotæ machinæ nihil proficiebant: rari inueniebantur qui se castro inuadendo accingerēt, ob perpetuum strepitum hostilium machinarū, à quibus multi passim prosternebātur. Vnus tamen inuentus Brondasius Cauderoto uico Aquitanico in Vassatentium præfectura natus, qui constātissime murum subiens impetitus plusquàm mille leuibus sclopis saluus redierit, & ui expugnari posse locum docuerit: ob quæ à Rege multis mox sit donatus muneribus. Circa prata uicina erat turris ingens castro imminens. iam multos dies frustra Rex consumpserat: aderantq; à Britāniæ Rege legati qui eum admonerēt, locum esse naturā inexpugnabilē: ob quæ iā rumor percrebruerat totis castris soluturum Regem obsidionem. Redibat tum è captiuitate Cæsarianorum Carolus Consius, cui Burio cognomen: atque is à Petro Nauarro edoctus, in cuniculis agendis multum sollertiæ comparasse uidebatur. Huius consilio ea turris quam diximus cuniculis actis prostrata est aliqua ex parte. Simul per biduum admotæ machinæ ad aliam turrim, quæ diui Christophori nomen retinet. Quæ dū Cæsariani uident, ac iam apertū ad irruptionē locum, diffidere sibi cœperūt. Castrensis qui à Rutio missus loco præerat, ad Regem de deditione acturus uenit cum alijs Cæsarianis. Conuenit uti salui omnibus & rebus & impedimentis illi abirent. Ita locus receptus munitissimus: quē quidam ui expugnari primùm potuisse, alij nisi sibi hostes diffisi uolūtariam deditionem fecissent, inexpugnabilem uolunt. Receptus autem est mense Aprili millesimo quingentesimo

gẽtesimo trigesimo septimo. Rex castro Sarcusum præfecit & Pienneum attributis ei duobus peditũ millibus & aliquot equitibus Comes Saxerrius iunior in eius oppugnatiõe cæsus est. Inde ignobilibus aliquot locis receptis, Fanum Pauli ab hoste relictum Rex munire cœpit: id passim Sanctopaulinum uocatur. loco munito Ioannẽ Tanteuillanum, cui Villebono cognomen, cum Moyencurtio præfecit. his attribuit peditum duo millia, eorum qui militabant sub Martino Diuetotio, Renato Sanctiaubino, & Salleo. his ita constitutis cum Bethuni oppugnatio uicinarumq́ue aliarum urbium difficillima uideretur, Rex in Galliã dissoluto exercitu rediit. Interea Cæsariani instructo exercitu, (cui Comes Bureus, Darscotus, Aurengius filius Anaxonẽsis Comitis, Despinogus Rentius interfuere) cum triginta peditum, sex equitum millibus passim uastare Galliæ fines cœpere: & uidẽtes Fanum Pauli parum munitum eo mox adcurrerunt. toto triduo admotis machinis quassatæ sunt munitiones: impetus sæpe in urbem factus. Galli duces occurrêre, modò hostem pellere, modò tanta multitudine fatigati, loco parum fidere. Tertio die eo impetu hostes in urbem irruere, ut post aliquot horas ui loco potiti sint. Moyencurtius cum diutius impetum eorum sustinuisset, unà cum fratre multisq; aliis cæsus est: Salleus ita uulneratus ut post paucos dies occubuerit: Villebonus captus est. Hostes Fano Pauli direpto Hisdinum ueniunt; ueriti tamen loci munitionẽ Montrolium contendunt. Canaplius è Crequiorum familia maior natu, eò mox missus est cũ aliquot equitibus, & sexcẽtis peditibus. urbs uasta maiorem numerum desiderabat. Illi instare, admouere machinas, excidium urbi minitari. Itaque deditione facta cõuentum, uti saluis omni-

bus urbs dederetur. Leges fœderis hostes uiolátes, & expilarunt Gallicos milites, & urbē diripuere: nec contenti, urbē igne passim tectis immisso delere uoluere. Ita urbs fœdo incendio consumpta. Tentauere hostes Dompierreū castrū, cui Miherneus præerat expugnare: at frustra multis amissis rediere, uico prius expilato. Rex interea ad nouas scribendas copias Henricum filium & Annam Mōmorātium Ambianum misit: ubi quotidie nouæ copiæ cōueniebant. At Cæsariani Morinorum urbem Tarannam adorti, ualde in expugnanda laborabant. Præerat Morinis Bernuliensis Crequius, è Canapliorū familia. iā quassata parte mœnium irruptionem minabantur. At Crequius ubique occurrere, lapsa reficere, aperta aggeribus factis admotisq; uirgultorum fasciculis, & sulphureo puluere, ita hosti ostentare, nihil ut minus quàm de irruptione cogitaret. & machinæ bellicæ ita emittebantur ex urbe, ut strages hostium non leuis fieret. Et iam obsessi integrum mensem obsidionis incommoda pertulerūt, nihilominus fatigati. Tantum Bernuliensis Delphinum qui apud Ambianos erat, admonuit, sulphureū puluerē omnem iam consumptum: daret operam uti in urbem intromitteretur, alioqui periculum esse ne hostes ui loco potiātur. diu deliberatū est quid agendum esset. De consilij sententia Claudius Ennebaldus, cum lectissimis equitū turmis, peditibus trecentis, quibus Brandasius præerat, curā sibi sumpsit cum sacculis breuibus sulphureo puluere onustis, quos singuli & equites & pedites ferrent, in urbem introeundi. Nec mora, ut deliberatum est frustra hoste iter impediente, in urbem peruenit. Recreati eius aduētu oppidani, præsertim cum à Delphino maximas quotidie scribi copias ostenderet, quæ soluere hostes obsidionem cogerent.

rēt. Brandasius *cum suis in urbe relictus est.* Hostes *ignari eiusce expeditionis, arbitrati id quod erat futurum, ut redirent in castra* Gallica *qui eò contenderant, diligentius uias sepsere: quod in tanta multitudine non difficile illis fuit.* Itaque *redeuntem* Ennebaldum *cum suis intercepere, captiuúmque abduxere, cum* Honorato Sabaudiano, Pienneo, Hugeuilleo, Sansaco, *& multis alijs.* Interea *cū* Delphinus *cum lectissimis copijs adesset, actum de cōcordia.* Ea *ad* Bomium *inita est, usque ad decimum mensem; non tamen ut commearent utrinque mercatores: tantùm ut utrique interea bello abstinerent.* Ita *è* Morino *illi abiere.* Ennebaldus *deinceps gratia apud* Regem *multū ualuit: designatusq; tribunus militum, liberatusq; è captiuitate.* Hunc *saluum redire potuisse alij aiunt, cum è* Morino *profectus esset, nisi adolescentes aliquot rei militaris ignari, ultro hostes excitassent, occasionemq; sequēdi dedissent.* Circa *ea tempora* Humerius Albā *in ditione* Mōteferratensi *hosti ademit, &* Cherascum. *à* Busco *oppido submotus est ita repētè, ut panico terrore oppressū multi crediderint. alij id in* Conij *oppugnatione accidisse aiūt.* At Alfonsus Vastius, *quem & uocant ab auunculo* Daualum, *interea in* Pedemontanorum *finibus, post* Quiersium *expugnatum, multáque alia loca ut suprà ostendimus, passim agros populari cœpit: unde annonæ inopia laborare* Gallos *erat necesse.* Et *quando* Humerium *qui è* Thurino *in* Galliam *peruenerat, redire cum expeditis copijs fama erat, itinera ita sepsit, aditu ut urbis prohiberetur.* Id Boutierius *intuitus, cum progredi arduū, & tueri urbem salutare uideret* Galliæ; *priuato consilio cum delecta militum manu* Thurinum *ingressus est: ciuiúmque animos ob annonæ inopiam territos, solatus est.* Irritus

erat Dauali labor in oppugnando Thurino, & Pignerolo: itaque tentabat fame ad deditionem urgere. Rex à suis admonitus quo statu res essent, contracto ingenti exercitu, premisso prius Henrico Delphino & Anna Mommorantio, expeditioni se adcinxit. Hostes eius aduentum ueriti, Susam mox urbē reliquere, quam occupabat Cæsar Neapolitanus. Vastius inde Moncalerium peruenit, deliberās eo loco Regem expectare. Rex Taurinū (quod uulgò uocant Thurinum) profectus magnifice excipitur. Castrum quoque Vilanum quod ingenti præsidio Cæsariani munierant, ui expugnatum est, multis cæsis. & sunt qui putent, dum Burius agit cum præfecto de deditione, parte alia irruente Gallo receptum. Inde Rex Moncalerium pergit. eius aduentu non expectato, urbe hostis cessit, omni re instructa: ac urbes finitimas præsidijs muniјt. Dum Quiersium se recepit Vastius, sequētibus Gallis ita dimicatum est, ut Rex pugnam expectarit. Sequenti die actum de inducijs. hæ à Rege in tres menses concessæ, instante hyeme, cum sciret & Quiersium et uicina alia loca egregie munita. Vastius pactis inducijs, ad Regem salutandum profectus, amicissime excipitur: eiq; omnē suā operam detulit, in perpetuæ pacis cōditionibus cum Cæsare ineundis: quæ iam aperte utrinq; tractabantur. Hyeme quæ secuta est, conuenere Regum oratores ad Leucatam: nec tamen pacis conditiones utrinque placuere. Tā-tum dilatæ sunt in æstatem proximam, cum Pontifex Niceam uenturus esset. Mense itaque Iunio anno millesimo quingentesimo trigesimo octauo, cum Cæsar non longe à Villafranca uenisset, Pontifex autem Paulus cum cœtu purpuratorum Niceam; Rex ad Pontificem uisendū profectus, benignissime excipitur. parata extructaq; temporaria

raria domo, quæ in speciem castri nobilissimi esse posset, eò Rex cum Pontifice uenit, comitatus aulicorum turba, & Gulielmi Fustẽbergi militaribus Germanicis turmis: iterũ ad Põtificẽ atq; iterũ etiã profectus. Ad Cæsarẽ qui intra myoparones suos bellicos ripæ ꝓximos desidebat, Eleonora Regina soror, cũ turba aulicarũ profecta, ponticulo fracto risum mouit Cæsarianis; qui aulicas aliquot repentè consternatas ipsi aquis circũfusi metu liberarunt. Hæc ut gesta esse narrant Gallici Annales, bona fide appendimus. Cæterùm exteri ferè scriptores in rebus præsertim Subalpinis, eadẽ & presſius & diligentius & fidelius quoque multis retulisse uidentur: quæ nos quoq; operæpretiũ facturi uidemur, si ut simpliciter prodita sunt, scripserimus. Ordiũtur illi à Cæsaris in Narbonẽsem prouinciam irruptione, qui Andreæ Doriæ Maritimum omne imperium, Subalpinum Salutiano decreuerit, Salmonem peditatui præfecerit, Cæsarem classe uectum stipatũ cœtu nobilisſimo, & Tuscorum cohortibus appulisse Veizuinum, ubi conuenerant terrẽstres copiæ omnes duce Læua, & Vastio Daualo, & Fernãdo Gonzaga. Processerat tamen longius cum leui equitatu Gonzaga circa castrũ duobus miliaribus proximum Versui: ibi plusculos dies cũ sedisset Cæsar, consilio de summa belli habito, mox Gonzaga imperat Ioanni Chinaciaro præposito alis leuium equitum, exploret quid moliantur Galli, longeq; procurrat. Is diligenter mandata curans, cũ quinquaginta equitibus nactus est Monteianum & Boysium. Ducebant hi centum cataphractos equites, octingentos pedites, qui iã agros urebãt, ne prædæ essent Cæsari. Hæc ille Gonzagæ renunciat. Ille summo diluculo pergit Gallos insequi eductis secũ duobus Germanorũ millibus, mille Italis. omnes

sclopetarios fuisse aiunt cum infinito numero leuis equitatus.fixit castra in oppidulum uicinum quod tribus miliaribus distabat à Gallis,excitatisq; suis prima luce & instructis relicto peditatu educit sexcentos equites,& in Gallos contendit.Medio itinere erant qui suaderēt ne iter acceleraret:accerseret robur peditum. Alij dissuadebant interposita mora elapsuros Gallos dicentes.Visum est commodius futurum,si ad extremum locum prope Breignollum oppidulum situm inter duos monticulos sese collocarent haud longe ab hostibus,& reuocarent eo loco pedites.Sequenti die Chiaciarus & Paulus Luzascus uixdū illucescente aurora acrius præcucurrerūt cum leui equitatu.repēteq; superuenerunt excubiis Gallorum matutinis imparatis:tumultumq; miscentes,effecere ut apud Gallos tumultuose ad arma conclamaretur. Nec desunt qui prandentes interceptos putent: alij malunt stertentes adhuc. Multi oppido egressi celeriter in aduersos hostes incurrunt:illi Gallicum impetum non tulere:celeriter ad suos se recipiūt.In Gallos longius progressus inuectus est mox Gonzaga cum omni equitatu,incitatus maxime oratione Chiaciari et Valerij Vrsini, cum multi expectandū peditem censerēt. Pugnatur utrinque acerrime: æqualiq; marte dimicatum est aliquot horis.multi ex hostibus cæsi,in quibus fuere Stephanus Dapnius Parmensis, & Polecanus Bononiensis.Procedente pugna , cum ferre ultrà nostri tantam uim hostium non possent,qui imparati cum paratissimis congressi erant,cedebant Galli, instabāt Hispani cum leui equitatu . ita undiq; cæsis Gallus multi sese proripuere.Monteianus & Boysius capti. Sequenti die Læua se coniungit cum Gonzaga: deinde cum robore copiarū Cæsar: à quo comiter capti excepti sunt.Inde peruenit

uenit Cæsar ad Fanum Magdalenæ:tandemq; ad Aquas Sextias peruenit castris in planicie fixis:ibique duos mẽses desedit,captans aliũde occasiones commodiores quibus Gallia potiretur,quam iam spe hauserat.Iunio perue nerat ad Aquas Sextias.Mense Augusto cupido eũ incessit Maßiliæ uidendæ:ubi erumpentibus Gallis uariæ uelitationes factæ:cum uideret frustra à se urbẽ tentari,uastatis omnibus agris usque ad fossas Marianas & Arela tẽses,clàm se(ut suprà proditum est) cum prius ad Aquas Sextias rediisset, subduxit,cũ undiq; rumor percrebruisset aduẽtare Regem cum florentibus copiis. Eodem tempore quo Cæsar erat in Gallia, parte alia Taurini oppugnari cœpti à Medehino regulo Muso, quem & Musonium uocãt. Is cum duodecim hominum millibus urbe se potiturum sperabat.Ei aderant Scalongus,Cæsar Neapolitanus, Petrus Comes Beliosus. Præerat Taurino Regis nomine Claudius Ennebaldus,cui aderat Carolus Consius Burius Aquitanus,Marcus antonius Cusanus,Ludo uicus Biragus,Lælius Marinus,& plures alii è nobilitate Gallica & Italica. Vrbs obsidebatur, utrinq; erũpentibus Gallis magnis animis certabatur. Interea Thomas Picus Mirãdulanus cum duobus Germanorum millibus & quingentis Italis uastatis agris Mirandulanorum,copias suas Musonio iungit.Galli nihil eius aduentu cõmoti,crebris eruptionibus castra hostiũ infestabãt. Cusanus decoris auidus impetrat ab Ennebaldo ut sibi liceat cum suis Læliiq; turmis urbe egredi:futurum ut Senilanũ locũ munitißimum imparato hosti extorqueat. Probatur consilium.egressus urbe cum mille quingentis militibus dum Senilanum tentat, paratiora omnia quàm putarat nactus est: fortiter impetũ illi sustinuere. Is se lapsum spe ui

dens, populatus agros in ecclesiam uicinã ubi Cæsariani telorum armorumq́; ingentem multitudinẽ congesserant, ignẽ immittit: qui secundo uix die extinctus est. Non latuit *Musoniũ Cusani audacia, suspicioneq́; assecutus infectis rebus inde moturum, Scalẽgo imperat eductis duobus peditũ millibus (quorũ maior pars è sclopetarijs cõstabat) locũ deligeret mediũ inter Taurinũ & Seuilanã, unde in insidijs suos locãs, in regredientẽ Cusanũ impetũ faceret, ac interclusos Gallos Italósq́; exciperet. Redeunt Cusaniani, sed maiore ordine quã Scalẽgus putarat. nec tamẽ uanus omnino hostiũ conatus. Vbi pximi fuere hostibus, Scalengus emissis sclopis cædẽ edere incipit. Res eo erat durior, q̄ illi rursus in nemora se proripiebãt. At ubi pedi pes utrinq; collatus, ancipiti certamine acriter dimicatũ est. Sed scalengus procedẽte pugna inferior, antequã maior clades acciperetur, refugiebat ad castra: dũ instat acrius Cusanus, cofossus uulneribus corruit. Birago tamẽ urgente passim hostes aut cæsi aut dissipati in sua castra perfugêre. cæsi ex hostibus ducenti, ex Gallis Italisq́; centum & quatuor. Biragus & Lælius Cusani corpus pompa Taurinum retulerunt. Ennebaldus illius morte commotus est, cum & summa prudentia esset, & intrepidus ad obeũda pericula. Interea Musonius certior factus obsessis iam ad inopiam ueniẽtibus subsidio mox affuturum Guydonẽ Rãgonium cum lectissimis copiis, soluta obsidione peruenit Carignanum: inde Hastẽsem agrum profectus. Quo hæc agebãtur tempore, parte alia Guydo Rãgonius Cæsari infestior, quòd neque Prospero, neque Fernando Daualo, aut Carolo Lanoio mortuo præfecturam ullã accepisset, qua dignissimus habebatur ob multa fortiter gesta, operamq́; Cæsari superioribus bellis datã. è Venetis*

netis profectus Mirandulam *contendit literis regiis inuitatus ad* Italicarum *copiarum ingentem numerum conſcribendum.*Ioannes Teus *cum ſexcentis* Gallicis *equitibus eò quoque uenerat, atque unà cum* Galeoto Pico Mirandulano *facilè* Thomam Picum Mirandulanũ *&* Tamiſum, *qui* Cæſaris *nomine deliberabant de* Mirandula *intercipienda, expulere.*Illi *(ut oſtẽdimus) uaſtatis agris ad* Muſonium *peruenere.*Excitati *multi ex* Italica *nobilitate* Gallico *nomine, certatim nomina dabant militaturi ſub* Rãgone *ueterano duce* . Superuenere *codicilli regij cum legato regio, qui ſummam imperij detulerat* Rãgoni.Hunc *ſequebantur* Galeotus Picus, Teus, Sãctocelſus, Ioannes Thurinus, Sanſepulchrus, Ranelus Concordienſis, Caninus Gonzaga, Annibal Comes Nunolarus, Cæſar Fulgoſus, Petrus Stroſius, Comes Berlingerius Caldora, Reamus, *ad decem peditum millia contraxere exercitum, equitum duo millia, at non* Gallico *numero inſtructorum* . Luſtrato *recenſoq́; exercitu, qui armis uarie affabreq́; contextis ſplendebat, peruenere* Carpũ.*inde* Rezum.*inde emenſi agrũ* Parmenſem *&* Placentinũ, Stradellam, *mox* Vogheram, *&* Tortonam, *tandem &* Genuam *peruenere, hortante maxime* Fulgoſo.Miſſus *caduceator qui ciuibus denunciaret, redirent ad officium, ueterem* Regem *mitiſſimum, atque* Gallicum *dominatum reciperent.*Reſponſum *eſt non defuturos qui* Gæſaris *nomine urbẽ tueantur.* Rangonius *ſequenti die* Canino Gonzagæ, Belingerio, Ioanni Thurino *imperat, parata omnia ad obſidendam urbẽ habeant. parãntur omnia:hinc* Galli, *hinc* Itali *urgent. admouentur uarijs locis ſcalæ.* Cæſariani *ſclopis, telis, haſtis multos iam conſcendentes deturbant.*Binis *horis anceps fuit certamẽ.*Baptiſta Farina *qui*

urbi tum praerat, adesse suis, instare quà premi eos uidet, cũ pratoria cohorte adcurrere, dũ incautius se exponit, necatus corruit. Hector Neapolitanus eo caeso dũ fortiter suos excitat, ipse quoq; occubuit. Cũ parte alia nunciatũ esset Augustinũ Spinulã cũ septẽ hominũ millibus subsidio Genuẽsibus uenire, remissa est oppugnatio: Caesarianis animi aucti. Ex Gallis eo die centum partim caesi, partim uulnerati sunt. ex Caesarianis quindecim caesi, triginta uulnerati. Caesar qui Rangonem non dubitaret Genuã oppugnaturum, prudenter eò praemiserat Spinulam cum ualidis copijs. eius aduentu, & quòd nihil mouebantur Genuenses, cum ille motum aliquem ex tam uaria ciuitate sperasset, obsidionem quibusdam dissentientibus soluit: abactáq; ex agris ingẽti praeda, incensisq; castris aliquot, mouere copias in agrum Astensem. cúmque Astam uacuã uideret milite, inde panis cibarij ingentem numerum lucanicorúmque abduxere, parte suis diuisa, parte diuẽdita. Rangonius deinde Carignanum admouet copias. cingit locum obsidione, munitum illum quidem: at non talibus munitionibus quae hodie excitatae sunt. Caesariani cũ se tantis copijs impares uiderent, extremáq; omnia semel oppugnato Carignano passuros, deditionẽ fecere. Ibi cũ ingẽtem similae copiã nacti essent, partem curarant Taurinis aduehendam, qui iam penuria tritici fatigabãtur. è Carignano deinde Carmaignolam contendit, quam Salassiorum reguli nomine tuebantur Caesariani. sed & ea intra paucos dies recepta est, praesidioq; Gallico firmata. Haec circa finem Septẽbris gesta sunt anno M.D.XXXVI. Venit ille deinde Pinarolum accersito Canino, Annibale Nunolaro, Acciolo Romano, Antonio Maria Aueroldo: in hyberna eos cum suorum alis ad Cherum mittit. alij

id ad Quiersium pertrahunt, locum diverso nomine scriptoribus nominantibus. Hi antea ea fuere arrogantia, ut neque Gallos neque Cæsarianos exciperent: tum libenter iugum ferre uisi. Mittit deinde Cæsarē Fulgosum cū mille peditibus & ducentis equitibus ad oppugnādam arcem munitam Raconam. ibi præsidio relictus fuerat cum sex Italorum signis Hannibal Brācaccius Neapolitanus, & Alexāder Cribellus Mediolanensis. Prima luce Fulgosus submißis suis acriter instabat, adcurrētibus undiq; Gallis Italisq; si quà irrumpere poßint, aßidue alijs super alios irrumpentibus. Annibal & Cribellus & ipsi cum suis forti animo pro munitionibus pugnabant. At dū undique premuntur, antequam omnes opprimerentur, multi erumpētes fugêre, multi cæsi, multi capti unà cum Annibale & Cribello: ingens præda parta. Eodem terrore qui Seuilano præerant perculsi deditionem fecere. Castri custodia donec Ennebaldus prorex consultus esset, Lælio et Berlingerio commissa: eo consulto, Petro Corso & Ioāni Thurino. Iam Ennebaldus in Galliā redierat. Thurini custodia commissa est Carolo Burio, à quo mense Nouembri sequenti Casale oppugnatum est, ut antea scripsimus, eiq; postea extortum. Tantum addūt exteri scriptores Ioannem Gulielmum Bandram authorē fuisse Burio urbis intercipiendæ, cum iam præmißi in urbem essent à Mātuano, cui eum principatum Cæsar addixerat, qui ea curarēt quæ ad eum magnifice excipiendum pertinerent. Addūt superuentu hostium cæsum Christophorū Aquitanici peditatus ductorem strenuum. Iam instabant hyberni dies. mense Ianuario anni M. D.XXXVII. hyēs erat summa, tēpestas perfrigida, imber frequentißimus. Reliqui omnes tectis se continebant, quibus frigorum uim pellerent, aut

lenirent curas, & animos oblitos laborum. At non Rangonius, Teus, Boutierius Gallicarum copiarum ductores remittebant animos à curis bellicis. Idem accidebat Alfonso, Vastio, Daualo, Francisco Salutiano, Pyrro Colūnæ, qui Cæsarianis præerant. Sedebat Vastius ad Pinerinum. submittebat undique exploratores. mittit Rāgonius ad Rupem Caraiam Tortesanum Antoniū cum duobus peditum millibus, & tredecim signis, qui locum hosti extorqueāt. Nec latuit id Vastium. submittit suis auxilio cū ualidis copijs Franciscum Salutianum: atque is celeritate usus eodem tempore obsessis adfuit, quo aderat Tortesanus. diu se utrinque sclopis emissis fatigauere, ubi multi et cæsi, & uulnerati. Oppidani loco egressi acerbo ululatu imperium identidem acclamantes (quæ uox Cæsaris imperij cupidos eos ostēdebat) unà cum Salutianus in Tortesanum irruère, ut cedere ille coactus fuerit; ita tamē, nihil ut fugæ simile uideretur. Id Salutianus intuitus, urget cedentes acrius. tum demū uera fuga facta, multi necati, multi dissipati. ipse Tortesanus cum paucis elapsus, ægre ad suos peruenit. multi capti, inter quos Colla Squartus nobilis centurio, Zacharias Ariminensis cæsus, quem alij Zagechessam uocant. Salutianus ad Vastium redijt cum opimis spolijs: summóq; omnium plausu exceptus est. Accessit Gallis altera clades mense Februario. Cupiebat Rangonius à Cæsarianis Bargostum castrum munitum pulsis illis uindicare. Hannibal Brancaccius, quem suprà captum ostēdimus, elapsus è custodia peruenerat ad Vastium. isq; cum trecentis peditibus Corsis, Sardis, Neapolitanis huic castro præpositus fuerat. Missi sunt ad eā oppugnationem Cæsar Fulgosus, Galeotus Malatesta, Petrus Strosius, Hannibal Nunolarus, Ioannes Thurinus,

digni

digni omnes qui imperijs summis praeessent. Castra Bargeso collata. Impediti Galli Italiq; munitionibus, multi pulsi conuulneratique sunt. Brancaccius suos hortabatur memores pristinae uirtutis pugnarent. ita factum ut multis desideratis satius uideretur supersedere oppugnatione. Caesus est ex ijs qui Regi militabant, Thomas Roncus uicarius alae attributae Nunolaro. Tortesanus angebatur atque ardebat dolore uindicandae cladis acceptae ad Caraium. Re cum Boutierio cõmunicata obseruabat momenta omnia temporum, si quo tãdem pacto ulcisceretur iniurias suas. Tandẽ cũ obseruasset praeter centũ Hispanos pedites nullum inesse praesidium, Aquitanis quos ei Boutierius cum Zacharia Castetiaco attribuerat, Italisq; eductis, summo diluculo summa ui infert suos in eum locum: ab hisq; & oppidanis celeriter concursum est, certatúmque ab Hispanis ita acriter, ut à uiris fortibus in extrema spe salutis certari debuit. Tandem refractis portis, atq; intromissis Aquitanis atque Italis, ingens caedes facta: Hispani omnes concisi, oppidani necati, ager eorũ flãma omnique contumeliarum genere uexatus, identidem acclamante Tortesano Italicae cladis superioris se ultorẽ: irent nunc oppidani, & imperij insulas proferrẽt: insultans miseris, qui superiori bello superiores, pulso eo imperij nomen acclamarant. Salutianus interea ardebat cupiditate suorum oppidorum recipiendorum. Iam Monteianus, qui persoluto Caesarianis precio parũ firma ualetudine redierat in Taurinos, urbi praeerat. Hic Cargmegnolae praefecerat cum cohortibus aliquot Italicis Stephanum Balium. Accidit ad Thurinum, ut quem uis hostilis saepe erumpentẽ nunquam potuerat intercipere, quique quam expectationem sui concitarat ob robur singulare,

eam sustinere ac tueri posse uidebatur, Castelpersius Aquitanus seditione intestina nonnullorũ occumberet, hasta ab uno perfidissime uulneratus: cuius morte ita Aquitani commoti sunt, ut nisi Monteianus de reis supplicium sumpsisset, res parum abfutura uideretur à seditione. Alij hæc in aliud tempus referunt. Interea Vastius Salutiano robore copiarum attributo, cum Cæsare Neapolitano & Brunoro Comite permittit oppida eum sua recipere, pollicitus, ubi accerseretur, cum omni reliquo & peditatu et equitatu sese adfuturum. Instabat tum Martij mẽsis exitus: dúmque Salutianus machinas dirigit quibus castrũ Carmagnolæ cõmodius euertatur, sclopo ex arce emisso necatus est. Hæc exteri prodidere scriptores: quid alij senserint, ipsi suprà scripsimus. Nec minus tamen Cæsariani commoti dum acriter castrũ oppugnant, loco necatis multis potiuntur. Stephano Balio iussu Vastij gula fracta est, reliqui captiui remis addicti: mensèque Aprili sequenti à Comite Diepæ Normano interceptæ naues aliquot Cæsarianæ ex Indica nauigatione redeuntes refertæ mercibus laudatissimis. Mense eodem missi sunt à Rãgone Baptista Legus et Vincẽtius Strosius cũ ualidis copijs, duabusq; ac tribus machinis maioribus ad castrum cui Brachirasco nomẽ, oppugnãdũ. Hispani cũ diu impetũ eorũ sustinuissẽt, et iã multis cæsis periclitarẽtur, arbitrio uictorũ res suas uitamq; commisere. Quo factũ est ut multi à Rãgone Massiliam mitterẽtur ad remos addicti, quasi ulcisceretur contumeliam acceptam ad Carmagnolã. Interea Cæsar Fulgosus & Ioannes Paulus Cerus in aulã profecti, à Rege humanissime excepti sunt. moxq; pegasorum cursu arrepto ad Rangonem rediere. Hos ille mox cũ Boutierio lectissimisq; copijs mittit cum Lælio Marino, Vincentio

centio Strosio, Baptista Lego, Galeoto Malatesta ad Bargelum castrum, quod & Bargel uocant. Sedebat idē Hānibal Brancaccius ad uim depellendam prōptus, ad Gallos Italósque pellendos expeditus. sed is fuit impetus Gallici Italicíq; militis, qui se indignabatur pulsum superioribus mensibus, ut quāquam hostibus fortiter dimicantibus, multis tamen cæsis locum expugnarent. ipse Hannibal Brancaccius fortißime dimicans captus est. ingens præda parta. Lælius sclopo sinistra ictus post paucos dies occubuit. Giraldus quoque Camerinus, qui Regi militabat, circa caput altero sclopo impetitus, necatus est. Rangonius parum abfuit quin iuberet Brancaccio gulā frangi, quasi eius cæde parētandum uideretur manibus Stephani Balij & Lælij: sed Boutierij aliorumq; precibus reuocatus, incolumē seruauit. Bargelū Gallico præsidio munitum est. inde in Bonesum mouere Galli Italíq;: memorésque commilitonum sæpe interceptorum in multos acrius sæuiere. Confecto bello, pacatisq; his locis Regi, Rāgonius in aulam ad Regem salutādum peruênit: à quo cultus est ut eo splendore, dignitate, fortitudine ueteranum ducem decebat: diutiusq; de rebus Italicis collocuti cum essent, rumor percrebruit quātum cōniti animo posset, quantum labore cōtendere, tantum facturum Rangonium ut Cæsariani Italia pellerentur. Ille ex Gallia in Venetiam regressus cum esset, factum est ut immaturo eius interitu ea consilia perturbarentur. Eodē anno mense Iunio cū multus equitū peditumq; millibus missus est prorex regio nomine Humerius, quem & Dumerium uocant, cui se coniunxere Ioānes Paulus, Cæsar Fulgosus, reliquiq; proceres Italici & Gallici, ad Puerinum. ex eo loco infestis copijs in Vastium progreditur, pugnandi copiam facturum

arbitratus. Ille *imparem se sentiens,retro in* Italiam *peruenit.quo factum est,ut nemine obuio ingenti* Galli *præda potiti,arma undiq; circũtulerint.* Mißi *sunt* Centallus *&* Comes Bellingerius *ad* Buschum *oppugnandum, ubi præsidium inerat sexaginta ueteranorum* Hispanorũ *cũ triginta ueteranis* Italis. Et *quanquam acriter* Galli *instarent, obsessorum tamen robore & constantia cedere coacti sunt. cæso etiam* Marco Ascocolo *ueterano, peruenit deinde* Humerius *in* Fanum Damiani, *& ex eo in* Albam *urbẽ, quæ reguli erat* Monferratẽsis. Qui *absumpta annona cum diffiderent munitionibus,deditionẽ fecere.* Mẽse Augusto *mittit* Humerius Cæsarem Fulgosum *&* Boutierium *ad* Cheraschum *oppugnandum:* Septuaginta Itali,Hispaniq; *totidem in præsidio erant.* Cumque *à* Gallis *summo ardore oppugnaretur, qui in præsidio erant,contrà sclopis,telis,sagittis subeuntes impigre arcebant.* Scloporum *tamen multitudine qui à* Gallis *emittebantur,factum est ut qui se conspiciẽdum præberet, uulnere mox accepto excederet. ita exteriorẽ* Cheraschi *murum* Galli *subeuntes,loco potiuntur, multis cæsis.* Rursus Humerius *mittit qui* Buschum *oppugnarent: sed obseßi magno fortiq; animo temere subeũtes depulere, multis etiam cæsis,in quibus fuere* Hannibal Nunoralus, *&* Gulielmus Finalis. Apparebat Hulmerium *non tã quid expediret cogitare,quàm frendentem indignabundumq; ad ultionem accingi,cum mox allatũ est adesse* Daualũ Vastium *cum lectißimis copijs ad decẽ hominũ millia, præter recentes* Germanorum *copias,quorum non minor erat numerus.ita mox dispositis præsidijs uelut rumore panico consternati* Galli *se in loca munita recepere.* Aderant *cum* Vastio Antonius Rangonius *castrorũ magister,* Cæ-

sar

ſar Neapolitanus, Brunorus Brixianus, & *alter* Vincētinus. Exitu *Auguſti ad* Quierſiū *caſtra ab hoſte fixa*, Itali Cher *uocāt patria lingua, niſi fortè temere quos ſequimur authores ex duobus locis unum efficiant*. *Erant in præſidio* Acciolus *cum aliquot* Italis, & Raymundus Bigorrus Aquitanus: *ſtratiq; cū diutius eſſent muri, ui tandem hoſtes perrupere: multisq; cæſis* Acciolum & Raymundum *captiuos abduxere*. *Vrbs ea ſita erat loco opportuno, facileq; muniri poterat*. *Sed* Rex *adduci non potuit ut impenſam in rem utilem faceret. hoſtes itaque muniere deinceps ut* Gallus *deſperandum ſit eam ſe recepturum*. Vaſtius *cum abundaret copijs, ita milites partitus eſt, ut partem ad* Moncalerium *mitteret, partem ad* Pinarolum: *ipſe cum robore ſtaret ad* Cheraſcum *oppugnādum*. Qui *ad* Moncalerium *miſſi erant admotis machinis quatiunt muros, irruptioneq; facta oppido potiuntur, nō magna tamen ſtrage facta. idq; accidit circa initium* Septēbris *menſis*. Vaſtius *ad* Cheraſcū *exercitu circūdato, ſumma ui irrumpere nititur, maxime ſperans primo ſe acriq; ſuorum impetu caſum uictoriæ inuenturū*. Cheraſco *præerāt* Liuius Vrſinus Bartholomæi Daluiani *filius*, & Cæſar Fulgoſus. *Cū ſtrata eſſet pars muri, ſigno dato undiq; cōcurritur, ingēs clamor exoritur. alij ſuccedere, alij ſclopis* Gallos *impetere, pars eminus omni telorum genere pugnare*. *Cōtra ea* Liuius & Fulgoſus, & Galli *qui in præſidio erant, ſubeuntes temere depellere, aquā feruētem, picē uoluere: nec minor erat alacritas obſeſſorum, q̄ impetus obſidentiū*. *Eo die re infecta* Vaſtius *multis cæſis in caſtra reuertitur*. *Sequēti die ſtrato quoq; muro* Cæſariani *parāt irrūpere*. Galli *obuiā ire. undiq; clamor, uulnera, neces*. Liuius *dum incautius ſe hoſti exhibet, circa pectus*

sclopo ictus corruit. At pro diruto muro undique Fulgosus nouum refecerat: quo factum est ut uanæ hostium uires, uanus Dauali Vastij esset conatus. Sequēti die quingentos passus retrocedit Vastius: stat tamen sententia, donec loco potitus sit, nunquam cessurum. Fulgosus si annona illata in tempore fuisset, facilè impetus hostiles tulisset. Id resciierat Vastius: itaque urgebat hominem. missus est Ludouicus Gōzaga Rodulphi filius in oppidum. cum honestæ conditiones proponerentur, uisum est è re Gallica futurum, si loco cedant. Pactiones hæ initæ, abirēt obsessi salui omnibus impedimentis, equis, armis. Ipse Fulgosus cum suis Pinarolum ire permitteretur. Si Rex eò perueniret intra decimumquintum diem, machinæ bellicæ omnes redderentur: sin minus, Cæsari cederent. His pactis ille cum suis Pinarolum uenit, quo amisso maius damnum passuri Galli uidebantur. Misit deinde Vastius qui Albā oppugnarent. Præpositi erant urbi Iulius Vrsinus, Vincētius Strozius, Carolus Artigadius Aquitanus cū quingentis peditibus: unicuique tantundem fuisse alij uolunt peditum. Hi uel uim hostium metuētes, uel se impares tātis copijs agnoscētes, saluis rebus omnibus & ciuium fortunis deditionem fecere. Vastius celeriter copias Thurino & Pinarolo admouet. Nec loca ea munita satis commeatu fuere instructa. Tandem Henricus Delphinus cū lectißimis copijs subsidio obseßis aduēnit, qui ad eam inopiam uenerant, ut equorum carnibus non abstinerent. Huius uirtute pulsi hostes Alba. Quierso & Asta munita oppidis se cōtinuere, auidißimo Henrico pugnæ ciēdæ. Tandem pactæ sunt induciæ in decimum annum. interea bello capta uterque tueretur: nisi quod Sanctopaulinum Cæsar cum quibusdam alijs reddere debebat. Cum ea ita

pacti

pacti essent Reges, neque tam proximi unquam collocuti essent, mirari homines, male ominari de pace: ea in deterius rapere. At Cæsar cum in Hispaniam rediret, uel fiduciam ostentans liberali Rege non indignā: uel (ut alij uolunt) metu aduersæ tempestatis motus, ultro ad Regē, qui sedebat ad Aquas mortuas quas & fossas Marianas dicunt, misit, uenire se ad colloquium, paratum dare fidē & accipere. non nisi datis dextris, è re utriusq; sibi uisum ne abiret. exceptus est itaque à Rege humanissime, sic ut cū paucis aulicis obuiam ei ueniens, in eius se Rex myoparonem coniecerit, abeuntem eodem pacto prosecutus sit. Anno sequēti defuncto Antonio Burgo summo iurispræfecto, designatus in eius locum iurispræfectus Gulielmus Poietus; in gratiam ut fama fuit Annæ Pisselenæ, quæ apud Regem multum gratia ualebat. Hic mox regio nomine constitutiones plurimas edidit ad componendas lites non inutiles, si nihil præterea molitus esset. Cæterùm dum fisco augendo quo iure qua iniuria attentus, omniū hominum ordines nouis edictis, auitis ueteribusq; prærogatiuis spoliat: dum salinarium uectigal insulis Santonū, Oloronensibus, Aquitaniæq; imponere uult: dū regio nomine senatus omnes Gallicos traducere, in ordinēq; cogere uult, flagrare inuidia apud omnes cœpit. Exciderat iā è Regis amicitia Philippus Cabotius tribunus maritimorum, Anna Mommorantio magistro equitum omnia administrante. Sed Regij liberi et Anna Pisselena hominem fouebant. Tādem delecti iudices è senatibus Gallicis dati sunt Cabotio, qui post uarias relatas quæstiones in eū more maiorum statuerent. Volebat ille è iudicū numero reijcere Gulielmum Poietum iurispræfectum: idq; poterat ob simultates ueteres. At is peruerso exemplo, dū hunc ruen-

tem uidet, & iam exclusum amicitia Regis: alterum uerò Mommorantium iisdem se causis sperat posse in eundem scopulum impingere, frõte simulans sese maxime afflictis rebus Cabotij fauere, idq; recipit Pisselenæ, id molitus est ut suffragia in reum periculosa ferrentur: ægre ut tandem factum sit ne capite mulctatus uitæ periculum subiret. Cæterùm grauißime mulctatus est, uix ut opes omnes satis essent mulctæ fisco inferendæ. Interea nepos Cabotij sororem Pisselenæ uxorem duxit, aut certe de ducenda pactus est. Acciditq; ut erat Rex clemētia diuina, uti remißis mulctis exauthorationéque omni, & restitutis bonis, quæ ita fisco addicta fuerãt, nunquam ut inde auelli possent, rediret is in Regis gratiam; nec minus quàm antea gratia apud Regem ualeret: & aliquot post menses coactis rursus patribus decerni iusserit, nõ se mulctatum aut dãnatum ob ullum aut perfidiæ in Regẽ, aut maiestatis crimen. Eo igitur in aulam reuerso Poieti res labare cœperunt. Nam Mommorantius, qui eum in discrimen uenisse uitæ uideret, cautius & prudentius aulicus sese rebus inuoluerat. scio à Poieti assentatoribus temere uulgatũ, quasi is à Rege condonationem omnium rerũ impetrasset, plura etiam adijciens quibus sibi conscius non esset; ne quando negotium sibi eo nomine inuidi facesserent. Quos in eandem rem codicillos Poietum dum sigillo regio muniuntur inspectãtibus omnibus palàm legi iußisse, in odiũ Mommorantij. Sed hæc paulò pòst conficta apparuit, cum ille Poieto undique querente abstinentiam suam probasset. Agebatur annus millesimus quingentesimus trigesimus nonus, cum Gandauenses questi tributorum grauitatem, uinóque uendendo indictam collationem, ad seditionem omnia uertunt, parati etiam sese Regi iungere. At is causatus

satus

fatus pactas nuper cum Cæsare inducias eorum fœdere abstinuit. Cæsar qui certior fiebat quotidie seditiosorum conatus augeri, periculumq́; esse ne quid illi molirētur in posterum, constituit eò ex Hispania proficisci. breuior & facilior uia per Galliam patebat. Erat Regis nomine legatus apud Cæsarem Antonius Castrinouanus Tarbellorum Pontifex: per hunc Mommorantium certiorem facit ecquid placeret Regi, si per Galliam Gandauum peteret. Simul agit cū Castrinouano, uti à Rege oretur ne alia uia quàm per Galliam eò contendat. Mommorantius sperans congressum Regum toti Galliæ non inutilem, id persuadet Regi. Ita scriptus literis & à Rege & liberis Regijs, proceribusq; Gallicis, oratur Cæsar uti in Galliā ueniat. Rex tū ad Lochias æger sedebat, pessimo ulcere quod circa pudibunda incurrerat uexatus. ulcere tandē aperto chirurgorum industria conualescere incipiebat. Cæsari ad Baionam occurrere Henricus & Carolus Regij liberi: parati obsides manere, si quid ille dubitaret, aut alios ex nobilitate Gallica quæ frequens obuiam ierat, dare. Occurrit & Mommorantius. Cæsar obsidibus recusatis unà cum eis Burdigalam uenit, magnifice ubiq; exceptus. Dum illi occurrunt Cæsari, multum ubique fuit querelarum: nam passim priuatorum equos sumētes aulici inuitis dominis, stomachum multis mouerunt. atq; ut in aula nihil non petulantiæ adest, multi abeuntes equos abduxerūt nihil de pretio pacti. Cum Cæsaris uxor nuper fato functa esset, existimabant multi affinitatem inter Reges nouam futuram. At illum alij antequam Galliā ingrederetur diserte cauisse aiunt, ne quid sibi dum esset in Gallia, aut de matrimonio nouo, aut de nouo ullo fœdere proponeretur. Rex cū ad Lochias Cæsari occurris-

set, ubique gratulationes, supplicationes, pompæ. Accidit Ambasiæ ut artifex quidam Cæsaris cubiculum, igne per aliquot loca immisso, odoribus uarijs implere uellet, gratiusq; reddere. at fumus immissus in cubiculũ errore artificis, ni ei reliqui occurrissét nocere potuisset Cæsari: qui eo sane nomine perturbatus est. Rex tota de re admonitus sese Cæsari purgans, miserum artificem rapi ad supplicium iubet. Cæsar artificis errore cognito ueniã ei multis precibus petijt; ut de reo liberando uarie illi cõtenderent: nisi Rex Cæsaris motus precibus, qui se non uenisse aiebat ad supplicia repræsentãda, supplicium ei remisisset. Lutetiæ quoq; exceptus magnifice, nihil ut pompæ in eo excipiendo omissum sit. Fama est aulicis aliquot puellis delectatum Cæsarem eis illusisse. Alter casus Lutetiæ excepit Cæsarem. nam Poietus stipatus aulico consilio, cũ ad eum isset salutandum, & ob uestis longitudinem fecisset uti tabula lignea quæ parata erat ob ignem excipiendum, casu in Cæsaris caput impingeret, nõ leuiter omnes territi sunt, attonito ob ictus grauitate Cæsare; qui tamen mox dissimulans continuato prandio, sese postea secedens in cubiculum medico inspiciendum dedit, & si parum esset læsus. Abeuntem Regij liberi ad Valentianum prosecuti sunt, quos & ille magnifice eo loco excepit. De Gandauis quæstione habita, multis proscriptis supplicium sumpsit; Castro etiam eorum sumptibus ædificato. Tentatæ sunt interea pacis conditiones per legatos. Cæsar ex Zelandia & Hollandia regno constituto, Mediolanum simulabat se Carolo Aureliorum Duci Regis filio redditurum, usufructu tamen retento, si filiam suam uxorem acciperet: eaq; omnia liberis si qui ex eo matrimonio superessent addici uolebat: si liberi nõ superessent,

peressent, ad suos redire. Ita Rex frustratus est spe Mediolani recipiendi, dum hæ cōditiones per Pelosium à Cæsare missum non placerent. Iamq; eis male consultum uolebat, qui sibi authores fuissent eius in Galliam recipiendi. qua causa abfuisse aula diutius Mommorantium suspicati sunt. Media in pace potentiores aulici alij alijs insidiari cœpere. & iam Cabotius Poietum iurispræfectum per Pontieuriam Regi suspectum reddiderat: ut ille sibi metuens, cum nihil minus homines expectarent, sacris initiatus sit. In Germaniam Cæsar ueniens, Sabaudiæ Duci legatis Regis accusandi ob res sibi ablatas, potestatē dedit. At regij legati respōdentes benignißime auditi sunt. Paulo antea quam Mōmorantius aula excluderetur, celebratæ sunt nuptiæ ad Castrilerādium Pictonum urbem inter Gulielmum Cliuensium Ducem, & Ioannam Henrici Regis Nauarrorum & Marguaretæ Valesiæ Reginæ Nauarræ regiæq; sororis filiā, non satis ex animi sententia & patris & matris; qui alias iampridem conditiones filiæ quærebant. Delira fuit fabula, exagitata tamen, inscio Rege ab his actū cum Cæsare de ea paciscenda Philippo Cæsaris filio, interceptū tabellarium à Carolo Grādimontano pontifice Burdigalensium, opera ea in re utēte Tardi, qui arci Mauleacensi præerat: mißósque fasciculos epistolarum ad Regem, unde illi in eū male semper animati sint, etsi amicitiam congressu & uultu simulātes. Cum enim esset Grandimontanus regio nomine uicarius reguli Nauarrorum, cui Aquitanica prouincia data erat, regenda, intra paucos post menses dederunt operam, uti in eius locum Carolus Cōsius Burius substitueretur. Abhorret hoc à fide Regis Nauarræ in Regem, pietate sororis in fratrem, beneuolentia eorum in Grandimontanum.

Pergũt tamen illi narrare, quasi causati ob sacerdotiũ minus ei licere quæ ad bellũ pertinebant curare. tametsi ille aptißimus omniũ ad eam esset prouinciã, uel ob familiæ splendorem, ingeniĳq; huiuscemodi in rebus acumen: uel ob multas cum Hispanis, *qui male in* Cæsarem *animati erant affinitates; quibus efficiebatur omnium ut mox certior fieret, si quid* Cæsariani *molirentur.* At *recte sapientißimi homines prodidere, deum magna exempla in caput inueniẽtium regerere: ut iustißima patiẽdi uice quod quisque excogitarit alieno malo, sæpe excipiat suo.* Nam Marguareta Valesia Regina Nauarræ, *etsi ingeniĳ omnibus dotibus quæ* Regina *digna erant, abundaret, pudicitiaq; laude imprimis excelleret, nihil illi maius, nihil antiquius diuino amore esset, ea haberetur probitate, discordiarum ut & controuersiarum, inimicitiarumq; ea iudice omnes uterentur: diuinarumq; literarum pio studio flagraret: casta mens, pius animus, pudor, religio semper cũ illa esset: nihil sibi ipsa cõcederet, quod quidem cũ omnes leges tum certe homines non concessissent: nihil proprium putaret* Reginæ *præter uirtutem & humanitatem: aliis duceret se natã plus quàm sibi: cultu literarũ clara præstantiaq; ingenia secum haberet: male tamen eo nomine audiebat, uano quorumdam rumore, quod locupletes filias patrum locupletum hæredes, inuitis interdum parẽtibus, regio diplomate impetrato, quibus uellet, aut his qui è sua essent familia, aut alienis nubere iuberet.* Id *illi eo tempore à diis repositum esse parum æqui rerũ æstimatores aiebant.* Fama *est inuitam filiam his nuptĳs consensisse: impetrasseq; matrem ob teneram ætatem & ualetudinem filiæ, uti* Cliuensis *horis aliquot tantum recumbẽti similis lectulo aßideret, nec tamen attentaret illius pudicitiam.*

citiā. Quæ causa fuit ut ruptis postea cum eo fœderibus, matrimonīj fœdera, si quæ fuerint, rupta irritaq; fuerint: contestationibus etiam prolatis quibus metus clare detegeretur. Dum hæc in Gallia geruntur, ne reliquæ quidem orbis partes in tranquillo fuêre. Nam Solimanus Turca ægre ferens Castellumnouum (quæ est Dalmatiæ ciuitas) sibi non ita pridem à Carolo Romanorum imperatore ui ereptum esse: secumq; reputans quanto suo cum periculo eiusmodi hostem in suos fines irrepere ac pedem figere pateretur: quantum uerò è re sua foret, si pulso ab imperij sui terminis hoste urbem recepisset: his rebus uehementer cōmotus nihil sibi antiquius esse duxit, quàm in eam expeditionem omnes suas uires, omnem industriam, omnésque animi neruos intendere. Quæ quidem cogitatio cum altius animo insedisset, Visiris suis cōsilium omne aperit. Illi cognita eius animi ægritudine, memorata interim iniuria quæ ei à Cæsare fieret, munitissimum locum occupante, ut quem nuper magna ui construendum muniendúmque curauerat, quemque munitissimum totius regni propugnaculum esse uolebat, nonnihil etiam eius rationibus permoti magnas terra mariq; cōparandas esse copias suadent. Itaque Ariademum Aenobarbum ipse copijs maritimis præfecit: qui quidem breui oblata nauigandi occasione, rebus omnibus recte constitutis, secundis uentis tādiu prouectus est, donec Cifutes homo rei naualis peritissimus primo eius agmini (quod fere nauium uiginti septē numero cōstabat) præpositus, Castellumnouū attigit, anno Christi millesimo quingētesimo trigesimo nono ad tertiū idus quintiles. Vbi dū Aenobarbū opperitur tardius insequentē quædā Turcarū cohors aquādi causa se in cōtinentē proripit. oppidani per exploratores admoniti ho-

stes ad fontem (qui ab oppido mille passus abest) inermes cōstitisse, portis egrediūtur, eósq; nec opinantes adorti ad quingentos trucidāt, reliquis fusis fugatisq;. Cuius cladis certior factus Aenobarbus quàm maximis potest itineribus ad Castellumnouum centum & nonaginta nauiū classem ducit. Quò ut uenit omnes suas uires omnésq; copias ad obsidionem comparat. Oppidani eius aduētu nihilo commoti, mœnia conscendere, uallum ac propugnacula tueri, se ad ciuitatem armis defendendam paratos ostendere, ac hostem è superiori loco facilè oppressuros nō dubitare. At Aenobarbus ex ipsa classe tormētis machinisq; depugnabat: cuius impetum oppidani parui pēdere, si sibi res cum eo in mari tantum esset. Sed per idē fortè tempus eodem contenderunt Ballibeches, Ollambas, & Mustaphas Sanguiachi, quos Bizantio abiēs Aenorbarbus terrestribus copijs per Bosßynam ductandus præfecerat: ac singulos quindenis Iazinorum millibus duces constituerat. Ad hæc accesserunt Molarcharum & Marthelotarum triginta quinque millia, quos suis ipse nauibus uexerat. Quæ omnis multitudo octoginta millibus armatorum cōstabat. Castra ad radices urbis facta, uallo & aggere munita: circunsepta exercitu mœnia. Cumq; rari hostes apparerent, Turcis signum prælij quotidie dari placebat. Aenobarbus tamen (quòd nisi uirorum fortium morte parari uictoria non poterat) dandum nō censebat: sed quónam modo in suam potestatem uenire posset oppidum, dolóque aut pollicitationibus ciues capi, tacitus animo uoluebat. Cum uerò hac ratione confici res nō posset, fœcialem cum his mādatis ad Franciscum Sarmiētanum Caroli legatum mittit: Aenobarbum, si oppido per eum potiatur, singulos oppidanos cum denis aureis incolumes

lumes

lumes dimissurum: sin autem uictoriam suam expectet omnia extrema passuros. Sarmientanus *ad hæc respondit, facere munifici imperatoris liberalitatem, sibi suisq; auro opus ne sit.* Enimuero *fidem dedisse se nemini in deditionem uenturum oppidū, nisi* Carolo Imperatori *qui id iure belli possideret. qui si dedendum mandet, dediturum: sin minus, omnes hostium impetus in defendendo perlaturū.* Quod *ideo respondit audacius,* Lazaro Albano *expeditorum equitum magistro,* Ioanne Boschayno, Marchino Monghiano, Roscio, Sanza Friano, Oliuerio, Burgūdione, Mandoza, Lodoico Sandalio, Ariano & Mascheffa *hominibus perspecta uirtute & spectata fretus, quos* Carolus *ex omnibus* Hispanis *atque* Germanis *potißimùm elegerat, qui singulis ueteranorum cohortibus præessent, urbémque omni obsidione liberarent.* Atque *his quidem* Sarmientani *responsis commotus* Aenobarbus *in continentem descendit, locum urbis expugnandæ commodissimum, turribúsque ac castellis, in quibus tormenta collocentur, construendis aptißimum explorat; omniáque aduersa molitur quibus oppidanos in suam potestatem cogat.* His *ita constitutis, machinas murales classe educit ac mœnibus admouet, obsidionem instruit, oppidúmq; omni ex parte oppugnare cœpit.* Interea *ipse animum suis addit, ac propositis signis ad omnia feliciter auspicāda adhortatur.* Et *modò mœnia obequitare, exercitū obire ac lustrare, quémq; nomine compellare, ad uirtutem proposita utilitate incitare: deniq; omnia boni imperatoris munera exequi.* Quod Sanguiachi *cum uiderent, tantis eū se periculis obijcere, sibi ut suæq; saluti parceret enixius rogabant.* Ille *nihilominus à laboribus ac periculis deterrebatur, sed magis magisq; oppugnationem ex omnibus*

urbis partibus moliebatur. At oppidani Turcas ascensu lapidibus ac lignis prohibebãt:nunc facibus pice ac sulphure illitis confertissimas hostium turmas disturbabant: omnésque pariter instruendis firmandisq; turribus & apparando aggeri incumbebant:sed eorum uirtus hostiũ multitudine deprimebatur. Crebris etiam eruptionibus machinarumq; furioso impetu rarescebant. Cum uerò in istis rerum angustijs uersarentur calendis sextilibus duæ onerariæ naues quæ ad Castellumnouum ementitis aquilæ signis aduentarunt, oppidanos in falsam magni gaudij spem coniecerunt. Cum enim sibi auxilio uenire crederẽt, hostibus commeatum munitionibusq; faciendis materiã ex Epidauro deportabãt. Octauo dein calendarum sextilium die, oppidani multo maiores Turcarum uires quã antea, ac crebris machinarum insultibus crudeliores terra marique impetus in ea oppugnatione experti sunt, nec eius tantæ crudelitatis ullus prius quam iduum sextilium octauus dies finem fecit. Sarmientanus insolita rei nouitate simulq; tam crebra machinarum ferocitate, multisq; suorum cladibus perculsus, ubi nihil aliud urbis saluti relictum uidet supplicationem Deo Opt. Max. decernit, suósq; urbem lustrari iubet, ac proposita hostibus Christi cruce inuocatóque eius auxilio mœnia confidenter tueri ac defendere. Quod oppidani cum rite egissent, eo ipso die ueluti pro sacris aris oppetituri portis omnibus erumpunt, hostésque tanta ferocitate tantaq; animi alacritate adoriuntur, ut perturbatis eorum signis confusisq; omnium animis ad quatuor millia trucidarint: ipsi paucis suorum deperditis in urbẽ se incolumes receperint. Iduũ sexto cum crescentes Turcarum copiæ paulatim oppidanorum uires frangerent ac debilitarent, Aenobarbus ex duobus

duobus transfugis quo in loco res oppidi essent cognoscit: armatos ex acri illa oppugnatione paucissimos superesse: præsidium superius de septingentorum decem propugnatorum numero nunc tantum à triginta defendi. Quibus quidem cognitis perspectisq; rebus Aenobarbus oppugnationi rursus uehementissime instare, & iam suum esse oppidum credere. Ac statim quidem suis mœnia conscendere, urbémque perturbare, deniq; omnes nunc uires effundere imperat. Vsusq; tormentis multis, multis sagittarijs magno labore suo, magna molestia sumptúque sociorum, cedentibus undique tantæ multitudini oppidanis, urbem in suam potestatem recipit. Quod oppidani animaduertẽtes eius exercitum muro undique circũfundi, uallo desiliunt, forumque præsidij causa occupant: ubi omnibus hostium telis subditi, miserè uulneribus cõficiebantur. At Sarmiẽtanus ubi fugæ nullum locum relictum esse uidet, unà cum Lazaro & Mascheffa & Ioanne Boschaino in propugnaculũ inferius confugit. Quẽ gregarij quidã tantæ cladi superstites insequuti, & barbaris obuiam facti omnes ad unum trucidantur. Ipse uerò cum ijs præfectus & oppidanis modò trecentis munitionem eam incolumis occupat. Sed ubi de se suisq; actum uidet, barbarósque acerrime instare, ueritus ne quid in se grauius statuerent, in Aenobarbi se potestatem dedit, eius ut ferunt misericordia fretus. Ianizari & Molarchæ quo melius suorum manibus parẽtaretur, omnes hostium reliquias extinguendas ac radicitus extirpandas censebãt. Verùm Aenobarbus quòd remiges deerant, dedititios in triremes suas miserè enecandos coniecit. Sarmientanum autem unà cum paucis præfectis uinctum ad Solimanum abstrahi iubet. Interea uictores prædæ instare, omnes æ-

dium fores effringere, sacra profanare, omnia diuina humanaq́; permiscere. Denique nemo nõ eorum omni prædæ genere onustus in patriam reuersus est. Sic florentissimum oppidum paucis pòst diebus, quàm à Cæsare Venetis adiuuantibus occupatum fuerat, à barbaris receptum direptumq́; est. Et iam serebat belli semina inter Cæsarem & Franciscum discordia, quæ maxime creuerũt ob Cæsarem Fulgosum & Antonium Rinconum ab Alphonso Daualo circa Padum interceptos. Et hos fama est à Rege ad Solimanum missos, priuatorum habitu clanculũ progredientes agnitos, mox captos, seuerissimaq́; prius quæstione habita excruciatos ac deinde necatos. Mãsit id odium repositũ altius apud Regẽ quam credi posset. Expostulauit cum Cæsare eo rem ad Daualũ reijciente. Daualus ad singulare certamen prouocare se simulabat omnes si qui essent qui taciti eũ facinoris arguerent. Et plane incertus adhuc erat tanti sceleris author, ni Guliemus Bellaïus Langæus certissimis probationibus in Daualum rem omnem reiecisset. Non tamẽ rupta sunt fœdera Cæsare ad Argieram proficiscente: cuius conatus & bellici apparatus quorsum tenderẽt diu incertũ fuit. Misso tamẽ ad Regem Philippo Mauro cum põtifice Aurẽgio expeditionem eam Regi significauit, intereaq́; eum ad pacem hortatus est. Eius autem expeditionis hæc fuit occasio. In Germania Cæsar cum inter Ferdinandum fratrẽ, & Ioannis filium qui Pannoniam proximè rexerat contentionem de iure regni exortã esse comperisset, & hunc Turcas in auxilium suum adsciuisse, Ferdinando fratri exercitus sui partẽ mittit quo hostes ingressu prohiberet: interim ipse ne Christiana respub. ab eiusmodi hostibus sibi quicquam metueret, de bello in Turcicos fines transferendo

rendo cogitauit. Quod antequam susciperet tenendā sibi necessariò Africam existimauit, ne Turciam petens infestum hostem perpetuumq; Hispanis terrorem post tergum relinqueret. Igitur in eam expeditionem animum appulit, magnumq; nauium numerū comparat, quibus exercitum in Africam traducat. Coacto exercitu, dum res frumentaria expeditur, Cæsar Lucæ cū summo Pontifice cōsilia belli communicat: Vbi dum esset, ad eum Rex legatos misit, daret operam Fulgosi & Rinconi sibi nomine satisfieret: id ni faceret suo se iure suas iniurias uindicaturum. Cæsar quasi ignarus ea sibi curæ futura respōdit. His ita gestis rebus ipse nactus idoneam ad nauigandum tempestatē suos soluere, ac in Baleares insulas progredi, seq; ibi opperiri iubet. Ipse deinde instructa nauium sex & triginta longarum classe, ex Aphrodisio soluit, ut in Corsicā transmittat: quæ cū appropinquaret insulæ tanta tempestas subitò coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset, sed aliæ eodē unde erant profectæ referrentur, aliæ in aliam partem insulæ magno sui cum periculo deijceretur. Itaq; remis cōtendit, ac cū alijs septem nauibus insulæ partem tenuit eam quæ in Italiam uergit. quò cum reliquæ sedato mari appulissent, Bonifacium Cæsar petit oppidum & natura loci & opere instructum. Nam qua parte id nō interluit mare, clauditur muro, duabúsque turribus munitum est, quæ oppidum ab externa ui defendant. Cæsar ex eo post biduum soluit & in Minoricam contendit, quam altero biduo attigit: ac deinde in Mahonē portū prouectus est. Atq; hic quidē cum classis bidui tēpestate detēta esset, tamē secūdo dein uēto Maioricā facilè tenuit. Quò cū uenisset, centū & quinquaginta onerarias naues ab Italia missas cōperit: eodēq; Ferrādū

Gonzagam Siciliæ proregem triremes septem adduxisse. Ac Cæsar quidem quindecim lõgas ex Hispania & alias quamplurimas expectabat, quas tamen in Africam iam peruenisse ei nuntiatum est. Quo audito ipse eodem contendit, & ad Argieram urbem Africæ maritimam peruenit: ubi naues comperit aduentum suum anteuertisse, ac eam continentis partem tenuisse quæ est propius solis occasum, procul ab urbe decem fere millibus passuũ. Ipse autem paulo longius progressus duodecim naues præmisit, quæ tutiorem à tempestate receptum explorarent: quẽ quidem nactus in eum se locum recepit, ex quo totum urbis situm facilè posset intueri. postero die cum æstus maritimi ingrauescerent, soluit inde, locumq; tenuit qui uentis minus esset obnoxius. Quo dum pergitur duæ naues Turcicæ, quæ (ut ex captiuis postea compertum est) explorãdi exercitus apparatusq; bellici causa missæ fuerant, in Cæsarianos fortè, nec opinantes inciderunt: quarum altera depressa est, altera ad terram euasit. Dum hæc ita geruntur Cæsar Fernãdo Gonzagæ & Iacobo Bosso præcipit, littus ut nauicula præterlegant, ac sibi renuntient qua sit exercitui optimus in terram egressus. quod cũ fecissent, Cæsar nullis resistentibus loco opportunissimo milites exposuit. Exercitus autem qui nauibus egressus est, hic erat numerus: Peditũ uiginti duo millia ex Hispania, Sicilia, Neapoli, Germania, Italiáq; omni coacta: præter Cæsaris domesticos, & eos quos equites Rhodij nauibus suis sustulerant numero quadringentos. Equites præterea Cæsaris quadringẽti, ac septingenti ex Hispania euocati. Pedites ut primum continentem petiuerũt, sese summa animi alacritate expediunt ad excipiendos hostes, qui crebras in eos excursiones faciebant. At Cæsariani bom-

bardis

bardis ita eos repellebant ut in proximos montes coëgerint. Inde ad urbem progrediuntur copiæ. Cúmque Hispani qui à Ferrando Gonzaga ducebantur in acie prima collocati essent, mediam Cæsar dirigebat in qua Germani constituti fuerant. Italis autẽ & equitibus simul Rhodiis præerat Camillus Columna. Inter hæc Numidæ Cæsaris signa telis infestabant, ad quos ipse repellendos tres Hispanorum turmas misit: quod cùm cernerent hostes occupatis montium iugis eos ascensu detrudere conabantur, sed ipsi suo loco depulsi at breui cedere coacti sunt. Cæsariani dum pari certamine res geri potuit, magnum hostiũ numerum pauci sustinuere. Sed ubi signa legionũ appropinquare cœperunt quæ his auxilio ueniebant. paucis amißis se in proxima castra conferũt. Quibus receptis Cæsar exercitum propius urbem mouet. Ac quoniam Numidæ eius copias ex superiore loco sine magno suo periculo facilè premebant, percommodum uisum est eos è montibus depellere, quòd locus esset constituendo primo agmini ualde opportunus. Quibus occupatis Cæsar postea exercitum omnem in trianguli formam redegit, ac urbi circundedit. Ipse autem locus magnum afferebat suis ad salutem momentum: si enim ab hostibus fortè inceßebantur, illos facilè in urbẽ repellebãt. Inter hæc cum omnia à Cæsare recte procurata prouisáq; essent, tãta subitò ac tã repẽtina imbriũ ac uentorũ uis totam illam noctẽ exagitauit, ut militibus qui sine impedimentis, nauibus egreßi erant, uires atque animum penè ademerit. Eodem tempore, & longas naues quibus Cæsar exercitum trãsportandum curauerat, quásque in aridũ subduxerat, æstus complebat: & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempestas affligebat. Quod cùm animaduertissent

hostes impetu facto uigilias Cæsaris opprimunt, alij in munitiones tela coniiciunt. At Cæsariani quanquam uentis admodum aduersantibus, tamen hostes repulerunt: qui quidem paulò lōgius regreßi sunt, ut illos in insidias apto loco factas perducerent, nec spe falsi sunt, in eas enim illi incidere. Barbari à superiore loco Cæsaris exercitū omni telorum genere incessebant atque ascensu prohibebant. Non tamen frequentes irruebant, sed rari equis circuncurrebant, ut eius ordines perturbarent, quo facto plures paucos circunsistunt ac interficiunt. Eo die magnus peditum equitúmque barbarorum numerus urbe egressus est: quem cum Cæsariani ad portas usque oppidi consequuti essent, tormentis machinisque bellicis non sine magna sua clade ac detrimento excepti sunt. Itali uerò Cæsarianis immixti sese fugæ mandant, equitibus Rhodiis ad portas urbis relictis paucis cum Italiæ proceribus, qui fugam à uirtute sua abhorrere existimabant. Ii igitur ubi se ita afflictatos uident, ab urbe recedunt, ac in angustiorem se locum recipiunt, unde plurimorum impetum pauci propulsare possent. Quod cum uidissent hostes in tumulos, qui ei loco imminebant, pedites immisere, qui illos lapidibus & telis lacesserent. Et magnum quidem illorum numerum (eos præcipue quibus arma deerant) cō foderunt. Reliqui tamen tam fortiter restitere, ut hostes indignati tam paucos tantam eorum multitudinem sustinere, rem cōminus gerere, ac quos singulares conspexerāt incitatis equis impeditos adoriri cœperint. Sed alij à Cæsare auxilium expectātes forti animo illorum incursus ferebant: longisque hastilibus facilè quamplurimos confodiebant, quòd nudi in acie uersarentur. qua re perspecta barbari ab latere aperto in uniuersos tela coniicere,

multisque

multisque grauißime sauciatis omnes ordines perturbare. Interim Cæsar tempore opportunißimo cum omni Germanorum manu suis auxilium tulit. quod conspicati hostes in eius agmen bombardas coniecerunt, quorum impetu & ipse penè extinctus est. His ita factis, cum laborantibus suis subsidia summisisset, se suósque in castra recipit. Desiderati sunt eo die equites Rhodij octo: Germanorum atque Italorum non magnus numerus. Dum res Cæsaris ita duriter terra maríque exagitantur, Numidæ opprimendi eius occasionē nacti magna cum manu eam littoris partem occupât, qua Cæsaris militibus in terram esset egressus. cuius rei certior factus Cæsar duo Hispanorum millia egrediētibus auxilio misit, quæ res deserēdarum nauium causa fuit. Itaq; fluctibus absorptæ sunt centum & triginta. Quibus fractis, reliquæ cum essent funibus, anchoris, reliquisq; armamentis amißis ad nauigādum inutiles, magna (id quod necesse erat accidere) totius exercitus perturbatio facta est. Neque enim naues erant aliæ, nisi paucæ, quibus reportari possent: & omnia deerant, quæ ad reficiendas naues erant usui: & quòd præterea omnibus constabat, res quibus ali exercitū necesse est omnes perijsse: omniáque peditum impedimenta desiderari, quibus corpus tegi & ab iniuria tēporis defendi posset. Ad hoc accedebat, quòd ingrauescens in dies maris impetus maximum equorum numerum, magnā rei frumentariæ copiam, eáque tormēta quæ ad nauium defensionem urbiúmque oppugnationem comparata sunt: omnia denique quibus instructus debet esse exercitus, absorpserat. Quibus acceptis incommodis Cæsar, cum frumento, cōmeatuq; omni se undique prohiberi uidet, equis quos è nauibus eduxerat milites triduo refecit, ac præ-

sentem inopiam, quibus potuit subsidiis tutatus est. Verũ ubi militum uires cibariorum inopia diminui, atque incõmoda in dies augeri, ac ita fortunam inclinari uidet, ut sui magna necessariarum rerum penuria conflictentur, eam urbis Argieræ *oppugnationem in proximam æstatẽ contulit. Itaque milites reducere instituit. Ac dum* Itali Germani*que in naues imponuntur, ipse* Hispanos*(quorũ fidei & uirtuti multum tribuebat) in armis consistere iubet, ac prima oblata nauigandi occasione naues conscendere. Quorum qui primi soluerũt, longius à periculo abfuere, reliquis tempestate detentis. Interim* Cæsar *naues* Rhodias *sequutus* Bugiã *appulit. Postero die quàm illuc peruenerat, certior factus est per triremes quæ ad* Argieram *cum quibusdam nauibus relictæ erant, eas fluctibus ad littus eiectas, ac labefactatas: milites autem qui continentem tenere potuerãt, cum se in hostium potestatẽ desperatione adducti dare uellent, à* Numidis *interceptos atque omnes ad unum necatos fuisse.*

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM

LIBER IX.

HAVD *ita multò pòst turbari cœpta fœdera inter* Cæsarem & Franciscum Regem *cœpere: alter enim alterius potentiam suspectam habebat. Et* Cæsaris *consilia ut callidiora, & occasionem commodioris belli expectantia erant:*

erant: ita ob res Africano bello accisas quietiora ea fuere tempore. Rex *eo tempore bellum orsus est, quo neque satis à re nummaria paratus erat: & si induciarum tempus expectasset,* Gallis *maximo usui fuisset.* Quippe *eo tempore abundabat* Gallia *frumentis, uinis, pecoribus: hostes eorum inopia premebantur, qui si bellum dilatum esset ingentem pecuniarum numerum in* Gallia *reliquissent.* Sed *dolor quē* Rex *cōceperat ob* Antonium Rinconum, *&* Cæsarem Fulgosum *cæsos, maxime eum ad belli consilia acceleranda stimulabat.* Simul Philippus Cabotius, *& alij aulici ea potentiam* Gallicā *uerbis augentes accelerarunt.* Marguareta Valesia *&* Henricus Nauarrorum *regulus, ubi tacitum* Regem *belli consilia agitare uident, instare apud* Regem, *uti bellum ad* Nauarrorum *regnum recipiēdum transferretur.* Idq; *cum se illi impetrasse putarent, accidit ut* Rex Ioannem Mompesatium Carbonem *uicarium copiarum* Regis Nauarræ *rogaret, ecquid sentiret de bello eo, &* Pompeluna *recipienda.* Ille *si belli consilia eò uertantur, instructissimis esse copiis, & magno apparatu opus respōdit: ne idē accideret quod* Andreæ Fuxeo *paucis antea annis.* At Rex *qui decem tantum millia peditum cum turmis aliquot equitum ab aliis sufficere credidisset, cum* Carbonis *consilium eis non imprudens ostendisset, mutato consilio aliò bellum trāstulit: ob quæ &* Marguareta Valesia *&* Rex Nauarræ *in* Carbonem *male animati sunt: adhuc tamen bello ad* Perpenianum *moto, sperantes partem copiarum regiarum ad sua recipienda uenturam.* Rex *iam ob aduersam ualetudinem morosior euaserat, longéque à pristina comitate abierat: ut eo tempore captanda fuerint tempora iis, qui ab eo aliquid uellent impetrare: & minus li-*

benter facetias et scommata ferebat. Interea fuit hoc ueluti belli præludiu, cũ Rex ad Mariã Cæsaris sororẽ quæ Burgundico regno præerat per legatos peteret, Sãctopaulinum oppidum uti induciarum tempore conuenerat, reddi: cum Morinorum pontificis iurisdictionem, quam Cæsariani interuerterant, pontifici suo restitui uellet. Maria iam bellum parari sentiens, quæ sit Cæsaris de Sanctopaulino uoluntas ignorare se aiebat: petendum id esse à Cæsaris legato, qui in aula regia esset: non posse se Morinensem iurisdictionem hoc momento temporis reddere inconsulto Cæsare, cum à Pontifice Romano tota ea controuersia nuper misso ad Cæsarem diplomate, sopita sit. Et intẽta mulier ad arma repellenda, eodem tempore edicto sanxit, ut qui Cæsaris parteis non sequerentur, aut Burgundia uicinisq; prouinciis excederent, aut uitæ & bonorũ periculũ subirent. Aderat iã anni millesimi quingẽtesimi quadragesimi secundi mensis Iunius, cũ iam omnia bello feruere cœperunt: bellum paßim conclamatum ob Cæsarẽ Fulgosum & Rinconũ cæsos. Atq; horum quidem mortis causam Alphõsus Daualus sustinebat. re quidem uera nemo dubitabat, quin iussu Cæsaris cæsi essent: eóque Alphonsum Valentinum antistitem ad Cæsarem pergentem Lugduni Rex interceperat: quem aliquot post menses liberum emisit. Consilium Regis fuit ut uariis è locis Cæsarianos pelleret: dubitantésque ubi moles belli uerteretur, fatigaret. Ita Carolum Aureliorum principẽ in Lencorum fines cum copiis raptim coactis immisit, Claudio Lotaringo Guysio comite, qui iuuentutem ardentiorem si opus esset moderatione sua leniret. Ille Danuillam oppidulum adoritur: oppidani & Gallos ridebant, & irruẽtes acriter depellebant. Sequenti die admotis omnibus cọ

piĳs,

piis, oppidum expugnatum est: præda militi concessa. Aurelius oppidanos qui ad aras confugerant seruari incolumes iussit. Inde in Yuorium contendit. erat locus munitissimus. tuebatur locum ualido Cæsarianorum præsidio Gillius Deluëtius: admotis machinis pars muri deiicitur. hostiles machinæ ita ex Yuorio assidue emittebantur, ut parum abfuerit quin Aurelius dum incautius locum explorat, harum impetu caderet, caso milite cui proximus erat: itaque acrius Galli oppugnationi intendere. hostes ubi Gallorum impetum uident, deditione facta, loco Aurelio cessere. Ita Yuorium receptum, quod ualido præsidio Galli nequicquam Cæsarianis oppugnãtibus toto hoc bello retinuere. Viretonum quoque & Arlelonum receptum est. Accidit tamẽ ut dum Gallicæ copiæ ad Arlelonũ sese reficiunt, pars urbis magna ex parte conflagraret: quod Aurelius molestè tulit, procacitate & temeritate militari id accidisse questus. Itaque mox eductis militibus Luxemburgum uastam urbem oppugnare incipit. eò ad eum perueniunt Germanorum copiæ, quas Longouallius ex Cliuensibus, & tota Germania unà cum Martino Rosseno tribuno Geldrensi eduxerat: addũt alij adfuisse Felicem tribunũ Cliuensis. hi ex Rauesteno egressi, inuitis Cæsarianis per eorum loca transiere. Sensere id Cæsariani. itaque raptim coactis equitibus & peditum numero illis obuiam uenêre ad uicum Hochstrateum, Renato Chalonio Nansio suos ad certam prædam hortante. ex puluere uterque sensit hostilem aduentum. Pugnatur aliquantulum acriter, donec Flandrorum ex quibus maior pars hostium constabat, uires labare cœperunt. Tum demum urgere Longouallius, instare Germani. ita illi fugati: ingens præda abacta. captus eo prælio Vicarius co-

piarum Nansii:relata sex uexilla, mille quadringenti capti. In iis equites centum quadraginta, cum aliquot tormentis bellicis. Aurengius fugiens Antuerpiam contendit. Longouallius cum Germanicis copiis aduolat Antuerpiam, tentans si quo tandem pacto urbe opulẽtissima potiri posit. oppidanorum ingens fuit terror, ut in urbe opulenta neque bellorum strepitum diu experta: parare tamen cœperunt quæ spectarent ad tuitionem. Quod Galli & Germani intuiti, qui & tormentis & reliquo apparatu ad urbis oppugnationem necessario carebant, incẽsis suburbijs, prædáque ingẽti recepta, abierunt. Suadebat Longouallius uti celeriter ad Louanium urbem nobilem & potentissimam, sed præsidio uacuam properarent. Sed dum prædæ intenti Cliuenses uicis expilandis occupantur, urbis potiundæ occasio sublata est. Itaque post longa itinera emẽsa Maserias peruenere. Inde Longouallius cum iis copiis ad Aurelium qui iam Luxemburgum oppugnabat, peruenit. Oppidani partim urbe egressi, partim subterraneis locis latitãtes, urbem uacuam milite Gallis reliquere. ibi militi ingẽs præda parta. Rumor iam manabat ad Antuerpiam aut Louanium aduolaturum Aurelium: sed neque paludes quibus hi loci referti sunt id sinebant: atque ut maxime sinerent, Rex filiũ iam ipse è Luxẽburgo reuocabat cum parte Germanicarũ copiarũ: quẽ tamẽ multi putabãt si copiis maioribus à Rege auctũ accepisset exercitũ, eas res gesturũ quæ Galliæ utiliores essẽt: utiliusq́; fuisse uno loco acerrime hostes impeti, quàm copias uarijs locis distrahi. Interea iussu Mariæ Austriæ quæ fratris Cæsaris nomine Burgundiæ imperabat, Burgũdorũ copiæ mox & uiribus & numero præstãtes, post Aurelij discessũ ad Yuoriũ oppugnãdũ pergũt.

sed

Sed admotis machinis & tentata oppugnatione, cũ uanos suos conatus uiderẽt, inde sese proripiunt. Claudius Lotaringus ueritus ne annonæ inopia Galli qui Yuorio in præsidio erant, ad deditionem siquando iterum urgerent hostes cogerentur, commeatum affatim in eum locũ induxit, recentésq; milites ex Cliuensibus. Parte alia in Belgica Gallia mense Augusto Antonius Borbonius Vãdomius, attributis ei à Rege certo peditum equitumq; numero circa fanum Omeri ignobilia aliquot castra diripuit, & quãdo uidebat ex castro Tornehano uarias eruptiones fieri, (nam locum munitum præsidio Cæsariani tenebant) eò copias admouit. Cæsariani ueriti Gallicum impetum iam de deditione pacisci incipiunt. Petunt autẽ à Vandomio tria. Primùm ne receptum Tornehanũ demoliatur: deinde uti tormenta eis bellica educere salua liceat: tum ut qui in præsidio erant cum armis, impedimẽtis, sarcinisq; omnibus inde incolumes emittantur. Vandomius rem ad consilium refert. Tandem hostes ita respõso dato admonet, licere eis loco cedere, atq; inde abire incolumibus unà cum armis: nullas se alias leges deditioni adiecturum. Hostes recepta lege ea deditionis Tornehano cedunt: eoq; Galli potiti summum rerum apparatũ inuenere. Inde certior factus uicinum castrum Montoyreum ualido præsidio Cæsarianorum teneri, nec longe cũ expedita militum manu adesse Rutium, eo cõtendit. Cæsariani Mõtoyreo Gallis mox cessere. ibi tres aut quatuor dies Vãdomius suos refecit. Rutius nõdum suos ad bellũ paratos uidens, sese in tutiora loca recipiebat. Ad eũ Vandomius Helyum, Blaisencurtũ, Scitimũ cum turmis aliquot suorum misit, qui Cæsarianos ex improuiso adorti, uarie eos dissipauere: multos captiuos abduxere. Rutius

fuga sibi consuluit. Vandomius Tornehanum aliaq; loca recepta solo æquauit. Eadem æstate Gulielmus Bellaius Langæus qui prorex Thurino præerat, suos in prælium educens Querasum opppidum in Pedemontanorum finibus, quod superiori bello Cæsariani Gallis extorserāt, recepit. & plane etiam pacis tempore semper ea loca bello infesta fuere: nūc Alphōsō Daualo, nūc Cæsare Neapolitano qui Vnolpiano præerat, nunc Sabaudiano ipsō nouos dolos quibus urbe potiretur parante: ut non minus induciarum tempore quàm belli, copiæ Regi alendæ fuerint, cum hostes nunc instructo exercitu, nūc prædatorijs copijs instructi Thurino imminerent. Accidit quodā die ut rhedis quas fœno onustas in urbem introducebant, laterent armati homines, ut occupato ponte & aliquot locis Cæsarianis qui in insidijs locati erant irrumpendi in urbem esset facultas: & succedebat dolus. Cū unus è militibus circa pontem miratus tot rhedas fœno onustas, lācea cœpit pertentare si quid fraudis inesset: moxq; fragore armorum audito, ad arma conclamaret. Alij uolūt laxata cathena qua pons sustinebatur, rhedas deiectas. Ita fraude detecta armati miserrime necati sunt, doliq; pœnas luēre: reliqui detectum dolum uidentes inde sese proripuere. Alio tēpore Cæsar Neapolitanus continuatis nocte diéque itineribus, prima aurora parum abfuit quin propugnaculum unum urbis occuparet. sed uigilum industria excitatis Gallis, emissis tormentis bellicis fugatus est. Denique multos ciues pecunia hostes sæpe solicitauere: quosdam etiam ex Gallicis militibus uti occulte in urbem aditum sibi præberēt: quorum semper insidiæ detectæ sunt, ac de improbis supplicium sumptum. In huiusce belli procinctu Gulielmus Poietus apud Gallos iurispræ-

fectus

fectus in carcerẽ conijcitur, hac quidem ex causa aut occasione hac arrepta, qua iam aulicis exosus aula excluderetur. Anna Pissẽlena quæ Stampea dicebatur & Põtieuria ut ingratum Poietum, quem illa ad id fastigium euexerat, oderat. Erat illi inimicißimus Philippus Cabotius tribunus maritimorum, ob iudicium in se nuper latum. eius gratia superbiáque commoti hominis & Regij liberi & Rex Nauarræ regináq; et potẽtiores alij aulici illi aperte inimici erãt. Accidit ut Ioannes Renaldius unus è Petragorica nobilitate, litem haberet sane quàm molestißimam cum Ioanne Tilio scriba regio apud Lutetiam. Ea lis (ut eo tempore qui apud aulicos gratia ualebant facilè impetrabant) diuersis in senatibus Gallicis agitata. In aulico etiam consilio, è Lutetiæ etiam senatu diplomate regio extracta est, & ad Diuionensem tandẽ senatum reiecta. Cumq; diploma quoddam obsignãdum esset, idq; Rex imperasset, et à Giliberto Baiardo qui à secretis esset Regi Poieto esset allatum, iußit Poietus quædã mutari. id grauiter ferens Renaldius ad Pontieuriã detulit, quæ Renaldiũ Regi eo die post cœnã & aulicas saltationes offerens, neglectum ait imperium Regis, nec potuisse impetrari à Poieto quod Rex iusserat. Vnde iratus Rex iusserit primũ scrinia & sigilla Poieto auferri: mox frigidam suffundẽtibus aulicis abduci captiuum. Alij ita narrant: Cum Renaldius per Põtieuriã impetrasset literas à Rege ad Poietum, quæ acerbius urgerent eũ ad obsignationem diplomatis: eas literas cũ ille accepisset, casu accidit ut eodem die salutatum iret Margaretam Valesiam Nauarræ Reginam, cui frendens eas ostendit literas, indignatusq; hæc addidit, At uos quidẽ mulieres omnia miscetis. ô Regina; quid salui esse potest, ubi mulierũ cõ-

ſilio omnia geruntur? oblique notans & Pontieuriam & Regem, apud quem nihil non illa poſſet. At Valeſia cum mulierum conſiliū tutum eſſe Poieto reſpōdiſſet, & quædam alia acerbius, digreſſa eſt ab eo. Re deniq; cum aulicis alijs potentioribus communicata, non putauit prætermittendam hanc Poieti ſuperbi uanique hominis opprimendi occaſionem. Circa ueſperam cum circunfuſi eſſent circa Regem aulici, refertur ad Regem quid Poietus oblocutus ſit in eum. Conclamant aulici ferocitatem uiri ulciſcendam. Rex, qui male antea in eum animatus eſſet, primùm quidem abigi iubet Poietum auláque ei interdici. Sed cum Hēricus Rex Nauarræ, & reliqui aulici qui reconciliari poſſe Regem uidebant alio tempore Poieto, parum aiunt tutum eſſe aula eum exigi, qui tot tabulas ad regni utilitatem pertinentes ſua ipſe in poteſtate habeat: proinde cautius eſſe ſi periculoſo hoc tempore conſiliorum omnium bellicorum particeps, tuto loco aſſeruetur. Iuſſit Rex uti captus in Bituricenſe caſtrum abduceretur, data eius capiendi mox & abducendi cura Neuerſio, qui lectulo decumbentem excitans perturbatis omnium domeſticorum animis, mox in Biturigas abducit. Is mox ad Regē & Philippum tribunū maritimorum, & Franciſcum Turnonium Cardinalem literas dedit, querelarum & miſerationis plenas: quibus id tantū deprecabatur uti moleſtia carceris liberaretur, nec tamē impetrauit. In eius locum ſuffectus mox Franciſcus Mōthelonus, præſes Parienſis. Poietus per aliquot annos carceri incluſus uixit, ægre tandem impetrauit ut more maiorum è ſenatibus delecti patres cogerentur, per quos iudicium ſtatueretur: qui tamen ipſi nominati ſunt minime in Poieti gratiam: diúque poſtea Petro Raymundo præ-

ſidi

ſidi Rothomagẽſi *negotium datum, uti in* Poietum *quæreret: huicque demũ anno milleſimo quingenteſimo quadrageſimo quinto ſententia patrum, ob peculatus crimẽ, diuenditóſque & uenudatos regios magiſtratus, & multa ad ſuum quæſtum nundinationemq́ue fœde patrata, mulcta grauiſſima, at pecuniaria tãtùm irrogata eſt: niſi quòd aperto capite adeſſe iuſſus eſt, dum ſententia in eũ lata recitatur.* Cuius *iudicij exitum* Rex *acerbiſſime tulit, & in eos qui ad eum miſſi erant ad iudicium ei aperiendum (namque ita illi decreuerant, nequid prius proferretur quàm* Rex *eſſet certior factus) effudit multa in iudiciorum corruptelam, in iudicij huiuſce contumeliam.* Et *parum ſanè abfuit quin eo iudicio ille capite lueret, ægréque aulici ferebant elapſum homĩnem, qui tamen perpetuo carceri eadem patrum ſententia addictus erat: tametſi* Pontieureæ *opera ea pœna illi remiſſa eſt, cùm opulentiſſimas domos & caſtra eius aulicæ inter ſe mulieres partitæ eſſent.* Nam Beuium *domum* Poieti *& opulẽtam & amœnam* Pontieuria *poſſidebat, fruſtrato eo pecunia. Atque hæc quæ multis pòſt annis accidêre, in hunc locum referre placuit, quando ſemel in* Poieti *mentionem incideramus.* Principio *huius belli,* Rex *exercitum ad* Perpenianum *urbem, quam* Cæſar *iam pridem occupabat, inſtituit ducere, conſilio* Antonij Pratij Mompeſaci. Sed *cùm tardius coactæ eſſent copiæ, neque maturius propter itinerum difficultatem urbem obſediſſent, inanis fuit oppugnatio.* Et *ſunt qui tardius ab* Henrico Regis *filio eductas copias uolunt.* Sunt *qui ea parte urbem oppugnatam, qua* Mompeſacus *diſſuadebat,* Claudio Ennebaldo *authore uolunt.* Is *cùm huius oppugnationis munus ſuum eſſe uellet, parum erat æquus aliorum conſiliis.*

& Mompesacum aiunt quidam uanißime suasisse Re*gi antequam robur exercitus cogeretur, utile futurum, si ipse cum delecta equitum, peditúmque manu prius locũ obsideret, itinera intercluderet: neglexisse id* Regem, *rogantem uellét ne solus* Perpenianum *recipere? oppidani cum spatium habuissent sese colligẽdi, milites instruebãt, delectum cogebant, arma expediebant.* Ioannes Cõgeus *&* Ioãnes Ceruillio *qui urbi præsidio relicti erant, parata omnia ad obsidionẽ tolerandã habuere.* Est Perpenia*nũ mediocris ciuitas, loco superiori eminet castellũ* Maius *(ita loco nomen) inde muri pars, claudens parte una urbem.* Castellum *alterius munitionis nomẽ, castello* Maio*ri minus.* Ex *ea muri parte inferiore quæ attingit castellum* Maius*, est propugnaculum paruum & depressum, per quod tueri possunt mœnia.* Ceruillionis *consilio diruta est ea pars muri ex urbe, medióque ferè itinere extructum est aliud propugnaculum terreum.* A *tergo erat fanum, quod & illi munierant instar propugnaculi; ex quo loco uarie* Galli *afficiebantur.* Nec *longe ab urbe aliam munitionem extruxerant terream, quam nequicquam* Galli *frustra diruere conati sunt.* Italicus *eques latè uicinas regiones populatus est.* Hispani *ex urbe frequenter erumpebant, leuia utrinq; sæpe certamina, ut quodã die urbe egreßi machinas* Gallicas *aut abducere, aut perforare omnes tentarint, ni* Brissacus *cum delecta equitum manu superueniẽs, hostes in urbem coëgisset. alio die ingens equitum certamẽ, ut multi utrinque desiderati sint.* Captus *unus è* Cardurcorum *nobilitate* Antonius Cardilacus Bieulius*: qui captum abduxerant, dum contendunt de captiuo ad certamen ipsi uenerunt: id alter intuitus* Cardilacum *nequicquam sibi metueutem gladio transfigit.*

transfigit. Henricus *delphinus cum apud* Congeum *&* Cerullionem *expostulasset per tubicinem de ferocitate militum, uinctos reos illi parati sunt dedere, refutante* Delphino *de his suppliciũ* Hispani *sumpsere. noui etiam milites in urbem immißi sunt, &* Cæsar *cum robore exercitus aduentare dicebatur.* Interea Aureliorum Dux Carolus *ad fratrem è* Leucis *reuocatus peruenit.* Rex *toto obsidionis tempore* Sallellis *se non commouit. cum frustra esset obsidio, placuit dissolui copias. aduentante iã hyeme, uicina aliquot oppida à* Iacobo Perucio Escartio *&* Ioanne Sanctiasperio *direpta sunt.* Narbonensis *prouincia à militibus* Gallicis *eo tempore uastabatur, uel multitudine ipsa militum, uel procacitate ipsa, ut oliueta paßim etiam excinderentur magno hominum dolore.* Rex Monspessulum*, inde* Tholosam*, è* Tholosa *inuisit* Marguaretam *reginam* Nauarræ *sororem* Neraci *degẽtem, quam fama erat grauidam.* Mox Burdigalã*, è* Burdigala Angolismum *&* Cognacum *peruenit.* Cæsariani Luxemburgum *recepere: & iam instructis copiis* Pedemontanorum *urbes uarie afficiebant. eò mißi à* Rege *qui* Cæsarianos *ad sua tutãda reuocarẽt: quædam etiam eorum oppida oppugnarent, perterritósque in sua cogerent.* E Perpeniano *in* Subalpinum *agrum transiere regiæ copiæ, misso* Ennebaldo*: & circa finem* Nouembris *mensis conuenere ad* Carignanum. Ibi *ad sexdecim inuenta hominum millia fuere.* Ac *ne tempus frustra tererent, properant ad* Cunicum *oppidum (quod &* Conium *uocant) oppugnandum.* Huic *præerat cum ualido præsidio* Petrus Portius Vincentinus*: & quanuis acriter per singulos tres dies tentassent* Galli Italique *irruptionem, frustra tamen fuit omnis conatus, impigre obsistentibus* Hispanis*. itaq;*

rediere Carignanum, ubi septem peditum millia exautho rata sunt, quòd rapinis infestassent agros. Itali qui in patriam reditum parabant, cum instare uiderent Cæsarianos, deligunt certos sibi uelut itinerum duces. In his fuere regulus Malaspinus, Iacobus Sanius Vicentinus, Andrigus Venetus, Strasmus Placētinus, Ioannes Andreas Marinus Brixiensis, Franciscus Pacius Venetus, Emylius Bolognetus, Girardus Frascherus Alexandrinus, Carrerus Lecchius. Ex his Pacius, Carrerus, Frascherus cum septingentis peditibus noctu occuparunt Abruzum oppidum haud longe ab Alexandria. Nec diuturna ea fuit eis hæc sedes. Nanque Vastius Daualus intentus in omnes occasiones, cum sexdecim hominum millibus, & septem tormentis maioribus mox adfuit, quassatisq; muris summo impetu irruit in oppidum: & quanquam strenue se tuentibus illis, dum recentes undique hostes submittuntur, potitur oppido: ubi multi cæsi, multi capti. Frascherus iubēte Vastio capite diminutus est. cæsus quoque est Pacius. Reliqui Itali cum diu hac illac uagarentur, à Boutiero in castra uicina aliquot numerato stipendio distributi sunt. At Vastius & Pyrrus Columna cum septem peditū millibus, eductis quoque maioribus tormentis, multa castella ignobilia partim ui, partim uoluntaria deditione recepere. Rediijt deinde Astam Vastius. At Galli Italiq; duce Petro Mario Sanctosecundano, rursus conuenientes, cæsis Cæsarianis rursus ea recepere: eaq; & Carignanum muniere, annona copiosissime illata. Ex eo tempore bellū trahebatur occupatione castellorum, munitioneq;. Accidit ut Chinciarius præfectus equitum alis leuibus Cæsarianis ad Veroam negligentius sederet. id Boutierius sentiens mittit Ludouicum Biragum cum aliquot alis equitum, &

Antonium

Antonium Francũ cũ trecentis sclopetarijs qui imparatũ opprimant. Hi summa celeritate usi Veroa occupata ita oppressere Chinciarium & Cæsarianos, ut impedimẽtis, armis, equis relictis, effusa fuga omnes sibi consulere coacti sint. multi capti. plures uulnerati. præda opima parta. Acciderat uerò antea ut Gallis pulsis è loco cui Cana nomen, mitteretur ab hostibus Aldrigus Venetus cum trecentis peditibus ad Marsalium castrum præsidio firmandum. id oppidani intuentes admonere Gallos, simul partem in oppidum excurrere iubent: partem aliam ipsi per subterraneum locum perducunt ad Marsalium. Aldricus cum ingressi Galli Galliam undique acclamarent, multosque sternerent, parte alia ab alijs oppugnaretur, perterritus fugam adornabat: sed multis cæsis captus est per Fantonem, ac deinde Carolo Drotio traditus, ex cuius custodia elapsus ad Vastium confugit. Nec multò pòst adcurrens Vastius oppidanorũ agris uastatis omnes crudeliter necauit. tantum duos, quos perfidiæ prioris insimulabat, uinctos excelso loco pedibus suspendit, scloporúmque innumeris ictibus pẽdentes à milite necari iussit. Mittit deinde Pyrrum Colũnam ad Mõdenium oppugnandum. Instructissima acie gradientem cum multis Hispanorum, Italorũ, Germanorũ millibus, illi ad Agnellum consilio habito, prima luce uicos occupauere, ubi Galli in præsidio erant cum Ioanne Andrea, & Iulio Landriano. Landrianus captus est, reliqui Mõdenium peruenere. Carolus Drotius, quem & Drossum uocant, præerat Mondenio cum Heluetiorum aliquot Aquitanorúmque cohortibus, Italicóque peditatu, cũ Fantone, Paulo Miglio, Naldo, Bonio, Ioanne Regio Turcheto, Ioanne Andrea Marino, qui omnes Italici peditatus

erant ductores. Aquitanici uerò ductor erat Brianʃonetus.*Columna admonet* Dauali *quibus copijs intellexerit* Mondenium *munitum: maioribus uiribus opus eʃʃe.* Ille *mox eò aduolat cum lectiʃsimis copijs,& decem & octo machinis maioribus.* Ac *primùm quaʃʃantur multis locis mœnia, quippe tribus locis hoʃtes machinas aptiʃsime col locarant.* At *erumpentes* Galli Italique *multis utrinque deʃideratis rediere, è* Gallis Brianʃoneto *cæʃo.* Sequẽtibus *diebus ʃtrato muro hoʃtes irruêre: ʃed à* Gallis *pulʃi, multis deʃideratis, ʃrendente* Vaʃtio, *eo die reditum eʃt in caʃtra.* Iam *acrius quaʃʃata erant mœnia: idque intuens* Drotius *quibuʃdam diʃʃentientibus deditionem facit ʃaluis omnibus rebus.* Hæc *incidêre in tertium diem* Nouembris, *anno* M.D.XXXVII. Vaʃtius Mondenium *munijt,& cũ ualido præʃidio imponit* Ioannem Matthæum Longum. Vicina *omnia caʃtella, quorum uʃque ad octoginta multi numerum transferunt, ab eo quoque recepta, & præʃidijs firmata.* Pergit Vaʃtius *ad* Carignanum. Præerat Carignano Oʃsimus Gallus & Acciolus. *aderant &* Franciʃcus Bernardinus,& Accoltius. Hi *impares ʃe agnoʃcẽtes tantis copijs (neque enim ijs munitionibus quibus hodie ʃeptum erat* Carignanum*) loco relicto conʃtituere uarijs excurʃionibus fatigare* Cæʃarianos.*dũ abeuntes proʃequitur* Vaʃtius,& Oʃsimus *acriter dimicat, homo uetere* Aquitanica *nobilitatéque ornatiʃsimus captus eʃt.* Cul *pam ipʃe retulit in* Bernardinum, *qui ut conuenerat, aut noluerit adeʃʃe, aut terrore impeditus fuerit: eóque nomine ad ʃingulare certamen hominem prouocauit.* Sed Rex *duelli author eʃʃe noluit.* Captus *eʃt &* Magrinus: Vaʃtius Pyrrum Columnam & Felicem Arcium Germanũ, & Sanctomichaëlem Hiʃpanum *propoʃuit* Carignano,

idque

idque communijt. Franciscus Rex per Boutierium certior factus nouis copijs opus esse, ex Heluetijs & Aquitanis collectum peditatum subsidio suis misit: & ad XV. hominum millia unà cum Italis habuit. Nec Vastius quæ pararentur sentiens, distulit accersere copias: octóq; Germanorum millia, aut ut alij malunt, septem millia è Germania exciuit. Interea mēse Decembri accidit ut Petrus Portius Vicentinus dum cum Gallis congreditur uarijs excursionibus, caperet eum qui Bargesio præpositus erat: nomen multi siluere, parcētes familiæ, Italum fuisse aiūt. Is captiuus posteaquam de pretio ingenti redemptionis conuênit cum Portio, pollicitus est daturum se Cæsari aut Portio Bargesum castrum. in eam rem obsides daturum filium & uxorem. Hæc pacta rata habuit Vastius. his ille conditionibus solutus est. Euocatus Portius pergit ad Bergesum recipiendum cum ducentis peditibus, quinquaginta equitibus: admonétque alterum pactorum. ille promittit uiginti pedites prius consulit, his se arcem traditurum. Tū demum uenturum Portiū exploratis omnibus, nihil sibi sanctius esse fide, quam constrictam liberare uelit. hoc ille maxime fidem fecit, quasi Portij utilitati consuleret. præmittuntur uigintiquinque milites spectatæ uirtutis. hi omnes Bargesum aduenientes concisi sunt exceptis duobus. His duobus cum ferrum, ignem, acerba omnia supplicia minitaretur, tandem factum est ut spe salutis consequendæ reciperent, se quæ ille iuberet aut scripturos, aut elocuturos. Collocat eos in turriculam altiusculam: euocantur Portiani ad colloquium. his illi renunciant salua esse omnia, ne dubitarent castrum ingredi. Suadebat iterum Portio ingrederetur cū uigintiquinque equitibus, alij deinde admitterētur. Ipse interea suos,

qui ſcloporũ emittendorũ peritiſſimi erant, in armis paratos eſſe iubet. Introducitur Portius, ut quidam uolũt: ut alij, nõ introductus eſt, ſed ab alijs qui exituri erãt prope Bargeſium ſtãtibus honorifice exceptus, mox emiſſus ſclopis impetitus eſt. Nemo è Portianis fuit qui non aut occũberet, aut uulneraretur: ipſe ita uulneratus eſt, ut mox exanguis deſiderium ſui relinqueret. Hic finis Portij, cuius fortitudo concitarat magnam opinionem apud Cæſarianos. Interea Galli receperant ea omnia caſtella quæ prius occuparat Vaſtius. Etiam circunagebatur initium anni M.D.XLIIII. Tum Boutierius, Teus, Maurus, Gabriel Mauri frater, Biragus, Carlous cum multis equitum peditúmque millibus in agrum Creſcentinum peruenere. Huic loco præerat Canus cum trecentis peditibus, ducẽtis equitibus Cæſarianis: atque is admotis machinis ſaluis rebus omnibus deditionem fecit. Properat Boutierius ad Liuornum, quod & receptum eſt uoluntaria deditione. Tãdem admouit cõpias ad fanum Germani, ubi Carannius cum Andrea tribuno, Petro Gaſino, & multis alijs, firmóque equitatu & peditatu relictus fuerat. qui cùm robori ſuorum confideret, deditionem diſtulit, ubi ſenſit labare animos, deditione facta emiſſus eſt: idque accidit menſe Februario. Horum omnium bellorum apud Gallicos ſcriptores ſummum ſilentium. Exteri quædam prodidere: obruêre tamen ſilentio multorum res fortiſſime geſtas: ut ijs accidit qui Gulielmi Bellai Langei non meminere. in quo ea adfuere ornamenta, quæ M. Tullius in L. Lucullum congerit, magnum optimarum artium ſtudiũ, tum omnis liberalis, & digna homine nobili ab eo percepta doctrina. Tantus uerò fuit imperator, in omni genere belli, prælijs, oppugnationibus, totiusque belli inſtrumentis,

mentis, & apparatu, ut ille Alphonsus Vastius Daualus post Ferdinandum Daualum acutissimus omnium imperatorum, hunc à se maiorem ducem cognitum quàm quẽquam eorum quos uidisset, fateretur. Carolus uerò Cæsar plus se ab eo unius illius eloquentia, dum apud exteros legati officio fungitur pro Rege, debilitatum fateretur, quàm multorum robore, & animi magnitudine. Sed nec aut Dacierij aut Terridi aut Alegrei aut Thermi aut Sãctotuliani aut Ossimi nisi rarissime meminere, quos omnes clarissimos ipsi sciunt fuisse toto hoc bello Subalpino. Nec hæc eo scribo quasi fidem abrogari uelim exteris scriptoribus: diligentiam illi maiorem plane quàm Gallici attulere: sed qui Gallicos exteris contulerit, meliora optimis, ingens operæpretium facturus uideretur. Obijciunt nobis exteri temeritatem, quam & Gallis Iulius Cæsar maxime innatam ait, ut leuem auditionem habeant pro cõperta. Obiiciunt iracũdiam: aulæ immodicos fastus. Obiiciunt delicias. Obiiciunt cunctationis impatientes animos, fallique eos docent, existimantes fortitudinem pugna tantùm aperta inclarescere: cùm cunctationem maturam, insignem maiorémque partem esse disciplinæ militaris ueteres prodiderint. Obiiciunt omnibus bellis loca ad limites sita, aut annona aut sulphureo apparatu summa eorum qui præerant incuria caruisse. Obiiciunt causarum forensium immortalitatem: exordia causarum & præludia lõgiora apud nos esse, quàm apud alios exitus. ipsósq; etiam uictores è foro non nisi loculis exhaustis discedere. Iustitiæ interdum quasi uirginis elegantis, uenustæ & cõcinnæ lenocinium fieri ab ijs qui eius decus aut potentiæ aut gratiæ aut opulentiæ prostituunt. Ab his alijsque in nos magna cẽsura scriptis si absumus, uana sunt

eorum conuitia. Si more humani ingenij interdum ad ea offendimus, enitendum ut quæ prodidere sapientißimi homines, præcepta de utilitate capienda ab hostibus, ea hac parte exerceamus & consumamus. Eo anno *senatus* Gallici *(quod sæpe fit ubi nouorum bellorum tumultus audiuntur) iussu* Regis *prorogati sunt in totum annũ; cum alioqui feriæ illis usque ad* Martinalia *stato tempore concedi soleant.* Et Carolus *Burius* Baionam *iussu regio missus, uisus est nescio quid occulte tractare de fano* Sebastiani *urbe uicina, quæ* Cæsaris *imperio paret, intercipiẽda: sed uulgato mox consilio uani fuere conatus. & de* Aquitania *inuadenda moliri insidias* Britannus *iactabatur: cum tamen pacata omnia fuerint.* Eodémq; *anno nominẽ mutui exacta est paßim ingẽs uis pecuniæ.* Quinque Germanorum *millia per* Aquitaniam *progrediuntur, summo hominum terrore, minore tamen dispendio, nisi quòd insigniter dolia uini siccabant.* Sanctones *&* Rupellani *ob salinarium uectigal nuper à* Rege *cõstitutum, neque solutum aut admissum, hos in se mitti uerebantur. & erat* Rex Rupellanis *infensior, ob cõtrouersiam quam semper stomachose persecuti erant in* Cabotiũ Iarnacum *rectorem urbis. multi uincti, aliquot in carcerem coniecti.* Sed *ita res composita, uti ueluti theatro cõstituto* Rex *sederet cum aulicorum purpuratorúmque comitatu: illi miseri ueniam deprecarentur.* Rex *delicta omnia remisit. ac ne cui in posterum fraudi esset sancijt, ob ea quæ prius molitus erat. neque tamen minus remissum est salinarium uectigal, uana spe plebe delusa: quæ ut con donationem delicti, ita uectigalis abolitionem expectarat.* Eo anno Burdigalæ *multi persuasionis uiolatæ nomine rei peracti sunt.* Nã Poictus *cùm adhuc esse iurispræ-*

fectus

fectus, diplomate regio misso, certos è senatu ipso delectos, acres huic uni rei præposuerat: quæ res multorum odiorum semina alebat. Itaq; Marguaretæ Valesiæ reginæ insigni pietate opera, diplomatis huius ui sublata, rediijt ad uniuersum senatum sua cognitio. Iussúque ipso Regis mitigata paululum reis pœna: nisi qui inuenti essent qui Sacrosancti lybaminis ueritatem conuellerent. Cæsariani quoque eadem hyeme in Gulielmi Cliuensiũ Ducis ditionem irruentes, loca aliquot expugnarunt: & Cliuensis sæpe cum Cæsarianis congressus, uictor rediyt: nec tamen Hensbergum oppidum ab his occupatum recipere potuit. & ad Nurembergum coactis proceribus Germanicis, cum legati Cliuensis præter eius mandatũm inducias accepissent, repentè in Regis gratiam ab his fœderibus discessum est, irritato præter modum Cæsare. duo ex purpuratorum cœtu utrinque ad Cæsarem & Regẽ à Paulo Pontifice missi, frustra utrunque ad pacem hortati sunt. Instabat iam annus millesimus quingentesimus quadragesimus tertius, cùm Rex uias omnes exhausto fisco quærens quibus tantas aleret copias, nouam iudicum decuriam senatibus Gallicis adiecit, acceptis ab unoquoque nummûm aureorum duobus millibus. Et quasi ea pecunia parum esset profutura, urbibus omnibus Gallicis nomine mutui ad alendas quinquaginta millium peditũ copias, noua pecunia indicta est, exactáque. Narbonenses aduentantibus Cæsarianis magno in periculo se esse uerebantur: sed mox dilapsis illis uanus fuit timor. Baionenses simili metu consternati sunt, & suspectos habuere multos quasi de urbe Cæsarianis prodenda. Cum enim illi repentè aduenissent, ubique ad arma cõclamatum est, iam direpto fano Ioannis Lucensis. Satis constat

uisos mulos plusquam uiginti scalas aliáq; ferentes, quibus urbs interciperetur. copiæ ut ex inermibus coactæ, ita nisi maior uis occurrisset, satis paratæ. Auxit terrorem Caroli Burij, *qui regio nomine urbi præerat, absentia. Is hostium aduentu cognito, mox pegasario cursu arrepto, in urbem properauit: & aduenit inclinato iam die. eò etiam aduenerunt nocte intempesta ductores peditum, cũ turmis aliquot militaribus: inter quos* Alsatus, Aillocus, Stephanus, *quos oppidani ea nocte grauiora ueriti urbe excluserunt, inuito ipso* Burio. Porta *urbis propè quàm commeatus à* Rege *in urbem introducti erant, ea nocte aperta inuenta; socordia ut putatur ciuis* Baionensis, *cuius curæ mandata erat. Oppidani ignibus tota nocte accensis circa muros pernoctauere. emißis ex urbe machinis bellicis cum* Cæsariani *intercipiendæ urbis consilium parum succedere uiderent, mox aliò dilapsi sunt.* Eo *anno* Naium *oppidulum in* Bernensibus *finibus igne cælesti immisso, maiori ex parte flagrauit.* Henricus Nauarrorũ Rex *non solùm* Aquitaniæ, *sed &* Occitaniæ *prouinciæ, & eius tractus totius qui adhuc prouinciæ nomen retinet, prorex designatus.* Fuit *ea ueluti tacita abrogatio in* Annam Mommorãtium, *qui* Occitanis *præerat; &* Claudium Sabaudianum *qui prouinciæ præpositus erat: quorum* Rex *opera toto hoc bello minime usus est.* Nouos *passim magistratus, nouas præfecturas* Rex *designabat: designatas rursum mox reuocabat.* In Narbonenses *cum* Cæsariani *iterum duce* Francisco Bemuntio *incursiones facerent,* Mompesacus *suos in insidijs collocans, multos palantes necauit.* Bemuntium *cum reliquis usque ad* Perpenianum *fugientes secutus, deliberans etiam de urbe obsidenda, ni pecuniæ inopia deterritus esset.* Prin-

cipio

cipio huius belli Anglorum fides suspecta erat Regi: nam illi Cæsarianos tacite iuuabãt. Quæ eò causa Anglorum Regem Hẽricum uiolatis prioribus fœderibus impulerit, dubitatum est: nisi quòd prudentes rerum æstimatores semper uident illum inferiori sese callidißime adiunxisse, uti semper ambos committeret, & Gallum & Cæsarem: & nihil prætermisisse quãtum facere atque eniti potuit, quin Gallum superiori bello à Cæsaris amicitia auocaret. ipse interea augendo fisco intentus expectaret occasionẽ opportuniorem Gallo nocendi. Ipse uane cùm Cæsar Galliam ingressus esset, Mommorantium Magistrũ equitum Cæsaris auribus ea dantem dixisse aiebat, Cum essent Galli & Cæsariani fœderati, facilè deinceps futurũ, uti et Angli & Germani impietas deleretur. Hæc ab ipso Cæsare excepta, Anglorum apud Cæsarem legatum Regi narrasse confingebat. Anglorum naues aliquot Hispanicis adiunctæ ad Fontem Rapidum in Gallos grassabãtur, nec tamen agnitæ sunt, donec Aquitani nauem Hispanicam se intercepisse rati, Britannicam agnouere. Ea cum Baionam perduci nõ potuisset ob fauces portus augustiores, ad fanum Ioannis Lucensis perducta est. Angli mox classe Hispanica instructi eò adueniunt, nauemq́ue recipiunt: parati qui nauem intercepissent necare, ni Hispani qui ob uicinitatẽ multis huiusce similibus casibus obnoxij sunt, ex more uix tãdem impetrassent, uti inermes capti ad suos redirent. Erat eo tempore apud Anglum Regis nomine legatus Rogerius Asprimontanus, quem Orteum à gentilitia domo uocabant. cumq; hic quereretur apud Henricum Regem infestari Britanniæ oram à suis, respõsum accepit à Rege omnia sibi cognita, aperta, patefacta

quæ inierint Galli cum Scotis consilia: daturum se operam, ne illi in Scotiam adeant: pollicitationes omnes ad se delatas: curaturum se ne quid illi in se molirentur. & paucos post dies remisso in Galliam Asprimontano apertum sese hostem declarabat. antè tamen ne belli minus iustam occasionem habuisse uideretur, per legatos petere cœpit annuam illam pensionem, quam Gallici Reges Britannicis ex pacto ob Aquitaniã pendebant. Rex qui uideret iã apertum hostem, etsi pecunia immensa hoc tempore redderetur, sua pecunia bellum sibi maius accessurum, consultò differebat solutionem. Ex eo tempore, & quòd cum Iacobo Scotorũ Rege congressi Britannici superiores redierant, et Rex Scotorũ post paucos dies decesserat, tunc ueluti metu sublato apertus hostis, copiis in Flandriã traductis Cæsarianis se adiũxit. Erat Iacobus Escartius Perucius apud Tarauãnã Morinorum cum suis turmis militaribus. Hic cum suis prædabũdus ex urbe egressus hostibus occurrit numero superioribus, ad uicum cui Hera nomen. ut ex puluere utrinque hostes agniti, mox reuocati præcursores. erant hostes numero superiores: rati tamen maiores Gallicas copias adesse, taciti excepturi Gallos expectabant. Escartius confertos suos in exanguem hostem prorui iubet. ibi post diuturnam dimicationẽ illi terga uerterunt. multi cæsi. centũ ex equitibus cataphractis captiui abducti. Diuerso exitu eandem laureolam quærens Sansacus è Maserijs egressus, ab hoste multis captis in urbem coactus est: captiui utrinque liberaliter habiti, & æquo pretio liberati. Vandomius Vapamum oppugnaturus copias adduxit. Ibi Ocimons Cæsaris nomine castro præerat, relicta urbe in castrum sese recepit. At Gallo aduentante ita è castro emissis machinis Gallos cõcidit,

cidit, quo ut loco consisterent prorsus non haberent. itaq; inde effusi sese recipiebant. Cum & Caesariani castro egressi Gallos infestarent, nisi Gallici equitatus robore Gallici subleuati essent, res prorsus infelicius cessura fuisset. Interea Rex lectissimis copijs contractis in Marolièse coenobium castra defixit. ex eo loco uarie hostes Gallos infestare soliti erant. & direptis uicinis aliquot castris & oppidulis, incensisq; & corruptis hostium segetibus, ad Landrisium oppidum pergit. oppidani quasi Gallos excepturi, primum impetũ acriter sustinuere: & tota nocte emissis tormẽtis uarie Gallica castra infestabant. Sed summo diluculo urbe egressi, corruptis machinis, incensa etiã urbe, in uicinum nemus perueniunt, Caesarianisq; se adiunxere. Rex ad urbem uisendam profectus, praeter ducum sententiam muniẽdum locum curauit: celeriterq; munito oppido praefecit Landã rei militaris peritissimũ, & Andream Montelambertium, quem Decium aut Ponuillierium notiori nomine uocabãt, cum lectissimis cohortibus. Accidit ut quodam die cum circa uicinum nemus cũ aulicis aliquot obequitaret Rex, repentinae hostium copiae uiderentur, quasi ad intercipiẽdum eum paratae. Itaq; mox ad arma conclamatum est: & Rex in tutiora loca in castra se recepit. Delphinus cum Balneẽses uicinos intercepturum se putaret, eò raptim peruenit. At illi ita acriter impetum uimq; depulere, ut illi mox inde abeundũ fuerit, multis desideratis; in quibus fuisse narratur Alegreus. Rex in Galliam latè agris hostium populatus, rediit: nec ea expeditione admodũ hostibus nisi munito Landrisio nocuit. Ipse eo tẽpore Claudio Ennebaldo (qui in locũ Cabotij defuncti tribunus maritimorũ designatus fuerat) utebatur familiarissime: ita prorsus ut aulici ordinis nullo

familiarius;ut quæ ad bellicos apparatus pertinerent, illius opera expedirentur. Cæsariani interea tacite in cœnobio Guysiæ urbis uicino castra defixerant, rati se adiũctis Anglis Guysiam intercepturos: in quam Neuertius à Rege cũ aliquot turmis prius immissus fuerat. Interea ex hostium copiis fortißimi quique ad Guysiã excurrebant, & urbis potiundæ spe oblata, frequẽtiores è castris ad urbem oppugnandã perueniebant. Galli qui urbi præerãt, emißis tormentis bellicis Cæsarianos infestabant. At Iacobus Escartius uel admonitus à Neuertio, uel suos mittens ad agros hostium populandos, tormentorum sonitu motus, eos ad urbem tutãdam emisit. Cæsariani cum leuis tantum equitatus adesset, cum ipsi imparati aduenissent, rati iustas Gallorũ copias adesse, sensim in castra suorum uicina confugiebant, quæ ubi locata erant, Escartiani ignorabant. fugientibus instant Gallici equites, multis cæsis, multis captis finem sequendi nullum faciunt, donec in castra hostium uentum est. Ibi mox ad arma cum esset conclamatũ, Franciscus Estensis Herculis Ferrariẽsis principis frater, admisso equo ad suos tutandos egressus est. at mox suis fugientibus immixtus, cum Galli receptui cecinissent, inter reliquos captiuos abductus est. Petrus Strozius captũ apud Guysiam agnouit, captiuumq; sui iuris effecit. Interea à Ferdinando Gongaza tibicines uenêre rogantes saluúm ne Galli Estensem recepissent. Ita ille agnitus in Galliam perductus est: liberatus tamẽ post aliquot mẽses, reddito pro eo à Cæsarianis Gabriele Salutianorum principe: cuius captiuitatis casum mox expediam. eodemq; tẽpore Iacobus Albonius Sanctoandreanus cum hostium equitibus leuibus prelíis aliquot cõgressus, multis cæsis, uexilla quoq; inde militaria aliquot retulit.

tulit. Eodémque anno Rex ad se reuocatis copijs Luxemburgum properat. Cæsariani ueriti ne quid durius accideret, urbe ei ditionéque cesserunt. Cæsar in Gulielmum Cliuensium principem progressus est. Ille quibusdam expugnatus oppidis, suorum usus consilijs, quasi uictus fidei se illius cõmisit, mulctatusq; & priuatus Geldrensi principatu, uictoris leges genibus illius aduolutus, quas uoluit accepit. is aliquot ante dies quàm deditionem Cæsari faceret, quasi armis sese tutaturus, acceperat quinquaginta nummûm aureorum millia à Rege. ei quoque toto hoc bello à Rege in singulos menses ad alendas copias suppeditata sunt uiginti quinque nummûm aureorum millia. Regem multi scribunt ad Luxemburgum exercitum eo animo traduxisse, uti procurata re frumentaria, quàm posset maximis itineribus ad obsessum liberãdum perueniret. sed cum de deditione eius auditum esset, in Galliam mœstum rediisse. Parte alia in Salassariorum finibus Ludouicus Salutianus qui Cæsari militabat, in spem uenies occupandi paterni principatus, quem præsidio Regis Gabriel Salutianus alter ex fratribus, relicto Adurensi põtificatu possidebat, ad Rauellum raptissime contractus copijs substitit. Vnus ex oppidanis, quo ille utebatur familiarissime inuitato ad cœnam Salutiano, cum in multam noctem cœna extracta esset, cõsulto facilè ei persuasit, ne ea nocte in castrum munitissimum rediret: domi suæ pernoctaret. Primo diluculo adsunt Cæsariani cum Salutiani fratre: oppidóque potiti uinctum Salutianum alterum abduxere. cum eodem exitu castro sese potituros crederent, repentè Gallici custodes emissis machinis, inde eos eijciunt. ita Salutianus captiuus abductus est. oppidum mox receptum. Is postea in gratiam Ennebaldi tribuni

maritimorum, qui pacis & cõcordiæ inter Reges author fuit, reddito Estensi liberatus est: nam & Ennebaldi filiam uxorem postea duxit, prius sibi despõsatam. Eodem anno Michaël, quem uulgo Michelotum uocabant, unus ex his qui nauticis myoparonibus præerat, in spem uenit pecunia arcis Niceæ multo omnium munitißimæ potiundæ. Nam cum Castellano depactus fuerat, uti arx sibi traderetur: ille à Rege quatuor nummûm aureorũ millia & opima uectigalia annua reciperet. Is igitur Michaël quasi re explorata ad Regem ultro cõtendit: indicat quæ pactus esset. ea cum Regi placuissent, ne res lõgius efferretur, dat literas Michaëli ad præfectos rei nauticæ, ut quod is imperaret quàue myoparones bellicos mitti iuberet, eò contenderent. Cum his literis pergit ad Magdalonum Ornezanum & Bernardum Ornezanum, cui Sãblachardo cognomẽ, Magdaloni nepotem. Magdalonus lectis regijs literis deliberat cum nepote. Ille ut erat adolescens, & qui Michaëlem sub patre suo diu meruisse sciret, indignari cœpit, cum ignoto homini parendum uideret, & ita parẽdum, ignari ut ipsi essent consilij. Magdalonus laudato nepotis ingenio, parendum esse ait; Regi pareret: interea ipse naues futurum uti in tempore ad se accerseret. Ita cum Michaële instructus quatuor bellicis myoparonibus proficiscitur. diuersari cœpere tacite circa eum locum, cui Cannarum nomen, non longe à Nicea. Ibi certior factus à Michaele, de tota re admonere hominem cœpit, uideret quid ageret: quem in locum res Gallicas protraheret: nihil se satis arcis Niceæ præfecto fidere. missa autẽ scapha ad præfectum Niceensem, ille accepta parte pecuniæ certiorem iam facit Andream Doriam, qui paratus circa ea loca cũ quadraginta nauibus

agebat.

agebat. ergo communicato consilio, quo magis Galli fallerentur prædaq; locupletiori ipsi potirentur, mittit præfectus alteram scapham ad Michaelem & Magdalonũ, ostendens certam esse deditionem. cæterùm uereri se ne ipsi satis sint ad custodes castri exigendos, castrumq; tuẽdum: proinde accersendas esse bellicas alias naues milite instructißimas. Michaël præfecti fidem laudare: Magdalonus dolum suspicari. Vicit Michaëlis sententia, uti scapham mittant ad Franciscum Borbonium Anguianũ qui ad Maßiliam summæ rei nauticæ præfectus erat, uti mox nocte adesset cum lectißimis & myoparonibus & militibus. Anguianus literis lectis re cum amicis deliberata, cum duodecim nauibus magno noctis silentio soluit. Interea Doria ueritus ne Galli dolum sentirent, pergit ad Magdaleni naues intercipiendas. Ille cum Anguianũ sibi subsidio uenisse putaret, remißius parare quæ pertinerẽt ad claßis defensionẽ. Ita magno impetu & celeritate machinæ bellicæ in Gallicas emissæ, imparatas oppressere. Magdalonus ipse circa coxam tormenti impetu acerrime uulneratus, quando tantæ hostiũ claßi sese imparẽ agnoscit, remiges mox solui iubet. unumquemque sibi consulere. ipse malum nauis uulneris oppressus dolore amplecti. uincti, soluti, pars ab hostibus oppreßi, pars in mare desilientes fuga sibi consulere. Ipse Michaël cum armis exuisset sese, & nauigando iam littus attingeret, ab adolescẽte quodam Aurelio qui nauigationis expers erat prehensus, cum esset obeso corpore, mox cum eo depressus, et postea submersus inuentus est. Doria ubi insiluit in myoparones Gallicos, agnito Magdalono (quippe cũ Regi militaret familiaris ei fuerat, illiusq; opera non leuiter usus) fratrem salutauit: lacrymantique similis deplorare cœpit

uicem suã: quippe sane quàm lubenter amicißimo homini se consulturum. existimasse uerò futurum uti aut Leonem Strozium Capuanum priorem, aut Vrsinum Anguillariũ comitem opprimeret. ægrum mox Genuam perduci iubet, & humanißime accersitis medicis, nihil sibi antiquius esse ostendit, quàm ut ualetudinem amicißimi uiri fideliter curaret. nec uerò ad oblectandum hominẽ aliquid prætermisit. At cum uulnus letale esset, illeque obeso corpore & parum temperatus, factum est uti post quintũ diem de euentu belli cum Doria disputans, expiraret. Ille curato funere magnifice, corpus cum myoparonibus sex Magdaloni familiaribus, ad Tholonum perferendũ summo splendore curauit. Interea oppresso Magdalono quo facilius Anguianus interciperetur, Doria prima luce nauibus suis insignia detrahi iubet. Anguianus prima luce iusserat adolescentem in antennarum molem subsilire. is cum ingentem uim nauium se uidisse renuntiasset, detecto hostium dolo propere Maßiliam redire cœpit. Vẽto etiam adiutus Doria, ubi dolus non succedit, uim parat: mox Anguianum insequitur, & usque ad Tholonũ persecutum emißis aliquot machinis uarie terruit: donec frustra uim se parare uidens redire cœpit. Hi qui mißi erant ad Doriam ad Magdaloni corpus repetendum, in itinere obuium habuere Ariadenum Aenobardum, à Solymano cum instructißimis nauibus ad Regem missum. Ille morte illius audita accusare cœpit Rhegienses, quorum opera factum eßet ne in tempore illi occurreret. Nã cum Rhegienses illius classem insectarentur, ipse quasi abiret classem parauit. mox nocte intempesta rediens, prima luce expositis omnibus machinis bellicis, & urbẽ diripuit & incendit: captiuorúmq; ingenti numero abducto, in Galliam

liam uenit, paßim diuenditis captiuis Christianæ persuasionis. Antonius Estallinus Esmarus quem uulgò Polinũ uocabant, unà cum eo in Galliam rediјt, cum esset in locũ Fulgosi & Rinconi ad Solymanum à Rege missus. Exequar deinceps perpetuo ordine quæ anno hoc ab Aenobardo una cum Gallis gesta sunt. In hunc Rex & milites Turcas singulis mẽsibus multa nummũm aureorum millia erogabat. Conueniunt cum eo duces Galliæ: in quibus Franciscus Anguianus, Grinianus & plerique aliј fuere. Erant Gallis septem peditum millia, nec tantundem quidem, tametsi Rex ad octo peditum millia conscripsisset: equites aliquot ex turmis Anguiani & Griniani. Visum est omnibus è re Galliæ futurũ, si Aenobardi aduentu cõsternatis hostibus arcem Niceæ alioqui inexpugnabilem hosti extorqueant. Itaque Galli cum Aenobardo Villamfrancam pergunt. nacti urbem uacuam (quippe iam oppidani inde sese proripuerant) si quid prædæ nacti sunt prorsus diripiunt. Inde ad urbem Niceã contendunt, quæ nõ longe ab arce abest. Castris inter uineas uicinas locatis, acrius urbem incipiunt oppugnare. Eduxerat ex suis Aenobardus nauibus ad quindecim hominum millia: oppidani procellam hanc iandudum præuidentes, parauerant omnia ad longam obsidionem. Ita per uiginti dies frustra ab Aenobardo & Anguiano urbs oppugnata: præsertim cũ tormẽtis bellicis nihil hosti noceretur. Aenobardus iubet octo machinas ex nauibus, quæ ingentis erant magnitudinis, in castra aduehi. ut multa in Turcis desiderares, ita ad imperia quecunque ducis capessenda promptißimos agnouisses. non ætas, non nobilitas, nõ militaris ulla dignitas, quin uilißimi calonis fossorisue munere omnes fungerentur si quando res exigebat, ullũ ex-

cusabat. admotis machinis quassari cœpta sunt ualidius mœnia. labefactato muro cum Turcæ in urbem irrumperent, acriter ab oppidanis excepti pulsiq́; sunt. Inde sequẽtibus diebus admotis Gallicis machinis, maiore ui strata mœnia: ut tum demum oppidani deserendæ urbis consilium inierint. Nec tamẽ impelli unquam potuere, uti deditionem Aenobardo facerent. In castra Gallica missis legatis in Gallorum se uenturos potestatem recepere; ita tamen uti in crastinum diem facultatẽ haberent sua omnia oppidani uel in castrũ uel alia uicina loca auehendi. mox urbs recepta est. Interea Cæsariani certiores facti periculum esse ne Galli arce quoque potiantur ob annonæ penuriam, (nãque ingens multitudo ex urbe in arcem confugerat, & multorum mensium cibaria consumere incipiebat) Nicolaum Doriam cum myoparonibus aliquot bellicis summo silentio in castrum introduxerunt, qui celeriter allatis cibarijs multorum mensium, eos qui arci præsidio relicti fuerant & refecit & confirmauit. Hunc obseruans dũ rediret classis Turcica, frustra persecuta est, submersis tamen quatuor eius myoparonibus. Interea Turcæ Gallis admixti accingunt se ad arcis oppugnationem. & iam paratis ad omnia imperia quantumuis durissima militibus, uidebatur succedere arcis oppugnatio: cum repentè rumor totis castris manare cœpit, adfuturum mox cum lectissimis copijs Sabaudianum adolescentem. Huic adiunctum Vastium cum robore Germanici Hispanicíq; exercitus. Is rumor unde ortum habuerit, incertum: & sunt qui ab Aenobardo ipso manasse uelint. Coguntur duces Gallici cum eo: de summa rei deliberant. Aenobardus suas esse partes ait maris ab excursionibus hostium tuẽdi. In Regis gratiam expositas in Niceam copias.

urbe

urbe recepta non difficilem esse arcis oppugnationem. Si arce potiatur suorum tantùm auxilio, æquum esse uti & eam suorum præsidio teneat. eligant Galli utrum malint, an quandiu in arcis ipse occupatus sit obsidione, maritima loca interim ipsi tueri: aut id si nolint, ipsi obsidionis cum Gallis munus recipiant; se illis interea maris periculum præstaturum. nihil se Cæsarianos uereri si ad arcis obsidionem relinquatur. At Grinianus & reliqui Gallici proceres, cum neque se alienæ classi uellent committere, neque satis sibi esse uirium uiderẽt ad Cæsarianos excipiendos, & arcem oppugnandam; ad hæc periculũ esse, si ille arce Nicea cũ suis potiatur, propugnaculo Ligustici maris munitissimo, consultius esse aiunt oppugnatione arcis relicta inde abire: ita arcis obsidio soluta est. Turcæ cum ex Nicea quoque urbe abeundum sibi uiderent, uiolatis deditionis legibus, in miseros ciues grassari cœpere: captiuos abducere: ignem tectis immittere. latiúsq; furor eorum uagatus esset, nisi Grinianus quiritans uiolari iura gentium diceret. Ita uix tandem à rapinis temperatum est. Sunt qui narrent Aenobardum cum robore Turcarum multis precibus contendisse ab Anguiano, urbis oppugnandæ cura suis permitteretur: quãdo ciues portis apertis hostilem uim expectarent. Turcas summo impetu deuolutos in urbem, sed fractos, concisos, pulsos, secessisse. Id intuitũ Anguianum sese cum equitum flore effudisse, ac ui perrupisse in urbẽ. At Cæsar Cliuensi deuicto, cũ nihil admodũ toto hoc bello sibi ademptũ uideret, nisi quòd Lãdrisiũ oppidulũ Galli præsidio sepserant, uarieq; ex eo loco suos infestabãt, coacta ingẽti manu Anglorũ, Germanorũ, Burgundionũ, quoquo modo constituit Gallos Landrisio eijcere. Iam duobus mensibus frustra obse-

derant Cæsariani Landrisium, quod alij Landericum uocant. Namque Landa & Decius & Capella qui oppido præerãt, ita ad omnia intenti erant, quotidie ut ultro ipsi intra uallum & fossam Cæsarianos cogerent, nec temere eos ad oppidi oppugnationem prodire paterentur. Accidit ut quodam die audacius Galli in hostes progreßi, in urbem redirent. Landa fugæ simulatæ suorum quasi occurreret, cum lectißimis turmis oppido egressus est: ferocißime Cæsarianis instãtibus, mox illis loco cederet effusiorem fugam simulans. Cæsariani futurum rati uti Gallis permixti oppido potirentur, acrius instare. At à Lãda signo ut conuenerat suis dato, ubi proximus oppido fuit, diuisis suis propere alia parte, hi quidem dextra, alij sinistra per alia loca à suis excepti sunt, Cæsarianis circa urbis portas relictis, in quos mox ex oppido machinæ bellicæ emissæ, magnam eorum stragem edidere. Ita factũ est ut Ferdinandus Gonzaga qui Cæsarianis præerat, suos intra uallum contineret: uti etiam Landa in castra eorum perueniens, machinam unam bellicam ex leuioribus abduxerit, abductam in eosmet emiserit & in oppidũ traxerit. Cæsar circa Castelletũ diuersans, auxilia maiora, iustumq; iam exercitum expectãs, commeatu omni Gallos priuabat. Instabat iã hyems: & necesse erat aut Galli in oppidum inferrent commeatũ, aut oppido hostes potirentur. Ad hæc Cæsar ipse in castra perueniẽs uarie obsessos perterrebat: & ex monte urbi uicino ita tormenta in oppidũ emittebantur, uarie ut Gallos affici necesse esset, qui iam apparatum omnem sulphureum consumpserant: ut multi quidem putent Landam nisi à Decio Renatoq; Capella et aliis prohibitus fuisset, deditionem facturum. Venit interea ad castra apud Sanctoquintinum exploratu-

plorator unus è Cæsarianis Franciscani sodalitij, qui & (ut exploratorum sunt ingenia) pro exploratore Gallico habebatur. hunc Rex astu adortus rogatum quantæ essent Cæsaris copiæ, ut uidet suadētem Landrisii deditionem; persanctè iurat sese cum robore equitatus & peditatus mox Landrisio adfuturum: integrusq; copijs pugnādi copiā Cæsari facturum. id ille quasi exploratum ad Cæsarem retulit, donatus à Rege ducentis nummis aureis, uti tandem Cæsari suaderet in aciem cum Gallo descenderet: cùm solo consilio annonæ inferēdæ Rex properaret. Rex à Landa & Decio certior factus fieri non posse ut post duodecimum diem oppidum tueantur, ex fano Quintini ad suos tutādos profectus est. Erant in exercitu Regis peditū qui ex Heluetijs constabat duodecim millia: Germanorum quinque millia: Picardorum & eorum qui ob clientelas nobiles Regi milites præbere soliti sunt, decē millia: equitum plusquam sex millia: ultra mille ducētos leuis armaturæ equites, & cohortem prætoriam Regis, & Delphini filij: præter eos qui uoluntariam militiam secuti erant, quorum maximus fuit numerus. Primam aciē ducebant Franciscus Borbonius Paulini comitis nomine notior, & Claudius Ennebaldus tribunus militaris: ea cōstabat partim ex Germanis & Heluetijs, partim ex Heluetijs & Gallis qui Dacierio militabant. Mediā Rex ducebat, una cum Henrico filio natu maiore, cū robore Heluetiorum, cohortibus prætoriis, equitatusq; Gallici flore. quibus etiam Odoardus Bieus tribunus militaris, quem alij Biesum uocāt, adiunctus erat. Extremum agmē claudebat Antonius Borbonius Vandomius cum Claudio Guysio. leuis armaturæ equites nulli attributi sunt alæ, propterea quòd quotidianis incursionibus hostibus pro-

ximi uarie eos afficiebant, ut hac quidem parte Brissaci, Cossei & Escartij Perucij, ut & toto hoc bello opera & industria non temere ab omnibus prædicata sit. Cum eo exercitu Rex Cambresium oppidulum profectus est non longe ab hostibus. Gonzaga ubi Regem tam proximum uidet, qui suos antea ob pabuli inopiã dispersérat, in unũ locum reuocat. Cæsar quoque ad Regis aduentũ ex Vanno se in castra contulit. atque ita proximæ fuere magnorum principum copiæ, ut machinæ bellicæ ex unis castris in alia emitterẽtur. Cæsar qui locum idoneum castris elegerat, expectabat uti Rex in eum prorueret. Vbi eum se castris continere uidet, castra longius mouit. Interea Rex per tres dies nequicquam mouentibus Cæsarianis commeatum omnem in urbem infert, uestes reliquáque necessaria sulphureumq; omnem apparatum. fessos milites qui diu obsidionis incommoda pertulerant reuocat, recentibus in eorum locũ immissis: nobilitatis insignibus omnibus si qui essent plebei impertitis: & condonatione omni delictorum, si quæ olim admiserant, tradita. Interea leuia aliquot certamina quotidie fiebant: ubi pauci è Gallis desiderati, excepto Audoino Aquitano strenuo homine. Laudata etiam Petri Strozij Florentini magnitudo animi. Amnis medius paruulus Gallica & Cæsaris castra secabat. Priori die quàm Galli abirent, accidit ut aliquot equites progreßi Cæsarianos ad pugnã elicerent: alij autem circa amnem cum leuibus aliquot machinis delitescerent. Cæsariani acriter pugnare, & iam alij alijs succedebant: ita Gallis instare uti iam cedere eos cogerent. id intuiti qui in insidijs ignaris alijs sese locarant, progredientes Cæsarianos emißis machinis quæ circa cannas & iuncos d. li:escebant, partim necarunt, partim in fugam

uerterunt.

uerterunt. At *Cæsariani detecto dolo cum robore exercitus è castris progreßi sunt instructa acie, ut iam paßim utrinque ad arma conclamaretur: nisi* Rex *suos imparatos uidens, repentè quatuor machinas bellicas ex maioribus in hostes cõfertos emitti iußisset, quæ ea arte emissæ sunt, uti stragem eorum ederent non leuem, ordinésque perturbare inciperent.* Ita *illi cum Gallos paratiores uiderẽt, in castra regreßi eo die sunt. Galli quasi ad certum certamen in crastinum diem arma parare.* Cæsar *quoque aucto exercitu ex Germanorum recentibus copijs, nõ detrectaturus erat certamen: ultro etiam fortè ad id Gallos coacturus.* Rex *qui Landrisium munitum ita uideret, ne uis ab hoste Gallis esset metuenda, relicto in urbe* Veruino, *non putauit esse necesse prælio contendere.* Itaq; *circa crepusculum sarcinas præmittens, ignibus accensis ostentata in crastinũ diem summa prælij fiducia, media nocte uasis magno silentio cõclamatis, instructa acie inde abijt.* Cæsariani *discessu* Regis *cognito cum essent locorum peritißimi, & Regi per uicinum nemus scirent transeundũ, instructis copijs* Regem *persecuti sunt.* Inita *leuia utrinq; certamina, in quibus è Cæsarianis multi desiderati sunt.* Erãt *in prima acie* Delphinus, Vãdomius, Paulinus, Ennebaldus. *hi prima luce data pugnandi cupiditate, paucitate hostium contempta, ita in eos irruere, ut qui Gallos persequerentur, in fugam ipsi uerterẽtur, multi etiam necarentur. captique dicebantur* Octauianus Fregosus, Ludouicus Daruellus *&* Rutius: *sed inter tumultus bellicos dũ fugientes Galli persequuntur, elapsi.* Sequebatur Rex *cum robore exercitus primam aciem.* Is *ubi pontem transiit quo traijciendæ erant copiæ, substitit, uersus q; ad hostes, aliquot frustra eos horas expectauit: nanque illi in*

tuta loca iam traductis copijs Gallicis, uix eò perueniſſet. Id Regis conſiliũ Gallici ſcriptores laudant: munito enim oppido quid aliud fuit neceſſe, quàm tot Cæſaris copias pugnæ auidiſſimas eludere? At cæſar fugam uocabat & pugnæ detrectationẽ. Ita Rex ſaluus cum incolumi exercitu in Galliam redijt. Cæſar quoque è Landriſio caſtris motis, ſuos in hyberna eduxit. Nec uerò idem hic annus minus domi quàm foris infeſtus fuit. à milite ipſo Gallico multas iniurias patiebãtur ruſtici. Ob ſalinarium uectigal multi in iudicium uocati, multi damnati. mutui nomine iterũ urbibus indictæ pecuniæ. in fraudatores iurium Regis etiam uarie quæſitum. Deniq; prætoriũ Andegauenſe Lutetiæ conſtitutum; ubi Ioannes Bertrandus cum alijs à Rege iudicibus datis præfuit, qui uarie quærerent in ueteres familias, ad quas ex his rebus quæ olim fiſco debebãtur aliquid perueniſſet. Hanequini & Lepo rei multis maioribus quàm bona paterẽtur, ob id dãnati. Hi cum poſtea magna ui pecuniæ regio fiſco illata cum Rege tranſegiſſent, accidit ut aliquo poſtea tempore Frãciſci Alemani (erat is ad Caſtrilaurium habitans homo acerrimi uarijq; ingenij) opera factum eſt, uti Rex fiſci ſui nomine ueluti minoris iure utens, in integrum reſtitui poſtularet: & ad reſtitutionis cognitionem iudicandã noui rurſus iudices darentur. Atque is, ut fato interdum accidit in capita eorum tela in alios iactata uoluantur, dum incautius in aulicos proceres ſanctiori conſilio præpoſitos quædam dicere uiſus eſt, aliquot pòſt annis in uincula coniectus eſt: nec reſtitutus eſt. De Raynerio etiam Gentili regi apud Lutetiam inquiſitionũ præſide, palã ſumptũ eſt ſupplieiũ, ob temere quædã patrata, et pecuniã ob lites iudicãdas promiſſã: uel ob concuſſionum crimina ei intenta-

intẽtata. Vulgus credidit ob Põcherij regij quæstoris pridẽ dãnati interuersas rationes, et apochas dãnatũ. Hic cũ è iudicibus à Rege datus (neq; enim à senatu iudiciali ordine damnatus est) multos ut suspectos summoueret, eximereq; uellet ut suspectos, Gulielmi Poieti opera, qui tũc iurispræfecti munere fungebatur, factũ est, uti regio diplomate ipsi illi iudices suspecti, cõtempta submotaq; suspitionis cognitione, de eius capite iudicarent. Et Franciscus Turnonius unus è purpuratis, qui apud Regẽ gratia florebat, cùm Maria Pontieuria quæ et ipsa apud Regem plus poterat, pecunias petijsset ad suburbanum cõparandum amænum, usque ad quinquaginta millia libellarum Turonicarum, cum Regi aperte ostendisset exhaustũ esse fiscũ tot liberalitatibus, eã pecuniã in partẽ minimã eorũ stipẽdiorũ quæ equiti Gallico qui comes expeditionis Lãdericæ fuerat exponẽdã, primùm quidẽ benigne auditus est, mox irata muliere ab ea curabatur ut Regis amicitia excideret. breui tamen tẽpore nõ minus Regi postea charus uisus. In locũ Francisci Mõtelonij nuper defuncti desi gnatus, qui uicẽ iurispræfecti obiret, Frãciscus Errautius Chemanæus; in gratiã Claudij Ennebaldi tribuni maritimorũ. cuius probitatẽ etsi multi probarẽt, accidit tamen uti multa sub eo decernerentur diplomata regia, quæ senatuũ authoritatẽ conuellerẽt, culpa ne eius an aulicorũ qui plus poterãt, incertũ. Noui magistratus palã designati: cũ quindecim senatores quibusdã locis priori anno solùm essent designati, his quinq; alij adiũcti, ut nihil magis eo tempore fuerit uenale, quàm hæc noua magistratuum designatio, quæ facta est maiori ex parte ex adolescentibus aut locupletibus: in quibus designandis non mores, nõ eruditio, nõ anteactæ uitæ dignitas quæreretur. Mixti

tamen sunt multi reipublicæ non inutiles. & cum uias omnes quærendæ pecuniæ aulici quærerent, factum est ut Rothomagi, *Burdigalæ*, *Tholosæ, & paßim in alijs senatibus noua Decuria patrum constitueretur, instar eorum quæ Lutetiæ libellis præesse dicuntur. at exhausto populo Burdigalæ, emptores desiderati: quo factum uti eo loco minus res succederet. & plane nouarum illi rerum authores prorsus refrixissent, si eodem pacto nemo concurrisset ad nouas eorum designationes. Cum hæc essent ita eo tempore constituta, Cæsar interea in Germaniã ad cõuentus peragẽdos Spiram profectus: ubi primùm actum est uarijs simulationibus distracta oratione, de confirmãdis his dogmatibus quæ in cõtrouersiam iampridem uertebantur. Deinde cœpit auxilium in* Regem *Gallorum à Germanis petere. Quanquam (aiebat) non minus uobis ipsis, quàm mihi, quàm toti Germaniæ præsidiũ peto, aduersus eum* Regem, *cui iampridem in mentem uenisset ideo regnum nobilißimum sibi datum, ut eius potẽtia omnia repagula iuris, pacis, amicitiæ, affinitatis perfringeret: ut uicinorum regum, principum, sociorum, populorum prouincias, suam prædam putaret. Vastatas iam suas prouincias Germaniæ proximas, quid superesse nisi ut in Germaniam contendat? In causa sua periculum quod in omnes uertitur propulsandum. Ac ne uererentur delendi illius periculum esse, in tot laqueos iam irretitum* Regem *se tenere, quorum ex nullo unquam se expediret, nisi deleta Gallia: aut ita attrita, deinceps uti libentißime Germanorũ iugum ferre disceret. Germani proceres suadere Cæsari, Primùm ipsi suas controuersias componerent: deinde si minus res succederet, armis ipsi decernerẽt: ne miscerẽtur Germani tantæ controuersiæ. Quod olim factitarunt,*

tarunt, Regum stipendia sequerentur, idq́; ex fide. habere se quosdam aditus amicitiæ ad Regem, quos cur uiolarét causam nullam subesse. Nam & illum ita iampridem sibi recepisse, daturum se operam uti persuasionis hæ controuersiæ, coacto patrum concilio, iudicarentur. Et aiunt, nihil eo cœtu Cæsarem æqui relaturum fuisse, nisi literas ostendisset à Rege ad se olim scriptas, quibus si ipsi inter se conuenisset, eum admonebat, arma Germanorum ne uereretur: ea se auxilia equitum ei ad Germanos debellandos missurum, ut illi noua dogmata abijcere cogerentur. His literis permotos Germanos multi putarunt, ultro in Regem Cæsari in annum sequentem auxilia quãta uellet decreuisse. Et sane Rex eam procellam quo pacto à se auerteret deliberabat. Itaque ad Cæsaris conatus elidẽdos miserat Spiram Ioannẽ Bellaium Cardinalem, Franciscum Oliuarium præsidem Lutetiæ, qui postea summus iurisprætectus designatus est, & Africanũ Maleiũ diœcẽtem Rothomagensem, summo ingenio homines. hi cœtu eo exclusi sunt, admoniti per literas, sibi redeuntes mox consulerẽt. ita quod superfuit, literis publice scriptis Regem purgauere, in Cæsarem belli occasionem uertentes. Narrabo hoc loco quæ paulo antea eadem hyeme inciderunt. Erat locus satis munitus cui Marrano nomen: unde facilis in Græciam traiectus. ex eo cum Galli in Græciam aut ad Solymanum proficiscentes sæpe intercepti essent, Rex eum locum occuparat. Maranum uerò receptum est à Gallis hoc pacto circa annum M. D. XLII. Bertrãdus Sacchias Vdinus familiaris ita erat ei qui Ferdinãdi Romanorum Regis nomine præerat Marano loco munitissimo, nihil ut esset eorum familiaritate cõiunctius. is ex ea familiaritate illius mores existimãs, occasionem quæ-

rebat, qua in deditionem Regis redacto Marano, gratiã ab eo iniret. Confert ea de re cũ legato Gallico apud Venetos, quem fuisse tum Monlucum uolunt. is stimulat hominem ad patrandum facinus. præmia quæ à Rege maneant, ostendit. accersiit Bertrandus in partem cõsiliorum Turchetum Bersanũ. sciebat is opus esse Marano frumẽto. Confingit Bertrandus sese onerarias duas naues frumẽto onustas eò uelle inferre, hortatur præfectus id faciat. parantur naues onustæ frumento in speciem, latitantibus interea armatis. & iam progreßi erant aliquantulum, dũ quosdam pœnitere cœpit conatus audacißimi, nisi hi fuissent confirmati, & accẽsi præmijs à Ioãne Guercio Istro. Iam adsunt naues proximæ. nunciat Bertrandus adesse frumentum. Dum intromittendo eo porta aperitur, prosiliũt armati, Galliæq; nomine acclamato, multis cæsis, multis captis, præfectoq; abducto, loco potiuntur. Sed qui eo potiti erant, ob paucitatem hominum quotidianis excubiis obeundis attenuabãtur. simul uicini Bertrandi perfidiam insimulabant. Quin & Turchetus conspirationis particeps, cum Demetrio Græco Baptista Salo & Montano consilium ineunt de opprimendo Bertrando. Nicolaus Torreus frustra conatus est Gallis locum eripere. Nã Sineo opem ferente & legato regio, uani eius fuere conatus. Interea dũ è Marano egreditur Bertrandus, porta illa occlusa est à Turcheto eo nomine, quasi cum Cæsarianis noua iniret consilia. ferunt sclopis eum impetitum uitasse periculum fuga. Is Venetias ad regios profectus, humanißime exceptus est. Cum Torreus instaret Gallicis qui Marano præerant, legatus regius egit cum Scipione Constantio, uti industrij homines mitterentur expensis regiis ad Maranum. Delecti sunt Siluester Ronigus &

Pamphilus

Pamphilus Curinaldus. Sed iactati maris tempestate cũ essent, noua eis ineunda fuere consilia. Tandem industria legati Torrei conatus uani fuere, introductis militibus et commeatu. Hilarius Sineus & Valdeus excitis nomine Gallico undique auxilijs, uicina aliquot loca diripuere. Anteus dum strenue quidem & diligẽter, sed animosius quàm cautius ex insidijs prosiliẽs cædẽ edidit Gallicorũ, sclopo ictus occubuit. Interea Venetorum aliquot myoparones, quorum præfecti erant Bernardus Sagredusius, Philippus Bragadinus, & Thomas Venierus, & Iulius Motenechius, & cõmeatu & propugnaculis ut instrueretur Maranum effecere: eóque Regis nomine Raymõdus profectus est, & ad componendas discordias inter Bertrandum & Turchetum. Accersitus est Turchetus à Regio legato, eiusq; hortatu alteri alter cõciliatus est: tametsi uterque iactitaret haud immemorem se. amico conciliato haudquaquam per omnia fidendum. Rex postea Maranum Petro Strozio donauit. is id uendidit Venetis, Rege non ignorante, triginta millia nummûm aureorum, qui ducatis nomine uulgò notiores sunt: & quinque millia pro machinis à Venetis tradita prodidere. Rex Ferdinandus in Cæsaris gratiam aut suam utilitatẽ, terra mariq; eum locum oppugnare cœpit. Monlucus qui apud Venetos Regis nomine legatus erat, à Venetis id impetrauit, ut eorum nauibus, nautis, commeatu subsidium obsessis mitteret. naues duæ commeatu onustæ in eum locum introductæ. propugnaculum quod sibi hostes circa uicinam insulam constituerant, direptum. soluta obsidio. Cæsariani media hyeme duce Gulielmo Fustẽbergo Arelonum & Montem Ioannis diripuere. Luxemburgũ ita obsedere, ut periculum esset, ne ui aut commeatus inopia

Galli facerent deditionem. Longauallius urbi præerat. is consanguinitate iunctus erat Pontieuriæ. itaque celeriter contractus copijs (quibus præfuere Ioānes Melphitanus princeps et Claudius Dampetrus) eò concursum est. Cōmeatus affatim in urbem introductus. Fustembergus cū suorum copijs cedere coactus, pauci moratorum cum iam Fustembergus in tutiora loca se recepisset, necati. Natus circa hæc tempora filius Henrico Delphino, cum Catharina Medices eius uxor multo antè tempore nullos liberos cupienti marito procreasset. huic patres lustrici adhiti Rex ipse, Carolus Aureliorum Dux & Margareta regij liberi. Parte alia cū Daualus instructo exercitu nullis imbribus deterritus, media hyeme Susam aliaq; loca occuparet, instaret iam Thurino, Rex etiam collectis copijs quibus Franciscum Borbonium Anguianum præfecit, eò misit, qui Sabaudianos mox & Cæsarianos extortis his oppidulis quæ receperant, ad sua reuocauit. Et sane temporum iniuria minus utrisq; licuit totis copijs pugnare. munitæ utrinq; arces. Ac nihil quidem deliberatius fuit Cæsari ineūte uere, quàm regnum Gallicum modis omnibus subuertere. Id quô maturius perficeret, Vastho ingētes è Germanis & Italis adiunxit copias, uti primo quoq; die Thurino & Sabaudia Gallos pelleret. in Lugdunēsem etiam præfecturam inuasurus, si res feliciter succederet. Ipse Cæsar parte alia instructissimo exercitu Galliā inuaderet: parte alia Henricus Britanniæ Rex post expugnata alia oppida sese Cæsari coniungeret: ambo coniuncti Lutetiam expilarent, regnumq; Gallicum partirētur. Tantis Cæsaris conatibus quô obuiam iretur, constituerat Rex triplici instructo exercitu utrisque occurrere. Nec tamē id aulicis moderatoribus placuit, uel quòd minus

nus

nus instructa uiderent omnia ad tantas alendas copias: uel quòd satius esse putarunt, urbibus oppidisq; munitis tantas hostium distrahi copias. Cũ tamen instaret Daualus, circa Thurinum Borbonio Anguiano raptim instructis copijs ei fuit occurrendum. & si altero eoq; iusto exercitu occursum itidem fuisset Anglis, minus fortè eò peruenisset belli alea quò peruenit. Sed cũ illis numerosæ essent copiæ, reliquum fuit in urbium oppidorumque munitione spem reponere. Illæ quoque ingentes & instructissimæ copiæ, quæ circa Iallonum ut Cæsari occurreretur paratæ, tardius omnino contractæ sunt. Instabat iam sacer ille dies Paschatis, cum Anguianus Carignanũ oppidum à Cæsarianis munitum oppugnaret. At cum ille circa Carmagnolam diuersaretur, certior factus est adesse Cæsarianos cum Daualo. Erant in Cæsaris exercitu ad decem & octo peditum millia: ex his nouem millia Germanorum quos Cæsar recentes Daualo miserat: duo millia ueteranorum Hispanorum: septem Italorum millia: mille ducẽti equites leuis armaturæ. Anguianus suas quoque mouere cœpit copias, ut Cæsarianis pugnandi potestatem faceret. Erant in eius exercitu quindecim peditum millia: equitum sed lectissimorum & ueteranorum duo millia: reliqua pars exercitus circa uicinas urbes disposita fuerat. Itali & Heluetij proceres pugnandum non esse putabant: Gallici contrà. hiq; mouebantur & rerum omnium inopia, & oratione Regis, qui iusserat si redirẽt in Galliam, futurum uti omnes pro hostibus haberet. Deliberatum est an eo die fieret hosti pugnandi copia. Aderant in consilio Boutierius, Teus, Paulus Ternuus, Dossunus, Moueus, Langeius, Sãtalus, Drosius, Biragus, Escartius, Dampetrus, Iammus Sanctoiulianus. statutum est

eo die educendos tantùm equites, uti experirẽtur ecquid animi hostes ad prælium afferrent Educti *equites* Cæsarianos *offenderunt circa locum cui* Syresollas *nomen est.* Iam *instabant præcursores: reliqui ita utrinque congredi cœperunt, ut pœniteret* Anguianum *quod non omne robur exercitus eduxisset: sed hostes constituti locis infimis minus commode uidebãt quales essent* Gallicæ *copiæ. ita eo die post uaria equitum certamina in crasta reditũ est.* In *sequentem diem parata omnia utrinque totis castris, uelut ad certum certamẽ.* Primo *diluculo instructa acies* Gallica. Prima *acies commissa* Boutierio *cum equitibus, & Thermo cum ducẽtis equitibus leuis armaturæ,* Mauro Monaldo *cũ ducentis alijs equitibus,* Ioanni Tayo *attributi pedites* Gallici. Ipse Anguianus *mediæ aciei præerat, comitatus* Galioto Ienolaco, *quem* Dacierium *uocabant,* Crussolo Ossuno Mõtreuillo *equitibus ducentis leuis armaturæ,* Heluetijs *ad quatuor hominum millia, unà cum machinis septẽ bellicis eximiæ magnitudinis.* Extrema *acies commissa* Claudio Dampetro *&* Carolo Drotio, *adiunctis etiam* Italis *&* Gruerienfibus. *(hi sunt fœderati* Gallo *non longe à* Geneuatibus *&* Heluetijs, *quos alij* Veratris *&* Rhetis *adscribũt, distantes) nec hostes detrectauere certamẽ, maiore ordine progressi.* Certare *cœpere utrinque equites uarijs excursionibus, æquo certamine.* Sed *dum emissæ à* Gallis *machinæ terrerent hostes, iubet* Daualus *Germanicas copias ex quibus robur exercitus constabat, in gallos progredi. illi strenue mãdata curantes summo impetu in* Gallos *inuecti sunt, cæsis equis & machinarum ductoribus: puluerem quoq; machinarium incendere.* Itali *&* Gruerien. *ubi machinas uident direptas, fuga sibi consulere coacti sunt: ut iã de toto prælij exitu*

lij exitu omnes dubitarẽt. Id Boutierius & Anguianus intuiti, primæ aciei robur cum robore mediæ aciei miscẽtes, magno impetu in Germanos feruntur. Constabãt Germanorum primæ copiæ ex hastatis: Gallicæ etiam ex hastatis, iunctis sclopetarijs. hi in Germanos proruentes tres eorum gradus prorupere & dissipauere. ita equites Gallici à latere progressi magnam eorum stragem edidere. simul Heluetij eo robore inuecti sunt, perturbatisq; instistere, ut post unam aut alteram horam omnes dissiparentur. Anguianus incautius in hostes pgressus cedere coactus est. nactus autem equites Cæsarianos fuga sibi consulentes, & uicinum nemus occupare parantes, celeriter in perturbatos inuectus, magna ex parte eos concidit. Sunt qui putent Thermum, cum se medium inter Hispanos & Italos qui Cæsarianis militabãt, opposuisset, Italósque eo pacto pugna cohibuisset, multũ momenti ad uictoriam attulisse. Hispanos à prima acie in extremã trãsijsse, cum se existimarent Gallis occursuros. Anguiani & Boutierij & aliorum prudentia ita eis occursum, ut parata omnia inuenirent. Et sane cõstat peditum Gallicorum, qui maxime ex Aquitanis constabãt, uirtutem eo die magnopere cognitã. Ex Gallicis equitibus multos cæsis equis strenue peditum munere functos, inter quos numerantur Boniuetij tres fratres. horum maiorem natu specimen fortitudinis eximiæ reliquosq; præbuisse cõstat. Sed & Italos & reliquos qui iam fugam captarãt redintegrata pugna ad pugnam redijsse. Daualũ fixo equitatu in loco palustri, emissa machina una atque altera, inde eductum mox cum suorum uiribus in fugã apertam effusum. cæsa hostium septem millia: capta duo millia. Desiderati quoq;

multi ex gallicis equitibus;in his Molla Mõealdus ex Armeniacorum nobilitate, Paßinus Descrotius, Chemantius Doynus: Galiotus Daciexius acriter uulneratus est. nã cũ in peditatum hostiũ satis leuiter armatus proruisset, qua parte leuiter armatus erat, circa axillas & poplites, hastis impetitus corruit, & post aliquot dies desideratus est. Adrianus quoque Lustracus, quem Mottedantium uocabant, inter saucios pro mortuo relictus postea conualuit, sed ita ut resideret semper uis uulnerum. plusquam octingẽti equites Gallici desiderati: in quibus multi ex prætoria cohorte Anguiani. Vastius & Cæsar Neapolitanus altius in montes uicinos fugientes non sequentibus Gallis, suorum parte amissa & à uicinis intercepta, Astã peruenere. Thermus dum effusius quàm decet Vastium sequitur ipse captus est. Anguianus ad Carignanum progressus opere munitißimum, totum locum exercitu circũuenit: & quando parta uictoria interceperat ingentes commeatus, quos Daualus in eum inferre uolebat, dat operam ne parte ulla commeatus inferatur. Præerat Carignano Pirrus Columna, quorum maiores Cæsaris ditioni plurimum addiderant. is etsi consumpto omni commeatu, tres tamen menses ea usus est abstinentia, ad extremũ per multos dies ea usus patientia in fame toleranda, ut Anguianus multis diebus & laboribus consumptis anxius dubitarit omitteret ne oppugnationẽ, quando frustra hactenus esset; an expectaret donec hostes cõpulsi fame deditionem facerent. per multos dies fame tolerata, cum etiam frustra locus morituris qui asseruarent, in Gallorum esset uẽturus potestatem, deditio facta est; his legibus, uti abiret Pirrus Columna cum suis: sed complicatis uexillis,
nec

nec timpana pulsarentur donec ipsi Padũ pertransiissent: nec ullus ex toto eo numero ante quinque menses in Regẽ arma ferret. addunt alij quædam alia adiecta. ita Carignanum in Gallorum uenit potestatem: quem locum Daualus uelut propugnaculum munitißimũ futurũ in Gallos maximis impensis munierat. Interea Strozius & Petilianus & Palauicinus, qui è Mirandula contractas turmas aliquot ad Anguianum ducebant, intercepti, à Vastio dißipati sunt. Sed mißis ab Anguiano mox rei militaris peritis hominibus, benigne curati & recreati in castra perueniũt. Addũt alij cũ Daualo congreßos, cum modò uictorem se putarent Daualo intercepto, modò equitum paucitate uictos Daualũ ipsum ad Mediolanensem principatum tuẽdum reuocatum. Quo factum est ut Anguianus Monferratensis principatus oppida aliquot arcésque oppugnaret, & reciperet. & nisi ueteranis ad Regem mißis ad Iallonum castra collocantem impeditus fuisset, tentaturus esset Mediolanum. Sedebat Anguianus castraq; locarat non longe à Carignano, eo loco quem incolæ Poyrinum uocant. ubi tumultus ortus inter Heluetios & Italos, quæ fuit causa ut Italos unà cũ Oßimo ad alia loca tutanda Anguianus remitteret: ipse cum robore exercitus ad Quiersium peruenit: ubi obuijs & prodeũtibus hostibus leuiter certatum, donec hi in urbẽ sunt reuocati, ab oppidanis interea in Gallos multæ emissæ mamachinæ. unde Galli in uicinum fanum se recipiunt. id ut expugnarent hostes urbe egreßi sunt, Gallis iam dilapsis. Teus tamen cum Gallicus copijs expugnauit Sandanium, ægre id ferente Vastio. At Cæsar collectis plusquam octoginta hominum millibus, partem copiarum misit ad Lu-

xemburgum oppugnandum. Praerat Franciscus Taugius Luxemburgo. atque is quidem uel quòd desperaret auxilia aliis bellis implicato Rege, uel quòd locum uastũ multis incursionibus patere uideret, deditionẽ fecit, ubi plusquã quadraginta machinæ bellicæ ingentes ab hoste receptæ sunt. Alij commeatus inopia aiunt deditionem factam, pecunia regia à Longouallio auersa aut ab alis. Inde Cæsar diu circa Metensiũ fines uersatus, infesto exercitu in Commarsium progreditur: oppidulũ erat ab ipsis met Gallis incensum. castrum munitũ à Carbone Italo, & Ransa Cãpano: sed admotis machinis ui expugnatum castrum. Carbo & Itali qui in præsidio erant, necati: namq; ei infensus erat Cæsar, quòd Mõtecleri muniendi Regi author fuisset. Inde Lignium (id alij Ligniacũ uocãt) admotæ copiæ. Eò Rex ubi ea uia grassari uidet Cæsarianos, miserat Eschenayum: simul Briẽneus Comes & Roscidus fratres, qui Ligniaci domini erant, in urbem castrumq; peruenerãt. post castri aliquot dierum oppugnationem, Cæsariani loco potiti sunt. Vulgò ita iactitatum, cum una parte alij castrũ tuerentur, alia ab his intromissos Cæsarianos: ut tota Gallia Brienneus & Roscidus & Eschenayus pro transfugis habiti sint. Alij ui putant receptum locum: captiuos eos abductos, nec nisi pretio ingenti recepto dimissos. Et sane mortuo Rege illi restituti sunt, culpa in Longouallũ trãslata, quasi abusus esset ea pecunia qua muniendum erat oppidum. Mox ad fanum Desiderij properatum est. urbi præerant Landa & Sancerrius. Cæsariani in celeritate omnem spem reponentes, magno clamore Burgundione milite oppugnationem oppidi deposcente, urbem circunueniunt. Summa alacritate mœnia

mœnia inuadunt. Contra ea Galli sclopis depellere irruẽtes, proximos necare, murum tentantes aliò deuoluere. Ferdinandus Gongaza cum acerrime rem geri à Burgundionibus uideret, Gulielmũ Fustembergum cum Germanorum cohortibus mittit, uti recentes oppugnationem redintegrarent. Landa cum ualida manu in confertißimos irruens, picem sulphure tædáque mixtam emittens, multis necatis ab oppugnatione hostes submouit, functus eo die fortis uiri munere. Gonzaga dum animaduertit, nisi postero die expugnetur oppidum, multum apud exteros de Cæsaris magnitudine detractum iri, qui cum tãto exercitu hæsisset ad oppidulum nunquam antea munitum, tertiam parat oppugnationem, hinc Hispano, hinc Germano, hinc Burgundione milite fretus. Sed cum Galli magno impetu hostes excepißẽt, cum fossas ita uirgultorũ fascibus, pice, sulphure, tæda, igneq; ardenti complanaſsent, ut illi dolum non metuerent, summa ui irruentibus hostibus, factum est ut multi in fossas irruẽtes miserè armati usti sint: multi priorũ calamitatis admoniti cesserĩt, irritaq; omnis ea oppugnatio fuerit, Aurẽgio etiã Chalonio sclopo icto et necato; cuius mortẽ acerbißime uisus est ferre Cæsar. Aliĳ eodẽ die eam oppugnationẽ incidisse uolunt, quã Cæsariani dũ parant, & Lãda qui toto die noctéq; insomnis manserat, excitatus arma induit, machina temere ab hoste emissa in faciem ictu cadente necatus est. Quo fit ut ad Ludouicũ Sancerriũ tertiæ huius oppugnationis gloriã referãt: qui et tota ea oppugnatione strenui ducis munere functus sit, ut retrocedere Cæsariani coacti sint: interea tamẽ diligẽter curãtes ne quid usquã cõmeatus in oppidum inferretur. Narrant Sancerrium, dũ Cæ-

sariani omnibus uiribus parant irruere in oppidum, delectos milites sclopis emittendis aptissimos ducetos delegisse. hi in propugnaculum planũ, quod alij Ycnographũ uocant, certo numero conscendentes, sclopis emissis uarie Cæsarianos occurrentes fatigabant. his alij integri atque alij succedentes, dum identidem multos ex hostibus uulnerant, emittendi in hostes finem nullum fecerunt, donec Cæsariani mediocribus machinis admotis, multis prius tamẽ desideratis, eos arcuere. Huius *propugnaculi altera pars demissior erat, atque ita depressa, ut hostium conspectui haud esset obnoxia: ita qui integri succedebãt eo loco oneratis sclopis, in alteram celeriter transibant.* Existimabat Rex *eo loco implicitum Cæsarem satis esse.* At *mox post paucos dies sulphurei pulueris inopia audijt aut deditionem faciendam, aut eò iustum exercitum mittendum. Sensit Gonzaga qua parte laborarent oppidani.* Itaque *dum acrius urbem oppugnatum uenit, pactus est cum Sancerrio, Eschenayo & Hieronymo Marmo intercedentibus, nisi intra diem octauum copiæ à Rege uenissent, quæ Cæsarianos cogerent quatuor miliaria retro cedere, ut Galli urbem dederent, unà cum machinis exceptis duabus, totoq; commeatu. Interea maneret unus è Cæsarianis cum Sancerrio, qui caueret ne quid à Gallis annonæ corrumperetur. Galli instructo exercitu, tubis occinẽtibus, cũ omni ea supellectile quæ equo uehi posset, abirent, & perducerentur in tuta loca. obsides darẽtur sex è nobilitate Gallica. hæ conditiones referrentur ad Regẽ.* Rex *ægre audijt eas conditiones: certior tamẽ factus periculũ esse ne his spretis duriores ferrentur, his subscripsit. ita decimo septimo die Augusti è fano Desiderij abijt Sã-*

cerrius

cerrius instructa acie. captiui utrinque ut & cõuenerat, redditi. Sancerriũ multi uolunt uiri strenui munere si quis unquam in urbe tuẽda functũ. at commeatus sulphureiq; pulueris inopia coactum, deditionem fecisse. Quod plane toto eo bello sibi cõmune cum strenuis hominibus fuerit, uti in urbes nulla re instructa ad impetũ hostiũ tuẽdum, obsidionemq; longam tolerandam mitterentur. Ferdinã-dus admonitus Vitriaco Brissacum Cosseium cum aliis aliquot equitum minus hostilem impetum uerentem desidere, nocte intẽpesta delecto ex exercitu fortissimo quoq; eò adcurrit, nactus Brissacum cum suis imparatum in eos irruit. Cum esset ad arma conclamatũ, & multi ex Gallis cæsi, periculum etiam ne Brissacus caperetur, Galli loco cesserũt. Ibi enituit uirtus Raffini Potoni, quem inuitũ pater iampridem curarat sacris addici. is multis cæsis, cũ essent Galli numero superiores, erat author uti uia alia recipienti se Ferdinando occurreretur: sed perturbatis omnium animis de salute tantùm cogitatum. Ferdinãdus oppido incenso & expilato, inde se proripuit. Interea Cæsar copias non longe à Chalonio, quod & alij Cauillunũ uocant, collocat, circa fanum uirginis cui à Spina nomen inditum est. Neuersius ad eam urbem missus fuerat cum ualido præsidio. Intromissæ etiam hæ alæ equitum, quæ Ioachimo Chabaneo Curtono attributæ erant. Curtonus cum suis ex urbe progressus, uarie Cæsarianos infestabat: ut si quodam die frequentiores ex urbe prodijssent, male res Cæsari fuisset successura. Proruentibus undique hostibus in urbem quidem redijt, uti accisis suis copijs, ita Cæsarianis illius animum mirantibus; quos & ille perpetuis incursionibus ne locum excelsum uicinum

urbi occuparent, acerrime urgebat. Cæsar hæc intuitus, simul auidus Lutetiæ diripiendæ, Cauilluno relicto circa urbem progressus est. Hunc secuti Gallici equites extremum agmen lacessentes, ubi multi utrinque desiderati: præcipue uerò Cæsariani pugnam simulantes emisso breui sclopo cui Pistoleo nomen plerósque cædebant: inde mox sese proripientes. Rex ubi uidet eò uentũ, uti aut Lutetia relinquenda aut retinenda armis esset, necessariò copias ad Iallonum cõtrahit. eò mittit Henricum & Carolum liberos cum Claudio Ennebaldo. Simul adfuerunt equites Gallici & pedites: & Heluetij pedites ad uiginti hominum millia. Totus exercitus octoginta milliũ hominum fuisse dicitur. eò confluxerunt ueterani è Taurino ab Anguiano missi, & qui obuiam Anglo parte alia ierant. Angebatur Cæsar Matronæ impedimento: namque uadi tentandi qua parte traducerẽtur copiæ pauci gnari erant. Gulielmus Furstembergus prima uigilia suos ex uico educens solus cum molitore uicino aut rustico quodã homine, quem excitarat, dicitur uadum pertẽtasse. Dum minus res succedit, aiunt, ab his militibus qui circa ea loca ex Ennebaldi turmis præsidio locati erãt, excubias agentibus, suomet indicio proditum & captum. Nam cum rogaretur cuius esset, qui ex radijs lunæ insigne Ennebaldi quod milites gestare soliti erant, pro insigni eodem quo Cæsariani utuntur acciperet, professus est uelut indignãs se Gulielmum esse Fustembergum. Illi quasi ei gratulãtes captum hominem, & deorum hominumq; fidem implorantem, ad Delphinum perducũt. Alij solùm dum uadum pertenta' suamet uoce agnitum aiunt, dum tesseræ militaris se ignarum ostendit. Is ad Delphinũ perductus, cõ-

stanter

stanter asseuerabat futurum ut eodem die Cæsar in Gallos irrueret. & erat uerisimile, si is uti constituerat Germanorum turmas uado eduxisset; futurum uti parte una ille, alia Cæsar in Gallicas copias irruerent: totóque eodem die uisæ sunt Cæsaris copiæ quasi pugnandi potestatem Gallis facere uellent. Cæsar interea cum per plures dies castra uno & eodem loco fixisset, & Galli ad Iallonum stantes ignorarent quid moliretur, misit interea Delphinus delectos ex suis impigros homines, & in his Ioannem Sanctiasteriũ, cui & Sanctimartino Linensi cognomen fuit, (erat is uicarius earum turmarum quæ attributæ fuerant Escartio tum ex uulnere ægro) uti iter illius explorarent. Illi tota nocte profecti obuios habuere Cæsaris exploratores; simul & ualidas copias. Sed dum maiorem numerum suspicantur, pugna abstinuerunt: atque explorantes quo essent statu res Cæsaris, abeuntem nacti sunt. at ita abeuntem uti castra eodem statu manerent: non tentoria euersa: non carri abducti: arma etiam etsi igne corrupta, relicta. Cõiectura augurabantur Galli aut dolo ita instructa castra relicta, ut Gallis adcurrentibus & ignaris doli imponeretur: aut ita consilia instituta Cæsaris, ut aut ad Rhemos aut Parisiẽses oppugnãdos relictis aliis rebus omnibus, contenderet. At Delphinus ut erat magno fortique animo, totæq; ipsæ Gallicæ copiæ simul Heluetij studio ardebant pugnæ cum Cæsarianis conserendæ. Rex tamen literis ad Delphinum scriptis diserte imperabat, ne ad belli aleam rem perduceret. Cæsarem Lutetiam contendentem ipse tantùm anteuerteret. Interea etiam Borbonius Rupisorius è Maserijs in castra ueniẽs, à Cæsarianis captus est, magno omniũ dolore.

Arnol. Ferroni Lib. IX.

Matrona fluit è uicina Campania. in Briam dum fluit, est pratum ingens ex Chalonio usque ad castrum Tierrium: quod & castrum Theodorici uocant. atque ibi quidem parte una uidetur Haya, parte alia Esparnaynum. hac Galli ordine militari incedebant: illac Cæsariani. Matrona ipsa uelut curriculum inter tantas erat copias. & raræ utrinque fiebant excursiones, nisi si qui sclopis emissis progredientes, mox ad suos se recipiebant. Veriti Galli ne Esparnayum urbem omnibus rebus instructã hostes occuparẽt, præmonitis duobus antea diebus oppidanis, urbem incenderunt. illi ad castrum Tierrium contenderũt. quod cum Galli ob breuitatem temporis munire nõ possent, à Cæsarianis direptũ fuit. Inde usque ad Meldenses excursiones fiebant ab hostibus quotidianæ. Suessiones quoque interea direptũ, quos tractata iam pace, multi uolunt Ennebaldi iussu, quod regijs mãdatis minus paruissent, direptos. Contendebat Cæsar Lutetiam: anteuertebat iter atq; obseruabat Delphinus. Parisienses quasi urbe iam capta solum uertere. supellectilem omnem, bonaque auehere. mulieres, adolescentes, artifices qua cuiq; uisum, se recipere. itinera omnia uehiculis onusta. & iam pestis grassari incipiebat in oppidanos. iã grassatores circa itinera nihil intactum relinquebant. plena omnia tumultus. Eò Rex misso prius Ioanne Melodunensi cardinale: & cum is parum esset plebi gratus Claudio Lotaringo, ciues ad officium reuocabat. & circa Mommartrensem locum satis excultum, ea iam opera instituebat ut Cæsarianis occurreret. ipse etiam Lutetiam contendens, plebem consolatus est: muniebàtque urbẽ uti cum instructo alio exercitu, cui liberi eius præerãt, simul Cæsari obuiam

uiam iretur. Iam pacis mentio iniecta inter Reges fuerat, Gabriele Cosmano Hispano uno è sodalium Dominicanorum coetu utrinq; in castra uicina cursitante. Hunc Gallici scriptores putant in eam rem à Ferdinando Vngariæ Rege delegatum. alij à nepte Cæsaris, quæ Lotaringiæ principi nupserat, uel ab Anna Pissélena, quæ apud Regem gratia multum ualebat, & Lotaringa missũ pacis putãt authorẽ fuisse. Illum Galli pugnæ auidi ægre cursitantem intuebantur: uix ab eo manus temperaturi, ni Ennebaldus prohibuisset: qui & ipse cum Francisco Errautio Chemantio iurisprafecti locum tenente in castra hostium uenit. tandemque inita est pax his conditionibus quæ diu latuerunt, donec Cæsar eas uoluit à senatibus Gallicis omnibus confirmari. inter cætera adiectum, nuberet Carolus Aureliorum Dux aut nepti Cæsaris filiæ Ferdinandi: aut filiæ met Cæsaris, idq; Cæsaris arbitrio intra annum. Esset in potestate Cæsaris si filiam accepisset, Flandriam & è Burgundiæ domo quædã alia loca ei dare. Si neptem accepisset, Mediolanum sibi haberet, relicto tamen usufructu Cæsari: aut usumfructum remitteret, retentis arcibus Mediolanensi & Cremonensi. Rex Sabaudiano loca bello occupata redderet, exceptis Cerilano & Pignerolo, quæ retinere posset donec integra Mediolani possessio ad filium peruenisset. Extremo hoc bello utrinque capta castra oppidaq; redderentur. captiui utrinque liberarentur. Capita foederum longissima sunt, quæ huc adscribere nolui, quando postea Aurelij morte irrita fuere. obsides à Rege Cæsari dati, in quibus fuere Ioãnes Lotaringus Cardinalis, Vidus Lauallus & quidam alij. ipse Aurelius cum Ennebaldo Cæsarem in pa-

cata loca perduxit. Additũ est fœderi uti Cæsari in Turcam proficiscenti, Rex certum numerum equitum Gallicorum & peditum tribueret: aut pecuniam pro eorũ stipendio. Et sunt qui antequam ille è Gallia abiret, pecuniã ei datam putent. sed hoc nullo capite fœderum comprehensum est. Vulgus ut ex ratione pauca, multa ex opinione æstimat, in multos quasi huius pacis male conciliatæ authores multa passim dictitauit. Et plane nescias eo bello an ab hostibus, an ipsismet militibus Gallicis acrius sint agricolæ uexati. Cædebant utrique greges armentorum. quodcunque nacti erant milites epulabantur. edebant strages ubicunq; sistebant uestigia. uastabant agros, diripiebant uillas. matres familias, uirgines, adolescẽtulas abripiebant: ne à pueris quidem Italo milite qui Regi militabat abstinente. Ager ille Campanus & Belgicus, cui Picardiæ uulgatius nomen inditum, qui solebat esse cultissimus, cuius antea species ea erat, ut dum cultus uideretur, omnes oblectaret, sic erat deformis atque horridus, ut uberrimis in prouincijs ubertas passim desideraretur. Ita euersi funditus aratores: relicti agri. non modò ex agris aratores, & rustici eiecti, sed etiam ex ciuitatibus multi, ex ipsis prouincijs non ignobiles, bonis fortunisq; omnibus ereptis in Galliam ipsam, mox extremã Aquitaniam sublatis secum misero spectaculo infantulis, mendicare coacti sunt. Dum ita Cæsar in Galliã grassatur, Henricus Angliæ Rex instructo exercitu, ubi plusquam adfuere triginta hominũ millia, parte alia in Belgica Gallia nunc Bononiam, nunc Montrolium urbes infestabat. Et Henricus quidem Delphinus quandiu adfuit, etsi cum impari exercitu, uanos conatus eius redebat.

debat. Eo in Campaniam reuerso, etsi Antonius Borbonius Vandomius cum copijs leuibus nunc aliquot uexilla Anglis extorsisset, nunc annonam intercepisset, nunc cum turmis occurrentibus manus conseruisset superiorq; euasisset, non tamen tantæ eorum potentiæ obuiam ire potuit. eo factum est ut illi Montrolium & Bononiam oppugnarent. Odardus Biesus quem rectorem Rex iampridem Bononiensibus dederat, uidens Bononiæ oppugnationem irritam futuram, quippe locum norat naturâ inexpugnabilē, uel ea ratione motus, uel sperans Mõtrolio nondum munito seruato plus sibi laudis accessurũ, Veruino genero Bononiam tuendam delegat: ipse Montrolium tuendum suscipit. Iam cõtinuata multorum dierum oppugnatione circa Montrolium, domos strauerant Angli machinarum impetu: labefactarãt ita muri partem, ut pateret militi in urbē aditus. Biesus etsi æger corpore, permultas noctes circa muri labefectatam partem lectica uectus mansit: simul paululum extra muros aliam munitionem pararat, quam temere illi adgredi uerebantur. ita factum ut relicta parte copiarum illi ad Bononiã peruenirent, adiuncti alijs. ibi transfixa uicina terra machinas murales frustra admouerant urbi. sed cum Veruinus tres menses oppugnationem sustinuisset, mortuo interea eo qui ei comes adiũctus fuerat, cum aditus omnes ita intercepti essent, uti nequid usquam è Gallia audiret, labare cœpit & sibi metuere; tametsi annona in multos menses esset instructißimus. Rex interea Ioannem Bellaium unum è purpuratis pontificijs ad Angliæ Regē misit, sperans solui posse obsidionem. At ille iam per suos cum Veruino de urbe dedenda pactus fuerat. ita factũ ut no-

bilißima ciuitas & inexpugnabilis, uel metu rectoris uel perfidia aut ignauia in potestatem eorum uenerit. Ipse Rex quem pedibus ægrum & sepulchro uicinum Galli dictitabant, pedes urbem mox equitans ingressus sit summa hostium alacritate: qui tantis conatibus impetitam olim urbem nunc demum in manus suas uenisse uidebant. Multi suspicabantur pecunia uictum Veruinum deditionem fecisse. Multi consilium Odardi Biesi improbarũt, qui locum minus tutum susceperit, munitum adolescenti genero reliquerit. Namque Montrolio capto spes erat id posse extorqueri ab hoste: at Bononiam receptam nunquam in Gallorum reditura potestatem inuitis eis uidebat. Multi quoq; putarunt ab Antonio Vandomio admonitum Regem sæpius, si mediocres copias mitteret repelli posse Anglos. Est autem Bononia & inferior, quam uocant, & superior. Bononia inferior uicus non septus mœnibus ante Anglorum aduẽtum. ibi fanum diuo Nicolao sacratum: & aliud Franciscanorum sodalium. Mare Anglicum uicum alluit: prope fanum sodalium, quod non lõge aberat à mari, facillimus traiectus in Angliam. Abest à Bononia superiore centum fere passus, & eo quid fortè amplius. at Bononia superior cincta mœnibus ualidißimis. ibi fossæ præaltæ muros ambientes: totus ille locus sabulosus, ex eo genere quod sabulum feruens maritimi homines uocant. unde Boloniæ nomẽ à feruenti sabulo Gallico nomine inditũ putãt. Ibi inter cætera quinque turres magni roboris, haud ita excelsæ uti lædi ab hoste poßint. Turris quæ à uirgine Maria nomen accepit, in Caletos prospectans, castrum instar turris munitißimum, quod minime ambitu muri septũ est. Turris Porqueti quæ

aliàs

aliàs Martinianæ nomen accepit: hæ duæ in Bononiensem agrum spectant. Turris Franciscana prospectans in Montrolium, & Bononiam inferiorem. Turris alia per quam ingressus & egressus in urbem patet. nam ex turri adnexæ castro, nisi magnates haud temere prodeunt. Ibi duo sacraria, alterũ diuæ Virgini sacratum, ubi olim canonici regulares, sane apud eos sanctũ & religiosum: alterum Vrsmari, & sacrariolũ diuo Ioanni dicatum. & non longe à castro aliud Martino dicatum, unde & turris nomen accepit. Templum dicatum uirgini Mariæ augustißimo & religiosißimo in loco. ibi lampades quatuor argenteæ, prope imaginem Virginis tres aureæ. Simulachrum diuæ Mariæ altera manu ostentans cor aureũ, altera infantulum cõplexa, ostẽtans flores aureos, ubi carbunculus eximiæ magnitudinis uisitur. Pilæ quæ ante altare erant opertæ argento: multa alia certantia cum ueterũ quamlibet eximio splẽdore & apparatu: quæ ita spoliata Angli reliquerunt, ornamenta ut uix fani pristinæ extent. ecclesiam etiam ipsam complanantes, ibi propugnaculum extruxere. Ex campania reuerso Cæsare, Delphinus cum robore exercitus, unà cum Carolo fratre, Enebaldo & aliјs plurimis Bononiam contendit. Vulgus putauit ad Bononiam intercipiendam. sed cum sciret ab eis munitam inferiorem Bononiam, ibi relicta septem hominum millia, ad eos intercipiendos parabat. nocte intempesta egressus castris ex fano uirginis Escuellæ profectus, (est is uicus in Bononiensi agro) non tamen antequã illucesceret eo peruenire potuit. Galli & Aquitani pedites in Bononiam inferiorem impetum fecere: simul Itali. Sed dum prædæ intenti minus imperia ducum exaudi-

rent, Angli ex superiore Bononia tumultum spectantes, acriter in Gallos proruerunt. Ibi Itali quibus comes Sã-ctosecũdus & plurimi alij præerant, nullis minus aut hortationibus induci potuere, uti in aduersum Anglum prodirent: at fugam ipsi capessentes, alijs quoq; fugæ authores fuere. Heluetij, Rheti, Galli & Aquitani parati erant, quà ducibus uisum esset, irrumpere. At cum tormentis ex superiore loco emissis prorui omnes possent, satius uisum est pugna abstinere. Delphinus circa uallem uicinã cum equitatus parte fuit, extra iactũ teli, cupidissimus pugnæ ciendæ ut erat animo imperterrito. Simul imber maximus prima luce sese effundens, Gallis maximo impedimento fuit: ut inde quidem etsi hostibus non sequentibus abeundum fuerit; etsi plures ex hostibus desiderati sint. sed eô res male successit, quòd cum se intercepturos hostes ipsi putarẽt, mox cedere coacti sunt. Nam nullis machinis auectis Bononiæ superioris oppugnandæ non fuit consilium: nisi Angli ex superiori egressi & in eandem à Gallis coacti, admissis Gallis in eam rediissent. quãquam Veruino authore impetu facto, priusquam munirentur strata mœnia, recipi posse urbem multi uoluere. Ibi Fossolius alter gener Biesi fortiter pugnans interijt. Fuit toto eo itinere annonæ in castris inopia. Eo anno mortuo Frãcisco Errautio Chemãtio & postea Poieto dãnato, Franciscus Oliuarius summus iurispræfectus designatus est, in gratiam (ut putatur) Marguaretæ Reginæ Nauarræ. & cum salinarium uectigal refrixisse uideretur, misso in Aquitaniam Antonio Boierio quæstore regio, & Pontio Brandoo senatore Parisiensi, repentè acrius id exagitatum est. at Pontius dum apud Petrocorios edicto Regis

exequendo

exequendo uacat, orta plebis seditione miserè & uulneratus & discerptus est: traductusq; per aliquot loca ignominiosissime: nec quid aliud auxilio ei fuit, nisi quòd irritatum uulgus pro mortuo relinquens, occasionem ei inde se proripiendi dedit. ob id in Petrocorios *à* Rege *immissi milites, qui arbitrio suo uiuerent: misso etiam* Cotelio *libellorum magistro, qui uarie in seditiosos quæsiit; miscens etiam qui seditionis participes non essent.* Et *eo tempore* Aubignius *in suspitionem uocatus ob fratrem, qui in* Scotiam *missus consilia sua cum* Anglo *communicarant, in carcerem coniectus est. magistratus eius aulici qui plurimi & opulēti erāt* Lorgio *dati. acciderat idē prius* Anguillario *comiti* Vrsino, *alias ob suspitiones. & paulo antea cum* Boësi *uxor ueneficij à marito accusata, absoluta uideretur patrum* Parisiensium *iudicio, ille qui apud* Regem *gratia florebat, recuperatores impetrauit, qui iterum de eodē iudicio quærerent, ubi et ex aulico consilio multi adfuere. hi cum prius iudicium sanctum agnouissent, idem pronunciarunt.* At Rex *controuersiam ad se ipsum reuocans, id effecit, ut quæ olim uarie cōperendinata, ad extremum absoluta putaretur, damnaretur; & ambitu breuis muri septa miserè intra paucos dies occumberet.* Alij *putāt iustissime, nec nisi rite quæstioneq; more maiorum decreta, exploratoq; delicto damnatam.* Hyeme *quæ secuta est, multi ex his ueteranis qui è* Thurino Regis *militiam secuti erant ad* Anglos *transiere; cū stipendia multorū mensiū eis à* Rege *soluta nō essent.* Anglorū *aliquot naues ad* Bononiā *adeuntes interceptæ, multi cæsi & necati et capti.* Et *prius cū* Angli *magno impetu ad nouē hominum millia propugnaculi regij circa* Bononiam *muni-*

tiones impedirent, undiq; occurrentibus Gallis, duce Bie-*so magna hostium strages facta.* Diuer*so exitu, acri iam hyeme, cum* Biesius *maiore ui* Anglis *ad* Bononiam *commeatu instruendam uenientibus occurreret, & impeditos in terram exeuntes se intercepturum crederet, illi diuersis locis exeuntes, & suis è* Caletio *&* Guynis *admonitis, summa ui irruentes* Gallos *depulere: multis necatis quò intenderant peruenere. nec ea contenti uictoria,* Ardeam *urbem uicinam, quam sciebant parum commeatu plenam, obsidere iam incipiebant.* Rex *eo tempore ulcere graui & molesto sibi exorto, uarie affectus est, ut de salute eius paßim desperatum sit. aperto ulcere paululum recreari uisus est: ita tamen ut per multos menses iacuerit.* Claudius Dampetrus *ad* Ardeam *tuēdam missus est, cuius aduentu recreati oppidani; quòd* Angli *etiam obsidionem minus urgerent.* Ineunte *uere missus* Lorgius *in* Scotiam *ad* Anglo *ea parte bellum inferendum. instructa numerosißima claßis, quæ in* Angliā *parte alia perueniret.* Regij *myoparones è* Maßilia *in* Anglicum *mare post aliquot menses peruenere. his præerant* Leo Strozius, Antonius Escarlinus, *quem* Polinium *uocabant,* Samblanchardus *& plures alij.* Imperium *maritimum decretum* Ennebaldo*: nam & hic tribunus erat maritimorum, cuius in claßes* Gallicas *& mare summum est imperium.* Parte *alia* Odardus Biesius *terrestri itinere ad* Bononiam *oppugnandam cum instructißimo exercitu profectus est.* Sed *dum frustra uidet obsidionem futuram, locum interea delectum castris munire cœpit, atque inuitis* Anglis *ædificare.* Eum *locum uocauere* Galli *propugnaculum* Bononiense*, quòd uelut frontem aduersus*

Bononiam

Bononiam tuentes, varie in eos qui Bononiæ præsidio relicti erant, grassabantur. id frustra sæpe Angli oppugnauere. locum præsidio Galli tenuere. Angli, nondum ornata classe Gallica, postquam Rex circa Argentatũ uersatus in portum nouũ ad Normaniam, quem Gratiæ littus uocant, peruenit, cum numerosissima classe non longe ab eo loco uisi sunt, ut trepidatum sit à multis. Id Petrus Strozius, Boutierius & Anguianus indignum rati, acceptis aliquot myoparonibus in hostem contẽdere. Illi emissa machina Gallos aliquot uulnerauere, mox inde sese proripientes. Interea Ennebaldus soluit cum classe Gallica, eáque numerosissima & instructissima. Dum soluit nauis Gallica, una eximiæ magnitudinis nautarum ignauia incensa est, multiq; absumpti. Gallica classis in insulam, quam Ladoyam uocant, appulit. ibi cæsi multi ex hostibus. domus incensæ, pecora abducta, ipse Ennebaldus classe se continuit. & nisi qui in eum locum appulerant, mox ex eo se proripuissent, periculum erat ne hostes aquis passim immissis Gallicam subuerterent classẽ. Aulsius Rhodius eques qui Gallo militabat cæsus est. Angli ita portus sepserant, ita littora munierãt, ut ea magno periculo adirentur. simul exploratorum inopia, & eorũ qui locorũ essent periti, minus res Gallis succedebant. Anglica classis in locum tutissimum se receperat. circa eam præteruecti Galli, cũ hi loco se non mouerent, & ipsi pugna abstinuerunt: Petrus Strozius putabat ui oppugnari debere: unde illi cum Polinio simultates postea fuere. Ita nulla alia re gesta, Ennebaldus cum classe omni in Galliam rediјt: Lorgio interea apud Scotos haud melius Gallicas res promouente. Et iã pestis in terrestres copias graſ-

ſari incipiebat,ut multi mortales abſumpti ſint. Ea peſtis in aulicos ipſos graſſari cœpit,totaque Gallia diſperſa in Aquitaniam mox peruenit.Interea Dampetrus, qui ad Ardeam regendam præpoſitus erat, ferociam Anglorum uidens,qui contemptis tot regijs copijs in Bononiam terreſtri itinere commeatum introduxerāt, admonitis prius aliquot Gallicis proceribus ut ad certum diem cum copijs adeſſēt,intra certum locum certamini deſtinatum, ipſe cū robore ſuarum copiarum ex Ardea egreſſus eſt.ſimul Angli ex Gniuis locisque uicinis numero ſuperiores adfuere. ibi per multas horas acriter dimicatū eſt.Hoſtes qui Gallicam paucitatem uidebant, ipſi pedetentim ad eorū numerum egrediebantur: mox conferti ita irruerunt, ut paßim diſperſi Galli qui cum Dampetro exierant, abirēt. Dampetrus cum ſe fuga in Ardeam proripere incolumis poſſet,cæſo equo diu cum Anglis pugnauit, expectās eorum auxiliū quos ſibi adfuturos credebat.ubi uidet ſuos diſperſos, auxilij ſpem nullam ſubeſſe, cum admoneretur fugæ,ſatis id perſpexit,ſi ipſe fugiens Ardeam properaret,mixtos hoſtes facilè ſecum in oppidum peruenturos. itaque diu immotus ſubſiſtens,cum Angli fruſtra eum captiuum abducere uellent,& à pedite quodam impetitus ſe exeruiſſet,ad extremum ictu breuis tormētuli, cui Piſtoleo nomen,ictus occubuit.alij uolunt haſta tranſfixū. Galli qui ei auxilium ferre debuerāt, cum exploratorum ignauia in unum locum pro alio perducti eſſent,uel quòd uerius eſt,tardius auxilium tuliſſent,exanguem & paululum ſpirantem nacti ſunt. ſed in confertißimos hoſtes progreßi,aliquot necatis,eos in ſua loca fugarunt. Afferebātur ex loco,cui Doyo nomē, terreſti itinere commeatus in

tus in

tus in Bononiã. is locus haud ita longe à Caletibus abest, fertilitate agri abũdans. Odardus Biesius ad eum locum uastandum profectus est: atque ei eò cõtendenti per Cæsaris ditionem iter fuit faciendum. Erat ibi propugnaculum satis munitũ, quod asseruabatur præsidio aliquot peditum Anglicorum. hi per exploratores de Gallorum aduentu admoniti, munitionibus auctis parabant eum locum tueri. itaq; Biesus machinas bellicas quæ ferè miliario adhuc aberant, accelerari iubet. His minime expectatis, Ioannes Teyus cum peditum robore acriter in hostes progressus, necatis quingentis Anglis, qui in præsidio locati fuerant, propugnaculum occupat. Equites quoq; iter accelerarũt, precipue Escartius, Brissacus Sansirus. Escartius etiam præmissus est explorandi gratia, quales essent hostium copiæ. is mox Biesum certiorem facit ingentẽ adesse & peditum et equitum numerum. Angli ita sibi persuadebant, robur copiarum ad Bononiam relictũ, adesse tantũ cohortes aliquot Gallicas uastandi agri gratia missas. Biesus cũ robore equitatus recta ad eos contendit, comitatus sex machinis bellicis. Angli tum demum & numero & uiribus se superiores rati, referre ipsi pedem incipiunt. Escartius & Sansirus cum suis cohortibus acerrime in eos impetum faciunt. Resistẽtes adhuc & sese uicißim ad prælium cohortãtes, progreßi Gallici equites in fugam uertunt. dißipatos paßim obtruncant. eadémque ferocia qua illi ubi essent superiores utebantur in Gallos, deditione nulla admissa, paßim nobiles & ignobiles obtruncabant. relata inde quinque uexilla militaria. cæsa tria hominum millia. alij quindecim uexilla relata uolũt: cæsa ad nouem hominum millia. Huic prælio & Ne-

uersius & Anguianus et Tremolius interfuere. Anguianus ob uadi difficultatem ipse equo per manum educto, reliquis uiã ostentatabat: Guydus Lauallus hasta, at modice tamen, uulneratus est. Mox passim exusti agri: uillæ direptæ: ut ipse quidem fumus ab ipsis Caletibus uideretur. Menapij ab Anglo mercede conducti unà cum alijs multis è Germanorum robore, ad sexdecim hominũ millia, ad propugnaculum Bononiense euertendum iã proficisci putabãtur. & Rex iam circa Campaniam præmittebat robur copiarum, ut prælio decertarent, aut iter eorum impedirent. At hi cum per Cæsaris fines transeundũ esset, iussu Cæsaris qui transitum negarat; uel quòd iã instaret hyems, ad suos rediere. Paulo antea Carolus Valesius Aureliorũ Dux Regis filius immatura morte præreptus, magnum sui desiderium aulicis reliquit. ut enim implicitus aulicis delitijs uisus est, quod certe adolescentiæ condonari potuit: ita uigebant apud eum studia rei militaris. Nemo fortissimos centuriones, tribunos, duces, equites exteros iucundius excipiebat: nemo ubi res exigebat, in laboribus patientior: nemo in largitione dum opus erat, effusior. Ille optime edoctus comprehendere militares homines amicitia: tueri obsequio: seruire rumoribus uentisq́; aulicis. Regem patrem ita sibi deuincire, Pontieuriam & eos qui patri placerent, ut dubitares quorsum tantus patris aulicorúmque amor progredi deberet. Ille uersare se, urgere ad tempus, ut potẽtiam iam eius gliscentem, & ad maiora quotidie progrediẽtem uideres. Is ea ratione decessisse creditus est. Grassabatur pestis in uicina ea loca, circa quæ Rex diuersabatur. Carolus cum Henrico fratre domum agricolæ ingressus

gressus est, etsi admonitus contagione pestis infectam; mox lusu iuuenili inductus ridere cœpit & se & fratrē, qui in pestiferam domum introiissent: simul ense in lectulum & culcitram emisso ludens, in fratrem excussas plumas uoluebat. ex eo tempore putant mox peste infectum: & dum morbi uis ignorātibus medicis ignoratur, extinctum. Alij nimia exercitatione, cum se cum fratre otiosus exercuisset, uolunt necatū. Nec defuere qui uenenū adhibitū ab hoste suspicarētur. quanquam quid ita ferocienti ueneno opus fuit? Huius morte Rex perturbatus est. ipse una cum aulicis hac atque illac secedens, diuersi diuersa in loca, quoad eius fieri potuit pestis contagionem euasere. Et hæc quidem ea gesta æstate sunt eius anni, qui fuit millesimus quingentesimus quadragesimus quintus. Legati Germanorum ad Regem hyeme uenerunt, cupidi fœderis cum eo aduersus Cæsarem paciscendi. Sed Rex altiora ueritus, bono esse eos animo iubens, ad suos remisit, nihil pactus aduersus fœderatum Cæsarem. Et iam ad Tridentum sacrosanctus cœtus cogebatur, cum tamen è Gallia nemo eò conuenisset. Angli dum Gallos Bononiense propugnaculum præsidio tenentes inuadunt, sæpe fusi sunt. Sæpe utrinqne pugnatum minus iustis copiis, nūc ad hostes nunc ad Gallos uictoria redeunte: ut Regi fides quorundam qui in præsidio erant suspecta fuerit, uerito ne quid cum Anglo pacti eßēt. Missi sæpe ad Anglum legati, nullas æquas conditiones retulere. Tādem Ennebaldus missus pacis utrūque Regem cupidum reddidit: cum tamen leuia certamina quotidie ad propugnaculum fierent, simul ad Ardeam & uicina loca: & Angli inter Caletos & Bononienses aliud ipsi propugnaculū extrue-

bãt, quo munito regium illud extructum inutile esset. Vltro citróque cursitantibus legatis, tandem his conditionibus sequenti æstate pax inita est, uti Henricus Rex Angliæ acciperet intra longum tẽpus (quod fuit multis haud ita certum, addunt autem octauum annum) à Rege ingentem pecuniæ numerum, certis pendendum temporibus: accepta pecunia, mox Bononiam uti à Gallis acceperat, redderet. Nata erat superiori hyeme Henrico Delphino filia, quæ tum demum parta pace, lustricis patribus adhibitis magnifice abluta est. Sed et eadem hyeme Anguianus, cui Francisco Borbonio nomen, interijt, leui ex causa. nã cum unà cum Delphino & aulicis aliquot proceribus ad Lutetiam specie belli domum ipsi oppugnarẽt, & iam Anguianus superior uideretur, unus asseres & contignationem cubiculi cœpit diducere. his diductis è superiori loco arcam ligneam proiecit in inferiorem partem, qua, ut erat ingentis molis in Anguianum prolapsa, ipse corruit magno sui desiderio relicto. Dum fœdera paciscuntur legati Regum, Estreus (erat is uicarius copiarũ quæ Vãdomio attributæ erant) in Bononiam turmas suas educens, pulsus est ab Anglis multis desideratis. eadẽ pacis fiducia alium cum suis myoparonibus Caletos prospectantem ab ijsdem captiuum abductum aiebant. Nec tamen minus pax conuenit inter Reges: quã iniquis conditionibus uulgus conuenisse putabat, nec periti rerum ratam futuram existimabant. Ea æstate quæ secuta est, nihil admodum magnifice domi gestum. Legati Anglorũ Regis eius nomine patres lustrici adhibiti natæ filiolæ Henrico Regi futuro, splendide lautéque accepti. Duellũ mul tã põpa inter duos Hispaniæ gentis milites spectante Re-

ge & aulicis, peractum. Inde Ennebaldus *in* Angliam *missus, classe eò peruenit, omni apparatu ab* Anglo *exceptus, ut etiam* Eduardum *filium* Regem *futurum obuiam mitteret, qui oratione breui eaque latina aduentãtem excepit*. C*æsaris cum* Germanis *contentiones libenter auditæ & uerbis auctæ*. Iniecta *mentio fœderis cum* Carolo Sabaudiano *ineundi, at frustra*. Rex Molinium, *ex eo longius progressus circa uicina loca &* C*æsarianis &* Germanis, *dum tacitus rumores sparsi in* C*æsare belli, expectat*. Missi *sunt à* C*æsare ad* Regem *legati, qui auxilium in* Germanos *peterent*. Hi *benigne auditi, sed præcisa spe auxilij. suo enim consilio bellum initum, suis uiribus exequeretur: nec ultro quæsitarum inimicitiarum quæreret socium*. Missi *& à* Germanis *oratores auxilium in* C*æsarem petituri: quibus responsum, spectatorem futurum* Regem *belli: nullam esse causam uiolandi inita cum* C*æsare fœdera*. Vtrique *cum essent peditatu potentissimi, equitum auxilia expectarant*. Rex *cum circa littus quoddam nõ longe à* Bononia *portus noui fundamẽta iaceret, repente irruentes* Angli *magno impetu operas disturbarunt. id* Rex *dissimulauit, cupidus pacis: eoq; factum est uti* Ennebaldus *ex* Anglia *mox rediret*. Interea *dũ plebs* Gallica *tot oppressa bellis uix dũ respirare inciperet, multi apud* Santones *ob salinariũ uectigal minime solutum in uincula coniecti*. Petro *etiam* Segondato *quæstori* A*quitaniæ negotiũ datũ, uti id uectigal &* Liburnensibus *&* Petrocorijs *&* Lemouicibus *imponeret, unde multæ plebis querelæ*. Cum *ad* Vlmam *urbẽ* Petrus Strozius *uisus esset, multi consultò à* Regé *missum putauere, qui* Germanis *auxilium ferret. sed inde mox abeũ-*

te, neque è Gallia ſeſe Rege mouente, raucus hic rumor factus. Solent feriæ apud Gallos litigantibus apud ſenatus regios dari à Septembri dicato Virgini die, uſq; ad Martinalia. ubi ſoluitur ſenatus, ex ſenatoribus legitur una decuria, quæ interea uice ſenatus iudicet capitales quidē cauſas omnes, ciuiles, quéq; certam æſtimationē non excedant. Ad eam decuriam eo anno Lutetiæ ſedētem cum delati eſſent plures uiolatæ perſuaſionis rei, in eos eſt ſeuerißime animaduerſum: ut quatuordecim uiui exurendi ad Meldenſes remißi ſint: multi uirgis cæſi, multi mulcta honoraria caſtigati, ubi & mulieres multæ adfuerunt criminis, ut aiebant, participes. Domus una ſolo æquata, ubi querebantur uiolari ueterem ritum ſacrorum. Sed quibuſdam ex eis qui uiui exuſti ſunt, cum palinodiā non recantarent, prius lingua exciſa: cum periculum eſſe ſeueri iudices uererentur, ne eorum ſermonibus plebecula moueretur. Hyeme quæ ſecuta eſt, Henricus Angliæ Rex animam emiſit. poſt eius mortem renouata fœdera cum Eduardo eius filio, qui adoleſcentulus regno præfuit. eius funus Rex more regio curauit, pompæque adfuit. Nec multo pòſt inuādente Regem ueteri morbo, quo ſæpe angebatur, cum ſæpe conualeſcere uiſus eſſet, tandem apud Rambuletum rite more Chriſtiano unctus, extinctus eſt. Is ea conſtantia pietatéque deceßit, ut iam euaneſcente uitali ſpiritu, Dei ſemper nomen pie inclamaret. & cum uox eum deficeret, animámq; iam emitteret, identidem quaſi lectulo digitis cruces inſculperet, uiſus ſit. Ferunt ab eo filio Regi futuro commendatos Turnonium unum è purpuratis, Ennebaldum & quoſdam alios. Henricus mox in fanum Germani Laiacum profe-

profectus est: auláq; iampridem absentem Annam Momorantium, uirum acrem & industrium mox ad se reuocauit: resecatáque aulæ superflua pompa, & aulicis aliquot abire iußis, nouatisque prudentißime rebus multis, specimen mox optimi principis dedit.

FINIS.

